Universidad de Deusto
Biblioteca

Biblioteca de Loyola
Sala .....
Estante .....
Plúteo .....

1877

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

IN

PSALMOS DAVIDIS VVLGATA EDITIONE COMMENtariorum,

A GILB. GENEBRARDO THEOlogo Parienſi, Diuinarum, Hebraicarumque literarum Profeſſore Regio, inſtructorum,

Pars ſecunda

Trium poſtremorum Pſalterij librorum, id eſt, à Pſal. LXXII. vſque ad finem, expoſitionem continens.

Nunc recèns recognita, adnotationibus margini additis.

LVGDVNI,
APVD HORATIVM CARDON.

M. DC.

A

LIBER TERTIVS PSALMORVM.

***

B

ARGVMENTVM.

Improbos in hac vita fœlices esse. Probos, qui indè commouentur, ex fine & exitu, quòd sua quemque tandem maneant præmia se debere consolari.

1. Psal. Asaph. LXXII. Hebr. 73.

C QVàm bonus Israël Deus: his qui recto sunt corde!

3 Mei autem penè moti sunt pedes: penè effûsi sunt gressus mei.

4 Quia zelâui super iniquos: pacem peccatôrum videns.

5 Quia non est respectus morti eôrum: & firmamêntum in plaga eôrum.

D 6 In labôre hóminum non sunt: & cum homínibus non flagellabûntur.

7 Ideo ténuit eos supérbia: opêrti sunt iniquitâte, & impietâte sua.

8 Pródiit quasi ex ádipe iníquitas eôrum: transiêrunt in affectum cordis.

9 Cogitauêrunt, & locûti sunt nequítiam: iniquitâtem in excêlso locûti sunt.

10 Posuêrunt in cœlum os suum: & lingua

eôrum transiuit in terra. A

11 Ideo conuertêtur populus meus hîc: & dies pleni inueniêntur in eis.

12 Et dixêrunt, quómodò scit Deus: si est sciêntia in excêlso?

13 Ecce ipsi peccatôres, & abundântes in sæculo:obtinuêrunt diuítias.

14 Et dixi, ergo sine causa iustificâui cor meũ: & laui inter innocêntes manus meas. B

15 Et fui flagellâtus tota die:& castigátio mea in in matutînis.

16 Si dicêbam,narrâbo sic:ecce natiônem filiorum tuôrum reprobâui.

17 Existimâbam,vt cognoscerem hoc:labor est ante me.

18 Donec intrem in sanctuárium Dei:& intélligam in nouíssimis eôrum. C

19 Verúntamẽ propter dolos posuísti eis:deiecísti eos,dum alleuarêntur.

20 Quómodo facti sunt in desolatiônem? súbitò defecêrunt,periêrunt propter iniquitâtem suam.

21 Velut sómniũ surgéntium Dómine:in ciuitâte tua imáginem ipsôrũ ad níhilum rédiges.

22 Quia inflammâtum est cor meum,& renes D mei commutâti sunt: & ego ad níhilum redâctus sum,& nescîui.

23 Vt iumêntum factus sum apud te: & ego semper tecum.

24 Tenuísti manum déxteram meam, & in voluntâte tua deduxîsti me: & cum glória suscepîsti me.

25 Quid enim mihi est in cœlo: & à te quid vólui super terram?

26 De

A 26 Defêcit caro mea,& cor meũ: Deus cordis mei,& pars mea Deus in ætêrnum.

27 Quia ecce,qui elóngant se à te,perîbunt: perdidísti omnes,qui fornicântur abs te.

28 Mihi autem adhærêre Deo bonum est:ponere in Domino Deo spem meam.

29 Vt annunciem omnes prædicationes tuas: in portis filiæ Sion.

B

---

1 ASAPH nobilis Musicus tempore Dauidis *a*,cuius nomine extant 12. Psalm. cùm magnæ parti aliorum modos fecerit.Eius spiritus hoc habuit peculiare,vt de rebus Ecclesiæ tristibus meditaretur. Vnde hic tertius liber continet ferè perpetuas querimonias. a *1.Par.6.v. 18.& 16.v.39*

2 *Quàm bonus Israel Deus*,certè,profectò.Heb.est certa assertio,contrà quam subiicient carnis tentationes,siue C rationes.Blandimentum hoc præmittit,ne Deus offendatur sequenti querimonia,quæ probos perpetuò exercuit *b.Israel*. Datiui casus. Beneficus Israelitico populo, siue Iudæis,& fidelibus, nimirum iis qui recti sunt corde.Vnde Græcè præmissum habet articulum τῶ, Hebr. Lamed.*His qui*:Appositio. ἑρμηνευτικῶς enim docet,quem Israelem intelligat.Vel est Asyntheton(&)his qui, &c. Vt erga omnes sit beneficentissimus, ar singulariter erga Israelitas,id est,fideles,eos maximè,qui puro sunt animo,& conscientia. b *Ier.12.v.6. Abac.1.v.13. Iob 21.v.18. &c.*

3 *Mei autem penè*.Moueri pedes, effundi gressus, Prouerbiũ Hebraicũ, pro declinâre à recto, labi, vacillare cogitationibus,deficere ab aliquâ re.Pugnam spiritus & carnis pingit.q.d.penè in his tentationibus succubui. D

4 *Zelaui super iniquos* grauiter commotus sum & ardẽter. Zelus feruor quidam animi propter res indignè factas.Alij,ad æmulationem prouocatus sum:*Pacem*, prosperitâtem. *Zelus quid.*

5 *Quia non est respectus*. Confideratio de morte.Eam non considerant, neque respiciunt. Mortem non curant, neque eius timore afficiuntur. Sine eius metu moriuntur, non eam ponunt ante oculos, ne hoc illos affligat.Quare Hieronymus. *Non cogitant de morte sua.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

& Chal. *Non terrentur, neque conturbantur propter diem* A *mortis suæ.* Legi fortasse possit *Despectus, ἀνάσυσις*, renutus, despectus, repulsa, Hyperbole. Non renuunt mortem præ dierum multitudine: vel passiuè, non despiciũtur, non reiiciuntur in morte, curantur nullius rei, & officij indigi, & in sinu suorum moriuntur sine cruce. Forrassis Septuag. verterant *ἀνάδεσις*, religatio, constrictio. Nam Heb. ad verbum, *non* (sunt) *constrictiones, siue vincula morti eorum*, quæ est Periphrasis extremæ senectutis poëtica. q. d. perueniunt ad extremam senectutem, quo tempore, vt fructus valdè maturus ex arbore, B sponte decidit anima è corporis vinculo. Vincula metaph. sunt impedimenta, vel tormenta, & cruciatus: & sic vertit Aquila, nulli cruciatus interueniunt morti eorum. Nostra lectio non immutat sententiam. Non respiciunt suam mortem, ad eam non attendunt, tam blandè & suauiter moriuntur, vt mors istis inopinatò accidat. *Et firmamentum.* Septuaginta hîc sensum dumtaxat sequuntur: firmum est robur in plaga eorum, ne eis quidem plaga nocet, morbus, res aduersa: è plagis conualescunt, nec illis obruuntur, vel pereunt: sunt C firmo robore in morbis, & rebus aduersis. Aliqui actiuè, plaga, qua alios afficiunt, est fortis & vehemens. Potentes sunt in nocendo. Ad verb. *Et viuida est fortitudo eorum.* Alij per Zeugma repetunt negationem. Non est firmamentum, non est firmitas, stabilitas, duratio in ipsorum plagis. Celeriter explicantur è calamitatibus. Sic Romanum Psalterium: nec firmamentum in plaga eorum.

6 *In labore hominum.* Humanis miseriis non agitantur, neque cum cæteris flagella patiuntur: communes miserias non experiuntur. D

7 *Ideò tenuit eos superbia*, velut torquis cinxit: torquauit prop. *Operti sunt*, oppleti & contecti sunt violentia & scelere: cooperti sunt flagitiis, & facinoribus, toti sunt iniqui & impij Ad verb. *inuoluit* (vt) *habitus violentia eos*, id est, operti sunt veluti veste, violentia & iniquitate. Chaldæus totum versum sic reddit: *Propterea coronauit eos superbia, corona, quam imponunt capitibus suis è rapina sua.*

8 *Prodijt ex adipe iniquitas*, Impiorum prosperitas poëticè describitur. *Ex adipe*, præ adipe. Metaph. quasi ex, vel

A vel præ abũdantia, saturitate, ob prosperitatem. Rerum affluentia efficit, vt adeò sint iniqui & improbi, atque expleant cordis desideria & cupiditates. Nam in posteriore membro est Asyntheton. (*Et*) *transierunt. Iniquitas eorum.* Explicarunt Metaphoram contextus Hebraïci, *Oculus eorum, præ nimia pinguedine egreditur è suo orbe, & eminet.* Gall. *Leur œil sort dehors enflé de gresse.* prominet propter pinguedinem, vel censuerunt עיניבמו *eenémo*, idem pollere ac עינימו *auonemo. In affectum*, in vota cordis. Hebr. *In picturas vel imaginationes cordis.* Sic B appellant affectus, desideria, vota, optata. Ea (inquit) perfecerunt: quod corde expetiuerunt, executi sunt. Euthymius. *Transierunt in dispositionem cordis*, id est, venerunt in habitum iniustitiæ.

9 *Cogitauerunt & locuti sunt nequitiam.* Dissoluunt se prop. (in omnes cogitationes) se variis modis torquẽt, rabescunt cupiditate malè agendi. *In excelso*, quasi è cœlo, vel è loco eminentiore, è sublimi statu & potentia. Inde enim cæteros sibi infrà positos despiciũt. Ad verb. ex alto. Græcè, *εἰς τὸ ὕψος*, in excelsum, Accusatiuo casu, C in altum, sublimiter, superbè, elatè: vt Latinè, extollere in cœlum. Minùs Hebræo respondet, in altum, id est, contra cœlum, & residentẽ in cœlo, & si id mox canat.

10 *Posuerunt in cœlum os suum*, contra cœlum, Metonym. contra Deum, & cœlites, qui in cœlo habitant, cœlum ipsum lacessunt & attingunt, non magnificiunt blasphemare, vt cùm Dionysius commisso sacrilegio Deum dicebat sacrilegis bonam nauigationem concedere. *Transiuit in terra*, peruagata est per terram. Gall. *Sa langue trotte par la terre.* Loquuntur in terra liberè & licenter, vbique exerunt linguam suam audacter, temerè, & citra cuiusquam metum: impunè quicquid volunt loquuntur, cùm alij submisse cogantur loqui, laxant in omnes linguam suam, nemini parcunt, de rebus omnibus temerè loquuntur. Chald. *Posuerunt in sanctos cœlorum os suum, & lingua eorum vsit* (afflixit) *sanctos terræ.*

11 *Ideò conuertetur populus meus* Hebr. *Eius*, Dei scilicèt. Sed ad tollendam pronominis ambiguitatem, satius fuit sic vertere. *Hîc*, Aduerb. pro, huc: eò redibit, vt dicat quod sequitur *a*. Ad sequentem querimoniam redigentur homines pij. Aliqui, Reuertetur huc, in hanc *a Vers. 12.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

offensionem & scandalum: repetet subinde hoc Deo nos non esse curæ. Hûc se conuertet, vt contempletur, cur impij omni fœlicitate satientur. *Pleni.* Genit. casus Hebr. vnde lego in Græco πλήρης, non πλήρεις. Vnde & Hebræi sub. calicis. *Dies pleni* (calicis) *inuenientur in eis*, id est, plenæ afflictionis. Calix enim apud eos est symbolũ calamitatis. Ideò plenè & abundè affligetur populus tuus, quòd sic cuncta impiis succedant. Septuag. facilius & doctius exprimunt, quàm Rabbini, רמי *vme* pro ריקמי *veiame* per Aphæresim poëticã רמצו *imtsu* pro רמצהו *imtsiu* per Synęresin, vt solent non modò apud Poëtas, sed etiam oratores, quiescentiam Lamed א, & lamed ה confundi. Hæc qui non obseruant, vertunt, Et aquæ pleni (calicis) exprimuntur eis, longè obscurius, eodem tamen sensu, graues ærumnas exugent, magnum dolorem concipient de prosperitate impiorum: vel ex Anonymo, largiter flebunt.

12 *Si est scientia in excelso*, an, ecquónam modo, interrog. *Scientia*, notitia eorum, quæ hîc eueniunt. Conflictus carnis & spiritus, dum homo offenditur impiorũ fœlicitate.

13 *Abundantes in sæculo*, quieti sæculi prop. Qui fœlices sunt in hoc mundo, multiplicarunt opes.

14 *Iustificaui cor meum*, purificaui. Frustrà sollicitus fui, vt opera mea essent pura. *Inter innocentes.* Ad verb. in innocentia. Manus meas puras ab omni scelere, & ab omni improborum consortio conseruaui. Duo pietatis capita, cordis puritas, & manuum, id est, operum externorum innocentia.

Duo pietatis capita quæ.

15 *Castigatio mea in matutinis*, increpatio, passiuè ex Aben Ezra, qua ego castigor. Et si quid peccaui, subitò fui castigatus, statim dedi pœnas: vix dum surrexi, cùm sensi Deum meum peccatum punientem. *In matutinis*, quotidiè, singulis matutinis. Singuli solis exortus penè aliquam nouam afferunt molestiam. Nonnulli, subitò: ab ipso mane & aurora, ab ipso primo diluculo. Alij, ab ætate prima, à pueritia.

16 *Ecce nationem filiorum*, Si hunc in modum loquar, ecce iniuria afficio filios tuos, & electos, quasi tibi curæ non sint: cùm *tu eos, quos diligis, castiges a, & affligas, b* In eos peccaui, vt qui perpetuò à te confertuentur, vel, vt qui me aliter docuerint: eorum vitam & studium improbaui, quasi se frustrà in tui cultu exerceant, etiamsi maximis crucibus premantur. Nodum in scirpo quærunt, qui inuersum verborum ordinem putant. *Dicebã, si narrabo sic*, vel per Parenthesin. *Si (Dicebam) narrabo sic.* Nam fons id non patitur propter Maccaph. Est ergo sensus planus, Si apud me dicebam, si cogitabam, quod sequitur. Si dicebam, me ad hunc modum narraturum de Dei prouidentia, déque eius iudiciis & factis, sanè filios tuos condemnaui, in probos & sanctos præuaricatus sum, & egi perfidè, iniurius piis fui, vt qui ex eorum miseriis statuerim de tua erga ipsos incuria & neglectu. Iniurius est piis, qui eos vanè dixerit Deum colere.

17 *Existimabam vt cognoscerem*, Cogitaui de hoc cognoscendo, déque eius rei causa comprehendenda: sed difficultas laboriosa mihi obiicitur, donec eam penitùs contempler in tuo sanctuario, id est, cœlo. Video me ad cognitionem eius peruenire non posse, nisi quandò tu me hoc docebis in cœlo. Pronomẽ, *Hoc* debet cum verbo præcedenti construi. Hoc nimis est arduum mihi ac difficile. Deinde quod sequitur, cadit in sequentem versum, *Labor est ante me, donec intrem in sanctum Dei domicilium*, vbi istius arcani consilij rationem discam & percipiam. *Ante me*, in oculis meis, id est, mentis meæ. Nazianzenus *a. Vbi Dauid* (inquit) *ob eos qui rebus omnibus immeriti abundant, æstuauit, mœrorèque confectus est, iam cogitationes suas ad alterius vitæ tribunalia, præmiaque vtriquæ vitæ recondita mittit, sicque demum perturbari desinit, animique molestiæ medetur.*

a *Epist. 66. ad Philagrium.*

18 *In sanctuarium Dei*, id est, cœlum, quod Deus inhabitat: *b* Chaldæus. *Vsque ad tempus redemptionis, quo veniam ad sanctuaria Dei, & intelligam finem eorum.* Alij, in Ecclesiam, vbi vnica est veritatis & sapientiæ ad dissoluendas eiusmodi quæstiones schola, & domicilium, *Et.* Non habetur in Hebr. sed subaud. per Asyntheton: Et donec intelligam quis futurus sit eorũ exitus, quid eis eueniet ad extremum. Impiorum exitus cognoscitur in altero sæculo, indéque Dei iudicia.

b *Deut. 33. v. 27.*

19 *Verumtamen propter dolos*, Interim in hoc mundo aliqua ratione lenire hunc suum dolorem, zelum, commotionem possunt pij: Nam propter dolos posuisti eis, mala sup. per Eclipsim, quæ expressa est in Græco

a *Heb. 12. ver. 21.*
b *Act. 14. v. 16*

κακὰ, in Psalt.Romano, & apud Cassiodorum. Eôdem A
recidunt Hebr. *In lubricitatibus ponis eis.* sup. pedes, vel
quid simile. Veluti in lubrico loco constitutos deiicis
in præcipitium. Qui enim in lubrico consistunt, leui
propulsione ruunt. Aliqui intelligunt bona, quæ dican-
tur lubrica, quòd qui per ea ingrediuntur, facillimè la-
bantur. *Dum alleuarentur*, Antithesis ad Verbum *deiici-
di.* τῷ ἐπαρθῆναι, dum eleuarentur ad opes, potentiam,
successus. Legunt לְמִשְׁרָאוֹת *lemashuoth* per שׁ sini-
strum, Masoretæ autem per dextrum, *in desolationes, in va
stationes cadere fecisti.* Non immutatur sensus. Perpetuò B
enim docetur res impiorum prosperas non habere fir-
mitatem, sed perire breui.

20 *Quomodo facti sunt in desolationē*, Insultatio repenti-
na. *Propter iniquitatem.* Hebr. *ab horroribus*, id est, propter
horrores suorum peccatorum. Alij, horribili modo pe-
rierunt. In singulis membris repetēdum, *Quomodò.* Nam
eis tot modis insultat. Quomodo subitò defecerunt?
Ecquonam modo consumpti sunt à repentinis terrori-
bus diuinitùs immissis?

21 *Velut somnium surgentium Domine*, quod euanescit C
quàm celerrimè, éstque inane, quamquàm videatur
delectare dormientem: vt apud Lucianum Mycillus,
cùm expergisceretur, sensit omnem fœlicitatem, quam
somno conceperat, euanuisse: & *a* Esaiam, *Sicut somniat*
a Esa.c.29.v. 8. *esuriens se comedere, cùm autem expergefactus fuerit, vacua
est anima eius: & sicut somniat sitiens se bibere, & postquàm
expergefactus fuerit, adhuc sitit, & anima eius vacua est. In
ciuitate*, in ipsorum vrbibus, in quibus suspiciebantur
& florebant, imaginem, id est, vmbram, vel adumbratio-
nem, imaginariam & fluxam eorum conditionem, ina-
nem & vanam, vmbratilem eorum statum, potentiam, D
fœlicitatem abolebis, eos cum ipsorum imaginibus &
stemmatibus ad nihilum perduces, vt ne eorum quidē
vmbra, & vestigium superfit. Eorum imaginariam fœ-
licitatem nihil esse demonstrabis. Imago etiam pro
specie, apparentia. Ne eorum quidem species vspiam
erit. *Tua.* Non habetur in fonte. Itaque in genere de
vrbibus intelligo. In ciuitate tua, id est, quam dederis
eis possidendam. Alij de ciuitate superna & cœlesti. Stu-
dio dumtaxat nouitatis Recentiores בְּעִיר *bahir* ver-
tunt, in *Expergisci. Cū expergefacti fuerint*, pro *in ciuitate, in
vrbe.*

A *vrbe*, cùm sententia multò sit planior & neruosior, nec
ה *He* symbolum, Hiphil soleat cum ב *be* in infinitiuis
contrahi. Hoc tamen Chaldæus sequitur. *Sicut somnium
hominis euigilantis, in die iudicij magni euigilabunt è domo se-
pulchri, in ira imaginem eorum despicies.*

22 *Quia inflammatum est cor meum.* Antithesis superio-
rum per Hyperbaton trium versuum. Sententia enim
cadit in 24. vers. *Tenuisti*, &c. Impij, quibus omnia fœ-
licia contigerunt, perierunt, & in nihilum redacta est
eorū imago. Contrà, meam manum dexteram susten-
B tasti, beneuolentia magna deduxisti me, & cum gloria
excepisti, quia *inflammatum est cor meum*, id est, vstum &
cruciatum. Sic *Vir* Latinis est cruciare Metap. *Et renes
mei immutati sunt*, alterati, malis affecti & crucibus, *&
ad nihilum redactus sum*, valdè humiliatus & abiectus,
propter varias calamitates, *& nesciui*, quorsum sup. id
fieret, vel quò me verterem præ malorum mole (est
enim aposiopesis.) Denique quia *vt iumentum factus sum
apud te* oneribus oppressum, & interim, *ego semper tecum
fui*, nec à te sum abalienatus vmquam, sed perpetuò
C mansi in tua fide & cultu (Illud enim est, *Et ego semper
tecum.*) q.d. quia nullis rebus, quantumuis difficilibus &
aduersis abductus sum à tuo cultu, *tenuisti manum meam*,
&c. Nicetas ab hac interpretatione non abludit *a* ex- a *In 40.orat.
ponens de concupiscentiæ in continentiam mutatio- Nazianz.*
ne. Nam per lumbos & renes concupiscentia solet in-
dicari, quòd illa in his partibus æstuet. Sunt autē lumbi
in antica parte, renes autem in postica. Qui hoc Hyper-
baton trium versuum non perceperunt, affingunt obs-
curiorem sententiam, vt redeat ad suum rerum &
tentationem: quam quia à Rabbinis recentioribus vt
D cúmque intellectis hauriunt, adiiciam. Quia exæstua-
bat, vel accescebat cor meum, & renibus meis acuebar,
siue compungebar (ad istud comprehendendum) quia
acuebam me, acutum & subtilem me efficiebā, id est, in-
tendebam animum ad istud intelligendum: item quia
renes meos, id est, animi mei vires contendebam & di-
ligenter, subtilitérque considerabam, quia me sic vexa-
bam, & consultabam vel afficiebam (Affectus enim
sunt in renibus) ego sanè insipiens fui, neque sciui vias
tuas: & bellua factus sum apud te. Alij redditionem in-
cipiunt in *Vt iumentum*, eadem perpetuò vi. Quoniam

exacer

Universidad de Deusto
Biblioteca

exacerbabatur cor meũ,& in renibus meis perturbabar, A
stultus eram, & nesciebam ista, quæ scilicèt, tandem impiis accidunt: nempe eorum exitium, id est, non attendebam istos tandem miserè perire, nec contemplabar istorum infœlicem finem, vt iumentum fui apud te, id est, sine iudicio. q.d. Quò acriùs & acutiùs hæc tua iudicia consideraui, eò minùs percepi, vt qui apud te sim valdè brutus: vel potiùs Gallicè, *Parce que ie me troubloy; & ne sçauoy cecy, assauoir qu'ils finissent & perissent mal, i'estoy bien beste & ignorant enuers toy. C'estoit vne grande bestise à moy de me troubler ainsi, & ne voir leur malheureuse fin.* Crassissima est ignorantia non cernere Domini iudicia de impiis, & de illorum momentanea prosperitate commoueri, cùm tandem secuturum sit supplicium euidens. Sic duo versus sibi cohærent, at non tertius, vt in septuag. *Commutati sunt*, אשתרגן *Eshtonan*, compuncti sunt prop. & torti. Idem sensus. Fortasse etiam respexerunt Sept. ad radicem שנה *Shana, mutatus est.*

23 *Vt iumentum.* (Et) vt iumentum, per Asyntheton. Nisi cum aliis hîc redditionem incipias. C

24 *Tenuisti manum dexteram meam* ne impingerem, nè caderem. *In voluntate*, in tua lege, in tuis præceptis & consiliis deduxisti me. ἐν τῇ βουλῇ in consilio tuo, vt & Hebraicè. Viam benè agendi demonstrasti mihi, in ea me direxisti. Tuam voluntatem, tuam legem, quam executioni mandari vis, me docuisti. *Et cum gloria*, gloriosè & honorificè me excepisti apud te, & in tuam domum. Ad verb. *Et post gloriam suscipies me.* Quod aliqui exponunt per Eclipsim Præpos. In, Posteà tandem, id est, post mortem in tuam gloriam, vel cum gloria suscipies me. Sic Chaldæus. *In consilio tuo deduces me in mundo isto, & post consummationem in gloriam, quam dixisti te super me adducturum, accipies me.* Rectè etiam in Præterito *Deduxisti, suscepisti*: quia præteritum *tenuisti* præcessit. a

a *Vide Psal. 6. vers. vlt.*

25 *Quid enim mihi est in cœlo,* à te per Hypozeuma, id est, præter te, sine te. Nam מִן, *Min*, negationem includit, vt Latinè, abs re, id est, præter rem, sine re, sine causa. Vel præ te. Nam etiam מִן *Min* inseruit comparationibus, b Heb. *Quis est mihi in cœlo?* per Aposiopesin, Quis mihi est in cœlo, qui me ad te subuehat? (vel quis mihi in cœlo est,) quem plusquàm te velim & cupiam?

b *Vt Psal. 138. vers. 6. & 62. vers. 6.*

A piam? Alij, quem præter te desiderem. Nam reticentiæ multis modis perficiuntur: quin & ideò vsurpantur, vt multa dentur intelligi, Chaldæus subaudit, *similis tui*, Neutrũ genus non mutat sententiam. Quid mihi est in cœlo, suaue scilicèt sine te, vel præter te. Te sine omnia mihi sunt insuauia & iniucunda, siue in cœlis, siue in terris. *Et à te quid.* Quid aliud à te volui, quid nisi te, quid extra te: q.d. nihil præter te volui in terra, te vnum expeto, te solo frui cupio. Vnde Hebr. *Et tecum non volui* (quicquam) *in terra.* Idem est, nihil velle habere
B aliud cum Deo, & nihil velle, siue desiderare præter Deum. Chald. *Tecum socium non volui in terra.* vt doceat se non deflexisse ad peregrinos Deos, & religiones.

26 *Defecit caro mea, & cor*, præ languore & desiderio tui. *Deus*, ô Deus, &, ô pars, siue portio mea, &c. Deus priore loco appellatiuum. Nam Heb. *Petra cordis mei, ô Deus*, qui es petra & firmitas mei animi, vel iuxta nonnullos, formator cordis mei. צוּר *Tsur*, significationem interdum ducit è יצר *Iatsar, formauit.* Posteriore proprium, ô Deus in æternum pars mea, id est, qui in
C perpetuum es mea portio. Deficere sæpiùs apud Heb. ardenter aliquid expetere, contabescere præ desiderio. *Deus cordis* Heb. *petra fortitudo cordis.*

27 *Qui fornicantur à te* Qui à tua fide & cultu deficiunt, & deerrant. Metaph. à coniugibus fidem matrimonij violantibus. Chald. *Excidisti omnem aberrantem à timore sicut cultu tuo.*

28 *Mihi autem adhærere Deo* Rectè, Etsi Heb. *Ego mihi* Nam אֲנִי *ani, Ego*, cadit in לִי *li, mihi* sequens. Item est Emphasis ecliptica. *Ego*, id est, quantum ad me attinet, adhærere siue propinquitare Deo mihi est bonum,
D 29 *Vt annunciem omnes prædicationes*, laudes tuas, cuncta tua facta laudanda & prædicanda. Heb. *opera tua*, id est, operum tuorum præconia. Sed metonymiam explicant Septuaginta. Quin & adiecerunt præter fontem, *In portis filiæ Sion* id est, palàm, publicè, in publico Ecclesiæ conuentu a, ad commendandas publicas preces. Est autem Hyperbole, ad exprimendum se adiecturum omnes animi vires ad Dei laudes prædicandas. Nam propter multitudinem, aut potiùs innumerabilitatem, cunctæ eius laudes enunciari non possunt, sed ne narrari quidem. b

a à *Psal. 9. v. 15.*

b *Vide Psal. 9.*

ARGV

ARGVMENTVM.

De populi Domini, & templi calamitate conqueritur, Deum obtestans: vt succurrat: quemadmodum olim. Est Propheticus contra Gog & Magog.

1 Intellectus Asaph. LXXIII. Hebr. 74.

VT quid Deus repulîsti in finem: irâtus est furor tuus super oues páscuæ B tuæ?

3 Memor esto congregatiônis tuę: quam possedîsti ab initio.

4 Redemîsti virgam hæreditâtis tuæ: mons Sion, in quo habitâsti in eo.

5 Leua manus tuas in supérbias eôrum in finem: quâta malignâtus est inimîcus in sancto?

6 Et gloriâti sunt, qui odêrunt te: in médio C solennitâtis tuæ.

7 Posuérunt signa sua signa, (& non cognouêrunt:) sicut in éxitu super summum.

8 Quasi in sylua lignôrum secúribus exciderunt iánuas eius in idipsum: in secûri, & áscia deiecêrunt eam.

9 Incendêrunt igni sanctuárium tuum: in terra polluêrunt tabernáculum nôminis tui.

10 Dixêrunt in corde suo, cognátio eôrum D simul: quiéscere faciámus omnes dies festos Dei à terra.

11 Signa nostra non vidímus, iam non est prophêta: & nos non cognôscet ámplius.

12 Vsquêquò Deus improperâbit inimîcus: irrîtat aduersárius nomen tuum in finem?

13 Vt quid auêrtis manum tuam, & déxteram tuam: de médio sinu tuo in finem?

14 Deus

A 14 Deus autem rex noster ante sæcula: operâtus est salûtem in médio terræ.

15 Tu confirmâsti in virtûte tua mare: contribulâsti cápita dracônum in aquis.

16 Tu confregîsti cápita dracônis, dedisti eum escam pópulis Æthiopum.

17 Tu dirupîsti fontes, & torrêntes siccâsti fluuios Ethan.

B 18 Tuus est dies, & tua est nox: tu fabricâtus es aurôram, & solem.

19 Tu fecîsti omnes términos terræ: æstâtem & ver, tu plasmâsti ea.

20 Memor esto huius, inimîcus ímproperâuit Dómino: & pópulus insipiens incitâuit nomen tuum.

21 Ne tradas béstiis ánimas confitêntes tibi: C & ánimas páuperum tuôrum ne obliuiscâris in finem.

22 Réspice in testamêntum tuum: quia replêti sunt, qui obscurâti sunt terræ, dómibus iniquitâtum.

23 Ne auertâtur húmilis factus confûsus, pauper, & inops laudâbunt nomen tuum.

24 Exûrge Deus, iúdica causam tuam: memor D esto improperiôrum tuôrum, eorum, quæ ab insipiênte sunt tota die.

25 Ne obliuiscâris voces inimicórum tuórum: supérbia eorum, qui te oderunt, ascendit semper.

---

2 *Vt quid Deus repulisti.* Oues scilicèt tuas, siue populum tuum, per Hypozeugma. *Iratus. Fumat naris tua*, in Heb. elegantiore Metaphora.

3 *Quam possedisti ab initio*, ab omni æuo, vel ab orbe condi

condito. Nam Ecclesia cœpit ab Adam & Abel. Alij, à A
temporibus Ægyptiacis. Alij, ab antiquo: nempè tem-
pore Abrahæ *a*.

a Gene. 12. 1.

4 *Virgam*, (&) redemisti virgam, id est, vt esset virga & sceptrum hæreditatis tuæ, vt esset hæreditas, in qua tu regnares, & teneres sceptrum. Sic sub לחיות *Lihioth*, πρὸς τὸ εἶναι. Per se etiã possit accipi. Redemisti virgã, id est, sceptrum hæreditatis tuæ, regnum tuum hæreditarium asseruisti, & liberasti hactenus. שבט *Shebet*, virga siue sceptrum & tribus, quo etiam significatu aliqui hîc sumunt. Alij item pro possessione & parte, vt æquipolleat funiculo hæreditatis, *b* quia mensoriis baculis siue virgis, & funibus terra diuidebatur. Hinc virga hæreditaria, hæreditas, quæ virgis distributa, & sorte obtigit. *Mons Sion*, est. Quæ est mons Sion, quem inhabitas. Subaudiendum verbum Substantiuum, ad maiorem emphasim: Mons est Sion, in quo habitationem & domicilium tuum collocasti. Loquor, inquit, de monte Sion, non de aliorum populorum montibus. Eum enim singulariter elegisti. Aliqui *Montis*, vel *Montem*, per Appositionem, ne videatur Solœcismus, atqui C
dum aliquid maius significare volunt Scripturæ, sic loquuntur, vt Ioannes ἀπὸ ὁ ὤν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, pro ἀπὸ ὄντος καὶ ἐρχομένου, ne vis Præteriti imperfecti deperiret. *Ab eo qui est, & qui erat, & qui venturus est.* Itáque & Septuag. maluerunt diuisim, & noua veluti clausula enunciare, vt nos retinerent in contemplatione electionis Sion.

b Deut. 32. vers. 9.

c Apoc. 1. v. 4.

5 *Leua manus tuas*, ad feriendum & percutiendum. Heb. *gressus tuos*, diuersa quidem Metaphora, sed eandem habente vim. Attolle tuos pedes ad eos proculcandos. Metaphora à conflicturis, qui eleuant pedes & D
passus, vt violentiùs in hostem inuehantur. Sed videbant Sept. Metaphoram à manibus esse vsitatiorem apud Græcos. *In superbias.* Masoretæ, vt suprà *d* legunt per ש dextrum, in deuastationes. *In finem*, in perpetuum. Et sic accipitur toto hoc opere. Eleua manus tuas ad eos deuastandos in perpetuum, vel ad percutiendum superbias eorum in sempiternum, id est, plaga æterna. *Malignatus est.* Mala est operatus in sanctuario. Sine admiratione in fonte, omnia contriuit, vel malè operatus est in Sancto. הרע *Herah* & conterere, & malè facere.

d Ps. 72. v. 17.

6 *Et*

A 6 *Et gloriati sunt. Rugierunt.* Heb. per Metaphoram. *Solennitatis.* Meton. templi, in quo agitatur solennitas, & festum Vox Hebræa מועד *Mohed*, vtrumque significat nempè Synagogam, siue locum solennitatis & ipsam solennitatem siue festum.

7 *Posuerunt signa sua, signa.* Signa priore loco pro insignibus & vexillis, posteriore pro trophæis & monumentis victoriæ, per Accusatiuum transitionis, de quo suprà *a* vt sequatur Parenthesis, Posuerunt sua insignia & vexilla in signa & trophæa, siue pro signis & trophæis, id
B est, vt essent trophæa & monumenta suæ victoriæ, super summum (templi) sicut in exitu, id est, sicut in compito & loco profano: & non cognouerunt te, nos sup. aut quid simile: vsque adeò gloriantur de victoria. Nos spectantes ista, non curarunt, te Dominum templi non agnouerunt, non distinxerunt inter sanctum & profanum, non discreuerunt templum ab exitu siue compito, non cognouerunt aliam esse debere rationem templi, aliam compiti, eodem loco vtrúmque habuerunt. Hebræi appellant exitum compitum, in quo exeunt &
C desinunt multi vici. Gall. *Sortie de rues, carrefour.* Hinc *b* *Ite ad exitus viarum.* Et aliquando introitum, vt è quo sit introitus ad multos vicos. Quomodo fortasse verterant Septuag. nempè ἔισοδον, non ἔξοδον, quamquam sit eadem vtriúsque notio. Nam Heb. מבוא *mebi*, idem quod מבוא *mabo*, introitus. *c* vt non semper sit Benoni. Hinc vsque hodie apud Rabbinos מבוא *mabo*, & מבוי *mebui*, quadriuium, compitum: vt cùm in Echá Rabba Lament. 1. dicunt Hierosolymis fuisse 24. plateas: vniuscuiusque autem plateæ fuisse 24. מבואות
D *mebooth*, (introitus, compita) & cuiusque מבוי *mebui*, (compiti) 24. vicos. Quæ annotaui, ne recentiores priùs nostros Septuag. damnent, quàm intelligant vim vocum, iuxta quam sic ad verbum Hebræa verti possunt: *Posuerunt signa sua, signa, vt cognoscantur*, (nam Hebr. est Eclipsis ש, & singulare pro plur. distributiuè) sicut in compito sursum, vel supra (templum.) Non alienè aliqui, vt Euthymius, exponunt. Portas vrbis, quibus extra eam exitur. Sicut in portis, ita super summum templi, vel super ipsas portas, erexerunt in trophæum sua vexilla. Interim Rabbinorum interpretatio non est contemnenda, si quidem distinctio cadat in principium

a Psal. 2. v. 8.

b Matth. 22.

c Ezech. 42. vers. 9.

Universidad de Deusto Biblioteca

sequentis versus: *Posuerunt signa sua* (in) *signa. Cognitus est* (hostis) *sicut immittens sursum in densas arbores secures.* q.d. videntibus nobis immisit securim in templa, & eorum trabes & fores, vt in syluam aliquam. *Super summum* templi. ὑπερῴαν, super, supra templum, super ipsas portas. Euthymius. A

8 *Quasi in syluæ lignorum.* Hoc hemistichium iuxta Masoretas pendet è superiore, *Cognoscitur velut inferens (sursum) in perplexitatem ligni secures.* In eo enim quod sequitur, versum alium incipiunt. *Exciderunt*, quasi in Hebr. רעיתה *vehatta. Et nunc*, Ain positum esset pro Heth, è murua gutturalium permutatione Et contritio, & confractio, vt חתת *hathat*, *a* vel literis transpositis. חעיתו *hahathu*, pro חחתו *hahathu*, confregerunt. Hodie sumunt pro temporis particula. Et nunc ianuas vel picturas eius simul in securi & malleis conquassant. *Ianuas*, vt alibi. *b* at ex Exodo, vox פתוחים *Pittuhim* etiam sculpturas & picturas designat. Quod Beza sequitur, vt se, & suos sicarios pingat, qui sacras imagines solent demoliri & exscindere. Est enim Psalmus hic Propheticus aduersus Ecclesiarum vastatores. Fuisse autem picturas & cælaturas varias in Dei tabernaculo Mosaico, apparet ex Exodo *d*, vbi præter ambos Cherubos operis statuarij, cortinæ cherubis spargi imperantur, latera item & velamina claudentia sanctum Sanctorum & sanctum, Templo Salomonio *e* vbi omnia intrinsecus & extrinsecus, pro templi etiam foribus & introitu, Cherubis ornantur, quos alatas fuisse puerorum imagines docent Thalmudici, & R. Selomo *f*. Quin & Cherubim obumbrantia, siue tegentia propitiatorium tam Mosis, quàm Salomonis, opificio erant solido & statuario. Adde Seraphim sacras quasdam imagines *g* quales Dauid domi habuit, tamquam lares & penates *h*. Quare præceptum de non faciendo sculptili R. Iaphet cum nostris exponit in malam partem de Idolis, vt & citat Abben Ezra in illud tertium Oseæ. Sic R. Leui *i* è Melchilta. Itáque prima Ecclesia habuit cruces *k*, Imaginem Christi futilem *l*, quam euersam à Iuliano Apostata Christiani in Ecclesiâ retulerunt *m*, Imaginem Christi, quam Agbatus toparcha exprimendam, Christo viuo, curauerat *n*, Imagines Christi & Virginis, quas Diuus Lucas pinxerat *o*, Imaginem Christi, quam B

a *Iob.6.v.21.*
b *Ioan.18.v.1.*
c *Exod. 28 v. 15.*
d *Exo. 26. & 36.*
In tabernaculo sacro fuit sacrarũ imaginũ & picturarum vsus.
e *3 Reg.6.*
f *1.Par.3. ve. 10.*
g *Oseæ 3.v.4.*
h *1.Reg.19. ver.13.*
i *Exod.20.*
Imagines fuerũt in primæ Ecclesia.
k *Arnob.li.8. contra Gẽtes, Tertul.& veteres quique.*
l *Euseb lib.7. cap.18. Græci ex l.Theoph. in 9. Matth.*
m *Sozom.l.5. cap.21.*
n *Euag lib.4. hist.cap.26.*
o *Niceph.lib. 14 cap.2. Damasc.li.4.c.8.*

A quam Alexander Mammeæ in suo larario habuit *a*, Cassiani martyris imaginem positam super eius memoriam, κεδρίαντες *b*, in templo à Gregorio patre Nazianzeni constructo *c*. Petrum & Paulum cum Christo pictos pluribus locis *d*. Quæ cùm in Ecclesia molestè ferret Xenaias, siue Philoxenus Hierapoleos Episcopus Eutychianus, primus Iconomachus à Patribus notatur, sub an. 493 *e*. *In ipsum*, simul, similiter. *Eam*, hæreditatẽ tuam vt ad vers 4. referatur: vel solemnitatem, vt ad 6. Sic *eius*, hæreditatis Dei. Nam etiam in Græco est fœminini generis.

a Lăpridius.
b Prudentius. Xenaias primus Iconomachus.
c Nazianz. epist.ad Olym piũ 40. Græci exemp.49.Latini.
d Aug.li.1.de consen. Euãg. cap.10.
e Niceph.libr. 16.cap.27. & Cedrenus.

B 9 *Incenderunt igni sanctuarium tuum.* Ad verbum miserunt ignem in Sanctuarium *In terra*, in terram allisserunt, & deiecerunt.

10 *Dixerunt cognatio eorum*, tota eorũ natio & gẽs. נינם *Ninam.* Nominaliter non tantùm exponitur à Septuag. sed ab Anonymo etiam, & plerisque aliis Rabbinis. Significat autem נין *Nin*, filium propinquum, & collectiuè totam cognationem & propinquitatem. Recentiores absurdè, vt à veteribus tantùm discedant, interpretantur verbaliter, Depopulemur eos: quoniam o portuisset affixum *Mem* affici Tseri, non Camets, vt præteream Verbum ינח *Ianah* esse inusitatum in Kal, nisi in Benoni, de quo etiã disputetur, *Quiescere faciamus.* Ad verb. *Cõbusserunt omnes festos siue synagogas* (Ecclesias) *Dei in terra.* Iam notaui mus מועד *Mohed* significare Synagogas, congregationes, templa, solennitates, festa. Quod postremum secuti sunt Septuaginta Interp. Incenderunt festa Dei, id est, dissiparunt, perdiderunt, aboleuerunt, profanarunt. C

D 11 *Signa nostra non vidimus*, insignia nostra, trophæa & monumenta rerum nostrarum & antiquarum victoriarum, vt supra *f* vexilla quondam nobis vsitata, vt cruces, sacramenta, sacrificia. Sic nostri. Rabbini, significationes Prophetarum & prædictiones, ea quæ nobis præsignificata sunt de salute nostra à Prophetis: vt idem mox sequatur: *Non est Propheta*, id est, Prophetia, Prophetarum prædictum, אות *Oth*, vtrúmque significat, signum, id est, portentum, prodigium, significationem: item insigne, characterem, notam: vnde literas vocant אותיות *Othioth.* Irrita sunt Prophetarũ testimonia, & nos non cognoscit ampliùs vllus Prophetarum. Pro- D

f Vers.7.

phetæ nihil ad nos attinent, eorum prædicta non sunt de nobis. Sed malo *esse*, sumi pro *existere*. Iam non existit Propheta, caremus iam Prophetis, qui nos consolentur, vt olim, & sperare salutem certò iubeat. Se enim statim explicat: *Et nos non cognoscet amplius*, scilicet Propheta. Non iam vllus Propheta nos cognoscit, sumus sine Prophetis, qui nos Dei verbo pascant. Insignis plaga & ira Dei, destitui Prophetis *a: Immittam famem in terra, non famem panis, neque sitim vini, sed audiendi verbum Domini.* Vel in genere. *Et nos non*, supple כל *chol*, vllus, quispiam, non omnis, id est, nullus. q.d. Et nos nullus amplius cognoscet. Ad eam infœlicitatem redacti sumus, vt nemo amplius nos sit agniturus. Legerunt Septuag. אותנו *Otanu*, per Holem, *Nou*, Masoretæ per Hiric אתנו *Ittanu*, *vt nobiscum*. Et non nobiscum cognoscens, vsquequò. Neminem habemus, qui sciat, quoúsque futuri simus in hoc misero rerum statu, quoúsque duratura sint hæc. Est enim Aposiopesis.

a Amos 8. v. 11

12 *Irritat aduersarius nomen*, vsquequò, per Zeugma, irritat te, & blasphemat.

13 *Vt quid aduertis manum tuam.* retrouertis, retrahis in tergum vtrámque manum tuam de tuo sinu, à nobis, à nostra liberatione, ne nos adiuues, vel ne ferias hostes nostros, ne eos à nobis repellas. Gestus hominis nolentis auxiliũ ferre, & manum auxiliarẽ porrigere. *A nobis*, à nostra liberatione. *Manũ tuam.* sinistrã tuam. Nam nomen generis more Hebraïco de deteriore dicitur. Quare retrahis vtrámque manũ, sinistram & dexterã tuam, instar hominis otiosi, & rem non curantis? *vt auertis*, significet retrouertere, post tergum mittere: Cur manus tuas de sinu tuo eductas non regeris in impios, sed eas post tergum vertis, & iungis, more hominum nihil iam negotij habentiũ? Metaphora ab otiosis manum in sinu recondentibus *b*. Vel, *de medio sinu tuo*, eam profer, aut quid simile per Aposiopesim, vt & intellexit Chald. his verbis: *Quare auertis manum tuam, & dexteram tuam, ad redimendum de medio sinus tui exere, & exscinde angustiam. In finem*, in consummationem, in consumptionem, profer manus tuas, & educ de sinu tuo, quoúsque omnes tuos hostes consumpseris. Legunt כלה *Cala*, nominaliter. Itáque finis aliter accipitur quàm proximo versu, nempè pro consumptione & exitio. Masoretæ eodem sensu

b Prouer. 19. vers. 24.

כלה

A כלה Callé in imper. Piel. De medio sinus tui desinere fac (tuam manum) q. d ne eam reponas in tuum sinum, quoúsque te plenè vltus fueris de impiis. Qui *consume*, pro desinere fac, interpretantur, adhibeant Aposiopesim superiorem necesse est.

14 *Operatus est salutem in medio terræ*, palàm & manifestè, in medio terræ nostræ: vel iuxta alios, in Hierusalẽ, quæ est terræ sanctæ veluti medium & vmbilicus. Quin & Iudæa est terræ habitabilis medium, vt eam Deus id-circo delegisse videatur, quò ex ea, veluti orbis corde, salutem in omnes transmitteret. Orientales Occidẽtalibus iungit per mare Mediterraneum, Septemtrionales Meridionalibus, per idẽ mare excurrẽs vsque ad Mæotidem paludem valde Septemtrionalem, & per mare Rubrum in Austrũ profundissimè descendens, vt omittam eam esse initio quarti climatis.

Iudæa terræ habitabilis medium.

B

15 *Tu confirmasti.* Repetitur initio multorum versuum & clausularum ad vehementiam & ardorẽ. *Confirmasti*, consolidasti mare Rubrum, firmum solidúmque fecisti, ne diffluerent, vt in modum muri starent transeuntibus à dextris & sinistris. Sic repræsentarunt Hebraicum. *Rupisti.* Nam in hoc transitu non fuit simplex ruptura, sed & consolidatio elementi liquidi & fluẽtis, muri instar, vt transitum daret. *Contribulasti*, contriuisti Aegyptios, qui nos, vt dracones deuorare & perdere expetebant, eósque mersisti. Dracones immanes etiã pisces dicũtur. Alludit autem ad mare Rubrum, quod talibus abundat. Quare Mela *a* Rubrũ mare Græci, siue quia eius coloris, siue quia Erythras ibi regnauit (puto esse Esau, qui Edõ appellatus est, quasi ruffus, siue rubicũdus) procellosum, asperum, profundum, & magnorum animalium magis, quàm cætera capax, duósque sinus aperit, Persicum & Arabicum. Vbi obseruandum, mare Rubrum in nostris litteris esse sinum Arabicum, partémque siue brachium maris Rubri, quod apud profanos in Indicum desinit.

C

D

a libr. 3. c. 7.

16 *Tu confregisti capita Draconis.* לויתן *Leuiathan* Hebraïcè, ceti immanis, cetorum Principis, Pharaonis. Chald. *Tu confregisti capita procerum Pharaonis.* Quo nomine etiam Satanas significatur *b*. *Populis Æthiopum*, feris desertorum illorum incolis, quibus deuorandos, vel, si de hominibus ipsis intelligas, diripiendos, & spoliandos obiecisti Pharaonem & Ægyptios, dum

b Esa. 27. v. 1. Iob 40. v. 20.

eos mersos mare eiecit in littus Arabicum, & Æthiopicum. Hebræi appellãt Æthiopiam, vtramque regionem littoralem maris Rubri, tam Asiaticam, quàm Africanam. Quoniam autem mare rubrum diuidit Arabiam & Aethiopiam more nostro acceptam, illud innuit non tantùm euomuisse in littus Arabicũ mersos Aegyptios, in quibus consistebant Israëlitæ, sed & Aethiopicum, vt fama istius diuini facti ad populos multos circumquáque permanaret. Ita populis Aethiopũ dedit eos escam. i. in escam, in prædam. Nam vt Israëlitæ vna ex parte illos spoliarunt, ac exuerunt ornamentis & opibus, ita & Aethiopes ex altera. Quin & alludit ad mare rubrum suppeditans dracones siue ingentes pisces Aethiopibus & cæteris accolis comedendos. Belluarum autem greges populos appellari, non est nouum. *a Gens ascendit super terram meã*, de locustis, *b Populus infirmus*, de formicis ibidem, *plebs inualida*, de cuniculis. צִיִּים *tsiim*, *aridi*, quos Aethiopes Septuag. vertunt, propriè significãt homines in locis aridis & squallidis habitantes. Ex quo alij, de populis ipsorum Aethiopum accipiunt: quoniam Aegyptiorum arma, ornamenta, & diuitiæ ad littora Aethiopum appulerunt, atque Aethiopibus cesserunt. Alij de filiis Israël, qui in desertis tum morabantur, quibus quasi in escam dati sunt Aegyptij. Sic Chald. *Dedisti eos in consumptionem populo domus Israël, corpora verò eorum draconibus siue cetis.* Tum *Escam*, metaphoricè, prædam, exuuias, spolia, exponito.

17 *Tu dirupisti fontes*, secuisti rupem, vt aquam funderet, & fluuios, vt iter *c* transituris relinquerent. *Fontes.* fontium & torrentium scatebras siue latebras, Metonymicè. Nempè petram *d* in partes rumpendo, fluere fecisti fontes. אֵיתָן *Etan*, fortitudinis. i. fluuios fortes, vehementes, rapidos, vt Iordanem, qui tum erat in sua fortitudine. Maluerunt relinquere vocem Hebraicam, quàm non satis vno verbo explicare. Chaldæus, *Tu exiccasti vada fluuiorum Arnon, Iaboc & Iordanis, qui erant vehementes & rapidi.* Alij non putant esse appellatiuum, sed proprium, id est, mare rubrum vicino loco Etan, vt cùm mare Gallicum, Siculum, Tyrrhenum appellatur, sic mare Ethan. Atqui quoniam in *e* Exodo scribitur Etham, per Mem, hîc Ethan per Nun: deinde iam cecinit fissionem maris Rubri supra: sermo potiùs

a Ioel.1.v.6.
b Prouer.30. ver.25.
c Exod.17. vers.5.6.7. Num.20.v.8.
d Ios.3.v.16. Eccl.24.v.5.
e Exod.cap.13. Exod.v.20.
f Vers.14.

potiùs haberi videtur de Iordane, quem vocat fluuios, vt cùm Poëtæ dicunt ora & colla, pro ore & collo.

18 *Tuus est dies & tua est*, tui opificij, iuris, ditionis & potestatis, tu diei & noctis es creator & moderator. Auroram, lucem Græcè & Hebraicè, quod Rabbini ad lunam restringunt, quoniam, vt iam dictum est *a*, hæc lingua nomen generis restringit ad speciem deteriorẽ. Solem nominatim posuit, quoniam, vt inquit Sapiens, *b vas est admirabile, & opus excelsi, &c.*

19 *Tu fecisti omnes terminos*, statuisti prop. fixisti. *Ver.* חֹרֶף *Horeph*, iuxta recentiores, studio dumtaxat contradicendi, illa quidem pars Autumni, quæ proximè antecedit Hyemem. At iuxta Hebræos, Ver, illa videlicèt anni pars, quæ proximè frigus siue Hyemem sequitur. Hinc Abben Ezra *c* quatuor anni תְּקוּפוֹת *Tekuphoth*, siue tempestates esse ait קֹר *kor*, (frigus, siue Hyemem) חֹם *Hhom* (calorem, siue æstatem) קַיִץ *kaits* (autumnum) vnde fructus קַיִץ *kaits*, autumni, & חֹרֶף *Hhoreph*, ver haud dubiè. Alioqui eius diuisio non possit constare. Idem declarat R. Selomo *d* nisi quòd contrahit ad primam Veris partem, quoniam sex anni tempestates constituit cum Mose, idémque חֹרֶף *Horeph*, definit tempus, sationis hordeorum & leguminum, quæ celeriter & quasi præcociter maturescunt. Gall. *les bleds de Mars*, ab חָרַף *Haraph*, accelerare apud Chald. deinde addit cadere in dimidium Sebat, (Ianuarij) totum Adar, (Februarium) & dimidium Nisan (Martij). Quamquam nihil planè refert. Nam per Synecdochen ista ponuntur pro quatuor anni tempestatibus, vel potiùs sex, secundum Hebræos. Variè enim annus à variis populis distinctus est. Afri & Dani apud Leonem Afrum de Africa duas tantùm Anni tempestates faciunt, hyemẽ & æstatem. Veteres Græci è Diodoro Siculo, & Eusebio, *e* tres, Ver, æstatem & hyemẽ, opinati Autumnũ esse partem æstatis & hyemis. Hinc que Mineruam Iouis filiam esse aërem, dicique τριλογένειαν, quòd aëris natura ter ipso anno mutetur. Vulgus quatuor, Ver, Æstatem, Autumnum, Hyemem. Græci posteriores quinque, Ver, Æstatem, ὀπώραν (tempus fructuum) μετόπωρον (tempus post fructus, Autumnum) & Hyemem. Latini item veteres quinque, Ver, Æstatem, Autumnum, Hyemem, Brumam. Hebræi sex,

a Vers.13.
b Eccl.43. v.2.
c Exod. 12.v. 1. Anni tempestates secundũ Hebræos sex erant.
d Gene. 8.ver. vlt.
e Lib.1. Præp pag.55.

Universidad de Deusto Biblioteca

ad Genes. 8. v. 22. vt vnáquæque sit duorum mensium *a*, זרע *Zeras, se-* A
mentem, luna siue mense Septembris & Octobris. 2. קר *kor, Hyemem, Brumam*, luna Nouembris & Decembris. 3. חרם *Horeph*, Ver, luna Ianuarij & Februarij. 4. קציר *katsir, tempus messis*, luna Martij & Aprilis. 5. קיץ *Kaits, æstatem*, luna Maij & Iunij. 6. חם *Hom, æstum*, luna Iulij & Augusti, quando sunt dies caniculares. Ac sanè aëris natura toties ipso anno valde immutatur. R. Selomo vbi suprà has sex partes è mediis mensium lunarium incipit primò זרע *Zerah*, sationis tempus à medio Tiz B
ri (Septembris) vsque ad medium, kisleu (Nouembris) 2. קר *kor*, hyemem brumam à medio Nouembris vsque ad medium Sebet (Ianuarij) 3. חרם *Horeph*. Veris primam partem à medio Ianuarij vsque ad medium Nisan tempus sationis hordeorum & leguminum. 4. קציר *katsir*, tempus messis à medio Nisan (Martij) vsque ad medium Siuam (Maij) 5. קיץ *kaits*, æstatem à medio Maij vsque ad medium Ab (Iulij) 6 חם *Hom* æstum à medio Iulij vsque ad medium Tizri siue Septembris. Ita ille è Baba Metsiha in Talmud.

20 *Memor esto huius*, neutrius generis: huius rei, potentiæ, istorum facinorum, vt paria nunc edas, & patres. *Incitauit*, contumeliis irritauit, blasphemiis prouocauit. C

21 *Ne tradas bestiis*, hostibus ferocibus & rationis expertibus. *Confitentes tibi*. Græcè & Hebr singul. numeri. Græcè quidem, ψυχὴν ἐξομολογουμένου. Hebraicè verò, *animam turturis tuæ*. Sed quænam sit illa turtur explicarunt, nempè anima, quæ confitetur te, vel instar turturis flebili, & querula voce, cum metu & tremore te colit & celebrat. Denique Ecclesia ipsa mansueta & pudica. Adde potuisse legere cum תורך *todecha* nō תרוב *torecha*, vt ך & ך affinita sunt admodùm. Chal. *Ne tradas populo sylue stribus feris similis animas docentium legem tuam*. D

22 *Qui obscurati sunt terræ*, οἱ ἰσκοτισμένοι τῆς γῆς. Qui obscuri & ignobiles sunt terræ, repleti sunt domibus nostris iniquè partis. Iam annotauimus repræsentari Hebræa superlatiua per concreta cum genitiuis. Obscurissimi terræ. Cornu illud obscurum & ignobile Saracenorum & Turcarum, à Daniele descriptum possidet iniustè domicilia & regna Christiana. Hebr. obscura siue tenebrosa terræ, quod plerique citra auxesim exponunt: loca exilij & captiuitatis nostræ, siue hic mundus

Dan. 7. v. 8.

A dus tenebrosus (cœlo regioni lucis oppositus,) plenus est habitaculis violentiæ, violentæ partis, vel per auxesim, violentorum hominum & latronum: loca nostra, quæ sunt tenebrosa, id est, plena miseriarum, occuparunt grassatores & sicarij. *Qui*, prætermissum redderet lectionem planiorem. Obscurati terræ repleti sunt domibus iniquitatum. Chald. *Respice ad fœdus, quod pepigisti cum Patribus nostris, quoniam completi sunt filij eorum. Obscuritas dispersa est super terram, & dolus, & rapina.*

B 23 *Ne auertatur humilis*. Ad humilitatem redactus, ne abeat à te pudefactus: ne confundatur, ne frustretur sua spe, ne spes eius sit vana & irrita, sed in sua prece exaudiatur. Tum pauper, &c. *Humilis factus*. Vnica voce Græcè ταπεινωμένος. Sic participium, *Factus* prætermissum orationem redderet clariorem. Ne redeat humilis siue tenuis, cōfusus. Humilis autē à parte anteriore regitur.

24 *Indica causam tuam*. defende. *Quæ ab insipiente* quæ in te quotidie iactantur à stultis & impiis. נבל *Nabal*, *a Psal. 13. v. 2.* vt suprà *a* qui cum insipientia iungit improbitatem.

C 25 *Superbia eorum qui te*. Hebr. *tumultus insurgentium in te ascendit semper*, quotidie ac magis voces impiæ & blasphemiæ inimicorum tuorum crescunt, ac inualescunt. Superbia eorum assiduè crescit.

ARGVMENTVM.

Christus (secundum Rabbinos, Ecclesia) perpetuò hîc de se, & sua iudiciaria potestate loquitur, de quo & agit gratias.

D 1 In finem, ne corrumpas, Psalmus cantici Asaph. LXXIIII. Heb. 75.

COnfitébimur tibi Deus, confitébimur: & inuocábimus nomen tuum.

3 Narrábimus mirabília tua: cùm accépero tempus, ego iustítias iudicâbo.

4 Liquefácta est terra, & omnes, qui hábitãt in ea: ego confirmâui colûmnas eius.

Universidad de Deusto
Biblioteca

5 Dixi inîquis nolîte iníquè ágere: & delin- A
quéntibus,nolîte exaltâre cornu.
6 Nolîte extóllere in altum cornu veſtrum:
nolîte loqui aduêrſus Deum iniquitâtem.
7 Quia neque ab Oriênte, neque ab Occi-
dênte, neque à desêrtis móntibus: quóniam
Deus iudex eſt.
8 Hunc humíliat,& hunc exâltat: quia calix
in manu Dómini vini meri,plenus mixto. B
6 Et inclinâuit ex hoc in hoc: verúmtamen
fæx eius non eſt exinanîta, bibent omnes pec-
catóres terræ.
10 Ego autem annunciâbo in ſæculum:can-
tâbo Deo Iacob.
11 Et ómnia córnua peccatórum confrîngã:
& exaltabúntur córnua iuſti.

Antiphonarũ in pſallendo vſus antiquiſ. contra Gnoſticos.

1 *Ne corrumpas.* Symbolum concentus, ſiue initium cantionis, ad cuius tonos Pſalmus iſte fuerit concinendus. Alioqui ſententia eſt imperfecta. Quo pacto in noſtris templis Antiphonarum primordia præcinuntur ad totius Pſalmi tonum,ſiue modulum delibandum, ac præſignificandum. Gnoſtici non probant, quòd ſenſus nullus eſſe videatur. Vituperent igitur Pſalmographũ, qui Antiphonas iſtiuſmodi præponit ſententia, interdum imperfectas, interdum nihil, aut parum ſignificantes,quod quidem hodie notum ſit.*a* C

a Vide Pſal.4.

2 *Inuocabimus nomen tuum.* Putauerint aliqui Sept. legiſſe קראנר *Kareenu*, & ספרנר *ſapharenu*, ſed nihil neceſſe, cùm attendendo ad ſenſum, Hebraica idem polleant,& propinquum(erit) nomen tuum, (iis qui) narrant mirabilia tua, id eſt, nobis miracula tua narrantibus. Loquitur autem Chriſtus in ſua, & Eccleſiæ perſona. D

3 *Cùm accepero tempus,*cùm otium nactus fuero, quaſi ſit nunc occupatus & diſtentus aliis curis & negotiis, cùm tempus opportunum adeptus fuero,ego,(loquitur perpetuò Chriſtus) recta iudicabo, liberando probos, & iuſtos,

A & iuſtos,pœnas infligendo improbis.Sic Gallicè, *prendre le temps.* ſtatuere ſibi certũ tempus מועד *Mohed*, tempus certum & ſtatutum. *Iuſtitia*,iuſta,recta.

4 *Liquefacta eſt terra.* Terra tentiet (die illo iudicij) iram meam, (cuius) ego ieci fundamenta. Elementa enim in aduentu Chriſti æſtuantia liqueſcent, *a* ſiue igne conflagrationis purgabuntur cum inhabitantibus omnibus.*Columnas eius*,terræ. Sic vocat verbum, & decretũ Dei, quo terra ſtabilis eſt & firma, ne moueatur vel cadat. Eã fulſi,ac veluti ſuper colũnas ædificaui. *a* 2.*Petr.*3.*v.* 10.

B Vel,hoc die terribili,ne omnia planè perirent,ego corroboraui, ſeruauíque probos: qui ſunt terræ columnæ.

5 *Dixi iniquis,nolite iniquè agere.*Summa prædicationis Chriſti, quam inculcauit priore aduentu per ſeſe, deinceps verò per ſuos eadem admonere numquam intermittet. *Iniquis.* Ad verb. Dixi ſtultis, Nolite ſtulteſcere,& impiis,&c.de ſtultitia non qualibet, ſed nequitiæ & improbitatis,de qua Paradoxum Ciceronis, *Omnes ſtultos inſanire. Exaltare cornu*, ſuperbire, vos efferre contra Deum,& eius legem. Metaphora à tauris ferocibus, qui cornuum potentia geſtiunt, & quaſi gloriantur. C

6 *Nolite loqui aduerſus Deum iniquit.* Hebr. *collo duro & præfracto*,id eſt,contumaciter, pertinaciter, vel ſuperbè & cum faſtu reiecto Dei iugo. Nam collo iuga geſtantur.Alij vertunt.Nolite loqui collo durum, quia inferiùs *b* ſic loquetur. Nolite loqui dura, & acerba verba, Deúmque irritantia collo,eleuato videlicet, id eſt, arroganter, vel collo, vno ſcilicet, id eſt, vno conſenſu, vno animo. Metaphora à iumentis collo iunctis. Qua b *Pſ.*93.*verſ.* 5.

D prouerbiali locutione alibi *ore*, pro ore vno, & apud Oſeam,*humero*,pro humero vno.Sic Septuag.voluerunt declarare quid hac locutione ſignificaretur. Niſi velis צראור *tſauuar* cum צור *tſur* (petra) confudiſſe, quod Dei eſt epithetum in Iob & Pſalmis. *Oſe.*6. *Verſ.*9. *Hebr.*

7 *Quia neque ab Oriente.* Apoſiopeſis, ſub. vobis erit euaſio, liberatio, auxilium, vel quid ſimile.Fruſtrà aliundè expectabitis opem, vel ex aliqua terræ parte, Dei enim imperium vel iudicium nullus poſſit effugere, eíve reſiſtere. *Montibus*, meridionali plaga. Sic & Chald. *Quoniam non eſt alius præter me ab Oriente vſque ad Occidentem,& à Sept. mirione domus deſerta,& ab Auſtro vſque*

Universidad de Deusto
Biblioteca

vsque ad loca montosa. Horum meminit, quoniam ab hu- A
iusmodi locis sterilibus solent prodire, & euocari auxilia. Ideò enim montani sese armis addicunt, quia feri sunt, & suarum regionum prouentu ali nequeunt. Vox חריים *Harim* potest etiam sonare eleuationem. Neque à deserto eleuatio (vobis erit, vel veniet.) Non erit vobis facultas extollendi vos & eleuandi aduersus Deum iudicem. Per desertos montes, vel desertum montium, (sic enim Heb.) Meridiē intelligit, quoniam versus illam partem Iudæa spectabat vastas solitudines Arabiæ desertæ & petreæ.

8 *Quia calix in manu Domini.* Ætiologia prioris membri, *hunc humiliat. Vini meri*: generosi: fortis. Rubri (Kimhi) neque aqua diluti. Refertur ad calicem: calix vini meri & rubentis (non diluti misericordia, & fauore Dei) in manu Dei ad impios potionandos. *Nam iudi-*
a *Iac.2.ver.13.* *dicium sine misericordia ei, qui non fecit misericordiam, a* &c. *Mixto*, plenus mixtione siue confusione, veneno, & rebus infectis. Mixtum, siue mixtio, pro veneno & potione insalubri, ac turbida. Metaphora à veneficis, vel prauis caupenibus, qui mixtionibus purum vinum corrumpunt. Sic Gall. *Ce n'est que mixtion ou broüillerie*, C
qui inde caupones interdum vocant *Broüillons*. Allegoria de apparatu supplicij. Calix enim pœnarum & supplicium symbolum. Vinum merum, atrocitatis eo-
b *Esa.51.ver.* rum & magnitudinis apud Esaiam dicitur *b* de vltione temporaria, hîc, & in Apocalypsi *c* de æterna. *Qui*
17. c *Apoc.* 14. *adorauerit bestiam & imaginem eius, hic bibet de vino iræ*
ver.9.10. *Dei, quod mixtum est mero in calice iræ ipsius, & cruciabitur*
d *Apoc.* 16. *igne & sulphure.* Et, d *Babylon venit in memoriam, vt daret*
ver.19. *illi calicem vini indignationis iræ eius.* Quare Chaldæus calicem vocat maledictionis, plenum vino mero & D
c *Epist.6.* mixtura amaritudinis. Isidorus Pelusiota *e* Ætiologiam
Calix iræ Do refert ad vtrumque membrum. Ideò calicem mixto
mini est pœna plenum iustam remunerationem interpretatur quia
temporaria. misericordia temperatur. Hunc deiicit, & illum exaltat, quia in manibus habet poculum misericordia & iudicio temperatum.

9 *Et melinauit ex hoc.* Infudit in varia pocula, ad potionandos & intoxicandos diuersos peccatores, & adhuc superest præ liquoris venenati copia ad reliquis propinandam fæcem. Eam enim expressam omnes bibent.

A bent. Ne quis putet se Christi iudicium posse euadere. *Ex hoc* poculo, vel calice, *in hoc* poculum: vel ex hac parte in aliam partem: vt fit, quando multis ex eodem calice potus porrigitur. Cunctis præsentibus propinauit, necdum tamen expressa, & exhausta est eius fœx. Isidorus vbi sup. *Inclinabit ex hoc in illud, ex benignitate in supplicium sceleribus debitum. Bibent*, iudicij videlicèt poculum siue calicem.

10 *Ego autem annunciabo.* Antithesis, contrà Christus, vel eius membra profligatis impiis perpetua lætitia, & B
voluptate perfruentur, & Deo epinicium in sempiternum canent.

11 *Et omnia cornua.* Iusti perditis impiis seruantur. *Cornua*, superba impiorum capita conteram. Cornua Metaphoricè superbia, vel potentia, & robur. Posteriore hemistichio in bonum. Potentia, gloria, dignitas iusti exaltabitur, fœlicitas eius augebitur, erítque perpetua.

ARGVMENTVM.

C
Inuitat ad Deum colendum ex perpetua ipsius erga Sionem, id est, Ecclesiam gratia, & auxilio. Est propheticus de victoriis contra Gog & Magog.

1 In finem in laudibus, Psalmus Asaph. canticum ad Assyrios. LXXV. Hebr. 76.

NOtus in Iudæa Deus: in Israel magnum nomen eius.

D 3 Et factus est in páce locus eius: & habitátio eius in Sion.

4 Ibi confrêgit poténtias: arcum, scutum, gládium, & bellum.

5 Illúminans tu mirabíliter à móntibus ætêrnis: turbâti sunt omnes insipiéntes corde.

6 Dormiêrunt somnum suum: & nihil inuenêrũt omnes viri diuitiárum in mánibus suis.

7 Ab increpatiône tua Deus Iacob: dormitauêrunt, qui ascendêrunt equos.

Universidad de Deusto
Biblioteca

8 Tu terríbilis es, & quis resîstet tibi? ex A
tunc ira tua.
9 De cœlo audítum fecísti iudícium: terra
trêmuit & quiêuit.
10 Cùm exúrgeret in iudícium Deus, vt sal-
uos fáceret omnes mansuêtos terræ.
11 Quóniam cogitátio hóminîs confitébi-
tur tibi: & reliquiæ cogitatiônis diem festum
agent tibi. B
12 Vouête, & réddite Dómino Deo vestro:
omnes, qui in circúitu eius affêrtis múnera.
13 Terríbili, & ei, qui aufert spíritum prínci-
pum, terríbili apud réges terræ.

---

1 *Canticum ad Assyrios.* Putarunt cani internecionem exercitus Sennacherib. *a* Propheticè. Non est quidem
a 4. Reg. 19. verſ. 35. dubium, quin illi Assyriorum cladi multa hic conueniant, adeò memorabili, vt eius fama ad Græcos apud C
Herodotum permanauerit. Sed argumentum est latius. Prætereà clades illa Sennacherib typus fuit tyrannorum, quos perpetuò absumit diuina virtute Ecclesia. Rabbini ad Gog & Magog, id est, Antichristum restringunt.

2 *Notus in Iudæa Deus.* notitia non solùm generali, qualis fuit in gentibus, præsertim Philosophis, *b* è
b Rom. 1. ver. 19. 20 *Dei cognitio Philosophica quantum a cognitione per fidē superetur.* sensu creationis & naturæ operibus hausta, verùm etiã speciali, per gratiam, Scripturas, aliásque reuelationes propheticas comparata, cuius finis est Dei cultus, fides, religio, amor, metus. Vnde præter illa quę Philosophus D
de Deo nouit, id est, esse conditorẽ, moderatorem, motorem primum, primam causam, formam, finem rerum omnium, actum purum, incorporeum, seipsum, & in seipso cuncta intelligentem, alia multa Christianus cognoscit, quæ Dei naturam maximè explicant: vt Deum esse vnum & Trinum, omnipotẽtem, adeo vt ex nihilo cuncta produxerit, tali tempore, nõ priùs vel posteriùs, & nunc omnia regat, conseruet, portet verbo virtutis suæ, curet, & sciat quæcunque, quantumuis exigua, vilia, numerosa: Deum illum vnicum, quem mente suspicabatur

A picabatur Philosophus, habere filium & Spiritum Sanctum, consubstantiales, eadem maiestate & perfectione præditos, clementissimum esse, iustissimum, omnia posse, nullo causarum interuentu, quæ humana mens nulla possit arte rationéve inuestigare, ac assequi: quæque se ipsis verissima, sola fide & auctoritate dicentis demonstrata sint atque stabilita. *Deus*, non quantùm ad essentiam, sed quantùm ad attributa, proprietates, cultum, colendique modum: Adde leges, voluntatem, mysteria, peculiaria opera. Quantùm ad hæc omnia in so-
B la Ecclesia, cuius matrix est Iuda & Israel, verus & certus Deus cognoscitur & colitur. *a* Verus quidem Deus, a *Esa.* 31. ver. 9.
cuius ignis est in Sion, & caminus in Hierusalem. Idque ob miracula inaudita, quæ illic patrauit, & solet patrare pro eius salute & gloria. Certus autem Deus, vt qui apparuisset Patriarchis, eorum posteros è seruitute liberasset, dedisset terram Chanaan, legem, Tabernaculum, Prophetas, cultum, qui esset pædagogus ad Christi aduentum, vt tum demum reliquis nationibus Euangelium per eos annunciaretur. Deum enim cognoscere
C interdum est quædam vel plurima, vel omnia Dei attributa physica & generalia nosse & percipere. Quomodo Philosophi ab Apostolo *b* Deum dicuntur cognouisse, id est, vt illic interpretatur Paulus, intellexisse generalia eius attributa, vt potentiam, sapientiam, æternitatem. Interdum præter hæc, singularium attributorum supernaturalium intelligentiam accepisse, quæ non sensum modò de Deo aliquem afferant, verùm animum etiam Dei metu & religione imbuant. Quo modo in Ecclesia notus est. Alioqui Dei naturam, es-
D sentiam, rationem tota definitione, vel cognitione minimè complectimur, quemadmodum hominis aut alterius rei, quæ à nobis qualis, quãta, quæque natura sit, tum explicari, tum animo concipi potest. Hoc enim sensu, *Deum nemo vidit vnquam*, id est, perfectè, siue per naturam, essentiámve cognouit.

S. Trinitatis cognitio omnẽ aliam cognitionem longissimè superat.

b *Rom.* 1. *ver.* 19. 20. *Quomodo Philosophi Deum cognouerint.*

Deus in Ecclesia quomodo notus, & quomodo non.

Ioa. 1. *ver.* 19.

3 *Et factus est in pace.* in vrbe pacifica, Metonymicῶs. In Ecclesia, in qua est pax vera Christi in cordibus fidelium. Rabbini שלם *Salem* hîc in Hebræo positum sumũt propriè, nõ appellatiuè, vt sit ea vrbs, quæ postea Ierusalẽ, quemadmodum & alibi. *c* Sic Chaldæus, *& fuit in Ierusalem domus sanctuarij eius, & habitaculũ diuinitatis sanctæ*

c *Genes.* 14. *Hebr.* 7. *verſ.* 18. *verſ.* 3.

Universidad de Deusto
Biblioteca

sanctæ ipsius in Sion, quando fecit domus Israël voluntatem A
eius, habitauit diuinitas eius inter eos. Verùm Septuag. docere voluerunt, hoc intelligi potiùs de vera Ierusalem, id est, cœlesti & spirituali, siue Ecclesia, quàm de externa & terrena, in qua Deus confringit potentiã hostium tam inuisibilium quàm visibilium, vt perfectam pacem à persecutionibus, & victoriam tribuat, bellicis veluti instrumentis confractis. *Et habitatio.* In Hebræo est Metaphora elegans, *lustrum eius*, q.d. In Sion desidet, vt leo paratus ad prædam.

4 *Ibi confregit potentias*, fortitudines arcuum, Augustus. B
Hinc Hebraicè sagittas ignitas, vel volatiles. Contriuit robora exercitus omnis hostilis. Sic exponunt volatilia siue iacula volitantia in aëre, & habentia pennas, quorum vsus apud Tartaros, Turcas, & Orientales creberrimus *a*.

a Exempla 4. Reg. 19. v. 32. 2. Paral. 13. v. 16 & 14. v. 8. & 17. v. 33.

5 *Illuminans tu mirabiliter.* O tu qui illuminas nos mirabili luce, fauore, & gratia, ô tu, qui illuces nobis ad salutem è cœlis, qui sunt veluti montes alti, vel è locis Iudææ, quę magna ex parte montosa est, æternis, id est, ab initio orbis conditi inhabitatis, & cultis ab Adamo, imò & posteris eius, tuóque cultui perpetuò destinatis. C

b Habac. 3. v. 6.

Vel Propheta loquitur *b* de Chananæa ab Israelitis subacta: *Contriti sicut montes æternitatis, humiliati sunt colles sæculi.* Vel montes Sion & Moria propter longitudinem durationis sunt æterni, id est, immobiles, stabiles in perpetuum à Deo conseruati. Montes numquam perituri, vt frustrà tententur ab hostibus. Hebr. *Tu illustris siue clarus de montibus prædæ.* q.d. O qui illustris es contra hostes, vt leo, qui egreditur è montibus ad prædandum. Montes Iudææ comparat prædatoriis montibus, quòd illic innumerabiles copias, quæ illos occupabant, D ad internecionem deleuerit. Vel passiuè, de montibus Iudææ sæpiùs direptis, & quotidie prædæ hostium expositis. Per eos Euthymius cœlos intelligit. Sunt enim montes æterni à parte posteriore: quia in æternum duraturi, numquam perituri vt terreni, saltem quantùm ad formam, & substantiam. Túmque erit, Metaphora à leonibus, q. d. Mirabilis eluces è cœlis montibus prædæ, è quibus scilicet aliquos rapis ad pœnam, è quibus specularis ad prædandos rapiendos, & discerpendos impios in his mundi vallibus degentes. E montibus

A tibus speculæ, è quibus specularis, & insidias agis ad prędam: è quibus excurris ad inuadendos, & discerpendos improbos, tamquam leo è lustro montium, in quibus agit excubias. Sic enim Deus inducitur quasi leo, è cœlo speculari & prospicere, vt videat quo pacto tradat impios in manus suas. Sic Prophetat *a* *Dominus ex excelso rugiet, & de habitaculo sancto suo dabit vocem suam, rugiens rugiet super decorem suum, peruenient sonitus vsque ad extremum terræ, quia iudicium Domino cum Gentibus. Turbati sunt, spoliati sunt & direpti,* Hebraicè pergendo in Meta-

a Hier. 25. v. 30. 31.

B phora, vel iuxta Anonymum, *infatuati sunt, mente capti sunt.*

6 *Dormierunt somnum suum.* Sic appellat mortem. *Viri diuitiarum*, potentes. Vox חיל *Hail* etiam robur significat. Quare Kimhi sic interpretatur, *Et non inuenerunt omnes viri roborismanus suas*, id est, robur suum, Metonymicè, ad præliandum scilicèt contra Ecclesiam: siue quia Deus mutilauit eis manus, siue quia eos absterruit, vt sibi non videantur habere manus ad confligendum. Malo cum Septuag. subaudire ב (in) manibus suis (quicquam siue

C roboris, siue opum) non inuenerunt, te iudicante & tuos vlciscente.

7 *Ab increpatione tua Deus*, Propter tuam increpationem & minas consopiti sunt, & mortis somno oppressi hostes, qui & equis, & quadrigis contra nos inuehebantur: nullum in curribus, vel equis auxilium sentientes. Ad verb. *consopitus est & currus, & equus*, id est, tam currus, quàm equus. Antiquitùs pugnabant ex curribus, vt apud Homerum, & in lib. Iudicum. *b*

b Iud. 4. v. 3.

8 *Tu terribilis es*, hostibus nostris. *Resistet*, stabit in conspectu tuo. Ex *tunc*. Ira tua est pridem concepta contra

D hostes Sion, & inueterata, ideóque maxima. *Ex tunc*, id est, è longo tempore. Ab initio, vel æterno. De hoc Idiotismo infrà *c*. Eam iram apud te ab æuo aluisti, vt non sit breuis, quæ simul ac oritur, deponatur. Respicit ad reprobos, in quos ab æterno iram concepit ob futuram eorum prauitatem. Vt enim prędestinatio est æterna, ita & reprobatio, nisi quòd prædestinatione præparatur gratia misericorditer & gratis sine operum respectu, reprobatione autem prępparatur ira & supplicium, sed non sine ratione futurorum peccatorum.

c Psa. 92. v. 4.

Prædestinatio & reprobatio sunt æternæ, & differũt in causis.

9 & 10 *De cœlo auditum feci sti.* Hyperbole poëtica per

prosopopœiam. *De cælo iudicium*, id est, vltionem & vindictam hanc audire fecisti tonitrubus, & tempestatibus in cœlo & aëre excitatis, ad quas terra tremuit, siluit, & obstupuit. (Nam quiescere id isto loco significat.) *Fecisti, tremuit, quieuit.* Hieron. hæc præterita pro futuris interpretatur: quòd generale iudicium videatur significari. *Quieuit*, cessauit, desiit motus contra pios excitare præ obstupefactione. De cœlo manant Dei iudicia & vltiones, dum exercentur per Angelos, & meteora.

10 *Cùm exurgeret in iudicium.* Etiam hîc iudicium vocat illam stragem hostium à Deo editam. Sic exurrexit de cœlo per Angelum in clade Sennacherib. *Sela.*

11 *Quoniam cogitatio hominis.* Metony. cogitãs. Quoniam homo vel iratus ista cogitans, & contemplans laudabit te, & extrema cogitationis eius eò ferẽtur. i. desinet ipsorum cogitatio, vt diem festum agant tibi, te celebrent, & solemniter colant, ad te conuertantur: homo cogitatione sua confusus prædicabit te, &c. *Confitebitur*, laudem dabit. Pro *cogitatione.* Hebraïcè est *furor.* Et mox, rẽliquiæ furoris Itaque Græcè ἐνθύμιον, possis accipere loco θυμῶ iræ, furoris: pro, *festum agent tibi*, succinges. Quod iis congruenter interpretatur R. Kimhi a *Quoniam furor hominis, clade Gog & Magog.* (i. Antichristi) *conspecta, laudabit te. furore deposito, & reliquias furorũ, quæ nõ ceciderint, in memorabili isto prælio, succinges. i. frænabis atque conuertes* Adde legere potuisse תחגר *Tahgor* per Caph, & de dup.

12 *Vouete & reddite*, ob victoriam hanc adeptam. *Qui in circuitu eius*, Dei, *affertis munera.* Periphrasis piorũ, qui vicini & propinqui erãt Iudææ, in qua Deus colebatur, q. d. Omnes fideles vicini & propinqui, omnes qui estis per circuitũ terræ Israël, vouete. Per Metonymiã. *Eius* Dei scilicèt dixit, pro *templi, vel regionis* Dei, vt Maro b: *Tùm proximus ardet Vcalegon*, i. Vcalegõtis domus, possessor pro possesso. Ad verb. *Omnes circuitus eius afferant munus timoris*, id est, terribili (Deo.) Chald. *Omnes, qui habitant in circuitus Sanctuarij, offerant sacrificia ædi Sanctuarij in timore.* Græcè, εἴσουσι afferent, vt & August. Noster interpres verterat, fortasse per Eclipsim verbi substant. *Estis.* Afferte omnes, qui in circuitu eius (estis) afferte munera terribili, &c Nam incumbit hic versus in sequentem.

13 *Terribili & ei qui aufert.* Hebr. *qui vindemiat.* Metaph. quì tamquam præscindit racemos. *Spiritum*, animam, vitam

a *In lib. Rad.*

b 2. *Æneid.*

A tam Principum & potẽtum. Vel iuxta R. Dauid, fastum, arrogantiam, animositatem: vt Latinè, *gerit magnos spiritus.* Hanc similitudinem vsurpauit Ioann. in Apoc. a *Mitte falcem tuam acutam in terra, & vindemia botros vineæ terræ, quoniam maturæ sunt vuæ eius*, id est, excinde, aufer de vita, vt de vite botros.

a *Apoc. 14. v. 18.*

ARGVMENTVM.

B *Queritur se multis malis premi. Deum nihilominus celebrat, & mulcet à miris operibus.*

1. In finem pro Iduthun, Psal. Asaph. LXXVI. Heb. 77.

C VOce mea ad Dóminum clamâui: voce mea ad Deum, & intêndit mihi.

3 In die tribulatiônis meæ Deum exquisîui, mánibus meis nocte contra eum: & non sum decêptus.

4 Rénuit consolâri ánima mea, memor fui Dei, & delectâtus sum: & exercitâtus sum, & defêcit spíritus meus.

5 Anticipauêrunt vigílias óculi mei: turbâtus sum, & non sum locûtus.

6 Cogitâui dies antîquos: & annos ætêrnos in

D mente hábui.

7 Et meditâtus sum nocte cum corde meo: & exercitâbar, & scopêbam spíritum meum.

8 Numquid in ætêrnum proiíciet Deus: aut non appônet vt complacítior sit adhuc?

9 Aut in finem misericórdiam suam abscîndet: à generatiône in generatiónem?

10 Aut obliuiscêtur miserêri Deus: aut continêbit in ira sua misericórdias suas?

11 Et dixit, nunc cœpi: hæc mutátio déxteræ A
excêlsi.
12 Memor fui óperum Dómini: quia memor
ero ab initio mirabílium tuórum.
13 Et meditâbor in ómnibus opéribus tuis: &
& in adinuentiónibus tuis exercêbor.
14 Deus in sancto via tua, quis Deus magnus
ficut Deus noster? tu es Deus qui facis mirabí-
lia. B
15 Notam fecísti in pópulis virtûtem tuam:
redemísti in bráchio tuo pópulum tuum, filios
Iacob & Ioseph.
16 Vidérunt te aquæ Deus, vidérunt te aquæ,
& timuérunt: & turbâtæ sunt abyssi.
17 Multitúdo sónitus aquárum: vocem dedé-
runt nubes.
18 Etenim sagíttæ tuæ tránseunt: vox tonítrui C
tui in rota.
19 Illuxérunt coruscatiónes tuæ orbi terræ:
commóta est, & contrémuit terra.
20 In mari via tua, & sémitæ tuæ in aquis mul-
tis: & vestígia tua non cognoscéntur.
21 Deduxísti sicut oues pópulum tuum in ma-
nu Moysi & Aaron.

---

2 *Intendit mihi*, mihi auscultauit, me exaudiuit, mihi au-
rem inclinauit. D

3 *Deum exquisiui manibus meis* Ordo inuersus. Nocte
manibus meis ex aduerso ipsius (sum) per totam noctem
manus supplices ad eum tendo: non cesso per noctem
eum deprecari. Hebr. *Manus mea nocte extenta vel effusa
fuit.* Quod idem est, etsi potuerint legere נגרה *Negda*,
per ר, ex aduerso, cõtra, id est, coram non per ד
נגרה *Nigghera*. Aliqui etiam vertunt, sed alieniùs: *Manus
mea* (id est, plaga, vel vulnus) *nocte defluxit* (id est, sa-
niem emisit) *nec remisit se. Et non sum deceptus.* Idem quòd
suprà, & intendit mihi. Hebr. *Et non remittitur* (manus

A mea.) Sine intermissione manus mea ad eum tenditur,
donec exaudiat, neque meam spem fallat & frustretur.
Alludit ad Mosis historiã *a*, in pugna cõtra Amalechitas. *a Exod 17. v.*
4 *Delectatus sum.* Hebr. *sonus*, vociferatus sum. Verbum 10.
המית *hamah* in lætam partem vsurparunt, vt infrà *b*. *b Ps. 82. v. 3.*
Ecce inimici tibi sonuerunt (præ lætitia & gaudio.) Et *c Esa. 24. v. 8.*
apud Esaiam *c*: *Sonitus labiorum tuorum.* Et Amos *d*: *Soni- d Amos 5. v.*
tus canticorum tuorum. Alij in tristem: fremui, conturba- 23.
tus sum. *Et exercitatus sum*, ἀδολεσχησα. Iam docuimus
hoc verbo vti Septua. pro meditari, exerceri in prece, &
B similibus contemplationis operibus. Hinc Heb. *Et pre-
catus vel meditatus sum. Defecit*, inuoluit se prop. ὠλιγοψύ-
χησε, pusillus & anxius fuit animus meus, sese cruciauit.
5 *Anticipauerunt vigilias oculi mei*, præ insomnio, præ
somni fuga, q. d. non ceperunt somnum. Hinc Hebr.
Tenuisti custodias (id est, palpebras) *oculorum meorum*, ne
scilicèt dormire possem, q. d. Non me sinis somnum ca-
pere, non mihi das quietem in tanta calamitatum mo-
le, insomnem noctem traducere me cogis. *Turbatus sum*,
C contritus sum prop. *Et non sum loquutus*, adeò vt non sim
loquutus, adeò vt loqui non potuerim, præ malis & do-
loribus. *Et*, pro *Vt*, more linguæ. Exaggerat statum rerũ
suarum Poëticè.
6 *Cogitaui dies antiquos, annos æternos.* Per dies antiquos
(antiqui & præteriti sæculi) præterita tempora intelli-
gunt, & Metonymicè ea, quæ olim Deus beneficia ma-
ioribus præstitit: præsertim sub Mose & Iosue, sub qui-
bus miranda opera designauit, & beneficia insignia po-
pulo contulit. Euthy. vt conferat præsentem suum statũ
cum superiore. Per annos æternos, sæcula æternitatis
D intelligunt, vt pij se consolentur præteritorum Dei be- *Anni æterni*
neficiorum & mirabilium recordatione, & æternorum, *qui sunt.*
præsertim eorum, quibus in cœlo perfruemur, contem-
platione. Animo agitaui prisca olim patribus præstita
beneficia, & dies illos, quibus illis, mihíque benè erat,
quando liberè & tutò te colebam, fruens mea terra, &
securus à persecutione. In mente etiam habui tempora
illa sæcularia, quibus ab æterno citra vllam vicissitudi-
nem fœlix extitisti, extas, & extabis, ita vt etiam me il-
la beatitudine sis participem in perpetuum effecturus.
Quorum recordatione quantùm recreor, tantùm mœ-
roris è præsenti rerum statu haurio.

Universidad de Deusto
Biblioteca

7 *Et meditatus sum nocte*, Ad verb. *recordatus sum cantiA corum meorum nocte cum corde meo.* Etsi aliqui *nocte* iungant cum sequentibus. Nocte cum corde meo loquebar, siue exercebar. *Et exercitabar*, meditabar, apud me loa *Vers. 4.* quebar, vt suprà a *Et scopebam*, purgabam, mundabã, euerrebam, ad harum rerum contemplationem quasi scopis rotabam, versabam, volutabã, raptabam spiritum meum id est, torquebam. Nam quæ verruntur, siue scopis purgantur, volutantur, per terram, ac rotantur. Sic Latinè *versare animum, animo volutare, agitare, &c.* q.d. Variis cogitationibus animum meum exercebam, & quasi scopis B excutiebam. Fortasse etiam à *Scopo*, id est, instituto siue proposito verbum deductum est, *Scopebam*, id est, ad scopum dirigebam, id est, considerare faciebam spiritum meum : vt propiùs accedat ad Hebr. *Et scrutabatur*, id est, studiosè quærebat, & cogitabat spiritus meus. Et Chald. *Inuestigabat mirabilia scientiæ cordis mei.* Septuaginta parum differente Metaphora, ἔσκαλλον, *Sarriebam*, vt Hieronymus ad Suniam docet, (mendosè ἔσκαλλε, *sarriebat*, in vulgatis exemplaribus.) *Propriè autem* (inquit) σκαλισμὸς (Sarritio Colu- C mellæ) *in agricultura dicitur in sarriẽdo*, id est *sarculando: & quo modo ibi quæruntur herbæ, sarculóque secantur : sic & hic retractatum cogitationum suarum Metaphoricῶς, à sarculo demonstrauit.* Nam σκάλλειν, non semel sarrire, sed frequẽter significat. Aliqui tamen legunt ἔσκυλλον, vexabam. Heb *Et scrutabatur spiritus meus* sequentia.) Vnde per Mimesin. Hebraicam sub. לאמור *leemor.* In primis enim spiritum meum cruciat, vt cogitem, numquid me Deus proiecerit, siue repulerit.

8 *Numquid in æternum*, Hæc sunt quæ scrutabatur & con- D siderabat animus meus, hæc sunt quæ mens mea agitabat, versabat, scopebat & sarriebat, id est, apud se retractabat. *Complacitior.* Magis beneuolus. In emẽdatis exemplaribus, *Complacatior.* An deinceps non fauebit? Num aliquando placabitur, & bene volet?

9 *Aut in finem*, in perpetuum. *A generatione in*, in sequentia omnia sæcula. In vnum cõtraxerunt hæc duo membra: *An defecit in perpetuum misericordia eius*, (an) *completum est verbum* (propheticarum consolationũm) *ab ætate in ætatẽ?* q.d. an retractauit promissionem, an reuocauit oracula, quæ sacro fœdere obsignauit?

10 *Aut*

A 10 *Aut continebit in ira*, præ ira. An cohibebit præ ira suas erga me miserationes & beneficia? *Sela.*

11 *Et dixi, nunc cœpi.* Animum recipit spe in Deum, eiúsque potestatem & dexteram conuersa. *Nunc cœpi.* Aposiopesis propter πάθος : Nunc cœpi respirare, nunc cœpi sperare, nunc cœpi misericordia affici, Deíque consolatione leuari, aut quid simile. Hæc (erit) mutatio dexteræ excelsi : sic suam ille iram in misericordiam commutabit, suam dexteram manum ad meam liberationem conuertet. Dabit Deus his finem : vicissitudo dextera supremi Dei mihi speranda est. Vel, B Nunc cœpi intelligere & sentire, (quòd) hæc est mutatio dexteræ excelsi q.d. Manifestum est, vt nunc video, Dei hanc esse manum : hæc mutatio Deum habet auctorem. Iam intelligo mea mala proficisci à Deo, vt in ipso discam confidere, &c. hæc Dei manus est : vt in Exodo, *a digitus Dei est hic*, id est, aperta potentia Dei, vis, iudiciũ, ne causam aliam inquiramus. Hebræa in plures sententias accipiuntur : verùm hæc Septuag. interpretatio est simplicior, & magis ad verbum, omniúmque maximè C Psalmi argumento & consequentiæ consentanea. Ad hanc proximè ista D. Hieronymi & Chaldæi accedit. *Infirmitas mea est, hæc mutatio omnipotentis dexteræ excelsi*, id est, hæc rerum vicissitudo, quæ à Deo mihi contigit, est mihi maxima crux, morbus, calamitas : hæc mea mutatio à statu fœlici ad hunc infœlicem me acerbissimè vexat. Iuxta illud Boëtij in Consol. *Infœlicissimũ infortunij genus fuisse fœlicem.*

a Exod. 8. ver. 19. Digitus Dei potentiã eius dicit.

12 *Memor fui operum Domini*, Memor fui eorum, quæ olim gessit erga afflictos mei similes. *Quia*, Quin & D memor ero. Hæc enim particula, *Quia*, *Quoniam*, transitionibus sæpiusculè inseruit. *Ab initio.* Verborum trãspositio. Memor ero mirabilium tuorum de initio, id est, antiquorum & priscorum. מִן *min* Præpos inseruit etiam genit. Se consolatur recordatione operum & beneficiorum Dei.

13 *In adinuentionibus tuis exercebor*, de factis & gestis tuis loquar. In illis commemorandis me exercebo, עֲלִילָה *halilá*, Septuag. solent adinuentionem interpretari, id est, studium, consilium, opus præclarè inuentum.

14 *Deus in sancto via tua.* Hæc sunt, quæ loquetur de operibus Dei priscis. Ad finem enim vsque Psalmi canet priscea Dei miracula ab exitu Ægyptiaco. *In sancto.* in sanctitate. Vnde Chald *Deus sanctæ*(sunt) *viæ tuæ*(tuæ actiones & opera,) Sanctum etiam tabernaculum, & templum demonstrare possit, iuxta alios, cœlum. Tu iter facis super cœlum, illic tuæ sunt actiones, præsentia, manifestatio, virtus, gloria & maiestas. Eadem phrasi infrà *a* via pro actione, operibus præsentia. A

a Vers.20.

15 *Notam fecisti in populis,* Ægypti, Chanaan, Arabiæ, Philisthinorum. *Virtutem,* fortitudinem. *Ioseph.* Eius meminit, quia recolebat liberationis Ægyptiacæ miracula, cuius origo à Iosepho repetitur. Adde filios Iacob posse referre regnum Iuda, filios Ioseph regnũ Ephraim siue Samariæ. B

16 *Viderunt te aquæ,* in traiectu maris Rubri, cùm Moses virga sua eas mandato Dei percussit, vim ipsius Dei senserunt. Et est Prosopopœia. *Timuerunt.* Hebr. *tortæ sũt & cruciatæ.* Metaphora à torminibus parturiẽtium. *Turbatæ,* tremuerunt prop.

17 *Multitudo sonitus aquarum* inundatio, sonitus aquarum (fuit super Aegyptios.) Eclipsis verbi Substantiui. Vnde Hebr. Inundarunt, vel effuderunt aquas, nubes. Aquæ è nubibus manantes, & pluuiæ cum magno sono inundarunt Aegyptios: & obruerunt. *Vocem,* tonitru & fulgurationes dederunt æthera ad terrorem persequentiũ. שחקים *Sehakem,* ætherea regio. Talia etiam acciderunt in legis promulgatione *b.* C

b Exod. 14.v. 13.

18 *Etenim,* Iam notauimus hac particula vti nostros, pro etiam, item, vt respondeat Hebr. אם *ap.* Sagittas autem Dei vocat fulmina, fulgura, grandines, & similia, quæ contra istos tamquam sagittas iaculabatur. *In rota.* Synecdoche numeri. In rotis Aegyptiorum erat, in rotas illorum transiit. *c Respiciens* (ait Moses) *Dominus super castra Ægyptiorum per columnam ignis, & nubis, interfecit exercitum eorum, & subuertit rotas currum, ferebãturque in profundum.* Alij rotam, cœlum figura rotundum interpretantur, vel potius aëris sphæram, & circulum. Est enim aër formæ circularis. Atque hinc Rabbinorũ Physici orbes cœlestes vocant גלגלים *Galgalim.* D

c Exod. 14. v. 24.

19 *Illuxerunt coruscationes tuæ.* Hic etiam celebrari putant miraculum regum Chanaan, in quos suos cœlestes ignes

A ignes iaculatus est. *a*

a Iosue 10.v. 11.

20 *In mari via tua* (erat.) Tu per mare iter faciebas, tu in eo operum tuorum speciem euidentissimam exhibebas *b Non agnoscentur.* Fut. pro imperf. Nec cognoscebantur vestigia, quibus dux fueras populo transmittenti mare. Neque tua, neque illius vlla extabant vestigia, quæ Aegyptij sequerentur. Vel in genere, Tu per mare periculis plenum iter facis, more cuiusdam Neptuni Poëtici ad seruandos periclitantes, vel perdendos securos, & in vtramque aurem dormiẽtes. Nec tamen quisB quam cognoscit, cognoscéreve possit, vnde venias, quò properes. Sic ex improuiso ades ad vtrumque statum, dum de repentè in mari seruas, vel perdis.

b Vide.v.14.

c Consule Ps. 106.v.24.25. 26.

21 *Deduxisti sicut oues,* quasi eorum esses pastor, inter lupos & feras alias, inque desertis. *In manu,* ductu ministerio.

ARGVMENTVM.

C

Canit ea, quæ acta narrabantur in veteri populo, monens ne maiorum suorum contumaciam æmulentur, propter quam Deus tribum Ephraim abiecit, Iudæ autem elegit, Dauide in rege erecto.

1 Intellectus Asaph. LXXVII. Heb. 78.

D

ATténdite pópule meus legẽ meam: inclinâte aurem vestram in verba oris mei.

3 Apériam in parábolis os meũ: loquar propositiónes ab inítio.

4 Quanta audíuimus & cognouimus ea: & patres nostri narrauérunt nobis.

5 Non sunt occultâta à filiis eórum: in generatiône áltera.

6 Narrântes laudes Dómini, & virtútes eius: & mirabília eius, quæ fecit.

7 Et suscitâuit testimónium in Iacob; & legem pósuit in Israël. A
8 Quanta mandâuit pátribus nostris, nota fâcere ea filiis suis: vt cognôscat generátio áltera.
9 Fílij, qui nascêntur, & exûrgent, & narrâbunt fíliis suis.
10 Vt ponant in Deo spem suam, & non obliuiscántur óperum Dei: & mandâta eius exB quîrant.
11 Ne fiant sicut patres eôrum: generátio praua, & exásperans.
12 Generâtio, quæ non dirêxit cor suum: & non est créditus cum Deo spíritus eius.
13 Filij Ephrem intendêntes, & mittêntes arcum: conuersi sunt in die belli.
14 Non custodiêrunt testamêntum Dei: & C in lege eius noluêrunt ambulâre.
15 Et oblîti sunt benefactôrum eius: & mirabílium eius, quæ ostêndit eis.
16 Coram pátribus eôrum fecit mirabília in terra Ægypti: in campo Táneos.
17 Interrûpit mare, & perdûxit eos: & státuit aquas, quasi in vtre.
18 Et dedûxit eos in nube diêi: & tota nocte D in illuminatiône ignis.
19 Interrûpit petram in erêmo: & adaquâuit eos velut in abyssо multa.
20 Et edûxit aquam de petra: & dedûxit tamquam flúmina aquas.
21 Et apposuêrunt adhuc peccâre ei: in iram excitauêrunt excêlsum in inaquóso.
22 Et tentauêrunt Deum in córdibus suis: vt péterent escas animâbus suis.
23 Et

A 23 Et malè locúti sunt de Deo: dixêrunt numquid póterit Deus parâre mensam in desêrto?
24 Quóniam percûssit petram, & fluxérunt aquæ: & torrêntes inundauêrunt.
25 Nunquid & panem pôterit dare aut parâre mensam pópulo suo?
26 Ideo audîuit Dóminus, & dístulit: &
B ignis accénsus est in Iacob, & ira ascéndit in Israel.
27 Quia non credidérunt in Deo: nec sperauérunt in salutâri eius.
28 Et mandâuit núbibus désuper: & iánuas cœli apéruit.
29 Et pluit illis manna ad manducândum: & panem cœli dedit eis.
C 30 Panem angelôrum manducâuit homo: cibária mísit eis in abundántia.
31 Tránstulit Austrum de cœlo: & indûxit in virtute sua Africum.
32 Et pluit super eos sicut púluerem carnes: & sicut arénam maris volatília pennâta.
33 Et cecidérunt in médio castrôrũ eorum, circa tabernácula eôrum.
D 34 Et manducauérunt, & saturâti sunt nimis, & desidérium eorum áttulit eis: non sunt fraudâti à desidério suo.
35 Adhuc escæ eôrum erant in ore ipsôrum: & ira Dei ascéndit super eos.
36 Et occîdit pingues eôrum: & elêctos Israel impedîuit.
37 In ómnibus his peccauérunt adhuc: & non credidérunt in mirabílibus eius.
38 Et defecérunt in vanitâte dies eórum: &
anni

anni eôrum cum festinatiône.

39 Cùm occíderet eos, quærêbant eum: & reuertebântur, & dilúculo veniébant ad eum.

40 Et rememorâti sunt, quia Deus adiûtor est eôrum: & Deus excêlsus, redêmptor eôrum est.

41 Et dilexêrunt eum in ore suo: & lingua sua mentîti sunt ei.

42 Cor autem eôrum non erat rectum cum eo: nec fidêles hábiti sunt in testamênto eius.

43 Ipse autem est misêricors, & propítius fiet peccâtis eôrum: & non dispêrdet eos.

44 Et abundâuit, vt auérteret iram suam: & non accêndit omnem iram suam.

45 Et recordâtus est, quia caro sunt, spíritus vadens & non rédiens.

46 Quóties exacerbauêrunt eum in desêrto? in iram concitauérunt eum in inaquôso?

47 Et conuérsi sunt, & tentauêrunt Deum: & sanctum Israel exacerbauêrunt.

48 Non sunt recordâti manus eius: die, qua redêmit eos de manu tribulântis.

49 Sicut pósuit in Ægypto signa sua: & prodígia sua in campo Táneos.

50 Et conuêrtit in sánguinem flumina eôrum: & imbres eôrum, ne bíberent.

51 Misit in eos cynomîam, & comêdit eos: & ranam, & dispérdidit eos.

52 Et dedit ærúgini fructus eôrum: & labôres eôrum locûstæ.

53 Et occîdit in grándine víneas eôrum: & moros eôrum in pruîna.

54 Et

54 Et trádidit grándini iumênta eôrum: & possessiônem eôrum igni.

55 Misit in eos iram indignatiônis suę, indignatiônem, & iram, & tribulatiónem: immissiônes per ángelos malos.

56 Viam fecit semitæ iræ suæ, & non pepêrcit à morte animábus eôrum: & iumênta eôrum in morte conclûsit.

57 Et percûssit omne primogénitum in terra Ægypti: primítias omnis labóris eôrum, in tabernáculis Cham.

58 Et ábstulit sicut oues pópulum suum: & perdûxit eos, tamquam gregem in desêrto.

59 Et edûxit eos in spe, & non timuêrunt: & inimîcos eôrum opéruit mare.

60 Et indûxit eos in montem sanctificatiônis suæ: montem, quem aquisîuit déxtera eius.

61 Et eiêcit à fácie eôrum Gentes: sorte diuísit eis terram, in funículo distributiônis.

62 Et habitâre fecit in tabernáculis eórum: tribus Israel.

63 Et tentâuerunt, & exacerbauêrunt Deũ excêlsum: & testimónia eius non custodiêrunt.

64 Et auertêrunt se, & non seruauérunt pactum, quemádmodum patres eôrum: conuêrsi sunt in arcum prauum.

65 In iram concitauêrunt eum in côllibus suis: & in sculptílibus suis ad æmulatiónem eum prouocauérunt.

66 Audíuit Deus, & spreuit: & ad níhilum redêgit valdè Israel.

67 Et répulit tabernâculum Silo: tabernáculum

Universidad de Deusto
Biblioteca

culum ſuum,vbi habitâuit in homínibus. A
68 Et trádidit in captiuitâtem virtûtem eôrum: & pulchritûdinem eôrum in manus inimîci.
69 Et conclûſit in gládio pópulum ſuum:& hæreditâtem ſuam ſpreuit.
70 Iúuenes eôrum comédit ignis: & vírgines eórum non ſunt lamentâtæ.
71 Sacerdôtes eórum in glâdio cecidérunt, & víduæ eôrum non plorabântur. B
72 Et excitâtus eſt tamquam dórmiens,Dóminus:tamquam potens crapulâtus à vino.
73 Et percûſsit inimîcos ſuos in poſteriôra: opprobrium ſempitérnum dedit illis.
74 Et répulit tabernáculum Ioſeph: & tribum Ephráim non elégit.
75 Sed elégit tribum Iuda: montem Sion, C quem diléxit.
76 Et ædificâuit, ſicut vnicórnium, ſanctificium ſuum in terra, quam fundâuit in ſæcula.
77 Et elégit Dauid ſeruum ſuum, & ſúſtulit eum de grégibus óuium: de poſtfœtántes accépit eum.
78 Paſcere Iacob ſeruum ſuum: & Iſraël D hæreditâtem ſuam.
79 Et pauit eos in innocéntia cordis ſui: & in intellectibus manuum ſuárum dedúxit eos.

---

1 *Attendite populo meus.* Primi ſex verſus ſunt loco proœmij, quibus excitat ad audiendum qualibus & quantis beneficiis Deus Hebræos affecerit, vt quàm illi fuerint ingrati concludât. *Populo meus*, O populares mei.

A mei. Nam Aſaph loquitur ad captandam attentionem, non Deus:aut Dauid. A Matthæo *a* interim verſus tertius tribuitur Chriſto ſed per illam regulam cuius meminêre veteres ſeorſum Tertull. *b* *Omnes penè Pſalmi* (ait) *Chriſti perſonam ſuſtinent*, atque ob hanc cauſam Aſaph typum Chriſti gerens,nonnulla dicit, quæ Chriſto magis congruunt,quàm ſibi: Hoc enim ferebat illorum temporum ratio, vt myſteria Domini vmbris eiuſmodi,& imaginibus velarentur, in quas poſſent in-
B troſpicere ij,quorum mens à Deo eſſet illuminata. Cæteri præter ipſas vmbras nihil penitus cernerent. *Legem meam*, doctrinam meam. Vnde & lex Hebra. dicitur תורה *Torá* à docendo: non, vt apud nos, à legendo, vel ligando. Alij ad data præcepta reſtringunt, ſed minus aptè. Nam mox ſe explicat. Quin non tam præcepta in lege tradita canet, quàm Dei opera, ne excidant è cordibus.

3 *Aperiam in parabolis*, ſtylo parabolico, tropico & figurato, non ſimplici & vulgari, ſed artificioſo & ele-
C ganti. Loquar parabolas, inſignes,memorabiles,figuratáſque ſententias,& propheticas. Quia vates parabolis vtuntur crebris, fit, vt parabola ſumatur pro ſermone prophetico, vt in Numerorum libro *c*. Hoc completũ in Chriſto docet D. Matthæus *d*,vt qui locutus ſit in parabolis ad turbas, & ſine parabolis nihil, figurarum velaminibus myſteria velans, ſicque velata proponens, vt credentes ferè vtrumque intelligerẽt, increduli non poſſent intelligere. Adde res geſtas, quas hîc Pſalmus canit,eſſe de earum numero,de quibus Apoſtolus ait *e*.
D *Hæc omnia in figura facta ſunt noſtri, vt non ſimus concupiſcentes malorum.* Et paulò poſt *f*. *Omnia in figura contingebant eis. Scripta autem ſunt ad correctionem noſtram, ad quos fines ſæculorum deuenerunt.* Hinc mare rubrum, Manna, Petra, Sinai, quadraginta duæ manſiones, deſertũ, duodecim fontes,ſeptuaginta Palmæ &c. myſtica omnia & parabolica. *Propoſitiones* προβλήματα, quæſtiones difficiles, obſcuræ, & diſputabiles propter obſcuram difficultatem apud Philoſophos. At Heb. חידות *Hhidoth*, ænigmata, ſententiæ inuolucris quibuſdam tegẽtes res arcanas & myſteriis plenas ſub ſimplici alioqui, ac plano literę hiſtoriæve cortice. Quod proprium eſt Scripturæ, cui præter hiſtoriã & hiſtoricum ſenſum, ſubeſt

a *Matth.* 13. *ver.* 35.
b *Cõtra Praxeam.*
Parabola ſermonẽ prophetici deſignat.
c *Nu.* 23. *ver.* 24.
d *Mat.* 13. *ve.* 35.
e 1. *Cor.* 10. *verſ.* 6.
f *Verſ.* 10.

Universidad de Deusto
Biblioteca

subest allegoria,mysterium,anagoge, mitabilis sententiarum multiplicitas. Hinc tot modis inscribit suum Psalmum ob eas rationes,& alias explicatas suprà. *a* Ac quamuis nihil in eo videatur difficultatis, sed nuda rerum iam inde à maioribus gestarum, & quasi per manus posteritati relictarum historia, absque vllo verborum sensus abstrusioris inuolucro: Aenigmata tamen appellat,siue κεκρυμμένα, *abscondita*,vt habet Matthæus: vt significet aliquem esse hic sensum occultiorem & abstrusiorem eo,qui prima fronte videtur, ænigmata reuerà,& mysteria abscondita,quæ oportuerit Apostolum reserare.*b* Nam si pars historiæ itineris ex Aegypto spiritualiter accipitur, & cætera quæ ab eo prætermissa sant eiusdem esse intelligentiæ conuincuntur. Hieron. *c* Sicque docetur nihil esse tam nudum & simplex in Scripturis, cuius non sit profundissima sententia ac intellectus,quod etiam ostendit Augustinus *d*,item Gregorius *e*.Exempli causa,hîc non solùm verba,sed etiam circumstantiæ rerum, quæ simpliciter positæ videntur, spiritualibus sunt plenæ mysteriis, prouidentiæ Dei erga veterem Ecclesiam & populum,prædestinationis & electionis, qua solam tribum Iuda elegit, tabernaculi prioris locum repulit,Silo reiecit,Hierusalem pro templi sede assumpsit,Dauidem è pascuis in Regem euexit, Saule repudiato,potentibus & nobilibus populi præteritis. In quibus & aliis huiusmodi latet reconditissima & secretissima sapientia. Accedit veteris historiæ gesta, non modò propter rei literam cani: verùm etiam ad erudiendum,commonendum, instruendum, vt in eis tamquam in picta tabula vel specula admirandam Dei sapientiam speculemur iuxta illud Pauli *f*. *Quæcunque scripta sunt,propter nostram doctrinam scripta sunt, per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus.* Et alibi *g*.*Omnis scriptura diuinitus inspirata vtilis est ad docendum,ad arguendum,ad corripiendum,ad erudiendum in iustitia.* Vnde vel syllaba & apiculus vnus in ea reconditum habet thesaurum. *h* Est enim *liber inuolutus*, *i signatus k*, *spiritus & litera l*, *scriptus intus & foris m*. Intus per mysteria & spiritualia, foris per sensum literæ & historiam : intus inuisibilia & cœlestia, foris visibilia & terrena enuncians. *Ab initio.* Hebraicè מִנִּי קֶדֶם *Mini Kedem*, *de initio*: de rebus ab initio gentis nostræ factis.

a *Psa.48.v.5.*

b *1.Cor.10.v. 12.13.&c. He.11.v.23. 24.&c.*

c *Ad fabulã. de 42.mar.*

d *Epist.3.ad Volusian. li.2. sup.Gen.c.19. & lib.de vera relig.*

e *In prologo Moral.& ho. 7.in Exec. & in homiliis.*

Scripturarum præstantia & dignitas.

f *Rom.15.v.4.*

g *2.Ti.3.v.16.*

h *Chrys.13.c. Gen. Basil. li de Spiritu sãct. ad Amp. & hom 6.& 10. in Hexa.*

i *Exec.2.v.9.*

k *Esa.29.v.11*

l *2.Cor.3.v 6.*

m *Apo.5.v.1.*

factis.At Matthæus reddidit *a*: *A constitutione mundi occulta*.In quo confirmat nostrorum Septuag. vertẽdi rationem ad sensum,non perpetuò ad verba.

a *Matth.13. vers.35.*

4 Quanta audiuimus, & cognouimus ea. Construitur cum præcedenti,mutata persona.Loquar quanta audiuimus, siue scripta, siue per manus à patribus accepta. Nam proœmium nondum est absolutum. Vnde Hebraicè אֲשֶׁר *asher*,quæ,quæ quidem. *Quanta* ergo non interrogat,sed sumitur pro quæ,qualia, quæcumque, quantumcumque, vt & infrà *b*. Attingit autem duplicem modum sciendi: vnum per traditionem, alterum per scripta.

b *Vers.8. Duplex sciẽdi modus per traditionem & scripta.*

5 (Et quæ)*non sunt occultata*,à posteris eorum,loquar.Ad verbum,*Non occultabimus à filijs eorum.*

6 Narrantes laudes Domini. Refertur ad vers. 4. Quanta audiuimus.Ibi enim cœperat per Enallagen mutare numerum. Aliqui ad finem eiusdem versus. Patres nostri narrauerunt nobis, narrantes,id est, narrando & prædicando laudes Domini. Sed Hebraicè coniungitur cum verbo primæ personæ.*Virtutes*,fortitudines.

7 Et suscitauit testimonium. Hic incipit narratio. Quare, Hebræum(&)Latinè redundat, & dumtaxat conuertit futurum in præteritum. Auspicatur autem à legislationis beneficio.Legem vocat testimonium,quòd per eam Deus sit testatus de sua voluntate, & quid à nobis fieri velit:Vel quòd eam cum contestatione dederit. *Suscitauit*,statuit,stabiliuit,surgere fecit,ad verb.

Primũ beneficium legis diuinæ datio.

8 Quanta mandauit patribus, quæ (nam Hebraicè est אֲשֶׁר *asher*)videlicet (testimonium & legem) declaranda posteris præcepit *c*,vt hoc sit parentum officium.

c *Deut.4.v.9. & 6.*

Nota facere,vt nota facerent. *Altera*,sequens. Hebraicè: *posterum,nouissima*.Itaque aliqui exponunt, non de secutura ætate,sed de Christiana,quę est ætas vltima *d*,quoniam quotidie aduentum Domini præstolatur, neque habitura est alteram,quæ ipsi succedat, vt olim Iudaica.

d *1.Ioan.2.v. 18.& 1.Cor. 10.v.11.& 2. Tim.3.v.1.*

9 Filij qui nascentur. Asyntheton. (Et)filij, &c. *Et narrabunt*,vt enarrent.

10 Vt ponant in Deo spem suam. Summa legis diuinæ & scopus,vt Deum cognoscamus,cognitum vereamur,timeamus,colamus:culto confidamus & pareamus *e*.*Exquirant*,custodiant prop.

Summa legis quæ.

e *Deut.31.v. 12.& 1.Tim. 3.v.16.*

11 Exasperans,Deum scilicet.Heb.*recedens*,rebellis.

12 *Generatio, quæ nõ direxit*, ad rectitudinem & iustitiam nõ parauit, neque disposuit. Hinc Heb. *non parauit, aptauit. Et non est creditus*, firmatus. Et cuius spiritus non est creditus, id est, non fuit firmus, fidus, fixus in Deo. Non credidit, & firmiter ei adhæsit. Qualibet occasione ad murmurationes, & contumelias se vertebat, parum memor superiorum Dei operum. Sic loquuntur, quia fides siue credulitas religionis debet esse firma, & constans.

Secunda filiorum Ephraim percussio.

13 *Filij Ephrem intendentes.* Secunda propositio, siue sententia de filiis Ephraim ante exitum de Ægypto, vt sit historia Cabbalica, de qua R. Selomo *a* ad illud, *contremuerunt habitatores Philistæi. Tremunt*, inquit, *Philistæi, propterea quòd occiderunt filios Ephraim, qui anteuertentes tempus ingrediendi promissam terram, magna vi in ipsorum regionem ex Ægypto exierant, sicuti attingitur in lib. Paralip. b. Occiderunt autem illos Getthæi.* Alij malunt commemorari peccatum istorum, & calamitates, in quas inciderunt in deserto post exitũ, propter neglectam Dei voluntatem & oraculum, de quo agitur in lib. Paralipomenon *c*, vel certè in libris Iudicum vel Numerorum *d*, quando inobedientes voci Domini cæsi sunt ab Amalechitis & Chananæis. Alieniùs de clade à Philistæis accepta, in qua Dei arcam amiserunt. Nam istud infrà canetur *e*, item vt per filios Ephraim intelligantur decem tribus, quæ cùm debuissent iurare nouo regi, retrocesserint *f*. Vel Synecdochicῶs totus populus Israël, eò quòd in tribu Ephraim primùm omnium locus fuit diuino cultui consecratus in Silo, *g* regnum in Galgala eiusdem tribus oppido *h*, & post diuisionem Regni in Sichem, Thersa, Samaria *i*. Aut vt respiciat ad Arcam captam in Ephraim cuius tabernaculum postea repulisse Deum canat ad Psalmi extremum. Nam milites erant ex omnibus tribus, tametsi ex Ephraim præcipuè, vt qui essent Arcæ studiosiores, quòd eam haberent in sua tribu, & nollent in aliam transferri. Quin & summa imperij ante Reges fuit penes illam tribum. *Ephrem* autem scribitur pro Hebræo אפרים *Ephraim*, vt & apud Ioannem *k*: *Ciuitas quæ dicitur Ephrem*, ἐφρὲμ, & apud Nonnium Ioannis poëticum interpretem ἐφρὲμ per ε loco η (mendosè forsan) quoniam veteres olim scribebant η pro αι. Hinc enim celebratur Ierusalem, etiam Chaldæis, Græcis, Latinis pro Ierusalaim duali numero, & apud Epiphanium

a Ibidem.
d Iudic. 12.v. 4.5. Num. 14. v.45.
e Vers. 67. & seq.
f 3. Reg. 12. v. 16.
g Ios. 18. v. 1.
h 1. Reg. 11. v. 15.
i 3. Reg. 12. v. 25. & 15. v. 33 & 16. v. 29.
k Ioa. 11. v. 4.

b 1. Paral. 7. v. 21.

A nium μὼζώνμι pro μωζωνιάμ. *Intendentes & mittentes*, periti rei militaris, & artis iaculandi, Cõuersi sunt, in fugam versi sunt, fugerunt. Ad verb. *Armati, iaculantes arcu verterunt* (terga) *in die belli.*

14 *Non custodierunt testamentum*, fœdus Dei cum suis patribus, *a*, & secum *b*.

15 *Et mirabilium eius quæ ostendit*, tam in terra Chanaan ante descensum in Aegyptum, quàm in Aegypto.

16 *Coram patribus eorum fecit.* Tertius locus de exitu Israëlitarum ex Aegypto. *Taneos.* Tanis, vrbs Aegypti ad

B Nili ostium, quod proinde Taniticum appellatur, apud Ptolom. & Strabonem *c*, quod aliàs Soïticum apud Stephanum de Vrbibus A צוען *Tsohã*, videlicet. Sic enim Hebraïcè & Aegyptiacè appellabatur (corruptè deinde Tan, & Tanis) hîc, & alibi *d*. Regia vrbs etiam tempore Esaiæ *e*, vbi Moses prodigia ediderat, 180. stadiis à Memphi, ex Iosepho. Campum autem appellat regionẽ eius, siue ob planitiem, siue fœcunditatem, & amœnitatem, è Nili præsertim irrigatione.

17 *Interrupit mare, & perduxit eos.* Quartũ beneficiũ de di-

C uiso sinu Arabico. *Quasi in vtre*, vel quasi in cumulo. Vtri veluti incluſit, ne in eos fluerẽt. Aquas maris Rubri, quasi in aceruũ, vel murũ congessit *f*, vt transitum fugientibus præberet. נד *Ned*, hîc pro נאד *Nod*, *vtre* accepêre.

18 *Et deduxit eos in nube diei.* Quintum beneficium nubes contra solis æstum, ignis noctu viam ostendens. *In nube.* per nubem, præeunte nube interdiu, & tota nocte per lumen ignis *g* quadraginta annorum spacio, quousque traiicerent Iordanem.

19 *Interrupit petram in eremo*, rupem Horeb. Hebraïcè

D צורים *tsurim* petras, siue cautes. Bis enim aquam è rupe elicuit, duobus mensibus ab exitu nondum expletis in Raphidim *h*, deinde post annos quadraginta in Cades *i*, quamquam differenter. Nam è prima percussione exundauit fluuius manans quatuor milliaria, tantùm enim distat Horeb è Raphidim, vbi consistebant Israëlitarum castra. E secunda puteus aquarum viuentium: fortasse autem *Petram*. Singulari numero extulerunt, quoniam iuxta traditiones Hebraïcas vnica fuit Petra, diuersis regionibus & temporibus percussa R. Mose Nahamidea *k*, vbi addit maiorum esse sententiam

a Genes. 17. v. 10. 11. &c.
b Exod. 24. v. 10. 11. 12. &c.
c 3. Desctũsus in Ægyptum.
c lib. 17.
d Num. 13. v. 19.
e Esa. 19. v. 11.
4. Maris diuisio.
f Exod. 14. v. 22.
5. Deductio.
g Exod. 13. v. 21. 22. & 14. v. 17. 18. 19.
6. Aquæ eductio.
h Exo. 17. v. 6
i Nu. 20. v. 8
k Exod. 17.

Universidad de Deusto
Biblioteca

quoque, vt hic fons ex Horeb non modo instar fluuij aquas fuderit totis quadraginta annis, quibus extiterunt in deserto, sed & illos comitatus sit per deserta quôcumque tandem demigrarent. Cui congruit Apostolus, dicens *a*: *Bibebant omnes eumdem potum, de spirituali eos consequente petra*, quasi petra siue rupes illa pro varietate migrationum moueretur, & consequeretur, quemadmodum de columnis nubis & ignis constat: nisi malis consecutam Petram, id est, Petræ fluxum, per deriuationem videlicèt & deductionem aquæ à populo ad loca castrorum procuratam, siue per ipsius Dei transmissionem & directionem. Nec obstat, quòd in deserto excitatum sit alterum murmur ob aquæ penuriam, vt secundò educeretur aqua, ex altera rupe post annos triginta octo. Nam de hac ipsa rupe, nempè de priore hac Rabbini veteres & recentiores intelligunt, cuius aquam tradunt defeciſſe propter Mariæ mortem, donec secundò educeretur ex eadem ad secundum de aqua murmur *b*. Hinc. R. Isaac *c*: *Hæc Petra Horeb est illa Cades d. Nempè puteus Mariæ, qui illos est comitatus quadraginta annis*: *sic dictus, quoniam tot annos cum illis fuit Mariæ merito*. Hoc autem sextum est beneficium. *Adaquauit*, potauit, potum largiter dedit sumpta similitudine à gregibus pecorum, quæ propriè adaquantur. Adde quòd non tantùm ipsis, sed & ipsorum iumentis aqua illa sufficiebat, idque per tot annos.

20 *Et eduxit aquam*, riuos prop. fluenta, ad copiam & perennitatem indicandam. Sic in hac eductione prodigia, & signa illis fecit: primò, in terra Aegypti: secundò, in Rubro mari: tertiò, in deserto per annos quadraginta *e*, donec peruenirent ad terram promissionis, vbi nec eos vmquàm miraculis, & præsentia sua destituit. *Flumina*, per modum fluminis. Idem autem enunciat per Epexegesin ad miraculi magnitudinem ostendendam, quæ in duobus sita fuit: primùm in aquæ affluentia, deinde perennitate. In affluentia quidem, quia ex Horeb, vbi rupes percussa est, vsque ad Raphidim, vbi tum erant castra, per duas leucas, aquæ exundarunt in modum fluminis, secus quàm in Cades, in qua mansione veluti fossus est puteus, siue fons fundens aquas quidem viuas, sed non vt fluuius, longè latéque diffusas. In diurnitate autem, quoniam hîc ex Horeb manans fluuius fuit

Aqua in deserto defecit, & cur.

a 1. Cor. 10. v. 4.

b Vide Num. 20. v. 16. & Seder olã, c. 9.

c Exod. 17.

d Num. 20.

e Act. 7. v. 36.

fuit פלא סירים *pele caiam*, miraculum permanens, per annos scilicet quadraginta. Ideo enim, nõ nisi post mortem Mariæ secundum & vltimum de aqua murmur excitatum est. Vbi nota quatuor fuisse in deserto miracula permanentia & perennia, per annos quadraginta, Columna nubis *a*, Columna ignis *b*, Manna *c*, & Petra, siue Petræ Horeb fluxus *d*, & Hebræi omnes, seorsum R. Mose, & R. Isaac *e*, vt aquas illas proinde Abben Ezra appellet *f*, נאמנים *Neemanim*, fideles, stabiles.

21 *Peccare ei*, contra eum. *In iram concitauerunt excelsum*, Deum supremum, & in cœlis habitantem. *In inaquoso*, in deserto aquis carente ob siccitates, in loco arido Arabiæ.

22 *Et tentauerunt*, & explorarunt, an sic posset facere, in loco, qui proinde sepulchra concupiscentiæ dictus est *g*. *Animabus suis*, sibi, vel cupiditatibus suis.

23 *Et malè locuti sunt de Deo*. Nam dubitare de eius omnipotentia, est de Deo malè loqui: siue, vt Hebraïca sonant, loqui in Deũ; & Græca καλαλαλεῖν ϑεῷ *h*. *De Deo*, contra Deum.

24 *Quoniam percussit petram*. Continuatur mimesis, & cadit in sequentem versum. Si (ita Hebraïcè, id est, quoniam, per concessionem) percussit rupem, & fluxerunt aquæ torrentibus exundantibus *i*, an etiam (propterea) poterit panem suppeditare, & carnis copiam suis facere *k*, q. d. Non sequitur, vt si vnum potuerit, & iam fecerit, alterum possit. Nam est facilius educere aquas è rupe, vt quæ iam intra suas concauitates, aquæ venas præsentes habeat, quàm tantæ multitudini proferre panes, & carnes. Hîc ingenium impiorum exprimitur, qui sic solent minuere Dei miracula, & somniare eorum λόγους σπερμάτικους, seminarias rationes esse in natura, &c. tribuere fato, casui, naturæ, quod vni Dei potentiæ est ascribendum. Item claudere oculos ad præcedentia Dei benefacta & miracula. Nam *l* ante petræ percussionem & exundationem iam coturnices Dei miraculo acceperant. Hîc enim agitur de secunda carnium appetitione.

25 *Numquid & panem*, Carnem interpretatur Kimhi è simili loco *m*, quòd non inueniantur expetiuisse panẽ in deserto. Atqui in Exodo *n* id faciunt. Vnde eius loco Manna consequuntur, & panem à Deo appellari au-

a Exod. 13. v. 21. 22.
b Ibidem.
c Exod. 16. v. 45.
d 1. Cor. 10. v. 4.
e Exod. 17.
f Exod. 18.
g Num. 11. v. 16. & c. Exod. 16. v. 12.
h Exod. 17. v. 7.
i Exo. 17. v. 6
k Num. 11. v. 5. & 6. v. 7.
l Exod. 16. v. 12.
m Num. 28. v. 2.
n Ex. 16. v. 3

diunt. Panis enim Hebraicè nomen est generale ad omnem cibum. Interim hîc carnem intellige, quoniam miraculum Mannę antecessit petræ percussionem. Manna enim pluitur *a*. Petra in Horeb, populo versante in Raphidim, finditur, & aquam emittit. Exod. 17. v. 6. Hoc igitur pertinet ad Num. 11. ver. 4. Vnde versus sequens planè deriuatus est è primo versu illius capitis, Verba enim Mosis sunt hæc *b*: *Quod cum audisset Dominus iratus est & accensus in eos ignis Domini deuorauit extremam castrorum partem. Mensam.* Hebr. carnem, vt sit Epexegesis, & se interpretetur: & sic vocem שְׁאֵר *scheer*, exponunt Septuag. infrà *c*. Hîc autem fortasse mensam, vt representarent geminam vocabuli significationem. ק. residuum, id est, quicquid est reliquum, præter panem. Item quia miraculum hoc rupis exundantis bis factum est, primò in Raphidim *d*, deinde in deserto Cades *e* sicut & coturnicis. Primùm in deserto Sin, triginta diebus post exitum *f*, deinde post annum integrum ad sepulchra Concupiscentiæ *g*, vbi carnibus vsi sunt, per triginta dies quòusque Dominus de illis supplicium sumeret.

26 Ideo audiuit Dominus & distulit, promissum scilicèt de terra, & misericordiam suam præ iracundia concepta. i. vt Hebraïca sonant, & valdè iratus est. *Ignis*, vehemens & inflammata Dei indignatio. Nã ira est quidam ignis & calor, nempè ebullitio sanguinis circa cor, propter *Ira quid.* appetitionem vindictæ. Aliqui ad literam: Iratus misit ignem, qui deuoraret eos, qui essent in extremitate castrorum *h*. Vnde locus *incensio dictus, eo quòd succensus fuisset contra eos ignis Domini, in Iacob*, contra. *In Israël*, contra, Israëlem. Ascendendi autem verbo vtitur, quoniam ira initium ducit à corde, deinde in cerebrum, faciem, & nares attollitur.

27 Nec sperauerunt in salutari, in salute eius & auxilio, in salutaribus promissionibus.

28 Et mandauit nubibus desuper, id est, rursum mandauit. Nam alia beneficia incipit canere, de quibus Moses agit *i*. Et Aduersatiuè aliquando, *Et tamen, attamen.* Quamuis tam fuêre ingrati & indigni, tamen non defiit eis prouidere copiosissimè de escis. *Desuper*, quæ (nubes) supra eos in aëre pendebãt. *Ianuas cœli*, Nubes aëris rupit, vt pluerent, vtque copiosum Mannæ rorem funderent.

a *Exod. 16. vers. 14.*
b *Nu. 11. v. 2.*
c *Vers. 32.*
Vers. 13.
d *Exod. 17. vers. 6.*
e *Num. 20. vers. 10.*
f *Exod. 16. vers. 13.*
g *Nu. 11. v. 31*
h *Num 11. v. 2. 3.*
i *Exod. 16. v. 13. 14 & Nu. 11. vers. 9.*
7. Beneficium Mannæ descẽ sus.

derent. Etiam cœlum dicitur de aëre in vulgatis linguis. Lucret. *Cælum, quis dicitur aër.* Ianuas autem appellat rupturas nubium, per quas Manna egrediebatur.

29 *Et pluit illis Manna*, magna abundantia effudit. *Panem.* Hebr. 1. דְּגַן שָׁמַיִם *degan schamaiym*, id est, *triticũ cælorum*, id est, aëris. Nam cœlum pro aëre passim. Triticum, quod ex aëre descendit. Vel Dei Triticum à Deo paratum. Cœlum enim inter cætera Dei epitheta ponitur *a*, vide Eliam in Tisbi. Nempè Manna illis erat loco panis triticei & delicati, triticum veluti cœleste. Vnde pilo comminuebatur, pinsebatur, pistum in furno coquebatur, instar obrizæ, frigebatur oleo, in placentas melitas. Denique quicquid fit è farina, ex eo conficiebatur, vt colligitur ex Exod. 16. v. 15. 19. Num. 11. v. 11. Sap. 16. v. 20. & Hebræorum monumentis. Septimum Dei erga patres beneficium, panis cœli. 1. cœlitùs delapsus. Per hysteron proteron. Nam hoc miraculum non simul factum cum miraculo datarum carnium. Multo enim antè Manna demiserat *b*, vbi ex ipsius occasione pro carnibus murmurant. מָן *Man*, appellatur Hebraicè quasi apparatus. 1. cibus, quem Deus illis præparauerat, vel iuxta Sepharadi, qui per se erat paratus, nec indigebat alia præparatione, vt qui sic comedi posset absque vllo alio apparatu, etsi posset in omnem lautitiam, & pulmentum verti, vt supràdictum, à מָנָא *Minna*, præparauit. Alij (Nam recentiores dum in etymo Mannæ inuerecundè credunt hallucinatam totam antiquitatem, variè illam quærunt.) Alij, inquam, vt Kimhi in Rad מָנָה *à mana*, vltima per Apocopen resecta, *portio & donum*, (à Deo profectum.) Veteres autem & rectiùs, quid. 1. quis cibus: admiranter, pro מָה *Ma*, quod ferculum. q. cibus ignotus, non vulgaris, neque ordinarius, de quo illud veterum Hebræorũ apud R. Isaac *c*. Manna cibus erat corporeus, qui in ipsis membris digerebatur (nedum in stomacho) nec turbabat mentem. Quare traditum nobis est fuisse symbolum cibi iustorum in futuro sæculo. Posteriorem hunc Etymum sequuntur Sept. Iosephus *d*, Hieronymus. Rabbi Selomo vt refert Abben Ezra, & veteres ferè Hebræi, nempè vt מָן *Man*, pro מָה *Ma*, cacophoniæ gratia enunciatum sit, Nun per paragogen posito. Addit Rabbenu Selomo מָן *Man*, aliquando Chaldaicè hoc designare, id est,

a Dan. 4. v. 4. & 3. Re. 8. v. 23.
b Exod. 16. v. 13. & Nu. 11. vers. 6.
Mannæ nomẽ vnde dicatur.
c In 1. Genes.
d lib. 3. c. 2.

neutrum *Quid*, etsi crebrius masculinum *Quis*, Quod mirè congruit cum mysterio. Nam lex quærit. *Quid est hoc?* Euangelium autem respondet, *Hoc est corpus meum.* Manna absconditum & vmbraticum in lege, reuelatum & viuum in Euangelio.

Manna quærit quod Euangelium respondet.

a Lege Sap. 16. v. 20.

30 *Panem Angelorum*, delicatissimum, pretiosissimum, diuinæ admirandæque virtutis & succi *a*. Sic & Chaldæus, cibum qui descendit de habitaculo Angelorum. Sic veteres Hebræi, quos hic Septuag. sequuntur, vt ferè vbique, in tractatu Ioma, Panem fortium manducauit homo, id est, quem comedunt Angeli ministerij: Verbi, R. Akibæ. Etsi enim Angeli non commedant cibum, tamen quia eorum subsistentia, siue status, & permanentia est per Dei fulgorem ac lucem: Manna autem est de diuini fulgoris, supernæque lucis natura, vt homines Manna comedentes & Angeli alantur eodem cibo (per Metonymiam scilicèt, qua manna symbolum cœlestis pabuli pro re accipitur) Hæc illi. In fõte autẽ אבירים *Abirim*. Fortium, siue robustorum. Epithetum Angelorum, qui fortitudine & virtute excellunt mortalibus *b*. Manna dicitur cibus Angelorum, eximius & singularis. Nam Angelis tribuuntur singularia & admiranda. Quo idiotismo dicitur à Paulo *c*, lingua Angelorum, id est, excellentissima, admirabilis, cum qua nulla possit comparari, & à Ioanne *d mensura Angeli*, id est, maxima. Item quia eorum ministerio in aëre productum est: vel quia non de terra, sed de supernis descendebat in terram: vel quia Christo in cœlo fruuntur, qui figurabatur hoc Manna *e*. Christus enim est verum Manna, qui de cœlo delapsus conseruat & pascit omnes Sanctos, siue in hac vita per sacram Eucharistiam & gratiam: siue in æterna, per claram sui visionem & conspectum. Hinc etiam de humanitate Christi D. Petrus scripsit, *in quem desiderant Angeli prospicere f*. Possit esse hyperbole poëtica ad exaggerandas huius cibi delicias, quasi Angeli, nisi vacarent corporibus, & cibo inuisibili, & incomprehensibili vescerentur, eo essent lubenter vsuri. Quo tropo cibos aliquos dicimus esse Regios, etsi illis reges non vescuntur, sed quia eius suauitatis sunt, vt etiam regibus ipsis apponi mereantur. Ita vel propter illius cibi præstantiam, vel extraordinarium illius dandi modum, vel delineationem spiritualem, non humanus

b 2. Petr. 2. v. 4.

c 1. Cor. 13. v. 1.

d Apoc. 21. v. 18.

Manna cur panis Angelorum dictus.

e Ioan. 6. vers. 32. 49. 50. & 1. Cor. 10. v. 4.

f 1. Petr. 1. v. 12.

nus cibus, sed Angelicus dicitur. Sic enim poetæ Nectare & Ambrosia, immortalitatis fœlicitatem figurarunt. Aliqui אבירים *Abirim, Fortium*, quòd tali pane fortes & robusti redderentur. Confirmabat enim corda sumentium, quo modo panis Eucharistiæ corroborat corda communicantium, in vitam æternam *a*. Cabbalici אבירים *Abirim*, per transpositionem exponunt. אברים *Ebarim, membra*. Manna pannis membrorum, quia tam facilis erat concoctionis, vt digereretur in membris, non onerato stomacho, capite fumis non tentato, &c. *Nubium* nouè aliqui vertunt. *Cibaria*, commeatum, viaticum misit eis ad saturitatem. Gall. *Prouision.* Ea enim latè per desertum, & circùm castra sparserat.

a Ioann. 6. v. 50. 51.

31 *Transtulit austrum de cœlo*, Octauum beneficium *b*. *Transtulit*, ἔπνευσε, abstulit, cessare fecit, remouit, transmutauit in alium ventum, depulit Austrum, vt Africum vehentem coturnices substitueret. Alij contrà, excitauit, flare fecit Austrum de cœlo, id est, de cœli, Austríve cardine ad conuehendas carnes: itémque Africum, quasi adhibuerit duos ventos ad maiorem auium copiam deferendam. Ad verbum, *profici sci fecit. Egressus ventus à Domino, tollénsque à mari coturnices, proiecit in castra c, Austrũ*, νότον. At קדים *Kadim*, Hebræis flat à קדם *Kedem*, id est, Oriente. Flare fecit Eurum, siue ventum Orietalem, de cœlo, id est, de aëre, siue in cœlo, id est, per cœlũ & aërem. Sed Septuag. habuerunt rationem loci, in quo erat Iudæa, non desertum. Nempè ex Arabiæ plaga Orientali: Item ex Africo, λιβὸς, id est, plaga deserto Occidua, ventorum impulsu aues eis coëgit *d*. Africus autem ex posito Euri flat. תימן *Theman*, Hebraicè quæ est à filio Ismaëlis dicta regio *e*, Vel secundum priorem verbi *Transtulit* acceptionem, Ventum induxit, qui ex Occidente aues copiosè aduecheret, quas Eurus abigebat suo impetu & violentia.

b Nume. 11. v. 31.

c Ibid.

d Nu. 11. v. 31.

e Ge. 25. v. 15.

32 *Pluit super eos sicut puluerem*, è materia pluuiæ produxit, vel instar pluuiæ, vel è loco pluuiæ, nempè è cœlo, siue aëre effusè demisit, *sicut puluerem carnes*, tanta copia, quanta est puluis, innumerabili, mirabili & inusitata multitudine; adeò vt è sexcentis millibus peditũ, quilibet vt minimùm decem coros repleret, & eas per gyrum castrorum siccaret per mensem integrum,

vt ne hoc Moses quidem posse fieri crederet, etiamsi A cuncti pisces maris in vnum congregarentur, & in carnes verterentur *a.Carnes*, aues,præsertim coturnices *b.Volatilia* : quia coturnicibus aliæ aues mixtæ erant. Vel, posterior hæc pars prioris est expositio, vt sæpè aliàs.

a Num.11.v. 19.20.
b Ibid. & Exod.16.v.14.

33 *Circa tabernacula eorum*, (&) circa per Asyntheton Hebræorum inter duo. Adumbrat locum Numerorum de coturnicibus incredibili copia demissis in media eorum castra, *sed & circumquáque ventus egrediens à Domino abreptas trans mare coturnices detulit in castra, itinere, quantum vno die confici potest omni ex parte castrorum per circuitum.Volabantque in aëre duùm cubitum altitudine super terram.* B

34 *Non sunt fraudati*,priuati.Hebraicè *alienati*,sensu inuariato. Israëlitæ ad voluntatem exauditi sunt, non ad vtilitatem, vt intelligamus Deum iratum aliquando dare quod petimus,& negare propitium.

Deus iratus dat, quod negat propitius

35 *Adhuc escæ eorum erant in ore*,mense vertente.Optata enim cupiditate eos saturauit : sed in ipsa tamen saturitate torsit. C

36 *Occidit in pingues eorum*, morbi quodam genere, de quo infrà *c.Pingues*. Magnates & primarios, vt suprà *d. Electos*, præcipuos Israëlitarum, vel iuuenes prostrauit, & quasi in pedibus constrinxit. Hebraicè incuruauit, ne possent effugere hanc plagam : per mortem sustulit, vel ad humilitatem & pœnitentiam vertit. *συνεκόδισεν*, compediuit. q. pedes stringendo, & prohibendo, ne in terram promissionis possent ascendere,per mortis scilicèt immissionẽ. Pingues puniuit morte,qui primi fuerant in culpa,id est,magnates, vt qui fuissent auctores murmurationis, vtpotè delicatiores, magísque assueti voluptatibus *e*.

c Psal. 105.v. 17.
d Psal.21.
e Num. 13. v. 37.& 14.

37 *In omnibus his peccauerunt adhuc*,his suppliciis minimè obstantibus,& tantis miraculis nihil permouentibus.Non se emendarunt propter istas castigationes, vt fidem haberent miraculis.

38 *Defecerunt in vanitate dies eorum.* Actio tribuitur Deo in fonte. *Consumpsit in vanitate dies eorum, & annos* celeriter, ipse scilicet Dominus:Nã intra 40.annos totum illum murmurantium exercitum innumerabilem prostrauit in deserto, solis Iosuè & Caleb incolumibus

A bus, quantum ad laicos, seruatis. *In vanitate.* Vanitate ocyùs,celeriter,citò, vanè, instar fumi. Vnde Thalmudici vtuntur vanitatis vocabulo, pro oris flatu. *Cum festinatione*, plaga repentina, morte celeriore. Ita Kimhi. Alij in horrore,in perturbatione. Omnes enim mœrore consumebantur per 40.annos,ibidem.

39 *Diluculo veniebant ad eum*,festinanter, pertinaciter, aurora veluti anticipata. Hinc Hebr.manicabant, siue Aurorizabant Deum, ad auroram quærebant eum.Vel, ad sacrificium matutinum, ad precem manè factam.

B *Deum*,Dei tabernaculum, consule suprà *a. Afflictio dat intellectum b.* Eum implorabant, ad eum placandum properè veniebant.

a *Psal.5.ver.5.*
b *Esa.28.ver. 19.*

40 *Et rememorati sunt*, cœperunt recolere peccatum suum, & Deum suum esse saluatorem. *Adiutor*, petra propriè.

41 *Dilexerunt eum in ore suo*, pellexerunt eum, placauerúntque, *Lingua*, solo ore,more Hypocritarũ seruierunt,& confessi sunt eum *c*. Promiserunt ei multa ore, cùm lingua ei mentirentur. *Mentiti sunt*, obsecuti sunt,

C seruierunt coactè non ex animo, subiecerunt se ei, de quo idiotismo suprà *d*. Fictã eorum pœnitentiam pulchrè describit,qui pœnæ dumtaxat metu, non pietatis, & Dei amore resipiscunt.Quare & statim ad vomitum redeunt. Hic locatur Psalterij medium. Nam hactenus Hebræi numerant versus mille ducentos sexaginta tres,tot notant esse reliquos.

c *Esa.29.*
d *Psal.65.v.3.*

42 *Cor autem eorum non erat rectum.* Non rectè ambulabant coram Deo, quia ad vomitum redire cogitabãt. *Nec fideles*, nec constantes steterunt, non fideliter per-

D manserunt in pacto,neque eius fidem diu seruarunt. q. d. nec firmi fuerunt in eius pacto, testamento. & lege, nec habuerunt fidem in eius promissis.

43 *Ipse autem est misericors, fiet, disperdet.* Futura pro Imperfectis. Per Antithesim ipse interim erat misericors,propitiabatur peccatis eorum,nec disperdebat.

44 *Et abundauit vt auerteret iram*, abundè auertit iram suam. Imò verò nullam iram suam accendit, siue vt in Fonte, excitauit. *Non omnem*,id est, nullam, more Hebraico. q.d. Nihil iræ retinuit, totam iram penitus remisit. Alij contrà,non omnem suscitauit,id est,non totam:quasi aliquid iræ retinuerit, aliquid effuderit, moderando

derando pœnas pro sua misericordia. Sed non attendunt ad Hebraismum.

45 *Et recordatus est.* Et, at, sed, Aduersatiuè. *Caro*, res infirma, corrupta, obnoxia peccatis & miseriis, *Spiritus.* Sicut ventus hûc illuc discurrens, & in suis reciprocationibus euanescens: vel etiam spatio in aura disparens, neque ad sua principia reuertens. Nam venti neque eò vnde flant, reuertuntur, neque perueniunt à cardine in cardinem, sed in medio mundo absumuntur Solis vi, & sui motus attritu, vt disputat in Metcor. Arist. Spiritus hic ventum significat, ne quis cogitet animas. Qua ratione dicitur *a*: *Quæ est enim vita vestra? vapor est ad modicum apparens, qui deinceps exterminabitur.* Nam & ipsas secundùm permissionem, & dispensationem diuinam, & legem extraordinariam, in quocunque sint receptaculo, reuerti nihil vetat, *siue ad viuorum solatium qualecunque*, verba Aug. *b*, *ad quos pertinent illi mortui, siue ad humanitatem sepulturæ commendandam, siue ob alia negotia.* Consule eundem *c*, & Hieronymum *d*, Gregorium *e*, Heterianum *f*, & copiosè Sotum *g*. Sic enim Elias, sic Moses ad viuos redierunt *h*. *Sic plurimi exeuntes de monumentis post resurrectionem Christi venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis, i*. Sic Ieremias & Onias *k*, Samuel *l*. E quibus, & similibus aliis apparitionibus Iustinus Martyr contra Tryphonem, animorum immortalitatem, veluti digito, impiis Epicureis, Atheïsque ostendit.

46 *Quoties exacerbauerunt Deum in deserto.* Decies præcipuè *m* in deserto intra primum biennium, vt ex Exo. & Numeris colligunt Hebræi. Nam in Leuitico, & Deuteronomio nihil tale legitur. Primò ad mare Rubrum *n*. Secundò propter aquæ penuriam *o*, in Mara. Tertiò in deserto Sin ob Mannam *p*. Quartò cùm Manna seruarent in crastinum *q*. Quintò cùm die sabbati illud contra oraculum colligebant *r*. Sextò in Raphidim ad aquas contradictionis *s*. Septimò in Horeb, quando conflarunt vitulum *t*. Octauo in Tabera dubitabant *v*, *Num verè Deus esset*, &c. Nonò iuxta sepulchra concupiscentiæ, cùm postularent carnes *x*. Decimò denique, propter exploratorum relationem, *vt iam* (inquit Dominus *y*.) *per decem vices non audierint vocem*

a *Iac.4. v.14.* *Anima ex occultis suis receptaculis exire possunt.*
b *Lib. de cura pro mortuis, c.16.*
c *Ibidem c.19. & ad Simplicianum libr.2. quæst.3. & ad Dulcitiũ. q.6.*
d *Contra Vigilantium.*
e *Li.4. Dialogor.*
f *Li. de egressu animarum ab inferis.*
g *In 4. dist.45 art.4.q.1.*
h *Matt.17.v.3.*
i *Matt.27. v.53.*
k *2. Mac.15. ver.12.13.14.*
l *1.Reg. 28.v.23. & Ecc.46. ver 12.*
m *Nu.14.ve.22. & 19.*
n *Exo.14.ver.11.12.*
o *Exo.15.ve.24.*
p *Exo. 16.v.2*
q *Ibid. ve.10.*
r *Ibid.ver.27.*
s *Nu.20.v. 2.*
t *Exo.32.v.1.*
v *Exod.17.*
x *Num.11.verſ.4.*
y *Num.14.verſ.22.*

cem meam. Est etiam numerus certus pro incerto. Nullum peccandi modum faciebant. Nam Moses vicinus morti *a*: *è die*, inquit, *qua egressus es de Ægypto, semper aduersus Dominum contendisti.*

47 *Et conuersi sunt, & tentauerunt*, Hebraismus, pro & rursum tentauerũt Deum. Vt nihil sit necesse interpretari, conuersos esse ad pristinos mores. *Exacerbauerunt.* In Hebræo attingitur ratio huius exacerbationis. *Sanctum* (inquit) *Israel limitauerunt, signauerunt*: vt quidem R. Abraham, & Rabbi Dauid exponunt. Gall. *Ils l'ont borné & limité.* Quasi Deus tantum duntaxat posset, quantum ipsi volebant & cogitabant, quasi dicat. Circumscripserunt potentiam eius definierunt, & concluserunt, quasi non posset omnia omnibus in locis & quocunque modo vellet. At rectiùs vertatur, quod nullum adhuc obseruasse miror, *Crucifixerunt*, allusione ad genus mortis, quo Dominum tandem affecerunt. Nam תּ *Tau*, non tantùm limitem: verùm etiam crucem significat *b*, à quo verbum סִימָה *Situah.* Vnde Origenes *c*, Hieronymus *d*, Tertullianus & Cyprianus *e*, aperrè ostendunt, Tau Hebræorum crucis gestisse effigiem, vt apud Græcos, & omnes ferè linguas. Hodie figura immutata est improbitate Masoretarum & Iudæorum, vt mysterium crucis obruerent, cuius tanto odio flagrant, vt eam non modò non scribant, sed ne nominent quidem. Quare eam circumloquuntur, vt *f* Kimhi per שְׁתִי וְעֵרֶב *Shethi vahéreb*, stamen & subtegmen: quoniam hæc duo fila per modum crucis sese intersecant.

48 *Non sunt recordati manus eius.* auxilij, defensionis, quæ fit manu Metonymicè. *Die qua*, Periphrasis liberationis Ægyptiacæ, de qua deinceps discurrit ad versum vsque 60. Aliqui vertunt in Genitiuo, *Dei qua*, repetendo. *Neque recordati sunt Tribulantis*, Pharaonis.

49 *Sicut posuit in Ægypto.* Vide suprà *g*. Reuertitur enim ad illa mirabilia in Ægypto populo exhibita. *Sicuti*, quo modo: qua ratione posuit. Particula enim est continuationis è superiore pendens, vt Gall. *comme*, pro Quòd. Non sunt recordati, quòd posuit, non eum meminerunt posuisse, &c. Plagas autẽ refert non omnes, neque ordine quo factæ sunt, sed præcipuas *h*. Tres enim à decem omittit, nempè tertiam (pediculorum si-

a *Deu.31.v.27*
b *Exec. 9.ver. 2. & Apoc. 7. ver.4.*
c *Hom.in Epiphania.*
d *In 9. Exech.*
e *Contra Iudæos.*
f *In Esa.vlt.c.*
g *Ver.16.*
h *Exod. 7.8. 9.10.*

Thau Hebræorum figuram crucis gerebat.

Plagæ Ægyptiacæ quæ & quot.

ue cyniphum)sextam (vlcerum & pustularum)& nonã (tenebrarum triduanarum)Numerus autem.& ordo his tribus vocabulis acrostichis methodicè à Rabbinis cõprehẽditur רצו עריש באקב *dotseha hadash beachab(lætificauit te lens in Achab)* Prima ר.ס. *Dam* sanguis,in quem aquæ omnes Ægypti conuersæ sunt. Secunda צ. צפרדע *tsephardeah* Rana. Tertia. כ. כנים *kinnim*, pediculi siue Cyniphes,vt noster vertit, κνῖπες, siue σκνῖπες,culices,vt 70.Quarta ע.ערוב *Harob*,mixtio insectorum, muscarum omne genus, vt noster doctè κυνομυῖα,musca canina,vt 70.Quinta ר.דבר *deber* pestis pecorum videlicet, interitus. Sexta ש.שחין *Shehim*,vlcus, pustula. Septima ב. ברד *Barad*, grando immixta aliis horrendis meteoris. Octaua א. ארבה *Arbe*.locustarum omne genus. Nona ח. חשך *hosech*, tenebræ(palpabiles & triduanæ.) Decima ב. בכורות *Bechoroth*,primogenita hominum & pecorum.In hunc numerum non cadunt serpentes primùm omnium 'è virga Mosis siue Aaronis producti. Nã fuerunt quidem primum signum coram Pharaone,sed nõ plaga, vt quæ nihil Ægyptiis nocuerit, sed solas virgas, siue serpentes Magorum è virga factos deuorarit.

a *Exod.7.ver. 19.20.*

50 *Et imbres eorum ne biberent*, fluenta, riuos prop. *a*. Alioqui rarò pluit in Ægypto. Plurali autem numero *riuos*, quia in multos riuos vnus Nili fluuius dispescitur Ægyptus (ait Strabo *b*, fossis Nili riuos excipientibus vndique interscpta est, vt vbique sit nauigábilis. Adde per septem ostia sese in mare Mediterraneum effundere.

b *Lib.14.*

51 *Misit in eos cynomyiam.*Plaga quarta. *Cynomyiam*,per y Muscam caninam,vt & Rom. Psalterium, Vox Hebræa ערוב *Harob*, omne muscarum genus designat, quasi mixtionem, siue mixturam *c*. Quare Hieronymus *d*,*Cænomiam*,legendum tradit pro œ κοινομυῖα,communis, & promiscua musca. Qua de causa Aquila μαμμυίαν,verterat,id est,omnimodam muscam.Alienè aliqui mixtionem ferarum syluestrium, alij mixturam insectorum collectam è variis bestiolis venenatis. *Comedit*,consumpsit cynomyia eorum fructus:idem quod mox *disperdidit*, vt infrà *e*, *Comederunt Iacob. Ranam.* Secunda plaga *f*.

c *Exo.8.v.21.*

d *Ad Suniam & Fretellam.*

e *Psa.78. v.8.*

f *Exo. 8. v. 2.*

Ærugo quid.

52 *Et dedit ærugini*, Brucho. חשיל *Hasil*, Hebraicè, non

non est vitium frugum, vt ærugo, sed species lõtustæ frugibus nocentissima *a*. Vnde Hieronymus Bruchum vertit. At ἐρυσίβη, rubigo, quæ in segetibus inuenitur, apud Ouidium *b*.

Interea crescat scabræ rubiginis expers,
Nec vitio cœli palleat ægra seges.

per Metaphoram:quia sicut illa ferrum, & alia metalla consumit,ita pruina & huiusmodi calamitates segetes exuruut,canente Ouidio *c*:

Et teneras segetes & ferrum amplectitur ære.

Vnde Robigus vnus è duodecim diis Agricolarũ apud Varronem *d*:& Rubigo dea, apud Ouidium *e* & Augustinum *f*:quibus fiebat sacrificium, ne segetes vel arbores rubigo corrumperet,& Robigalia huiusmodi sacrificia,vel potiùs feriæ,septimo Calendas Maias, quibus Robigo Deo,vt rubiginẽ auerteret,sacrificabant è paulo in Epitome Festi, quoniam tunc ferè segetes ea labes occupat. Aeruginem ergo sumpsit pro rubigine, etsi Grammatici sic distinguant,vt hæc in metallis sit arida & rubra,paulatim absumens,illa humida & viridis.Plaga autem est octaua *g*,*Locustæ* ערבה *harbe* nomen est generale ad cunctas locustarum species.

a *Exo.10.ver. 4.*

b *Lib. 1.de re Rust.*

c *4.Fast.*

d *Lib. 1.de re Rust.*

e *4.Fasto.*

f *4.de ciu. ca. 31.*

g *Exo.10.ver. 14.*

53 *Et tradidit grandini.*Plaga septima grandinis *h*. *Occidit*,perdidit per Metaphoram, vt significet plantas viuere suo modo, id est, vita vegetabili. *Moros.* Vox שקמות *Sikmoth* importat Sycomoros, genus ficuũ syluestrium,quibus Ægyptus abundat. Morus Ægyptia Theophrasto. *Pruina* חנמל *Hanamal*,species est grandinis grandioris & vehementis, lapis quidam glacio sus.

h *Exo.9.v.18 Plaga septima est grandinis.*

54 *Et possessionem igni*, pecudum scilicèt, vt idem enunciet per Epexegesin. Nam Hebraicè *& pecora eorum carbonibus*, id est, fulgoribus, & ignitis tempestatibus *i*,fulminibus grandinantibus, tamquam incensis sagittis. Quamquam & possessiones hac septima plaga læsæ sunt *k linum*,inquit, *& hordeum percussa sunt, quia hordeum erat in spica & linum in folliculo, siue culmo.* Solum triticum, & far siue zea euaserunt, quod essent serotina.Quò etiam respicere possit vox מקני *Mikne*. Nam illa non modo significat pecus,verùm etiam possessionem à קנא *Kana* possedit,vt concurrat cum *miknã*,& *kinian*.

i *Exo.9.vers. 23.24.*

k *Exo 9.v.31*

55 *Misit*

55 *Misit in eos iram.* Attingit plagam רבר, *deber*, id est, pestis, qua cuncta pecora in agris reperta absumpta sunt, seorsum, *a* equi, asini, cameli, boues, ouæ, capræ, in quibus præcipuæ Ægyptiorum fortunæ & opes consistebant. Fortasse etiam quia coaceruare tot tristia vocabula: Excandescentiam naris, indignationem, iram, tribulationes, immissiones denique cacodæmonum, complectitur cunctas plagas, quas transilierat, nempè tertiam pediculorum, sextam vlcerum & pustularum, nonam tenebrarum & horrendæ caliginis, vt cuique vocabulo sua per ordinem tribuatur. Sic verbi gratia, *Ira indignationis*, siue vt in fonte, *Excandescentia naris* propriè pediculis respondebit, *Indignatio*, pesti animantium, *Ira* vlceribus & pustulis, *tribulatio* siue *angustia* triduanis tenebris, *Immissiones* autem *malorum angelorum*, vniuersè omnibus. *Immissiones.* Appositorie, id est, calamitates ab Angelis malis immissas. Deus enim istis pro carnificibus vtitur *b*. q.d. Quales plagæ non solent ab hominibus quantumuis inimicis & immitibus inferri, sed quales per Angelos ab irato Deo immissos importantur, ad flagellandos eos, qui valdè sunt scelerati. Ita malis Angelis tribuitur mors pecorum & primogenitorum. Interim punit Deus etiã per bonos, vt Sodomitas & Senacherib *c*. *Malos* Rectè. Nam in fonte מלאכי *Malachè*, est Syntactiricum pro Absoluto poëticè. Quod qui ignorant interpretantur, *per Angelos malorum*, per spiritus administros calamitatum & rerum malarũ. At רעיות *Rahoth*, potiùs dixisset, quã רעים *Rahaim*, Nam neutra latinorum propriè repræsentatur per fœminea, rarissimè per masculea. Fuisse autem Angelos malignos siue cacodæmones, per quos Deus has plagas exercuerit, apparet ex eo quòd Moses *e* administrum vltimum appellet, משחית *masbith, perdentem*, id est, angelos perdentes per Synecdochen numeri. Cui accinunt Hebræi. *Quæ in tenebris* (inquiunt) *immittuntur mala, rectè demandantur malignis spiritibus, quoniam ipsi sunt spiritus tenebrarum. Hinc aliquo Psalmo scriptum: In ea* (nocte) *reptat omnis bestia syluestris.*

56 *Viam fecit semitæ iræ suæ*, semitæ, per quam ira sua transiret, rectáque procederet ad ipsos homines necandos, & pecora peste consumenda. Quinta & sexta plaga *e*, &c. *Semitæ.* Est Datiui casus. Aperuit sibi viam ad

a Exo. cap. 9. ver. 3.

b 3. Reg. 22. ver. 21. 22. & Iob. 1. ver. 12.

c Gen. 19. ver. 15. 16. 4 Reg. 19. ver. 35.

d Ex. 12. v. 43 Plagas Deus immisit per cacodæmonas.

e Exo. 9. v. 6.

A ad eos delendos, vt ira plenè traiiceret, neque eius impetus impediretur, néve ira ipsius tamquam sagitta à scopo declinaret, sed rectà eos feriret, & internecione deleret, qui ipsos tantùm plagis vexauerat. Ad verbum, *librauit*, id est, *direxit in eos iræ suæ impetum. A morte*, quominùs eos, morti traderet. Præpositio *A*, Hebraïcè sæpè ad negationem sententiam trahit. *In morte*, ad mortem. Morte addixit: vel ex Hebræo, pesti *a*. *Iumenta.* Aliqui vertunt vitam, sed alienè. De plaga pestilentiæ, quæ animantia Ægyptiorum absumpsit.

B 57 *Et percussit omne primogenitum in terra eorum.* Decima & postrema plaga misso Angelo percussore *b*. *Percussit*, certo pestis genere pernicioßissimo & acutissimo. *Omnem primogenitum*, quacumque essent conditione, ætate, statu. Quin & in genere. *Primogeniti* vox tam eum notat, qui primo loco inter fratres sit genitus, quàm qui in familia est primus & præcipuus, vt infrà *c*, & apud Apostolum *d*, *primogenitus mortuorum*, id est, primus & præcipuus. Et sic latè in hac plaga Rabbini accipiunt, vt vbi non esset primogenitus, vel vnigenitus, illic Pater C familiæ, & primus domus periret. Disertè enim dicitur *e*, *Non erat domus, in qua mortuus non iaceret.* Plaga igitur maior fuit, quàm vulgò concipiatur, de solis filiis familias natu primis maximisque. *Primitias omnis laboris*, Periphrasis primogenitorum, qui sunt primitiæ laborum patrum, *f* imò & matrum. Nam partu laboriosiore eduntur, ob vuluam numquam anteà apertam. Alij vertunt roboris, id est, virilitatis eorum. In primogenitis enim ostenditur patrum robur & virilitas. און *On* vtrumque significat, & robur, & laborem. *Cham*, id est, Aegy- D ptiorum, qui sunt à Cham Noë filio prognati per Mizraim *g*. Aliàs Cham tota Africa, vt quæ ei contigerit in partitione orbis terrarum *h*.

58 *Et abstulit sicut oues.* Reuertitur ad commemoranda alia beneficia. *Et abstulit*, inde, siue ex Aegypto *i*. *In deserto*, per deserta Arabiæ, siue Saracenica *k*, vt pastor.

59 *Et eduxit eos in spe*, tutò, securè, confidenter.

60 *Et induxit eos montem.* Epanalepsis. Montem inquam. Sic appellat Iudæam magna ex parte montosam, quam sibi sanctificauerat, & consecrauerat pro loco, & sede religionis primaria. *Quem acquisiuit*, possedit bello electis

a Exo. 9. v. 3.

b Exod. 12. v. 29.

c Ps. 88 v. 28

d Col. 1. v. 18

e Ex. 12. v. 30

f Gen. 49. v. 3

g Gen. 10. v. 6

h Gen. 10. v. 7.

i Exod. 13. v. 17. 18.

k Exod. 14. v. 10. 11. 12.

a *Ioſ.1.&c.* Chananæis *a*. Canit iam quomodo in terram promiſſam eos introduxerit, relictis deſerti hiſtoriis. Priore loco pro *Monte*, in Hebræo eſt terminus ſanctitatis ſuæ, id eſt, fines Chanaan. Nec quis intelligat Montem Sinaï, in quo habitauit gloria Dei, & ſanctitas *b*: *Portaſti eum in fortitudine tua ad habitaculum ſanctum tuum*, interprete Abben Ezra. Poſteriore deinde loco *Montem* (&) montem per Aſyntheton, de monte Sion.

b *Exod.15. verſ.13.*

c *Ioſue 13.& 14.& ſeq.* 61 *Et ſorte diuiſit*, hoc narratur in libro Ioſue *c*, *in funiculo*, funiculo menſorio, non quidem corporato & materiali, propter nimiam terræ amplitudinem, ſed Mathematico & imaginario, quales Geographi animo complectuntur, & per parallelos, & alias lineas deſignant. Ex quo intelligis, Mapparum conficiendarum ratio quàm fuerit antiqua apud Hebræos. *Diſtributionis*. Nempè terram diſtribuit Ioſue in inſtas portiones, ſeruata tamen proportione Geometrica, non Arithmetica. Nam Iudæ & Ephraim ampliorem tribuit. Hebraicà, *funiculo hæreditatis*, id eſt, quali hæreditates ſolent diſtribui.

62 *In tabernaculis eorum*, earum Gentium, nempè Chananæorum, & reliquorum ſex populorum, qui poſſederant iam olim terram, & enumerantur *d*.

d *Deut.7.v.1*

63 *Et exacerbauerunt Deum excelſum*. Hebraïcè rebellarunt. *Teſtimonia*. Iam docuimus, præcepta Dei ſic appellari, quòd ſit teſtatus ſolemnitérque monuerit ea eſſe ſeruanda. Vbi terram promiſſam inhabitarunt, nihilo quàm in deſerto, aut Aegypto, fuerunt meliores.

64 *Conuerſi ſunt in arcum prauum*, in modum arcus praui, & fallacis retrò acti ſunt & inuerſi, qui minatur ſagittam, nec proiicit, vel potiùs, qui ſcopum non petit, ſed fractus, vel inuerſus percutit ipſummet ſagittarium, aut etiam aliò, quàm vellet ſagittarius. Ita hæc gens fefellit expectationem, ſe conuertens ad idola, relicto vero Dei cultu, quem ſcopum interim ſibi videbatur propoſuiſſe. *Non ſeruauerunt pactum*, γουκ ἐτήρησαν à συνθήκη, pacto, teſtamento. Hieronymus *e* mauult Septuaginta vertiſſe ἠθέτησαν, quoniam Hebraicè, *præuaricati ſunt*.

e *Ad Suniam.*

65 *In collibus ſuis*, in excelſis, in altaribus *f*, in quibus, tamquam in templis, idolis ſacrificabant במות *Bamoth*

f *Iud.17.v.5.*

A *moth*, excelſa, deſignant celſitudinem montium, vel cumulos lapidum, ſuper quibus Idolis ſacrificabatur, paſſim in libris Regum. Hinc Græcè βωμοὶ, tumuli, altaria. Sed Hebræi diſtingunt à מיבחות *Mizbehoth*, quòd במות *Bamoth*, ſint altaria idolorũ מיבחות *Mizbehoth* Dei opt. max. *Ad æmulationem* ad maximam indignationem, & quaſi zelum, ex Hebræo.

66 *Audiuit Deus, & ſpreuit*, indignatus eſt, & abominatus valdè Iſraëlem.

B 67 *Et repulit tabernaculum ſuum*. Tabernaculum, in quo ſeruabatur arca fœderis, deſeruit, & arcam ad Palæſtinos repulit *a*. *In hominibus*, inter homines, cum hominibus, tempore præſertim Moſis, vt apud Ioannem *b*: *Et habitauit in nobis*, id eſt, nobiſcum, inter nos: ſed id per aſſumptam carnem, cùm in vetere Teſtaméto apud homines habitaret, collocato dumtaxat apud ipſos tabernaculo, in quo precantes exaudiret *c*. In tabernaculo ergo habitauit apud Hebræos per communicationem ſui, ſuorum oraculorum, gratiæ, fauoris, & per nouos effectus. Nam ex propitiatorio, quod erat ſuper arcam, C reſponſa dabat iuxta illud *d*: *Loquar inde tecum de medio Cherubim*. Sic hodie in templis habitat ſingulari quadam virtute & efficacia, maximè propter præſentiam corporis Chriſti, quæ arca veteris Teſtamenti eſt multò ſanctior, & efficacior.

a *1.Reg.4.v. 11.*

b *Ioa.1.v.14.*

c *3.Reg.8.v. 27.28. Deus cum hominib. vt habitauerit, & iam habitet.*

d *Exo.25.v.22*

68 *Et tradidit in captiuitatem virtutem eorum*. Arcam, quæ robur & ornamentum præſtabat populo. Hebraicè quidem, fortitudinem ſuam & pulchritudinem ſiue decus ſuum: ſed quia illa Dei fortitudo & decus ad vtilitatem & ſalutem populi conferebatur, ſententiam ſunt D interpretati, vt ſupra *e*, *Præſtitiſti decori meo virtutem*, id eſt, fortitudinem & robur, de arca, quam in monte Sionio à ſe ornato & decorato multis ædificiis, & palatiis, & arcibus, Dauid conſtituerit. Sic ergo etiam hìc arcam fœderis appellat, quòd ex ea Deus ederet oracula, quæ Vrim & Thummim vocant Hebræi, indéque vim, potentiam, & numen ſuum mirificè oſtenderet. Hinc *f* *Gloria Domini ab Iſrael tranſlata ad Philiſthim*.

e *Pſ.9.v.29.*

69 *Et concluſit in gladio*. Obiecit gladio Philiſtinorum populum ſuum, & indignatus eſt in ſuam hæreditatem, id eſt, in Iſraëlem.

f *1.Reg. 4.v. 21.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

2 Vers. 26.

70 *Iuuenes eorũ comedit ignis.* Dei indignatio Metaph. vt suprà *a*: vel, vis & impetus belli eos perdidit. *Non sunt lamentatæ.* Heb. *non sunt eiulatæ*: nemo eas lugebat הוּלֲלוּ *hulelu*, ab יָלַל *ialal* eiulauit, in Hophal. Non deplorabantur, quòd singuli in suis calamitatibus deplorandis satis essent occupati. Rabbini malunt ח esse radicale in Paul. hoc sensu: non sunt laudatæ. i. nõ sunt nuptui traditæ, & elocatæ, celebratęque epithalamiis & carmine nuptiali, quoniam antequam nuberent, ab hostibus Palæstinis vel in seruitutem abductæ, vel interfectæ, vel sponsis in prælio cadentibus orbatæ sunt. Ex quo Thalmudici thalamũ nuptialem appellãt חלולה בית *halulà beth*, q. domum laudationis & epithalamij. & ea Carmina, חללים *Hillulim*, Græci, ἐπιθαλάμια, & nuptiæ חלולה *Hillula*. Quamquã retenta hac verbi significatione, sensus nostrorũ retineri potest. Non sunt laudatæ, id est, non sunt funebribus laudationibus affectæ, vt moris erat, ob calamitatis impedimenta.

b 1. Reg. 4. ver. 11.

71 *Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt*, vt Ophni & Phinees Heli filij, qui in ipsa strage ceciderunt *b*. *Non plorabantur.* Vocem Hebræam Sept. acceperunt intransitiuè, vel legerunt in Niphal. Recentiores transitiuè: *Et viduæ eorum non plorabant* (illos.) Nec sunt (inquit) defleti à viduis, quoniam illæ non erant superstites, vt casum maritorum deplorarent. Vel nimio terrore affectæ, suum ipsarum casum deplorabãt. Sententia eõdem recidit. Videtur autem respicere ad repentinam mortem vxoris Phinees Sacerdotis, quæ spatium lugendi mariti non habuit *c*.

c 1 Reg. 4. vers. 20.

72 *Et excitatus est*, & tamen. *Crapulatus*, vino madidus qui omnia clamoribus & plagis miscet, vino vires, & animum suggerente. Vino accensus, iuxta illud, *Vina parant animos.* Loquitur de Deo antropopathẽs. Hebræa sonant, veluti potens, cantans, siue vociferans præ vino, & exultans, qualis fortiter pericula aggreditur. Sic Chald. *Inebriatus à vino.* Hunc & sequentem versum rectè exponas de Philistinis *d*. Minùs rectè de ipsismet Israelitis, bello contra illos iusta vltione Domini prostratis.

d è 1. Reg. 5. vers. 6.

Morbus natiũ ficus ani hæmorroidum species fuit.

73 *Et percussit inimicos suos.* Philistinos in posterioribus partibus, morbo natium, siue fico ani (Hæmorrhoidum genere) *e* qui æternam eis imponit ignominiã, discruciauit:

c 1. Reg. 5. vers. 6.

A ciauit: infami podicis ignominia affecit illos, quam numquam eluere poterunt. Frigidè aliqui inimicos hos Domini esse dicunt Israelitas, vt & alibi *a* vocãtur, quorum terga ceciderit in hoc Palæstinorum prælio.

a Esa. 1. v. 24.

74 *Et repulit tabernaculum Ioseph.* Patronymicè, id est, tabernaculum Silo vrbis Ephraimitarum, qui erant à Ioseph prognati per Ephraim. Repudiata Silo elegit suę arcæ locum in Gabaa, tum in Hebron, postremò in Siõ tribus Iudæ. Arca enim non in Silo, sed in Kiria Iearim, in domum Aminadab, deinde in domum Obed Edom,

B tandem à Dauide *b* in Sion deducta *c*, & imperium è tribu Ephraim ad tribum Iuda delatum. Nam etsi Saul esset de tribu Beniamin, tamen in Galgala oppido Ephraim regnabat *d*. Quin & Ieroboam ad eandem tribũ conatus est regnum reducere, dum eius sedem in Sichẽ monte Ephraim collocauit. Verùm Deus regnum Saulis reprobauit, regnum autem Ieroboam tandem per Assyrios perdidit, neque vmquam restituit, vt qui fœdè idololatria Israelem contaminasset.

b 1. Reg. 13. ver. 6.
c 1. Reg. 6. ver. 1. 2. & 7. ver. 20. 21.
d 1. Re. 11. v. 14. 15.

C

75 *Sed elegit tribum Iuda*, Nam in tribu Iuda, id est, Siõ, regni & templi sedem constituit, propter Christũ, qui è tribu illa erat exoriturus. Contrà repulit tribum Ephraim, ne in ea Sacerdotium & regnum collocaret.

76 *Et ædificauit sicut vnicornium*, ædem sup. vel cornu, id est, excellenter Sanctuarium suum ædificauit, sicut ædificium vnicornium, glorioſum scilicèt & potentissimũ, quo modo vnicornes magnificas & insignes sibi mansiones præ cæteris animalibus construunt. ὡς μονοκέρωτος τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ. Sic Hiero. *in similitudinem Monocerotis sanctuarium suum*: quod facit ad Crucis mysterium.

D Nam cornu Monocerotis, crucis habet formam, vt iam annotauimus è Iustin. *e* Sic Chald. *Sicut cornu vnicornis.* Legerunt igitur רמים *Remim*, per Tseri, non per Camets רָמִים *Ramim*, Rabbini qui cum suis Masoretis legunt per Camets, *Sicut excelsa*, non tam rectè, *Ædificauit suum sanctuarium sicut excelsa* (palatia), sicut arces. i. superbum & excelsum, & in excelso loco, atque sublimi Sionis. q. vertice montium *f*. Quod etiam nostra inferunt. Ædificauit sanctuarium suum quàm magnificè, & superbè. Nam cornu vnicornis est pretiosum, sumptuosum, & eleuatum. Aliqui, *Sicut excelsa*, id est, cœlos. Erat enim cœlorum exemplar, è Iosepho, Philone *g* & Rab-

e Contra Tryphonem, pag. 94. Græci exemp.
f Esa. 2. v. 2.
g In vita Mosis.

binis. *Sanctificium*,Sanctuarium, locum ſanctificationis, A
locum in quo homines ſanctificantur propter rem diuinam,ſolennes preces,& communionem ſacramentorum. *In terra*.Hebraicè velut terram,per ב,non per ב i. quod tabernaculum firmum & ſtabile eſſe voluit,vt diu maneat,perinde ac terram,quam firmauit. De Eccleſia, quæ eſt veluti terra in ſæcula.i.æterna.

77 *De poſt fœtantes accepit eum*, euntem poſt fœtas oues, ab agendis fœtis,prægnãtibúſque ouibus,& capris grandioribus *a*.Hebræi ſæpè duas Præpoſitiones coniungũt, B
vt Galli,*D'apres les brebis preignes*.Ouiculas quidẽ ſequebatur Dauid,ſed ſingularem curam fœtarum gerebat,vt ſolẽt probi paſtores,ne quid mali eis accidat,vt partum ſeruent.Vt *b Leuabit agnos in ſinu ſuo,fœtas ipſe portabit*,de Chriſto paſtore optimo.q.d.de cura,diligentia,& ſtudio paſtorali eum in regnum extulit.Diligẽtiſſimus,& maximè induſtrius erat paſtor, ſuæque vocationis ſtudioſiſſimus. Tales Deus fœlicitat,vt proinde *c* Paulus hortetur,quiſque vt ſuam vocationem ornet,in eáque ſollicitè ambulet. Etſi enim humana virtus non mereatur tantam Dei beneficentiam,at certè ad eam diſponit. C

78 *Paſcere Iacob ſernum ſuum*, vt paſceret,vt regeret, aſſumpſit eum è caulis.Perſiſtit in ouium Metaph.de hoc autem Græciſmo ſuprà *d*.

79 *Et pauit eos in innocentia*,iuxta integritatem,mente integra & ſincera. *Et in intellectibus manuum*,prudenter,intelligenter,peritis manibus, prudentem ſe illis ducem præbuit:actionibus prudentia diſpoſitis,Euthym. Perſiſtit in Metaphora ouium , quas paſtor dirigit manu , & pedo,quod habet in manibus. D

a 1.Reg.16. ver,11.

b Eſai.40. ver.11.

c 1. Cor. 7. v. 20.21. Eph.4. ver.1.

d Pſ 71.v.5.

ARGVMENTVM.

Populus deplorat pollutam vrbem & templum, factaſque ſuorum cædes. Parem vicem gentibus imprecatur, Deo laudes promittens. Propheticus contra Eccleſiarum vaſtatores.

1. Pſalmus Aſaph. LXXVIII. Hebr. 79.

Deus

A DEus venêrunt Gentes in hæreditâtem tuam, polluêrunt templum sãctum tuum:poſuêrunt Ierúſalem in pomôrum cuſtódiam.

3 Poſuêrunt morticînia ſeruôrum tuorum eſcas volatílibus cœli : carnes Sanctôrum tuôrum béſtiis terræ.

4 Effudêrunt sánguinẽ eôrũ ,tamquam aquam
B in circúitu Ierúſalem: & nõ erat,qui ſepeliret.

5 Facti ſumus oppróbrium vicînis noſtris: ſubſannátio &illúſio his,qui in circúitu noſtro ſunt.

6 Vſquêquo Dómine iraſcêris in finem : accendêtur velut ignis zelus tuus?

7 Effúnde iram tuam in Gentes, quæ te non nouêrunt:& in regna, quæ nomen tuum nõ in-
C uocauêrunt.

8 Quia comedêrunt Iacob:& locum eius deſolauêrunt.

9 Ne memíneris iniquitâtum noſtrârum antiquârũ,citò anticipent nos miſericordiæ tuæ: quia paúperes facti ſumus nimis.

10 Adiuua nos Deus ſalutâris noſter,& propter glóriam nóminis tui Dómine líbera nos:
D & propítius eſto peccâtis noſtris propter nomen tuum.

11 Ne fortè dicant in géntibus, vbi eſt Deus eôrum:& innotêſcat in natiónibus coram óculis noſtris.

12 Vltio sánguinis ſeruôrum tuôrum, qui effúſus eſt:intróeat in conſpêctu tuo gemítus compeditôrum.

13 Secûndum magnitúdinem bráchii tui:

pósside filios mortificatôrum.

14 Et redde vicînis nostris séptuplum in sinu eôrum: impropériũ ipsórum, quod exprobrauêrunt tibi Dòmine.

15 Nos autem pópulus tuus, & oues páscuę tuæ: confitébimur tibi in sæculum.

16 In generatiônem & generatiônem: annũciábimus laudem tuam.

2 *Deus venerunt gentes.* Ex abrupto orditur ad *κάδος*. *In pomorum custodiam*, in humiles & rusticanas casas & tuguria, in quibus custodiuntur poma & fructus, vel pomorum custodes excubant. Nempè de amplissima vrbe paruum tugurìolum factum, vt Hieronymus *a* explanat. Vox Hebræa עיים *hỳm* variè accipitur. In aceruos lapidum, in fossas, in desolationes, vel deserta, in rudera. Quæ omnia maximam calamitatem & ruinam declarant *b*.

3 *Posuerunt morticinia*, cadauera. Obiecerunt volucribus cadauera seruorum tuorum, id est, cultorum tuorũ. Alioqui fieri potest, vt eorum multi vita, & moribus essent corrupti. Sic mox, *Sanctorum tuorum.* Sancti enim hoc loco appellantur professione religionis & fidei, & non tantùm ratione vitæ & morum. Hinc Thalmudici, *In hoc sacro bello plerique dum viuerent, filij erant Diaboli & peccati, at post mortem* (vel potiùs Martyrium) *Dei filij, martyrio peccata eorum expiante*, Sic apud Danielem *c*, *populus Sanctorum*, & apud Paulum *d*, omnes fideles Sancti. Audis quanta sit vis belli sacri contra Turcas & hæreticos, vt parum probos, Sanctos & Martyres efficiat: Vbi vinci salutare, vincere gloriosum. Nonnulli ad Sanctos martyres restringunt.

4 *Tamquam aquam.* Magna copia, quæ tanta, vt aliqui in singulos anni dies numerẽt ad 30. millia martyrum. Alij impunè, securè, nemine curante & prohibente, vt fluxus aquarum non solet impediri: vel, contemptim, & abiectè, vt non magni putatur aquam fundere. *Et non erat, qui sepeliret*, Exaggerat barbariem. *Immanitatis est Scythicæ non sepelire mortuos*: Seneca *e*: Non sinebant Iudæos, suos sepelire, vt Sennacherib *f* quod existimant Iudæi morte grauius *g*.

a Ad Saniã.

b Vt 1. Mach. 1. v. 32. 33.

Bellum contra Turcas & hæreticos sanctũ.

c Dan. 8. v. 25.

d Rom. 1. v. 7.

e Ad Martiã.

f Tob. 1. v. 22.

g Eccles. 6. v. 3.

6 *Zelus*, vehemens ira tua.

7 *Effunde iram tuam*, *a* hæc precatio repetitur alibi.

8 *Quia comederunt Iacob*, perdiderunt, consumpserunt, vt suprà *b*. *Desolauerunt*, in solitudinem & vastitatem redegerunt. Chald. *Quoniam dissiparunt domum Iacob, & domum sanctuarij eius vastauerunt.*

9 *Domine ne memineris iniquitatum antiquarum.* Malorũ nostrorum *c*. Alij, ab incunte ætate à nobis *d*, perpetratarum. Kimhi vtrumque affert. *Anticipent*, præoccupent, præueniant. *Pauperes*, vehementer afflicti & miseri. q. attenuati. Gall. *miserables.*

10 *Salutaris noster*, saluator noster, &, vt Hebraicè *salus nostra.*

11 *Et innotescat*, vltio sanguinis. Cadit enim hoc verbum in sequentem versum. Est quidem discordia generum in Hebræo inter suppositum & appositum: verùm Synthesis hoc attulit.

12 *Compeditorum*, vinctorum, vinculis, vel captiuitate oppressorum.

13 *Brachij tui*, potentiæ tuæ immensæ, omnipotentiæ tuæ, per Metaph. *Posside*, conserua, vindica, assere. Ad ver. *reliquos fac*, id est, eximè à morte eos, qui nondum quidem cæsi sunt hostili gladio, sed quotidie necem expectant. Fac eos saltem supereſſe, vt vel reliquiæ populi tui seruentur, nec omnes prorsus deleantur. *Filios mortificatorum*, morte affectorum Hebr. *filios mortis*, id est, nos morti ab hostibus destinatos: vel filios, qui occisis parentibus supersunt, pupillos, quorum parẽtes interempti sunt propter te, & nominis tui cultum.

14 *Et redde vicinis nostris*, Hysterologia, quæ sic ordinatur. Et redde vicinis nostris improperium ipsorum, quod exprobauerunt tibi, in sinum, septuplũ, id est, copiosè, vt supplicium eorum sit nostro multis partibus grauius. Quasi pœna septupli. Septenarius, Denarius, Centenarius, Millenarius multitudinem in hac lingua denotant: binarius & ternarius paucitatem. *In sinu*, in ipsosmet, in ipsorum gremiũ. Aliqui, firmiter, tenaciter. Nam quod in sinu est, non facilè abiicitur.

15 *Nos autem populus tuus*, Nos autem, qui sumus populus tuus, gratias perpetuas agemus tibi, téque in perpetuum celebrabimus. Quod per Epexegesim repetit sequenti versu.

a Ier. 12. v. 25.

b Ps. 68. v. 13.

c Vt Thren. 5. v. 7. Tob. 3. v. 3.

d Vt Ps. 24. v. 7.

A

ARGVMENTVM.

Populus ab hostibus vexatus, iram Dei deprecatur. Orat, vt quos ex Aegypto transtulit, velit tueri, præcipuè filium dextera suæ, id est, Christum, & Christi membra.

1 In finem, pro iis qui commutabuntur, testimonium Asaph. Psal. LXXIX. Heb. 80.

B

QVi regis Israel, intênde: qui dedûcis, velut ouem, Ioseph.

3 Qui sedes super Chérubim, manifestâre: coram Ephraim, Benjamin & Manâsse.

4 Excita poténtiam tuam, & veni: vt saluos fácias nos.

5 Deus conuêrte nos: & ostênde fáciem tuã: C & salui érimus.

6 Dómine Deus virtûtum: quoûsque irascêris super oratiônem serui tui?

7 Cibâbis nos pane lachrymârum: & potum dabis nobis in lachrymis in mensûra.

8 Posuîsti nos in contradictiônem vicînis nostris: & inimîci nostri subsannauêrunt nos.

9 Deus virtûtum conuérte nos: & ostênde D fáciem túam, & salui érimus.

10 Vîneam de Ægypto transtulîsti: eiecîsti Gentes, & plantâsti eam.

11 Dux itîneris fuîsti in conspêctu eius: & plantâsti radîces eius & implêuit terram.

12 Opéruit montes vmbra eius: & arbûsta eius cedros Dei.

13 Extêndit pálmites suos vsque ad mare: & vsque ad flumen propágines eius.

14 Vt

A 14 Vt quid destruxîsti macériam eius: & vindémiant eam omnes, qui prætergrediûntur viam?

15 Exterminâuit eam aper de sylua, & singulâris ferus depâstus est eam.

16 Deus virtûtum conuértere: réspice de cœlo, & vide, & vísita vineam istam.

B 17 Et pérfice eam, quam plantâuit déxtera tua: & super fílium hóminis, quem confirmâsti tibi.

18 Incênsa igni, & suffôssa: ab increpatiône vultus tui perîbunt.

19 Fiat manus tua super virum déxteræ tuæ: & super fílium hóminis, quem confirmâsti tibi.

C 20 Et non discédimus à te: viuificâbis nos, & nomen tuum inuocábimus.

21 Dómine Deus virtûtum conuêrte nos: & ostênde fáciem tuam, & salui érimus.

---

1 *Pro iis, qui commutabuntur*, qui mouebuntur de suo prospero statu, qui ab eo decidunt. Alij *Pro liliis* vertunt. Græci plerique putant Psalmum contra Assyrios cani, sed satius in genere, contra omnes tyrannos in populum Domini insurgentes.

D

2 *Qui regis*, pastoraliter & suauiter. Vnde Hebraicè רֹעֶה *rohe* & Græcè ὁ ποιμαίνων. Pascis *Ouem*, oues יוֹסֵף enim nomen est collectiuum, singulariter multitudinem significans. *Ioseph*. Iudæos à Ioseph Patriarcha partim originem, partim cognationem ducentes. Item vniuersè eos vocat Ioseph, quia ei datum est ius primogenituræ, & ademptum Ruben a. Primogenitus enim denominat totam familiam. Alienè personam Ioseph Chaldæus intelligit: Nam etiam Israël personam Patriarchæ significaret, non Patronymicè Israelitas. a 1. Par. 5. v. 1.

3 Qui

3 *Qui sedes super Cherubim* Cherubis tamquam equis alatis & volucribus insides *a*, qui eos inequitas ad celeriter veniendum, vel potiùs accurrendum, illucesce & effulge, ideſt, appare ad salutem celeriter, adesto properè. Non opus est dilatione nobis tua celeri egentibus tutela & præsentissima ope. Locutio poetica, qua Deo tribuuntur equi alati, & animalia volucria, quibus vehatur ad perniciter exercenda sua iudicia & consilia, vt *b* suprà כרוב *Cherub*, vt docet Abben Ezra *c* non tantùm significat Angelum, vel formam Angeli, sed in genere quaslibet צורות *Tsuroth*, id est, formas: vnde forma bouis visa Ezechieli *d* appellatur Cherub. Aliis minus appositè, alludit ad Cherubim Propitiatorij, quibus Deus insidere putabatur, quod inde responsa daret *e*. Nam sic ista pingit Moses, vt propitiatorium videretur sedes Dei sedētis inter Cherubim & pauimentum Sancti Sanctorum, ante arcam scabellum ssiue subsellium eius. Nam qui malunt tabulam quamdam auream ab ipsis Cherubim sustentatam, fuisse Dei sedem, Arcæ autem operculum siue propitiatorium illius sedis scabellum, Mosem istius modi tabulæ non recordatum sciant. Aliis respicit ad Cherubim gloriæ, siue cœli, Angelos supremæ Hierarchiæ, super quibus sedet, quoniam eos gloria, dignitate, excellentia, in infinitum superat. Vt sit sensus. Qui veteris Cherubis rerum creatarum præstantissimis in tuum famulitium, qui eis es altior & præstantior infinitis modis, appare. *Ephraim, Beniamin & Manasse.* Manifesta te, adesto manifestè cunctis terræ sanctæ & Ecclesiæ partibus. Per Synecdochen complectitur tres præcipuas partes terræ sanctæ: Ephraim, id est, regnum Israel, Galilæam & Samariam capiens, siue septem tribus, Beniamin regnum Iuda, continens duas tribus Beniamin & Iudæ, siue Iudeam propriè dictam, quæ Beniaminiam denominationem videtur fortita, quòd in ea sorte esset Hierusalem, sedes regni & religionis primaria, Manasse terram Galaad, siue Peræam trans Iordanem: quoniam illic cum Gad & Ruben sedem magna ex parte Manassitæ habuerunt. Præuidebat autem per Spiritum sanctum diuisionem populi in duo regna *f*, Ephraim & Beniamin, vbi Hierosolyma. Nam Manasse additum, quia frater Ephraim erat, poëticè. Sic *g*, *Meus est Manasses*

Tres præcipuæ terræ S. partes.

a *Ezech. 1. v. 26.*

b *Ps. 17. v. 11.*

c *Exod. 25. Cherub quid significet.*

d *Cap. 19. ver. 2.*

e *Exod. 35. vers. 16.*

f *3. Reg. 12. v. 16. 17.*

g *Ps. 107. v. 9.*

A *nasses, & Ephraim susceptio capitis mei, & Iuda rex meus.* Vbi hic Beniamin, metri causa. Respexit fortasse ad castra & profectiones filiorum Israel in deserto. Nam Ephraim, Beniamin, Manasses sequebantur arcam, & Cherubim arcæ custodes *a*, castris in quadrum ita dispositis, vt Iosephus tradit, vt Arca & Tabernaculū essent in medio, haberēntque quolibet è latere tres tribus, q. d. Ad propitiatorium tuum descende, & te populo tuo exhibe præsentem. E tuo propitiatorij loco manifesta B tete, ede signa tuæ præsentiæ & virtutis, manifestare ante Ephraim, & duos alios eiusdem vexillationis, vincendo hostes, calcando, fugando, sternendo, &c. In hac enim contra Chananeos ordinatione hæ tribus habebant tentoria sua ad arcæ plagam Occidentalem, siue ad Sanctum Sanctorum, quasi Dominus esset ante eas, procedens ad bella Chanaan: ab Oriente Iudas, Isachar Zabulon: à Meridie Ruben, Simeon, Gad: ab Aquilone Dan, Aser, Nephtalin. Itaque præsentia Domini propriè videbatur esse ante Ephraim, Beniamin, & C Manasse, in extrema Arcæ parte constituto.

4 *Excita potentiam tuam.* Postulat aduentum Dei in auxilium, & opem contra hostes. Aliqui, sed mysticè, aduentum Christi in carnem.

5 *Ostende faciem tuam*, lucere fac prop. *Conuerte nos*, reduc in gratiam, præpara & dispone corda nostra ad te, nos tibi reconcilia. Alij, restitue nos ab hac captiuitate, his malis nos eripe. Sic infrà *b*. Nam ad *πάθος* hic versus toties intercalatur. *Faciem tuam*, fauorem, beneuolentiam, & serenitatem faciei tuæ. Lux in vultu, Metonymicè hoc significat. Non alienè plerique Chri- D stum exponunt, qui est facies, & imago essentialis Dei.

6 *Quousque irasceris.* Metaphora emphatica, in Hebræo fumabis. Nam fumare est vehementer irasci, ita vt fumus de ardente vultu, vel naribus effundi videatur. *Super*, cōtra precem nostram, vt nos minimè exaudias. Cur non finis te exorari? *Serui.* Synecdoche. numeri, seruorum tuorum.

7 *Cibabis nos pane lachrymarum.* Quousque repetendum per Zeugma. Quousque nos largis & diuturnis lachrymis confieies, *Nos.* Tertiæ personæ per primæ Pronomina expresserunt ad perspicuitatem. Hebraicè. Eos, id est, eum populum, nos qui tuus sumus populus.

Potum

a *Nu. 2. vers. 18. & 10.*

Dispositio Castrorum prope Arcā qualis.

b *Ps. 9. 16. 25*

Christus facies & imago Dei.

Potum in lachrymis, id est, potum lachrymarum, potum lachrymabilem,& acerbum : vel vt Kimhi, lachrymas, quæ sint nobis pro cibo & potu Metaphora de calamitatibus tristibus, & exiliis acerbis. Sic panis lachrymarum, qui cum dolore, & fletu à lugentibus sumitur. Chald. *Cibasti eos panibus fletu imunctis, & bibere fecisti eos vinum lachrymis affluens. In mensura*, abundè, largiter. q.tripliciter. Vnde vox שלישׁ *schalish*, mensuram prægrandem.q. Tertiarium sonat. Nostri,pro peccatorum modo & proportione. Aliqui non intelligentes vim vocis, *in mensura*, id est, tenuiter, quòd angamur
a *Cap.4.v.11.* fame & siti præ inopia. Ezechielis quidem *a in mensura bibere* est parcè & tenuiter. Verùm illic ponitur משורת *Mesura*,id est,mensura parua, etsi inde mensuræ nomen ad Latinos fluxerit, vt rectè Hieronymus annotat *b*. Hìc vero שלישׁ *Salisch* mensura
b *Es.7.& 9.* grandis.

8 *In contradictionem*, in iurgium, vt inter se de nobis contendant, dum quisque nos sibi expugnare cupit, vt Latinè, *in pomum discordiæ*. Metaphora ab agro,de cuius possessione à multis contenditur. Certant adinuicem nos subigere,Sic nunc ab Assyriis,nunc Ægyptiis, nunc ab aliis per circuitum nationibus grauia patiebantur, & possidebantur. Alij de contradictione hostium, non adinuicem, sed contra populum Dei. Perpetuò contra nos rixantur,& pugnant, vt apud Virgilium de Sinone, *certántque illudere capto. Nos.* Hebraicè sibi. Nisi legas לנו *Lanu*,pro למו *Lemo*, vel affixum מו *Mo* etiam sit primæ personæ, vt nonnulli censent. Vtut sit, *Nos*, adesse oportet vel expressè,vel tacitè.

9 *Deus virtutum conuerte.* Repetit versum intercalarem & quasi Amœbæum quintum, quem Chald. sic reddit: *Conuerte nos de captiuitate, illumina splendorem iucunditatis faciei tuæ super nos, & salui erimus.* Sed per captiuitatem intellige nõ modò eam,quæ externè premit populum, sed etiam internam peccati & mortis.

10 *Vineam de Ægypto transtulisti.* Ecclesiam, siue gentem Israeliticã,vt apud Esaiam & Matthæum *c*, & alibi
c *Esa.5.ver.1. 4.7.& Matt. 21.ver.33. 34. 35.* passim *Gentes*, Chananæorum, & cæterorum,sex populorum. Allegoria erit perpetua ad Psalmi finem vsque de populi exaltatione,dilatatione, profectu, vindemiatione,deprædatione,&c.

11 *Dux*

A 11 *Dux itineris fuisti.* Verb. Euerristi ante eam.q.d,Purgasti solum, sustulisti lapides, viam parasti, tutóque muniuisti ante Israelitas, ne possent impingere: deduxisti eos sine offensione in terram sanctam. Chald. *expulisti à facie eius Chananæos.* Respicitur autem ad Deum, siue Angelum Dei in columna nubis eos per totum 40.annorum spatium præcedentem,de statione in stationẽ deducentem, & stationes veluti metantem. Nam Scriptura nunc hoc tribuit Angelo,nunc Deo ipsi *a* qui
B Angelus ita huius itineris dux erat, comésque vt interim per se adesset Deus,& præsideret. Vel ille Angelus erat Christus, qui modò Angelus testamenti (à Malachia,*b*)propter missionẽ suæ personæ, modò Deus propter diuinitatem suæ essentiæ dicitur. *Plantasti radices*, radicasti prop.id est,plantasti eam profundè & firmiter, vel extendisti, vt longè latéque terram amplecteretur.
a *Exod. 33.v. 15.16. 17.& 34.vers.9. 10. Christus Deus Israelem in deserto comitabatur.*
b *Mal. 3. v.1.*

12 *Operuit montes vmbra eius.* Alludit ad Iudæam, quæ ferè tota montosa erat, & ad Libanum illius limitem, cedris altissimis,& laudatissimis confertum. Vmbra vineæ superauit altissimos montes Iudææ præ altitudine,
C & arbusta, siue rami, & palmites eius operuerũt cedros Libani procerissimas.Nam, *Dei*,additur ad hyperbolem, vsu linguæ. Significat Hebræos bello domuisse & subegisse Og & Seon & eorum populos de genere Gigantæo,vel etiam munitissimas & altissimas quasque arces & loca.Vel secundùm alios, propagatos fuisse in tribus & cognationes,velùt in plures ramos, vel fuisse eleuatos altissimè in morem cedrorum. Nam similitudines diuersis modis concipiuntur.

13 *Extendit palmites suos vsque ad mare.* Palæstinum siD ue Mediterraneum. *Ad flumen* Euphratem. Nam à mari Mediterraneo ad Euphratem erat terræ promissæ amplitudo *c*, Chald. *Expandit ramos suos, misisti discipulos eius vsque ad mare magnum, vsque ad fluuium Euphratem germina eius.*
c *Exod. 23.v. 24. Deut. 11. ver.31.*

14 *Vt quid destruxisti maceriam*, sepem. Intelligit curam & tutelam Ecclesiæ.

15 *Exterminauit eã.* Vox ברסם *Kirsem* variè exponitur.Vastauit,eruit, effodit, excidit, exvineauit, (id est, nũ vineã reddidit extirpatis radicibus)ventrẽ impleuit, proculcauit. *Aper* Synecdoche Nu. Apri,porci syluestres qui præcipuè vitibus inimici sunt, ex Theod. Nam

Præpos.

Præpos. *De*, inseruit Genitiuo casui. Sic vocat impias & crudeles nationes. Augustinus Vespasianum intelligit: *Singularis, ferus.* Hebraicè זִיז *Zix* agri. Fera agri, siue solitaria, soliuaga & agrestis. Sed etiam hîc sing. est pro plurali, μόνοι & ἄγριοι, vt *Singularis* sit pro Substantiuo posito, neque significet vnicum & solitarium, neque singularem & eximium, quasi singulariter & eximiè ferum, sed animal quoddam solitariè viuens præ ferocitate. Hesichius putat esse suem syluestrem seorsum à grege pascentem (sicque esse aprum Gall. *Vn sanglier*, qui est iam memoratus:) vel citato Cyrillo *a* asinum syluestrem, id est, Onagrum. At Hebr. זִיז *Ziz*, genus aliud feræ, de quo supra *b* soliuagum quidem, sed aliis truculentius.

a In Oseam. *b* Psalm. 49. v. 3.

16 *Deus virtutum conuertere*, Reuertere, reconciliare, nobis esto placatus. *Visita*, cura sollicitè. De Christi incarnatione, qua visitauit nos Oriens ex alto, nostri accipiunt.

17 *Et perfice eam.* Hebr. para eam, firma eam. A radice כּוּן *Kun*, forma tamen duplicantium in Hiphil הכנה *Canna*, pro הכּכנה *Hacannà*. He affixum aliquando caret puncto Mappic, & Hiphil quiescentium Ain, & duplicantium, ה coniugationis characteristico. Mihi hoc magis placet, quàm vt sit nomen, significans hortum, vel plantulam, vel vitiarium, & locum vineis instructũ: vel sedem & basim. *Et super filium*, sup. visita, è versu superiore per Zeugma, vbi regimẽ variatur more linguæ. Nam *Super* Latinè redundat, cùm Hebraicè verbum visitandi nunc construatur cum Accusatiuo, nunc cum Præpos. *Super*. visita super filium, quem tibi roborasti, quem semper defendisti, & tutatus es, id est, populum tuum *c*, quem per vineam hactenus pinxit Alij Christũ, quem confirmasti, vnxisti in Ecclesia regem. Sic Chald. *Et super regem Messiam, quẽ firmasti tibi.* Sic Augustinus, Arnobius, Euthymius.

c vt Exo. 4. v. 31.

18 *Incensa igni.* sup. est vinea hæc, quam plantasti. Nam est fœminini generis, Nominatiui casus. *Suffossa.* Hebraicè excisa (est.) Deinde mutat numerum, a vinea transiens ad rem significatam, id est, Israelitas. q. d. Si hæc increpatio, & castigatio tua perseuerat, profectò populus tuus funditus peribit. Nostri pro Nominatiuo verbi peribunt subaudiunt Hostes incendiarij & effossores, q. d.

A peribunt, subaudiunt hostes incendiarij & effossores, q.d. Vel sola tua increpatione hostes nostri euanuerint funditùs.

19 *Super virum dexteræ tuæ*, id est, Messiam, vel Israëlem, quem dextera tua semper protexisti, manu tua, potẽtia & præsidio assere. Abben Ezra vtrumque affert, nisi quòd Messiam accipit filium Ephraim siue Ioseph, non filium Dauidis, errore Iudaïco, qui cùm nequeant distinguere inter duos Christi aduentus, humilẽ, & glorioſum, duos B construunt Christos: vnum filium Ioseph, cui ea comperant, quæ de Christi humilitate, & crucibus Scripturæ canunt: alterum filium Dauidis, cui alia, quæ de Christi gloria, maiestate, & triumphis. *Dexteræ* (dextera tua defensum. Quare per Epexegesin, mox sequitur) *quem confirmasti tibi.* Chald. *Sit manus tua super virum, cui iurasti in manu dextera tua.*

Hebræi in sani duos Messias construunt.

20 *Inuocabimus.* Hieronymus legit נִסְרָא *Nikkare*, passiuè: in nomine tuo inuocabimur, q.d. populus tuus & peculium tuum vocabimur.

21 *Domine Deus virtutum.* Repetitione intercalari *a* con- C cludit. Quam trinam aliqui ad sanctissimæ Trinitatis inuocationem non immeritò referũt. Primò precamur conuerti ad Deum, deinde faciem ipsius placidam cernere, sicque salutem percipere. Pulcherrima gradatio.

a è ve. 5. & 9. *Inuocatio sanctissimæ Trinitatis.*

ARGVMENTVM.

Ad celebranda festa inuitat, quòd instituta sint ad Dei beneficia recolenda. Deinde Deum promittentem inducit, si sibi obtemperetur, fauorem, & præsidium.

D

1 In finem, pro torcularibus, Psal. ipsi Asaph quinta sabbathi. LXXX. Heb. 81.

EXultâte Deo adiutôri nostro: iubilâte Deo Iacob.

3 Súmite psalmũ, & date tympanũ: psalterium iucundum cum cithara.

4 Buccinâte in Neoménia, tuba: in insîgni die solennitâtis vestræ.

5 Quia præcéptum in Iſraël eſt: & iudícium Deo Iacob.

6 Teſtimóniũ in Ioſeph póſuit illud, cùm exîret de terra Ægypti: linguam, quam non nóuerat, audîuit.

7 Diuértit ab onéribus dorſum eius: manus eius in cóphino ſeruiérunt.

8 In tribulatiône inuocâſti me, & liberâui te, exaudîui te in abſcóndito tempeſtâtis: probâui te apud aquam contradictiônis.

9 Audi pópulus meus, & conteſtâbor te, Iſraël ſi audíeris me, non erit in te Deus recens: neque adorâbis Deum aliénum.

10 Ego enim ſum Dóminus Deus tuus, qui edûxi te de terra Ægypti: dilâta os tuum, & implebo illud.

11 Et non audîuit pópulus meus vocẽ meam: & Iſraël non inténdit mihi.

12 Et dimîſi eos ſecûndum deſidéria cordis eórum: ibunt in adinuentiónibus ſuis.

13 Si pópulus meus audîſſet me: Iſraël ſi in viis ambulâſſet.

14 Pro níhilo fórſitan inimícos eórum humiliâſſem: & ſuper tribulântes eos miſiſſem manum meam.

15 Inimici Dómini mentíti ſunt ei: & erit tempus eórum in ſæcula.

16 Et cibâuit eos ex ádipe fruménti: & de petra, melle ſaturâuit eos.

---

1 *Quinta ſabbati.* Addiderunt è Cabbala, die Iouis, qui vnus erat è celebrioribus poſt Sabbatum & Lunæ. Chaldæus mauult fuiſſe Neomenia Septembris decantatum. Sed quadrat cunctis feſtis & celebritatibus, vt apparet è libro Numerorum *a*, quem locum repreſentabit poëticè infrà *b*.

a *Ver.10.c.10.*
b *Verſ.4.*

A 2 *Exultate Deo.* Acclamate, iubilate, læti canite. *Adiutori noſtro*, robori noſtro, per Appoſitionem. *Deo Iacob*, qui colitur à Iacobæis, vel qui ſe eis patefecit.

3 *Sumite pſalmum, &c.* Cum animi voluptate & lætitia, Deum colite, cum gaudio & hilaritate rem diuinam, feſtáque agitate. *Pſalterium.* Inſtrumentũ muſicum duodecim chordarum, & digitis pulſatum, non abſimile lyræ. In fonte hîc eſt כנור *kinnor*, quod tamen ſuprà *a* per Citharam redditur, quam fuiſſe inſtrumentum ſcribit Hieron. effigie Græcę literæ Δ, decem cordarũ, plectróque pulſatum, vt meminit Ioſephus. *Iucundũ*, dulce prop. *Citharæ*, Heb. נבל *Nebel*, Nablum, quod ibidem vertitur Pſalterium. a *Pſ.32.v.3.*

B 4 *Buccinate in Neomenia, tuba.* Hyſterologia. Tuba buccinate, tubã inflate, buccina clãgite in Neomenia. i. in nonilunio, primo die menſis, ſiue Calendis. Menſes enim Hebræorũ erant lunares, ac eorũ dies primus celebrabatur ſolenniter *b*. Aliqui reſtringunt ad Neomeniam Septembris, ſiue Tizri, in feſto tubarũ, in memoriam legis acceptæ *c*. Quoniã hæc erat Neomeniarũ celeberrima, & maximè claſſica ob adiunctum feſtũ Tubarum. Sed generatim de cunctis Neomeniis hoc præcipitur *d*. Immò & מועדים *Moadim*, id eſt, ſolemnitatib. ſex, Paſcha, menſe Niſan (Martio) Pentecoſte in Siuan (Maio) Tubarum, Expiationum, Tabernaculorum, & Octauæ Tabernaculorum in Tizri (Septembri.) *In inſigni die*, in die feſto Tabernaculorum, vel aliis ſolẽnibus & ſtatis feſtis. בסה *Kéſe*, ſolennitas, tempus conſtitutum, vel vmbraculum, tegmen, operimentũ, vt ſignificet feſtum Tabernaculorum, quando Iſraëlitæ ſub frondibus agebant, in memoriam habitationis deſerti. Sic Chald. *In tegmine ſolemnitatis noſtræ.* Nam cooperti & tecti vmbraculis illam agitabant. Interim etiam tubis, & buccinis clangebatur ad alia ſacra. Nam ſacerdotes clangebant, & inflabant tũbas, argenteas quidem ſuper holocauſtis & pacificis, vt eſſet recordatio ipſorum coram Domino ſuo *e*: Corneas autem ſupra templi pinnam ſiue tectum (προσφόειον à Ioſepho *f*) ad congregandam Eccleſiam & cœtum, quemadmodum nos hodie campanis ad ſolennia populum conuocamus *g*. b *Nu.29.v.6.* c *Leuit.23. ver.24.* d *Nu.10.v.10.* e *Nu.10.v.9.* f *lib.4.belli.c.34.* g *Ibidem.*

5 *Quia præceptum in.* Quia buccinare tubis, & pſallere

a Nu.10.v.10 ad festorum celebrationem Deus præcepit Israëli *a*. Et *iudicium*, Et quia Deus Iacob ita faciendum iudicauit & constituit *b*. Iudicium ergo decretum, institutum. In lege autem definitur, quid, quóque die offerēdum, & quo modo, & quibus instrumentis.

b *Ibidem.*

6 (Et quia) *Testimonium in Ioseph*, id est, in gente nostra, per Zeugma. *Illud*, illum diem solennitatis, illud festum, in memoriam liberationis *c*. Sed rectiùs, in genere illam rem, nempè celebrare festa cum buccinationibus & clangoribus instrumentorum, & aliis sacerdotibus instituit in exitu Aegyptiaco, initio secundi anni *d*. *Ioseph*. Patronymicè accipitur, vt suprà *e*. Chaldæus tamen personam Ioseph accipit, fortasse quia pro *de Ægypto*, Hebraicè legitur *super Ægyptum*: *Testimonium*, inquit, *super domum Ioseph posuit, quā non attigit vxorem Domini sui. Illo die egressus est de domo carceris, & dominatus est super regionem Ægyptiā labium, quod nesciebat, didicit, & audiuit.* Atqui præceptum in vllo egressu ipsi non est priuatim datum de festis huiusmodi celebrandis. Deinde *Super* עַל *aal*, pro בֵּין *Min, de*, per Parallagen Protheseon poëticam.

c Leuit.23.v. 24.

d Nu.10.v.1.

e Psa.præced, v.2.& Ps.76, ver.16.

Linguam, Asyntheton. (Et cùm) linguam Aegyptiacam ignotam sibi, ac barbaram audiebat *f*. Enallagen personæ contextus Hebraïci cum simplici locutione commutarunt. Aliqui intelligunt de lingua, siue sermone Domini in legislatione ad ipsos facto, quem non fuerant soliti audire, cum maximo terrore & tonitru *g*. De quo Apostolus *h*: *Vocem Domini, qui audierunt, excusarunt se, ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur, Adeò erat terribile, quod videbatur*, audiebatur, *vt etiam Moses dixerit: Exterritus sum, & tremebundus. Accesserant enim ad tractabilem montem, & accessibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum.*

f Ps.113.v.1.

g Exod.19.v. 19.20.& 20. ver.18.

h Hebr.12.v. 16.

7 *Diuertit ab oneribus.* Beneficia liberationis Aegyptiacæ narrat, ob quæ sit Deus extollendus voce & organis in his festis. In Hebræo Deus loquens inducitur: *Subduxi ab oneribus humerum eius. Diuertit*, auertit, liberauit, subduxit (quando sup.) *Manus eius seruierunt in cophino*, portando lutum in corbibus ad conficiendas ollas. Non enim solùm ad lateres coquendos cogebantur, verùmetiam ad alia opera, siue fictilia, siue alterius generis *i* in luto & lateribus, ac omni opere. Quare

i Exod.1.v.11.

A & Pyramides barbaras illorum industriæ plerique tribuunt. Vnde Hebraicè manus eius ab olla (id est, ab ollis conficiendis) transierunt, recesserunt. Vbi Septuaginta videntur legisse תעברנה *tahabodenâ* per ר, nō per ך. Vel *a* ab alieno, siue caldario transierunt: vel cophino, siue canistro *b*. דוד *Dud* enim hæc omnia designat. Quod ferè Rabbini referunt ad liberationem de eiusmodi miseria & seruitute, vt quod proximè præcessit, q.d. ab ollis, vel alienis conficiendis liberati sunt.

a 1.Reg.2.v. 13.

b Ier. 24.v.2.

8 *In tribulatione inuocasti me.* Verba Dei. *In abscondito*

B *tempestatis*, quando te abscondebas propter tempestatē, & tonitru Ægyptiorum. Sic vocat pericula & captiuitatem ipsis ab Ægyptiis importatam. Metaphora ab iis, qui latitando cupiunt hostes effugere. Alij referunt ad tonitrua & tempestatem illam, quam excitauit de nube, in qua veluti occultabatur præsentia eius in mari Rubro contrà Ægyptios *c*, vt significet Deum nimbis & nubibus, vnde illud horrificum tonitru erumpebat, adfuisse, & pro ipsis pugnauisse secundùm illud *d*: *Respi-*

C *ciens Dominus per columnam nubis, interfecit Aegyptios, & subuertit rotas curruum.* Alij ad tonitrua montis Sinai *e*, in quibus, cùm legem traderet, occultabatur. *Probaui te*, tuam fidem exploraui, ad aquas cōtentionis (מריבה *Meribâ f*) dicendo scilicèt id, quod sequitur. Notat eorum improbitatem, quòd ad aquas contradictionis fuerint rebelles, & tamen non desiit eos in terram introducere. *Sela.*

c Psal.76.v. 17.& 18.

d Ex. 14.ver. 24.

e Exod. 19.v. 18.

f Exo.17. v.2.

9 *Audi populus meus*, &. Mimesis de initio & principio Decalogi, *Contestabor*, palàm commonefaciam & publicè. *Recens*, peregrinus Hebraïcè, qualis est recens, quia

D humano ingenio & commento cœpit tandem tamquam numen haberi, atque vt Deus coli, vt apud Occiduos Iupiter, apud Orientales Belus. Vel peregrinus, id est, aliarum gentium & exterarum, ne ad eamdem impietatem trahantur.

Dij quos coluerunt, homines recentes sunt.

10 *Dilata os tuum, & implebo illud.* Metonymia. Oris tui precem, & postulationem latè aperi, effunde, exaggera, amplifica, & implebo illam: amplè, copiosè loquere & pete. Ego verò illud perficiam & præstabo. Quicquid postulabis, fidelis modò fueris, perficiā, quantūcumquè fuerit magnum & latū. Pete quicquid voles, ac quātùm voles, & illud efficiam: votorum tuorum eris compos,

Gilb. Genebrardi in Psal. Psalm.

si mihi obtemperaueris,& fidem in me retinueris.Maxima Emphasis. Nam implere, non est tantùm perficere, sed copiosissimè,ac,vt loquitur Apostolus, *facere superabundantius, quàm petamus, aut intelligamus a.* Sic Christus, *Omnia quæcunque petieris in oratione,crede, quia accipies & euenient tibi b.*

a *Eph.3.v.20*
b *Ioa.14.v.14*
Luc.11.v.11.
Mar.11.v.24.
c *Act.7.v.51*
Deut.9.v.6.
d *Ro.1.v.26.*
e *Apoc.21.v. 11.*

11 *Non intendit*, non obtemperauit mihi,non mihi credidit,neque acquieuit,quia populus duræ ceruicis *c*. Ad verb.Non voluit me.Chald.*Non obediuit verbo meo.*

12 *Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum* Pœna rebellionis maxima,de qua Apostolus *d*.Permisi ruere,& ferri præcipites,quò libêret,quasi nauem sine gubernaculo, aut equum indomitum,& furentem sine chamo & fræno: *Qui in sordibus est,sordescat adhuc e.Secundùm desideria*, in prauitate,secundùm malignitatem.*In adinuentionibus*, in vanis opinionibus & studiis.

13 *Si populus meus*,Vox לוּ *Lu*,maiorem habet Emphasim,vt quæ particula sit Optãdi.O si mihi dicto audiens fuisset populus meus,Vtinam me ille audisset.

14 *Pro nihilo*,Hebraicè *quasi modico*. Sic Græcè ὀλιγότητι, in nullo(labore,tempore,pretio) per Eclipsim commodi Substantiui:modico tempore,breui, citò:vel modico labore,nullo negotio,facilè:vel modico, vel etiam nullo pretio,gratis,sola contentus obedientia,inimicos eorum deiecissem. Gall.*En peu de temps pour peu.* Tanta est

f *Psal.8.v.7.*

fœcunditas huius locutionis,vt supra *f*. *Forsitan*. Modus loquendi ad commonstrandam loquentis, vel facientis libertatem,aut modestiam.Sic פֶּן *Pen,ne fortè*,interdum asseuerat. Hæc tamen particula *Ne*. in Græco quidem habetur,sed non obest contextui. Neque enim notat in

De Deo cur dicatur forsitan.

Deo dubitationem vel mutabilitatem, quasi ignoraret quid esset facturus, si se obedientem populus præstitisset,sed quam dixi libertatem,ne quis putet solam obedientiam esse causam tantarum rerũ, & non potiùs Dei gratiam,volũtatem,beneplacitum,huiusmodi obedientiam acceptantis.

15 *Inimici Domini mentiti*,ψευσθήσονται.Rabbini ferè sequentes duos versus exponunt.Si audisset me populus meus, inimici ipsius (qui iidem sunt Domini) mentiti fuissent ei (Israeli,) id est, negassent se quicquam molitos vnquam contra eos, simul assentque bello domiti benevolentiam & voluntariam seruitutem,& fuisset tempus

corum (populi mei)in sæcula,id est,perpetuò floruisset populus meus, ac Dominus cibasset eos flore tritici, & melle rupis satiasset.Possit etiam cum Septuag.pronunciatiuè exponi sensu, quo suprà dixit *a*. *Et non audiuit populus meus*. Cum hac mea tanta in ipsos benevolẽtia, inimici Domini, scilicèt Israelitæ, vt & vocantur ab *b* Esaia mentiti sunt ei,eum negauerunt, fidem ei sanctè datam violauerunt: & erit tempus eorum in sæcula: & tamen in æternum viuere debent, vt vel perpetuò crucientur, vel perpetuò beentur!Miratur impiorũ socordiam,qui cùm in æternum viuere debeãt, nec vnà cum corporibus extingui, tamen ad illius immortalitatis dubium statum,mẽtem minimè attollunt,neque commouentur. Theodoritus tempus interpretatur calamitatis,& refert ad inimicos. q. d. Non ad certum tempus incurrent calamitatem hostes,sed in sæculum, id est, in æternum Dei gratia priuabuntur.

a *Vers.11.*
b *Esa.1.v.24.*

16 *Ex adipe frumenti*,tritici prop.tritico optimo,pane lectissimo & delicatissimo.Adipem vocat, siue pinguedinem, quicquid est in re qualibet optimum & præcipuum. Hoc autem pertinet ad valles siue partem terræ sanctæ campestrẽ *c*, quam Abdias *d* vocat שְׁפֵלָה *Sephela*.*De petra*,de rupe, de montibus petrosis & saxosis, nempe sterilibus & infœcundis natura, de altera terræ Sanctæ regione, quæ magna ex parte montosa, petrosaue erat, terminabatúrque Idumæa siue Arabia Petræa. *Melle* rebus mellitis dulcibúsque fructibus. Melimelis. Montes redundant palmis,oleis,ficubus,vitibus,& eius generis stirpibus fructus dulcissimos profundentibus. Non quòd immediatè de petris mel effluat. Nam mel petrinum damnatur potiùs à medicis, immò verò venenatum habetur. Hũc locum illustrat Moses dicens *e* *constituit eum super excelsam terram, vt comederet fructus agrorũ:& sugeret mel* mellitos fructus)*de Petra, oleumque de saxo durissimo,&c.* Alij simpliciter Melle, quod de rupibus sponte, & absque hominum industria colligitur, prę copia aptum illic mellificantium,eos satiauit.Apes, ni domesticis excipiantur alueis, in concauitates arborum,& prærupta petrarum siue rupium sese abdunt, illicque mel conficiunt. Alludit perpetuò ad promissam terræ sanctæ bonitatem *f*, quæ tanta erat, vt non modò res necessarias, verumetiam voluptarias copiosè

c *Psal.64.v.14.*
d *Abd. v. 19.*
e *Deut.32.v. 13.*
f *Exod.3.v.8. Deut.33.*

profunderet. Nam vel apes vltrò & copiosè in petris ipsis mellificabant *a*. Sed quodam idiotismo latiùs, דבש *Deb*, (mel) designat cuncta dulcia, vt saccharũ, mel, dactylos, ficus, vuas. Vnde *b* terram fluentem lacte & melle Rabbini interpretantur, affluentem lacticiniis pecorum, & fructibus dulcibus stirpium. Qua notione plerique medicorum Galenum, & Medicinę alios principes per μέλι, aiunt intellexisse saccharum, & similia mellita. Alioqui sacchari nullam feciſſe mentionem, quod tamen in medicamentis est vsitatissimum, & efficacissimum. Et Martialis *c*: *Infanti melimela dato*, de dulcibus fructibus. Respicit iuxta alios, ad Manna, quod pro voto cuique sapiebat *d*. Quod etiam fatentur Thalmudici רחו מ׳אמר רבוחנו זכרונם לאברך שאמרו בי חין מוצים טעם במן כנגל מה שרצו׳. *vehu maomar rabbothenu zzcronam libracha scheomeru, chi hain motsim thaham beman chechol mah scheretsu*, id est, *Illud est magistrorũ nostrorũ piæ memoriæ qui dixerũt, quòd inueniebant gustũ in manna iuxta omne id quod volebãt.* R. Menahen Racanati *e*. q.d. Melle dulcius. Est autem Hyperbole de summa fœcunditate, vbertate, & deliciis, quibus adumbratur corporis Dominici sacramentum, & suaues doctrinæ cœlestis, & gratiæ consolationes.

a 1. Reg. 14. v. 26.
b Exod. 13. v. 5.
c libr. 7.
d Sa. 16. v. 26.
e Exod. 16.
Corpus Dominicum manna adumbratum.

ARGVMENTVM.

Iniustè iura administrantibus exitium minatur, precans Christi aduentũ, qui seriò eos puniat.

1 Psalmus Asaph. LXXXI. Hebr. 82.

DEus stetit in synagôga Deôrũ: in mêdio autem Deos diiúdicat.

3 Vsquêquò iudicâtis iniquitâtem: & fácies peccatôrum súmitis.

4 Iudicâte egêno, & pupíllo: húmilem, & paúperem iustificâte.

5 Eripite paúperem: & egênum de manu peccatôris liberâte.

6 Nesciê

A 6 Nesciêrunt, neque intellexêrunt, in ténebris ámbulant: mouebûntur ómnia fundamênta terræ.

7 Ego dixi, Dij estis: & fílij excêlsi omnes.

8 Vos autem sicut hómines moriémini: & sicut vnus de princípibus cadêtis.

9 Surge Deus iúdica terram: quóniam tu hæreditâbis in ómnibus Géntibus.

B

---

2 *Deus*, אלהים *Elohim*, q. iudex & vltor. Appositum epithetum, quia agitur de iudicio. *Stetit*, collocauit se prop. vt eorum actiones contempletur, & de eorum iudiciis & sententiis censuras ferat. *In synagoga Deorum*. In iudicum vicem Dei in terris gerentium congregatione, & consessu. Hebraicè quidem, In congregatione Dei: sed Deorũ fuit vertendum, ad expllcandam Synecdochen numeri, *Iudicis* pro *Iudicum*, & magistratuum, in quorum medio stat Deus, tamquam iudex primus, contemplans eorum actiones, & quale ipsius vice ius dicant aliis. Est enim Iudicum iudex, quemadmodũ regum rex & dominus dominantium. אל *El*, *Deus*, hîc Iumi pro iudice testatur R. Anonymus. Nã de אלהים *Elohim*, non est dubium. *In medio*, ipsorum scilicèt. *Deos dijudicat*, de Deorum siue iudicum actionibus & iudiciis iudicat, ac censuram fert. In medio ipsorum positus iudicat quid ipsi faciant, examinat & attendit. Iudices & magistratus alios iudicant, at Deum habent iudicẽ, qui ipsorum studia, & actiones expendat, in medio eorum est, vt ipsos iudicet. Sciant illi se non euasuros Dei manus, si peruersè munus suum exerceant. Vel, in medio Deorum siue iudicum, Deus iudicem agit: in magistratuum consessu ipsos diiudicat, ac reprehendit, arguit, & accusat verbis, quæ sequuntur. Subtiliùs R. Mose Nahmanides *a*, *In medio Deorum iudicat*, Deus scilicèt. Nempè Deus cum illis est, cum illis absoluit innocentem, damnat nocentem, dicente Mose *b*, *iudicium Dei est*, & rege Iosaphat *c* *non homini sed Deo iudicatis qui vobiscum est in verbo iudicij*. i. re ad iudicium pertinente. Sic *d* Dij analogicè sunt iudices, quòd Dei vices gerant & sustiDeus iudicum iudex est.

a Exod. 21.
b Deut. 1. 17.
c 2. Pa. 19. v. 6.
d Ex. 22. vers. 28.

neant, ac eiusmodi administratio res sit diuina, non humana *a*. Vel vt Abben Ezra sentit *b* quòd Dei iudicia & leges in terra firment, ac tueantur. Alioqui propriè, verè, substantialiter vnus est Deus, nimirùm summũ ens & primum, quo nihil potest cogitari maius & perfectius. Homines & Angeli Dij non natura, sed participatione tantùm cuiusdã scintillę virtutis Dei. Chal. *Deus, cuius maiestas commoratur in congregatione iustorum, qui potẽtes sunt in lege, in medio iudicum, in veritate iudicat. Deos* recentiores vertunt in genitiuo, Deorum, quod ם præcedentis vocis בקרב *vekéreb* habeat scheua non camets. Sed nihil necesse. Deinde iste Accusatiuus esset perpetuò subaudiendus, *In medio deorum iudicat*, ipsos videlicèt Deos.

a Consule 2. Par. 19. v. 6. 7. Rom. 13. ver. 1. 2. 3.

b Exod. 21. Deus vnus est & quid.

3 *Quousque iudicatis*, Deus iudices iudicat, dicendo supple. *Iniquitatem*, quod iniquum est, vel iniquè, iniustè. Quousque iniqua facitis iudicia? *Et facies*, & personas accipitis. Quousque impiorum rationem & delectum habetis, indulgetis & fauetis? Quousque in gratiam impiorum tenuiores condemnatis, attẽdentes non ad causam & ius, sed personas?

4 *Iudicare egeno*, in commoda egenorum & pupillorum iniustè oppressorum. *Iustificate*, absoluite, tutamini, iustã sententiam pro illis ferte *c*.

c Esa. 1. v. 17.

5 *Eripite, liberate.* Ab improborum iniuria defendite, ne illis fiat præda.

9 *Nescierunt neque intellexerunt.* Deum & iustitiam. Respondet sibi ipsi. Chaldæus autem sic Eclipses implet. *Nescierunt bonum operari, neque intellexerunt legem, in tenebris ambulantes. In tenebris*, in cæcitate, in iuris iustique ignorantia versantur, sunt indocti & imperiti. Vel in prauis & atris operibus: sunt improbi & malitiosi, peruertunt iudicia, nec secundùm legem Dei iudicant. *Mouebuntur*, Concessio poëtica: Etiamsi moueantur omnia terræ fundamenta: etiamsi omnia misceri, & perire debeant, sic se gerunt. Alij *Fundamenta*, leges exponunt, & iura, quibus Resp. regna & imperia firmantur. Alij regna & respublicas, quæ iniqua magistratuum iudicia subuertunt *d*. q. d. Peruertuntur omnia, neque quicquam est integrum.

d Prouer. 29. v. 8.

7 *Ego dixi, Dij estis*, Ego vos sum dignatus mea appellatione

A latione præ reliquis hominibus, ob officij dignitatem, quo fungimini, vt non homines, sed Dij quidam terrestres esse videamini *a*. *Excelsi*. Genitiui casus. Dei, qui in loco excelso & sublimi solio sedet. Chald. *Sicut angeli Dei excelsi*.

a *Exod. 7. ver. 1. & 22. vers. 2. & 2. Para. 19. ver. 6. 7.*

8 *Vos autem sicut homines.* Hebraicè כאדם *cheadam*. Sicut Adam, id est, sicut abiectissimus & vilissimus quisque homo, non habita ratione vestræ dignitatis, maiestatis & potentiæ. Aliqui, sicut Adam primus homo. *De principibus*, de tyrannis. Ita Rabbini ferè in malum. Sicut tyrannus quispiam præcipitabimini ad inferos. Corpore peribitis, vt quiuis hominum, animo, vt quiuis tyrannus, qui non simpliciter gehennæ addicitur, verùm etiam potenter illic tormenta patitur *b*. R. Selomo, Arnobius, Chrysostomus dæmones, vel vt Theodoritus dæmonum principes intelligũt qui acerbissimis & exquisitissimis suppliciis cruciantur *c*, Quo modo ait Paulus *d*: *Ne forte incidat in iudicium Diaboli*, id est, in tale iudicium & supplicium, in quale Diabolus incidit, nempè grauissimum. Sunt enim principatus inter dæmonas. Nam vt Deus hominibus, prouinciis, vrbibus & regnis suos angelos præficit ad dissoluenda opera, studia & conatus Satanæ: ita & Satanas suos per prouincias, regna & vrbes distribuit ad omnia miscẽda, & corrumpenda *e*: *Princeps Persarum & Princeps Græcorum*, malus eorum genius siue dæmon eis à Satana dæmoniorum principe attributus. Et Paulus *f*. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores, tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ*. De quibus D. Thomas de Regimine principũ *g*. Ex quo fonte apud R. Isaac *h*, שרים *Sarim*. Rabbini vocant Dæmonas præfectos præsertim regionum & vrbium, vt Samuelem Idumæorum שר *Sar* siue principem, Azza Ægyptiorum. Alioqui nõ tam rectè de quoliber principe. Sicut quiuis de principibus in mortem incidetis; eam non magis vitabitis, quàm reliqui principes, quos iam mortuos cernitis.

B

C

D

b *Esa. 14. v. 18. 19. Sap. 6. ver. 7. 8. 9.*

c *2 Pet. 2. v. 4*

d *1. Tim. 3. v. 6. Dæmones alij aliis rebus præsunt.*

e *Dan. 10. ver. 20.*

f *Ephe. 6. ver. 12.*

g *Lib. 3. c. 21.*

h *Exod. 14.*

9 *Surge Deus, iudica.* Apostrophe ad Deum, vt iis occurrat malis, & iusta ferat iudicia: vel Dei filium potiùs, quem Pater iudicem omnium constituit, vt veniat in carnem, & his miseriis medeatur. Ad eũ enim omnium

gentium

Ad Christum omnium gentium hæreditas pertinet.

gentium hereditas,& iudicium pertinet. *Quoniam*,quoniam hæreditatem consequêris omnium gẽtium, omnia vbique possidebis, omnes habebis tibi in hæreditatem. Hoc perficietur in vltimo ipsius aduentu. Precatur autem, vt Christus veniat, in cuius regno vera & constans erit fœlicitas. Aliqui Hebræorum futurum accipiunt pro præsenti:Iudica terram, quoniam omnia hæreditate possides,quoniam omnia tua sunt:quoniam tu es legitimus hæres regnorum, omniúmque gẽtium, ideóque illis debes ius & tutelam. B

ARGVMENTVM.

Ismaelitis, Saracenis, & cæteris eorum partes contra Ecclesiam sequentibus, exitium precatur. Psalmus est Propheticus.

1 Canticum Psalmi Asaph.LXXXII.Heb.83.

DEus quis símilis erit tibi? ne táceas, C neque com pescâris Deus.

3 Quóniam ecce inimîci tui sonuêrunt:& qui odërunt te:extulêrunt caput.

4 Super populum tuum malignauêrunt cósilium:& cogitauêrunt aduêrsus Sanctos tuos.

5 Dixêrunt, Venîte, & disperdâmus eos de gente:& non memorêtur nomen Israel vltrà.

6 Quóniam cogitauêrunt vnanímiter, simul D aduérsum te testaméntum dispositum:taberná cula Idumæôrum, & Ismaelîtæ.

7 Moab,& Agarêni, Gebal, & Ammon, & Amalech: alienígenæ cum habitántibus Tyrũ.

8 Etenim Assur venit cum illis: facti sunt in adiutórium filiis Lot.

9 Fac illis sicut Mâdian & Sísaræ: sicut Iabin in torrénte Cisson.

10 Dispe

A 10 Disperiêrunt in Endor:facti sunt,vt stercus terræ.

11 Pone príncipes eôrũ,sicut Oreb & Zeeb: & Zebee,& Sálmana.

12 Omnes príncipes eôrum, qui dixêrunt: Hæreditâte possideâmus sanctuárium Dei.

13 Deus meus pone illos, vt rotam: & sicut stipulam ante fáciem venti.

B 14 Sicut ignis,qui combûrit syluam: & sicut flamma combûrens montes.

15 Ita persequêris illos in tempestâte tua: & in ira tua turbâbis eos.

16 Imple fácies eôrum ignomínia: & quærent nomen tuum Dómine.

17 Erubêscant, & conturbêntur in sæculum sæculi:& confundântur,& péreant.

C 18 Et cognôscant, quia nomen tibi Dóminus:tu solus Altíssimus in omni terra.

---

2 *Deus quis similis tibi.* Cùm nullus sit tui similis, ne tace,néve quiesce. *Quis similis.* Heb. ne, vel non similis tibi.Sed ad perspicuitatem, negantem locutionem interroganter expresserunt דומי *dumi* pro דמיה *dume*, similis,a vt apud Esaiã רואי *rohi* pascens, pro רועה *roheh*. Rabbini malunt hîc significare silentium, vt ter idem dicat ad vehementiam,ne silentium (sit) tibi, ne D tace,néve quiesce. *Neque compescaris*, ne quiescas, ne te quietum,& placidum experiantur. Ne compesce iram tuam,ne desiste ab vltione. a *Esa.39.*

3 *Quoniam ecce inimici tui sonuerunt*, tumultuantes & fremẽtes contra nos,& potentia superbientes. Inimici Ecclesiæ sunt Dei hostes. *Sonare* hîc, eleuare vocem superbè & minaciter,vt *Efferre caput*, se insolenter extollere.

4 *Super populum tuum malignauerunt*,malignè inierunt, malitiosè consultarunt, callidum excogitarunt consilium. *Sanctos tuos*, quos violare non licet, quos violari non finis, quos vt rem sanctam seruas & tueris. Hinc

Hebraicè

Hebraicè *Abſconditos tuos*,id eſt, quos abſcondis ab hoſtibus,quos protegis,ne ſint hoſtibus direptioni. Commodum inſtituto Epithetum. Nam agitur de grauiſſima oppugnatione. Aliqui,*quorũ vita in cœlis eſt abſcondita* a,quos apud te abſcondis, & in cœlum tamquam in theſaurum ſuo tempore recipis. Sanctorum periphraſis. Hinc צפון *Tſaphun* b, deſignat interius templi oraculum,quod cœlum referebat ſecretius. Chaldæus in neutro intellexit, *Conſultarunt aduerſus abſcondita in theſauris tuis*, vt res ſanctæ,vaſa ſacra, non profana, neque vulgi manibus expoſita intelligantur.

5 *Diſperdamus eos de gente*, ne ampliùs ſint gens penitùs,ne ampliùs quiſquam audeat ſe profiteri è tuo populo, metu mortis. Iam obſeruauimus *A*,& *De*,plerunque in hac lingua negationem includere. Eſt autem Mimeſis impiorum de delenda Eccleſia, vt ne nomen quidem ſuperſit.

6 *Cogitauerunt*,conſultarunt, conſpiraruut. *Vnanimiter ſimul*. Hebraicè corde ſimul, ſiue pariter. Summo conſenſu,quaſi vnicum haberent cor. *Corde*, pro corde vno, vt *pergentes humero*, pro humero vno c. Quæ duo per Athnah conſtruuntur cum præcedentibus. Sic Græce ἐν ὁμονοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ. ferè tamẽ diuiduntur. *Vnanimiter* cũ verbo *Cogitauerunt*, *Simul* cum ſequenti *Diſpoſuerunt*. *Teſtamentum*, fœdus & pactum inierunt aduerſum te, & tui nominis cultores. Hoc teſtamentum videtur eſſe Alcoranus,quo modo lex Dei & Euangelium ſunt piorum teſtamenta. *Tabernacula*, Nominatiui caſus Metonymicè,Idumæi in tabernaculis degentes, caſtra & milites Idumæorum, ab Edom ſiue Eſau, in tabernaculis habitantium,& ferè Nomadum. *Iſmaelitæ*, Arabes, ab Iſmaele filio Abrahæ ex Agar d.

7 *Moab & Agareni*. Saraceni:ab Agar matre Iſmaëlis, qui vt ſibi glorioſam originem Abrahæ tribuerent, Saracenos à Sara eius legitima, & nobili vxore ſe maluerunt appellare:vel,vt alij putant, à Sara monte cognomine. Separantur ab Iſmaelitis hic, fortaſsè quia Agar alios habuit filios præter Iſmaelem, & aliam Arabiæ partem occuparunt. Moab,Ammon,Amalec,ſunt etiam populi Arabiæ, è qua Mahometes iſtorum Prophera. Moab enim & Ammon filij Lot fuerunt e, & Amalech filius Eliphaz, filij Eſau, è concubina Thanna f, cuius poſteri

a *Cor.3.ver.3.*

b *Exec.7.ver. 21.*

c *Hoſ.6. ve.9.*

Alcoranus teſtamentũ impiorũ Mahometanorum.

d *Gen.25.ve. 12.13. Gal.4.ver.24.*

Moabitæ & Agareni hodie Saraceni ex quibus eſt Mahometes.

e *Gen.19.ver. 37.38.*

f *Gen.36.v.12*

poſteri Amalechitæ ſempiternas inimicitias exercuerunt cum populo Domini *a*. *Gebal*. cùm de eo nihil ſeparatim comperiatur in Scripturis, ſit populus Gabelæ ciuitatis Phœniciæ apud Stephanum, vel Syriæ apud Strabonem, propè Laodiceam, cuius incolæ Gabalitæ, quam Gibel ſuo tempore appellatam Volaterranus ait, olim autem Biblum. *Alienigenæ*,Paleſtini,è Cappadocia in hanc regionem profecti, deletis veteribus colonis *b*. Alioqui פלשת *Pelesheth* è progenie Mizraim,à quo Ægyptus c,*Tyrus* ciuitas Phœniciæ.

8 *Etenim Aſſur venit*,etiam *d*. Eſt enim Emphaſis. Etiã Aſſyrij remoti populi, qui nihil habebant commercij cum Iſrael, ſe coniunxerunt cum filiis Lot ad ipſum delendum. Etiam populi Iſraelitis ignoti, à quibus nihil ipſis videbatur metuendum, propter longinquitatẽ, quorum fortaſſe nomen audierant, at arma numquam ſenſerant, concurrerunt cũ Arabibus. Sic Turcæ ignoti populi, & obſcuriſſimi è media Tartaria venerunt auxilio Arabibus & Mahometanis, vt olim Syrij Ammonitis e. *Aſſur*. Aſſyrij ſeſe eis cõiunxerunt. Hoc propter Turcas, qui è Scythia ſiue Tartaria in Aſiam & Africam irruperunt, deinde cum Saracenis & Arabibus coïerunt. *Filiis Lot*. Moabitis & Ammonitis Saracenorũ populis *f*. Catalogus præcipuorum hoſtium Chriſti & Eccleſiæ, qui eam extinguere iãm ab antiquo conati ſunt. Etſi magna ex parte à ſanctis Patriarchis orti eſſent,vel affinitatem cum eis contraxiſſent.

9 *Fac illis ſicut Madian*. Dele eos ad internecionem, ſicut Madianitas,& eorum principes Gedeonis tempore g, & ſicut Siſaram principem exercitus Iabin regis Chananæorum, Deboræ & Barac principatu *h*. Madianitæ Arabiæ populus, à Madian Arabæ filio ex Cethura i. *Sicut Iabin*,regi Chanaam *k*.

10 *Diſperierunt in Endor*. Locus tribus Manaſſæ *l*, propè Ciſſon fluuium, in quo Siſara & Iabin, qui per 20. annos populum Domini oppreſſerant, perierũt *m*,adeò vt Siſeram fœmina clauo in caput infixo trucidarit. Eſt autem Hyſteron proteron. Nam vltio Madianitarum fuit hac poſterior annis quadraginta. *Vt ſtercus*. Manſerunt & computruerunt in ſterquilinio, manſerunt inſepulti, & putrefacti, nullo ſuperſtite, qui eos humi conderet. Tanta fuit clades. Chald. *facti ſunt ſicut ſtercus conculcæ*

a *Exo.17.v.9.*

b *Deut. 2. v. 23.*

c *Gen.10.v.14*

d *Pſ.67.v.10. & 21.*

Turcæ ſe Arabibus coniunxerunt contra nos.

Oriundi à Tartaria.

e *2.Reg. 10.v. 6.*

f *Gen.19.verſ. 37.38.*

g *Iud. 6.verſ. 19.20. 21. & ſeq: & 7.v.33. 34. & ſeq.*

h *Iud.4.v.15. & 5.per totũ.*

i *Gen.25.ver. 2.*

k *Iud.4.ver.2.*

l *Iud.17.v. 7. 1.Reg.28.v.11*

m *Iud.4. ver. 13. & 5.*

conculcatum in terra.

11 *Pone Principes eorum sicut.* Hos quatuor Madianitarum Principes cum innumerabili eorum exercitu memorabilibus prælijs confecit Gedeon *a*. Hinc ad ipsum, Oreb & Zeeb Principum ab Ephraimitis captorum & interfectorum capita delata sunt trans Iordanem *b*. Zebee & Salmana ab ipsomet capti & trucidati sunt *c*. Ita explicatur, quod in vniuersum dixerat *d*, *Sicut Madian.*

a *Iud.7.v.25. & 8.*
b *Iud.7.v.26*
c *Iud.6.v.6.*
d *Vers.9.*

12 *Omnes Principes eorum.* Omnes, inquam, Principes, &c. Est enim expositio superioris versus. Quare Masoretæ annexuerunt eius fini, apud quos principium versus est: *Qui dixerunt. Sanctuarium.* נאוֹת *neoth. Habitacula.* Hebraicè generaliùs, de diuinis omnibus templis, vrbibus, locis & oppidis populi Domini.

13 *Deus meus pone illos,* Pœnæ impiorum quatuor similitudinibus repræsentantur. *Vt rotam τροχὸν* Græcè, perturba eos in modum rotæ, ne pedibus cõsistant. גלגל *Galgal*, significat quicquid rotundum est, & volubile, vel in rotundum torquetur, & iactatur. Hinc alij ad aliud accommodant. Torque illos in modum trochi, quo modo trochus solet torqueri à pueris. Iacta illos, vt super terram sphæra, & globus iactatur. Chald. *Pone eos, sicut rotam, quæ voluitur & mouetur, nec consistit in decliui.* Kimhi, *Pone eos sicut glumam, quæ per aërem vento raptatur.* Turbina eos.

14 *Sicut ignis qui comburit,* Ignis vehementiùs ardens, maximè quando à vento flabellatur, absumit syluam magno impetu & ardore. *Montes.* Montes sulphureos, vt nemo possit incendium extinguere, vel propè accedere: Vt olim Pyrenæi, Ætna, Vesuuius.

15 *Ita persequeris illos,* ad hũc modum perdes eos acerbissimis plagis & ærumnis. *Ira,* in turbine tuo, ad verbum tempestate veluti immissa, vt consistere non possint vspiam סוּפָה *Suphá* est turbo: repentina tempestas, spiritus tempestuosus. Huic eleganti Metaphoræ ira Dei comparatur.

16 *Imple facies eorum.* Deus in pœnis non interitum quærit, sed resipiscentiam, nisi quando sumus insanabiles, de quibus sequens versus debet intelligi.

18 *Et sciant quia nomen.* Hebraicè vt sciant, quia ô tu nomen tuum est Dominus (&) tu solus altissimus in omni terra. Vt cognoscant te nominari יהוה *Iehuê*, id est,

A id est, vt te cognoscant solum esse verum Deum, ac super vniuersam terram, potestatẽ habentẽ, cui verè competat nomẽ Domini, quique omnia terrarum solus gubernas, Deos autem suos esse Deos inanes & fictitios. *Dominus.* In Hebræo nomẽ ponitur יהוה Tetragrammaton, quod transferri solet Dominus, & interdũ Deus, & cùm cætera ferè appellatiua sint, Dei proprium existimatur. Eius quanta sit vis, & notatio, ac quib. vocalibus pronunciaretur, siue vsurparetur in templo, idque dumtaxat expiationis die, & in solennibus benedictionibus, quarum formula præscribitur in lib. Numerorũ *a*, docuimus lib. 2. de Trinit. Alioqui enim religionis & venerationis causa erat ineffabile, nec licebat cuiquã in cõmunibus profanisque colloquiis, & negotiis illud efferre, vel etiam scribere. Quod etiamnũ hodie Iudei constanter obtinuant, loco eius legentes modò Adonai, modò Elohim, pro punctorũ adiectu. Quod ne quis existimet esse superstitiosum, sciat sanctissimos quosque id semper fuisse securos. Nam Sept. Hieronymus, & cæteri habent in Exodo *b*: *Nomen meum Adonaï non manifestaui eis:* vbi hodie impij vetustatis temeratores, & nominis Dei ineffabilis profanatores, atque adeò transformatores *Iouam*, vel *Iehouam*, vocabulo nouo, barbaro, fictitio, irreligioso, & Iouem Gentilium redolente, legunt.

De nomine Dei ineffabili.

a *Num.6.v. 24.25.& 26.*

b *Exod.6.v.3*

ARGVMENTVM.

Suspirat ex exilio in templum, vt in eo Deum possit colere. Beatos esse, qui non careant vsu religionis. Commodus suspirantibus in cœlum.

1 In finem, pro torcularibus filiis Core, Psalm. LXXXIII. Heb. 84.

QVàm dilêcta tabernácula tua Dómine virtûtum: concupîscit & déficit ánima mea in átria Dómini.

3 Cor meum & caro mea: exultauêrunt in Deum viuum.

4 Etenim passer inuênit sibi domum: & turtur

nidum sibi,vbi ponat pullos suos.

5 Altária tua Dómine virtûtum : Rex meus,& Deus meus.

6 Beâti,qui hábitant in domo tua Dómine : in sæcula sæculôrum laudâbunt te.

7 Beâtus vir,cuius est auxílium abs te:ascensiônes in corde suo dispósuit,in valle lachrymârum,in loco quem pósuit.

8 Etenim benedictiônes dabit legislâtor,ibunt de virtûte in virtûtem : vidébitur Deus Deôrum in Sion.

9 Dómine Deus virtûtum exaûdi oratiônem meam:aúribus pércipe Deus Iacob.

10 Protêctor noster áspice Deus : & réspice in fáciem Christi tui.

11 Quia mélior est dies vna in átriis tuis:super míllia.

12 Elêgi abiêctus esse in domo Dei mei:magis quàm habitâre in tabernáculis peccatôrum.

13 Quia misericôrdiam, & veritâtem díligit Deus:grátiam,& glóriam dabit Dóminus.

14 Non priuâbit bonis eos, qui ámbulant in innocéntia : Dómine virtûtum, beâtus homo, qui sperat in te.

---

1 Hactenùs Psalmi Asaph. Nunc sequuntur aliquot alij auctores. *Filijs*,filiorum vide supra *a*.

a *Psal.4.*

2 *Quàm dilecta*, quàm amabilia, quàm desiderabilia,& expetibilia. *Deficit*, præ desiderij vehementia: expetit summo desiderio vsque ad animi defectionem. כלה *kala*,est confici desiderio,animi deliquium pati præ cupiditate alicuius rei:& in genere,consumi,deficere. *Atria*,sacraria,in quibus oratur Deus,& res diuina fit,loca sancta,Deo dedicata,& legitimo cultui,cui interesse propter exilium non licebat. Facilè litera trãsfertur ad Spiritum,

ritum,id est,ad cœlestium mansionum desiderium.

3 *Cor meum & caro mea exultauerũt*,iubilant & vociferantur cum gaudio ad Deum viuentem & æternum. *Caro* pro ore,per Synecdochen, R.Kimhi. Sed meliùs *Cor & caro*, anima & corpus. Vtrumque enim Dei sensu affici debet. *Viuum*. Epithetũ Dei veri,propter idola,quæ mortua sunt,id est,carentia spiritu & potestate.

4 *Etenim passer inuenit*. Sum,inquit,deteriore conditione quàm auiculæ. Illis enim patet aditus ad altaria tua, adeò vt apud illa nidulentur, cùm mihi ad ea non liceat propter exilium accedere. Hi enim duo versus vnicus sunt in Hebræo, & ad hunc sensum ab Hebræis explanantur. *Passer*. צפור *Tsippor*, nomen generale cunctis auiculis manè surgentibus ad garriendum & cantillandum *a*. Solet tamen restringi ad Passerum speciem. *Turtur*. דרור *deror*,Hirundo. Hebraicè. Verùm est Synecdoche, pro omnibus auiculis, quæ nidos apud templa fingunt. Immò citra Synecdochem R. Mose Nahmanides eodem loco putat דרור *Deror*, nomen esse cõmune cunctis auiculis liberè per domos, vrbes,& agros volitantibus & vagantibus. Nam דרור *Deror*, libertatem sonat. Auis nempè libera,non inclusa in cauea, vel domibus. Sept. propter mysterium Turturem potuerunt eligere,quæ in Canticis Salom. & in Paralipomenon libro *b*. piarum mentium est symbolum, vt quæ sit casta, solitaria,gemebunda, quieta,meticulosa,meditabunda. Sic Passerem, vt qui gregalis sit, societate gaudeat, in tectis vel propè fenestras nidificet, & pippiat. Item quia hæ duæ species in genere auicularũ notissimæ sunt & vulgatissimæ. Chald. *Etiam columba inuenit domum, & turtur nidum habet, quòd legitimi sint pulli eius, & offerantur in superficie altaris tui, Domine exercituum.* Nam ex omnibus auibus columbæ & turtures duntaxat aptæ erant sacrificiis,præter quàm in leprosorum purificatione,in qua instituì poterat sacrificium de qualibet auium mũdarum, seorsum passerũ specie *c*. Alioqui nihil refert quæ auium species exprimatur, modò illa sibi eligat habitationem & nidum circa tẽpla,& altaria, quæ olim erant sub dio, & in locis nemorosis.

2 *Rab. Mose Leuit.14.*

b *Cant.2.v.* 12. *1.Par.17. ver.17.*

c *Leu.14.v.4.*

5 *Altaria tua Domine*. Appositoriè, vt iã attigimus: passer & turtur inuenerunt sibi domum & nidum, nẽpè altaria tua. Aliqui malũt orationẽ esse cõcisam & imperfectam

per Aposiopesim (vtinã sic inueniã) altaria tua Domine. A

6 *Beati qui habitant in domo tua*, in templo tuo, vt rei dininæ interfint, sẽque cantu & celebratione laudum tuarum consolentur & pascant. *In sæcula sæculorum*, quamdiu viuent, perpetuò & continenter. Sic עוד *hod* explicat Kimhi, quod propriè sonat *Adhuc*. *Sela* hic versum claudit. Nam mysterium est de iis, qui præsentis vitæ miseriis liberati, iam in domo Domini, id est, cœlesti patria commorantur, cuius typum Sion, siue Ecclesia in terris exhibet.

7 *Beatus vir cuius auxilium*, fortitudo in te, prop. *Ascensiones*, semitas tuas altas, tua præcepta & leges: vel semitas, quibus in tuam domũ ascenditur, quæ est Ecclesia, vel cœlum: stratas vias ad progrediendũ in domũ tuam. Est alludo ad situm Hierusalem, quæ in loco erat montoso, q.d. Beatus, qui in corde habet semitas adeundi domũ Dei, dum est in terris, lachrymarum valle, vt illũc iter suscipiat ad celebrandum Deum cum fideliũ cœtu. B

Ecclesia & ipsa sunt medicamẽta contra miserias huius vitæ. Medicina contra miserias & lachrymas huius vitæ Ecclesia & templa. Illinc enim hauriuntur multæ consolationes. Hunc locum recentiores non intelligunt, vt qui cohærentem sententiam in duas diuidant. Eos Soph pasuc (Periodi puncto respondens) signatum ad *in corde suo*, fefellit. Atqui alia ratio Prosodiæ huius operis, quàm aliorum, vt iam docuimus. Itaque in eo neque Athnah, neque Soph pasuc semper sententiã distinguit, sed dumtaxat metrum siue versum, vt in aliis linguis videmus Poëtas sensum vnius versus in alterum extendere. Sic Hebraïcè ad verbum (Beati sunt) *semitas altas in corde suo: transeuntes in valle fletus, fontẽ* (appositorie) *quem ponunt. Beati sunt, qui transeunt altas semitas*, &c. Nam sic est ordinandum: id est, vt Septua. optimè mutato numero reddiderunt, Beatus qui ascensiones (in templum in monte positum, vel in cœlum) in corde suo disposuit in hac valle lachrymarum, loco à se posito. Beatus qui ex animo meditatur in domum Dei ascendere, quamdiu est in hoc mundo flebili & luctuoso, quem locum, siue quem fontem lachrymarum sibi posuit, homo scilicèt. Sua enim culpa excidit è paradiso voluptatis, in hunc miserum mundi statum, & è iustitia & fœlicitate originaria, in hanc peccati & status calamitatem, terram maledictam, parientem spinas, tribulos, animantes noxios, C D

A noxios, & omnis generis mala: atque homines cogentem viuere sudore vultus sui, &c. Alioqui permansisset in paradiso voluptatis, è quo omnia ista exulassent. Vallem lachrymarum aliqui post Kimhium in vallem mori arboris transformant, iatis alienè, pro arida & siticulosa, quia hæc arbor in locis aridis oritur. Alij in vallem siticulosam, & aqua carentem per Metalepsim, quòd penuria aquæ viatores in illis locis æstuosioribus, quandóque flẽtes faciat. Alij in proprium loci. Deinde quod sequitur, *Fontem ponunt eam*, quòd frequentibus puteis

B ob multitudinem ad festum pergentem, vallem illam in modum continui fontis excauauerint. Sed simplicissimus cùm sit hic sensus, & argumento Psalmi cõgruus, recentiorum hæ omnes interpretationes de corporali ascensu Iudæorum in tabernaculum Domini ad festa Domini celebranda, coactæ sunt & frigidæ, vt eas pigeat commemorare. Neque enim beati erant Iudæi, verbi gratia, fontes in vallibus excitantes cauando: vt commoditate itineris per loca arida homines magis incitarentur ad frequentandum domum Domini, cùm

C idem possint & improbi. Vnde vertunt: *Transeuntes in valle, siue per vallem fletus, fontem ponunt eam*, vbi mallem, fontem, quem ponunt siue posuerunt. Demonstrationem enim sæpè pro relatiuo. Quod & sententiam multò præstantiorem ferre possit per Zeugma, nempè hanc. (Et beati, qui) transeuntes per vallem istam miseriæ, lachrymis eam implent, & quasi fontem aquis plenum faciunt, id est, qui in præsenti vita copiosis lachrymis pœnitentiæ, peccata & miserias suas diluunt, & pro cœlestis patriæ desiderio, grauissimè lugent. *Beati*

D (enim) *qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur a*. Nec etiam sententia erit sterilis, si iuxta hanc distinctionem Masoreticam fructus proficiscentium in domum Domini describi incipiat. Illi transeuntes per hanc miseræ vitæ vallem, fontem (gratiæ) ponent eam, id est, vi pietatis miserias vitæ diuinis consolationibus diluent: deinde benedictionibus amicientur, &c. Chald. aliò retulit: *Peccatores, qui transeunt per profundum gehennæ, flentes, fletu, sicut fontem ponent illud. Ascensiones*, rectè. Nam מסלות *Mesilloth*, altas semitas declarat, à סלל exaltare, eleuare. *In loco*, εἰς τὸν τόπον, in locum, vt motus significetur.

a Mat. 5. v. 5.

Universidad de Deusto Biblioteca

Vnde citra Eclipsim facilis sequetur cõstructio. Beatus qui apud se disposuit in hac lachrymarum valle, ascẽsiones in locum: (cœli, vel templi) qui disposuit ascendere in locum, quem posuit, fixit, elegit sibi Deus: Vt sit cœli vel Ecclesiæ periphrasis. Hoc enim congruet Paulo a. *Christus sanctorum minister, & tabernaculi veri, quod fixit Deus, & non homo.* Tum hæc fontis, *quẽ posuerunt*, innuent mysterium Sanctissimę Trinitatis. Quem fontem, quem locum gratiæ & fælicitatis posuerũt Pater, Filius & Spiritus Sanctus, siue quem posuit Deus vnus Parre, Filio, & Spiritu Sancto constitutus. Nam ob hoc mysterium sic interdum loquitur Scriptura Hebraica, vt in Genes. *b Eduxerunt me diy de domo Patris mei.* & apud Esaiam c, *dominabuntur tui qui fecerunt te, Dominus exercituum nomen eius.* מעין *Mahan*, pro מערן *Mahon*, loco, habitaculo, accepere Sept. vide infrà d. *Quem posuit*, sibi ipse homo, vt suprà. Si quis priorem explanationem amplecti malit. Quem sibi ipse homo fecit vallem lachrymarum, cùm anteà hic terræ locus esset vallis voluptatis, & quasi paradisus Domini. Hæc explanatio, confirmatur Hebraïca veritate, in qua hæc pluraliter enunciãtur. Quem posuerunt, ipsi scilicèt. Terra vallis, comparatione cœli, quod mons dicitur multis Scripturæ locis.

8 Dabit legislator. Hebraicè induet Doctor. מורה *more*, Doctorem proprie sonat, vt apud Ioelem e, vbi etiam Christus Doctor iustitiæ nominatur, & apud R. Mosem, מורה נבוכים *More Nebuchim*, Doctor perplexorum. Induet doctor siue Legislator Christus benedictiones, vt eis populum suum afficiat & cumulet. Induere, amicire, & similia vsu linguæ (vt *Amictus lumine sicut vestimento*,) significant copiosè habere, repleri, abundare. Benedictiones præmij cœlestis dona, vel gratiæ diuinæ consolationes. Ira exprimit gratiæ Christi redundantiam & plenitudinem, de qua nos omnes accepimus. Alij per Doctorẽ intelligunt, quemlibet alios docentem. Ipse qui diuinam legem aliis impartitur docendo, multa diuina munera induet, & obtinebit, multas benedictiones dabit, id est, proferet, edet, profundet. Chald. *benedictione amcientur, qui insudant, vt doceant legem tuam.* Insipidè, contra leges Grammaticas, Chaldæi veterũmque auctoritatem, recentiores interpretantur,

a *Heb.8.v.2.*

S. Trinitatis mysteriũ innuitur.

b *Gen.20.v.3*
c *Esaiæ 54. vers.5.*
d *Ps.86.v.vlt.*

e *Ioël.2.v.23*

f *Psalm.103. ver.2.*

tantur, *etiam cisternam obteget* (id est, replebit) *pluuia. De virtute in virtutem*, de robore in robur, in dies fient potentiores, in dies obtinebunt maiorem gratiam & dona, gratiis spiritualibus roborabuntur a. Proficient semper virtute, potentia, opibus, &c. *Videbitur.* Hebraicè *videbitur apud Deum in Sione*, id est, exaudietur pius, fauorem nanciscetur & gratiam: quicquid ab eo postulabit consequetur, apparebit Deo. Deus eum videbit in templo oculis fauorabilibus & propitiis, illic eum oculis aspiciet æquis. Quoniam autem à templo ad cœlum mentes nostras voluerunt subuehere, per hypallagen verterunt, vel potiùs אל *El*, per tseri legerunt, vt sit vnum de diuinis nominibus: cùm Masoretæ per segol, quò præpositio euadat. In Sione Deus, id est, Dei gloria, & præsentia apparebit, se illic videndum & fruendum præbebit. Quod etiam in Ecclesia locum habet. Illic enim se communicat, & suam gratiam & fauorem. Illic se inter ioribus oculis & fide aspiciendum præbet, illic se reuelat, suam gloriam & mysteria.

a *Sic Cor.3 v.18.*

Deus videtur in Ecclesia.

9 Domine Deus virtutum, יהוה צבאות *tsebaoth.* Hebraicè. 1. exercituum *Sela.*

10 Et respice faciem Christi tui. Chaldæus R. Kimhi & cæteri ferè Rabbini de vero Christo, legéque solenniter promisso, Christi Domini faciem vel personam intuete, quæ tibi nos placare vberrimè potest: exaudi nos pro ipsius reuerentia, per Christum tuum nos aspice. Gnostici mysteriis iniquiores, de Dauide: *Aspice vultu placido Dauidem vnctum tuum tibi supplicantem.* Nec aduertunt filios Choræ huius Psalmi esse auctores, qui quadringentis annis ante Dauidem in deserto vaticinantes, sibi potiùs Christum, quàm alium regem canendum proposuerant.

Gnostici Christum non agnoscunt vbi Hebræum agnoscunt.

11 Super millia, dictum plusquàm mille dies, etiã fœlicissimi, extra Ecclesiam. Quàm fœlix ergo esse in Ecclesia!

12 Elegi abiectus esse, Malo desidere ad limen domus tuæ, tamquam vilis ostiarius & abiectus ianitor, malo in domo Dei quacumque conditione seruire, quàm commorari in magnificentissimis impiorum domiciliis, illícque gloriosè & splendidè viuere, vbi omnia sũt impietatis plena. Vnde Hebraicè רשע *reshah*, pro *Peccatorum impietate*. Aliqui tamen, *perturbationis*, vt intelligat aulam regiam, in qua nulla disciplina & pie-

tatis ratio, vt proinde temporarium peccatum appelle- A
Hebr. 11. v. 25. tur ab Apostolo, vbi inquit *a*. *Moses maluit affligi cum populo Dei, quàm vocari filius filiæ Pharaonis, ab eaque in regnũ adoptari. Respiciebat enim ad retributionem eternam.*

13 *Quia misericordiam & veritatem diligit.* Hebraicè *quia sol & scutum est Dominus Deus, gratiam gloriamque dabit Dominus.* Estque ratio cur malit esse in Ecclesia. In ea enim Deus est sol illustrans, vegetans, fouens, alens suo calore, fœcundans, nostras vires reparans, & scutum protegens, & arcens externa & interna incommoda. Voluerunt itaque Sept. explanare, in quo Deus esset sol & B
scutum. Nempè dum misericorditer se nobis impartitur, & prouidet, est velut salutaris ille solis fulgor, mundi oculus: dum veritatem & fidem seruat, id est, promissa perficit fideliter, est nobis scuti ac propugnaculi loco. Misericordiam ad solem, veritatem, promissorúmque præstationem ad scutum retulerunt, in similitudine euoluenda. *Gratiam*, qua sumus filij Dei in hoc mundo. *Gloriam*, vitam æternam in altero sæculo.

14 *Non priuabit bonis eos*, non prohibebit, non destituet C
bonis innocentes, bona eis non denegabit. Ratio superiorum hæc est trimembris. Itaque in singulis membris *Quia* debet cogitatione repeti, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. Expeto supra omnia esse in domo Dei: primò quia misericordiã, &c. secundò quia gratiam & gloriam dabit: tertiò quia non priuabit bonis integros. *Domine.* Epiphonema.

ARGVMENTVM.

Orat vt ijs, quos à captiuitate Babylonica liberauerit, solidè placetur, Christo exhibito. D

1 In finem filiis Core, Psalmus LXXXIIII. Hebr. 85.

BEnedixîsti Dómine terram tuam: auertísti captiuitâtem Iacob.

3 Remisísti iniquitâtẽ plebis tuæ: operuîsti ómnia peccâta eôrum.

4 Mitigâsti omnem iram tuam; auertísti ab ira

A ira indignatiônis tuæ.

5 Conuêrte nos Deus salutâris noster: & auêrte iram tuam à nobis.

6 Numquid in ætêrnum irascêris nobis? aut extêndes iram tuam à generatiône in generatiônem?

7 Deus tu conuêrsus viuificábis nos: & plebs tua lætábitur in te.

B 8 Ostênde nobis Dómine misericórdiam tuã: & salutâre tuum da nobis.

9 Audiam, quid loquâtur in me Dóminus Deus: quóniam loquêtur pacem in plebem suam.

10 Et super sanctos suos: & in eos, qui conuertûntur ad cor.

11 Verúmtamen prope timêntes eum salutâre ipsíus: vt inhábitet glória in terra nostra.

12 Misericôrdia & véritas obuiauêrunt sibi: iustítia & pax osculâtæ sunt.

13 Véritas de terra orta est: & iustítia de cœlo prospêxit.

14 Etenim Dóminus dabit benignitâtem: & terra nostra dabit fructum suum.

15 Iustítia ante eum ambulábit: & ponet in D
via gressus suos.

2 *Benedixisti Domine*, Canit beneficium liberationis è captiuitate Ægyptiaca, Babylonica, & similibus externis vsque ad vers. 5. in quo incipit precari, vt idem sibi suisque præstet, vel etiam Christum mittat, quo istæ omnes perficiantur. Iuxta Kimhi primùm vaticinatur de redemptione per Christum, vt sint præterita pro futuris. Deinde subiicit precem populi exulantis: denique Deum ipsam exaudiuisse narrat. Possit esse pre-

catio pro gentium conuersione,in ipsarum persona.Vtà benedixisti olim terram & populum tuum Israeliticũ, &c. sic conuerte nos gentes, &c.vt ad extremum vsque gentes loquentes inducantur. *Benedixisti*,beneficiis multis cumulasti. Ad verb. voluisti,complacitum habuisti, beneplacito es prosecutus. Sic Græcè εὐδοκήσας, nisi quòd noster interpres videtur legisse εὐλογήσας. Nihil interim refert, nam Dei beneuolentia & voluntas est actuosa,& efficax. *Terram*, terræ tuæ Israeliticæ incolas. Metonym. *Auertisti*, reduxisti captiuitatem Babylonicam,vt id dicatur in persona reuersorum ab illo exilio, & è Babylone liberatorum.

3 *Operuisti omnia peccata eorum*,texisti,velasti,ne ea videas.Homoioteleutis autem amplificat antiquam Dei erga populum,& terram suam beneuolentiam & fauorem,hoc & seq.vers.

4 *Mitigasti omnem iram tuam.* Ad verb. Collegisti. Sed
a Ioël.2.v.10. Colligere,pro retrahere intra se,vt apud Ioëlem *a Stellæ collegerunt lucem suum*,id est,retraxerunt. Congregasti ad tete iram tuam, ne extrà eam effunderes. Ne foris appareret,apud te illam continuisti. *Auertisti*,te,supple. Auersus es à vehementi tua indignatione, quas nos in seruitutem tradideras.

5 *Conuerte nos Deus*, Hactenus præteritæ beneuolentiæ narratio.Nunc eam accommodat proposito,ac precatur, vt Christus veniat cætera perfecturus. *Conuerte nos*,ad te, qui benedixisti, &c.reconcilia nos tibi, misso ad nos filio tuo.Vel,si Dominus sit Christus hoc Psalmo,tuo aduentu & præsentia. Alij tranquilla nos. שׁב *Sab*, Hebraicè etiam est tranquillare. Consolare nos, plenè restitue. Apostrophe ad Dominum, siue Christum.

6 *Numquid*,dilato Christo tuo, vel tuo aduentu,*in æternum irasceris*?

7 *Deus tu conuersus*,Hebraismus,de quo alibi.Rursum *Viuificabis*,veluti è mortuis reuiuiscere facies, & saluabis nos.Prima vinificatio est Babylonica, & cæteræ ex-
b Ephes. 2. v. 5.6. ternæ. Secunda illa Pauli *b*: *Cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, cuius gratia estis saluati, & conresuscitauit & consedere fecit in cælestibus in Christo.* Aliis *Conuersus*, reconciliatus, præter linguæ vsum, in huiusmo

A huiusmodi verborum consequentia,nã in ea sonat,rursum,denuò.Interrogant Hebraica eodem sensu,An non tu cõuersus viuificabis nos? Vbi aliquis putarit Septuaginta הלא *Halo* lege transpositè אלה *Eloah*, Deus.

8 *Salutare tuum.*Christum saluatorem nostrum,Tuam salutem, Hebraicè allusione ad nomen Iesu, id est, per quem saluare soles.

9 *Audiam quid loquatur.* Deprecanter. Audiam, obsecro, quid loquatur in me Dominus, Fac audiam meis auribus Christum loquentem. Nam nihil nisi pacem
B loquetur:nihil nisi,vt iustificati pacem habeamus, prædicabit.Vel in genere,Audiam quid mihi dicat Dominus,quid loquatur:loquitur autem Deus nobiscum,non verba quæ auribus percipi possint faciendo, sed eorum, ad quos loquitur,mentem ita informando,vt nõ solùm res tamquam præsentes mentis oculis cernant, verùm etiam à Deo se diuinitùs moueri sentiant,perinde affecti ac si ipsum loquentem audirent, vel intelligerent. Hinc Basilius de prophetia *a*: *Vox Dei diuersa est iis vocibus, quas aurium sensu percipimus. Nam illa fit per visionem,*
C *vt in somnis:vt enim in his animus noster, quorumdam veluti verborum notis imbuitur, nulla voce ad sensum aurium accedente, sed mente quibusdam rerum formis insignita, sic Dei vox existimanda est, quam Prophetæ audiuisse memorantur.In me*,mecum.Idiotismus,qualis apud Zachariam *b*, *Angelus qui loquebatur in me*,id est,mecum. *Dominus Deus*, hic perspicue Christus indicatur. *Pacem*, reconciliationem & tranquillitatem conscientiæ, qui est fructus Euangelij, vel prospera & bona quæque. Nam pax ritu linguæ,omne fœlicitatis genus importat.

D 10. *Et in eos.*Siue legerint אל *Al* per Pathath,vt hodie Iudæi:siue per Segol,idem perpetuò est sensus. Nã hæc negatio,*Et (in eos qui) non reuertuntur ad stultitiam*, huic affirmationi æquipollet,*Et(in eos qui) conuertuntur ad cor*, id est,ad eos qui redeunt ad sese, qui seriò & ex animo resipiscunt, neque ampliùs ad dementiam reuerruntur, loquitur Deus pacem, eis reconciliationem & gratiam promittit. אל *Al*, pro לא *Lo* apud Poetas sæpe. Alioqui est particula Prohibendi, *ne*. *Ad cor*, Vox בסלה *Kisla* ilia significat c,aliàs stultitiam. Quare aliqui ver-
c Iob.15.v.27 & Leu.3.v.4. tunt.*Et ne conuertantur ad stultitiam.* In aliquibus exemplatibus, ἐπὶ τὰς ἐπιστρεφοντας καρδίαν ἐπ' αὐτὸν: *ad eos,*

Deus quomodo loquatur.

a Psal.28.

b Zach.1.v.9.

qui

qui conuertunt cor ad ipsum.

11 *Verumtamen prope timentes eum*, עב *Ak* particula asseuerandi, non aduersandi. Sanè salus Domini eum reuerētibus adest, propinqua est, & præsto. *Gloria.* Putant nōnulli illud esse D. Ioannis. *a Habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti.* Vt gloria Dei Christus inhabitet inter nos, corporea forma sit præsens: vel *Gloria*, præsentia diuinæ maiestatis & gratiæ.

a Ioan.1.v.14.

12 *Misericordia & veritas.* Fructus aduētus Christi quatuor versibus describuntur, nempè misericordia siue gratia, & gratiæ vires atque opera, veritas, iustitia, pax (conscientiarum.) Hinc Andreas Hierosolymitanus in salutatione Virginis cuncta refert ad Christum. *Filij secundùm Patris bene placitum misericordia super nos venit*, &c. Sic ferè nostri quatuor hos nouissimos versus de mysterio incarnationis, & humanæ reconciliationis. Sic & ex Hebræis R. Moses de natiuitate Messiæ. Possunt autem vel Antitheticè exponi, vel per congeriem citra Antithesim. Hoc quidem modo, Misericordia & veritas & iustitia & pax Dei simul aduenerūt per Christum. Dedit benignitatem in illo aduentu, dedit terra fructum suum, iustitia ante Deum viguit, & posuit in via gressus suos. Antitheticè autem, *Misericordia* Dei, & *veritas*, fides sinceritas, integritas hominum, sic coniuncta sunt, vt disiungi nequeant: séque comitentur: sic iustitia Dei, & pax hominis, sibi mutua tam firmiter oscula impressérunt, vt diuelli non possint, sed se consequantur. Qui sunt fructus aduentus Christi, per quem misericordiam consecuti sumus à Deo, & cognitionem veritatis, quíque nos iustos ex iniustis teddidit, & Deo reconciliauit. q. dicat, Misericordia Dei comes tum est integritatis indiuidua: & iustitia Dei, per quam iustificamur, pacis, tranquillorum morum, & vitæ. Quod sic explanat Kimhi. *Tempore Messiæ habitabit gloria in domo Dei, eruntque misericordia, & veritas in mundo. Populus enim Dei erit in veritatis via, non fallet, neque peccabit. Erit etiam pax, & iustitia in mundo, adeò vt videantur amicè, & indiuidùè coaluisse, veritas & iustitia ex parte hominum, misericordia & pax ex parte Dei.* Alij iustitiam referunt ad hominem, pacem ad Deum. Verùm propter sequentis versus Hemistichium: *Iustitia de cœlo prospexit*, pax videtur dici de hominibus, iustitia de Deo *b* non qua iustus est, sed

Aduētus Christi fructus.

b Rom.3.v.5.

A est, sed qua nos iustos efficit iustéque se erga nos gerit, vel etiam misericorditer. Aliqui hæc non diuidunt, sed cuncta referunt ad Deum, *Misericordia*, Dei erga gentes: *& veritas*, id est, promissionum eius fidelitas, respectu Iudæorum: quibus promissus fuit Christus, simul occurrerunt *Iustitia*, eiusdem, per quam gratiæ, & virtutum infusionem consequimur, *ac pax*, quam per reconciliationem remissionémque peccatorum affert, super nos venerunt. Contrà alij omnia referunt ad hominem, sed

B minus aptè. Misericordia hominum, veritas, iustitia & pax simul se comitantur, vt vnum non sit inter homines sine altero. In quocumque enim est iustitia & virtus, ille etiam à Deo pacem consequitur. Simpliciùs, vt misericordia sit gratia mera, ratione gentium, veritas præstatio promissorum propter Iudæos, quibus gratis quidem exhibitus est Christus, sed tamen ex promissione a. Iustitia, iustificatio, de qua sequēti versu, pax, tranquillitas conscientiæ, reconciliationis & remissionis peccatis effectus, vt in inscriptionibus epistolarum Apo-

C stolicarum, & apud Virg. *b Exorauit pacem diuum.* Nam eo loci Nonius pacis nomine nunc propitiationem, nunc veniam intelligi notat.

a Rom.15.ver. 8.9.

b 3. Aeneid.

13 *Veritas de terra orta est*, vera religio, & cōscientiarum integritas de terra effloruit, id est, de hominibus terræ incolis. Metonym. dum morales euangelium sunt amplexati. Nam *Veritas*, aliter hic sumi videtur, quàm superiore versu, è sequentibus, in quibus se explicat, pro vitæ probitate & sinceritate. Probitas, & virtus de terra, quæ ante Christum erat Idolatricis & impiis operibus corruptissima, emersit. *Orta est*, Hebr. תצמח *Thitsmah.*

D Effloruit, per Metaph. à stirpibus. *Et iustitia* Dei, qua per fidem Christi iustificati sumus, nempè Gratia, gratos & iustos efficiens, de cœlo prospexit, vt in terras descenderet ad nos iustificandos. Deus iustus, & iustificans ad nos respexit de cœlo, vt nos iustificaret. Sic sæpiùs apud Paulum iustitia Dei pro gratia, Metonymicè, quoniam primus gratiæ effectus est iustificatio, siue iustitiæ infusio. Est autem hysteron proteron. Nā priùs iustitia Dei de cœlo prospexit ad nos, quàm veritas de terra, siue à nobis oriretur, & in nobis efflorescceret. Id è sequenti versu liquet: nisi id malis accipere de moralibus operibus. Tum enim, vbi veritas & virtus de terra, siue

Dei iustitia est qua nos iustos efficit.

Iustitia Dei est gratia gratos, & iustos efficiens.

Gratiæ primus effectus est infusio iustitiæ.

siue ex hominibus oritur, ac homines integritati student, iustitia de cœlo prospicit ad eos remunerandos, & benè afficiendos. Plerique nostrorum non incommodè

a *Ioa.14.ve.6. & 1. Corim.1, ver.30.* per veritatem & iustitiam hîc Christum intelligunt, qui efflоruit siue ortus est de terra, ideſt, vtero virgineo, & nos iustificauit. Nam etiam Iudæi agnoscũt hæc pertinere ad Messiam. Hinc Aug. *Christus de fœmina ortus est, vt iustitia de cœlo prospiceret, id est, vt iustificarentur per eum homines.* Sic Irenæus *b*. Alij putant denotari summam bonorum fœcunditatem, vt terra nihil aliud videatur, quàm veritatem germinare, neque cœlum aliud, quàm iustitiam depluere.

b *Lib. 3.*

14 *Etenim Dominus dabit.* Se hoc versu explicat. Humano generi benignè faciet, & terra nostra, vtut sterilis, abundè omnia proferet, Kimhi. De bonis spiritualibus & corporalibus, vt fœcunditate agrorum, vbertate fructuum, &c. Possit tamen accipi de fructu bonorum

c *Psal.66.v.7* operum, vel etiam de Christi ortu è Virgine *c*, *Benignitatem*, bonũ propriè *fructum suum*, fructum quem debet edere, fructum bonorum operum, ad quæ proferenda instituta & restituta est. Nam terrigenæ siue homines creati sunt & recreati, instituti, & restituti, vt Deum agnoscant, agnoscendo ament, amando colant, colendo fruantur.

Homines cur creati.

15 *Iustitia ante eum ambulabit.* Iustitia hîc aliter sumitur, quàm anteà, pro vitæ morúmque integritate, & virtute. Etiam homines vacabunt iustitiæ, vbi Deus benignitatem dederit. Pendet enim è superiore. Estque locus alius contra Pelagianos, pro gratia virtutem antegrediente. *Ante eum*, Deum. Ambulare autẽ ante Deum, est ei obedire, & præcepta eius efficere, vt *d Ambula coram me, & esto perfectus.* quasi dicat. Iustitia fidei, iustitia Dei, qua per fidem fuerimus iustificati, Deo obediet, non erit iners & languida in nobis, sed per bona opera efficax. Iustitiam sic colent homines, vt Deo probentur. Christi tempore homines dabunt operam iustitiæ, & æquitati, requirit enim obedientiam. Itaque per Christum iustificati, Dei præceptis insistent & obtemperabunt. *Et ponet*, iustitia, scilicet, homines iusti ponent suos pedes in via ante eum, per Zeugma, id est, ante Deum incedent: vt idem dicat aliis verbis vtroque hemistichio. Nam ponere in via gressus suos, appellant ambu-

Ambulare coram Deo quid.

d *Gen.17.v.1.*

Iustificati debẽt bonis operibus insistere.

A ambulare, incedere. Alij, *ponet*, Dominus, id est, mox aderit, mox vbi præcurrerit iustitia, fauebit. Alij mox in carnem veniet. Atqui corporatus est, cùm omnia essent corruptissima, & ad profundum impietatis peruenissent. Simpliciùs, vt declaret quod suprà *a* enunciauerat. Iustitia ante Deum ambulabit, & Deus ponet in via gressus suos. q.d. Si homines se iustè ante Deum gerant, si iustè & probè viuant, mox Deum habebunt præsentem, & propitium, statim illis aderit. De gratia comitante, & consequente.

a *V.12.& 13.*

B

ARGVMENTVM.

Christus Patrem precatur, vt se ab hostibus defendat. Omnes gentes ipsum adoraturas, & se eum perpetuò celebraturum.

C 1 Oratio ipsi Dauid. LXXXV.

Hebr. 86.

INclína Dómine aurem tuam, & exaûdi me: quóniam inops, & pauper sum ego.

3 Custôdi ánimam meam, quóniam sanctus sum: saluum fac seruum tuum,

D Deus meus sperântem in te.

4 Miserêre mei Dómine, quóniam ad te clamâui tota die: lætífica ánimam serui tui, quóniam ad te Dómine ánimam meam leuáui.

5 Quóniam tu Dómine suâuis & mitis: & multæ misericórdię ómnibus inuocántibus te.

6 Aúribus pércipe Dómine oratiônẽ meam: & intênde voci deprecatiônis meæ.

7 In die tribulatiônis meæ clamâui ad te: quia exaudîsti me.

8 Non

8 Non est símilis tui in Diis Domine: & non A
est secûndùm ópera tua.

9 Omnes gentes quascûmque fecîsti, vénient, & adorâbunt coram te Dómine: & glorificâbunt nomen tuum.

10 Quóniam magnus es tu, & fáciens mirabília: tu es Deus solus.

11 Deduc me Dómine in via tua, & ingrédiar in veritâte tua: lætêtur cor meum, vt tímeat nomen tuum. B

12 Confitêbor tibi Dómine Deus meus in toto corde meo: & glorificâbo nomen tuum in ætêrnum.

13 Quia misericórdia tua magna est super me: & eruîsti ánimam meam ex inférno inferiôri.

14 Deus, iníqui insurrexêrunt super me, & C synagóga poténtium quæsiêrunt ánimam meam: & non proposuérunt te in conspéctu suo.

15 Et tu Dómine Deus miserâtor & miséricors: pátiens, & multæ misericórdiæ, & verax.

16 Réspice in me: & miserêre mei, da imperium tuum púero tuo: & saluum fac filium ancîllæ tuæ. D

17 Fac mecum signum in bonum, vt vídeant, qui odêrunt me, & confundântur: quóniam tu Dómine adiuuîsti me, & consolâtus es me.

---

2 *Inclina Domine aurem.* Exaudiri se petit multis de causis. Primùm, quia omni humano præsidio destituitur. Deinde *a* quia est ei consecratus per fidei & cultus a *Vers.* 3.

professionem, id est, quia in ipsum credit. Tertiò *a*, quia in ipsum sperat. Quartò *b*, quia ipsum inuocat. Denique *c* ob eius proprietates. Eius enim est proprium misereri & ignoscere. *Inops*, afflictus, miser, Gall. *Ieſus miſerable.* a *Vers.* 3. b *Vers.* 4. c *Vers.* 5.

3 *Custodi animam*, vitam. Aliqui per Metonym. *Sanctus*, vbi per fidei promissionem sacratus: Gratia circumcisionis olim, hodie baptismi sanctificatus. חסיד *Hasid.* pium etiam significat, beneficum, pietatis studiosum. *Seruum*, cultorem.

4 *Animam meam ad te leuaui*, te ex animo precatus sum. B Oratio est eleuatio mētis in Deum cum oris locutione.

5 *Quoniam tu Domine.* Tria hîc epitheta Deo maximè propria. *Suauis*, bonus, beneficus propr. erga omnes inuocantes te. *Mitis*, facilis ad ignoscendum. סלח *sallah*, propitiabilis, ad parcendum facilis. *Multæ misericordiæ*, tam ad peccatorum remissionem, quàm ad beneficiorum exhibitionem.

6 *Auribus percipe*, audi propitius.

7 *Quia exaudisti me*, quia exaudire me soles. Vnde Hebraicè est futurum, quo vtuntur in rebus solitis. C

8 *Non est similis tui in Diis*, siue illi sint Dij falsi Gentium, siue Diui & Angeli. Ad solem & sydera restringit Kimhi. Nullus est tibi similis in Diis, siue essentia, siue operatione. Augustſ. *Et non est secundùm*, Et tuis factis & operibus nulla eorum sunt comparanda. Nullus eorum tua opera potest perfectè imitari. Nullus illorum est, qui talia, tanta, tam magna efficere possit.

9 *Omnes Gentes quascumque fecisti venient*, non de regionibus suis migrando, sed in locis suis credendo, & in vnam Ecclesiam, quasi in vnum locum, & populum D coalescendo, relicto Gentilium Deorum cultu *d*. Aliqui de magni iudicij die nouissimo. d *Esa.* 11. *v.* 10. 11. *&* 43. *v.* 5. 6.

10 *Et faciens mirabilia.* Horum meminit, quia miracula Christi & Apostolorum gentes ad Ecclesiam, & Dei cultum pertraxerunt.

11 *Deduc me Domine in via tua.* Doce me viam tuam, id est, legem, & gradiar in veritate tua, id est, in vera tua religione, & doctrina. Vnde Kimhi veritatem, sapientiam diuinam interpretatur. Alij fidem promissorum. *Ingrediar.* Deprecanter, siue modi Imperatiui. Et fac ingrediar. Vel pronunciatiuè, Sícque ingrediar, sic incedam in tua veritate, postquam me tuam viam do-

a Exo.18.v.9. cueris. *Lætetur*, rectè. Nam חדה *hadá* hoc sonat *a*. Alij à חחד *tahad* obscuriùs. *Vni cor meum*, ne scilicèt diuisum sit, & distractum huc illùc à timore tuo. Fac vt te vnum amem, & timeam, non homines.

12 *Confitebor tibi Domine in toto corde.* In, Latinè vocat. Te palàm & publicè celebrabo, toto corde, toto conatu & studio. Nam confiteri in hac lingua non est cordis, b Rom. 10.v. 10. sed oris. Hinc illud Apostoli *b*: *Corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem.*

13 *Eruisti animam meam ex inferno inferiori.* De descensu Christi ad inferos, in quibus Deus animam eius detineri non permisit, sed loco illo tantùm visitato, piisque de captiuitate liberatis, eum in corpus reduxit, atque ita in cœlum cum gloriosè resuscitato corpore sustulit. Rabbinorum aliqui infernum inferiorem, Orcum & Gehennam exponunt, in quam Christus descenderit, non vt debitor, sed vt victor. Puto autẽ dici inferiorem siue תחתיה *Tahtih*, id est, infimum, quòd inferni variæ sint regiones aliæ aliis superiores, prout magis recedunt à centro. Nempè septem secundùm Hebræos, quatuor secundùm nostros. Augustinus etiam hîc de duplici inferno differit: superiore & inferiore: superiore Purgatorium, & limbum intelligens: inferiore loca reliqua. Qui de Dauide, sepulchrum, quod infernus appelletur poëticè: quoniam & is est in locis subterraneis, etsi non in centro, vel circa centrum mundi. Inferior autem, per Pleonasmum. Omne enim sepulchrum est inferius: vel Metaphoricè, summa pericula & mortem certam ac manifestam. Alij infernum, id est, inferni damnationem, quam per peccata commeruerat, vel commerituras erat, nisi Deus à peccatis capitalibus eum præseruasset, vel per pœnitentiæ gratiam expiasset.

14 *Deus iniqui.* Hebraicè זדים *zedim*, id est, superbi. *Potentium* in malam partem. Nam Hebraicè congregatio terribilium, vel violentorum & crudelium. Tyrannorum cœtus.

15 *Et tu Domine Deus miserator.* Epitheta Dei quinque c Exo.34.v.6. c tredecim *c* Mosi ab ipsomet Deo reuelatis, vt illorum ratione intelligeret se esse ab ipsis exorandum, & ad indulgentiam flectendum. *Miserator*, commiseratione, amore, affectu res à se creatas prosequens. *Misericors.* חנון *hannum* propriè gratificator, gratiæ largitor. *Multæ misericordiæ.* Ad verbum multus beneficentia, id est, beneficentissimus in immerentes. Nam חסד *Hesed*, beneficium est gratuitũ. Qua ratione Cicero scripsit: *Iouem appellatum Optim. Max. propter beneficia quidem Optimum: propter vim verò, opes, & potentiam Maximum, ita tamen vt antè Optimus*, id est, *beneficentissimus, quàm Maximus diceretur: quia maius est, certèque gratius, omnibus prodesse, quàm opes maximas habere a. Patiens*, ad iram tardus, nempè ad pœnam & vindictam. Hebraicè ארך אפים *erec appaym*, id est, longus ira μακροθυμος, longanimis, *Verax*, fidelis in promissis. Hebraicè רב חסד *rab hesed*, id est, multus veritate, valdè fidus & certus. Hæc autem Dei epitheta desumpta sunt, vti docui, è Mose *b*, vbi tredecim quæ מדות *Middoth*, i. proprietates appellantur.

a li.2.de nat. Deorũ, & pro domo sua.

b Ex. 34.v.6.

16 *Respice in me*, ad me: vt mihi auxilieris. *Imperium*, è quo me deturbant. Hebraicè robur seruo tuo. potentiam & victoriam, vt & Chrysostomus. Nam κρατος vtrumque significat. *Filium ancillæ*, Mariæ Virginis, Arnobius. Alij, Ecclesiæ. Vel, Quoniam natus sum è piis & sanctis parentibus, si non propter me, at propter eos saluum me fac, vt polliceris *c*. *Sed & filium ancillæ Ismaëlem faciam in gentem magnam, quia semen tuum est.* Malo vt respiciat ad Christum, non habentem patrem in terris, ac natum è virgine religiosissima Domini ancilla. Sic enim in Genesi *d* filius mulieris vocatur, quòd ex incorrupta virgine, sine virilis seminis admixtione verus homo nasciturus esset. Qui de Dauide, *matris* (inquiunt) *mentionem facit, quia in matre radix est formationis. In vtero enim eius educatur fœtus, ibi crescit & figuratur, & post puerperium mammis eius alitur, ac imbibit potiùs mores ipsius, quàm patris.* Vel exaggerat seruitutem. Nam filius ancillæ, verna est, ignobiliore conditione, quàm emptitius, vel captiuitate seruituti mancipatus, quoniam hi per accidens sunt serui, hic ex origine & genere.

c Ge.21.v.13.

d Gen.3.v.15.

17 *Fac mecum signum in bonum.* Ede mihi aliquod signum meliorũ, vel salutis, vt omnibus manifesta sit mea liberatio: da mihi precãti prospera signa futuræ meæ pacis. Sic in suis precationibus loquebatur & profani. Ouid *e*.

e In Ibidem.

Euenient, dedit ipse mihi modò signa futuri,
Phœbus, & à læua mœsta volauit auis.

In bonum, in bonum bonæ erga me volũtatis & fauoris testimonium: quo beneuolentiam tuam in me testeris.

Vel in prosperitatem, in salutē, in spem bonam certámque futuræ salutis. *Bonũ*, vel pro bona voluntate, vel pro bono euentu & rebus secundis. Declara signo aliquo te mihi esse propitiũ. Mihi signũ, & indicium aliquod exhibe futuræ meæ salutis, liberationísque ex his malis. A

ARGVMENTVM.

Sionem, id est, Ecclesiam fore gloriosam. Ciuium illius numerum fore infinitum & fœlicem. Psalmus est Propheticus. B

1. Filiis Core, Psalmus cantici. LXXXVI. Heb. 87.

FVndamênta eius in móntibus sanctis: díligit Dóminus portas Sion super ómnia tabernácula Iacob. C

3 Gloriósa dicta sunt de te: cíuitas Dei.

4 Memor ero Raab, & Babylônis: sciéntiũ me.

5 Ecce alienígenę, & Tyrus, & pópulus Aethiopum: hi fuêrunt illic.

6 Numquid Sion dicet: Homo & homo natus est in ea: & ipse fundâuit eam Altíssimus?

7 Dóminus narrâbit in scriptûris populôrum: & Príncipum, horum, qui fuêrunt in ea. D

8 Sicut lætántium ómnium: habitâtio est in te.

2 *Fundamenta eius*, Psalmi, cuius in inscriptione facta est mentio. Fundamentum, id est, argumentum huius Psalmi est de Sione & Moria montibus Domino dedicatis & consecraris. Hoc Psalmo instítui de illis canere, hic meus est scopus. Ita Rabbini. Nostri malunt esse relati

A relatiuum sine antecedente, vel relatiuum præpositum antecedenti: quod linguæ esse vsitatum docet etiã Kimhi *a*. Fundamenta & principia eius (Ecclesiæ scilicèt, Arnobius, Sionis: vel ex Euthymio, Christi) sunt in sanctis montibus. Inde enim orta est, vt proinde Hierusalem appelletur Ecclesiarum matrix *b*, τῆ ἐκκλησιῶν ἡ ἀποστολικῶν apud Damascenum *c*. Qua notione à Paulo *d* Patriarchæ, vel etiam Iudæi dicuntur radix Ecclesiæ Gentium, & radix portans fideles è Gentibus. Qui negant *Eius*, ad illam posse referri, quòd masculinè in B Hebræo enuncietur, vnde & Græcè ἑαυτῆς, non αὐτῆς, nesciunt Vrbium nomina esse etiam in hac lingua Masculini generis *e*. Deinde mutatio generis non est rata in Scripturis. Montes autem dixit Plurali numero, quoniam non modò mons Sion propter templum erat Deo sacer, sed & Thabor, Hermon, Carmelus, Oliuarum, aliique terræ promissionis omnes, quòd vniuersam terram Israël sibi Deus consecrasset. Adde Sionem fuisse bicipitem, vt vnum ipsius iugum esset mons Moria propriè, in quo erat templum: alterum Sionis nomen retineret, in quo domus regia, arx, & ciuitas Dauid: qui & longo montium tractu ei esset coniunctus, qui dicebatur Sinaï (quod iter est dierum sexdecim *f*.) *Super tabernacula Iacob*, plusquàm vrbes & oppida reliqua Iacob diligit Sionem, quòd illic sit sedes primaria religionis, sedes Prophetica, & Catholica, regia familia, è qua Christus sit oriturus, & locus Sacerdotij. Maximè autem, quia in Sion radix est Ecclesiæ & fundamentum, dum in ea peragetur mysterium redemptionis nostræ, D formabitur Ecclesia de Christi latere, Euangelium promulgabitur, instituentur sacramenta, Spiritus sanctus effundetur. Denique, *quia ex Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem g*. Et, *virgam virtutis Christi emittet Dominus ex Sion h*. Alij Sionem simpliciter accipiunt pro Ecclesia, & Iacob pro Synagoga, vt Augustinus. Eam atque adeò eius vestibula, & portas plus diligo, quàm omnia tabernacula Iacob, i. plusquàm vniuersam Mosis Synagogam vnquã dilexerim. Sioni tribuit portas propter firmitatẽ Ecclesiæ: tabernacula autẽ Iacobo, propter Synagogæ mutationem. Theodoritus mysterium sequitur, dum per *portas*, terrenas Ecclesias intelligit, per quas introitur in *Sion*, id est, cœlestẽ Ecclesiam.

a pag. 9. primæ partis Michlol.
b In Liturgia D. Iacobi.
c Lib. 4. c. 13.
d Rom. 11. v. 16. 17.
e Mich. 5. v. 2.
f Gal. 4. v. 15.
g Esa. 2. v. 3. Mich. 4. v. 1.
h Ps. 109. v. 2.

Hierusalē cur ciuitas Dei dicetur.

a *Esa.* 52.v.1. *Nehem.* 11.v. 1. *Matt* 4.v.5

3 *Gloriosa dicta sunt*, Per Apostrophen se conuertit ad Sionem. Gloriosa & præclara, cœlestia, non terrena, prædicta sunt de te à diuinis vatibus, ciuitas Dei. i ô Ecclesia è Sione oritura. In Hebræo est Synthesis, (verbum) glorioſorum dictum est de te. Per Synecdochen intelligit Ecclesiam, quæ in Sione cœpit, indéque per totum orbem est propagata. *Ciuitas Dei*, in qua Deus multis modis habitat. In ea enim erat templum, & in templo arca, Dei sedes in terra, Ecclesiæ tam huius, quàm cœlestis typus. Qua ratione alibi, Ciuitas Sanctitatis, & sancta *a*. Item quia illic erat primaria diuinæ religionis sedes. Rursum propter diuinum cultum, qui præcipuè in ea exercebatur. Sanctum enim dicitur, quod diuinis vsibus deuotum, & consecratum est Sic & vasa sancta, terra sancta, lingua, &c. Aliqui conferunt cum cedris Dei. i. diuinis & altissimis: ita ciuitas Dei, diuina & ampla, vt cùm Homerus Lacedæmona διαν vocat. Nam Dei nomen exaggerat apud Hebræos. Hîc *Sela*, ô rem dignam perpetua admiratione.

4 & 5. *Memor ero Raab & Babylonis*, Verba Dei de Gentium, & populorum multorum conuersione. Raab Aegyptus, à superbia *b*, *Alienigenæ*, Palæstini, quoniā è Cappadocia in eas terras irruperant *c*. *Scientium me*, agnoscentium me. Hebraicè לידעי *lidehai*, & Græcè, & in Gallicano Psalt. τοῖς γινώσκουσί με, scientibus me, id est, Apostolis: apud cognoscentes me Apostolos & Apostolicos. Commemorabo Apostolis Raab & Babylonem, dicam, vt eò pergant ad eas conuertendas, & Sioni subiiciendas. *d. Raab*, cognomentum esse Aegypti à Gentis superbia, consensus est Rabbinorum, & Chaldæi qui hic sic vertit. *Memorare faciam laudes tuas Ægyptios & Babylonios.* Sic infrà *e*, *contriuisti sicut vulneratum Raab*, id est, Aegyptum, teste R. Abraham, & R. Dauid, etsi Sept. & noster Hieronymus appellatiuè, superbum. Et *f*. *Numquid non tu percussisti Raab.* i Aegyptum, iisdem & R. Selomone explanatoribus, vbi etiam noster Appellatiuè, *Superbum.*

b *Psal.* 88.v.12. *Esa.* 51.v 9.

c *Deu.* 2.v.23

d *Matt* 28. v.19. *Act.* 13. v.2. &c.

e *Psal.* 88. v.12.

f *Esa.* 51.v.9.

5 *Hi fuerunt illic*, in ea Sione & Ecclesia, per spiritualem regenerationem. Hebraicè זה ילד שם *ze nulad seham*, singulariter, *Hic natus est ibi*: quod multi ad Christum referunt per Eclipsim. Ecce Philistini, Tyrij, & Aethiopes (accurrent, quia) hic Christus, *deinceps* ad intel-

A intellectum, vel Dominus & Deus, cuius facta est mentio, natus est ibi. Ortus enim Christi in Sione tantarum rerū origo & causa extitit. Quò fortasse respexit Chald. *Commemorare faciam laudes tuas Ægyptios, Babylonios, ijs qui sciunt te: Palæstinos, & Tyrios cum Æthiopibus. Hic rex iste natus fuit ibi, vel magnificatus.* Septuaginta putarunt esse Synecdochen numeri multò simpliciùs. Hi omnes nati sunt illic: in Ecclesia scilicèt *renati sunt ex semine incorruptibili per verbum Dei viuentis, & manentis in sæcula a. Alienigenæ*, id est, Palæstini. siue Philistini. Septuaginta nomē B commune pro proprio, ἀλλοφύλως, videlicet pro Philistimis solent interpretari, vt & alibi *b* quia illi (inquiunt Theodoritus & Euthymius) vicinam Iudææ regionem habitabant, vel potiùs propriam, Iudæisque promissam, & antiquitùs destinatam, à cuius parte propter peccata excidissent. Sed ratio alia est potior, supra *e*. *Fuerunt*, ἐγενήθησαν, nati fuerunt.

a 1. *Petr.* 1. v. 23.

b *Psalm.* 106. *Esa.* 2.v.6. & 14.v.19.

c *Ps.* 59.v.10.

6 *Numquid Sion dicet*, Sion datini casus. Numquid Sioni dicet quilibet scilicèt (id est, dicetur, dicent, nam vtūtur tertiis impersonaliter, subaudito commodo suppo- C sito, vt in Genes. *d proindè vocant puteum illum puteum videntis me*, id est, vocarunt, scilicèt homines) numquid, inquam, Sioni dicent, multos in ipsius gremio regenerari quotidie, ac fideles fieri, ipsámque à Deo esse fundatam & stabilitam? Numquid ei quiliber gratulabitur de tot filiorum regeneratione, ac Dei supremi perpetuo in ipsam fauore & gratia? q d Ei crebrò nunciabitur multos quotidie nasci, & fieri sibi per baptismum, & fidem filios, & se à Domino, probè esse fundatam & constitutam, non hominum artificio, vel sapientia, vt in æternū D permansura sit, nec vetustate, vel oppugnatione delenda. μήτηρ numquid, vt in explanatione huius loci affirmat D. Hieronymus, non μήτηρ *mater*, vt vulgata Græcorum exemplaria habent, & Græci omnes explanatores. Quamquam ex Hebræo nihil refert, in quo simpliciter legitur, & Sioni dicetur. Tum Sioni multorum filiorum matri fœcundissimæ, quasi gratulando dicetur, (quòd) vir & vir nati sunt in ipsa, id est, magni & multi viri in ea sunt generati, per regenerationem scilicèt ex aqua & Spiritu sancto. *Homo & homo*, Pertinent ad sequentia, ne quis prius *Homo*, construat cum *dicet*. Hebraicè איש ואיש *ish veish*, vir & vir, id est, multi.

d *Gen.* 16. v. 14.

Universidad de Deusto Biblioteca

(Nam illa repetitio multitudinem significat. Kimhi) *multi*, inquam, *insignes viri nati sunt in ea* (Sione.) Aliqui, *Homo & homo*, Iudæus & Gentilis, vterque videlicet natus est in ea per baptismum, fidémque. Nam in ea non est distinctio siue disparitas Iudæi & Græci. Non video cur fuerit necesse recentioribus vertere ולציון *vltsion*. i. *Et de Sione*, non *Sioni*, nisi vt secuti Kimhi, qui prorsus dormit in huius Psalmi sensu, longiùs à Septuaginta abscederent. Nam sententia est planissima. Sioni dicetur alium atque alium in ea esse natum, eáque ab ipso supremo Deo esse conditam. Quotidie in nouis populorum conuersionibus talia ei perferentur nuncia. Sioni deferetur quotidie hos & illos ipsi esse natos, hunc & illum hominem, hunc & illum populum baptismo regeneratum, fidelémque factum, &c. Vt cùm Petri prædi-
a Act. 2. v. 41. catione ter mille conuersi sunt, & renati *a*, & mox quin-
b Ibid. 4. v. 4. que millia accesserunt *b* & nunc totus orbis credit, vel toto orbe infiniti.

7 *Dominus narrabit*, hoc sup. siue hanc ciuitatis Dei præstantiam, hæc superiora dicta, siue hos & illos natos esse in Sion. Tanta dignitas Sionis, tanta multitudo fidelium erit in futura Hierusalem, vt solus Dominus, in cuius scientia scriptus est omnium credentium numerus, eam narrare, vel numerare possit. Hos duos versus Septuaginta intellexerunt per Hyperbaton, multò simpliciùs, quàm omnes Rabbini, è quibus nihil habeas, quod pro certo tibi polliceri possis. Nam ad verb. *Dominus narrabit*, vel *numerabit inscribere populos, iste natus est ibi, & principes* (שרים *Sarim*, per ש sinistrum vel cantores per ש dextrum) *Sicut tripudiantium omnium fontes, vel habitationes* (מעיני *mahianai*, pro מעוני *mahonai*, à rad ענן *hauan*,) *in te*. Quod Hyperbaton postea sic est ordinandum, vt Septuaginta, dominus narrabit in scribendo populos & principes, iste natus est ibi. Omnium fontes sunt in te sicut tripudiantium, id est, dum scribet populos & principes, qui fuerint in ea (Sione) qui in eam allecti fuerint, & in eius album cooptati, narrabit hæc gloriosa & magnifica, quæ de ea prædicta sunt. Hanc apud eos orationem Panegyricam, quam cecinimus, habebit de ciuitatis suæ laudibus & excellentia, &c. Metaphora à rege, qui conscribit, & recenset exercitum. Est enim Ecclesia velut exercitus ex

A ex hominibus omnium ordinum & populorum, duce Christo continentia bella gerens cum Satana & Satanæ Angelis, atque administris. Abben Ezra, *Sapientes qui nascentur in Sion, in scripto suo numerabit, in numerato habebit, & cognoscet.* Posset etiam dici. *In scriptis populorum*, in quibus ipse olim blasphemabatur, narrabit hæc Dominus. Sic Gall. *Conter*, significat narrare. Scripturas, & linguas, & libros populorum, ac principum iam conuertit in suam atque Ecclesiæ laudem, eas sibi consecrabit. Nisi malis referre ad sequentia. Narrabit id,
B quod sequitur videlicèt: *Sicut lætantium omnium habitatio est in te*, ô Dei ciuitas. Narrabit (quòd) *Sicut lætantium, &c.* Recentiores, *Dominus numerabit, cùm scribet populos, Hic natus est ibi. Sela.* Dominus in scribendis populis in suum librum, numerabit electos, qui inter eos fuerint. Dominus, cùm in libro vitæ scribet populos, qui conuertentur, numerabit eos, & dicet, Hic natus est ibi. Hic scilicet homo, vel populus, ibi (in Sione & Ecclesia) est renatus. Hunc reperio in meo catalogo,
C is mihi nomen dedit. Tot sunt in meo libro. Cognoscet qui sunt membra Ecclesiæ, neque falletur eius prouidentia. *Nouit Dominus, qui sunt sui a*, Metaphora à *a 2. Tim. 2. v.* Pastore, qui oues numerat, vel Duce, qui conscribit *19.* exercitum, & recenset milites, vel præceptore, qui discipulos habet in nomenclatura.

g *Sicut lætantium omnium*, Epiphonema ad Sionem de ineffabili gaudio piorum in ipsa commorantium. q.d. Verè gaudent quicumque in te habitant, effusi sunt lætitia, quotquot, ô Sion, te incolunt. In te habitatio est sicut omnium lætantium de reconciliatione, remissione peccatorum, pace conscientiarum, regeneratione &
D adoptione spirituali in filios, & hæredes Dei, spe venturi sæculi. *Habitatio* מעירין *Mahian*, idem quod מעין *Mahon*, habitaculum, habitatio per vau & Iod commutationem. Aliàs fons. Quam notionem qui sequuntur, Fontes interpretantur cogitationes Metaphoricè, quæ iugiter è corde scaturiunt, fluunt, & manant. Non mutatur sententia: omnium cogitationes in te sunt sicut tripudiantium. Recentiores in מעיני *mahianai*, putant Iod esse affixum, & interpretantur obscurissimè, & fortassè ineptissimè: & cantores sicut tibicines (dicunt supp.) omnes fontes mei in te: id est, vt ipsi qui-

dem aiunt,(Nam verba eò non nisi violentè trahuntur.) A Cantores,sicut & tibicines,canent tibi in hæc verba,fontes mei,ô Sion,in te sunt,omnes ingenij mei venæ,studia & cogitationes. Alij etiam aliter,magis subtiliter, quàm aptè.

ARGVMENTVM.

Ab inimicis vexatus,ab amicis destitutus,opem Dei implorat.Christo, ægrotis, & afflictis congruit. Nam est perpetua querimonia.

1 Canticum Psalmi, filiis Core in finem pro Maheleth ad respondendum,intellectus Hemã Ezrahitæ. LXXXVII. Hebr.88.

2 DOmine Deus salûtis meæ:in die clamâui,& nocte coram te.

3 Intrêt in conspêctu tuo orátio mea: inclîna aurem tuam ad precem meam.

4 Quia replêta est malis ánima mea: & vita mea infêrno appropinquâuit.

5 Æstimâtus sum cum descendéntibus in lacum:factus sum sicut homo sine adiutório, inter mórtuos liber.

6 Sicut vulnerâti dormiêntes in sepulchris, quorum non es memor ámplius: & ipsi de manu tua repûlsi sunt.

7 Posuêrunt me in lacu inferiôri:in tenebrosis,& in vmbra mortis.

8 Super me confirmâtus est furor tuus:& omnes fluctus tuos induxîsti super me.

9 Longè fecîsti notos meos à me: posuêrunt me abominatiônem sibi.

10 Tráditus sum,& non egrediêbar:óculi mei languêrunt præ inópia.

11 Clamâui ad te Dómine: tota die expândi ad te manus meas.

12 Numquid mórtuis fácies mirabília : aut médici susc itâbunt, & confitebûntur tibi?

13 Numquid narrâbit áliquis in sepûlchro misericórdiam tuam : & veritâtem tuam in perditióne?

14 Numquid cognoscêntur in tenebris mirabília tua : & iustitia tua in terra obliuiônis?

15 Et ego ad te Dómine clamâui : & manè orátio mea præuéniet te.

16 Vt quid Dómine repêllis oratiônem meam:auêrtis fáciem tuam à me.

17 Pauper sum ego,& in labóribus à iuuentúte mea: exaltâtus autem, humiliâtus sum & conturbâtus.

18 In me transiêrunt iræ tuæ : & terrôres tui conturbauêrunt me.

19 Circundedêrunt me sicut aqua tota die: circundedêrunt me simul.

20 Elongâsti à me amîcum,& proximum:& notos meos à miséria.

D 1 *Filiis Choræ*, ad filios Choræ. Alij,malunt esse Datiuum pro Genitiuo,de quo suprà *a* מחלת *Mahaleth.* instrumentum musicum lugubribus accommodatum. Vnde sonat infirmitatem. הימן *Heman.* Non is Heman videtur, nepos Samuëlis, à quo prouerbium Hemane sapientior *b*, qui princeps cantorum cum Asaph fratre suo stante à dextris ipsius, à Dauide constitutus fuit, sed filius Zare, filij Iuda, vel alterius, qui florebat tempore exitus de Ægypto, à quo dicatur Ezrahita tanquam ducens à Zara originem Hic enim dicat hûc Psalmum filiis Choræ, quos constat sub Mose vixisse. Alij contrà putant esse filiorum Choræ ad Hemanem.

a *Psal.3.v.1.*

b *3.Reg.4.v.31.& 1.Par.2 ver.6.*

Verùm

Verùm iam obseruauimus filios Choræ de rebus lætis solitos fuisse vaticinari, & scribere, cùm hic Psalmus sit totus luctuosus. Quare & huic accidit, quod nulli alij, nempè vt à querelis inchoët simul & finiat, nulla addita consolatione, aut gratiarum actione propter liberationem: quod ferè in aliis Psalmis fit, vtcumque lugubribus. הימן *Heman.* Datiuus Genitiui loco. *Intellectum* autem σύνεσιν Genitiuus, ex intelligentia, secundum intelligentiam. Hemanis. In fonte משכיל *Maschil* magis est nominatiuus, Appositoriè constructus cum inscriptionis principio. Canticum psalmicum siue Harmonicum filiorum Choræ, nempè Psalmus Hemanis Ezrahitæ siue filij Zaræ intelligentiæ plenus. Nam intellectus est genus Odæ, siue Psalmi lyrici. q. d. Quod quidem canticum est de genere, forma, ratione Odarum Hemanis super organo מחלת *Mahalath* ad respondendum altera ex parte canentibus.

2 *In die clamaui, & nocte coram te.* In secundo hemistichio oratio implicatur. Hic enim ordo est. Die & nocte clamaui coram te: & ad verb. è regione tui, versus te. Alij malunt esse Eclipsim verbi substantiui. *Et nocte coram te* sum, vel fui: Te etiã nocte inclamo, tibi nocte ad precandum preuoluor. Nisi malis per Zeugma, *Clamaui*, repetere.

3 *Intret in conspectu*, in conspectum & fauorem tuum. *Inclina.* Inclinare aurem dicitur, qui audit propitius: vt auertere, qui non curat, quod poscimus.

4 *Quia repleta est malis.* Hypotyposis hominis luctuosissime affecti. *Inferno*, morti appropinquauit, è qua ad inferos est transitus. Locutio poëtica, quando nulla est vitæ spes, vsque ad vers. 11. Sic Latinè, sepulchrum veluti digito tangere, pedem alterum habere in sepulchro, vel in cymba Charontis.

5 *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum.* Habeor iam velut humatus, his adnumeror, qui demittuntur in sepulchrum. Iam agitur de me sepeliendo præ vitæ desperatione. *Sine adiutorio*, sine robore, *Inter mortuos liber.* ab his malis. Appositoriè ad *Ego* subintellectum Ego, qui essem inter mortuos liber liberatus, & solutus malis, factus sum sicut homo carens robore. Sic ferè Rabbini intelligunt, vt Kimhi ἐυνηλικῶς. q. d. Meliùs mihi foret, si essem mortuus. Nam essem liber, & expers malorum,

A lorum, quæ in hac vita sustineo. Nec refert siue annectatur præcedentibus, siue sequentibus. Cum præcedentibus quidem, per Hysterologiam, vt dixi subintellecto pronomine *Ego*, vt *a. Non mouebor in æternum sine malo*, id est, Ego, qui sum sine malo. Sic hîc: Ego inter mortuos liber, factus sum homo sine adiutorio. Cũ sequentibus, per Eclipsin verbi substant. Ego inter mortuos liber, (sum) sicut vulnerati dormiẽtes in sepulchris, sum similis vulneratis iacentibus, &c. Quare & hic Masoretæ versum incipiunt, Grauis querimonia, vt cuius mortui conditio foret potior. Congruit maximè Christo, qui in infernum descendit vt victor, non vt debitor: *soluto inferni doloribus b.* Itaque Euthymius ad Christum refert, quòd ille liber fuerit inter mortuos, habens potestatem resumendi animam, vel quia inferni vinculis detineri non potuit *c*, Qui liberum pro derelicto & deserto accipiunt, nesciunt vim vocis חפשי *Hophschi.* Alij, liber vita supp. vel vitæ huius negotiis & rebus, vt exprimatur mortuorum conditio, qui hac vita defuncti à rebus huius vitæ liberi sunt. Sic cũ antea se morti propinquum diceret, nunc planè mortuum, & quasi à mundo manumissum asseret ad calamitatum exaggerationem. Quid si sit Hebraismus *d* ad tristiorem querimoniam? Sum inter mortuos liber, id est, solitarius & separatus vel etiam eiectus è consortio viuentium. Nemo se audet mihi adiungere, vt proinde cogar versari solus procul ab aliis, absque vllo consolatore. *Mansit* (inquit illic auctor libri Regum) *in domo* חפשית *Hophschith*, id est, *solitaria & semota à cunctis hominibus ob lepram, qua fœdè Oziæ rex percussus fuerat.* Vel paruus, vt D Putat R. Iona ex Arabico. Eò miseriæ redactus sum, vt ne quidẽ inter mortuos aliquo sim loco & gradu, quasi mortuorum omnium minimus. Vel sepultus, quòd in Targhum Hierosolimitano חפשי *Hophschi* sepulchrum sonet. Inter mortuos sepultus sum. Magnitudo malorum me ita pressit, vt inter mortuos sepultos numerari possim. Nam iam nulla mihi salutis spes est.

a *Psa.9.v.29.*

b *Act.2.v.24*

c *Ps.15.v.8.*

d *Quarti regum c.15.v.5.*

6 *Sicut vulnerati dormientes*, sum supp. חללים *halalim* lethaliter sauciati, interempti. *De manu tua* Metonym. de tuo auxilio, de defensione, de cura tua depulsi & exciti, quos non ampliùs curas, quibus non ampliùs manum porrigis & extendis, vt vitæ restituas. Vel, de tuæ

diuinæ

diuinæ maiestatis facie,è Chald. *Sicut impij* (inquit) *qui mortui sunt,nec sunt conuersi,sient liberi à præceptis, sient interfecti gladio, quorum non recordaris amplius:sed ipsi à facie diuinitatis tuæ separati sunt.Repulsi*,abscissi, propriè.

7 *Posuerunt me in lacu.* Sequuntur multæ Metaphoræ ad exaggerationem calamitatum, & extremorum malorum.*Posuerunt*.Actio tribuitur Deo in fonte, Posuisti. Quòd mala pœnæ Deus immitat. *In vmbra mortis*.Heb. in profunditatibus, voraginibus maris, è quibus nemo emergit.Nisi malis esse Metathesin בְּמִצּוֹלוֹת, *Bimtsuloth*,pro בְּצַלְמָוֶת *Betsalmaueth*.Methatheses enim Hebræorum non attenduntur è,punctis vocalibus, sed è consonantibus. Genus Anagrammatismi, quod primus inter Græcos repetit, aut certè illustrauit Lycophron sub Philadelpho, cùm sit antiquissimum apud Hebræos,vt docet Reuchlinus in Cabbala.

8 *Super me confirmatus est furor tuus*, inualuit, corroboratus est cõtra me.Mihi appropinquauit, incubuit, vel me circumdedit ira tua.Vtrumque.Kimhi.*Sela.*

a *Vers.7.* 9 *Longè fecisti notos*,amicos. *Posuerunt*, posuisti, vt suprà *a. Sibi.* לְמוֹ *Lamo* illis. Noti mei meum conspectum abominantur.& horrent.

10 *Traditus sum*,proditus sum,vel potiùs per eclipsim, traditus carceri vel custodibus. Vnde Hebraicè אֵצֵא *etse.1.Inclusus sum. Et non egrediebar*, ita vt non possem egredi & euadere. Iniectus sum in firmam custodiam & carcerem, è quo nequeam me eximere. Exitu carebam,& effugiendi facultate. Non video exitum in his malis,neque liberationem. *Præ inopia*, præ hac miseria & calamitate.Chald. *fuderunt lachrymas ob afflictionem.*

11 *Expandi ad te manus*, extendi palmas supplices, tuam opem implorans.

12 *Numquid mortuis facies mirabilia*, vt rursus huius vitæ corporalis actiones habeant,téque palàm celebrent. Ostendit ad Dei gloriam pertinere, vt pij & Sancti diu viuant. Loquitur autem non de resurrectione ad vitam immortalem,quæ suo tempore continget,sed de reuocatione mortuorum ad hanc vitam mortalem,ad quam nemo resurgit,nisi per miraculum,& extra ordinem,vt Lazarus *b*, filij Sarephtanæ & Sunamitidis *c*. Atque ita ratiocinatur à communi, ordinario, & consueto more. *Aut medici suscitabunt*, mortuos scilicet vt confiteantur tibi

b *Ioa.11.ver.33.34.*
c *3.Reg.17.v.22.23.& 4.c.4.v.34.*

A tibi.Vt te celebrent. Nam suppositum Verbi,*Et confitebuntur tibi* est *mortui.Et*.pro,*vt*.Vide suprà *a*. Desse autem loquitur in tertia persona, & plurali numero. An vt te celebrem,medici me pristinæ sanitati restituent,vel semel mortuum in vitam reuocabunt, רְפָאִים *Rephaim* etiam manes,siue mortuos significat:item & Gigantes. Nam est vox ambigua.Vnde Chald. *An corpora in puluere consumpta resurgent?* Et recentiores, *An mortui resurgent?* Quamquam insciтè. Nam רְפָאִים *Rephaim* non pro

B priè mortuos designant,sed manes, siue mortuos in infernum conuersos, quales Scriptura Gigantes esse ait. Vnde & Noster doctè nunc pro Gigantum, nunc pro inferorum epitheto sumit, vt *b ad inferos semitæ ipsius.* In fonte,*ad* רְפָאִים *Rephaim*,*ad gigantes sunt c. In cœtu Gigantum commemorabitur*,Heb. רְפָאִים *Rephaim*,quale illud poëtæ, *Ad generum Cereris.Chald. cùm filiis terræ iacebit.* Expressa etymologia Græca. Nam gigas quasi γηγενὴς è Hieronymo *d* terrigena, terra genitus. Maluerunt Septuag.primam significationem,ne videretur tol-

C li resurrectio mortuorum futura, quòd sit articulus fidei etiam in Iudæorum Symbolo, sed negaretur futura humana vi & arte,putà Medicorum, vel Magorum, vt esset ratiocinatio à naturali modo & Physico.Nam suscitatio per Magos facta,dumtaxat est apparens, peristrictis oculis, vt filia Simonis Magi apud Clementem, & Apollonij apud Philostratum, vel momentanea, & per modum transeuntis (quæ tamen contingit diuina quadam dispensatione) vt illa Pythonissæ *e*, vel denique personata & supposititia, vt diabolicæ in Ecclesiasticis historiis,& patrandæ ab Antichristo, apud Chrysostomum *f* in quibus diabolus partes defuncti agit, illius personam, formam, nomen, aliáque supponit & gerit, intrinsecus mouendo corpus,labia.&c. יָקוּמוּ *Iakumu*,resurgent, & actiuè resuscitabunt. Nam eadem vox in kal nunc absolutè,nunc transitiuè, vt שָׁב *Shab*,redijt,& reduxit. *Et confitebuntur*, mortui scilicèt. Quod Rabbini exponunt per Synecdochen de corporibus mortuorum, ne videatur tollere immortalitatem animi.Ego de ipsismet mortuis, qui in altero sæculo non confitentur.i.palàm, publicè, & inter viuos Deum non celebrant.Nam Confiteri est publicè laudare,& cunctis audientibus.Hic *Sela.*

a *Ps.146.ver.6.& 142.v.8.*
b *Prou.2.ve.18.*
c *21.Ver 15. Gigas quasi γηγενὴς terræ gentis.*
d *In Esaiam.*

Magi non suscitant mortuos.

e *1.Reg.28.v.12.13.*
f *Hom. 40.in Matt.*

13 *Et veritatem in perditionem*, verum tuum cultum, vel A tuam in præstandis promissis fidem, nunquid aliquis in inferno prædicabit? q.d. Non, *In perditione.* אבדון *Abaddon* siue perditio, epitheton inferni *a*. Locus consumptionis & perditionis animarum. Sic vers. sequenti, Terra obliuionis. De se autem Christus (nisi malis generaliter referre ad omnes afflictos) loquitur, vt de homine sibi, suæque infirmitati derelicto, & sustinente personam humani generis, vt suprà *b*. Habita item ratione status hominum illius æui, qui non in cœlum proficiscebantur, sed ad inferos, quoúsque propalaretur Sanctorum (id est, cœli) via.

a Apoc. 9. v. 11.

b Ps. 21. v. 2. 3

14 *Numquid cognoscentur in tenebris*, apud inferos, qui sunt tenebrarum regio, vt cœlum lucis. *Terra obliuionis*, quæ obliuioni tradita est, id est, in Orco, vbi obliuioni traduntur, qui illic sunt: in inferno, in quo Deus impiorum obliuiscitur, neque eorum recordatur, vt liberet. Vel in sepulchro, quoniam mortuorum memoria citò apud homines interit. Adde omnium rerum memoriam illic amitti, quoniam cadauer in eo situm animo caret. Sed malo infernum animarum locum innui, in quo & Poëtæ Lethen fluuium constituebant: λήθη autem est obliuio.

15 *Et ego ad te Domine:* & pro *At*, Est enim Antithesis. *Manè*, celeriter, maturè. Vel alludit ad matutinam precem, quæ erat è diei solennioribus.

16 *Vt quid Domine repellis orationem meam.* Hebraicè נפשי *napschi*, & Græce ψυχήν μου animam meam, quod noster intellexit Metonymicè, Animæ meæ precem cur repellis? Cur dedignaris me audire? Queritur enim cur à Deo non exaudiatur. Kimhi, *Cur animæ calamitati non prospicis?*

17 *Pauper sum ego*, afflictus, & ærumnosus, miser. *Et in laboribus.* Hebraica maiorem habent Emphasim, *Et exspirans ab pueritia mea*, id est, moribundus, lentè moriens, sensim tabescens, vitam trahens potiùs, quàm ducens ab ipsa prima ætate. Nam pro iuuentute, in Hebræo מנעור *minnehar* est à pueritia. *Exaltatus autem*, eleuatus, grandior, & prouectior factus ætate, dejectus sum de spe meliorum, & difficultatum mole turbatus. Cum ætate etiam auctæ sunt meæ calamitates. Sic Gall. *estre esleué*, pro creuisse, grandem esse factum. Loci obscuritatem

A tatem emolliuerũt paraphrasi. Verb. *Tuli terrores tuos* (& *dubito*: vel, & *turbor*) ita vt dubitem de futuro euentu, ita vt nesciam, quorsum ista casura sint, vt verear ne deficiam. Eclipses varias gignunt cogitationes. Nisi fortè אימיך *Emecha* deriuarint à מבך *machach*, humiliati, attenuari: quod minimè est alienum. *Conturbatus*, attonitus, dubio animo.

18 *In me transierunt*, super me prop. Iræ & terrores Dei, Metonymicè, pro malis & pœnis à Deo irato & terri-
B bili inflictis. *Conturbauerunt me.* Hebraicè exciderunt, perdiderunt me.

19 *Sicut aqua effusus sum.* Magna copia & perenniter, sine intermissione. *Simul*, pariter.

20 *Et notos meos à miseria*, præ miseria, propter infœlicitatem meã. Hebraicè מחשך *mahoschah*, id est (à) tenebris, vel præ. Nam subaudiendam esse cõmodam Præpositionẽ indicat Abben Ezra. Noti mei, siue amici mei præ tenebris meis, id est, propter meam calamitatẽ deliteſcunt. Eódem recidit si vertas. Noti mei obscuritas (sunt) id est, sunt obscuri, latitant, absconduntur.

C

ARGVMENTVM.

Canit populus misericordias Domini, potẽtiam, promissiones Dauidi factas. Deinde queritur post tot promissiones Christum differri, eius populum, domum & familiam externis Gentib. exponi, orans vt sui recordetur.

D 1 Intellectus Ethan Ezrahitæ, LXXXVIII. Hebr. 89.

MIsericórdias Dómini: in ætêrnum cantâbo.

3 In generatiône & generatiônem: annũciábo veritatẽ tuã in ore meo.

4 Quóniam dixîsti, in ætêrnum misericórdia ædificábitur in cœlis: præparábitur véritas tua in eis.

5 Dispósui testaméntum electis meis: iuráui

Dauid ſeruo meo vſque in ætêrnum præparâbo ſemen tuum.

6 Et ædificâbo in generatiônem:& generatiônem ſedem tuam.

7 Confitebûntur cœli mirabília tua Dómine: étenim veritâtem tuã in Eccléſia Sanctôrum.

8 Quóniam quis in núbibus æquabitur Dómino:ſimilis erit Deo in filiis Dei?

9 Deus,qui glorificâtur in cõcílio Sanctôrum:magnus & terríbilis ſuper omnes,qui in circúitu eius ſunt.

10 Dómine Deus virtûtum, quis símilis tibi? potens es Dñe,& véritas tua in circúitu tuo.

11 Tu dominâris poteſtâti maris:motũ autem flúctuum eius tu mítigas.

12 Tu humiliâſti ſicut vulnerâtum, ſupêrbũ:in brachio virtûtis tuæ diſpersîſti inimîcos tuos.

13 Tui ſunt cœli,& tua eſt terra,orbem terrę,& plenitúdinem eius tu fundâſti:Aquilônẽ & mare tu creâſti.

14 Thabor & Hermon in nómine tuo exultâbunt:tuum brachium cum poténtia.

15 Firmêtur manus tua, & exaltétur déxtera tua:iuſtítia & iudícium præparátio ſedis tuæ.

16 Miſericórdia, & véritas præcêdent faciem tuam:beâtus pópulus,qui ſcit iubilatiônem.

17 Dómine in lúmine vultus tui ambulâbunt, & in nómine tuo exultâbunt tota die: & in iuſtítia tua exaltabûntur.

18 Quóniam glória virtûtis eôrum tu es:& in beneplácito tuo exaltábitur cornu noſtrum.

19 Quia Dómini eſt aſſúmptio noſtra:& Sancti Iſraël regis noſtri.

20 Tunc locûtus es in viſiône Sanctis tuis, & dixiſti

Adixîſti, póſui adiutórium in potênte:& exaltâui elêctum de plebe mea.

21 Inuêni Dauid ſeruũ meum:óleo ſancto meo vnxi eum.

22 Manus enim mea auxiliábitur ei: & brachium meum confortâbit eum.

23 Nihil proficiet inimîcus in eo:& filius iniquitâtis non appônet nocêre ei.

B 24 Et concîdam à fácie ipsíus inimîcos eius:& odiêntes eum in fugam conuêrtam.

25 Et véritas mea,& miſericórdia mea cũ ipſo:& in nómine meo exaltábitur cornu eius.

26 Et ponam in mari manum eius:& in flumínibus déxteram eius.

27 Ipſe inuocâbit me, Pater meus es tu:Deus meus,& ſuſcêptor ſalûtis meæ.

C 28 Et ego primogénitum ponam illum:excêlſum præ regibus terræ.

29 In ætérnum ſeruâbo illi miſericórdiã meam:& teſtaméntum meum fidele ipſi.

30 Et ponam in ſæculum ſæculi ſemen eius:& thronum eius,ſicut dies cœli.

31 Si autem derelíquerint filij eius legem meã:& in iudíciis meis non ambulâuerint.

D 32 Si iuſtítias meas prophanáuerint:& mandâta mea non cuſtodíerint.

33 Viſitâbo in virga iniquitâtes eôrum: & in verbéribus peccâta eôrum.

34 Miſericórdiam autem meam non diſpérgam ab eo:neque nocébo in veritâte mea.

35 Neque prophanâbo teſtaméntum meum:& quæ procédunt de lábiis meis,non fáciã írrita.

36 Semel iurâui in Sancto meo,ſi Dauid méntiar:ſemen eius in ætérnum manébit.

37 Et thronus eius, ſicut ſol, in conſpêctu meo, & ſicut luna perfecta in ætêrnum: & teſtis in cœlo fidêlis.

38 Tu verò repulîſti, & deſpexîſti: diſtulîſti Chriſtum tuum.

39 Auertîſti teſtaméntum ſerui tui: prophanâſti in terra ſanctuárium eius.

40 Deſtruxîſti omnes ſepes eius: poſuîſti firmaméntum eius formídinem.

41 Diripuêrunt eum omnes tranſeúntes viam: factus eſt oppróbrium vicînis ſuis.

42 Exaltâſti déxteram depriméntium eum: lætificâſti omnes inimîcos eius.

43 Auertîſti adiutórium gládij eius: & non es auxiliâtus ei in bello.

44 Deſtruxîſti eum ab emundatióne: & ſedem eius in terra collisîſti.

45 Minorâſti dies témporis eius: perfudîſti eum confuſióne.

46 Vſquêquò Dómine auêrtis in finem: exardêſcet, ſicut ignis, ira tua?

47 Memorâre, quæ mea ſubſtántia: nunquid enim vanè conſtituîſti omnes filios hóminum?

48 Quis eſt homo, qui viuet, & non vidêbit mortem: éruet ánimam ſuam de manu ínferi?

49 Vbi ſunt miſericórdiæ tuæ antíquæ Dómine: ſicut iurâſti Dauid in veritâte tua.

50 Memor eſto, Dómine, oppróbrij ſeruôrum tuôrum: quod contínui in ſinu meo, multârum géntium.

51 Quod exprobrauêrunt inimîci tui Dómine: quod exprobrauêrunt, commutationē Chriſti tui.

52 Benedîctus Dóminus in ætêrnum: Fiat fiat.

1 *Etham*

A 1 *Etham*, Hebræi hunc putant eſſe Abraham, ſic appellatū, quòd veniſſet ex Oriente. *Ezrahita*, enim q. Oriētalis. Ego filium Zaræ, fratrem Heman, de quo ſuperiore Pſalmo *a*, qui duo vaticinabantur in deſertis, cum tribus Choræ filiis. Nominatur autem Ezrahita, à familia tamquam genus trahens à Zara filio Iudæ Patriarchæ. Alij malunt Heman, & Etham fuiſſe cantores Dauidis & Ethanem *b* ſapientiſſimū illū, cum quo Salomō comparetur, vt cum Heman, Chalcol, & Dorda filiis Malo. *a Verſ. 11.* *b 3. Reg. 8. v. 41.*

2 *Miſericordias Domini.* Antequam veniat ad querimoniam, in qua oblique perſtringit Dei fidem in præſtandis promiſſis, longa inſinuatione vtitur vſque ad verſ. 20. vt faciendum docent Rhetores in cauſis inuidioſis. In ea commendat miſericordiam Dei, & veritatem ſiue fidem in præſtandis promiſſionibus, quæ propter contrarias calamitates venire poterat in dubium.

3 *Annunciabo veritatem in ore meo*, promiſſorum tuorum fidem per os meum.

C 4 *Quoniam dixiſti in æternum miſericordia.* Vt Mimeſis eſſet facilior, & perpetua, néve mutatio perſonæ tam eſſet abrupta, pro, *Quoniam dixi*, verterūt, *Quoniā dixiſti*. Nam loquentem mox inducet Deum vſque ad verſ. 7. in quem hæc omnia cadunt. Quoniam, inquam dixiſti, vel, quoniam dixi, te ſcilicèt inſpirante, te mecum interius colloquente, id eſt, quia mihi reuelaſti (quòd) in æternū tua erga nos miſericordia conſtruetur in cœlis, ne poſſit obliterari & deleri: ideò tua veritas ac fidelitas in iiſdem parabitur ac firmabitur, ne obnoxia ſit mutationi & reuocationi: id eſt idcircò futurū eſt, vt miſericordia tua perpetuò duret, ac cœli priùs ruant, quàm nō Diſtes promiſſis, promiſſionúmque tuarum veritate, tam firma, quàm ſunt ipſi cœli.

5 *Diſpoſui teſtamentum electis meis.* (Et quoniam dixiſti) percuſſi fœdus cum electo meo Dauid, & ſemine eius in ſæcula. *Præparabo* Hebraicè אכין *achin*, id eſt, *parabo*, vel *ſtabiliam* ſemen tuum Chriſtum.

6 *Et ſedem tuam*, Eccleſiam, Chriſti ſedem & thronum.

7 *Confitebūtur.* Quoniā (inquā) omnia hæc dixiſti tam ſolenniter, & certò, cœli palā prædicabūt tua mirabilia: corpora cœleſtia per Proſopopœiā, vel cœlites. Ex Euthymio, Metonymicè, *Veritatem tuam*, ſup. confitebūtur, per Zeugma in Sanctorū cœtu. Hûcuſque Hyperbaton:

Vers.4. iam examinemus verba. suprà *, pro *dixisti*, in Hebræo אמרתי *amarthi*, id est, *dixi*. Sed sic verterunt propter rationem iam commemoratam, vel quia voluerunt esse

a *Ps.120.v.3.* Apostrophen ad animã, vt infrà *a*. Dixisti, ô anima meà, apud te statuisti, (quòd) misericordia Dei in cœlis dura-tura est instar ædificij optimè constructi, quódque veritas tua, ô Domine, in promissis præstandis firma erit. Ædificari, instar ædificij probè constructi durare. Hæc autem promissio facta est, quando illi concessit requiem

b *2.Reg.7.v.12.13.14.* ab inimicis, & ipse cogitaret Deo ædificare domum *b*. *Disposui*. Ad verb. *excidi fœdus electo meo* (populo scilicèt.)

1.Par.17.v.4. Ideò enim mutarunt numerum singularem in pluralem Et si alij Dauidem intelligant. *Iurauit*, constanter promi-

c *Ibid.v.7.* si me stabiliturum semen eius in perpetuum *c*. *Confitebuntur*, præponitur in fonte coniunctio & emphaticè, vel illatiuè. Nam versus cum præcedentibus construitur. Quoniam dixisti, disposui fœdus meum cum Dauide &c. Sanè: vel, ideò cœli celebrabunt miracula tua,

d *Ps.67.v.20.* *Etenim*, etiam, vt suprà *d*. *Veritatem tuam*, promissorũ præstationem.

8 *Quoniam quis in nubibus*, in cœlis. Nam quia nubes in supernis locum habent, ponuntur pro cœlis. Quin & שחק *Sahak*, ætherem & cœlum designat à puritate & tenuitate. *In filijs Dei*, inter diuos & Angelos, qui filiorum

e *Iob 1. v.6. Angeli filij Dei & cur. Pater, Filius Spiritus Sanct. vnusquisque verus Deus.* Dei elogio decorantur *e*, quoniam à Deo Opt. Max. non modo producti sunt, quod commune habẽt cum dæmonibus, verũ etiam in hæredes vitæ æternæ adoptati. Hebraicè אלים *Elim*, Deorum fortium, id est, Patris, Filij, Spiritus Sancti, quorum vnusquisque verus, perfectus, & omnipotens est Deus. Sed Sept. singulariter, ne suspicionem inducerent πολυθείας Gentibus, quibus vertebant. Chald *Inter choros Angelorum*. *Sela*.

9 *Qui glorificatur in concilio*, Hebraicè qui pauendus est in concilio & arcano Sanctorum (id est, Angelorũ) multum סוד *Sod*, & cœlum, & arcanum siue consilium. *Terribilis*, formidabilis, verendus, admirandus, apud omnes Angelos se circumstantes. Nam vtuntur variè Præp. *Super*. Reuerendus Spiritibus circum se positis. Vel *Super omnes*, vltra omnes Spirituum choros Scriptura circumquáque Deum sanctis mentib. tamquam ministris coronatum, cinctúmque inducit, ad imperij eius majestatem humano more exprimendam.

10 Et

A 10 *Et veritas tua in circuitu tuo*. Circum te est veritas, vt tibi perpetuò sit ante oculos, & in promptu, vt numquam tibi excidat, vt numquam fallas. Nõ solùm es potentissimus, sed etiam veracissimus, ipsáque veritate cingeris. Omnia verissima sunt apud te, & circum te. Vndecumque stas promissis, vtut res accidat.

11 *Tu dominaris potestati maris*, Potentiæ Dei argumẽta, & exempla multa affert. *Potestati*, elationi, superbiæ, fero & superbo impetui maris. Alludit ad clades Ægyptiacas.

B 12 *Tu humiliasti sicut vulneratum superbum*, Pharaonem, vel Satanam. Hebraicè רחב *Rahab*, id est, Ægyptum, vt suprà *a*. Etiam arrogantem tam facilè perdidisti, quàm facilè homo conficitur, qui est vulneratus & sauciatus lethaliter. Vox חלל *Halal*, vulneratum lethaliter designat. *Virtutis*, fortitudinis *b*

a Psal.86.v.4.

b Vt v.18.

13 *Orbem terræ & plenitudinem eius*, quicquid ea continetur. *Et mare*, & maria prop. Nam Septuaginta legunt. ימין *Iammin*, per daghes: pluralia enim sæpe per Nun, more Syriaco, vt *Cherubin* & *Cherubim*. Sic appellat au-

C strálem mundi partem, in qua est locus Oceani proprius. Quin & mare Rubrum ab Austro Palæstinæ pro meridionali mundi parte *c*. Quibus locis respicitur ad id quod Cosmographi notant in Septemtrionali hemisphærio esse terrarum apertionem & habitationem, in Australi Oceani & marium diffusionem ac locum. Masoretæ legunt non *Iammin*, sed *Iamin*, id est, *Et dexteram* eodem sensu. Nam Rabbini posteà monent dexteram hîc designare Austrum. Quoniã Hebræis ad Orien-

c Vide ps.106. v.4.

D citur Oriens, Occidens posterior, Meridies dextera, Septemtrio sinistra. Sed cùm etiam infrà *d* & aliis locis mare pro Meridionali plaga sumatur, quid opus est aliã metaphoram quærere?

d Ps.106.v.4.

14 *Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt*, Occidens & Oriens. Innuit extremarum gentium conuersionem. Nam hi duo montes Galilææ siti sunt ad has duas terræ sanctæ partes, Thabor ad occasum, Hermon ad ortum, vt & Chaldæus notat. Fortassè autem respicit ad miracula, quæ in illis erant patranda à Domino. In Thabor enim Christus est transfiguratus, in Hermon quinque panibus & duobus piscibus multa hominum

millia pauit. *Tuum brachium* est *cũm potentia*, tuum brachium est potens, & robore præditum, adeò vt miranda possit. Verbum substant. *Est*, subintelligitur ritu linguæ. Sic versu sequenti.

15 *Firmetur manus*, sinistra. Nomen generis supponit pro deteriore, in hac lingua. q. d. tu polles vtraque manu. *Præparatio*, basis propriè, firmitas est tui solij. Solium tuum firmatur iustitia & æquitate: misericordia autem, & veritas sunt velut præcursores tui & satellites, perpetuò parati ad rerum tuarum administrationem, & procurationem. Appellant præcedere, paratum esse ad aliquid *a*. Obserua autem quatuor præcipuas throni Dei columnas. *Timerem* (inquit Augustin.) *iustitiam & iudicium, nisi misericordia & veritas promissionum me consolarentur.*

a Kimhi è Deut. 23. Throni Dei quatuor colũnæ præcipuæ.

16 *Præcedent faciem tuam*, ante oculos præstò sunt. Ante te incedunt in rebus agendis, & administrandis, cum his proprietatibus te geris erga mortales. *Iubilationem*, laudum tuarum scilicèt. Qui scit iubilare laudes tuas, qui nouit hæc tua miranda facta, & virtutes canere, & personare, qui scit psalmodiam, qui delectatur diuinis laudationibus, qui nouit concinere Dei victorias cum iubilatione & clangore. Kimhi, quòd vox *Clangorem* sonet, mauult esse allusum ad illud Numerorum *Dominus Deus eius cum eo est, & clangor victoriæ regis in illo*, In hanc sententiam: Beatus ille populus, qui nouit Dei clangorem, qui eius sonitũ agnoscit, ei credit, eúmque ab hostili discernit, qui Deum audit buccinantem victoriam.

b Num. 23. v. 2.

17 *Omnes in lumine tuo ambulabunt*, in fauore, & gratia. Fauorem & bonitatem tuam sẽtient. *In iustitia tua*, qua eos iustificabis.

18 *Et in beneplacito*, in beneuolentia, bona voluntate. *Cornu nostrum*, nostrum robur, vel decus & excellentia. Metaph. Tua beneuolentia & fauore nostrum imperiũ erit gloriosum.

19 *Quia Dominus est assumptio nostra*, defensio nostri, protectio, qua nos tuetur ac defendit. Quia Dominus, quia Sanctus Israël rex noster nos protegit. Vnde Hebraicè *Clypeus noster. Et sancti Israel regis nostri*, supple per Zeugma, est nostra assumptio & defensio: vt *regis nostri*, construatur per Appositionem cum *Sancti Israel*. q. d.

A q. d. Rex noster, Sanctus videlicet Israël, nos assumit & tuetur. Sic autem Deus appellatur, quia eius sanctimoniæ est auctor, causa & fons. Vulgò vertitur, *rex noster. Sancti Dei Israel est rex noster*, regis nostri tutela, & defensio est penes Deum sanctificantem Israel. Sed retineri etiam potest hic sensus in Genitiuo, solo nomine repetito per Zeugma. Et sancti Israel (est) regis nostri assumptio. Quia Sanctus Israel Deus regem nostrum tuetur ac defendit, quia Sanctus Israel est tutela, & præsidium regis nostri, vt eius sedem & familiam non sinat B extingui, quoúsque exhibeat nobis promissum Messiã. Mutat autem personam secundam in tertiam. Nam fuerat dicendum. Quia tua, ô Domine, est assumptio nostra, & ô Sancte Israel rex noster.

20 *Tunc locutus es in visione.* Prolixæ præfationi suam iam subiungit querimoniam, Deum loquentem inducens, vsque ad versum trigesimum octauum. *Tunc*, quando assumpsit nos, vel etiam regem nostrũ, suóque præsidio muniuit. Vel redit ad promissionem iuramento C stabilitam *a*, quasi dicat, Tunc olim sanctis tuis Prophetis locutus es, & per eos promisisti te adiuturum Dauidem, additurum ei robur, & effecturum potentiorem. Quæ hîc Dauidi promittuntur, ad Christũ maximè successorem Dauidis sunt referenda. Sanctos interpretantur Rabbini Samuëlem & Nathan *b*. Ego in genere omnes Prophetas, qui de Christo talia sunt vaticinati. *In visione*, in Prophetia, per Propheticum afflatum. *Potẽtem, Electum.* Dauidem per Anticipationem, qui posteà fuit potens & electus, vt regnaret, & has promissiones acciperet. Vel, vt esset potens & electus. Constitui Dauidem D potentem & fortem, vt auxilium ferat populo meo. *De plebe mea.* Quia *mea* in Hebræo desideratur, aliqui interpretantur: Exaltaui electum meum (Dauidem) de plebis fæce, de loco humillimo, ad celsissimum regni fastigiũ. Malo, de medio plebis meæ, reliquis præteritis; vt attingatur electionis mysterium.

a Verſ. 5.

b 2. Reg. 7. v. 8.

21 *Oleo sancto meo vnxi eum*, oleo oliuarum succis & odoribus myrrhæ primæ, cinnamomi, calami odorati, cassiæ aromaticæ imbuto. Hæc enim inter se quadam temperatione miscebantur ad Sacerdotum præsertim summorum vnctiones *c*. vnde illic appellatur oleum vnctionis sanctæ. *Sancto meo*, per Mosis benedictio-

c Ex. 30. v. 23. 24.

nem & consecrationem à me siue mihi sanctificato *a*. vel oleo per diuinas preces Samuëlis sanctificato & cõsecrato *b*, vt non sit illud Mosaïcum, sed aliud ad imitationem Mosaici confectum, atque consecratum. Quod exemplum transiit ad omnes posteros, qui proinde appellabantur Messiæ, id est, vncti. Quin etiam ad hæreticos, vt ad Iehu regem Israel *c*. & ad idololatras, vt ad Azaelem regem Syriæ *d*, vt omnis religionis reges discãt esse dumtaxat vicarios, ministrósve illius regis, qui propriè est vnctus, id est, Christus, siue Messias. *Meus* mihi consecrato, R. Mose Nahmanides. Vel à me. Nam Deus est propriè, qui sanctificat, Homo qui ministerium exhibet. *Vnx eum*. Si de ipsomet oleo Mosaico intelligas, id Dauidi per quamdam dispensationem contigit. Nam disertè Deus vetuerat pœna exoidij, ne quis alienus, (a familia Aaronia) isto inungeretur *e*. Videtur autem, dispensatum Samuëlis & Prophetarum illius sæculi consilio cum regibus familiæ Dauiditæ in Christi Domini ex ea oriturj gratiam, cuius spiritualis & diuinæ vnctionis hæc exterior typus fuit. Vnde de hoc sacro oleo multa Rabbini tradunt diligenter obseruanda. Primùm fuisse Cabbalam apud Israëlitas, vt illo inungeretur etiam Dauid, & ipsius posteritas. Non autem reges alij. *Et ita*, inquit Abben Ezra, *necesse est Mosem interpretatum quoniam Sadoc ex oleo vnctionis accepisse legitur in tabernaculo fœderis conseruato, vt Salomonem inungeret f*. Secundò vnctionem factam forma χῖ Græcorum siue crucis Burgundæ & decussatæ. Solus R. Selomo excipit reges. Nam eos tradit inauguratos, non σταυροειδῶς, sed in modum coronæ, nempè quia non vngebantur vt eorum maiestas esset sacra, qualis est pontificum: sed politica, prophana, ciuilis & humana, ne sibi illi titulum, aut ius sacerdotij arrogare possent, nedum rerum sacrarum earam, vel administrationem. Tertiò è Thalmudicis in principio tractatus kerithoth, siue de excisionibus, modum miraculi durasse vsque ad captiuitatem Babylonicam, & citra diminutionem suffecisse inaugurandis pontificibus & regibus per annos nongentos, quali prodigio apud nos ampulla diuinitùs allata ad consecrandos reges nostros Francicos etiam hodie post mille octoginta septem annos suggerit Rhemis Sanctũ Christus. Quartò Saulem quidem fuisse vnctum, sed oleo per Samuelem

a Ibid. v. 29.

b 1. Reg. 16. v. 13.

Reges olim vncti & cur.

c 4. Reg. 9. v. 9.

d 3. Reg. 19. v. 15.

e Exod. 30. v. 33.

De oleo vnctionis Rabbinorũ Cabbala.

f 3. Reg. 1. v. 39.

Ampulla sacra sacrum chrisma regibus Franciæ inaugurandis præbet.

A muelem ex tempore, non per Mosem olim consecrato. Sic post captiuitatem, pontifices oleo dumtaxat ad Mosaici compositionem & ritum renouato, lege R. Leui *a*.

22 *Manus enim mea auxiliabitur*, firma erit cum eo, ne quis eum lædat. *Confortabit*, roborabit, vt præualeat hostibus, muniet aduersus hostes. Manus & brachium, omnipotentia Dei, & opitulatio.

23 *Nihil proficiet*. Hebraicè לֹא־יִשָּׁא *Loiaschi* nõ exiget. Non erit quasi exactor & fœnerator, vt rapiat eius facultates, Kimhi. q.d. Ipse nemini subiicietur, in nullius veniet potestatem, vt ei sit exactioni & prædæ Nã exigitur à subditis. *Filius iniquitatis*, homines iniqui & impij non affligent, neque vexabunt eum.

24 *Et concidam*, & contundam, conteram, delebo fundítus ante eum.

25 *Cornu eius*, excellentia, & eminentia vel robur. Nam cornu in animalibus eminet, itemq robur eorum est in cornibus. Nisi malis esse epithetum Christi, de quo Zacharias *b*, *Erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui*. Nam deinceps, quæ sequuntur, ad eum propriè pertinent.

26 *Et ponam in mari manum eius*. Eius potentiam & imperium extendam à mari Mediterraneo vsque ad Euphratem, vel potiùs extremos terræ fluuios. Nam pluraliter loquitur, vt hoc de regno Christi, non Dauidis intelligatur. Subiiciam ei insulares, maritimos & mediterraneos. *Manum* sinistram, vt suprà *c*, cui mox opponit dexteram. Vtramque autem habet pro symbolo potestatis & dominij. Quin & gestum exprimit extendentis, & exporrigentis in diuersum manus, vt opposita apprehendat.

27 *Pater meus es tu*. Ratione diuinitatis. Genitor meus, vtà quo habuerim diuinam substantiam. Iudæi autem, conditor meus, quia non fatentur suum Christum Patri consubstantialem, *Deus meus*, ratione humanæ naturæ. *Susceptor*, defensor, propugnator. Hebraicè צוּר Tsur. i. petra, fortitudo.

28 *Et ego primogenitum*, primum & præcipuum filiorum, principem inter filios. Regem aliorum, vt sit rex regum. Hinc *primogenitus omnis creaturæ*. &, *Primogenitus ex mortuis d*. Nam primogenito debebatur principatus inter fratres *e*, Sic etiam aliquando simpliciter appellant

a V. 57. Exod. 30.

b Luc. 1. v. 69.

c Vers. 15.

Deus est Christi Pater ratione diuinitatis, & Deus ratione humanitatis.

d Col. 1. v. 15. & 18.

e Gen. 27. ve. 29. Deut. 21. ver. 17.

pellant quemlibet virum insignem, cæteros excellentia & gradu superantem. *Præ regibus.* Significatur reges terrarum ei subiiciendos. Christus constitutus ad dexteram Patris eminet super omnem principatum *a*, Heb. excelsum regum, id est, excelsiorem regibus. Itaque rectè Septuag. vsurparunt præpositionem *Præ*. Nam Comparatiuos Latinorum Hebræi repræsentant per adiectiuum cum Genitiuo constructum.

a *Eph.1.v.21. Col.2.ver.10.*

29 *Fidele ipsi*, erit. Meum fœdus ei fixum, certum & stabile manebit.

30 *In sæculum sæculi.* Hebraicè לעד *Lahad.* i. in perpetuitatem, vt & Symmachus. Ex quo apparet Septuag. his duobus vocabulis solere vti pro periphrasi æternitatis, quæ nihil est aliud, quàm sæculorum omnium comprehensio, *Sicut dies cœli:* thronum eius perpetuum, quamdiu cœli durabunt, constituam. Dies enim cœli perennes, sic dicti, quòd à cœlo ipso per solis cursum effici videantur, Euthymius. Malo dies cœlestes, quibus cœli duraturi sunt.

31 *Si autem dereliquerint.* Antipophora, propter peccata, promissionem de Christo non fore irritam. Nam ea se Prophetiam prædestinationis, non conditionis, qualis erat ad Saulem, à quo proinde propter peccata misericordiam suam abstulit *b*.

b *2. Reg. 7.v. 15.*

32 *Iustitias meas*, mea iusta statuta & præcepta.

33 *Visitabo in virga*, castigatione paterna, vt corrigam, non occidam. Disciplina & castigatio patris non inducit odium, neque tollit amorem & misericordiam erga filium *c*, quæ proinde virga humana appellatur *d*. *In verberibus*, plagis visitabo, vt bello, fame, peste *e*, animalarum bestiarum grassatione *f*.

c *Heb.12.v.6*
d *3.Reg. 7.v. 12.*
e *Ibidem.*
f *Ezech. 14. ver.15.*

34 *Misericordiam autem meam non*, promissiones ei factas misericorditer & gratis. *Non dispergam.* Hebraicè לא אפיר *Lo aphir* non dissoluam, non interrumpam, non auferam. *Neque nocebo in veritate mea*, non nocebo veritati meæ, ei nihil decerpam, promisso meo iniuriam non inferam. Hebraicè, Non mentiar in veritate mea, id est, contra veritatem meam, siue meæ promissionis, fidem ei datam nō fallam. Hæc solennis promissio non est hypothetica, vel ex suppositione, sed simplex & absoluta. Quicquid contigerit, promissio de futuro Christi benedicto semine implebitur, & eius sedes numquam

Sedes Christi numquā abolebitur.

A numquam abolebitur, licèt peccatis in ea multi Deum offendant.

35 *Testamentum meum*, pactum cum eo initum solemniter. *Nō faciam irrita.* Hebraicè לא אחלל *Loa schaneh* non mutabo, non variabo meas promissiones.

36 *Semel*, id est, irreuocabiliter. Gal. *vne fois pour toutes.* Immobiliter, immutabiliter. *In sancto meo*, in media Ecclesia, solenniter & publicè: vel potiùs, per meum sanctum, per thronum meum, per cœlum. Sic per thronum suum iurat *a*: per cœlum autē in Deu. *b*, & in Apocalyps. *c*. *Leuauit manum meam in cælum.* Et quia alias iurat per semetipsum, vt in Gen. *d* aliqui interpretantur, per meam sanctitatem, id est, per memetipsum, qui sum sanctissimus, atque adeò sanctitatis omnis fons. Semel autem iurat quia est immutabilis. *Si Dauid mentiar*, habeat mendax supp. aut quid simile. Formulæ iurandi in hac lingua sunt eclipticæ. q. d. Nequaquam Dauidi mentiar, nequaquam eum fallam. *Si* pro *nō*, Chrysostomus. *Semen eius*, זה חרא מלכ המשיח *Zé hu melech hameschiah*, iste est rex Messias, inquit R. Anonymꝰ.

a *Exo.17.ver. vlt.*
b *Deu.4.v.16 & 32.v. 40.*
c *Apo.10.v.5*
d *Gen.22.ver. 16.*

37 *Et thronus eius sicut sol.* Thronum Dauidis vocat regiam eius maiestatem & potentiam in Ecclesia siue populo Dei vigentem, cuius hæreditas, auctoritas, imperium est in Christo, ministerium in Christianis pontificibus & regibus, vt docent Athanasius *e* & Epiphanius *f*. Nempè regnum Christi siue Ecclesiæ spirituale est & temporarium, in quo futuri sint perpetuò reges & pontifices populum Dei tuentes & gubernantes vt *g* infrà, vbi hanc sedem canet in terra collisam, id est, à Turcis, hæreticis, & cæteris impiis illis in locis prostratam, in quibus isti Christianum nomen, Christianos reges, & pontifices extinxerūt. Interim vniuersè hoc Christi regnum etiam in terra erit perpetuum, id est, vsque ad consummationem sæculi. Nam Ecclesia, in qua regnat Christus per fidem, & per suos ministros, reges scilicet Christianos & Pontifices, eò vsque cum vtraque administrandi ratione perducetur, sicque perpetuò erit visibilis. Neque enim vmquā tota simul pedibus infidelium, vel hæreticorum substernetur. Atque istud est quintum mundi regnum à Daniele *h* prophetarum, *quod & regnum cœli, & regnum Sanctorum* ab eodem dicitur, à Scholasticis regnum Ecclesiæ. *Sicut*

B

C

D

e *Sub finem Euangelij de Despara.*
f *Hæresi. de Nazarenis.*
g *Vers.44.*

Ecclesia est perpetua atque visibilis perpetuò.

h *Da.2.v.44. 45.*

Sol,

Sol, in perpetuum durabit vt sol, æquè perpetuus erit ac sol. Item splendidissimus, clarissimus, pulcherrimus sicut sol, plena luna, & iris, plenus gloriæ & maiestatis. Tam erit illustre regnum eius coram me, quasi sol terram illustrans. Ad hunc sensum postremum Chald. *Et solitum eius splendebit, tamquam sol coram me. Perfecta.* Nostri construunt cum *in æternum*. Thronus eius erit sicut luna, quæ in æternum perfecta est & constituta. Quia & plerique nostrorum, *perfecta*, id est, plena, in plenilunio fulgens. Nam extra plenilunium diminuta dicitur, & imperfecta, tum enim caret pleno lumine, Hebræi construunt cum *Thronus*, sicut luna, stabilietur in æternum. *Et testis.* Et sicut iris arcus cœlestis, testis benevolentiæ Dei in cœlo fidus & certus. Vt enim illa semper ad vsque finem sæculi huius durabit, ita semper vigebit
a *Gen.9.v.13.* thronus ipsius *a*. Iris enim posita in signum & testimonium reconciliationis. Rabbini ferè de stellis accipiunt, quæ sunt testes firmè positæ in cœlo in signa, tempora,
b *Gen.1.v.14.* dies & annos *b*. Kimhi coniungit cum luna, vt hic dicatur pro symbolo regni Dauidis. Nam quemadmodum luna nunc obscura est, nunc lucida, semper tamen durat: ita regnum eius nunc luceat, nunc obscuretur, nunquã verò pereat. q.d. Thronus tuus stabilietur in æternum, vt luna, quæ in cœlis testis erit fidelis durationis huius regni, vel, quæ in cœlis est certus temporum index. Atqui intercedit copula, ועד *Veed* & testis. Alii referunt ad vtrumque. Quæ quidem sunt testis in cœlo fidelis. Quamdiu sol & luna fulgebunt, erunt mihi testes, quòd hoc Dauidis solium numquam cadet. Sed Symmachus videtur sic diuisim à præcedentibus inchoasse dixisse. Et qui hæc asseuerat (Deus) & contestatur se facturum, est in cœlo, neque mentiri potest. Malo referri tur ad arcum cœlestem.

38 *Et despexisti* Hebraicè abominatus es, sine *Et*. Nam omnia sunt Asyntheta vsque ad vers. 48. ad vehementiam. *Distulisti Christum.* Quem semen Dauidis supra vocauerat, nunc appellat Christum: ad quod docendum Septuaginta sic transtulerunt. Alioqui ad verb. *Irritum cum Christo tuo*, id est, contra Christum tuum. Neque enim puto Dauidem significari. Hic incipit querimonia, obliquè Deum perstringens, & fidem eius interpellans. Nam qui tantis laudibus extulerat fidem Dei
c *Vers. 36.*

A nunc anxiè conqueritur, omnia contrà accidere, quàm ille promiserit.

39 *Euertisti testamentum serui tui*, κατέσρεψας, promissionem illi factam peruertisti, perdidisti, rescidisti fœdus cum cultore tuo initum per Assyrios, Babylonicos, Persas, Antiochos, Romanos. Mendosè in aliquibus Exemp. *Auertisti. Sanctuarium eius.* Hebraicè נזר *Nizro* coronam, diadema eius: vt hoc pertineat ad regiam dignitatem Dauidis. Interim quoniam religio est gloria & decus populi, sic etiam possit intelligi cum Septuag.

B Hinc *a Tradidit pulchritudinem siue gloriam eorum in manus inimici*, de arca fœderis. a *Ps.77.v.68.*

40 *Destruxisti sepes eius*, septa & munitiones eius rupisti. Alludit ad allegoriam de vinea *b*. *Firmamentum*, firma eius præsidia & arces in formidinem & pauorem posuisti, nempe vt in illis formidaremus & terreremur, vt illa non existimaremus satis munita & firma ad nos tuendos, vt etiam in illis nos pauor, terror & formido occupet. Metonymia, firmamentum formidans & pauidum, id est, imbecillum, quod nos reddit pauidos, in b *Psal.79.v.13.14.*

C quo formidamus præ eius infirmitate. Quo tropo mors apud nostros poetas dicitur pallida, & pauida. Adde munitionibus, quibus olim erant tuti, destructis, iam formidare, vel esse in formidine. מחיתה *Mehitta*, & terrorem & confractionem significat. Vnde etiam verti potuit: Posuisti munitiones eius confractionem, id est, in ruinam & destructionem.

42 *Exaltasti dexteram*, vires hostium.

43 *Auertisti adiutorium gladij*, retrò vertisti, & in fugã eos, qui eius gladium adiuuabant, qui ei in bello ade-

D rant. צור *Tsur* præter petram, id est, auxilium, aciem significat. Quare hæc possit esse Metaphora, Retudisti aciem gladij eius, debilitasti eius potentiam. *Auxilium ei.* ad Verbum, subleuasti eum.

44 *Destruxisti eum ab emundatione*, à sanctuario, in quo emundabamur per sacramenta, & rem diuinam, à puro templi & religionis vsu, à legis cultu, R. Ataiá. Alij, à splendore & dignitate regni eius. Maiestatem regiam cessare fecisti. Sed præstat. *Sedem eius*, thronum regni designare: *emũdationem*, Sacerdotium: vt eodẽ vers. vtraque dignitas & sacra & regia tangatur. *Collisisti*, cadere fecisti, deiecisti regnum eius in terram. Vide suprà *c*.
c *Vers.37.*

Hoc

Hoc autem queri possunt Christianæ Ecclesiæ ab hæreticis & Mahometanis occupatæ. Nam sedes Christi, siue Dauidis per hos duos magistratus propriè stat, vigêtque in terris.

45 *Minorasti dies temporis eius.* Alij, Adolescentiæ eius. Nam vox עלום *halum*, vtrumque significat, decurtasti dies eius meliores, effecisti, vt præ malis citò, & ante tempus consenescat, nec fruatur tempore iuuentuti destinato. Queritur regnum, quod perpetuum fore promiserat, dum adolescereret, extingui, vt iuuenis abripitur immatura morte. *Sela.*

46 *Vsquequò Domine auertis*, te sub. Hebraïcè חסתר *tu father* abscõderis. Quòusque auertis te ab auxilio nobis ferendo? Abscondi dicitur, quoties opem subtrahit.

a 4.Catilin. 47 *Memorare*, memento, recordare, vt apud Cicer. *a. vt sui oblitus alij memoretur*, id est alterius meminerit. Nam alij est genitiuus antiquus. *Substantia*, subsistentia, firmitas, id est, vita, duratio. Memento quàm tenuis sit mea

b Vt Psal. 38. v.6. firmitas & natura, quàm modica duratio vitæ meæ *b*, vt nihil sit opus ad eam te alias calamitates addere. Iram Dei deprecatur aliquot argumentis. Vnde Hebraicè *Recordare ego quanti æui* (sim) id est, quàm paruo tempore sim victurus, quàm breuis sit vita mea & fragilis. Aliqui de ipsa substãtia, siue materia, & compositione corporis

c Iob c. 10.v. 9. nostri, vt sit illud Iob *c*: *Memento, quæso, quòd sicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me*, q.d. Memento me constare ex luto & limo terræ, vt proinde me mox o-

d Gen.3.v.19. porteat in puluerem dissolui *d*. Sic Chal. *Recordare, quia creatus sum de puluere. Numquid* q.d. etiam. Affirmant enim Hebræa. (Et recordare) in quanta vanitate creauisti omnes filios hominum, quàm vanos nos qui sumus filij Adam siue hominum creaueris, quàm miseros & infelices. *Vanè*, infirmè, misera sorte, infœlici conditione & obnoxia multis malis & casibus, שוא *Sa*

vanitas, mendacium, nihilum, Ita *vanè*, hic significat vanum statum, fluxum & instabilem, non frustrà vel temerè. Neque enim Deus quicquam facit, aut constituit frustrà.

48 *Eruet animã suam.* (Quis est homo, qui) eruet animam suam de potestate inferi? Alludit ad suum tẽpus

e Heb.9.ver.8 *quo nondum propalata erat Sanctorum*, id est, cœli *via* Inferus etiam significat totum mortuorum statum *Cur*

A *buenaki*, exponit de Purgatorio. (Nam & Hebræi, vt docet R. Ioseph Albo *a*, illud constanter asserunt.) *Ita*, inquit, *loquitur Psalmographus, quia* חרצרב לבריא לשאול למרק ולזקק ליבלוב העבירות שעשה ער שחטהר ותעלה אל מקום מנוחתו *hotsorech labo lischeol limrok vlizakek lichluch hababeroth schehasche had schethertaher vethahale el mechom menuhato*, i. *Necesse est venire in infernum, ad deradendum & expurgandum inquinamenta transgressionũ, quas fecerit, donec mundetur, & ascendat in locum quietis suæ.* Hic *Sela*, vox excitantis ad meditationem nostræ miseræ conditionis.

a lib. 4. Iccarim, cap. 34.

B 49 *Vbi sunt misericordiæ tuæ.* Prorogatio promissionum ad excitandam fidem. *Antiquæ*, non nouæ, non huius tẽporis, sed iam ab antiquo præstitæ patribus. *Sicut*, vel (quas) iurasti. Nam Eclipsis cõtextus est perficienda per commodam particulam. *In veritate tua*, per tuam veritatem & fidem, per tuarum promissionum firmitatem.

50 *Memor esto opprobrij seruorum tuorum.* Passiuè, quod seruos tuos afficiũt.

C Itaque clariùs fuisset versum: *Quod continui in sinu meo à multis Gentibus. Quod continui.* Hysterologia. Nam *multarum gentium*, cõstruitur cum relatiuo *quod*, quod quidem opprobrium multarum gẽtium i. (actiuè) à multis gentibus profectum, continui & suscepi quasi intra sinum meum, vel portaui & pertuli. נשא *nascha*, portare, tollere, accipere. Opprobrij, quod à tam multis populis perfero, recordare. *In sinu*, in animo, intra me. Metaph. in mentis recessu, quia in corde, tamquam in sinu, dolorem celamus.

51 *Quod exprobrauerunt inimici.* In ablatiuo etiã hîc clarius versum fuisset: *Quo exprobrauerunt*, &c. *Commutationem*, Appositoriè. Quod opprobrium exprobrauerunt, nempe commutationem Christi tui, id est, te mutasse

D sententiam de promisso Christo exprobrant, quòd non aduenerit. Vocem עקבות *hikkeboth* variè exponunt, tarditates, dilationes, extrema, vestigia, itinera: propriè calces & vestigia. Septuaginta ἀντάλλαγμα, cõmutationem, ad sensum appositissimè, vt non tantùm respiciatur ad tempora antiqui testamenti, sed etiam ad nostra, quibus Mahometani nobis exprobrant Deum commutasse Christum suum cum Mahomete, vt quia mundus per Christi miracula ad veram religionem non potuit

Mahometanorum in nos exprobatio.

adduci. (Ita enim isti nugâtur)ad eam Mahometis gladio perducatur. Hinc R. Anonymus: *Exprobrant vestigia siue gressus Christi tui, cùm vocant tardigradum, vel lorispedem & claudum: dicunt eum habere crura fracta, calces læsas, pedes enervatos, vt qui nondum venerit, aut venire possit.* Sic nos fusè irrident, quasi frustrà Christum liberatorem expectemus, cuius vestigia & pedes numquam visuri simus. Mirum per Christum Gnosticos hìc Dauidem intelligere, ac mysteriis esse iniquiores, quàm Iudæos.

52 *Benedictus*, sic se colligit, ac patienter, & cum grâtiarum actione omnia de manu Domini se excipere declarat. *Fiat, fiat*, ad confirmandam benedictionem, quòd de promissionibus simus securiores ac certiores. In fonte, אמן אמן *Amen & Amen*, qualis clausula etiam fuit duûm librorum præcedentium, iam duo reliqui aliter claudentur: nempè quartus vnico Amen, quintus & vltimus per Hallelu-ja.

LIBER

LIBER QVARTVS PSALMORVM.

ARGVMENTVM.

Inanem & fugacem esse hominum vitam. Proinde Deum orat Moses, vt saltem populo suo reconcilietur, & eorum opera dirigat atque perficiat. Per Christum scilicet.

I. Oratio Moysi hominis Dei. LXXXIX. Heb. 90.

DOmine, refúgium factus es nobis: à generatiône in generatiônem.
3 Priúsquam montes fierent, aut formarêtur terra & orbis: à sæculo & vsque in sæculum tu es Deus.
4 Ne auêrtas hóminem in humilitâtem: & dixîsti, conuertímini filij hóminum.
5 Quóniam mille anni ante óculos tuos tamquam dies hestêrna: quæ prætériit.
6 Et custódia in nocte: quæ pro níhilo habêntur, eôrum anni erunt.
7 Manè sicut herba tránseat, manè flóreat & tránseat: véspere décidat, indûret, & arêscat.
8 Quia defécimus in ira tua: & in furôre tuo turbâti sumus.
9 Posuîsti iniquitâtes nostras in conspectu tuo: sæculum nostrum in illuminatiône vultus tui.

10 Quóniam omnes dies nostri defecêrunt:& A
in ira tua defécimus.
11 Anni nostri sicut aránea meditabûntur:dies
annôrum nostrôrum in ipsis,septuagînta anni.
12 Si autem in potentátibus octogînta anni:&
ámplius eôrum,labor & dolor.
13 Quóniam superuênit mansuetûdo,& corri-
piémur.
14 Quis nouit potestâtem iræ tuæ:& prę timô-
re tuo iram tuam dinumerâre?
15 Déxteram tuam sic notam fac:& eruditos
corde in sapiéntia.
16 Conuértere Dómine vsquéquo? & depre-
cábilis esto super seruos tuos.
17 Repléti sumus manè misericórdia tua:&
exultáuimus,& delectâti sumus in ómnib. diê-
bus nostris.
18 Lætâti sumus pro diébus,quibus nos humi-
liâsti:annis,quibus vídimus mala.
19 Réspice in seruos tuos,& in ópera tua:& dí-
rige filios eórum.
20 Et sit splendor Dómini Dei nostri super
nos,& ópera mánuum nostrárum dírige super
nos:& opus mánuum nostrárum dírige. D

1 *Oratio Moysis.* Precatio à Mose condita, & in hunc librum relata, vt etiam docet D. Hieronymus *a*,quam vndecim Psalmis constare tradit R. Selomo *b*, id est, hoc & decem sequentibus. Nam hanc inscriptionem cunctis illis, communem esse volunt. Ante Dauidem videlicèt, extabant multi Psalmi, in re diuina à Sacerdotibus vsurpati, vt hic & decem sequentes à Mose confecti. Nam hæc inscriptio his etiam decem communis

a *ad Cyprian.*
b *Exod.* 39.

Psalmi aliquot ante Dauidē extabāt.

A munis videtur, quoniam sunt ἀνεπίγραφοι, quantum ad Auctorem)item illi magna ex parte libro 2. suprà posiri, quos tres filij Choræ, eius tempore, in deserto conscripserant. Nec probo, qui hunc sic inscriptum aiunt, quòd Dauid ad Mosis imitationem originem humanæ fragilitatis in eo depingeret. Canit quidem creationem, itémque Christum,réque eius, id est, recreationem, sed quid hoc ad inscriptionem? Nobis assentitur Chaldæus: *Oratio*, inquit, *qua orauit Moses Propheta Deum, quando peccauerunt filij Israel in deserto.* Res-
B pondit, *& sic dixit: Domine*, &c. Porrò totus hic liber quartus fere est de Christo,& rebus Christi. *Viri Dei*, sic dicitur alibi *a*. Minister enim veteris Testamenti fuit, & noui Propheta. Augustinus Virum Dei appellat, Scriptura Prophetam *b*. Vnde Chald. *Oratio, quam habuit Moses Propheta Domini.*

a *Deut. 33. v. 1. Ios. 14. v. 6. Hebr. 3. v. 5.*
b *4. Re. 1. v. 9.*

2 *Domine refugium.* מעון *Mahon* habitaculum tutum. Sic in tempestate, tecti vel petræ quærimus refugium. *A generatione in generationem*, perpetuis & continuis sæculis.

C 3 *Priusquàm montes.* Ante constitutionem omnis creaturæ (per Synecdochen) ante omnes res procreatas: temporáque sæcularia. Montes enim Deus condidit initio rerum, quando aquis terram magna sui parte nudauit. Etsi alij malint terram initio fuisse planissimam: deinde in diluuio, motuũ & quassationum vi in montes & valles disruptam. Orditur à Dei laude. *Terra*, ארץ *Erets* etsi de vniuersa terra enuncietur, siue habitata ea sit, siue non, hîc tamen de inhabitata, deserta & inculta tantùm, quia sequitur תבל *Tebel*, siue Orbis. *Tebel* enim propriè ea pars, quæ habitatur, οἰκουμένη Græcè.
D Sic Latinè orbis accipitur apud Horatium *c*:

c *li. 1. oda. 12.*

Te minor latum reget æquus orbem,
Tu grauis curru quaties Olympum.

Opponit Olympum à Ioue gubernatum orbi recto à Cæsare. Hîc autem obserua in hac lingua genus denominare partem deteriorem, cùm apud nos à meliori fiat denominatio. *Tu es Deus.* Hysterologia, Tu Deus es. O Deus, tu subsistis, extas ab omni æuo, citra vllum temporis principium. Verbum Substantiuum sumitur ὑπαρξικῶς, non copulatiuè, pro extare, existere. Neque enim Deus refugium fuit nostrum ante mundi

constitutionem,cùm nondum essemus,sed ab æterno & semper extitit. *A sæculo in sæculum.* Periphrasis æternitatis. Poëtica.

4 *Ne auertas hominem*, Narratio incipit. Ne nos inducas in mala,& res aduersas.Etsi alij humilitatem intelligant peccati,& damnationis.*Ne auertas.* Compositum pro simplici, vt esset expressior Antithesis cum Paronomasia. *Auertas,conuertimini*,vt Græcè, ἀποστρέψῃς, ἐπιστρέψατε, & Hebraïcè, תשב *Tashob*, שובו *Shubu*. Ne vertas, ne redigas hominem ad tenuitatem,calamitatem,abiectionem,miseriam. *Et dixisti, Et* pro *qui*, vt alibi è Kimhi in Michol: vel pro *quia*,è Chrysostomo. Qui dixisti.Conuertimini. Qui monuisti , vt conuerterentur homines, ne hominem deiicias in humilem statum , ne eum deprimas & affligas,ne malis absorptus non possit conuerti , & ad te redire. Hìc Septuag. R. Ioseph & R. Anonymum malo sequi,quàm recentiores ineptiùs ista explicantes. Hebræa affirmanter quidem enunciantur , sed eandem sententiam reddunt ob particulam aduersatiuam,*& tamen.* Vertis hominem ad tenuitatem, & dicis (*& tamen dicis*) conuertimini filij hominum. q.d. Cùm iubeas hominem conuerti & resipiscere , ne eum ad has miserias redigas,quibus obrutus,non est probabile eum mentem adiecturum ad resipiscentiam. Sic apud Micheæ. 5. chæam *a. Bethlehem paruula es in principibus Iuda* , & (*& tamen*)*ex te exibit dux,qui regat populum meum Israël.* Nam v.2.

b 2.*Cap.*v. 6. hæc affirmans huic neganti apud Matthæum *b* , ob eandem causam respondet , *Bethlehem nequaquam paruula es in principibus Iuda.Ex te enim exibit dux,&c.* Possit etiam suspicari aliquis , אל *al* , præcedentis versus finem Septuag. in huius principium contulisse. ac legisse לא *Ad ne* , non אל *El*,Deus.Quæ qui non aduerterunt,monstra interpretationum hûc conuexerunt:vt,*reducis homines vsque ad senectutem , & deinde dicis, reuertimini in pulverem,è quo vos effinxi.* Et,*Reducis homines in pulverem, & deinde dicis,reuertimini in rerum naturam : vt sic humanum genus prole perpetues.* Quasi sit querela de rerum vicissitudine.

5 *Quoniam mille anni ante oculos* , Ratio superiorum. Ne humilitate afficias homines , quoniam sat per se sunt humiles & abiecti. Vt enim viuant mille annos, mille anni illi sunt fluxissimi, quoniam tandem finiuntur,

A tur,ac ante oculos tuos non pluris sunt , quàm dies hesterna,quæ præteriit,& custodia in nocte,id est,excubiæ nocturnæ,quæ fluùt celeriter,dum paulò pòst aliæ aliis succedùt.Sunt enim quaternæ,tribus horulis dumtaxat constantes. Metaph. à militia, cui oprimè comparatur vita nostra, maximè quantum ad vigilias militares, & quidem nocturnas , quoniam bona hìc tenebris & obscuritate errorum,inscitiæ,calamitatis plena sunt. *Mille anni*,quibus ponamus eum posse viuere. *Ante oculos tuos*, tua æstimatione & iudicio. Alij ante tuam æternitatem,

B si cum æternitate tua comparentur.

6 *Et custodia in nocte.* Secunda hæc similitudo iungenda cum superiore versu sicuti indicauimus. Vnde & hìc Masoretæ clauserûnt periodum per Soph pasuc. *Quæ pro nihilo.* Hysterologia.Sic enim ordinandum.Eorum anni erunt ea,quæ pro nihilo habentur:nempè,vt in Hebræo exponitur,velut aquæ fluxus & somnium,id est, eorum anni pro nihilo habebuntur , nihili æstimabuntur præ fugacitate.Dumtaxat sequuntur sensum. Nam ad ver- *Hominis vilitas quanta.*

C bum,vt attigimus,inundasti eos,somnium vel somnus erunt:vt comparetur fugacitas vitæ , fluminum rapido fluxui,quæ cum impetu feruntur , ac velociter abeunt: Deinde somniis,quæ ab expergefacto aufugiûnt,& quasi fumus,qui dissoluitur in aërem,euanescunt: Denique sequenti versu herbæ,quæ manè rore vegetata viret,ac vesperi flaccescit.Potuerunt legere, זרמיתן *Zirmathã*, Nominaliter,Bulla eorum anni erunt.Nam שנה *Shana*,& annum,& somnum designat.Bullæ autem sunt de eorum genere,quæ pro nihilo habentur,secundum paroemiam,*Homo Bulla.* Nec nouum,vt affixum siue pro-

D nomen iunctum sit cum nomine זרמה *Zirmá* , non שנה *Shaná*.Nam Poëtæ Hypallagem vsurpant.

7 *Mane transeat*,abibit,peribit, euanescet sicut herba, quæ sole vehementiùs percussa exarescit. Imperatiua pro futuris Indicatiui, transibit, florebit,decidet, indurabit, arescet. Alij, mutabit, id est augescet, adolescet, incrementum sumet , quòd Hebraicum חלף *Halaph*, mutare interdum significet, vt illud *a.Si successum fuerit,* *a Iob 14.v.7.*
& adhuc mutat , id est , Hieronymo scitè interpretante, *rursum virescit.* Hinc Kimhi hoc loco , *Innouabitur* , exponit,& Chald. *Manè floret & augescit* , *Induret* , Absolutè,indurabitur exhausto vigore , & succe naturali , vt

fit in senibus. Hebraicè ימולל *iemolel*, exscindetur, id est, resecabitur, vel peribit. Nam vtroque modo Rabbini exponunt. Ita enim homo in iuuentute tamquam ætatis flore, paucis annis viget. Cùm ad maturam peruenit, curis, negotiis, ærumnis affligitur, móxque post multos labores moritur. Vide Nazianzenum *a*. Hîc autem ordo declinationis humanæ attingitur. Primùm decidit, ac collabitur virile robur & vigor, deficiente naturali calore: Deinde induratur senile corpus exhausto succo: denique exiccatur, penitùs arescit, redigitur in puluerem.

a In funere Cæsaris fratris.

8 *In ira populos consumes*, per tuam iram consumimur, in vindictam inobedientiæ nostræ. Tu enim in statu originario sic nos constituebas, vt possemus non mori. Possit etiam referri ad peccata nostra quotidiana, quæ Deus celeriore morte vlciscitur. Sic docemur has vitæ necessitates esse pœnas nostrorum scelerum, ac Dei in nostra peccata irã esse causam, cur tam multis ærumnis simus obnoxij. *Turbati sumus.* Symmachus & Aquila trãstulerant, Accelerauimus (celeriter abimus ex hac vita.) Primum membrum aliqui referunt ad defectionẽ corporis, quam ex iræ Dei vindicta in hac vita sustinemus: alterum ad animi perturbationem exorientem è contemplatione furoris Dei in venturo iudicio.

Peccata nostra causæ sũt ærumnarũ & miseriarum nostrarum.

9 *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo*, ne te effugiant, & vt eas punias. *Sæculum nostrum.* (Et) sæculum nostrum. Vitia nostri sæculi & vitæ nostræ acta, Metony. (posuisti, per Zeugma) in illuminatione vultus tui, id est, ante lumẽ vultus tui, ante oculos tuos claros & limpidos. Ea habes lucida & notissima. Ea recordaris & punis *b*. In vtroque hemistichio idem ait per Epexegesin. Græcè Sæculum est Nominatiui casus, ὁ αἰὼν: túmque subaudiendum verbum *est*, intellectu eodem: vbi aliqui sæculum pro curriculo ætatis singulorum accipiunt. Sed præstat esse Asyntheton inter duo, & in Accusatiuo *Sæculum* accipere. Masoretæ legunt עלמנו *halumménu*, non עולמנו *holaménu*. Ex quo alij interpretantur *Abscondita nostra*, vt sit Antithesis. Peccata, quæ existimauimus esse occulta, posuisti in lumine vultus tui. Alij, *Adolescentiam*. Verùm in hac etiam forma sæculum significare possit. Adde omnia eòdem recidere, vt D. Hieronymus *c* docet: *In illuminatione vultus tui,*

b Vt Ps. 108. v. 14.

c Ad Cyprianum.

coram

A coram vultu tuo lucidissimo. Ad verbum *ad luminare vultus tui.* Quasi vultus Dei de seipso lumen diffundat, per quod rem extrà positam, & obiectam sibi perspicuam faciat, nõ vt creatus oculus, qui res in tenebris, vel extra se positas cernit per alienum lumen, Solis putà, vel lucernæ. Sic docet Deum aliter cernere, quã nos. Nos per receptionem tam luminis, quàm specierum à rebus obiectis manantium, siue aliquid emittamus ex oculis, vt Platoni placet, siue nihil, vt Aristoteli, qui recipiendo dumtaxat visionem fieri censet. Deus per seipsum & suam essentiam, siue vultum, quasi emittendo radios in res ipsas. Nullo enim lumine alieno indiget, vt nos, nostráque omnia conspiciat & discernat, nec opus habet vlla illuminatione vel Solis, vel lucernæ, cùm sit sibimet lux clarissima, cuius oculi sint sole ipso clariores, atque radiantiores.

Deus res quomodo videat.

10 *Defecimus*, consumimur. בלינו *Kalinu* legerunt in Kal. Masoretæ in Piel, בלינו *Killinu*, vt cum sequentibus necterent. *Consumpsimus annos nostros sicut loquelam.* Quod non magni refert.

11 *Dies nostri sicut aranea meditabuntur*, tamquam tela araneæ, quæ facilè perit & consumitur. Item sicut aranea, quæ ad texendam telam, è qua tenuem victum sibi venetur, se euiscerat & exhaurit, adeò vt citiùs ante tempus exhausta deficiat: ita nostri anni pereunt inutiles, laborioſi, & malorum pleni. Similitudo literæ Hebraicæ non variat sententiam, *Sicut loquela, sicut dictum, vel meditatio.* (הגה *Heghe* vtrumque) dicto cogitatione ve oculi anni nostri consumuntur. *Meditabuntur*, Passiuè, æstimabuntur: Pro aranei tela reputantur, Chrysostomus & Theodoritus. Aliqui, quòd Græcè sit μελετῶνται, *Meditabantur* (vbi tamen lego μελετῶνται) interpretantur per Prosopopœiam actiuè. Nõ enim annis nostris conuenit meditatio secundùm Aranei similitudinem, sed nobis, in hanc sententiam. Nos in annis nostris meditamur, sicut araneus (fraudes, vanitates, prædas, res omnes noxias.) Eius enim studium omne, animalcula innocua venari & interimere: eius opus nihil est aliud, quam laqueus & rete: quod tamen est valdè fragile & vanum, interdum etiam texẽti perniciosum. Nam post telam confectam faciliùs comprehenditur & necatur, dum scopa circumducta, è tela ipse, veluti è

B

C

D

suo ædificio, fugatus, mox calcatur & perit. Sic nos vi-
uendo telam araneæ ordimur. Nam post opera nostra
Araneæ tela sunt nostra opera futilia. vana & futilia minùs tuti sumus & securi: breui etiam
celeritérque perimus. Sed hæc Hebræo non respondent,
in quibus simpliciter *Anni nostri sicut loquela siue medita-*
tio (sunt, æstimantur vel quid simile.) Sermo enim pro-
latus mox euanescit, volans irreuocabile verbum. Nil
a Iob 37.v.2. הגה *Heghe*, vsu veteri sit Aranea. q. meditabundum a-
b Eze.2.v.10. nimal & malitiosum, vt fortasse apud Iob *a*, & Ezechie-
lem *b* apud Chaldæum Paraphrastem, vbi vulgò cal-
duus vel vrtica. Chald, *Sicut vapor oris nostri in hyemo.* Pa-
ipsis. Hebraismus, quo antecedens demonstratiuo pro-
ponitur diuerso casu: pro, In ipsis diebus annorum no-
strorum (sunt) septuaginta anni. Ætatis nostræ spatium
terminatur Septuaginta annis, aut si sit firma valetudo
octoginta. Symmachus tamen verterat, ὀλόκληροι, tota
vniuersi. Chal. *dies annorum nostrorum in hoc mũdo septua-*
ginta anni fortitudinis. Et si in fortitudine, octoginta anni, &
multiplicatio eorum labor & falsitas, quoniam celeriter tran-
sierunt, & volant in puluerem.

12 *Si autem in potentatibus*, simus sup. vel sint dies nos-
stri. (Est enim Eclipsis.) *In potentatibus*, in potenti &
firma corporis constitutione & valetudine, in natura
viuaciore & valentiore. *Et amplius*, Hebraicè, *Et rahab*
eorum labor & dolor. Quod duobus modis exponitur.
Primò, & simpliciùs cum Septuaginta & Hieronymo.
Quicquid vitę vltra hos annos relinquitur, laboriosum
est & doloris plenum. Nam ob continens defluuium
caloríque natiui, & spirituum imbecillitatem, aut ex
tremum hominis effœta, ægra, languidáque est senec-
ctus, vt illius vita sit quasi non vita, sed mors, mortisq;
expectatio certa, non vitæ productio. Sic Chald.
סוגעיהון *sugheheon, multiplicatio eorum.* Quò pertinet illud Macrobij *c. Septies deni anni à Physicis creditum*
c li.1.Som.c.6. *meta viuẽdi, & hoc vitæ humanæ perfectum spatiũ terminare,*
quod quisquis excesserit, ab omni officio vacuus, soli sapientiæ &
studio vacat, & omnem vsum sui in suadendo habet, alienum
d In Aboth. *munerum vacatione reuerendus.* Et istud R. Bagbag *d.* Sex-
xagenarius ad senectutem peruenit. Septuagenarius
ad שיבה *schebes*, id est, confectam & decrepitam
canitiem. ישיש *iaschish*, est tertius & vltimus sene-

A gradus congruens silicerniis, quibus imminet sepul-
chrum. Secundò, Robustissima pars & præcipua eorum
annorum octoginta labores sunt & incommoda, quam
aliqui iucunditatem interpretantur. Nam *cuncti dies pere-*
grinationis nostræ parui & mali, dicit Iacob *a*. i pauci &
pleni malorum atque ærumnarum. Quod sequi videtur *a Gen.47.v.9.*
psalterium Rom. *Plurimum eorum labor & dolor*, id est, po-
tior pars. Est autem Græca constructio, τὸ πλεῖον αὐτῶν,
Latinè, *amplius eis, plus eis.* Amplius vltra illos annos re-
liquum vitæ, quod superest vltra septuaginta, vel 80. an-
B nos. Loquitur autem secundùm communem naturæ
cursum iam è tempore quartæ ætatis mundi, siue Mo-
sis, qui huius Psalmi est conditor, vel certè argumenti
positor. Nam cùm Patres diu anteà viuerent, tandem
accisus est terminus humanæ vitæ ad ann. 70. vel ad
summum 80. paucis centum attingentibus *b* vt crescen-
te hominum malitia, simul & eorum anni decreuerint. *b Ecc. 18.v.8.*
Loquitur item de periodo, qua in firma valetudine,
statu, vigore poterat hominis natura tum permanere
absque vitæ incommodis, per optimam sensuum & *Vitæ humanæ conditio.*
C membrorum functionem, quod vix hodie contingit
anno quinquagesimo, ne in firmioribus quidem. Quic-
quid enim hodie viuitur, in quo vita sit delectabilis, 50.
ad summum 60. annorum spatio comprehẽditur. Adeò
hodie celeriùs senescimus, periodo humanæ vitæ con-
tinuò deficiente, magísque ac magis defectura, & in dies
contrahenda. Ne quis putet hac vltima mundi ætate
eandem esse periodum, quæ isto Mosis, vel Dauidis
tempore.

13 *Quoniam superuenit.* Hebraicè ad verbum: *Quoniam*
D *transiit* (est) *velox, & euolabimus.* i. quia nos celeriter tondes
& resecas, euolamus: quia transitus noster est celer, auo-
lamus: allusione poëtica, vt cùm apud nostros Parcæ fi-
lum vitæ nostræ ducere, & secare memorantur. Ex quo
etiam liquet, quid Sept. appellarint *corripi*, nempè rapi
celeriter ex hac vita, & quasi euolare. Anni nostri sunt
septuaginta, & ad summum octoginta. Quoniam su-
peruenit mansuetudo (tua ô Domine) super nos, tuáve
suauis prouidentia, quæ nos hinc corripit, hoc spatium
non solemus transgredi. Alioqui si hìc essemus diutiùs,
propter incommoda senectutis nimiæ labores & do-
lores, hoc non esset viuere, sed quotidiè perire. Ex man-
suetudine

suetudine tua proficiscitur, quòd tunc corripiamur, id est, hinc euolemus, vel castigemur, videlicèt per mortem, vt in Græco παιδευσόμεθα. Aliqui, Certè nobis continget mansueta punitio, & castigabimur. *Superuenit*, supervenit. per nos venit. Hinc Græcè ἐπηλθε πραότης ἐφ' ἡμᾶς, post 70. vel 80. annos scilicèt. Duo sunt præsertim, quæ vitam hanc reddunt in senio miseriorem, malorum multitudo, & vitæ breuitas *a*. *Exiguum est & cum tædio temporis vitæ nostræ*. Ab iis libemur, Deo nos ad se per mortem misericorditer vocante.

a Sap. 2. v. 2.

14 *Quis nouit potestatem*. Exclamatio querula propter iram Dei tam acriter & acerbè in posteris vnum Adæ peccatum punientis. *Potestatem*, vim & magnitudinem. *Præ timore tuo*, præ pauore tui, propter tui metum, Quia tu es valde pauendus & formidabilis. q. d. Tu visque adeò timeris, vt nulli liceat dinumerare iram tuam, & expendere eius magnitudinem. Metus vehementior obstupefacit, & obtundit animos, nec sinit considerare quæcùque ab ira geruntur, Ad verbum, *secundum timorem tui*. Et quidem Græcè, ἀπὸ τῆ φόβῳ σε, *à timore tui*. Sed ἀπὸ, *præ*, apud Septu. è linguæ Hebraicæ proprietate, in qua מִן *Mm, à, ab, præ*, vt *c*, *Oculi mei languerunt, ἀπὸ τῆ ἀσθενείας, præ inopia*. Et apud Paulum *d*. *Exauditus est ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, præ sua reuerentia*, id est, quia plurimùm Patri erat venerabilis & obseruandus. Ex quo misere Beza illum Pauli locum ad Caluini hæresim de desperatione Christi ob Dei iudicium torsit ad Castalionem deinde primùm negans ἀπὸ, significare *pro, præ, propter*. εὐλάβειαν, accipiens pro pauore & metu, cùm significet reuerentiam & vnerationem, vt in Liturgiis Græcis, μετ' εὐλαβείας, è qua apud Synesium εὐλαβέσταται, reverendissimi. Vel *præ*, suprà, plusquàm, maiorem timore tui, plusquàm est tui pauor, Gall. *qui peut cognoistre, que tu es plus cholese, que craint & redoute*? De eo, qui videtur mitis, propterea que non multùm timetur, cùm tamen sit valdè iracundus & terribil s: quasi dicat, Quis nouit percipere tuam iram, quæ maior est, quàm quis putet & credat? quæ maior est, quàm tu vulgò timearis: Vel *pro*, pro secundùm. Secundùm timorem tui quantus est tui timor, secundùm quod es formidabilis, secundùm timorem, quo tu es ob iram tuam pauendus, q. d. Quis ita cognoscit indignationem tuam, vt te sic timeat, quemadmodum oportet tam terribilem metuere Dominum? Timorem interpretantur Rabbini reuerentiam, venerationem, & cultum Dei. Quis nouit comprehendere maiorum iram tuam esse, aut certè tantam, quanta est tui reuerentia: quantùm tu timeri debes, quantùm tu es formidabilis & verendus quasi d. Tua ira est maxima. Nam tam latè patet, quàm timor tui, Anonymus. Kimhi aliter: Quantum quisque te timet, tantùm iræ tuæ experitur, vt queratur cruces maiores esse sanctioribus propositas, & exaggeret iræ diuinæ magnitudinem, querula exclamatione. Sic & *præ*, propter significabit. Propter tui timorem & reuerentiam, hoc ipso, quòd tu timearis & colaris. Verùm hæc explanatio ex eo proficiscitur, quòd posterius hemistichium intelligatur per se, & absque interrogatione. *Et præ timore tuo ira tua* (est.) Vti in vnoquoque est timor & cultus tui, ita sæuit indignatio tua in præsenti sæculo. Quem enim diligis, castigas, ne in futuro damnetur. Non enim corripis, vt occidas, sed vt corrigas. *Tuo*, tui passiuè, vt apud Malachiam *a*. *Si ego Dominus, vbi timor meus*? id est, mei, non quo timeo, sed quo timeor, siue timeri debeo. *Dinumerare*, metiri, comprehendere, habere in numerato, perfectè scire. Masoretæ aliter interpungentes, hoc verbum iunxerunt cum sequentibus, Dinumerare dies nostros sic notum fac. Doce nos numerum dierum nostrorum, vt sciamus, quid nobis desit, & nos præparemus ad fœliciter & sanctè moriendum, addicamus cor sapientiæ, resipiscamus, vel sapientiores efficiamur.

a Mal. 1. v. 6.

15 *Dexteram tuam sic notam fac*. יְמִינְךָ *Ieminò*, vel יְמִינָךְ *Ieminach*, per Caph: Masoretæ יְמִינֵי *Iamenu* (dies nostros.) Sic. Illatiua particula. Itaque, ergo in hac misera nostra conditione fac notam nobis (vnde Græci interponunt μοι,) tuam dexteram, potentiam, misericordiam, opem (Metonym.) *& eruditos corde in sapientia*, eorum fac, per Zeugma.) Fac quoque veros Prophetas & Doctores cognoscamus, ne falsis & insipientibus nos præbeamus seducendos, fac insapientes & pios incidamus, non in hæreticos, non in atheos, non in prophanos, & rerum diuinarum contemptores: iuxta Rabbinos, נאבי *nabi*, non παιδευόμενον, non Prophetam: sed ad verbum. *Venire faciemus*, exponunt: Et affe

b Ps. 87. v. 10.
c Heb. 5. v. 7.
d Pag. 207. 208. 209. *Beza impius impiè Paulum interpretatur.*

afferemus cor sapientiæ, vt afferamus cor sapientiæ, vt afferamus mentem sapientem, ostēde nobis tuam dexteram, vel dierum nostrorum finem. E mortis consideratione sapimus, cauti & prudentes efficimur: vt à malo declinemus, & bonum operemur.

16 *Conuertere Domine vsquequo*, reconciliare, placatus redi ad solitam misericordiam. *Vsquequo*? Aposiopesis, iratus eris, vel quid simile, Chald. *Vsquequo affliges nos*. *Deprecabilis*, placabilis, exorabilis, propitius. Hebraicè propriè pœnitentia ducâre, pœniteat te. Rectè Chald. *Conuertere à malo, quod minatus es te facturum populo tuo*. Alioqui, Consolare seruos tuos & cultores.

17 *Repleti sumus* שבענו *Sabahnu*, in præterito Kal. Masoretæ שׂבְּעֵנוּ *Sabbebénu*, in Imp. Piel, cum affixo: Reple nos, satia nos. *Manè*, maturè, opportunè, citò, tempestiuè. Hieronymus putat ad spem resurrectionis & æternæ vitæ præmia pertinere, quasi matutina misericordia sint.

18 *Lætati sumus*. שמחנו etiam hîc in præterito *Shemahnu*, Masoretæ vt suprà, שַׂמְּחֵנוּ *Shammebénu*, lætifica nos: vt sit precatio, non narratio. *Pro diebus*, pro numero dierum, pro magnitudine malorum, quæ dierum & annis præcedentibus pertulimus. Vnde Hebraicè כימות *Chimot* iuxta dies. *Annis*. (pro) annis, repetita Præpos. per Zeugma.

19 *Respice in seruos tuos*. His duobus versibus, tamquam formula consecrationis, vsus traditur Moses ad benedictionem populi, & tabernaculi recens à se perfecti, vt illic R. Selomo docet. Hebræa non admodū variant. *Videatur super seruos tuos opus tuum* (tuæ redemptionis & liberationis.) *Et dirige* הדרך *Hadrech*, à דרך *Darach*, in Hiphil, dirige, in rectam viam duc eorum filios, esto eorum dux. Masoretæ הדרכ *Hadarecha*, ab חדר *Heder*, vt Caph sit affixum. *Et decus tuum super filios ipsorum* (videatur.) Tua gloria & maiestas eis appareat & affulgeat. Sensus eòdem recidit.

20 *Et sit splendor*, fauor, gratia. Alij, æterna fœlicitas, vt Chald. *Sit dulcedo paradisi deliciarum à conspectu Verbi Dei nostri super nos, & opera manuum nostrarum præmium Dei nostri super nos, & opera manuum nostrarum sperentur. Præpara verba legis super nos, & opera manuum tuarum præparentur ab ipsa*. Hebraicè נעם *nèham*. i. iucunditas, dulcedo. *Dirige*, Hebraicè כוננה *Chununa* firma,

a *Exod.39.v. 43.*

firma, perfice, perage, vt quicquid manibus nostris agimus, fœliciter succedat. Iuua & fortuna actiones nostras, & dispone, vt rectæ sint. Locus contra Pelagianos de gratia.

Gratiæ commendatio cōtra Pelagianos.

ARGVMENTVM.

Ab omnibus periculis & hostibus esse securos, qui sunt in Dei tutela.

8

1 Laus cantici Dauid. XC. Hebr. 91.

QVi hâbitat in adiutório Altissimi: in protectiône Dei cœli cómorábitur.

3 Dicet Dómino, susceptor meus es tu: & refúgium meum: Deus meus sperâbo in eum.

4 Quóniam ipse liberâuit me de láqueo venántium: & à verbo áspero.

5 Scápulis suis obumbrâbit tibi: & sub pennis eius sperâbis.

6 Scuto circúndabit te véritas eius: non timébis à timóre noctûrno.

7 A sagitta volânte in die, à negótio perambulânte in ténebris: ab incúrsu, & dæmónio meridiâno.

8 Cadent à látere tuo mille, & decem milia à dextris tuis: ad te autem non appropinquâbit.

9 Verúntamen óculis tuis considerâbis: & retributiônem peccatórum vidébis.

10 Quóniam tu es Dómine spes mea; altíssimum posuísti refúgium tuum.

11 Non accédet ad te malum: & flagéllum non appropinquâbit tabernáculo tuo.

12 Quó

12 Quóniam ángelis suis mandâuit de te: vt
custódiant te in ómnibus viis tuis.
13 In mánibus portâbunt te: ne fortè offendas
ad lápidem pedem tuum.
14 Super áspidem & basilîscum ambulâbis: &
conculcâbis leônem & dracônem.
15 Quóniam in me sperâuit, liberâbo eum:
prótegam eum, quóniam cognôuit nomen
meum.
16 Clamâuit ad me, & exaúdiam eum, cum
ipso sum in tribulatióne: erípiam eum, & glo-
rificâbo eum.
17 Longitúdine diérum replébo eum: & osté-
dam illi salutâre meum.

---

1 *Laus cantici Dauid*, Hæc non habentur in fonte, sed adiiciuntur ex eorum opinione, qui cunctos Psalmos inscriptione carentes, vni Dauidi tribuunt.

2 *Qui habitat in adiutorio*, qui Deum habet adiutorem, in eius protectione tutus erit. Qui se eius auxilio committit, qui confidit, & conquieseit in eo, tutus erit ab omni periculo. Hebraicè. *Sedens in latibulo Excelsi, in vmbra omnipotentis pernoctabit*, id est, manens, quiescens, vt apud Lucam *a. Vos autẽ sedete in vrbe Hierusalem*, id est, manete, quiescite. *Qui*, sedet & conquiescit in Dei excelsi ope, qui sperat in Dei adiutorio, eóque nititur, id est, Dei omnipotentis tutela morabitur. i. eum protegit Deus omnipotens sua vmbra, vt in refrigerio, & expers omnium iniuriarum solis. Non succumbet is, quẽ Deus adiuuat, Sic & R. Selomo. Quô pertinent ista Chaldæi, *qui collocat mansionem suam in secreto Altissimi, in vmbrabium gloriæ Dei commorabitur.* Cæteri Rabbini hîc frigent, nec vident. *Habitare*, siue *Sedere*, sumi pro quiescere *b. Commorabitur.* Verb. pernoctabit, illic permanebit tota nocte, tamquam in hospitio. Illic dormiet secure, nec sentiet noctis iniurias, noctem illîc transigens. Nox symbolicè tempus est calamitatum & malorum.

a Luc. 24. v. 49.

b Psal. 21. v. 4.

3 *Dicet Domino*, Dicere poterit verè & meritò. Hebr. אמר *omar*, id est, dicã: vt sint verba Dauidis suo exemplo, ad sperandum in Domino inuitantis. Sed quia nihil refert, quis piorum hoc dicat, vt connexio esset planior & magis perpetua, Enallagen personæ mutarunt Septuaginta. Sic enim vsque ad vers. antepenultimũ, quo Deus loquẽs inducitur, Psalmographus pios alloquetur. Alioqui in hoc Psalmo est commutatio Dei ad fidelem, fidelis ad Deum, denique ad fidelem. *Et tu.* Non est in Hebræo, sed Euphoniæ gratia, & ex verborum consequentia adiectum, vt testatur Hieronymus *a.*

a *ad Sunił.*

4 *Quoniam ipse liberauit me*, Mimesis continuatur. Hebraicè te. Ratio istius mutationis proximè tacta. Sic enim omnia deinceps faciliùs cohærebunt. *Laqueo venantium*, clandestinis hostium insidiis, qualibus solent vti venatores & aucupes. Augustinus & Arnobius inuisibiles hostes intelligunt, Diabolum, eiúsque Angelos, secretim percutientes *b. A verbo aspero*, à calumnia, maledicentia. Vnde & Symmachus, à sermone calumniatum. דבר per geminum Camets, *Dauar*, verbum, res, negotium: per geminum Segol, דבר *Deuer*, vt legunt Masoretæ, pestis. Liberauit ergo me à verbo aspero, à re aspera (vt intelligat quoduis periculum & malum) vel à peste confractionum, à peste noxia & exitiali. Quod aliqui dirigunt ad historiam de peste, tempore Dauidis in populum immissa *c.* Sed iam docuimus huius & nouem sequentium auctorem esse Mosem, non Dauidem.

b Exod. 12. v. 29. 2. Reg. 24. v. 16. 4. Reg. 19. v. 35.

c 2. Reg. 24. v. 15. 16.

5 *Scapulis suis obumbrabit* Apostrophe perpetua ad hunc pium, de quo hactenus in tertia persona. *Scapulis*, alis suis propriè proteget te. Scapulas maluerunt, vt in vtroque hemistichio. Metaphora esset diuersa: vna ab auibus, sub quarum alis pulli securi agunt, nec sibi metuunt ab accipitribus, altera ab hominibus latas scapulas & humeros habentibus. *Obumbrabit*, obteget, operiet te. Sub latis suis scapulis occultabit te. *Sperabis*, confidenter ages, & tutò, per Metalepsim, securè versaberis. Sic *confidenter* pro securè, apud Ieremiam *d*, & *spes*, pro securitate sumpta *e*. Hinc Chald. *Vmbra diuinitatis eius obumbrabit tibi, & sub vmbra gloriæ eius securus consistens.*

d Ier. 33. v. 16

e Psal. 4. v. 10.

Scuto circumdabit, sicut scuto, vt scutum. *Circumdabit.* Rectè: quoniam סחרה *Sohera*, clypeum rotundum,

siue parmã significat. Ad verbũ, scutum & parma veritas eius (est) fides, siue fidelitas eius erit tibi pro scuto & protectione, téq; omni ex parte cõmuniet. *Veritas*, fides, certitudo. *A timore nocturno*, à terriculis nocturnis.

7 *A sagitta volante.* Epithetũ sagittæ propter pinnas vocris & celeris: de subitis & inopinatis malis, *A negotio*, lucris & celeris: de subitis & inopinatis malis, *A negotio*,

a *Vers.4.* à re: vel per sex puncta, à peste, vt suprà *a*. *Ab incursu.* Hebraice מקטב *mikketeb* à lue (quæ) grassatur meridie. Pestem, siue grassetur noctu, siue die, non formidabis. Thalmudici, R. Selomo, & Chaldæus cum nostris קטב *Keteb*, putant esse dæmonium sæuissimum, quod vel in meridie grassari audeat, cùm alia noctu potius peruadat, & in tenebris dominentur. *Dæmonio meridiano*, meridie deuastante, aperto, manifesto, apertè occurrente & grassante: à manifesta sæuitia Diaboli & tyrannorũ. ישוד *Ieshud* per Metathesim potuerunt accipere, ושיד *sed*. Nam שדים *Sedim*, sunt dæmones, R. Selomo addit רבר *Deber*, & קטב *Keteb*, esse nomina dæmonum, quorum vnus noctu, alter meridie noceat. Docet quicquid contingere possit mali, siue per noctem, siue per diem, siue ex insidiis, siue apertè, minimè nocturum. Nam quatuor pericula enumerat, duo nocturna, & totidem diurna Chald. *Non timebis à timore dæmonum, qui ambulant in nocte, à sagitta Angeli mortis, quàm emittit interdiu, à morte in tenebris ambulante, à turba Dæmonum in meridie grassantium.* Sic de dæmonibus insidiantibus, maximè noctu, vt corpora benè pasta ad libidines incendant, interpretatur Nicetas *b*.

b *In Oratio. Nazianzeni de Baptismat.*

8 *Cadent à latere tuo.* Omni ex parte tutus eris. *Cadent.* Absolutè, siue meropassiuè. Occumbent pestilentia, bello, & prædictis aliis euentis. Alij, passiuè, per quandam transitionem, prosternentur tua manu, vt actio sit pij, q.d. Prosternes plurimos tam ad sinistram, quàm ad dextram, sed multò plures ad dextram, ad quam vis brachij fertur. *A latere*, à sinistra parte & latere. Nam ad deteriore nomen generis dicitur. *Non appropinquabit.* Myrias supp. Nam אלף *eleph* & רבבה *rebabah*, mille & myrias sunt singularis numeri, vel distributiuè, villas tanto numero, ne vnus quidem. Alij repetunt suppositum è præcedente vers. Pestilentia, vel bellum, vel aliud infortunium, quo cæteri morientur, non propinquabit

A quabit tibi, neque te attinget. In publicis calamitatibus pij seruantur *a*.

a *Esa.43.v 3.*

9 *Verumtamen*, verumetiam. *Retributionem.* In malum accipitur, pro pœnis debitis, euersione, vindicta. *Senties* te non frustrà spem tuam in Domino collocasse, quòd impij sint vltionem accepturi.

10 *Quoniam tu es.* Dicendo supp. vt sit Mimesis linguæ consueta Alioqui nimis abrupte à pio se conuerteret ad Deum, & mox à Deo ad pium. Et retributionem peccatorum videbis (dicendo, vel, & dices.) Quoniam tu es Domine spes mea. Sic & R. Selomo, & veteres Rabbini, per eclipsim לאמור *leemor dicendo*, vel כי אמרת *ki amartha, quia dixisti*. Vnde personam primam, vt suprà, mutare in secundam, ad perspicuitatem poterat. Quoniam Dominus est spes tua, id est, quoniã posuisti spem tuam in Domino. Potest iungi cum sequentibus. Dicendo, dicens, cùm dices, tu es Domine spes mea, Altissimum, ô homo, posuisti refugium tuum, q.d. Si in Deum spem & fiduciam tuam coniicias, habes refugium altissimum & tutissimum. *Altissimum*, Græcis epithetum Dei. Non refugij ἀπὸ ὑψίστου ἔστω καταφυγὴ σοι, Altissimum posuisti euationem tuam (ô pie.) Ne quis existimet Altissimum esse neutrius generis, & construi cum Subst. *Refugium.* Est enim masculinum, significans Deum excelsum, vt infrà *b*, q.d. In Deo Altissimo & in cœlis habitante posuisti tuum refugium, siue refugij habitaculum. At Hebræum עליון *helion*, vtrumque genus patitur, estque adiectiuum significans tutissimum, securissimum eleuatum, & summotum à periculis. Quare Chaldæus in neutro accepit: *In altissima mansione posuisti domum habitationis tuæ.* Mox reuertitur ad cœptam versùs pium Apostrophen.

b *Psal.91. v. 1. & 9.*

11 *Non accedet ad te malum*, non accidet tibi fortuitò, & citra Dei prouidentiam: nõ fortuitò cadet. Hæc vis verbi, יראנה *ieraune. Flagellum*, plaga, calamitas familiam tuam non infestabit. Securitas ad totam tuam domum extendetur.

12 *Quoniam Angelis suis.* Ratio huius securitatis, Angelorum custodia *c*. Quæ etsi non sit simpliciter necessaria ad nostram salutem, vel tutelam, ac ad illam Deus solus sufficiat, vt ad reliqua omnia: ea tamen exigitur, quoniam Deus sic instituit. Hunc scilicèt ordinem in

Angelorũ custodia, vt necessaria.

c *Psal.33.v.8 Hebr.1. v.14*

Universidad de Deusto Biblioteca

rebus posuit, vt inferiora per media, & media per superiora regi velit. Quamquam non se isti ordini ita alligauit, eum quin plerumque potestate sua absoluta suspendat, ac immediatè pleraque efficiat. *De te*, de tua salute & tutela. Hoc etiam Christo competit. Vsus enim est Christus ministerio Angelorum in multis. Nō quòd eo indigeret, sed quòd Deus sic instituerit. Instituit enim, quemadmodum tradit Dionysius *a*, vt ministerio Angelico homines dirigantur, adiuuentur, custodiantur, purgentur, illuminentur, perficiantur. Cuius rei persuasio etiam Paganos imbuit. Nam ex eorum sententia Genius natalis & candidus commemoratur apud Tibullum *b*, & Ouidium *c*, *Vis tuis*, quocumque perges. Alij, in omnibus actionibus tuis. Alij in tua vocatione. Metaph. variè concipiuntur.

Christus Angelorum ministerio vsus.

a *De cœlesti Hierar. cap. 9.*

b *libr. 1. ele. 8. lib. 2. ele. 2. & 4. eleg.*

c *libr. 5. Trist. eleg. 6.*

13 *Portabunt*, regent, deducent, & omne auxilij genus tibi afferent, necunde detrimentum, vel minimum patiare. Theod. Ad verbum, Super palmas eleuabunt. Videtur Metaphora à nutricibus, quæ infantes in manib. gestãt, ne impingant alicubi. Chaldæus lapidem allegoricè exponit prauum fomitem & concupiscentiam. Ne fortè impingant ad prauum figmentum pedes tui.

14 *Super aspidem* שחל *Sahal*, grandæuus leo. Pardum aliqui interpretantur. *Basiliscum*, פתן *Pethen*, genus serpentis pernicioſissimi. Aspidem aliqui. *Leonem* כפיר *kephir*, leo iunior. Neque venenatæ, neque feræ bestiæ, neque diabolus & eius administri vllam vim aduersus te habebunt. His enim dæmones diuersorum ingeniorum indicantur *d*. Quantum ad literam, exempla habentur Dauidis *e*, Samsonis *f*, Danielis *g*, & Pauli *h*.

d *Luc. 10. v. 19.*

e *1. Reg. 34.*

f *Iud. 14. v. 6.*

g *Dan. 6. ver. 22.*

h *Act. vlt. v. 5. 6.*

15 *Quoniam in me.* Iam Deum loquentem inducit, & per se promittentem, quæ ipse prædicauerat, vt promissio sit efficacior & solennior. *Speranit*, concupiuit, vehementer amauit, Hebraïcè חשק *haschak*. *Nomen meum.* Mc. vt ferè per totam Scripturam.

16 *Cum ipso sum*, ipsi adero.

17 *Longitudine dierum.* Eum longitudine dierum satiabo in hoc sæculo, & ostendam illi salutem meam in futuro, vt salutem æternam, vel Messiæ, anima ipsius consequatur. Nisi malis totum versiculum ad futurum sæculum pertinere. *Longitudine dierum*, vita æterna. Vera enim vitæ diuturnitas est æternitas in cœlis. *Salutare*

meum, saluatorem mundi Messiam. Hæc omnia Kimhi. *Ostendam*, non modò videre faciam, sed & præstabo, atque exhibebo salutem sempiternam.

ARGVMENTVM.

Deum collaudandum, quòd eius omnia sint magna, malos perdat, bonos seruet.

1 Psalmus cãtici in die Sabbathi. XCI. He. 92.

2 Bonum est confitêri Dômino: & psállere nómini tuo Altíssime.

3 Ad annunciándum manè misericórdiam tuam, & veritâtem tuam per noctem.

4 In decachôrdo psaltêrio: cum cantico, in cithara.

5 Quia delectâsti me Dómine in factûra tua: & in opéribus mánuum tuárum exultâbo.

6 Quàm magnificâta sunt ópera tua Dñe: nimis profúndæ factæ sunt cogitatiônes tuæ.

7 Vir insípiens non cognóscet: & stultus non intélliget hæc.

8 Cùm exôrti fúerint peccatôres, sicut fœnũ: & apparúerint omnes, qui operântur iniquitâtem.

9 Vt intéreant in sæculum sæculi: tu autem Altíssimus in ætêrnum Dómine.

10 Quóniam ecce inimíci tui Dómine, quóniam ecce inimîci tui perîbunt: & dispergêntur omnes, qui operântur iniquitâtem.

11 Et exaltâbitur, sicut vnicórnis cornu meũ: & senêctus mea in misericórdia vberi.

12 Et despêxit óculus meus inimîcos meos: & in surgéntibus in me malignantibus aúdiet auris mea.

13 Iustus vt palma florêbit: sicut cedrus Líbani multiplicábitur.
14 Plantâtí in domo Dómini: in átriis domus Dei nostri florêbunt.
15 Adhuc multiplicabûntur in senêcta vberi: & benè patiéntes erunt, vt annúncient.
16 Quóniam rectus Dóminus Deus noster: & non est iníquitas in eo.

---

1 *Psalmus cantici.* De Sabbato non huius sæculi, sed alterius, quod totum est Sabbatum, à Leuitis canebatur, R. Selomo. & de rebus Messiæ, quibus omnia erunt quieta & tranquilla, R. Ataia. Hunc attribuunt Adamo in Babâ Bathrâ, quem, quia vespera priore Sabbati creatus fuisset, simulátque Sabbatũ illuxisset, cecinerit. Sed iam docuimus esse Mosis *a*: aut saltem Mosem, eum in scripta sua relatum Synagogæ tradidisse. *In die.* Hebraïcè יום *Iesom*, i. In diem, vel de die Sabbati, de die, quo cessauit Deus ab operibus suis, & quem benedixit sanctificauitque, vt illo homines opificij mundi beneficium recolerent, & legem suam meditarentur. Hinc infrà *b. Quia delectasti me Domine opificio tuo.* Nam reliquis hebdomadæ diebus homo se in suis negotiis occupat: at oportet, vt hoc die totus vacet, & quiescat ad glorificandum Deum opificẽ, & ne in meditatione quidem suarum rerũ præteritarum, vel consultatione futurarum operam collocet, dicẽte Esaia *c. In Sabbato glorifica eum, vt nõ facias vias tuas, & non inueniatur voluntas tua, & loquaris sermonem.* Vnde consueuerat Israël prope Sabbatum adire Prophetas ad audiendum Dei verbum. Abben Ezra *d.*

a *Psal.* 89.
b *Vers.* 5.
c *Esai.ca.* 58. *ver.* 13.
d *Exod.* 20.

2 *Bonum confiteri Domino,* טוב *Tob.* Hebraïcè transcendens. Bonum moraliter & aliis rationibus, nempè vtile, salutare, decorum, consentaneum, *Tuo,* mutat personam. *Altissime,* ô Deus excelse.

3 *Ad annunciandum manè misericordiam tuam, per noctem,* quouis tempore. Allusio ad sacrificium matutinum, pomeridianum, & vespertinum circa horam nonam, tertiam à meridie, orationis præcipuas horas *e*, vt discamus

e *Li.* 19. *Ant. Iosephi.c.* 8.

A scamus conuenire ad solennes preces. Symbolicè mane, tempus rerum prosperarum, Nox aduersarum. Quocũque tempore laudandus Deus, & quia misericors, & quia *Orandus quãdo Deus.* stat promissis. Præcipuè autem temporibus publicæ orationi destinatis, qualia erant in veteri lege mane & vesperi. *Misericordia,* de gratuita bonitate, *Veritas* de promissionum certitudine & præstatione.

4 *In decachordo psalterio,* (&) psalterio. Nam sunt duo instrumenta musica in Hebræo, vt illic apparet ex particula Vau (&) interiecta. *Cantico,* cum suaui cantu.
B Vnde הגיון *higion,* in inscriptionibus aliquorum Psalmorum est genus hymni suauissimi. Vel iuxta alios, sonori organi. Celebrandus est Deus cum instrumentis musicis, id est, cum hilaritate & voluptate. Nostri in decalogi habentis decem præcepta, tamquam decem chordas, præstatione, & reliquæ diuinæ legis partium executione, vt quemadmodum Decachordum est Decalogi Symbolum, ita reliqua instrumenta reliquarum legis partium.

C 5 *Quia delectasti me in factura tua,* in operibus creationis, in fabrica tua, in rebus à te, sex primis diebus mundi procreatis. Nam Psalmi argumentum, & inscriptio est in diẽ Sabbathi, quando Deus cessauit ab operibus suis, id est, à creatione nouarum specierum, & se veluti conuertit ad earum contemplationem.

6 *Quàm magnificata sunt opera,* O quàm magna & admiranda sunt opera tua. *Opera tua,* res à te productæ. *Cogitationes tuæ,* prouidentiæ tuæ rationes, administrationes, & procurationes, peruestigatu & percepru difficiles sunt, & arduæ. Tua consilia sunt valdè profunda
D ad perscrutandum. In Dei operibus duo considerandi, Dei creatio, & prouidentia erga ea. Est enim mundi conditor simul, & gubernator. Vt Sabbato primo cessauerit à nouæ speciei rebus condendis, at non cessauit ab eis perpetuandis per indiuiduorum successionem, conseruandis, dirigendis, gubernandis. *Pater enim vsque modò operatur a.*

In Dei operibus quid maximè considerandum.

a Ioã. 5. v. 17.

7 *Vir insipiens non intelliget & stultus,* carnalis, animalis, stolidus, stupidus, impius, huius sæculi sapiens, qui mentem ad Deum, eius opera, & prouidentiam contemplandam non attollit, neque ea, quæ Dei sunt percipit & sentit, *non cognoscet,* hæc, per hypozeugma.

Stultus. Aliqui distinguunt, vt בער *Baar, insipiens, sit* A brutus & stupidus, Gallicè *Sot.* בסיל *Kesil, stultus,* praue desipiens, qui non cupiditate vel ignoratione victus peccat, sed mentis peruersitate. Gall. *Vn mauuais fol. Hæc* hæc Dei mirabilia, hanc pulchritudinem & magnitudinem diuinorum operum, hanc Dei prouidentiam.

8 *Cùm exorti fuerint,* Secunda pars de prouidentia. Solet Scriptura creationi subiicere prouidentiæ opera, quoniam duobus se Deus nobis reddit admirabilem, & amabilem. *Cùm exorti fuerint.* Clariùs Hebraicè בפרח *bipereah.* 1. *Cùm germinauerint: Cùm apparuerint.* Ibidem patet apparere accipiendum pro caput efferre, eleuari, exaltari, florere in hoc mundo. Et (cùm) efflorauerint, vt mox acerbiores pœnas sustineant, & in ignes æternos præcipitentur: tu perpetuò manebis Altissimus, siue in loco alto, incorrupto, alieno ab omni interitu.

9 *Vt intereant in sæculum,* Hæc particula consecutionem importat, non causam: ordinem & vicissitudinem, non finem. *Tu autem.* Autem, redundat Latinè, quòd sit expletiua particula, & pro אף, vt Vau pro Pe raphe Arabum: vel iuxta alios emphatica, *Sanè, profectò.* Pendet B enim sententia è superiore versu: Cùm illi interierint funditus, tu eris perpetuò altissimus. Illorum interitus nihil detrahet de tua æternitate, & æterna fœlicitate & maiestate. Chaldæus maluit connexionem esse imperfectam. Itaque initio versus subaudit, *Futurum est. Cùm improbi floruerint, aliquamdiu, tum futurum est, vt intereant in sæculum sæculi. Nam eorum fœlicitas est momentanea. Tu autem, &c. Altissimus* מרום *Marom,* per Auxesin (ó) altitudo, Deus, qui in altis habitas.

10 *Et dispergentur omnes,* dissipabuntur, disperdentur, C profligabuntur, vel separabuntur. Hinc Chald. *Et separabuntur à congregatione iustorum.*

11 *Et exaltabitur sicut vnicornis eorum,* robur, potentia. Metaph. *Sicut vnicornis,* cuius cornu est pulcherrimum, durissimum, & valdè eleuatum. *Et senectus mea,* Et senectus mea exaltabitur, copiosa, & larga Dei misericordia, siue ex Hebræo בשמין *beschemem,* & Græco ἐν ἐλαίῳ πίονι, oleo pingui. Nam noster respexit ad olei Metaphoram, nisi fortassè legerit ἐλαίῳ. Chald. *Oleo recenti frondentis oliuæ.* Nam oleum passim est symbolum

A lætitiæ, gratiæ & misericordiæ, quippè quod valeat ad membra fouenda, & corpus corroborandum, vt Dei gratia, ad corpus & animum. Alia Metaphora, oleum pingue demonstrat habitum corporis succulentum & vegetum, quo pios senes Deus afficere solet. Quod Cicero *a* attribuit vitæ anteactæ temperanter, ascribitur hic pietati. בלוח *balluth, senectus,* à בלח *balá, inue-* *a li. de senect.*
terauit, rectiùs, quam Rabbini à בלל *balal, confundit, conspersit:* vt sit præteritum Kal. dupl. & quantùm ad sensum, & quantùm ad Grammaticam. Nam connexio B est simplicior, & conuenit cum versu 15. Porrò iuxta Grammaticos canones habet accentum in vltima, more Nominum, non in penultima, more Verborum. Interim illi sic per Eclipsim exponunt: *Conspersi* (caput meũ) *oleo viridi,* Metaphoricè, de bonorum & deliciarum affluentia. *Et conspersi,* pro conspergam: vt mox *Despexit, despiciet.*

12 *Et despexit oculus meus.* Ad verbum respexit in inimicos meos, vt & Psalt. Romanum. Illos despiciemus, C quos non metuimus, neque magni facimus. *In surgentibus.* Duobus vocabulis. In malignantibus, & ex Arebetypo, maleficis, qui surgunt contra me, audiet auris mea, vindictam supp. quam expecto. Alibi notauimus cum Verbis sentiendi Aposiopesim & Eclipsim esse vsitatam. Hinc Chald. *Vidit oculus meus interitum vexantium me, & eorum, qui insurgunt contra me, vt lædant, audient aures mea vocem confractionis.*

13 *Iustus vt palma florebit,* Antithesis ad vers. 8. *sicut fœnum.* Palmæ autem comparatur iustus, propter perpetuũ D virorem, ex quo φοινικόφυλλος, apud Theophrastum *b* *b Lib. x.*
quæ neque æstate, neque hyeme amittit, & propter fructus suauitatem, & propter constantiam & firmitatem, dum oneribus non succumbit, apud Gellium, sed contra ea nititur & assurgit, & quia diutissimè viuit, vt sit beatæ immortalitatis symbolum. *Cedrus,* quæ copiosè se multiplicat, numquam putrescit, folia non abiicit, odorem habet iucundissimum, staturam procerissimam & rectissimam, vmbram denique gratissimam. Sic enim iusti firmi sunt & stabiles: quò magis premuntur assurgunt altiùs, &c. Cedrus commendatur celsitudine, diuturnitate, odore, & vmbra.

14 *Plantati in domo Domini,* Nominatiuus Verbi *flore-*

bunt. Qui in Ecclesia Dei plantati & sati fuerint, florebunt, & adhuc in senio pingues, virentésque fœtificabunt. Aliqui distinguunt, per domum Ecclesiam militantem, per atria triúphantem accipientes, quæ dicantur atria, propter multiplices & varias cœli mãsiones.

e Ioã. 14. v. 2.

15 *Adhuc multiplicabuntur*, veluti reiuuenescent. *Multiplicabuntur*. Germinabunt, fructificabunt. *Vberi*, copiosè vncta, fertili, quam Latini appellant viridem senectutem: πίονι, pingui, vegeta, & succulenta. In Hebræo iungitur cum sequentibus, non cum *Senectute*. Pinguis & virides erunt secùs quàm vers. 11. *Et bene patientes*, εὐπαθοῦντες. Græcismus, benè affecti, & valentes. Hinc Hebraicè רעננים *verahananim*. 1. & virentes erunt. *annuncient*, quod sequitur, rectum esse Dominum, & iniquitatis expertem. Quare hîc Masoretæ rectè sequentem vers. inchoarunt. Finis conseruationis iustorum in mundo est annunciatio, siue celebratio iustitiæ, bonitatis, & magnitudinis Dei.

ARGVMENTVM.

Dei, siue Christi regnum & legem extollit.

1 Laus cantici ipsi Dauid in die ante sabbatum, quando fundata est terra. XCII.

Hebr. 93.

DOminus regnâuit, decôrem indûtus est, indûtus est Dóminus fortitúdinem, & præcînxit se.

3 Etenim firmâuit orbem terræ qui non commouébitur.

4 Parâta sedes tua ex tunc: à sæculo tu es.

5 Eleuauêrunt flúmina Dómine: eleuauêrunt flúmina vocem suam.

6 Eleuauêrunt flúmina fluctus suos: à vócibus aquârum multârum.

7 Mirábiles elatiônes maris: mirábilis in altis Dóminus.

8 Testi-

8 Testimónia tua credibília facta sunt nimis: domum tuam decet sanctitûdo, Dómine, in longitûdinem diêrum.

---

1 *Laus cãtici ipsi Dauid.* Hæc inscriptio, vt multæ aliæ, secorsum à secundo huius quarti libri vsque ad 100. est addita à Septuag. è maiorum traditionibus, non scriptura. Hunc autem Psalmum cum sequentibus septem esse de Christi diebus tradit R. D. Kimhi, vt & fortasse cuncti vndecim, quorũ Mosem auctorem esse tradunt, nempé ab 89. vsque ad 100. *Ipsi Dauid.* Ipsius Dauidis, de quo idiotismo suprà *a*. Interim Hebræi constanter Mosem Psalmi huius conditorem faciunt non Dauidem, recurre ad Ps. 89. Recentiores nonnulli conciliare student, vt materia sit Mosis, forma, & stylus siue compositio Dauidis. *In die ante Sabbatum.* In prosabbato, vnica voce Græcè. *Fundata est*, id est, inhabitata, vt habet Gallicanum Psalterium. Die enim Veneris cõditi fuere Adam & Eua, per Christi deinde mortem Ecclesia ædificata, quoúsque vltima ætas, siue sabbatismus ille sempiternus populi Dei appareat *b*.

a *Psal.* 3.

b *De quo Heb.* 4. *ver.* 9.

2 *Dominus regnauit*, regnum accepit, regnum iniit. Aliqui, regnat, Præteritum pro Præsenti. *Decorem indutus est*, Præcitus est copiosa gloria, maiestate, potentia, & fortitudine: magnificentiam & robur copiosè possedit, & assumpsit. In hac lingua induere, est planè & copiosè possidere, vt D. Paulo *c*, *Induere Christum*. *Et præcinxit se*, magnificentia & fortitudine, per Zeugma. Ad mundum condendum vel potiùs refingendum, & restaurandum Christus reparauit rebus omnibus: se ad eum reformandum & corrigendum copiosè comparauit, qui iam totus erat peruersus, & deprauatus. Vnde *d* pro *Firmauit*, Septuaginta interpretes dixerunt *Correxit*. Hîc autem Dominus videtur esse Christus, de cuius regno agitur vtroque Psalmo, & iisdem fere verbis. Est autem Metaphora ab eo, qui se fortitudine & viribus munit, potentérque præparat ad profligandos, & compescendos vehementes aliquos motus, turbas, atque adeò periculosa bella.

c *Ro.* 13. *v.* 14.

d *Ps.* 95. *v.* 111

3 *Etenim firmauit.* Probat Deum fortem esse, & magnum, ab effectis, præsertim ab orbis productione, & rectione

rectione, vel à mundi peccatis & impiis cultibus correptì restauratione, ac in melius mutatione, vt *firmamenti* significet, roborauit gratia, fide, vera religione & sui notitia, ne deinceps redeat in pristinam confusionem, neve maiestatis diuinę agnitio redigatur, ad vnius familiæ & gentis angustias, vt olim cùm Ecclesia erat Iudaica, non Catholica, siue vniuersa. *Qui non commouebitur, qui* in perpetuum stabit, neque in nihilum redigetur, vt de

a *Eccl. 1. v. 4. Terra & elemẽta quoad substantiam perpetuo stabunt.*

Terra autem in æternum stat. Mundum ipsum conditi immobilem ratione sui totius, non partium, perpetuo duraturum vsque ad consummationem sæculi. Item Ecclesiam vniuersitate gentium constantem siue Catholicam.

4 *Parata sedes tua*, firmata, stabilita ad orbem regendum, gubernandum, iudicandum. *Ex tunc*, ab orbe formato. Nam ab initio rex omnium creaturarũ, & Dominus fuit: vel, ab æternitate. Nam *Tunc* in Dèo æternitatem dicit. *A principio* vertit Chald. & sic Hieronymus

b *Prou. 8. ver. 22.*

antequam quicquam faceret à principio. (Ex tunc Hebraicè) Hoc sequitur Euthymius, interim monens has locutiones, ab initio, à principio, nullum tempus inducere in diuina natura, sed æternam quandam antiquitatem, vt quod sequitur, *A sæculo tu es*, id est, ab æterno. Sedes hæc commodatur ad Ecclesiam, quæ stabilis est non obstantibus mundi fluctibus.

5. 6. 7. *Eleuauerunt flumina Domine.* Eleuauerunt fluminum sonitum suum, & strepitum ad orbem terræ obruendum atque submergendum: item mare mirabiles suas elationes extulit. Sed tu his cunctis fragoribus es insignior & terribilior, vt proinde orbis terræ in sua integritate & statu persistat, neque deleatur. Allegoria de motibus & bellis impiorum contra regnum Dei, & Ecclesiam, quæ ille comprimit. Chaldæus in bonam partem interpretatur per Prosopopœiam, *Leuauerunt flumina laudem coram Deo, leuauerunt flumina vocem suam in cantico, recipient flumina præmium laudum suarum. A vocibus aquarum multarum, laudibus fluctuum maris magni celebrata est in excelsis Dei celsitudo.* Hinc nostrorum aliqui flumina exponunt Apostolos, non sæculi tyrannos & potentes. *Vocem* illisionem propr. suum strepitum.

6 *Eleuauerunt flumina fluctus.* In Hebræo idem verbum, quod bis priùs, futura quidem voce, sed habente

A Præteriti significationem, per regulam assignatã suprà *a*. Nempè gaudet Scriptura ternario numero in Anaphoris, & similibus tropis, propter mysterium trium diuinarum Hypostaseon. *Fluctus*, confractiones suas propriè, fluctus à confringendo appellantur, quòd se mutuò frangant. *A vocibus*, præ vocibus, propter voces & fremitus multarum vndarum: vel iuxta nõnullos, plusquàm voces, plusquàm sonitus aquarum multarum, id est, tonitrua raptantia aquas multas. ומ *Min* Præpositio

B inseruit etiam comparationibus. q.d. fluctus fluminum bombum terribilium tonitruorum superarunt. Hoc iungunt Masoretæ cum sequenti hemistichio, dum hìc versum inchoant.

7 *Mirabiles elationes.* vndæ, fluctus, prop. collisiones. *Mirabilis*, Mirabilior in sublimi suo cœlo Dominus, qui illas matis elationes mirabiles, & insignes (id est, motus & persecutiones) compescit. Aliqui accipiunt pro

2 *Testimonia tua credibilia.* Epiphonema. Verba tua,

C quæ tu es testificatus, & solenniter promisisti per Prophetas de regno tuo, illud scilicèt tuo beneficio semper incolume fore, credibilia sunt valdè, id est, digna credi, certa, fidelia, fixa & firma mirum in modum, vt qui ea suo tempore perfeceris. *Credibile.* ex Hebræo hìc fidele: id est, firmum, certum. *Domum tuam.* Iam ergo deceps Ecclesiam conuenit esse sanctam, & immaculatam, ac puritate in perpetuum decorari, vt quæ tantum, tamque prouidum custodem habeat, ac tanta beneficia ab ipso consequatur.

a *Psa. 6. vers. vlt. Tres diuinæ hypostaſes anaphoris Scripturæ declarantur.*

ARGVMENTVM.

Precatur, vt superbos, & impios puniat. Et id sibi, Deique populo promittit.

1 Psalmus ipsi Dauid quarta sabbathi.

XCIII. Heb. 94.

DEus vltiônum Dóminus: Deus vltiônum liberè egit.

3 Exaltâre, qui iúdicas terram: redde retributiónem supêrbis.

4 Vsquê

4 Vsquequò peccatôres Dómine: vsquequò peccatóres gloriabûntur?

5 Effabúntur & loquêntur iniquitátem? loquêntur omnes, qui operântur iniustítiam?

6 Pópulum tuum Dòmine humiliauérunt: & hæreditâtem tuam vexauêrunt.

7 Viduam, & áduenam interfecérunt: & pupîllos occidêrunt.

8 Et dixêrunt, non vidébit Dóminus: nec intêlliget Deus Iacob.

9 Intelligíte insipiêntes in pópulo: & stulti aliquândo sápite.

10 Qui plantáuit aurem, non áudiet? aut qui finxit óculum, non considerat.

11 Qui córripit gentes, non árguet: qui docet hóminem scientiam?

12 Dóminus scit cogitatiônes hóminum, quóniam vanæ sunt.

13 Beâtus homo, quem tu erudîeris Dómine: & de lege tua docûeris eum.

14 Vt mítiges ei à diébus malis: donec fodiâtur peccatôri fóuea.

15 Quia non repéllet Dóminus plebẽ suam, & hæreditâtem suam non derelînquet.

16 Quoadûsque iustitia conuertâtur in iudícium: & iuxta illam omnes, qui recto sunt corde.

17 Quis consûrget mihi aduêrsus malignántes? aut quis stabit mecum aduêrsus operántes iniquitâtem?

18 Nisi quia Dóminus adiûuit me: paulóminus habitâsset in infêrno ánima mea.

19 Si dicêbam, motus est pes meus: misericórdia tua Dómine adiuuábat me.

20 Secun-

20 Secundùm multitûdinẽ dolôrum meôrum in corde meo: consolatiônes tuæ lætificauêrunt ánimam meam.

21 Numquid adhæret tibi sedes iniquitâtis: qui fingis labórem in præcêpto?

22 Captâbunt in ánimam iusti: & sánguinem innocêntem condemnâbunt.

23 Et factus est mihi Dóminus in refúgium: & Deus meus in adiutórium spei meæ.

24 Et reddet illis iniquitâtem ipsôrum, & in malítia eôrum dispêrdet eos: dispêrdet illos Dóminus Deus noster.

---

1 *Quarta Sabbati*, Paulus Burgensis tradidit hunc Psalmum apud Iudæos recitari quarta feria. Ex hac igitur consuetudine Septuaginta hanc apposuerunt epigraphem.

2 *Deus vltionum liberè egit*, splendidè apparuit. Palàm, & in luce, & oculis omnium iudicia sua exercuit, prout libuit, nemine prohibente, vt cui nullus habeat resistere. Splendidè se manifestat, dum vltionem palàm, & ante oculos exhibet. *Liberè*, παῤῥησίᾳ publicè, palàm הוֹפִיעַ *Hophiah* possit etiam accipi in Imper. Liberè age, illucesce, (in nostram salutem) splendidè appare. *Vltionum Deus*, quia suos de improbis vlciscitur, Deus vltor & vindex.

3 *Exaltare qui iudicas*, altum & glorioſum te oſtende, superbos puniendo, & eis mercedem superbiæ debitam reddendo. Te altiorem, & celsiorem eis præbe. Ostende tuam altitudinem, & potentiam, eos deprimendo.

4 *Vsquequò peccatores gloriabuntur*, exultabunt de sua felicitate contra probos.

5 *Effabuntur*, fundent, scaturire facient prop. abundè emittent, effultient. *Iniquitatem*. Durum propriè. Dura & intoleranda verba effundent. Quæ locutio suprà occurrit a עתק *Hathak*, sonat etiam vetus. Quare aliqui interpretantur inueteratam malitiam. *Loquentur omnes*. In Hebræo est aliud verbum à priore. יתאמרו *itha* a *Psal. 74. v. 6.*

ethameru, insolenter loquentur, superbè, & elate iactabunt suam impietatem.

6 *Populum tuum humiliauerunt*, attenuauerunt propriè, atriuerunt.

7 *Viduam & aduenam.* Miseros, innoxios, & omni auxilio destitutos, quales sunt viduæ & pupilli, tollunt de medio.

8 *Non videbit Dominus.* Nescit res humanas, nec eas attendit, tantùm abest, vt curet.

9 *Aliquando sapite.* Interrogationem reddiderunt clariorem, ecquando sapietis?

a *Vers.* 21. 10 *Qui finxit*, qui formauit *a*. *Non considerat?* Hebraicè הלא יביט *halo iabbith*. Non cernet? Estne probabile, vt qui vim audiendi & cernendi hominibus tribuit, ipse res humanas nec videat, nec audiat?

11 *Qui corripit gentes non arguet.* Qui etiam Gentes profanas & alienas à sui notitia castigat & punit, vobis fideli licèt parcet, ad quos ipsius notitia peruenit? Qui Gentes, vt infideles, solet punire & castigare, nónne vos arguet, nónne vos puniet? *Qui corripit.* יסר *Iasar*, non tantùm castigare, verùmetiam erudire, instituere. Quæ potior significatio nunc fortasse est commodior, vt mox

b *Vers.* 13. vnde Græcè παιδευων. Nam יסר *Iasar*, & לבר *Lamed*, *erudire & docere*, iungi solent pro eodem: vt & Græci *c*. *Qui* erudit gentes, qui eas docet quæ recta sunt & vera (per legem naturæ *d*, ab ipso enim omnis sapientia) e per inspirationem, reuelationem, animi illustrationem, nónne arguet, id est argumentabitur, rerum & causarum erit peritus ad disserendum de qualibet re? הכיח *Hakiah*, non tantùm increpare, sed & disserere, argumentari, ratiocinari, scientem esse rerum & causarum, vt Aguere apud Latinos, passim in Iob, & prouerbiis *f*. *Qui dedit legem populo suo cum peccauerit, nonne arguet eos?* Nónne Deus docuit Adam primum scientium? *Qui docet.* Appositoriè cum præcedentibus. Qui corripit Gentes, scilicèt, ille qui docet hominem scientiam, nónne arguet (vos?) Estne verisimile, vt qui mortalibus prudentiam & intelligentiam præbuit, vestra maleficia ignoret, nec puniat? Vel Asyntheton familiare linguæ. Qui corripit (&) qui docet. Alij iungunt, cum seq. versu per hysterologiam. Dominus, qui docet hominum scientiam, scit hominum cogitationes. 12 *Qui*

c *Psal.* 104. *v.* 22.

d *Rom.* 1. *vers.* 18. 19.

e *Eccl.* 1. *v.* 1.

f *Prou.* 30. *v.* 6. *Gen.* 20. *v.* 16. *Esa.* 1. *ver.* 18.

a 12 *Quoniam vanæ sunt.* Continuatiua particula, quòd scit hominum cogitationes esse vanas: non modò audit & videt res humanas & opera, verumetiam intimos animorum recessus nouit, ac eos intelligit esse inanes, & prauos.

13 *Quem tu erudieris*, docueris (vt se explicat sequenti membro) vt à vanitate suas cogitationes abducat, & in bonum vertat. Aliqui parum aptè, castigaueris, vt suprà. Nam vtrobique est idem verbum.

Vt mitiges ei à diebus malis, vt tranquillum, & securum reddas à malis & calamitosis temporibus, vt illum custodias saluum in diebus malis, donec peccator pœnas luat. Denique contingat sua merita punitio. *Donec fodiatur*, id est, tu præstes eis requiem, donec sepeliatur impius, & inferatur sepulchro, id est, donec pereat. Docetur Deum non omittere publicas calamitates propter impios, pati interim simul pios, sed liberari, vbi obruti fuerint impij, vel perierint.

a *Vers.* 11.

14 *Quoadusque iustitia conuertatur*, quamdiu. עד בי עד *kì had* Per Metathesim, pro עד בי *had ki* vsquequò, quoadusque, quamdiu, vsque dum iustitia reuertatur ad iudicium, & sequantur illam (sint) omnes recti corde. Quod duobus modis potest construitur, de iustitia & iudicio hominis videlicet, vel Dei. Simpliciùs priore modo. Non deseret hæreditatem suam, quoad homines hæreditatis huius erunt capaces, & iuxta iustitiam versabuntur recti: non deseret Deus quamdiu iustitia vigebit, & reducetur in opus. Iustitiam conuerti in iudicium est reduci in opus, neque manere in verbo & lingua. Alij, quod tamen eôdem recidit. Non deseret suam hæreditatē, donec iustitia redeat ad iudicium, donec iudicium sit iustum, donec iustitia conuertatur in iudicio. Posteriore, Non derelinquet hæreditatem suam, vsque ad diem iusti iudicij Dei, id est, numquam. Quod sequuntur nostri ferè post Chrysostomum dicentes Christus mundum iustè iudicet. Hodie enim iudicia sunt iniquissima & corruptissima: at tunc *Christus iustum iudicium faciet b*, id est, vsque ad diem iudicij Deus non deseret. Qui hanc Metathesim poëticam non agnouerunt, vertunt obscuriùs. Quoniam vsque ad iustitiam conuertetur iudicium. Semper interim significatur Deum non deserturum homines, quamdiu iustitiæ studebunt. Et *qui iuxta illam*. Hysterologia. Et omnes recti

Iustitia in iudicium vt cõuertatur.

b *Psf.* 95. *v.* 14

corde(fuerint) iuxta illam. Relatiuum *Quj*, sententiam obscurat. Negligatur igitur ex Hebræo & Græco, ὑ ἐγγὺς οἱ πάντες, πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. *Et* (quoadusque, siue quamdiu) *iuxta ipsam, vel ex* Hebræo אחריו *vsque rau*, id est, *post ipsam* (fuerint) *omnes recti corde*. q.d. Et quamdiu omnes recti corde adhærebunt iustitiæ, & post illam current, Deus non deseret plebem suam. Qui non contulerunt cum Archetypis, nec considerarunt illud. *Qui iuxta illam*, regi à parte posteriore per Hysterologiam, hinc se extricarunt per interrogationem non necessariam. *Et qui iuxta illam?* (Iustitiam scilicèt, sunt?) vt mox subiiciatur ἀπόκρισις, *Omnes qui recti sunt corde*, q.d. Omnes recti corde sunt iuxtà iustitiam, illique adhærent.

Purgatorium colligitur.

Hinc *Cabuenaki* Purgatorium colligit. *Finitis tormentis quæ pro peccatis sustinuerint omnes recti corde, ferent præmium suum.*

17 *Quis consurget mihi.* Datiuus commodi, pro me, mecum & sic Hieronymus interpretatus est. Quis mihi auxiliabitur, quis me defendet ab improbis? *Stabit*, consistet, coniunget se ad confligendum, pugnabit. Stare est pugnare, cum armis consistere, vt apud Esther *a*, *vt starent pro anima sua*, id est, vt pugnarent pro vita sua, vt tuerentur vitam suam.

a Esth.8.v.11.

18 *Nisi quia Dominus.* Sibi respondet, Nisi Dominus adiuuisset me, fermè habitasset excisa (mortua) vel silens anima mea. *In inferno.* Hebraicè דומה *dumah*, id est, in excisione. ex Abben, morte & interitu: vel, in silentio. Sic appellant infernum, vel sepulchrum, vbi corpus silet, & est stupidum, quasi locum excisionis, vel silentij. Hinc silentes mortui vocantur. Vide infrà *b*.

b Psl.113.v.26

19 *Si dicebam, motus est pes meus.* Metaphora. Vacillantes pedes meæ, actum est de me. *Adiuuabat*, sustentabat.

20 *Secundùm multitudinem*, proportionem. Vbi multi dolores, multæ & consolationes. *Dolorum*, cogitationum anxiarum. שרעפ *sharhaph*, ramus in summo arboris vento agitatus. Metaphoricè, anceps & dubia cogitatio. *In corde*, qui sunt in corde meo.

21 *Numquid adhæret tibi* Apostrophe ad Deum, vel Christum, vt ferè Latini omnes sentiũt, & Chaldæus. An possibile est, inquit, vt tibi adhæreat sedes mẽdacij, qui creasti laborẽ in præcepto? An tibi aliquid cõmune est cum iniquo tribunali, & cum potestate, quæ legibus abutitur ad op-

timendũ innoxios? *Qui fingis*, qui formas & facis, ex Hebr. יצר *iotser*, Metaphora à figulis: vt Latinè *Conditores leges*, ab opificibus. Numquid adhæret tibi, numquid iungitur, an tecum aliquid cõmune habet sedes iniquorum hominum ô Deus, qui fingis, fabricas, condis præcepta laboriosa & ardua? Qui vis tua præcepta seruari cum maximo labore, & sollicitudine? vt infrà *a*. *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.* Hinc Prouerbium: *Dij laboribus omnia vendunt*, & apud Hesiodum πρώτιστα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν, *Ante omnia præclara Dij posuerunt sudorem.* Est ergo sensus: Numquid iniustè iudicibus nos postquàm ardua præcepta seruauimus, te iubente & constituente? At Chrysostomus, Græci omnes, Hebræique Interpretes, ὁ πλάσσων ad thronum. i. יצר *iotser*, ac בסא *kisse* referunt in hanc sentẽtiam: Numquid adhæret tibi thronus sceleratorum hominum, qui leges formant, parrat laboriosa (id est, maleficia) in statutis iis quæ statuit) vel ex instituto & more? vel, pro decreto, ac loco statuti & legis. Vt sit Apostrophe ad horum, non legi, nisi apud indoctos. Et certè connexio non patitur.

a Psl.118.v.4.

Concrepabunt in animam iusti, capere studebunt iustũ: venabuntur, θηρεύσουσι, venationẽ instituent cõtra animam eius. Hebr. יגודו *iagodu*, id est, coibunt turmatim, conglobabuntur. Conglobati conspirant aduersus innocentem. Aliqui גדד *Gadad* è Chaldæo Danielis *b*: *Decidite succidite arborem*, decîdent, determinabunt, decernent vt fit verbum forense, quòd ad hanc sententiam sequens membrum alludat. *In*, contrà, aduersum.

b Dan.4.v.11

22 *Et factus mihi.* Aduersatiua particula, pro *At*, *Verùm*. Valdet enim sententia. Aduersum me quidem coire solent impij, at Dominus factus est refugium, siue munitio mea, locus. *In adiutorium spei meæ*, præsidium, in quo sperem. Hebraicè לצור מחסי *letsur mahsi*, id est, in rupẽ spei, in rupem, cui confidam, qua nitar.

23 *Reddet illis iniquitatem ipsorum.* Retributio & merces improborum est dolor, & exitium, quod aliis solebant imprecari. *Disperdet*, succidet. Epizeuxis crebra in Scripturis ad vehementiam.

ARGVMENTVM.

Hortatur, vt Christum Deum & Regem colant, eique pareant, tum ob antiqua creationis beneficia, tum ob ipsius incarnationem, ne, vt Patres ex Ægypto egressi, sibi introitum ad requiem præcludant. Heb. 3. & 4.

1 Laus cantici ipsi Dauid. XCIIII. Hebr. 95.

VEnîte exultêmus Dómino: iubilêmus Deo salutâri nostro.

3 Præoccupêmus fáciem eius in confessiône, & in psalmis iubilêmus ei.

4 Quóniam Deus magnus Dóminus: & Rex magnus super omnes Deos.

5 Quia in manu eius sunt fines terræ: & altitúdines móntium ipsíus sunt.

6 Quóniam ipsíus est mare, & ipse fecit illud: & ficcam manus eius formauêrunt.

7 Venîte, adorêmus, & procidâmus, & plorêmus ante Dóminum, qui fecit nos: quia ipse est Dóminus Deus noster.

8 Et nos pópulus páscuæ eius: & oues manus eius.

9 Hódie si vocem eius audiéritis: nolîte obdurâre corda vestra.

10 Sicut in irritatiône: secúndum diem tentatiônis in desêrto.

11 Vbi tentauêrunt me patres vestri: probauêrunt, & vidêrunt ópera mea.

12 Quadragînta annis offênsus fui generatiôni illi: & dixi, semper hi errant corde.

13 Et

13 Et isti non cognouêrunt vias meas: quibus iurâui in ira mea: si introîbunt in rêquiem meam.

---

1 *Laus cantici ipsi Dauid.* De hac inscriptione sentiendum, vt suprà *a*. Porrò Psalmi huius, vt & reliquorum omniu istius editionis versio è Psalterio Gallico sumpta est. Alioqui in precibus Ecclesiæ paulò aliter legitur. Nam Romanum Psalterium Gallico, siue Hieronymiano antiquius in vsu esse desiit, præter quàm in hoc psalmo, quando ad matutinas legitur, & in Introitibus, Gradualibus & Communionibus, quæ vocamus. Quod prædicat Missæ nostræ antiquitatem ab Ecclesiæ primis temporibus repetendam. Nam alibi veterrimæ illius versionis fragmenta non extant, nisi fortasse sparsim per Tertullianum, Cyprianum, Hylarium, & scriptores Latinos Hieronymo superiores. Adde & Augustinum. Nam ei non potuit probari statim Psalterium à Hieronymo ad Græcos fontes recensitum. At eo nunc hodie vtimur, & Gallicum cum ipsomet Hieronymo appellamus, vtpote à Gallis primò omnium receptum, cui & Damasus auctoritatem dedit.

a Psal. 92.

Missæ nostræ antiquitas.

Psalterium Hieronymianũ Gallicũ vnde dicatur.

2 *Venite, exultemus Domino.* Hoc Psalmo Dominus, Deus, salutaris, Deus magnus, Rex magnus, cuius sunt terra, mare, &c. est Christus *b*, qui eduxit populum de Ægypto, & in deserto tentantem murmurantem, non consentem perdidit *c*. *Venite.* Particula exhortandi, vt infrà *d*. *Deo*, clangamus rupi salutis nostræ, propriè in qua vti sumus.

b Hebr. 3. v. 7. & 4. v. 3.

c 1. Cor. 10. v. 9. & Iudæ v. 5.

d vers. 7.

3 *Præoccupemus faciem eius*, præueniamus, priùs accelemus, priùs veniamus solitò ad celebrandum eum. Deus præueniri non potest simpliciter, sed ad aliquid, & quodam respectu, cùm ipsius gratia nos perpetuò præcurrat. Vnde gratia præueniens dicitur. Eia ergò agite, maturè occurramus maiestati eius, cum publica laudatione & cantionibus buccinemus ei, properemus venire in conspectum eius cum laude & hymnis. *Confessione*, simplici oratione, voce & celebritate oris. *In Psalmis*, carminibus, odis lyricis, laude musica & instrumentorum, q. d. Tam prosa oratione, quàm carmine:

Deus præueniri non potest.

tam voce,quàm instrumentis musicis celebremus eum: confessio est oris,Psalmus instrumentorum.

4 *Quoniam Deus magnus Dominus. Quoniam* & *Quia*,per Anaphoram sæpiùs repetuntur, vt afferantur multæ rationes cur Deus sit laudandus,& personandus. *Dominus.* Hysterologia Nam Dominus יהוה *Adonai*, supponit pro proprio Christi nomine, éstque verbi suppositum. Quoniam Dominus est magnus Deus,itémque magnus rex. *Super omnes Deos*,super omne quod habetur Deus,aut colitur vt Deus, vt infrà *a* super omnes deos fictitios. Tacitè significat euertendam Idololatriam per Christi aduentum:vel,super omnia corpora ætherea, & mentes cœlestes. Kimhi. Item,super iudices,& principes vniuersos. אלהים *Elohim*,etiam de his enuntiatur. Irrepsit in aliqua exemplaria Romani Psalt.secunda quædam ætiologia, *Quoniam non repellet Dominus plebem suam.* Sed illa desideratur in fonte & Septuag.Interim loco cõgruit,& sententiam exaggerat. Nam eum tres cæteræ ætiologiæ dumtaxat ostendunt vniuersam Dei in res prouidẽtiam, hæc etiam propriam & peculiarem declarat.

a *Ps.seq.v.5.* *Christus nomine dicitur.*

5 *Quia in manu eius sunt fines terræ*,penetralia & interiora terræ propriè, profunditates.q.scrutationes, perueſtigationes.Abstrusa sunt in eius manu.i potestate,præsentia,arbitrio.Nihil est tam abditum in rerum natura,tam profundum & altum, quod non subsit eius potestati, & præsentiæ,quod non ei sit præsens & promptum,vt quæ tenentur manibus.Terræ autem extremum est centrum ipsius.Loquitur enim de finibus interioribus, non exterioribus siue mundi plagis *Altitudines.* Alij Robora, Sed satius est, vt sit Antitheton, & altitudines opponantur profunditatibus terræ. Tam terræ profundissima ipsius Dei sunt, quàm montium eleuationes & eminentiæ. Tam terræ intima, quàm quicquid de montibus supra terram eminet. Neque enim חפש, vel תועפות *Toghaphoth*,cacumina & vertices designant, sed more Mathematico, lineam, quæ secundùm profunditatem ab extremo in extremum ducitur. יעף *Iaghaph*, defatigari prop. vnde תועפות *Toghaphoth*, lassitudines montium, id est, altitudines, in quibus peragrandis animantes lassantur.Sic *b* argentum תועפות *toghaphoth. profunditatum.* q. lassitudinum, in quo quærendo homines defatigan

b *Iob.22.ver.25.*

A defatigantur,& *a altitudines Rhinocerotis ei*, id est,cornu, quale Rhinocerotis altissimũ. *Ipsius sunt.*Sic & Hebraicè לו *Io.* At Romanum Psalterium,ipse conspicit.Nouit scilicet liquidò profundas & altas montium radices,atque fundamenta. Nouit præfinitè,quàm alti sint montes,ac quantùm supra solum emineant. Quod Geometræ & Optici non satis exactè assequuntur cum suis tot præceptis,propositionibus,demonstrationibus, instrumentis,& machinis.

a *Num.23. v.22.*

6 *Et ipse fecit*,produxit. Sequenti versu aliam habebit notionem.*Siccam*,terram,cuius propria qualitas est siccitas *b*.Nam in ea prædominatur.

b *Gen. 1.v.9.*

7 *Et ploremus coram Domino.*Propriè, geniculemur, vt loquitur Tertullianus,genua flectamus. Quod vsurpauit Esaïas dicens *c*,*Mihi curuabitur omne genu.* *Qui fecit nos*,qui benefecit nobis,qui nos ornauit, decorauit, insigniuit beneficiis, amplificauit, vt *d Dominus qui fecit Mosem & Aaronem.* Vulgò tamen referunt ad simplicem hominum procreationem.Atqui illa impiis cum populo Dei communis est, cùm Dauid hic loquatur de singulari quadam Dei erga suos beneficentia & largitate.

c *Esaiæ 45.v.23.*

d *Deut. 32.v.6.* *& 1.Re.12. v.6.*

B *Populus pascuæ eius*, quem pascit sua doctrina & bonitate,qui nos spiritualiter, & corporaliter alit magna sua prouidentia & bonitate.*Et oues*,quas manu sua ducit & regit. Nos, qui ab eo regimur. Christus pastor est noster *e*.Pergit in Metaphora. Alij, *Oues manus eius*, quas manu sua creauit & fecit.

e *Ioann.10.v.11.* *Ezę.34.v.23.*

8 *Hodie si vocem eius audieritis*, Respicit ad eos, quos exhortatus fuerat, & compellauerat suprà *f*. *Hodie*,hoc die aduentus eius,siue incarnationis. *Si vocem eius*, Domini (Christi ex Apostolo.)Nam hortatur ad excipiendam Christi vocem.i.Euangelium. Vnde *Hodie* hic sumitur pro præsenti vita,vel etiam toto tempore gratiæ & salutis *g* sententiam perspicuam, & præstãtissimam Masoretæ ad quorum cõmenta Gnostici obstupescunt, non modò obscurant, verumetiam deprauant, iungendo præcedentibus, & versum hic finiendo. *Venite adoremus, & procidamus, si modò vocem eius audire volueritis*:vel, *Nos populus eius sumus, si hodie vocem eius audieritis.*Hinc deinde incipiunt versum, & legunt separatim, *Nolite obdurare corda vestra*, &c. Atqui hæc distinctio apertè spiritui sancto aduersatur, qui per Paulum *h* nedum

f *Ver. 2. & 7.*

g *Ibid. Hebr. 3.v.7.*

h *Ad Heb.3. v.7. & 4.v.7.*

per nostros Septuaginta aliquotiès hanc connexionem repetit,& semper ita iungit. *Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Adde Enallagen personarum, quæ iam sit, manifestè nostram distinctionem euincere. Quis enim non videt, *si audieritis*, aptiùs cadere in verbum eiusdem personæ, *Nolite obdurare*, quàm cum diuersa persona, *Adoremus*, vel, *nos populus pascuæ eius*, copulari? Clemens Alexandrinus *a. Hodie*, pro semper accipit, vt dies hæc vna cum sæculis vsque ad consummationem sæculi extendatur. Sic Chrysostomus, *Semper, donec constat mundus.*

a *In Protrep.*

10 *Sicut in irritatione*, Deterret ab incredulitate, exemplo patrûm, qui ob eam excluſi sunt promissa terra. Et primùm quando pro aquis in Raphidim contenderunt cum Moſe tentantes Deum *b*. Attingit autem duo peccata eiusdem loci & temporis. Nam vix exacto mense ab exitu partim rixati sunt cum Moſe, de aquis, partim tentarunt Deum dicentes, *An est Dominus in medio nostri, vt præbeat nobis cuncta necessaria?* c Posterius autè magis Deum irritauit, proinde dictum, *Non tentabitis Dominum quemadmodum tentastis in* מסה *Massâ* (tentatione, siue loco tentationis) R. Moſe. *Sicut in irritatione*, contentione propriè, cõtradictione & iurgio. Sicut cùm irritarunt & exacerbarunt Moſem suis iurgiis, contentionibus, cõtradictionibus. Vel potiùs, vt sit nomen loci, sicut in loco irritationis. Sicut in מריבה *Meriba* loco deserti, in quo iurgati sunt cum Moſe, & murmurarunt propter aquæ penuriam. Alludit enim ad aquas contentionis *d*, siue contradictionis *e*. Bis enim propter aquas irritarunt Moſem, & tentarunt Deum in Raphidim, & Cades. Sic enim hæc duo sunt distinguenda, vt *Irritatio* referatur ad Moſem, *Tentatio* ad Deum. Secundùm *diem*, sicut in die, sicut in tempore tentationis Dei, vel instar diei, quo tentarunt Dominum, dicẽtes *Estne in nobis, an non?* quòd illis deesset aqua ad bibendum. Hoc autem secundum eiusdem loci & temporis peccatum fuit priore longè grauius, non iam in Moſem vtpote, sed in Deum susceptum. Ideò enim Moſes vocauit nomen loci illius nõ tantùm מריבה *Meriba*, *irritatio*, *iurgium*, *contentio*, *contradictio*, sed & מסה *Massa*, *Tentatio*, Ibid. Ex quo debemus hîc accipere *irritationem*, siue, vt in Romano Psalt. *Exacerbationem*,

b *Exod. 17. v. 2.*

c *Ex. 17. v. 7.*

d *Ex. 17. v. 2.*

e *Nu. 20. v. 4. 5.*

f *Exo. 17. v. 7.*

Actionem, & *tentationem*, pro nominibus propriis, non appellatiuis. Vtrumque autem pertinet ad eandem historiam. Vocauit enim nomen (loci) מריבה *Meriba*, *iurgium* & *Massa*, *tentatio*, a quasi iurgatio Moſis, & tentatio Dei idem locus dictus sit ob binos euentus & peccata. Quare Abben Ezra suspicatur populum fuisse scissum in duas factiones, quarum vna rixari vellet cum Moſe, altera tentare & explorare Deum, id est, Dei potentiam, præsentiam & voluntatem. Adde hanc aquarum petitionem fuisse procuratam, litis & contentionis studio, Schismaticorum inuidia & maleuolentia, nẽ non ob petentium necessitatem, sed voluptatem. Nã quia abundabant Manna, nihil opus habebant aqua

בי חיח בו לחם, ומים וצח מצר עצמי
ושבירו חיחטל מלמטל וטל מלמעלה

chi hasa bo lechem vemaim, vetsah mitsad hatsino, veschciarad basa thal milmathal vethal milmahlah, inquiunt Hebræi apud auctorem fasciculi myrrhæ. *In Manna enim erat panis & aqua, ac erat humidum per seſe, & quando descendebat, rorem habebat subter, & rorem suprà.* Quin etiam iuxta Patrûm traditiones è R. Selomone *b* fundebat riuos aquarum idoneos ad adaquãda populi pecora, dum incalescente sole liquesceret duabus horis ante meridiem. Rectè igitur Moſes has aquas vocauit contradictionis, siue vt noſter interpres hic habet, irritationis, vel exacerbationis. (Nam tam in Moſe quàm Dauide idem est vocabulum מריבה *Meriba*) quia dumtaxat petitæ videbantur ad contradictionem eodem videlicet spiritu, quo Sectarij vsum Calicis promiscuum petunt in Christiano Manná, quasi alterutra species non contineat totum Christum, sed caro in vna existat sine sanguine, in altera sanguis sine carne.

b *Exod. 16.*

Sectarij vsum calicis expoſcẽtes, Iudeis similes.

11 *Vbi tentauerunt me Patres*, Inducit Deum loquentem ex abrupto, vt comminatio sit vehementior, vbi dumtaxat subaudiendum est *inquit*, vt fieri diximus in Mimesibus c. *Vbi*, inquit, *tentauerunt me patres vestri* d. Moſi Massa & Meribá: quò vocabula Hebraica alludunt *Probauerunt*, e murmurantes & dubitantes de prouidentia & veritate Dei. *Me*, additur in fonte: sed quia per Zeugma facile è proximo membro intelligitur, itẽ quia Metonymicè accipitur pro eo quod sequebatur, *Opera mea*, prætermiserunt, vt & Paulus. Probauerũt me,

c *Psal. 2.*

d *Nu. 11. v. 1. & 15. v. 23. & 16. v. 41. & 21. v. 6. Exod. 17. v. 7.*

e *Nu. 14. v. 22.*

inquit, meam potentiam, opera mea potentia & mira *Mea*, à me patrata, plurima & ingentia, eáque duorum generum. Nam alia fuerunt extemporalia, vt coturnices, aquarum dulcoratio, tuba montis Sinai: alia permanentia & perennia, cuiusmodi quatuor recensentur Manna, Riuus è rupe fluens, Columna ignis, Columna nubis. Illa enim populum non deseruerunt vsque ad ripam Iordanis anno quadragesimo.

12 *Quadraginta annis offensus*, Contrahit vniuersè peccata, quibus continuarunt se exacerbare in deserto per annos 40. Nam proposuit dumtaxat tentationem siue iniuriam sibi factam initio exitus. Cætera nominatim non attingit, quoniam prælixioris id fuisset instituti, & sat erat significare illos deinceps non vixisse rectiùs. *Offensus fui.* In Rom. Psalterio *Proximus fui*, nam vtrumque significat προσοχθίζειν siue προσοχθεῖν offendi propinquare. Quadraginta annis totis, quibus versati sunt in desertis Arabicis, infensus fui isti populo ob incredulitatem: vel proximus. (in malum, vt idem sit sensus, qui hîc & in Hebræo nempè) *Quadraginta annis iustis, impressionem feci, imminui hominibus illius ætatis*, id est, oppressi eos crebris calamitatibus & pœnis, & propter eorum incredulitatem, omnibus in deserto profligatis *a*. Sic Latinè instare, imminere, vrgere, premere. Gallicè *estre pressé à frapper*. Quo modo Clemens Alexandrinus *b* incredulis & errantibus προσώχθισεν ὁ θεὸς καὶ ἀπώμοσεν, *infensus fuit Deus & minatus*. D. tamen Augustinus cœpit in vulgato significatu, de signis & prodigiis Dei præsentiam attestantibus. At Hebraicè אקוט *akut*. i. Pertæsus sum. Gall. *je me suis ennuyé de ce siecle là*, Tæduit me illius ætatis, & generis hominum. Molesta mihi fuit tota illa generatio atque displicuit. Per tot annos detinuit me deserto, tantisper dum extinguerentur, neque promissionibus potirentur. Nam quotquot ex Ægypto excedentes vicesimum annum attigerant, in deserto, præter Iosue & Caleb, mortui sunt. *Generatio.* דור *Dor*, de ætate siue hominibus illius ætatis.

13 *Iurauí in ira mea quibus.* In vulgatis exemplaribus *Vt*, sed rectiùs *Quibus* οἷς enim habet Apostolus *c*, non ὡς, & Hebraicè אשר *asher*. *Si introibunt*, id est, nequaquam introibunt. Formula iurandi ecliptica ad indicandum πάθος, & commotionem animi siue irati.

a Hebr. 2. v. 3. & 4. v. 17.

b In Protrep.

c Heb. 3. v. 11.

A Si introibunt in requiem meam, ne sim Deus, habear mendax, aut quid simile, per Aposiopesim, vt Chrysostomus non alienè moneat in huiusmodi. *Si* pro *Non* sumi. Tam fui grauiter offensus isti populo, vt firmam tulerim sententiam, & quidem interposito iureiurando, ipsos minimè in terram promissam ingressuros. *In requiem meam*, in terram promissionis, vbi sedes quietas illis promiseram & daturus eram. Nullus eorum introibit in terram promissam, præter Iosue & Caleb.

B Hoc impletum in sexcentis tribus milibus, quinquaginta, quos in censum Moses iussu Dei redegerat *a* ad inuadendam Chananæam & fruendam, siue in his qui egressi fuerant ex Ægypto duce Mose. Nam hi omnes in deserto perierunt & qui introierunt nati sunt in desertis, ac veluti nouus fuere populus, qui numquam fuerat in Ægypto. Præter Iosue & Caleb, sacerdotes etiam & Leuitæ, vt Eleazar, Ithamar, excipiendi sunt. Nam hi non comprehendebantur hoc iuramento, neque censu Israelitarum in Numeris peracto. Requiem autem eam appellat, quòd in ipsa requiescerent Israelitæ à seruitute, & iugo exterarum gentium. Nempè terram, in qua quietam vitam, & tranquillam ducerent. Anteà enim tam ipsi, quàm patres ipsorum incertis sedibus semper vagati fuerant, & variis peregrinationum motibus iactati. Aliqui requiem terram promissionis dictam putant propter arcam fœderis, symbolum præsentiæ Dei in terris. Paulus etiam refert ad cœlum, vbi sic requiescimus ab operibus nostris, vt Deus die septimo requieuit à suis. Hic est enim Sabbatismus, quem populo Dei reliquum esse ostendit *b*. Adde veterem terram Chanaam, quæ rerum omnium copia affluebat, fuisse imaginem futuræ patriæ cœlestis, vbi omnia quieta, dulcia, & fœlicia. Concludit abruptè cum Aposiopesi, vt ostendat magnam suam esse iram contra peccatores, præsertim incredulos, ac graue eorum periculum.

a Nu. 2. v. 10.

Sacerdotes egressi ex Ægypto promissionis terrã sunt ingressi.

C

D

b Heb. 4. v. 9.

*

ARGV

ARGVMENTVM.

Omnia incitat ad Christum Dominum extollendum, qui sit homines ex æquo iudicaturus.

1 Canticum ipsi Dauid, quando domus ædificabatur post captiuitatem. 1. Paral. 16. 23. XCV: Heb. 96.

CAntâte Dómino cánticum nouum: cantâte Dómino omnis terra.

3 Cantâte Dómino, & benedícite nómini eius: annunciâte de die in diem salutâre eius.

4 Annunciâte inter Gentes glóriam eius: in ómnibus pópulis mirabîlia eius.

5 Quóniam magnus Dóminus, & laudábilis nimis: terríbilis est super omnes Deos.

6 Quóniam omnes Dij Géntium dæmónia: Dóminus autem cœlos fecit.

7 Conféssio, & pulchritûdo in conspéctu eius: sanctimónia & magnificéntia in sanctificatióne eius.

8 Afferte Dómino pátriæ Géntium, afférte Dómino glóriam & honórem: afférte Dómino glóriam nómini eius.

9 Tóllite hóstias, & introîte in âtria eius: adorâte Dóminum in átrio sancto eius.

10 Commoueâtur à facie eius vniuérsa terra: dícite in Géntibus, quia Dóminus regnâuit.

11 Etenim corrêxit orbem terræ qui non cómouébitur: iudicâbit pópulos in æquitâte.

12 Lætêntur cœli, & exûltet terra, commoueâtur mare, & plenitûdo eius: gaudêbunt campi, & omnia, quæ in eis sunt.

13 Tunc exultâbunt ómnia ligna syluârum à fácie Dómini, quia venit: quóniam venit iudicâre terram.

14 Iudicâbit orbem terræ in æquitâte: & pópulos in veritâte sua.

1 *Canticum ipsi Dauid.* Titulus nullus Hebræis, sed recte additus, vt post captiuitatem Babylonicam Iudæi intelligerent sibi Christum fuisse expectandum. Agit enim de Ecclesiæ per illum ædificatione, & mundi correctione, siue restauratione. In libro Paral. *a* coniungitur cum Psal. 104. de reductione arcæ ex domo Obed-Edom in Hierusalem: è quo Thalmudici putant fuisse resectum, & paucis immutatis hûc relatum, super colligendis per Messiam exiliis & captiuitatibus.

a 1. *Par. 16. v. 23. & seq.*

2 *Cantate Domino canticum nouum.* Apostrophe ad totius orbis incolas, qua, tacita ipsorum ad Deum, Christumque eius, Idolis repudiatis, conuersio includitur. *Nouum*, ob nouum Dei beneficium, de spirituali præsertim liberatione à peccato, Satana, morte, inferno. Opponitur Cántico Mosaico de corporali liberatione è captiuitate Ægyptiaca, quod proinde vetus est canticum, & veteris testamenti. Nouum etiam notat exquisitum, pulchrum, elegans, pretiosum, vt solent esse noua comparatione veterũ vt in Apocalypsi *b*, *Vincenti dabo nomen nouum*, &c, *Noua Hierusalem c*, & *nomen nouum*, & *d Ode noua*. Quò fortassè pertinet illud *faciam cælos nouos & terram nouam e*, quando orbem renouabit, & splendidiorem pulchritudinémque efficiet. Deus autem toto hoc Psalmo de Christi persona dicitur.

b *Apoc. 2. v. 7.*
c *Ibid. 21. v. 2.*
d *Ibi. c. 5. v. 9.*
e *2. Petr. 13. vers. 13.*
c *Ib. d. 21. v. 1.*

3 *Cantate Domino & benedicite.* Ter repetitum triplicem personarum in vna Dei essentia distinctionem designat Euthymius, vt & *Afferte* sive הבו *Habu f. De die in diem*, quotidiè salutem quam ille attulit.

f *Vers. 8.*

4 *Annunciate inter gentes.* Vocatio gentium prædicitur per Iudæos, id est, Apostolos, primósque Christi discipulos, qui de circumcisione, siue de semine Israel extiterunt. Euangelizate ô Iudæi. (Iam enim ad illos Apostrophe dirigitur). Gentibus gloriam Domini & miracula.

cula. Aliqui, mirabilia ad humani generis admirandam redemptionem, & collectionem in vnam Ecclesiam restringunt. Hic & sequens versus legitur in Paralipomenum libro *a*, Vel, *inter gentes & in populo*, idiotissimus, qualis infrà *b*, ô vos gentes, ô vos populi, ô vos qui estis inter gentes & in populis, siue de gentium & populorum numero, vt infrà *c dicite in gentibus*.

a 1. Par. 16. v. 24. 25.
b Ps. 150. v. 1.
c Vers. 10.

5 *Quoniam magnus Dominus. quoniam* tam versu hoc quàm sequenti duobus modis potest intelligi. Connuatiuè, vt cõstruatur cum superiore Verbo, *Annuncate*, quòd magnus est Dominus. Prædicate eum esse magnum, laudabilem, terribilem. Annunciate omnes Deos Gentium esse dæmonia, &c. Vel causaliter, vt sit Ætiologia præcedentium: Annunciate gloriam eius. Nam est magnus, &c. nam multa in eo sunt, quæ laudem maximam mereantur, ne mpè ea quæ tribus versib. persequitur. *Super omnes Deos*, Gẽtium scilicèt, per Hypozeugma contra omnia idola terribilis: omnibus dæmonibus stremendus. Nam eos profligabit. *Super* etiam *vltra* significat. Est Idolis terribilior. Se per Deos intelligere idola siue dæmonia à Paganis sub nomine Iouis, & similium culta, mox docet, non vt aliqui, Angelos, & principes huius mundi siue magistratus.

6 *Quoniam omnes Dij gentium Dæmonia.* Deiculi prorsùs, Dij exiguæ virtutis, vel nihili, nullius potestatis. Doctè autem ita verterunt, vt docerent Deos gentium verè esse Diabolos, non bonos aliquos spiritus siue angelos, hunc locum per alterum explicantes. Nam infrà apertè eos Dauid appellat שדים *Sedim*. id est, Diabolorum receptacula, & tamquam corpora. Hinc Clemens *f. omnes dij gentium dæmoniorum sunt Idola*, *αἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνιόν εἰσιν εἴδωλα*. Item vt contemptim nuncuparet, quòd sibi dæmones arrogabant: vel quia nihil prodesse, aut obesse possunt, vt docetur ab Apostolo *g. Idolum nihil est in hoc mundo*. Et *h*, *Idolum non est aliquid*, id est, nullius contra sanctos potestatis. Contra maligni spiritus se Dæmonia & Dæmonas inscribebant, quasi diuinos & admirandos. Nam, vt in prauam partem perpetuò sumuntur apud sacros pro maligni & apostaticis mentibus, quæ suum deseruerunt principatum, in quo fuerant à summo Deo collocatæ: ita apud prophanos in excellentem. Quare apud Aristotelem vt

d Psa. 32. 88. 101. 103.
e Ps. 105. vers. 36.
f In Protrep. citat.
g 1. Cor. 8. v. 4.
h Cor. 10. v. 1.

κὸ δαιμόνιον, pro diuino & admirando, & apud Platonem *δαίμων* pro sapiente vniuersi moderatore. Nempè impuri illi Spiritus suam infœlicitatem celantes, sibi omnem admirabilitatem, diuinitatémque tribuebant, immò verò & omnium rerum scientiam, ac reliqua Dei propria. Nam *ἀπὸ τῦ δαίειν* se dictos aiebant, vt narrat Eusebius *a*. Ex quo factum (inquit) *vt apud nos nomina ipsa semper male sonent neque vllum bonum dæmonem nostræ dicant Scripturæ*.

a Lib. 4. præp.

7 *Confessio & pulchritudo in conspectu eius.* Laus Metonymicè, laudis & confessionis materia. Omnia sunt laudabilia, laudis, pulchritudinis, gloriæ, maiestatis coram ipso plena, siue apud ipsum: Ipse est maximè laudabilis, pulcherrimus, sanctissimus, magnificentissimus, quoniam gloriosè vicit diabolum & mortem, resurgendo. הוד *Hod* Septuaginta solent deducere à הדה *Hodá Confessus est*, in Hiphil. Recentiores malùt Hé esse radicale, & significare Gloriam, maiestatem. *Sanctimonia* עוז *Hoz* fortitudo, potentia, *In sanctificatione eius*, in sancta eius maiestate, id est, in ipso, qui est sanctus. Gall. *en sa saincteté*: vt proximè *in conspectu eius*. *In facie eius*: & suprà *b nomini eius*. Nam sic circumloquuntur Deum honoris causa, vt cùm Pontificem Sanctitatem vocamus, Regem Maiestatem. Alij, in loco eius sancto, siue ille sit cœlum, siue templum. Nam Kimhi per sanctificationem, cœlum intelligit: alij templum, vel Ecclesiam, in qua etiam omnia sunt sancta, potentiæ, & magnificentiæ plena ob sacramenta, verbum Dei, gratias, quæ illic copiosè conferuntur & elucent: denique quia perfecta sanctitate, & vita æterna eam donabit. Hebraicè מקדש *Mikdas, Sanctuarium*, locus ipso dicatus, quem etiam Sanctificationis vocabulo nostri interpretes donant, vt *c*. *Venerunt alieni super sanctificationem domus Domini*, id est, sanctuarium *d*. Et *Antiochus intrauit in sanctificationem cum superbia magna*. *e* *Sanctificium*, quòd in eo oporteat omnia sancta esse pura, sanctida, & magnifica.

b Vers. 3.
c Ier. 51. v. 51.
d 1. Mach. 1. vers. 23.
e Ps. 77. v. 69.

8 *Afferte Domino patriæ gentium.* Hi duo versus repetuntur è Psal. 28. *f* Sunt autem Prophetici de vocatione Gentium. *Patriæ* Hic non est vox Latina, sed Græca, *πατριὰς*, id est, familiæ, tribus, cognationes, vt & Hebraicè sonant. *Afferte*, tributie ponderosè, vnde יהב *Iuhad* onus

f Vers. 1. & 2.

onus,pondus portate,onus imponite prop.Sic loquitur, vt significet Deum non modò honore & gloria afficiendum,sed etiam re,opibus & bonis,iuxta illud,*Non apparebis in conspectu meo vacuus*. Ternarius numerus est sacer ob mysterium sanctissimæ Triadis. Ideò enim eo Scriptura gaudet. *Nomini* (&) nomini eius. Asyntheton iunctum duo crebrum. Masoretæ ponunt in Genitiuo,*Gloriam nominis eius*,quam nomẽ eius,id est,ipse meretur. Gloriam nomini eius debitam. Pro gloria & maiestate nominis ipsius eum celebrate & colite.

9 *Tollite hostias, & introite*, ferte, eleuate, attollite prop. *Hostias*. Vox מנחה *Minha*,fertum,& sacrificium farinaceum propriè significat. Nempè alludit ad sacrificium Eucharistiæ, quod est incruentum,& manibus sacerdotum eleuatur in cœlum, quando Deo offertur,vt in vterum Terumoth fiebat. *In atrio*, Hebraicè in decore sanctitatis eius,id est,è Kimhi,in templo locorum omnium gloriosissimo & sanctissimo. Non tam rectè alij sancto cultu & decoro, qui deceat illius maiestatem, vel in virtutum ornatu:cætera suprà *a. Atria*, plur. sunt templa,vel particulares Ecclesiæ. *Atrium*, sing. Ecclesia Catholica in genere.

Eucharistiæ sacrificium.

a Psal.28.v.3.

10 *Commoueatur à facie eius* חילו *hilu*, cruciamini. Timeat, more parturientis fœminæ, crucietur ante eum, & expauescat vniuersus orbis terrarum: timeat eum offendere. Nam in bonam partem debeat accipi. *Quia Dominus regnauit*. Per fidem & cultum. q d quia in orbe terrarum creditur,agnoscitur,colitur. Dominus ante aduentum suum in terras, regnabat per potestatem suam,sed non per fidem & religionem. Nam neque credebatur, neque colebatur. Septuag. addiderunt & quidem Propheticè, trecentis circiter annis ante Christum,*à ligno*:quomodo citant veteres Iustinus, Lactantius,Tertullianus,Arnobius,Augustinus, Cassiodorus,Theodulphus:Psalterium Romanum, &c. Atque is fuit modus vertendi veterum, vt paucula obiter intercalarent, quæ inseruirent perspicuitati mysterij. Sic sapè præter Hebraicum contextum, nonnulla de suo interponunt in Lege & Prophetis ad locos obscuriores illuminandos Jonatham & Onkelos, qui proinde non tam Chaldaici translatores, quàm paraphrastæ appellãtur. Quem vertẽdi modum secuti sunt Sep. plerisque locis

A locis ad literæ maius lumen,vt suprà *a*,& illud *b*: *Et vocabitur nomen eius magni consilij Angelus, admirabilis, consiliarius, Deus,fortis*. Nam magni consilij Angelum interpoluerunt, vt docerent oracului pertinere ad Messiam, non Deum Patrem, vt quem Angelum nemo dixerit, quòd à nullo mitti possit,cùm non sit nouum,vt Messias tamquam à Patre missus *Angelus testamenti c*, &, *Angelus, in quo est nomen Dei d*, vocetur. Malè ergo has duas voculas è nostris exemplaribus,quæ de industria, & per Spiritum sanctum à sanctissimis his Prophetis fuerant B interiectæ, sustulerunt, siue Iudæi, vt Iustinus Martyr putat, siue quidam olim scioli, vt linguam Hebræam ostentarent, aliquid in Septuaginta notando, quod minimè in Archetypo reperirent: cuius vanitatis, atque adeò nequitiæ nimium multos hodie fert tellus. Sic enim veterum omnes libri,vel corrumpuntur,vel mutilantur. Quamuis enim in Hebræo minimè habeantur verbo,at habentur sensu. Nam modus,vel tempus desiderat,quo Christus Dominus regnauit in Gentibus. Aliqui regnum vi & armis consequuntur,alij ex genere,alij C aliter. At Christus *à ligno*, siue per lignũ Crucis,qui modus est nouus,mirus & insolens. *Cum exaltatus*,inquit *f*, *fuero,omnia traham ad meipsum*. Per crucem est consecutus potestatem in cœlo & in terra. Per crucem regnat latè in terra,& sedet ad dexteram Dei,&c. Vel *à ligno*, post ligni,post mortem crucis. Tum enim Deus Christum ab inferis excitauit,illúmque Gẽtibus præposuit, vt eos omnes regeret & gubernaret pro arbitrio. Etsi enim hęc à primo conceptionis puncto fuit humanæ naturæ in Christo potestas,ea tamen non nisi confecto nostræ redemptionis opere,post resurrectionem vsus est.

a *Psal.71. v.19.*
b *Esa.9.v.6.*
c *Mal. 3.v.1.*
d *Exod.23.v. 20.& 21.*
e *Cõtra Tryphonẽ,pag.83.*

Christus à ligno regnauisse cur dictus sit.

f Ioã.12.v.32.

D Et *Correxit*,stabiliuit,firmauit, Hebraicè תכון *thiccon*. Verùm ita reddiderunt, quia hæc non tam dicuntur de mundo creato & constituto, quàm recreato & restituto per Christi Euangelium. Mundus anteà erat depraua-tus,non modò vita & moribus,verùm etiam idololatria, Dei ignoratione,& opinionibus. Hunc iam correxit,in religione,vita,moribus,conscientia, ne deinceps sit abs-que pietate,fide, Dei veri agnitione, quicquid moliatur Satanas. Eam enim,vt olim, non extinguet penitùs, vel ad vnam familiam contrahet. Tam graue fuit peccatum Adę,& humani generis,vt omnes peccauerint,& Deum,

Deíque cultum deseruerint: at tanta gratia Christi, tam efficax, tam copiosa, vt perpetuò multi futuri sint probi & pij vbique per orbem, qui numquam, nullísque persecutionibus, & pœnis dimouebuntur à Dei cultu, notitia, confessione. Insignis promissio & valdè cõsolatoria, non defectura fidem inter gentes, vt olim. *Non commouebitur* ab Euangelica doctrina, & fide, à Dei vera notitia. Ecclesia enim toto orbe constituta perpetuabitur, nec vlla vi aut oppugnatione diaboli, & administrorũ ipsius delebitur, vt anteà, quando omnes peccauerunt & indiguerunt noua Dei gratia ad humani generis reparationem.

12 *Lætentur cœli & exultet.* Prosopopœis lætari iubet mundum, omnésve creaturas, Christo regnum ineunte: quoniam ille vtiliter, & iustè omnia moderabitur & regget. Alij allegoricè, Cœlum, terram, mare, campos, arbores exponunt, vt Chald. *Lætentur exercitus cœlorum, & exultent iusti terræ.* Simplex esse possit Metonymia, Cœlites, terrigenæ, insulani, & marini homines, agrestes, syluestres, &c. *Commoueatur* in lætam partẽ. Ad verbũ רעם *rrham*, id est, tonet, resonet, fremat, præ gaudio scilicet, cum multo sonitu gaudeat, externo fragore, & bombo testetur internam animi lætitiam, gestiat mare, & *plenitudo eius*, id est, pisces & cætera mari comprehensa, vt insulæ. Minùs rectè in tristem, vt sit Antithesis: Exultent cœli, id est Angeli & omnes electi, commoueatur autem mare, & plenitudo eius, impiorum turba.

13 *Tunc exultabunt omnia*, illo gratiæ tẽpore. Euthymius tamen illo iudicij die. *Ligna syluarum.* Nam in nemoribus, & syluis non iam cultus dæmonum peragetur, non iam consecrabuntur idolis, sed Deo. Vel Metonymicè, homines syluestres & rustici. *A facie Domini*, ante Dominum. *Venit.* Bis repetitur propter vtrumque aduentum visibilem. Tertius enim per verbum Dei, sacramenta, & gratiam est inuisibilis. *Iudicare*, regere, regnare, moderari sic seq. versu, & suprà a. Ante mundi ad Deum conuersionem Satanas regnabat per infidelitatem, deinceps Deus per fidem in sæcula sæculorum.

14 *In veritate sua*, in, vel per veram suam legem. Alij, in fide sua, id est, secundùm suas promissiones. Iudicare, vt linguæ significat regere: vnde *liber Iudicum*, id est, rectorum & principum. Possit ergo loqui non solùm de tempore posterioris aduentus Domini ad iudicandũ viuos & mortuos, verùm etiam prioris, quo post ascensionem adiit Patris dexteram, & cœpit efficaciter regere omnes nationes, eas partim conuertendo, Satana tenebrarum principe foràs expulso, partim euertendo, & constituendis nouis regnis, vt in laceratione Romani Imperij, & Perfici patuit. Canit enim sæpè duplex iudicium, vnum nouissimum, quod expectatur, alterum primum, quod iam perfectum contra impietatem & Tyrannos.

Christi aduentus duo visibiles.

2 Vers. 11.

ARGVMENTVM.

Homines & Angelos inuitat ad Christum Dominum adorandum, qui sit extremo suo aduentu idolatras pudore affecturus, bonisque lucem allaturus. Heb. 1.

1 Huic Dauid, quando terra eius restituta est ei. XCVI. Hebr. 97.

DOminus regnáuit, exûltet terra: lætêntur ínsulæ multæ.

3 Nubes & calîgo in circúitu eius: iustítia & iudícium corréctio sedis eius.

4 Ignis ante ipsum præcêdet: & inflammábit in circúitu inimîcos eius.

5 Alluxêrunt fúlgura eius orbi terræ: vidit, & commóta est terra.

6 Montes, sicut cera, fluxêrunt à fácie Dómini: à fácie Dómini omnis terra.

7 Annunciauêrunt cœli iustítiam eius: & vidêrunt omnes pópuli glóriam eius.

8 Confundántur omnes, qui adôrant sculptília: & qui gloriántur in simulachris suis.

9 Adoráte eum omnes ángeli eius: audîuit, & lætáta est Sion.

10 Et exultaüêrunt filiæ Iudæ: propter iudícia tua Dómine.

Universidad de Deusto
Biblioteca

11 Quóniam tu Dóminus Altíssimus super omnem terram: nimis exaltâtus es super omnes Deos.

12 Qui diligitis Dóminum, odîte malum: custôdit Dóminus ánimas Sanctôrum suôrum: de manu peccatóris liberábit eos.

13 Lux orta est iusto: & rectis corde lætítia.

14 Lætámini iusti in Dómino: & confitémini memóriæ sanctificatiônis eius.

---

1 *Huic Dauid.* Inscriptio addita præter fontem, indicat Psalmum esse de restitutione totius terræ, quæ perfecte continget in extremo iudicio, quando omnia subiicientur sub Messiæ pedibus *a*.

a 1. Cor. 15. v. 25.

2 *Dominus regnauit*, toto hoc Psalmo Christus, Apostolo interprete *b*: iam is, inquit, regnauit in orbe, in quo ante Diabolus regnabat. Christum regnare præsertim apparebit nouissimis illis temporibus, cùm omnia sibi, & Patri subiecerit *c*. Tũ enim prorsus regnũ Satanæ concidet.

b Heb. 1. v. 6.

c 1. Cor. 15. v. 24.

3 *Correctio*, rectitudo, firmitas, basis. Vox מכון *mecon* significat locum firmum & rectum, siue rigidum. Iustitiam autem referunt ad misericordiam, & beneficentiam erga probos, iudicium ad seueritatem, & pœnas contra improbos. Significat Christum venturum ad iudicium cum pompa, & maiestate in nubibus.

4 *Ignis ante ipsum præcedet.* Ad iudicium postremum se sic terrificè comparabit, suámque tremendam potestatem nube & caligine conspicuam præbebit, vt olim in promulgatione Decalogi *d*, & Euangelij die Pentecostes *e*, vbi minus erat causæ. Nam eò spectasse Psalmographum apparet ex eodem Pauli loco, ne quis hæc dicta putet de vi, & potestate, qua vtitur Christus etiam nunc in sceleratos, quòd ignis Metaphoricè acerbitatem supplicij significet. De hoc igne conflagrationis siue purgationis, loquitur Petrus *f*, qui præibit iudicium, ad cœlorum & elementorum purgationem, ad terrorem quidem improborum: proborum verò salutem & solatium, quemadmodũ Augustinus interpretatur. Possit tamen intelligi de igne æterno ad supplicia damnatorum comparato. Quoniam *a* reuelandus Christus asseritur, *cum Angelis virtutis suæ, in flamma ignis dantis vindictam iis, qui non nouerunt Deum, neque obediunt Euangelio.* Is hîc dicitur præcessurus ad iudicium, quia paratus erit ad corripiendos impios, simulatque Dominus sententiam protulerit.

d Exod. 19. v. 16.

e Act. 2. v. 2, 3.

f 2. Petr. 3. v. 12.

a 2. Thessal. v. 7.

5 *Alluxerunt fulgura eius orbi terræ*, micarunt per orbem terrarum. De reliquis iudicij signis & terroribus. *Vidit*: terra hæc fulgura vidit, & concussa est. Nam vt hoc pertineat ad illustrationem orbis per fulgetra Euangelicæ doctrinæ, atque miracula, superior Pauli locus non patitur. Deinde omnia essent allegorica. Montes superbi, terra carnales, fulgura Euangelium, cœli Apostoli & Prophetæ: de quo recurre ad Euthymium & Augustinũ. Sunt autem hæc præterita pro futuris more Prophetico, vt infrà *b*.

b v. 6. 7. & 13.

6 *Montes sicut cera fluxerunt*, igne conflagrationis. *Elementa enim calore soluentur: Terra autem, & quæ in ipsa sunt exurentur c. A facie Domini*, præsente Domino, ante Dominum, aduentu Domini. *Omnis terra* fluet, siue liquefiet, per Zeugma. Masoretæ maluerunt esse genitiui casus, *A facie Domini totius terræ*. Quo etiam modo legitur in Græcis codicibus, ἀπὸ πάσης τῆς γῆς.

c Ibid. Petrus v. 12.

7 *Annunciauerunt*, pluendo ignem, sulphur, grandinem, & cætera terribilia contra impios, cœli prædicabunt Deum esse iustum. Iustitia enim est, & gloria eius istos punire, Kimhi. Vel est simplex Prosopopœia ad exaggerationem. Aliqui etiam Metonymicè intelligunt cœlites, id est, Angelos, quorum ministerio multa in hoc iudicio peragentur. *Gloriam eius*, maiestatem & potentiam tanti iudicis.

8 *In simulachris suis.* Heb. אלילים *Elilim*, quam vocẽ vertunt nunc simulachra, nunc Dæmonia, vt suprà *d*. Quoniam Idola non erant simplicia & nuda simulachra, sed dæmonum veluti domicilia, & latebræ diabolicæ inspirationis & instinctus participes. Item quia in illis, & per illa dæmones colebãtur tãquam eorum animẽta & species, quæ Deorũ proinde corpora vocauit Hermes, quòd præsentiam suam in eis exhiberent, æmulati fortassis verum Deum, qui sui copiam faciebat in propitiatorio ad Cherubim. Tale aliquid innuit

d Ps. 95. v. 5.

a libr.1. p.31. b Lib.18.de Ciuit.c.24. c Lib.2.c.8. d 1.li. de Præ.

Arnobius contra Gentes *a*, dum scribit *in Idolis inhabitare Deos*, & Augustinus *b* post Lactantium *c* & Eusebium *d* respõsa dare, signa edere, morbos curare, certam opem laborantibus impertire. Propriè vox contemptim sonat Deiculos, vel iuxta alios, Nihila, res vanas & nullius momenti, vel אל אלים *al Elohim, non Dii.*

9 *Adorate Dominum omnes Angeli*, Hunc locum explicat Apostolus, probaturus Christum Angelis esse maiorem *e*, *Adorent eum omnes Angeli Dei*, inquit Deus Pater, *cùm iterum introducit primogenitum suum in orbem terrarum.* Ineptè Rabbini aliqui censent השתחוו *hishtuhuu*, esse præteritum kal, cùm sit Imp. *Angeli*, Dij Hebraicè אלהים *Elohim* quo nomine intelliguntur sæpè Angeli, vt suprà *f* & alibi Apostolo & Hebræis testantibus. Hi non adorant solùm diuinitatem eius, verumetiam carnis eius gloriam. Ambrosius *g*, Chrysostomus *h*, Recentiores, tametsi Apostolus hanc interpretationem approbarit, *Adorate eum omnes Dij*, id est, quicquid habetur pro Deo, adoret hunc verum Deum, eique cedat. *Audiuit*, audiuit Sion siue Ecclesia venisse Dominum in terram, & lætata est. Diligit enim aduentum eius, vtpotè sibi salutarem, vtut sit impiis terribilis.

e Heb.1. v.6. f Psal. 2.v. 6. g De Spiritu sancto, lib.3.c. 12. h Hom.5.ad Hebr.

10 *Filiæ Iudæ*, Ecclesiæ ab ista Sionia siue Hierosolymitana prognatæ. *Propter iudicia tua*, propter beati onẽ proborum, & damnationem improborum.

11 *Super omnes Deos.* Angelos, Quare & sedere dicitur super omnem principatum, &c. id est, Retinuerunt iam Deorum nomen, etsi eadem hîc vox אלהים *Elohim*, quæ vers. 9. vt docerent intelligi nũc posse tam fictitios Deos, quàm potestate pollentes homines.

i Eph.1.v.21. Philip. 2.v.9.

12 *Odite malum*, neutrius generis: etsi Rabbini qui dam masculinè exponant de malo homine.

13 *Lux orta est*, Hebraicè זרע *Zaruah*, sata & sparsa propriè, vt eam latè, laxè & copiosè colligat. Ne quis exponat, emersit, apparuit, quæ se anteà occultabat. Lux & lætitia sparsa sunt in hoc mundo iustis, & rectis corde, quæ posteà metant in hoc futuro Christi aduentu. Kimhi. Lucem & lætitiam futuræ beatitudinis hîc seminatam in animis nostris & conceptam, colligent in cœlo, beato Dei conspectu, & immortalibus gaudiis, voluptatibúsque perfruentes. Vel est præteritum pro fut. Tum à Deo orietur, feretur, spargetur, copiosè tri-

buetur

A buetur lux & lætitia rectis corde. De æterna aliqui exponunt, de qua Esaïas *a*.

a Esa.35.v.10. & 51.v.3.

14 *Sanctificationis eius.* Periphrasis Dei, vt suprà *b*. Celebrate memoriam eius, qui quidem est sanctus: memoriam eius sanctam. Rabbini quidam malunt *Memoriam sanctificationis eius*, esse Periphrasim nominis Dei tetragrammati, quod quidem est memoria siue commemoratio sanctitatis eius, vt auctor fasciculi Myrrhæ ait *c*. Laudate publicè facta eius admiranda, prodigia & miracula eius, quæ sunt monimenta, & commemorationes sanctitatis eius.

b Psal. 29. v. 5. & 95. v.7. c Gen.8.

ARGVMENTVM.

Inuitat ad Christum celebrandum, qui se sit omnibus exhibiturus, & orbem iudicaturus.

1 Psalmus ipsi Dauid. XCVII. Hebr. 98.

C Antâte Dómino cânticum nouum: quia mirabília fecit.

3 Saluâuit sibi déxtera eius: & bráchium sanctum eius.

4 Notum fecit Dóminus salutâre suum: in conspêctu Géntium reuelâuit iustítiam suam.

5 Recordâtus est misericórdiæ suæ: & veritâtis suæ dómui Israel.

6 Vidêrunt omnes términi terræ: salutâre Dei nostri.

D 7 Iubilâte Dómino omnis terra: cantâte, & exultâte, & psállite.

8 Psállite Dómino in cythara, in cythara, & voce psalmi: in tubis ductílibus, & voce tubæ córneæ.

9 Iubilâte in conspêctu regis Dómini, moueâtur mare, & plenitûdo eius: orbis terrârum, & qui hábitant in eo.

10 Flúmina plaudent manu, simul montes

exultábunt à conſpêctu Dómini: quóniam venit iudicâre terram.

11 Iudicâbit orbem terrârum in iuſtítia: & pópulos in æquitâte.

---

2 *Cantate Domino.* Etiam hoc eulogium de Chriſto enunciatur toto hoc Pſalmo, qui conſtitutus eſt iudex viuorum & mortuorum.

3 *Saluauit ſibi*, ſe eius omnipotentia: quia Chriſtus à morte ſe ſaluum fecit, reſurgens propria virtute & teſtate, deindéque de mundo triumphauit. Verbum חושיע *Hoſah*, ſaluandi, ferè conſtruitur cum Dativo apud Hebræos, vt a *Hoſanna filio Dauid*, id eſt, ſalua filiũ Dauidis. Dominus ſaluauit ſe ſua dextera & brachio, ſe & ſuos eripuit è manibus hoſtium abſorpta morte, peccato, Diabolo, inferno, mũdo. Tribuit dexteræ per Prosopopœiam, quod erat tribuendum Domino *b*. *Dextera*, enim Nominatiuus eſt verbi ex Hebr. ימין *semino*, contra eos, qui vertunt in Ablatiuo, *Saluauit ſibi dextera ſua & brachio ſanctitatis ſuæ*. Aliqui ſubaudiunt, *Vos*, vel *nos*, vel per hypozeugma, Gentes, ad hanc ſyntaxin minùs attendentes. Dextera eius (nos Gentiles) ſaluauit ſibi, id eſt, ſuam gloriam.

a Matth. 21. v.9.

b Vt Eſa. 59. v.1.

4 *Salutare ſuum*, ſalutem à ſe partam. Confer cum Eſaïa *c*. Si de Deo Patre, Salutare deſignabit Chriſtum Saluatorem, quem Deus cognitum fecit Gentibus ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ *d*. *Iuſtitiam ſuam*. Actiuè, iuſtitiam, qua iuſtificat impios, reuelauit Gentibus omnibus per Apoſtolos, & gratiam, per quam iuſtificamur. Hinc Paulus *e*: *Iuſtitia enim reuelatur in Euangelio ex fide in fidem, ſicut ſcriptum eſt, Iuſtus autem ex fide viuit. Et iterũ. Nunc autem iuſtitia Dei manifeſtata eſt, teſtificata à lege, & Prophetis.* Nonnulli iuſtitiam etiam intelligunt, qua ſe iuſtus eſt, quando eam hominibus per orbem notam fecit, ſe iuſtum mundi Dominum, & iudicẽ patefaciendo Satanam autem iniuſtum, & tyrannum.

c Eſa c. 52. v. 10. 11.

d Ro 3. v. 25.

e Ro. 1. v. 17. f c. 3. v. 21.

5 *Et veritatis ſuæ domui Iſrael*, fidei in præſtandis, quæ promiſerat Iſraeli, de ſuo aductu. *Domui Iſrael.* Dativus commodi ſiue acquiſitionis conſtructus cum verbo *Recor-*

A *Recordatus eſt*: in commodum, gratiam, ſalutem domus Iſrael, recordatus eſt miſericordiæ ſuæ, *ſicut locutus eſt Patribus noſtris, Abrahæ & ſemini eius in ſæcula a.* Alij cõſtruunt cum pronomine *ſuæ*, ſuæ erga domum Iſrael veritatis & fidei. a Luc. 1. v. 55.

6 *Viderunt omnes fines terræ ſalutare Dei.* Actiuè, ſalutem qua ſaluauit mundum: vel ſaluatorem Chriſtum.

7 *Cantate*, *Pſallite*, Verba his Hebraicè reſpondentia בצחה *pitsHu*, רננו *reZameru*, ſic Rabbini diſtingũt, vt illud ſit ore, hoc inſtrumentis muſicis. Vnde & Pſalmos מזמורים *MiZmorim* appellari, quòd inſtrumẽto ſimul, ac ore canerentur.

B *Tubis ductilibus*, metallicis. Addiderunt duo epitheta, *Ductile, & corneum*, vt diuerſa buccinarum vocabula diſtinguerent. Nam חצוצרה *Hatſotſerá*, eſt tuba è ducto & ſolidoque argento, & alio metallo, quam deſcribit Ioſeph b. שופר *Sophar*, autem è cornu. Pſallere autem cũ his & aliis inſtrumẽtis eſt cum alacritate & voluptate omnibus modis lætitiam conceptam teſtari, non cum pigritia, torpore, faſtidio, perfunctoriè.

b Libr. 3. Antiq. c. 15.

C 9 *Moueatur mare & plenitudo*, Hebraicè ירעם *iJrham*. *Plenitudo eius*, piſces, quibus plenum eſt mare, vel inſulæ.

10 *Simul montes exultabunt.* Simul conſtruendum cum ſequentibus. Nam in *Manu*, eſt Athnah ſiue colon. *Iudicare*, regere. Sic mox *Iudicabit*, reget, vt infrà c vt ad primum aduentum referatur.

c Pſalm. 105. v. 14.

D 11 *Iudicabit orbem terrarum*, Conſule verſum vltimum Pſal. 95. *In æquitate*, Hebraicè במישרים *bemeſcharim*. i. in rectitudinibus propriè. Iuſtè & æquè. Sic enim pronunciant qualitatis aduerbia.

ARGVMENTVM.

Chriſtum, vt Dominũ, celebrat, & ad eum inuocãdum, eiúſque veſtigia adorandum inducit, exemplo Moſis, Aaronis, Samuelis.

1 Pſalmus ipſi Dauid. XCVIII. Hebr. 99.

DOminus regnâuit,iraſcâtur populi: qui ſedet ſuper Chérubim,moueâtur terra.

3 Dóminus in Sion magnus: & excêlſus ſuper omnes pópulos.

4 Confiteântur nómini tuo magno,quóniam terríbile & ſanctum eſt:& hónor regis iudícium díligit.

5 Tu parâſti directiônes:iudícium,& iuſtitiam in Iacob tu fecîſti.

6 Exaltâte Dóminum Deum noſtrum:& adorâte ſcabêllum pedum eius,quóniam ſanctum eſt.

7 Moyſes,& Aaron in ſacerdotibus eius: & Samuel inter eos,qui inuocant nomen eius.

8 Inuocâbant Dominum,& ipſe exaudiêbat eos:in colûmna nubis loquebâtur ad eos.

9 Cuſtodiêbant teſtimónia eius: & præceptum,quod dedit illis.

10 Dómine Deus noſter,tu exaudiêbas eos: Deus tu propítius fuîſti eis,& vlcîſcens in omnes adinuentiônes eôrum.

11 Exaltâte Dóminum Deum noſtrum,& adorâte in monte ſancto eius: quóniam ſanctus Dominus Deus noſter.

---

2 *Dominus regnauit,iraſcantur populi,* (etſi) iraſcantur (quamtumuis) apud ſe indignentur, ſtomachentur, tumultuentur, excitatis motibus, ſeditionibus, perſecutionibus contra hoc Chriſti regnum, velut ſibi perniciosum. Eſt enim Conceſſio.q.d. Velint,nolint, etiam fremant & renitantur. Contrà ſuprà *a Dominus regnauit, exultet terra.* Sed hîc loquitur de impiis terræ incolis, illic de gentium plenitudine in hoc regnum, & regni huius ſocietatem ingreſſura. Verbũ רגז *Ragaz* etiam contremiſcere ſignificat. Contremiſcant populi ad huius regni nouum exortum,& paueant. Nam iuſto,& ſeuero imperio prementur, & ad ordinem, vel inuiti compellentur exquiſitis pœnis, & ſuppliciis. *Populi,* Iudæi & Gentiles. *Qui ſedet ſuper Cherubim,* qui dat reſponſa, regnauit, per Zeugma. Eſt autem Periphraſis Dei, de Cherubis arcæ propitiatorium, ſiue tegmen obumbrantibus reddentis oracula,vel potiùs inequitãtis Cherubim animalia alata, vt celeriùs adſit:aut potentia,dignitate & maieſtate ſuperantis Cherubos, primæ inter creaturas notæ, cœlorum veluti principes, ab illis repræſentatos, qui fœderis arcã cuſtodiebant. Vide ſuprà *a*. Mendosè in aliquibus exemplaribus in ſecundã perſona *Qui ſedes,* vt ſit precatio, ô Deus, qui ſedes ſuper Cherubim, terra commoueatur & perturbetur. *Moueatur* (etſi) moueatur (quantumuis) commoueãtur attoniti fiant terræ habitatores, qui interpretantur illud Homini regnum condi, & exurgere in ſuam perniciem. Chriſtus regnabit colligens, & ſeruans Eccleſiam licèt mundus iraſcatur & moueatur.

3 *Dominus in Siõ magnus,* vt ſuperioribus Pſalmis Chriſtum denominat. Eſt magnus in Siõ ſiue Iſraele, & Eccleſia, & excelſus ſuper omnes populos ſiue eleuatus, quoniam eos deprimet & ſubiiciet.

4 *Nomini tuo magno,* omnes populi publicè celebrent tuum nomen & memoriam. Secretiores Theologi Tetragrammaton ineffabile intelligunt, quod more reliquorum diuinorum nominum non deſignat effectus & operationes Dei, ſed ipſammet eſſentiam purã, ac ſimplicem cum ipſius interioribus proprietatibus (Perſonas haud dubiè conſtituentibus) abſque vllo ad opera extrà poſita reſpectu. De quo illud *b. Quid faciet nomini tuo magno.* Et *c. Iurauit in nomine meo magno,* ait *Dominus.* Cuius myſteria lege apud Rabbi Ioſeph *d.* quaſi dicat publicè colant te cum tuo illo nomine repræſentante. Eſſe tuum incomprehenſum, tuam eſſentiam mirabilem, internáſque ipſius proprietates,ſecundum quas re ipſa, & actu es trinus. Myſteria illius magni tui nominis agnoſcant, ac venerentur, te vnum videlicet eſſentia, triuum perſonis, tuam eſſentiam, τριυπόστατον, id eſt, ter ſubſiſtẽtem ſiue in tribus hypoſta

De nomine יהוה.

a *Pſalm.96. ver.1.*

a *Pſ. 79. v.2.*

b *Ioſ.7.ver.9.*
c *Hiere. 44. verſ.26.*
d *In Saare Ora.*

Deus vnus eſſentia, trinus perſonis.

hypostasibus. Quod implendum prædixit Tobias, *Nec enim magnum inuocabunt in te.* Cæterùm proximè dici terribile & sanctum, quoniam per illud Moses quidem & propheræ, sua edebant miracula, sacerdotes autem oracula. Quin per illud obtinebãt populo gratiam atque misericordiam. *Quoniam*, Sept. cẽsuerunt Vau copulatiuum sumi causaliter, vt interdum fit, vel sub. כִּי *ki*. Et terribile, id est, quia terribile, siue admirandum. Selomo mauult rationem incipere ab epitheto præcedenti. Confiteantur nomini tuo (quoniam) magnum & terribile & sanctum est, *Et honor regis*, fortitudo, potentia propriè, id est, rex honoratus, fortis & potens. Altera ratio, cur nomen tuum sit celebrandum: nempè quoniam honor & maiestas tua regia ius, & æquitatem diligit, id est, iuris dictionem & disceptationem. Gall. *ayme iustice: c'est à dire, faire iustice*: quoniam tu, qui regis potentia, honore, & maiestate, ius æquúmque amas. Deum circumloquitur in tertia persona, veneration causa, vt sæpè antea. Sic suprà *b. In corda mimicorum rege*, id est, tuorum, qui es rex. Nam fuerat dicendum, honor tuus, qui es rex, tua regia maiestas, vel portio tu, qui es honore regio, iudicium diligis, gaudes iustitia. Fortitudinem hic significare gloriam & maiestatem Septuag. censet R. Abraham, Abben Ezra. Maiestatem Dei amat iustitiam, delectatur iudicio, nihil vult agere contra iustitiam.

a *To.13.v.15.*

b *Ps.44.v.6.*

5 *Parasti.* Tertia ratio, cur celebrandum nomen Dei, siue Deus ipse. Parasti directiones siue rectitudines, id est, rectos & integros stabiliuisti, firmasti, præmunisti, ne deiiciantur, & corruant. Abstractum pro concreto, per Auxesin. Parare & præparare, apud Septuaginta ex Hebraico כּוּן *kun* significat stabilire, fundare, communire, prosperare, præseruare, vsu Medico. Alij in abstracto, firmasti, stabiliuisti rectitudines, atque æquitates, id est, omnia æqua, & recta constituisti. Quod aduersus qui restringunt ad mandata, & leges Dei, quid iustum, quid iniustum monstrantes. Sed rectiùs ad iuris conseruationem, id est, dictionem. Quoniam loquitur de

c *Vers.1.* Gentibus & populis in ordinem redigendis & puniendis, quos dixerat *c* irasci & moneri contra exorientem Domini regnum. *Iudicium*, quo improbi castigantur, & *iustitiam*, qua iusti defenduntur, & proteguntur, apud Iacobæos, vel pro Iacobæis, in terra tu exercuisti. Quarta ratio. Alij, Præcepisti fieri iudicium & iustitiam in Iacob. Quia enim ea diligis, illa ideò à Iacobæis patrari vis, lege data, quæ monstret iustum, & iniustum. Qua etiam interpretatione iudicij nomine illa iuris pars intelligi possit, qua facinorosi puniuntur: iustitiæ verò, qua boni defenduntur ab improborum iniuria. Iudicium iubemur passim iudicium, & iustitiam facere, Rabbini exponunt iniusta damnare, & iusta iustificare.

A

B *Scabellum pedum eius*, Templum, vt Chaldæus intelligit, vt vers. vltimo se explicet. *Adorate montem sanctitatis eius*, vel *Arcam fœderis*, vt Rabbini, cui Deus insidere dicebatur, ob oracula & alias gratias. Nostri Christi humanitatem in mysteriis adorandam, nedum extrà, vt Ambrosius *a*, Augustinus *b* & Cyrillus *c*. In qua videlicet inhabitat & requiescit diuinitas. Alluditur autem ad gestum adorantium regem, & ad thronum eius accumbentium. q. d. Coram scabello pedum eius procidite, imò ante pedes eius prostrati: quoniam sanctum,

In Eucharistia Christi humanitas adoranda.

a *De fide.*

b *In hunc Ps. & de verbis Domini secundum Ioan. ser. 58.*

c *Libr. 3. in Ioan.*

C & honorandum est, quicquid ad ipsum pertinet, etiamsi abiectum videatur, vt pedum scabellum, nedum mensam, qualis est Eucharistia. Hebræi etiam appellant rem abiectissimam & valdè seruilem, scabellumpedum, & apud Esaiam: *Cælum mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum.* Terra enim quasi pedibus diuinitatis subiecta est, & calcata, adeò vt in ea cuncta gerantur pro arbitrio, multò viliùs & abiectiùs, quàm alibi ob hominum indignitatem & peccata. *Quoniam sanctum est*, scabellum. Fons etiam masculinum genus patitur. Quoniam sanctus est (Dominus.) Sic Græcè, ὅτι ἅγιον. Quod sequitur Hieronymus & Augustinus. Rabbini malunt neutrum.

d *Ps.109.v.2.*

e *Esa.66.v.1.*

D 7 *Moyses & Aaron in sacerdotibus.* Exemplo Mosis, Aaronis, Samuelis, Iudæos inuitat, vt Christum Dominum glorificant, exaltẽt, adorent, & inuocent. Nam hæc non fiebant sine fructu. Cadit autem hic versus in sequentem. Moses & Aaron sacerdotes eius, & Samuel inuocator eius inuocabant Dominum, &c. *In sacerdotibus*, id est, sacerdotes eius. de quo Hebraismo mox. Hinc *f* Moses non tantùm dicitur sacerdos, verùm etiam prima legis sacerdos, vt qui sacerdotali munere functus sit ante

f *1.Par.27.in Deras.*

sit ante Aaronem septem consecrationum, siue ordi-
a Leu. 8. nationum diebus *a* nec fuerit exclusus à magni sacer-
dotij functione 40. illis annis, quibus in deserto tetendit
populum, è scriptis R. Ionatham, R. Ioseph, R. Iosua, R. Be-
rechia. Ideóque כהן הכוהנים *Cohen haccohanim*,
b Exod. 28. Sacerdos Sacerdotum ab Abben Ezra dicitur *b*. Nam
c Exo. 28. v. 1. & seq. & 29. v. 1. & c. populo religionis quæstiones finiit, obtulit Deo mu-
nera, & immolauit. Aaron, & filios eius consecrauit
d Ex. 24. v. 6. iussus *c*, & fœdus sanxit sanguine *d*. Oblationes & do-
e Num. 7. naria principum duodecim in tabernaculum & in alta-
f Lib. 1. cõtra Iouin. re excepit *e*. Assentiuntur nostri, vt Hieronymus *f*, Au-
g In hunc Ps. gustinus *g*, Dionysius Areopagita *h*, Nazianzenus,
h Hierarch. Eccle. cap. 5. Leo Magnus *k*. Atque hinc Philo Iudæus libros suos
i Orat. ad Gregor. Nyss. de vita Mosis distributos in tres partes, Regnum, Le-
k Epistol. 88. ges, & Sacerdotium, ita concludit: *Atque hæc fuit vita,*
l Psa. 53. v. 5. *obitúsque Mosis regis, legislatoris, vatis & pontificis, ut*
sacris literis proditur. Et Samuel inter eos. In fonte, Samuel
in inuocatoribus nominis eius. Quod duobus modis
potest exponi. Vno, Samuel inuocator nominis mei.
Sic enim hunc idiotismum illustrarunt Septuaginta.
Altero, Samuel, qui fuit inter inuocatores nominis
ipsius. Samuelem autem non inter sacerdotes, sed in-
* Iere. 15. v. 1. uocatores nominis Dei reponit, vt & Ieremias *, qui
purus esset Leuita. In tribu enim Leui quatuor erant
stirpes, quarum sola Aaronia erat sacerdotalis, Aaro-
nica, Caathitica, Meraritica, & Gersonitica. Etsi enim Aa-
ronitæ essent Caathitæ, siue de stirpe Caath, vnius è qua-
tuor filiis Leui, tamen quia Caathitæ per lineam dumta-
xat Aaronis erant sacerdotes. per alias, vt per lineam
Choræ, de qua fuit Samuel, simplices Leuitæ; pariter &
se quartam constituunt, & à Caathitis separantur. Non
ergo fuit Sacerdos, nisi fortasse per quamdam dispen-
m Ibi. c. 9. ve. 13. sationem ad tempus, secundum quam per sese hostias
n Cap. 10. v. 1. causta obtulit 1. Reg. 8. vers. 9. benedixit hostiæ *m*, vt
o Exod. 30. v. 34. lenticulam olei, & in regem vnxit Saülem *n*, vt Abbas
p Iud. 6. v. 19. 20. Ezra notat *o*. Quod facilè concedet, cui venerit in
q In explanatione Psa. 90. mentem Gedeonem idem præstitisse, quantum ad ho-
r Cypriani. locausta, qui tamen erat de tribu Manasse, vt idem hic
dem censet *p*. Quoniam autem Samuelis hic fit mentio, qui quatuor viguit sæculis post Mosem, non vi-
detur hic Psalmus esse Mosis. Respondet Hieronymus, ex
nomen ipsius propter eius meriti excellentiam à Mo-
prophe-

prophetici spîritus instinctu præuisum, & in literis an-
notatum. Cui addo eodem spiritu Esaiam *a* in testimo-
nium adhibuisse Vriam, & Zachariam centum annis,
priusquam extarent in rerum natura, eòdem nomina-
tim excitasse Cyrum *b*, ad liberandum Israel è captiui-
tate Babylonica & Chaldæos euertendos, duobus pro-
pè sæculis antè, eodem prophetam nominasse Iosiam
trecentis annis ante ipsius ortum *c*.

a Cap. 8. v. 2

b Cap. 44. v. 28. & 45. v. 1.

c 3. Reg. 13. v. 2.

a *Inuocabant Dominum.* Superior versus in hunc cadit:
vnde afficiendus dumtaxat virgula. Moyses & Aaron
[Christum & *ipse*, &c. d, *Exaudiebat eos* Chaldaicè &
Hebraicè יענן *Iahanen respondebat eis.* Quod non-
nulli referunt ad Propitiatorium, in quo sit locutus
cum Mose, & Aarone. Sed de Samuele nihil tale legi-
tur: Quin quia Sacerdos non erat, ad illud ingredi non
potuit, nisi fortassis per dispensationem, secũdum quam
accipiendum illud Hieronymi *e* ex Egesippo, Iacobum
fratrem Domini solitum ingredi Sancta Sanctorum.
Nam Apostolos disertè scribit *f* illic semel in anno
introire sõlum pontificem. Quod repetit Ioseph Ben
Gorion *g*, qui quia tamen *h* narrat mille sacerdotes
fuisse constitutos, qui Sanctum Sanctorum ingrede-
rentur, vnum de more videtur intelligendum, al-
terum extra ordinem, quando ad consulendum ora-
culum Domini ex re nata, vt ex fame & bello, il-
lum ingredi necesse esset. *In columna nubis*, per colum-
nam nubis, vel ex columna nubis quæ apparebat su-
per tabernaculum, priuatim Mosem & Aaronem allo-
quebatur, & familiariter: Per visionem autem Samue-
lem. Fortasse etiam in nube. Nam illum contra Ty-
rios & Philisthæos precantem exaudiuit, & intonuit
de cælo, inque sonitu magno auditam fecit vocem
suam, &c. *i*. Quo modo Iobum in priuatis colloquiis
allocutus fuerat de turbine siue nebula *m*, se veluti
ante cingens, ac eam inter se, & illos interpo-
nens, vt suum fulgorem eorum imbecillitati attem-
perret.

b *Custodiebant præceptum*, statutum propriè quo modo
Deus velit. חוק *Hok* enim de ritibus & cæremoniis re-
ligionis.

b Cap. 44. v. 28. & 45. v. 1.

c 3. Reg. 13. v. 2.

d Nu. 14. v. 13 14. & 16. v. 15. 1. Reg. 7. v. 9.

e In Catalogo.

f Heb. 9. ve. 7.

g Lib. 5. c. 25.

h Initio eiusdem capitis.

i Exo. 24. ver. 25. & 33. v. 8. Nu. 12. v. 11.

k 1. Reg. 3. v. 12.

l Eccles. 45. v. 21. & 1. Reg. 7. ver. 10.

m Iob c. 40. 41. & 42.

10 *Adinuentiones eorum.* Passiuè contra eos. Vindicabat si quis aliquid aduersum eos moliretur. De Core, Dathan, Abiron, & sociis *a*, quos Dominus vltus est murmurantes, & conspirantes aduersus Mosem & Aaronem. Nam hæc non dicit de viris Sanctis, sed de iis, qui aduersùs eos seditionem concitarunt, qui partim hiatu terræ absorpti sunt, partim igne perierunt, partim quantum ad stimulem tyrannide Saulis subiecti, maximas calamitates experti sunt. Tamen quia & ipsi culpantur: Moses, quod hæsitarit se aquam educturum *b*. Aaron in aureo vitulo conflando *c*. Samuel, vt in filios indulgentior *d*. *Et*, pro *Etsi*, exponi potest, vt alibi interdum. Tu propitius fuisti eis, etsi vlciscens eos, si quando peccarint. Suos Sanctos Dominus in hoc mundo ferè castigat & punit, vt nihil purgandum illis in altero relinquat, sicque purgatis seriùs bona incommutabilia impertiat. Ita Hebræus עלילותם *halilotham*. 1. *Opera eorum*, vel quæ faciebant ipsi, Actiuè, vel, vt suprà, non quæ faciebant, sed quæ patiebantur à Core, & cæteris conspiratoribus. Solet enim Genitiui casus nominum, & pronominum actiuè, passiuè, possessiuè sumi pro commoditate sententiæ, vt fusè docet R. Dauid in Michol, qui & in Commentariis hunc locum sic explanat. Symmachus putauit esse relatiuum sine antecedente, *Eorum*, scilicèt impiorum.

11 *Adorate in monte sancto eius.* Quoniam verbum Adorandi construitur in hac lingua cum ל, Kimhi interpretatur, *Adorate montem sanctum eius.* Deinde, quia adoratio videtur incommodè tribui creaturæ, constituit duplicem adorationem, vnam absolutam, alteram relatiuam siue respectiuam. Huius verba fidelitèr vertemus, propter sciolos, qui eius nævos pluris solent facere, quàm pulchritudinem. *Adorate* (inquit) *montem sanctum eius. i. Montem Moria, in quo erat Sanctuarium. Nam ipse sanctus est & locus eius sanctus: vt proindè dixerit, Pascite sanctuarium meum, siue veneramini. Quando enim venerantur ædem, non nisi venerantur eum, qui ædem delegit, præcepit in veneratione haberi. Sic quando adorant ad ædis parietem, non adorant, nisi eum qui ædem sanctificauit, vt qui ante mentis oculos sibi proponant Deum venerari, & ad eum cor subuehere.* Quæ congruunt nostrorum scriptis, vt Titelmanni in hunc Psalm. sic scribentis: *Cum*

Adoratil duplex, vna absoluta altera respectiua.

c *Leuit. 26. vers. v.*

A certa, vel quid simile adorari iubetur, non debet intelligi adoratio propria, quæ non nisi Deo debet attribui, vtpote enti primo & supremo Domino: sed impropria, pro specialis honoris exhibitione. Dixdam verò adorare scabellum accipiunt loco huius adorare ad scabellum, vel ante scabellum: vt adoratio Dei propriè dicta intelligatur, nec arcæ sit adoratio, sed Dei super arcam sedentis: quemadmodum Christum sub sacramento latentem adoramus, & ad locum, vel ante locum, vel versùs locum illum, in quo sanctissima illa mysteria conseruantur, adorationis exhibemus reverentiam, non ipsum quidem locum adorantes. i. ligna, lapides, & claustra, sed ipsum, quem illo in loco esse credimus. Vcrùs lanè doctrina per quam Nazianzenus ad extremum orationis de Natiuit. fideles adorare iubet præsepe Domini, nedum sepulchrũ, Damascenus *a*, & Leontius Neapoleos Cypri Episcopus *b*, crucem, clauos, lanceam, vestes & tabernacula Domini. Quibus suffragantur Chrysostomus *c*, Athanasius *d*, Rusticus Diaconus aduersus Acephalos: *Quia*, inquit, *sunt veluti organa, & coadiuuantia instrumenta nostram ad propinquandum Deo, nec tamen communicantur creatori. Aliud enim est per hoc coli illud* (per accidens) *aliud secundùm naturam* (per se) *& sempiternè, & magis proprie.* Quò pertinet illud Basilij *e*, ὅτι ἡ τοῦ τιχόντος εἰκὼν τοῦ πρωτοτύπου ἀναδείκνυται.

a *libr. 4. c. 12. Orth.*
b *libr. de adorat. Crucis.*
c *in liturgia, & oratio. de adorat. Cru.*
d *Tom. 4. q. 16*
e *de Spiritu sancto, c. 18.*

ARGVMENTVM.

Ad Dei laudes & cultum omnes cohortatur. Propheticus de gentium conuersione.

Psalmus in confessione. XCIX. Hebr. 100.

1 IVbilâte Deo omnis terra; seruîte Dómino in lætítia.

3 Introîte in conspêctu eius: in exultatiône.

4 Scitóte, quóniam Dóminus ipse est Deus: ipse fecit nos, & non ipsi nos.

5 Pôpulus eius, & oues páſcuæ eius, introíte portas eius in confeſſiône: átria eius in hymnis, confitémini illi.

6 Laudáte nomen eius, quôniam ſuáuis eſt Dóminus, in ætérnum miſericordia eius: vſque in generatiône & generatiônem véritas eius.

---

1 *Pſalmus in confeſſione.* Vltimus eſt Moſis de Meſſia.

2 *Iubilate Deo omnis terra.* Omnes terrarum incolæ. Vel eſt Proſopopœia. Myſterium vocationis Gentium; quas proinde inuitat ad introëundum in Dei Eccleſiam.

a 3. Reg. 8. v. 29. 3 *In conſpectu eius*, in templum eius, de quo illud a: *Oculi Domini in hanc domum, & eam reſpicit.* Apparete corã Domino. *In exultatione*, cum exultatione.

4 *Scitote quoniam Dominus.* Agnoſcite Dominum ſummum, cui Entis nomen & ratio propriè competit, & à quo mundus habet vt ſit, eſſe Deum, id eſt, vniuerſi iudicem, rectorem, vltorem, remuneratorem. Nam *Dominus* in fonte eſt tetragrammaton diuinæ ſubſtantiæ proprium, *Deus*, אלהים *Elohim* appellatiuum enuncians iudicium, prouidentiam & gubernationem. Non tãtùm eſt rerum molitor & conditor, verùm etiam rector, gubernator prouidentiſſimus. *Fecit*, ornauit, vt alibi b: *Dixit fecit Moſem & Aaronem*, quaſi dicat. Nos non ſolùm creauit, ſicut cæteros, verumetiam ex omnibus Gentib. elegit, quos præcipuè ornaret, & cumularet gratiis, atque muneribus. Sic Kimhi verbum hoc diſtinguit à ברא *Bara, Creauit*, & יצר *Iatſar, Formauit*, quod creare ſit è nihilo, vel è materia producere: formare, formã materiæ inducere: facere autem, ſiue עשה *Aſa*, ornare, beneficiis & donis afficere, gratiis cumulare. *Et non ipſi nos*, Nos hîc Nominatiui caſus Hebraicè & Græcè. Itaque totum iſtud *Fecimus nos*, per Zeugma eſt repetendum.

b 1. Reg. 12. v. 6.

5 *Populus eius, & oues paſcuæ eius.* Appoſitorie Rabbini connectunt cum præcedenti verſu: Et non ipſi populus eius, qui ſumus populus eius, & oues paſcuæ ipſius. Rectiùs vocatiui caſus, vt conſtruatur cum ſequenti. Nam Septuaginta ſæpè vtuntur Atticiſmo, per quem eadem eſt vox Nominatiui & Vocatiui. *O populi eius, & oues quas ipſe paſcit & regit, introite portas eius*, portas domus & templi ipſius *In confeſſione*, cum commendatione, cum laudibus, cum gratiarum actione. R. Iohanan in Deras, hanc confeſſionẽ pertinere ſcribit ad cultum noui Teſtamenti, qui iam non ſit futurus cruentus & victimarius, ſed incruentus & laudis, Euchariſtiæ, & gratiarum actionis. *Atria*, Eccleſiam introite, per Zeugma. Hortatur ad diuinæ rei conuentum, vt inſtar ouium, velut oues ingrediantur portas templi, & atria. Alludit ad tria atria templi, ſacerdotum, virorum & mulierum. *In hymnis*, cum hymnis, & diuinis honoribus. *Confitemini.* (Et) confitemini. Aſyntheton. Vnde Maſoretæ contulerunt in principium ſequentis verſus.

Eucharistiæ eſt confeſſio laudis.

6 *Quoniam ſuauis.* טוב *thob* bonus, benignus, beneficus. *In æternum* (&) in æternum clementia & beneficẽtia eius (eſt.) Aſyntheton. *Veritas eius.* Fides in promiſſis præſtandis. R. Selomo. Denique quoniam eſt ſempiternæ miſericordiæ, & perpetuæ fidei, eum celebrate, & eius nomen collaudate. Sic apud Ioannem a: *Gratia & veritas per Chriſtum exorta eſt.* Eſt enim Chriſtus miſericors, gratioſus, beneficia promittens, & verax, conſtanter promiſſa præſtans, atque implens.

a Ioã. 1. v. 17.

ARGVMENTVM.

Probe ſuæ anteactæ vitæ rationem Deo proponit, eius extollens gratiam. Iuxta Hebræos, qui hæc exponunt in futuro, ſe rectè victurum vouet, bonum pingens principem. Congruit Chriſto.

1 Pſalmus Dauid. C. Heb. 101.

Universidad de Deusto
Biblioteca

MIsericórdiam & iudícium: cantábo tibi Dómine.

3 Psallam, & intélligam in via immaculâta: quando vénies ad me?

4 Perambulâbam in innocéntia cordis mei: in médio domus meæ.

5 Non proponêbam ante óculos meos rem iniûstam: faciêntes prævaricatiônem odîui.

6 Non adhæsit mihi cor prauum: declinântem à me malîgnum non cognoscêbam.

7 Detrahêntem secretò prôximo suo: hunc persequêbar.

8 Supêrbo óculo, & insatiábili corde: cum hoc non edêbam.

9 Oculi mei ad fidêles terræ, vt sêdeãt mecum: ámbulans in via immaculâta, hic mihi ministrábat.

10 Non habitâbit in mêdio domus meæ, qui facit supêrbiam: qui lóquitur iníqua, non dirêxit in conspêctu oculôrum meôrum.

11 In matutîno interficiêbam omnes peccatôres terræ: vt dispêrderem de ciuitáte Dómini omnes operántes iniquitátem.

2 *Misericordiam & iudicium cãtabo.* Misericordiam tuam, qua erga me quotidie vteris, qua mihi parcis, *& iudicium* tuum, iustitiam tuam, qua me seruas & defendis, tibi Domine cantabo ore, psallam instrumentis musicis. Vel iudicium tuum, quo peccata vlcisci soles, vt quia reconciliatio solius iudicij in desperationem præcipitat, & misericordiæ assentatio securitatem generat, neque iudicium iam solum, neque solam misericordiam, sed misericordiam pariter & iudicium cantem tibi Domine. Misericordia enim sine iustitia est pusillanimitas, & iustitia sine misericordia crudelitas. Ideóque in cunctis actionibus vtraque perpetuò micat. De qua re apud Clementem *a* Alexand. Alij malunt Dauidem de sua misericordia

Misericordia & iudiciũ in Deo cõiuncta.

a lib. 1. Pædagogi, c. 9.

A cordia & iustitia loqui. Tibi cantabo meam misericordiam, quia sum paratus ad subditos iuuandos & sublenandos, & iudicium meum, quo omnia rectè & iustè in meo regno administro, vt tibi gratias agam, qui mihi has virtutes, & cætera omnia bona es largitus.

3 *Intelligam in via immaculata*, intendam innocentiæ, animum adiiciam ad innocentiã & integritatem. *Quando venies ad me?* vt id perficiam, supple. Quando enim, si-

B que מתי *Mathai* interrogat. Ecquando, ô quando me spiritu tuo collustrabis, vt innocentiæ tuæ intelligenter, & sapienter insistam, téque dignè canam? Significat se nihil profecturum in suis votis & institutis, nisi cona tus suos ipse iuuerit. Est suspiriũ pij animi ex abrupto. Partũ Hebraicè quidam, *Dum veneris ad me, quasi doctor ad discipulum*, vt sit particula Temporis, non Optandi.

4 *Perambulabam in innocentia cordis mei.* Rabbini sequẽtia omnia verba in futuro exponunt, vt promittat se regẽ victurum, & rectè viuentes amaturum, & malos

C odio habebo. 6. non adhærebit, non cognoscam. 7. Persequar 8. Non edam. 9 ministrabit. 10. Non diriget. 11. interficiam. Cur autem Septuaginta per Imperfectum mox. Quæ tamen non sic sunt interpretanda, quasi per totam vitam Dauid nihil peccarit, sed quòd studuerit ista perficere, eóq; semper fuerit proposito, voto, atque conscientia, quamuis interdum carni succubuerit. Iustus scilicet affectu, si nõ effectu, perfectus conatu, & studio, si non actu propter carnis imbecillitatem. *In medio domus meæ*, in mea familia, & regno perambulabam. Illud

D quæ in illo fiunt *a*. q. d. Non hærebam in domus angulo, vel cubiculo otiosus: sed cum sollicitudine & diligẽtia considerabam eam totam.

Iustus qua ratione Dauid fuerit.

a Ro. 13. v. 4. Heb. 13. v. 17.

5 *Non proponebam ante oculos meos rẽ iniustam*, legi contrariã. Ad verbum דבר בליעל *denar beliiahal*, id est, Belial, siue exlegis. *Odiui*, odi, odio habui. Sic Hebraicè est præteritum שנאתי *schaneethi*, vt proinde Septuaginta, per præteritum imperfectum reliqua verba addiderint. Nam vt docet Elias *b*, imperfecta Latinorum, & Græcorum vno modo apud suos repræsentantur per futura, cum quibus præterita miscentur:

b in li. Bahur, & alibi.

vbi etiam docet in scriptis poëticis, inter quæ hoc opus nominat, futura plerumque loco præteritorum poni. Ne quis temerè nostrorū Septuaginta rationem non intellectum negligat. *Facientes*. Hebraicè facere, operari erronea odi.

6 *Non adhæsit mihi cor prauum*, homini deprauato & peruerso interdixi domo & familiaritate mea. *Mihi*. Hìc Masoretæ claudunt periodum, per Protozeugma. *Non adhæsit mihi* (facere erronea) Deinde quod sequitur, construunt cum sequentibus, *Cor prauum declinabat à me*. Simplicior est distinctio Septuaginta, & linguæ familiarior per solam Eclipsim literæ שׁ *sin*, Non adhæsit, mihi cor prauum, malignum (qui) à me declinabat, non cognoscebam. *A me*, id est, a mea recta, & pia veuendi ratione. Non communicabat scilicèt cum impiis, & hæreticis, multò minus fouebat.

7 *Hunc persequebar*. vsque ad internecionem. Vnde Hebraicè אצמית *atsmith*. 1. excindebā, Harpyas autē coruósque hiantes aulæ, hoc & seq. vers. pingit, quibus se eam vel purgasse, vel purgaturum profitetur.

8 *Insatiabili corde*, auaro, vel potiùs ambitioso, quod nullis satiatur honoribus. Nam Hebraicè רחב לבב *rehab lebeb*. 1. lato corde qui amplè & latè multa animo complectitur. Cadunt autem in præpositionem *Cum*, quæ in medio ponitur, per mesozeugma. *Non edebam*. Eclipsim literæ Hebraicæ interpretati sunt. Superbum oculis, & latum corde cum non poteram, ad mensam supp. recipere, ferre, vel quid aliud. Vel legerunt אכל *Ochal*, ab אכל *achal comedit*, non à יכול *iachol*, potuit.

9 *Oculi mei ad fideles*. Ad fidos, stabiles, veraces, veritatis studiosos, qui non fallunt fidem alicui, maximè Deo & principibus datam. *Vt sedeant*, vt habitent, & commorentur, vt sedes habeant domi meæ, vt mecum versentur familiariter. Vel, vt præsideant. q.d. Studui, vt mei consiliarij, & ministri essent integri, & fidi, non rapaces, non corrupti, &c.

10 *Qui facit superbiam*. Dolum propriè, Nisi רמיה *remijah*, significationem sumat à רום *rom*, elatus est, superbiit. *Iniqua*. Mendacia propriè. *Non direxit*, supp. viam suam id est, non prosperauit apud me, non mihi erat acceptus. Vnde Hebraicè יכון *iachon*, Non stabilitus est, non stabilietur, non firmabitur.

A 11 *In matutino interficiebam*, summo mane, maximā diligentia & studio, maturè, tempestiuè, vigilanter, festinanter, antequàm inualescerent, nulla interposita mora. Nam vocula *Mane*, & synonymis in hanc sententiam Scriptura vtitur. *Interficiebam*. Hebraicè excindebam, vt suprà a purgabam terram ab improbis & sceleratis, vt in ciuitate & regno, in quo Deus colitur, pietas & iustitia vigerēt. Damnatur misericordia Saulis, quòd regi Agag pepercerit b, Redolet allegoriam Chaldæus. *Mundo venturo, qui assimilatur luci matutinæ, perdam omnes peccatores terræ, vt disperdam de Hierusalem ciuitate Dei omnes iniquitatis operarios*. Sic, qui totum Psalmum Christo attribuunt.

a 7.7.

b 1.Re.15.7. 22.23.

ARGVMENTVM.

Orat Christum, vt post tot calamitates, & ruinas, quas poëticè describit, promissam det salutem.

C I Oratio pauperis, cùm anxius fuerit, & corā Domino effuderit precem suam. C I. Hebr. 102.

D Omine exaûdi oratiônem meam: & clamor meus ad te véniat.

3 Non auêrtas fáciem tuam à me: in quacûmque die tríbulor, inclîna ad me aurem tuam.

D 4 In quacûmque die inuocáuero te: velóciter exaûdi me.

5 Quia defecêrunt, sicut fumus, dies mei: & ossa mea, sicut crémium, aruérunt.

6 Percússus sum, vt fœnum, & áruit cor meum: quia oblítus sum comédere panem meum.

7 A voce gémitus mei: adhæsit os meum carni meæ.

8 Símilis factus sum pelicâno solitúdinis:& factus sum sicut nyctícorax in domicílio.
9 Vigilâui: & factus sum, sicut passer solitárius in tecto.
10 Tota die exprobrâbant mihi inimîci mei: & qui laudâbant me, aduêrsum me iurâbant.
11 Quia cinerem, tamquam panem, manducâbam: & potum meum cum fletu miscêbam.
12 A fácie iræ indignatiônis tuę: quia éleuans allisîsti me.
13 Dies mei sicut vmbra declinauêrunt: & ego sicut fœnum árui.
14 Tu autem Dómine in ætêrnum pérmanes: & memoriâle tuum in generatiône & generatiônem.
15 Tu exúrgens Dómine miseréberis Sion: quia tempus miserêndi eius, quia venit tempus.
16 Quóniam placuêrunt seruis tuis lápides eius: & terræ eius miserebûntur.
17 Et timébunt Gentes nomen tuum Dómine: & omnes reges terræ glóriam tuam.
18 Quia ædificâuit Dóminus Sion: & vidébitur in glória sua.
19 Respêxit in oratiônem humílium: & non sprêuit precem eôrum.
20 Scribântur hæc in generatiône áltera: & pópulus, qui creábitur, laudâbit Dóminum.
21 Quia prospéxit de excêlso sancto suo: Dóminus de cœlo in terram aspéxit.
22 Vt audîret gémitus compeditôrum: vt sólueret fílios interemptôrum.
23 Vt annúncient in Sion nomen Dómini: & laudem eius in Ierúsalem.
24 In conueniéndo pópulos in vnum: & reges, vt séruiant Dómino.
25 Respóndit ei in via virtútis suæ: paucitátem diêrum meôrum núncia mihi.
26 Ne réuoces me in dimídio diêrum meorum: in generatiône & generatiônem anni tui.
27 Initio tu Dómine terram fundâsti: & ópera mânuum tuârum sunt cœli.
28 Ipsi perîbunt, tu autem pérmanes: & omnes sicut vestimêntum veterâscent.
29 Et sicut opertórium mutábis eos, & mutabûntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.
30 Filij seruôrum tuôrum habitâbunt: & semen eôrum in sæculum dirigêtur.

1 *Oratio pauperis*, Inscriptio hæc docet argumentum esse generale pro quibuslibet afflictis & gementibus. Aliqui tamen arctant ad captiuitatem Babylonicam. Alij ad liberationem per Christum, gratiæ tempore perficiam. Vtut sit, Populus Domini in cruce positus perpetuò hic loquitur.
2 *Domine orationem meam*, Christe. Nam toto hoc Psalmo Dei, & Domini nomen restringi ad Christi personã indicat Apostolus *a*.
3 *Non auertas faciem tuam*. Ne abscondas propriè in die angustiæ meæ.
4 *In quacumque die*, In fonte pulchra Antithesis. Quocumque die clamauero, celeriter responde mihi. Petit in calamitate exaudiri.
5 *Quia defecerunt sicut fumus*, Hypotyposis summæ miseriæ, & infœlicitatis poëtica vsque ad vers. 14 pingens per hominem mœstissimum, cuius corpus præ

a Heb. 1. v. 10. 11. 12.

animi dolore macie conficitur, populum Dei grauiter mè vexatum sub tyrannis & hostibus. Nam hæc omnia cuntur in eius persona. *Sicut cremium*, sicut res cremata facilis, res quæ præ siccitate ignem facilè concipit. Cremium festuca, lignũ aridum, φρύγιον, velut quod frigitur. Cremia, inquit Hieronymus *a*, *Columella appellat ligna levia & quæ facilè excipiunt ignem.* Hebraicè similitudo multo vniuersa: *Sicut torrẽs, vel focus ossa mea aduſta sunt, & ossa mea cremata.* Ossa Synecdochicè aliqui sumunt pro membris. Morbo enim membra, non ossa arescere sæpius cuntur.

a *In cap. 10. Oseæ.*

6 *Percussus sum vt fœnum*, Tertia similitudo. *Percussum*, ab æstu indignationis tuæ, vel calamitatis, tanquam à solis ardore, propter quem herbæ flaccescunt, languent & exiccãtur. Doctè illud fontis expresserunt. *Percussum est cor meum*, per hypozeugma. Nam cor pro tota persona in omnibus linguis. Vt apud Ennium *Quem credidit esse meum cor, Suasorem summum*, id est, quem ego credidi, vt Gellius exponit *b*. Et apud Homerum κατὰ φρένα Διὸς, *cor Iouis*, pro ipso Ioue. Sic quod sequitur *Aruit cor meũ*, id est, exarui ego præ mœstitia. Vel refert ad humorem natiuum, & radicalem, qui nimio dolore deficcatur. Hinc Salomon *d*, *Spiritus tristis exsiccat ossa. Quia oblitus sum*, præ nimia calamitate, & angustia, adeò vt non esset cibi appetitus. Nam nimia mœstitia tollit apperentiam, nec sinit cibum capere. q.d. Mœrore animi ægrotauit corpus, propter ingentes cruces, cibus etiam necessarium neglexi. Nostri, præ pœnitentia. Chald. *Quoniam oblitus sum legem doctrinæ meæ, ad quam à Deo didici.*

b *Lib. 7. c. 2.*
c *Iliad. 1.*
d *Prouer. 17. v. 22.*

7 *A voce gemitus mei*, propter vocem suspirij mei, propter tristitiam meæ vocis, præ clamoso vel assiduo gemitu factum est, vt mihi adhæreant ossa carni, spiritu & succo illo vitali, intercurrente inter carnem & ossa deficcato. Nam caro proinde ac os destituta illo spiritu & humore, marcescit, ac aret. Rabbini carnem hîc pro cute accipere malunt *e*. Propter suspiria corpus succidit tum & torosum emarcuit, & exuccum factum est, vt inter ossa & cutim nulla caro intercedat. Præ tristitia spiritus, vires & succus corporis absumpta sunt. Contra etiam pro carne sumi notant in Iob *f*.

e *Vt Tren. 4. v. 8.*
f *Iob 18. v. 13.*

8 *Similis factus sum pelicano*, Pelicanus auis Ægyptia, habitans in Nili solitudinibus, quæ filios à serpente occisos lateribus percussis suo sanguine excitat *a*. Est & aquatica, quæ aquis delectatur, πελεκᾶν Aristoteli *b* & Æliano *c*, quam appellatam Plateam à Plinio non nulli existimant. Quidam vertunt Onocrotalum syluestrem. Sed ne Rabbini quidem sciunt, quænam istæ aues sint, tantùm aiunt esse amãtes solitudinis. Sed nec magni refert, cùm non tam propriæ auis alicuius qualitates spectentur, quàm ipsa solitudinis desolatio, quam solent homines amaro, & afflicto animo quærere, vt quibus sit grauis, ac molestis turbæ strepitus. *Solitudinem*, solitorio, in solitudinibus & desertis versantia, publicumque cõspectũ noctibus fugienti. *Nycticorax*, nocturnus coruus בוּם *Cos*, aliis Bubonem, aliis Noctua, aliis Cucullum, aliis Vespertilionẽ significat à בּוֹסָה *Cosa*, tectus est, quia occultatur ab oculis hominum, cauernis & desertorum studiosam, nec in locis cultis habitat. Fugio (inquit) hominum consortia more, animum lucifugum & tristium. Mœror me ad tenebras, adigit, ac si essem coruus nocturnus, noctua, aut bubo: habitans in secreto, ac tenebroso aliquo angulo domicilij, qui locem fugit, & hominum conspectum, noctibus autem vigilat, & cantat veluti carmen lugubre. *In Domicilio*, in ædium ruinis, & parietinis. Vnde Hebraicè חֳרָבוֹת *Haraboth* in desolationibus, locis desertis & deuastatis.

a *Hier. ad Præsidium.*
b *Lib. 8. Animal. c. 12.*
c *Libr. 3. c. 2. & 23.*

9 *Vigilaui & factus sum*, transegi noctem insomnem: Præ tristitia somnum capere non potui, aliis dormientibus vigil perseueraui. שָׁקַד *Sakad*, hoc infert. Vel *Videre non melius habui*, neque leuatum me sensi. Nam vigilaui, factus sum sicut passer tristis & desertus ab omnibus. *Sicut passer* קִפּוֹר *Tzippor* quamlibet auiculam significat. Factus sum tristis, qualis est solus in tecto passerculus. Solitudinem aliqui conferunt ad vigiliarem. Quasi passer coniuge orbatus lugens, & à gregeliquorum se abducens. Verùm בַּרְחָר *Boded*, propriè solitarius, captans solitudines. Vnde apud Oseam dicitur de feris.

10 *Qui laudabant me.* Ficti amici, & simulati, qui ore laudabant, corde insidiabantur, Augustinus. Vel qui olim

olim tempore prospero me laudabant, nunc hoc aduerso contra me conspirant. Alij per Antiphrasim exponunt, qui debacchabantur in me, qui blasphemabant me, qui insania, & ludicra in me iactabant, mihique insultabant. Nam הלל *Halal* ex illis verbis esse dicitur quæ contraria significant. *Iurabant*, coniurabant, coniurabant, sese ad id sacramento obstringentes, & iuramento animã aduersum me firmantes. Alij retinent significationẽ iurandi, iurabant in me, id est, per me, per meam ærumnam, & miseriam. Alij execrandi. Execrabantur

a Nu.5.v.22. Es.63.ver.16. me *a. Aduersum me.* Ad verbum in me, id est, aduersum me, in meam perniciem, vel iuxta alios, per me, meam calamitatem iurabant, tamquam per aliquod prodigium, siue rem prodigiosam. Qui amici erant rebus florentibus, nunc me sibi statuunt pro execrandi exemplo, prouerbio, & formula. Vel alicui malè precanti sortem meam ei imprecabantur.

11 *Quia cinerem tamquam panẽm.* Cinerem, vel puluerem panis loco, siue cum pane, comedebam præ mœrore, vti solent, qui proni, vel in puluere lugent. Præ lachrymis inter cibum capiendum non distinguebam inter panem, & cinerem, quo panis siue cibus erat aspersus. Lachrymæ nihil me sinebant abstergere, nihil discernere in puluere, siue in cinere iacentem, meum lugentium. Possit esse Hypallage pro, *tamquam cinerem panem manducabam*, id est, sine gustu & suauitate, per inde acsi comedissem cinerem. Adeò eram calamitate confectus, vt neque cibus neque potus mihi saperet. *potum meum cum fletu.* Non intermittebam luctum, ne bibendo quidem, etsi vino pelli soleant curæ.

12 *A facie iræ indignationis tuæ*, propter iram tuam vehementem, propter calamitatem mihi vehementer immissam. Hoc hemistichium construitur cum superiore vers. per Hysterologiam. Quia à facie iræ tuæ cinerem tamquam panem manducabam. Sic se gerebant contra me, quia propter tuas plagas miser etiam miseram ducebam vitam, cinerem vnà cum pane manducando, & me conficiendo lachrymis. *Quia elevans* quia magna vi, & impetu me sublatum in terram abiecisti, vt qui pẽdus altè extollit, deinde grauiter, & vehementè ad solũ affligit, & iaculatur. Extulisti me in altum vt graniore casu in extremas miserias me deiiceres. Significatur grauissima collisio. Aliqui, Euexisti me ad tres prosperas, nunc verò me ad infœlicissimas deiicis.

13 *Dies mei sicut vmbra*, quæ assiduè minuitur, vel quæ inclinat ad vesperam, & ad occasum tendit. Alij, quæ fit assiduè maior, & tenebris propinquior, iam iámque in tenebras euanescens, qualis est serotina, vt infra *a.* *Sicut vmbra cum declinat*, & Virgil. *Maioréque cadunt alta de montibus vmbræ.* Et *b. Vmbra præterit.* Nam aduentu luminis & tenebrarum perit. *Sicut fœnum*, sicut herba demessa, vel solis ardore percussa.

a Ps.108.v.23

b Ps.143.v.4.

14 *Memoriale tuum in generatione.* Passiuè. Tui memoria & mentio est sempiterna, neque deletur annis. Durat in perpetuum.

15 *Tu exurgens misereberis Sion.* Vaticinatur de restituenda Hierusalem, & per Cyrum, aliósque reges, & per Christum. *Exurgens*, veluti à quiete & somno. *Quia venit tempus. Quia tempus*, dumtaxat repetitur ad Epizeuxin. Nam satis fuerat dicere, Quia tempus miserendi (Sionis) venit. Quòd tot præcesserint cruces, tam malè tam diuturnæ, vt eius misereari, tempus postulat. In Hebræo est Auxesis potiùs, quàm Epizeuxis, quoniam *tempus*, priore loco עת *Heth* dicitur, & minus significat, posteriore מועד *Mophed* id est, occasio, opportunitas, tempus certum & constitutum, cuius occasio non sit prætermittenda: quod aliqui referunt ad septuaginta annos captiuitatis Babylonicæ iam exactos. Latinè: Quia venit tempus, vt (vel quo) eius misereatis, imò verò opportunitas, tempúsve à te constitutum & præfinitum.

16 *Quoniam placuerunt seruis tuis.* Enumerat causas, quæ debeat Deus misereri Hierusalem, id est, eam excitare à Babyloniis, & similibus instaurare. Nempe, quia ipsi multis modis efflagitant, deinde quia sic contingit gentium & regnorum conuersio. Illa enim continuo sub secundo templo Zorobabelio, non primo Salomonio *c. Lapides eius*, rudera & fragmenta, ruinæ eius Sion, & parietinæ tuis cultoribus gratæ sunt præ voluptuosis & magnificis exiliorum palatiis, quòd illic te purè, & liberè colant. Anteponunt scilicèt mundi voluptatibus cultum tuum, *maluisse affligi cum Dei populo, quàm*

c Aggei 2.v.8

quàm temporarij peccati habere iucunditatem, vt de Mose
a *He.11.v.25.* scribitur *a*. Est autem ratio rationis proximæ. Quia venit tẽpus & occasio. Placuerunt enim seruis tuis eius lapides & gratum habent eius puluerem. (Terra hic ea Hebræo עפר *Haphar* pro puluere accipitur.) Patrum aptè, *Seruos*. Cyrum & Darium exponunt quidam quibus placuerit Hierosolymam restaurati. Nam id congruentiùs de Nehemia, & cæteris Iudæorum reipublicæ cum principibus, qui in eius libro memorantur mœnia vrbis. i. loca vacua restaurasse. Deinde loquitur potiùs de restitutione per Christum, cuius alioqui vmbra fuit Babylonica. Ergo in genere de piis Dei cultoribus.

17 *Et timebunt gentes*. Cadit hic versus in sequentẽ. Iste timebunt ac reuerebuntur exteræ gentes & reges, qui tibi nunc insultant, quòd restauraueris Sionem. Et est vaticinium de Gentium in Ecclesiam introitu.

18 *Quia ædificauit*, ædificasti, ô Domine, siue reædificasti, restaurasti, reparasti Sionem, & videberis in gloria tua. Enallage Personæ. Nam loquitur de aduentu Christi in terras, stante templo & Hierusalem reparata post captiuitatem. Ædificare pro reædificare passim. Vel citra Enallagen respicit ad Deum Patrem, per distinctionem diuinarum hypostaseõn. Aliqui. *Quia*
b *Bar.v.3.* *cum dum. Et videbitur*, vt in Baruch *b*, *in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est*. Dominus Christus videbitur in Sion in sua gloria, & miraculorum splendore atque potentia iuxta illud *c*. *Vidimus eum quasi vnigen-*
c *Ioa.1.v.14.* *tum, plenum gratiæ & veritatis*. Et *d*. *Quod vidimus de verbo*
d *1.Ioa.1.v.1.* *vitæ*, &c.

19 *Respexit in orationem humilium*. Explicauerunt Metaphoram. Nam ערער *Harhar*, myricam propriè fortunat, vel iuniperum, humile virgultum, humi repens, vixque in terra apparens. Anonymo, cicadam vermem æstiuum, insecti genus, æstiuis dumtaxat mensibus apparens, & canorum, vt quod tota die canat & stridere. Abiecti (inquit) humillisque precem exaudiuit, qui non nisi æstate, cùm persecutionum hyems transiit, cernere, & apparere audet

20 *Scribantur hæc in generatione altera*. Futura, vel vtima. *In* pro *Ad* Ad posteritatem hæc scribantur de Christo, & beneficiis eius. Vel in Datiuo, ætati alteri, siue posteriori. אחרון *Ahharon* vtrumque designat: & ille

A index tam Datiui casus, quàm Præpositionis *Ad*. Optat vt hæc liberatio apud posteros perpetuæ memoriæ cõsecretur, vt & illi Deum laudent. *Qui creabitur*, populus Christianus, quem Deus creauit *& genuit verbo vitæ* a. *Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis, vt simus initium quoddam creaturæ eius*. Sic suprà *b* vt perpetua successione Christiana Ecclesia perpetuetur.

a 1. *Petr.1.v.* 23. *Ia.1.v.18.*
b *Ps.21.v.32.*

21 *Quia prospexit de excelso*, de cœlo sublimi suo sanctuario. Vt se mox explicet. Dei maiestatẽ in cœlo imaginamur potiùs quàm alibi, etsi nullo certo loco contineatur, tam propter loci sublimitatem & excellentiam, quòd illic sui gloriã, & gratiã copiosissimè impertiat.

Deus cur in cælo esse dicatur.

22 *Vt audiret gemitus*. Fructus diuinæ visitationis & redemptionis, vsque ad versum 25. *Compeditorum*, exulum, captiuorum, veluti pedicis constrictorum, *Interemptorũ*. Hebraice תמותה *Themutha*. 1. mortis, Quod vulgò exponunt filios morti destinatos, necibus obiectos. Alibi, filius mortis, dignus morte *c*.

c 2. *Reg.12. vers.5.*

23 *Vt annuncient*, prædicent, celebrent.

In conueniendo populos in vnum, quando conuenient populi & reges, dũ congregabuntur in eundem locum, & eandem Ecclesiam, vt Deum colant, & seruiãt. Pendet posteriore, Annunciabunt in Sion laudẽ tuam, quando populi & regna eòdem conuenerint ad Deum colendum. *Reges* Exposuerunt Abstractum pro Cõcreto. Nam ad verbum. Regna. Alij malunt idem aliis verbis enunciari, vt regna significent & reges, & regum populos.

24 *Respondit ei in via virtutis suæ*. Respondit, locutus est populis Domino (mutatur numerus) pro modulo virtutis suæ, & potentiæ, secundùm suas vires, toto conatu studio. (Hoc enim pòst declarat, *in via virtutis suæ*) dicendi, &c. Hic enim pòst absolutum vaticinium de restaurãda Sione per vocationem populorum, incipit Ministes populi huius noui, orantis, ac precãtis vitæ diuturnitatem, ac persecutionum mitigationem, quò Ecclesia perpetuetur, quemadmodum ipse est perpetuus & æternus. *Paucitatem* inquit, *dierum meorum nuntia mihi*. Indica mihi, quamdiu victurus sum, vt sciã, an paucos sim superstes, quo tẽpore perficios ista, siue temporis redẽptionis & salutis. è Kimhi. Sept. rectiùs hîc dixerũt, & cõmodioribus punctis legerũt Heb. quã Masora. Nempè sic ענה בדרך כחו קצר ימי אמר
Hana bederec chotho koho kotsar iamai amar ela

Respondit (ei) in via virtutis suæ, Breuitatem dierum meorum dic mihi: sensu quem explicauimus. Cùm Masoretæ adhibendo alia puncta, duas vltimas voces reciendo in principium sequentis versus, primum reddunt sensum vix dum satis expositum, deinde versum faciunt multò breuiorem, quàm reliquorum mensura patitur. Denique בחו *choho* scriptum per Vau, legant pro auctoritate, per Iod, vt בחי *chahi* sit בחיב *chatimh*, בחי *chohi* sit קרי *kari*, quemadmodum ipsi loquuntur, dum aliter legendum censent, quàm scribatur, יעד בדרב בחי קצר ימי: אמר אלי id est, *himma derech chohi kitsur iamai. Amar eli.* i. *Affluxit in via virtutis meam, abbreuiauit dies meos, dicã: Deus meus, ne voces me*, quasi populus cõqueratur de malis, quibus affligitur a exteris nationibus, vel de tarditate aduentus Messiæ, quo expectando, veluti medio itinere crucietur. Vbi primùm dubitatur de cohærentia. Secundò de Suppleto, dum aliis de repẽtè est *Hostis*, aliis *Deus*. Tertiò quæ hîc significet *in via*, nisi quòd simpliciùs videatur sumendum pro cursu vitæ.

26 *Ne reuoces me in dimidio dierum meorum*, ne me ad voces, vt moriar, ne me tollas de hoc mundo ante tempus, vt morjar in exilio, neque videam consolationem diem: nempè aduentum Christi, siue primum, siue aliquos, secundum, quo vniuersum humanum genus nouabis, atque restitues: vt precetur Ecclesiæ cum pace perduci ad sæculi consummationem, vel miseriarum suarum portum, Gall. *Ne m'appelle point*. enim compositum pro simplici. Quamquam etiam uocandi verbum non est alienum: vt doceatur mam quodammodò fuisse apud Deum, qui eam uit diuinitùs. Sic enim scribitur *a*: *Antequàm reuertatur pulvis in terram suam, & spiritus redeat ad Deum, dedit illum*. Et *b*. *Pluuia redit in cœlum*, nempè quia id est, è cœlo siue Deo habent ista singularem nem Hebraicè אל תעלני *Al thahalem*. Ne me subdas, vel, ne subducas me. Qua formula apud Poetas lum vitæ ab vna Parcarum netum, altera secat. Chal *Ne tollas me de sæculo hoc in dimidio dierum meorum, me in sæculum venturum: quia in ætate ætatum sunt tui*. Non est negligenda eorum explanatio, quibus midium dierum designat iuueniles, virilésque an

a Ecc.12.v.7.

b Psl.55.v.10.

A q.d Ne me tollas in florenti ætate, quo tempore sim immersus voluptatibus vel curis sæculi, ambitioni, habendi cupiditati, &c. Ne moriar imparatus, & parũ pius. Nam duæ ætates sunt mortj commodiores ad salutis statum, pueritia & senectus, vt magis piæ & innoxiæ. Illa, quòd nondùm corruperit naturæ igniculos, & virtutum semina, nondúmque didicerit humanas peruersitates, neque senserit carnis incendia: hæc, quòd incõmodis multis obnoxia, & sentiens sibi hinc esse breui migrandum, sollicita sit de Deo, de sua salute, de futuro sæculo. *Anni tui*, sunt.

27 *Initio tu Domine terram fundasti*. Pro Christi diuinitate, maiestate, omnipotentia, citat hunc versum cum duobus sequentibus Apostolus *a*. *Domine*. Desideratur in fonte. Sed rectè additum, ad docendum Christo nominis tetragrammati etiam competere vocabulum. Quare & Paulus eo loco sic citat.

28 *Ipsi peribunt*, cœli à suo statu, in quo nunc sunt, recedent, & omnes antiquabuntur instar vestimenti, quod & cùm per vetustatem detritum fuerit, innouari debet. Sic enim & cœli, cùm ad consummationem sæculi peruenient, immutabuntur ad nouitatẽ maioris gloriæ. Nam futura est cœli & terræ mutatio, non in totum abolitio, vt abiiciant vestimentum corruptionis, & induant nouam vestem incorruptionis *b*. Sic ferè interpretes, vt petire intelligatur ratione qualitatum, non substantiæ, de quo lege D. Petrum *c*. R. Dauid docet quosdam intelligere de simplici interitu, vt eorum substantia abeat in nihilum: alios subaudire, suapte natura, vel, si velis, ô Domine, q.d Ex se sunt corruptibiles, & perirent, nisi tu Deos in æternum conseruares. Vt non pereãt, hoc habent per accidens, quia tu non vis. Hæc perennitas eis est adscentitia, vt de Diis minoribus pronunciauit Plato *d*. Nostri interpretantur de interitu non substantiæ, sed qualitatum & accidentium, vt Hieronymus *e*, & Prosclos *f*, Cæsarius *g*, hunc versum refert ad vniuersorum creationis operum dissolutionem. Ipsi, cœli scilicet & terra dissoluentur, & omnes, vt vestimentum veterascent. Sequentem verò ad eorundem renouationem. ἀγ ἀπὸ τὸ κεφάλαιον μεταποίησιν. Vnde in Rom. Psalterio, *ipsa*, & *omnia*, neutro genere. Hebræa ferunt etiam Masculinum genus, *Omnes*, cœli.

Nomẽ יהוה *Christo competit.*

a *Heb.1.v.10. 11.& 12.*

b *2.Petr 3.v. 13. Rom.8. v 20. & 21. Heb.13.*

c *2.Petr 3. v. 10.11.& 12.*

d *In Timæo.*

e *in 51.Esaiæ*

f *apud Epiph. hæres.64.*

g *9.71.*

29 *Sicut operiorium*, id est, indumentum ex Hebræo כבגד *cabbeghed*. Sicut atteri & immutari vsu, & tempore solet indumentum, mutabis cœlos, & innouabis mutatione gloriosa, cùm liberabis eos à seruitute & a Rom.8.v.20. vanitate, *cui nunc propter hominem sunt subiecti*: a. *Mutabis*, ἀλλάξεις alterabis, vt respondeat Hebræo תחליפם *thahaliphem*, mutabis, innouabis eos. In aliquibus exemplaribus ἀλλάξεις volues, vertes, rotabis. *Et mutabuntur*. Quod antè dixit, peribunt, nunc ait *Mutabuntur*, exponens quod dictum de mutatione qualitatum, non substantiæ, vt dumtaxat absumatur, quod corruptibile b lib.20. Ciu. cap.18. est, & noui fiant cœli, non alij. De quo Augustinus b. *Tu autem idem ipse*, æternus ætate, & conditione perpetuò idem, prorsus inuariatus, & immutabilis, vt nihil tibi possit accedere, vel decidere. *Ego Deus, & non mu-*

d Esa.42.v.8. 43. ver. 25. 45.46.48. *tor* c. *Idem* quidem non habetur in fonte, sed tantùm, *Tu autem ipse* (es.) At sententiam illustrat. Nam, vt Cabbalicis הוא *hu, ipse*, constituit primum diuinitatis attributum ex Esaia d. אני יהוה הוא שמי *Ani Adonai hu semi*, Sic Latinis *Idem*, & Græcis, vt Arcopagitæ simpliciter ταυτον ὑπερουσιως *idem superstantialiter*, &c Platoni ταυτον, quòd sit quasi Idæa rei, quæ semper eodem statu viget absque alteratione & mutatione. Vt contrà τὸ ἑτερον ab eodem Platone pro forma habetur rerum diuersè, & variè se habentium, variásque vices subeuntium. Vnde Pythagorici *Idem* pro bono principio sumebant, vno, stabili, dextro, vero, finito. *Alterum* verò, siue τὸ ἑτερον pro malo, diuerso, mutabili obliquo, falso, & infinito. Quod fortasse sumptum ex Homero

c Iliad. 9. ἐγὼ κ' ἄλλε, summè detestante, *Anni tui*, æternitas tua, quæ comprehenduntur omnes annorum circuli, non finietur, transibit, recedet.

30 *Filij seruorum tuorum habitabunt*. Cultorum tuorum posteritas, liberi, & nepotes. Augustinus & Euthymius de conuersis Apostolorum, & Prophetarum, quos per verbum Dei genuerint, *Habitabunt*, in sæculum, per hypozeugma. Quare idem dicit vtroque hemistichio: *Et semen eorum in sæculum dirigetur*, stabilietur, firmabitur, permanebit. Quamuis tibi soli hæc æternitatis duratio a temetipso conueniat, huius tamen, quæ tua est beatitudinis, electos tuos participes efficies, vt tecum in cœlo æuum sempiternum beati degant. Illud autem Hebræum

A cum, לפניך *lephanecha*, *Ante te*, ante faciem tuam, coram te, dictè exposuerunt in sæculum, vt a *Non erunt tibi dij alieni ante me*, i. vmquã, me stante & durãte, quamdiu durabo & existam, numquam Deos alienos habebis. a Exo.20.v.3. Sic suprà b, *Permanebit ante Lunam*: & c *Ante Solem permanet nomen eius*. i. quamdiu stabit Luna, quamdiu durabit b Ps.71.v.5. c Vers.18. sol, in perpetuum. *Filios, & semen seruorum Domini* vocat electos quos per Euangelium, & spiritualem generationem genuerunt, ac post se reliquerunt Apostolici, & Apostoli. *Dirigetur*, firmabitur propriè.

B

ARGVMENTVM.

Se, Angelos, & omnia excitat ad innumerabilia Dei beneficia prædicandum.

1. Ipsi Dauid CII. Heb. 103.

C Benedic ánima mea Dómino: & omnia, quæ intra me sunt, nómini sancto eius.

3 Bénedic ánima mea Dómino: & noli obliuîsci omnes retributiônes eius.

4 Qui propitiâtur ómnibus iniquitátibus tuis: qui sanat omnes infirmitâtes tuas.

5 Qui rédimit de intéritu vitam tuam: qui coronat te in misericórdia, & miseratiónibus.

6 Qui replet in bonis desidérium tuum, renovábitur, vt áquilæ, iuuêntus tua.

7 Fáciens misericórdias Dóminus: & iudícium ómnibus iniúriam patiéntibus.

8 Notas fecit vias suas Móysi: filiis Israël voluntátes suas.

9 Miserâtor & miséricors Dóminus: longánimis, & multùm miséricors.

10 Non in perpétuum irascêtur: neque in æternum comminábitur.

11 Non secûndum peccâta nostra fecit nobis: & neque secùndum iniquitâtes nostras retríbuit nobis.

12 Quóniam secûndum altitúdinem cœli à terra: corroboráuit misericórdiam suam, super timêntes se.

13 Quantum distat ortus ab Occidênte: longè fecit à nobis iniquitâtes nostras.

14 Quómodo miserétur pater filiórum, miséretus est Dóminus timéntibus se: quóniam ipse cognôuit figmêntum nostrum.

15 Recordâtus est, quóniam puluis sumus: homo sicut fœnum dies eius, tamquam flos agri, sic efflorêbit.

16 Quóniam spíritus pertransíbit in illo, & non subsístet: & non cognóscet ámplius locum suum.

17 Misericórdia autem Dómini ab ætêrno: & vsque in ætêrnum super timêntes eum.

18 Et iustítia illíus in filios filiórum: his, qui seruant testamêntum eius.

19 Et mémores sunt mandatórum ipsíus: ad faciêndum ea.

20 Dóminus in cœlo parâuit sedem suam: & regnum ipsíus ómnibus dominábitur.

21 Benedícite Dómino omnes ángeli eius, potêntes virtûte: faciêntes verbum illíus, ad audiêndam vocem sermónum eius.

22 Benedícite Dómino omnes virtûtes eius: minístri eius, qui fácitis voluntâtem eius.

23 Benedícite Dómino omnia ópera eius, in omni loco dominatiônis eius: bénedic ánima mea Dômino.

2 Benedic

2 *Benedic anima mea.* Animam suam vocat seipsum, & nomen sanctum Domini, Dominum, Poëticè: *Omnia quæ intra me sunt*, omnia mea interiora, tam corporis, quàm animi, benedicite: cor, pectus, ad intima vsque ossa, per Prosopopœiam: vel, omnes meæ cogitationes, & intimi animi sensus & affectus, per Metonymiam.

3 *Noli obliuisci omnes retributiones*, beneficia tam spiritualia, quàm corporalia. Confirmatio per enumeratio-nem subiecta id ostendit, inter quæ primum est remissio peccatorum. Secũdum animi & corporis sanitas: tertium, liberatio è periculis: quartum, exauditio: quintũ, vigor senectutis.

4 *Qui sanat omnes infirmitates*, morbos & ægritudines corporis. Aliqui, prauas inclinationes, vitiositates, imbecillitates animi, & naturæ.

5 *Qui redimit*, vendicat, liberat de interitu, siue fouea, (Gehennam, id est, mortem æternam Chaldæus intelligit) & de præsentibus mortis periculis, vitam tuam, & innumeris beneficiis clementissimè ornans, & donis afficiens, nullis tuis meritis. Coronare, omni ex parte circundare. Te vndique cingit, & cumulat misericordia.

6 *Qui replet in bonis desiderium*, ἐπιθυμίαν, appetentiam tuam è cibi & potus penuria, id est, qui te ditat abundè, qui te bonis, quibus ad victum necessarium fruare, satiat, qui te copiosè pascit. Metonymiam explicarũt. Nam Hebraicè עדיך *hediech*, id est, os tuum, buccam tuam. Nisi malis os tuum, id est, oris tui petitiones, & optata & vota, vt suprà *a*: *Aperi os tuum, & implebo illud.* Vel, cum Rabbinis: Qui replet bonis os tuum, id est, qui læsum tuum gustatum sanat, qui te restituit pristinæ valetudini, vt cibi gustum, & suauitatem morbo amissam recuperes. Vel, cum Hieronymo & Abben Ezra, Ornamentum tuum, id est, animam tuam bonis replet. Nam עדי *hod*, & bucca, & ornamentum. *Renouabitur vt aquilæ.* Mutat regimen, Qui renouat tuam, quasi aquilæ iuuentutem, sanando, vt suprà, infirmitates & ægritudines tuas: qui vigorem tuæ senectuti tribuit, quasi nouam ætatem, & nouum robur: vt videaris reiuuenescere, quemadmodũ aquila, *quæ mutat fortitudinem*,

a Ps. 80. v. 11.

a Esai. 40. v. 31. *& assumit pennas nouas, volat, & non facilè deficit a.* Aquila se, suámque valetudinem, & iuuentutem renouat, atque reparat singulis decenniis, veteres plumas exuendo, & recentes induendo, per plumarum in igne elementari crematione, & maris immersionem, velut per balneum, vsque ad annum centesimum, quo demum interit, dum præ nimia senectute è mari emergere non potest. R. Saadias. Alij, vt D. Augustinus, Aquilæ rostrum ob vetustatem crescens, quando nimis aduncum euasit, vt capere cibum nequeat, ad lapidem percutit, superiorem eius partem frangit, & abiicit, deinde cibum recipit, vt sic quodammodò ad iuuentutem redeat. Addunt aliqui ex Aristotele & Plinio, eam in senio non modò esse vegeto corpore, verùm nec ætate mori, sed potiùs fame, quòd rostro nimis adũco cibum iam capere nequeat, tantúmque potu alatur. Vnde Adagium, *Aquilæ senectus*. Est enim animantium volucrum viuacissima.

Aquilæ natura & inuẽtus.

7 *Faciens misericordias Dominus*, Iam beneficia aliis præstari solita recensẽt. Primùm, vindicat oppressos ab iniuriis. *Misericordias*. Iustitias, propriè. Sed iam notauimus, quoties iunguntur duæ hæ dictiones, primam, scilicèt iustitiam, ferè misericordiam significare, alteram, scilicèt iudicium, opus iudicij, ius & æquum.

8 *Notas fecit vias suas Moysi*, præcepta, secundùm quæ homines viuere vellet. Instituta de Dei notitia & dilectione. Cabbalici subtiliùs, sed tamen appositissimè, vt viæ patefactæ Mosi sint tredecim מדות *Middoth* siue proprietates, per quas ipse incedit secundùm suam prouidentiam, cùm vniuersam, tum singularem: siue tredecim rationes, quibus mundum administrat quas

b Exod. 33. ver. 13. sibi indicari Moses precatus fuerat *b*. *Ostende mihi vias tuas*. Nam in fonte sic habetur, Non *Ostende mihi faciem tuam*: In quo exauditus capite sequenti quænam illæ

c Exod. 34. ver. 6. 7. sint ab ipso Domino intelligit *c*: Nempe *Dominator Deus misericors, gratificator, longanimis, multæ benignitatis, veraxque custodiens benignitatem in millia, auferens iniquitatem, scelus, peccata, nullum relinquens impunitum, reddens denique iniquitatem patrum filiis ac nepotibus in tertiam ac quartam generationem*: Cui interpretationi fauet quod mox Dauid subiungit: *Miserator & misericors, longanimis & multum beneficus*. Nam voces, quibus sua lingua Sanctus vtitur, sunt ipsæmet Mosaïcæ. q. d. Notas fecit vias suas, id est, proprietates & rationes suæ communis prouidẽtiæ Mosi, non patribus, (sicut ipsi soli, non Patribus nomen suum proprium tetragrammaton, per quod patrabantur in veteri testamento miracula, patefecit *a*) vt per illas consequentes ætates misericordiam implorarent. Quod diligenter præstiterunt Dauid, Ezechias, Daniel, Nehemias, cuncti denique Prophetæ. Significatur plenior rerum diuinarum notitiam per legem hominibus tributam, quæ & posteà per Prophetas aucta sit, denique per Christum, Apostolos, & Ecclesiam ad summũ perducta sit, cùm Deus sua dona, & reuelationes prout vult, & quam vult, distribuat *b*. *Voluntates suas* opera & studia sua, voluntates præcepti & prohibitionis. Præcepta enim, & prohibitiones voluntates Dei dicuntur, vt docet Magister *c* Hebraicè in quibus scilicèt suam nobis voluntatem patefecit. Sic religionem & cultum veram, & legitimum appellat, vt vias, legem, & verbum Dei. Tantum beneficium, vt nisi ea nobis aperuisset, cæci versaremur in tenebris & erroribus.

a Exo. 6. v. 3.

b 1. Cor. 12. v. 1.

c Libr. 1. sent. dist. 45.

9 *Miserator*, רחום *Rahum* quasi visceratus, misericors, ex רחם, naturali amore & affectu prosequens: nisi quòd est nomen, non participium vt & sequentia, quo niam non actus Dei, sed habitus & quasi qualitas immobilis declaratur. Hæ enim proprietates sunt Deo innatæ, neque pro loco & tempore assumptæ, siue contingentes. Hinc רחמין *Rahamim*, viscera in quibus locatur sedes affectus, & misericordiæ. *Misericors* חנון *hannun*, quasi gratificator, gratiæ largitor & fauoris, gratiam largiẽs rebus à se procreatis, naturam earũ gratificũ cumulans, & perficiens. Hinc חן *hhen*, gratia fauor.

Longanimis, tardus ad irascendum & vlciscẽdũ improbos. Nam vt duo priora elogia dicuntur respectu piorũ, ita illa duo respectu peccatorũ. Tardè irascitur peccatoribus, vt tempus & locum habeant resipiscẽdi. Multus est in beneficẽtia ingratis, & immerẽtibus, eósque ornat muneribus beneficiis. Abben Ezra tamen *d* ארך אפים *erech appaim* longanimis, impiis, רב חסד *Rab Hesed* multum misericors omnibus, siue sint pij siue impij. Ad verbum, longus naribus. i. tardus ad nares commouendas, ad longum connjuens, nec celeriter prorumpens ad pœnas, peccata dissimulans, vt detur spatium pœni-

d Exod. 34.

tentiæ *a multùm misericors* beneficus etiam in ingratos &
a Sap.11.v. 24. vel immeritos. Hinc Hebr. רב חסד *Rab Hesed* multus benignitate siue beneficētia, beneficētissimus. חסד *Hesed* beneficium gratuitum. Hæc sunt epitheta, siue
b Exod.34.v. 6. cognomina Dei, quæ *b* Mosi reuelauit in monte Sinai, ex quibus affectus Dei erga homines cognoscitur, vt ip-
c Num. 14.v. 18. se Moses agnoscit *c*.

10 *Non in perpetuum irascetur*, litem intendet, rixabitur, propriè: non perpetuò litem intendet, tandem reconciliabitur. *Comminabitur*. In Hebræo est Eclipsis, *Non semper seruabit* (iram suam) id est, non semper erit memor iniuriæ acceptæ, eam remittet: vltionis obliuiscetur, vt Gall. *Ie la luy garde*, quando cogitamus de aliquo vlciscendo. Sic propheta *d*: *An seruabit in sæculum, siccustodiat in*
d Ierc. 3.v.5. *æternum*.

11 *Nec secundùm iniquitates nostras retribuit*, non reddit talionem atque pœnas commeritas.

12 *Secundùm altitudinem cæli*: quanta est elevatio cœli supra terras, tanta est eius misericordia erga timentes se. Altitudo enim mundi à terra ad cœlum sumitur. Cōparatio poetica.

13 *Quantum distat ortus ab occidente*. Alia comparatio poëtica, sumpta à longitudine mundi, quæ dicitur ab Oriente in Occidētem, latitudo à Septemtrione in Meridiem. *Longè fecit*, tantùm supp. Vsu linguæ particula comparationis desideratur. Distare tantum fecit, tāquam à nobis remouit delicta nostra.

14 *Misertus est Dominus timentibus*, timentium. *Figmentum nostrum*, naturæ nostræ vitiositatem, fragilem nostram naturam & cōditionem, vitiosam originem, malignam à natura propensionem. q. d. Nouit quales formati fictique sumus. Hebræi vocant figmentum hominis, vitiosam & fragilem eius naturam, corruptam eius originem. Elias in Tisbi concupiscentiam interpretatur: sed in malum propriè. q. figulinum opus יצר *Iesser*,
e Esaiæ 29.v. 16. quia è luto ficti *e*. Chald. *Quoniam ipse nouit figmentū prauum, quod peccatum suggerit, in memoriam venit corā eo, quòd ex puluere simus nos*.

15 *Recordatus est quoniam puluis*, nos ex puluere conditi, & in puluerem redeuntes. *Homo*. Absolutè. Cadit enim in *Eius*. Latinè, Hominis dies (sunt) sicut fœnum, nempè euanidi & fugaces.

16 *Quo-*

16 *Quoniam Spiritus pertransibit*, Rabbini per Spiritum, fere intelligunt ventum. Ventus pertransibit in illo, id est, per illum florem, & exarescet, neque subsistet ille flos: sed neque cernetur ampliùs locus, in quo paulò antè pulcherrimus floruerat. Sic Chald. *Quoniam ventus perflabit in eum, & non subsistet ampliùs*. Nostri meliùs, Spiritus, id est, anima pertransibit in illo (homine,) ab illo homine abibit & migrabit, túmque non subsistet homini, neque eum ampliùs habebit locus suus, quòd perdiderit animam totius vitæ, vitalisque actionis principium. Vt comparatio sit perfectior, nonnulli spiritum iram indignationis Dei exponunt. Vti flos perflante vento vehementiore perit, ita homo, quando in ipsum flat Dei indignatio & vindicta *a*. Hoc enim significat. *Et non cognoscet amplius locus suus*. Homo ipse, sub. Siue Hebraica Prosopopœia, *Neque cognoscet eum amplius locus eius*, locus quem anteà inhabitabat, vt qui habeat iam alium dominum, hæredem, possessorem. Sic perit flos, vt ne locus quidem agnoscatur, in quo anteà crescebat, qui alijs floribus florebat. Vel translatio est non à stirpibus sed ab alijs, quæ ita vastantur, vt locus, vbi priùs hæserant, agnosci nequeat.
a Psalm.89.v. 2.

17 *Et vsque in æternum*, id est, etiam post mortem hominis. In fonte, A sæculo vsque in sæculum. Sed quia עולם *Olam*, hic significat נצח *Netsah*, æternitatem ab ortu sæculi, vt etiam exponit Abben Ezra in suo decalogo, ideò doctè Sept. sæculum commutarunt cum æterno. Docet animas timentium Dominum fruituras beneficentia Domini post mortem in omne æuum.

Et iustitia illius in filios. In hoc autem æuo habituros sobolem, quę Dei benedictionibus cumuletur. Quò pertinere putat Abben Ezra illud Decalogi *b*, *faciens misericordiam in millia diligentibus me*. Primùm quia Deus efficiet vt illorum animæ post mortem beatæ perstent in mille millenas ætates, id est, in perpetuum. Deinde quia beneficijs onerabit ipsorum posteros ad millesimū vsque gradum, si modò posteri pietatem paternam reuereantur. *Iustitia*, veritas, fides promissionum *c*. Eā enim præstabit piorum posteris, vel in eos continuat potiùs. *Filios qui seruant*, Abben Ezra in Decalogo refert ad filios filiorum siue ad nepotes. q. d. Iustitia Dei, iusta Dei prouisio redundabit in posteros piorum, si illi seruauerint
b Exod. 20.v. 6.
c Psalm.24. v.12.

fœdus Dei, eiusque legi paruerint. Sed aptiùs ad patres pios. Merita enim illorum defluunt in filios etiam peruersos aliquousque. Vnde ait Deus *a*: *In Ismael exaudite, quia semẽ tuum est.* Et Iudæi etiamnum hodie *Charissimi dicuntur propter patres b.* Vnde & tandem conuertẽtur.

a Ge. 17. v. 20.

b Rom. 11. v. 28.

19 *Ad faciendum ea*, vt ea exequantur.

20 *Dominus in cœlo parauit*, firmauit, stabiliuit thronũ suum regium, vt perpetuò regnet. Sedem, potestatem iudicandi & regnandi tributam Filio Dei interpretatur Arnobius. *Omnibus*, Israelitis, Gentibus & Spiritibus. Alij in neutro. Omnibus regnis: vel substantiuè, omnibus, supra omnes res.

21 *Potentes virtute*, fortitudine & robore. *Facientes*, qui iussa eius exequimini, audiendo vocem eius, & mandata, eíque obtemperando.

22 *Benedicite Dominum omnes virtutes*, exercitus. Sic appellat reliquos Angelos, vt Seraphim, &c. Nam illorum multi sunt ordines apud D. Paulum, & Dionysium eius discipulum, de cœlesti Hierarchia.

Ordines Angelorũ multi.

23 *Benedicite Dominũ omnia opera*, omnes res ab eo procreatæ, non modo Angelicæ, & humanæ, verumetiam hæ, quæ ratione & sensibus vacant, cùm ad omnes mundi particulas beneficia Dei dimanent, & omnes res misericordiam & bonitatem eius prædicandam hominem inuitẽt, in omni loco Dominationis *Eius*. Athnah siue colon, id est, vbique. Ne quis iungat cum sequentibus. *Benedic*, Iisdem verbis finit, quibus fuerat exortus. *Benedicite*, ter ad mysterium Sanctissimæ Triadis, *Benedic*, semel, propter vnitatem numericam personarum, vel ob incarnationem, in qua vnitas personæ, in duabus naturis.

Trinitatis mysterium & Verbi incarnatio.

ARGVMENTVM.

Deum ab opificio & prouidentia celebrat.

1 Ipsi Dauid. CIII. Hebr. 104.

BEnedic ánima mea Dómino: Dómine Deus, magnificâtus es veheménter.

3 Confessiônem, & decôrem induîsti: amíctus lúmine, sicut vestimênto.

4 Extêndens cœlum sicut pellem: qui tegis aquis superióra eius.

5 Qui ponis nubem ascênsum tuum: qui ámbulas super pennas ventôrum.

6 Qui facis ángelos tuos spirítus: & minîstros tuos ignem vrêntem.

7 Qui fundâsti terram super stabilitatẽ suam: non inclinábitur in sæculum sæculi.

8 Abyssus sicut vestimêntum amîctus eius: super montes stabunt aquæ.

9 Ab increpatiône tua fúgient à voce tonítrui tui formidâbunt.

10 Ascêndunt montes, & descêndunt campi in locum, quem fundâsti eis.

11 Términum posuîsti, quem non transgrediéntur: neque conuertẽntur operîre terram.

12 Qui emîttis fontes in conuâllibus: inter médium móntium pertransîbunt aquæ.

13 Potâbunt omnes béstiæ agri: expectâbunt onagri in siti sua.

14 Super ea vólucres cœli habitâbunt: de médio petrárum dabunt voces.

15 Rigans montes de superióribus suis: de fructu óperum tuôrum satiábitur terra.

16 Producens fœnum iuméntis: & herbam seruitúti hóminum.

17 Vt edûcas panem de terra: & vinum lætificet cor hóminis.

18 Vt exhílaret fáciem in óleo: & panis cor hóminis confîrmet.

19 Saturabûntur ligna campi, & cedri Líbani quas plantáuit: illic pásseres nidificâbunt.

20 Heródij domus dux est eôrum, montes excêlsi ceruis: petra refúgium herinâceis.
21 Fecit lunam in témpora: sol cognôuit occâsum suum.
22 Posuísti ténebras, & facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes béstiæ syluæ.
23 Cátuli leônum rugientes, vt rápiant, & quærant à Deo escam sibi.
24 Ortus est sol, & congregâti sunt: & in cubílibus suis collocabûntur.
25 Exîbit homo ad opus suum: & ad operatiônem suam vsque ad vésperam.
26 Quàm magnificâta sunt ópera tua Dómine, ómnia in sapiêntia fecîsti: implêta est terra possessiône tua.
27 Hoc mare magnum, & spaciósum mánibus: illic reptília, quorum non est numerus.
28 Animália pusílla cum magnis: illic naues pertransîbunt.
29 Draco iste quem formâsti ad illudêndum ei: ómnia à te expêctant, vt des illis escam in témpore.
30 Dante te illis, cólligent: aperiênte te manum tuam ómnia implebûntur bonitâte.
31 Auertênte autem te fáciem, turbabûntur: aúferes spíritum eôrum, & deficient: & in púluerem suum reuertantur.
32 Emîttes Spíritum tuum, & creabûntur: & renouâbis fáciem terræ.
33 Sit glória Dómini in sæculum: lætábitur Dóminus in opéribus suis.
34 Qui réspicit terram, & facit eam trémere: qui tangit montes, & fúmigant.
35 Cantâbo Dómino in vita mea: psallam Deo

meo quâmdiu sum.
36 Iucûndum sit ei clóquium meum: ego verò delectábor in Dómino.
37 Deficiant peccatôres à terra, & inîqui, ita vt non sint: bénedic ánima mea Dómino.

---

1 *Ipsi Dauid.* Nullus est titulus Hebraicè: Græcè autem, *Dauidis Psalmus super mundi constitutione.* Et certè Deum ab opificio celebrat.

2 *Benedic anima mea Domino.* Benedicere, est laudare & prædicare.

3 *Et decorem, induisti confessionem,* laudem, laudis & cõfessionis materiam firmiter, copiosè, & arctè possedisti: laude & maiestate indutus es, totus es laudabilis, & admirandus. Hoc enim induere, vestire, amicire dicunt. Vel הוד *Hod* maiestatem, vt ה radicale sit. *Lumine*, luce, claritate, essentiæ diuinæ gloria, & maiestate. Nam habitas lucem inaccessam. De pulchritudine ac fulgore incorporeo, ac increato ab essentia diuina manante, quo claritate incomprehensa, in medio Angelorum micat, ita vt eos mirificè illuminet, recreet, atque reficiat, intelligit R. Mose Ægyptius *a* de quo vestimento suæ lumine creatum cœlum inuisibile, siue mundum inuisibilem, ibidem tradit post R. Elezer *b*. Quod congroit cum cœlo Empyreo beatorum loco mirabiliter radiante, apud Eugubinum *c*. Alij, de cœlo, & cœli luminibus, quæ veluti vestimẽta suæ maiestatis exhibeãt, Deum eius substantia sit inuisibilis *d*. Cabbalici de Deo, vt ipsi aiunt, cuncta in hoc mundo gerit ac administrat, Illas enim vestimenta Dei ex hoc loco appellant & singulis singula diuina nomina attribuũt & præficiunt. 1. כתר *Kether*, corona, cui attribuitur & præest אהיה *Ehie* (sum). 2. חכמה *Hocmá*, sapientia, cui tetragrammaton (ens) 3. בינה *Bmá* intelligentia siue prouidentia, cui אלהים *Elohim* (Iudex) 4. חסד *Hesed*, benignitas, cui אל *El* (Deus fortis) 5. גבורה *Ghebura*, fortitudo, cui אלהי *Elohe* (Deus Iudex) 6. תפארת *Tipphereth*, decor pulchritudo cui

a *In Moré. Lib. 2. ca. 27.*
b *In Piké.*
c *In Cosmopœa.*
d *1. Tim. 6. vers. 2. Ti. 3. ver. 16. Decem Dei numerationes Cabbalistæ.*

cui אלוה *Eloah*(Deus vindex)7. נצח *Netsah* victoria cui יהוה צבאות *Tetragrammato Tsebaoth*(Dominus exercituum)8. חוד *Hod*, decus maiestas, cui אלהים צבאות *Elohim Tsebaoth*(Deus exercituum) 9. *Ieſod*,fundamentum,cui איתן *Ethan* for is(vehemens) vel שדי *Saddai* (omnipotens) 10. מלכות regnum,imperium,cui אדני *Adonai* præſidet. Atque hæc ſunt decem Dei veſtimenta, vſque adeò à Cabbalicis cum ipſorum diuinis nominibus ſub nomine טפירות *Sephiroth*,celebrata.

4 *Extendens cœlum ſicut pellem*,Cortinam propriè & velum.Cœlos ſicut cortinam in rotundum ſinum,abſque ruga, ſumma æqualitate, amplè & latè extendit. Pellis enim & cortina non ſolùm in planum ſinum extenditur. Nam & vter,ſicut & veſica,pellis eſt.Vnde alibi cœlum,dicitur velut camera eſſe ſuſpenſum,Auguſtinus a Aliqui,Sicut cortinam, intra quam occultatus habitet & ſedeat.Vel eſt Metonymia, pellis pro toto tentorio, qui extendiſti cœlum,quaſi tabernaculum, & tentorium militare. Kimhi mauult cœlum hîc ſignificare aëreum extenſum,ſiue expanſum inter cœlum & terram. *Aqueum* aqueo ſiue cryſtallino cœlo tegis ſupetiora eius cœli, id eſt,cœlum ſtellatum. Nempè cœlum ſtellatum cœlorum viſibilium ſupremum obtegitur primo mobili aquea ſubſtantia conſtante non ætherea, contra Philoſophos.Alij non tam rectè nubibus quæ aquæ ſunt coagulatæ & conglaciatæ,& contabulant ſiue contegunt ſuperiora cœli,id eſt,aëris ſupremam regionem, ne facilè videatur *Eius*, cœli Nam Dualia interdum conſtruuntur cum ſingularibus Pronominibus b, vt nihil ſit neceſſe reciprocè vertere. Qui tegit ſiue contignat aquis ſuperiora ſua,cœnacula,aulas.

a De Geneſi ad literam, c. 9.

b Pſ.45.v.4.

5 *Qui ponis nubem aſcenſum tuum.* Qui celeriter ferri in totum orbem ad omnium prouidẽtiam inſtar nubis & ventorum. Vel qui vteris nubibus & ventis ad exercenda tuæ prouidentiæ,& tuorum operum opera. *Aſcenſum tuum*,vehiculum tuum, vt adſis celerius, ac tempeſtiuè,opportunéque aduenias,& ex improuiſo. Vteris nubibus pro curru. *Pennas ventorum*, qui veheris alis ventorum, qui poëticè animalia ſunt alata. Vehitur Deus nubibus & ventis alatis, poëticè, vt celeriter adſis nobis,& accurrat,etiam, cùm minimè ſperamus, vt ſu-

A prà.Ventis pennæ tribuuntur, vt & Angelis *b* ob eorũ ſingularem velocitatẽ & celerem, in cuncta diſcurſum. Sic autem diuinæ actionis & virtutis celeritatẽ figurat.

6 *Qui facit Angelos ſuos.* Qui facit Angelos ſuos(vt)ſpiritus,& miniſtros ſuos(vt) ignem flammantẽ,id eſt,qui facit Angelos ſuos tã celeres ad exequenda ſua mandata,quam venti, quibus nihil ſentitur celerius & pernicius& miniſtros ſuos, qui iidem ſunt ac Angeli, iuxta conſpectũ igneos ac radiantes, vel tã mobiles, rapidos, vehementes, agiles, fortes, validos, & efficaces ſiue arbitres ad ſuũ imperium,quàm flamma ignis, quæ mobilitate viget & vehementia, quæq; celeriter currit,& penetrat omnia. Illud eſt Pauli *c. Facit adminiſtratorios ſuos ſpiritus,& in miniſterium mittit propter eos,qui hæreditatem capiunt ſalutis.* Denique eis ad ſua miniſteria vtitur vt ventis,& flamma ignea, ſiue igne cœleſti & fulgure, partim ad nocendum, partim ad benefaciendũ *d.* Vnde & Clemens Alexandrinus *e* : Angelos intelligit ignitos ſpiritus,qui improbos puniunt.Noſtrorum aliqui,& ex Hebræis Rambam *f.Facit Angelos ſuos ſpiritus*, id eſt,ſpiritales eſſentias, non corporeas, & flammam ignis, id eſt,igneæ ſubſtantiæ, vel flammeæ efficacitatis & energiæ.Vtrum pertineat ad eſſentiam, alterum ad operationem, efficaciam, & virtutem.q.d. Angeli non ſolùm ſunt incorporei,ſed & virtute efficaciſſimi. Hebræi ferè omnes R.Salomonẽ putant eſſe de ventis & igne,per Hyperbolicologiã, ac *Angelos & miniſtros* regi à parte poſteriori.Vt ſint nõ ſubiecta, ſed prædicata pro nunciis & executoribus. Facit ſpiritus, ſiue ventos ſuos nuncios, eis pro nunciis ſuæ voluntatis,& conſiliis vtitur:facit ignem flammantem,ſuos miniſtros, ventos & ignes mittit ad quæ exequenda iudicia: vt cùm vento deſiccante, viam mari Rubri ſiccam Iſraelitis ſtrauit *g*, Sodomitas igne conſumpſit *h*.Refragatur, de ſanctis Angelis hæc interpretatio,non de flatibus ventorum.& igne conſumente.

7 *Qui fundaſti terram ſuper ſtabilitatem ſuam*, in ſua baſi & ſede firmiter collocaſti, ne moüeatur, neque vnquam inclinetur à ſuo ſtatu,quin ſit ſemper in mundi centro. Terræ ſtabilitas, & baſis eſt centrum ipſum, ad quod omnes terræ partes vndique ſua grauitate niti-

a *Pſ.17.v.11.*
b *Eſ.6.v.2.*
c *Heb.1.v.14.*
d *Exod.14.v.* 22.23.24.
e *Strom.*
f *In Maiemonim lib.1.c.2. p.11.& 12. Angeli ſunt incorporei.*
g *Exod.14.v.* 21.
h *Geneſ.19.v.* 24.

Universidad de Deusto Biblioteca

Gilbertus Genebrardus

tur, & circa quod vniuerſitas voluitur. Cùm cæ-
lestia elementa, mare, ignis,aër, continuò moueantur.

Alij

a *Ps.23.v.2.* Alij intelligentiam huius loci sumunt ex his verbis a *Super maria fundauit eam, & super flumina præparauit, & stabiliuit eam.* Sed loci illius alia est mens, vt illic dictum. Descendit autem à cœlestibus ad terrestria. *In sæculi*, nunquam illic mouebitur, siue motu recto, siue

b *Eccl. 1.v.4.* rotundo, aut quod idem est, in rectū, siue in orbem. Non *terra in æternum stat b*, ac in centro semper quiescit propter grauitatem, ob quam semper quærit desidere in infimo loco qui est à cœlo remotissimus. Alioqui si ab eo vel tantillùm declinaret, contra suam naturam & inclinationem ascenderet.

8 *Abyssus sicut vestimentum*, pelagus, profundissimum mare. *Eius*, terræ. Mare est sicut vestimentum ipsius terræ, eam laxè cingens, & vndique amiciens velut indusium adeò vt etiam super montes siue promontoria stent. Quæ Instar vestimenti, quod præter faciem, manus, pedes, corpus reliquum tegit, mare terram operit & circundat, exceptis locis hominum & belluarum habitationi destinatis. Occupat enim vastissima & incomposita terrarum spatia, & inundationibus quotidie maiora loca superat & obruit: siue quoniam ille est maris impetus, & momentum, siue quoniam tua iudicia & voluntates per illud exerces. Aliqui, vt & sequentes versus

c *v.2.10.11.* stringunt ad primum maris ortum & conditionem. Vnde futura pro præteritis accipiunt, Abysso sicut vestimento texisti eam terram. (Nam obruebatur terra mari in prima rerum origine *d*) super montes stabant illæ aquæ, (operiebant enim montes, eum tota terra vt nulli essent vel saltē nulli apparerent montes, nec valles. *e* Sed propter tuam increpationem fugerūt,

d *Gen.1.v.9.*

e *Vers.9.* propter vocem tonitrui tui, quod excitasti, trepidarunt, est, trepidè festinarunt in locum, quem ipsis fundasti in alueum, in quo hodie est mare, (idque in vsum animantium, & vt appareret arida *f*. Tum ascenderunt montes, emerserunt è terra, descenderunt valles, & campi terræ superficie planities constiterunt, iactæ sunt, & fusè patuerunt in loco, quem eis fundasti *g*. Terminum

f *Vers.10.*

g *Vers.11.* cis (aquis) posuisti quem non sunt superaturæ, vt rursus obruant & circumfundant terram. Alij ad communes quotidianas maris exundationes, vt ferè nostri, vt quod in vniuersali diluuio aqua terrā vniuersam operuit, quod denotatur indumenti similitudine. Abysso sicut vestimento

Dum feruet mare vel altiss. montes superare potest vt in diluuio.

vestimento obruis terram, laxas abyssum, siue mare è sno alueo, vt terram inundet, vt in diluuio Noë *a*, Ogygis, Deucalionis. Super montes stant aquæ, obruunt etiam montes, sed propter tuam increpationem fugient placatus retrahis aquas in suum gurgitem, eas placas & compescis, vnde celeriter se ad sua recipiunt & trepidè. Tunc apparent montes in sua altitudine, valles in campis, & sua profunditate, declinitate, planitie, &c. Ego de vtroque statu. *Super montes.* Vltra montes, plusquam montes stant, id est, in rectum consistunt, in alsum eriguntur aquæ, quando mare feruet & furit. Nam *super* nota est comparationis, vt diximus suprà *b*. Vnde qui intelligunt de montibus maris, & promontoriis, quæ teguntur maris vndis, vixque apparent, non videntur attendere ad hunc idiotismum. Quare tu etiam de terræ montibus Aquæ maris sunt superiores altissimis montibus, dum in altum attolluntur. Quin & mare tantum est, vt possit super vniuersos etiam montes stare, & eos operire, nisi diuino iussu, & quasi increpante, vt sequitur) fugere cogatur. *Stabunt*, stant, stare *Constituit aquas* maris, vel secundùm alios pluuiæ, quæ congrendeant in nubibus super montes quodam modo consistunt.

a *Gen.6.& 7.*

b *Psal. 8. v.3.*

9 *Ab increpatione tua fugient*, propter increpationem tuam. Increpat mare Deus, quando est placatus, & illud tranquillat. *A voce*: propter vocem tonitruorum, formidine, & trepidatione current, & accelerabunt ad locum suum, è quo eruperant. Per Prosopopœiam tribuit sensum aquis maris. *Formidabunt*, quòd illæ Dei imperio per tonitrua & similes motus demonstrato se recipiant in suum alueum, neque extrà excurrant ad submergendam terram. Aliqui per tonitruum simpliciter accipiunt præceptum Dei efficax. Hebraïcè יִחְפְּזוּן *yechpheZun*, id est, *trepidabunt*, id est, trepidè properabunt aquæ in sese, ne terram obruant.

c *lib. de diuinatione.*

10 *Ascendunt montes, & descendunt.* Ascendunt aquarum montes, molésque, & descendunt aquarum campi: planities. Campos & montes transtulit ad mare, vt Cicero æquor ad terram, quando dixit *c*: *Babylonios camporum patentium æquoribus habitare* Interdum ventis mare in montium altitudinem attollis, interdum sternis in campos, & æquora. Iuxta alios, Versus

hic per Parenthesim intelligendus. Tunc, id est, fugien-
tibus aquis ascendunt montes, descendunt campi in
locum, quem eis (montibus & campis) fundasti & sta-
bilisti in terræ cuniculis & venis. Desidentibus enim
aquis montes ac valles, siue planities (בִּקְעָה *Bikka*
vtrumque designat) apparent. Magna Dei prouidentia.

Dei prouidentia in rerum procreatione.

Quædam enim fœlicius in montibus, alia in vallibus,
& campestribus nascuntur, dum solare lumen rectius
vel obliquius, & moderatius, quasi reflexis radiis po-
stulat. Ita Anonymus sensu simplicissimo, vt subtiliores
interpretationes missas faciam. Ascendunt & descen-
dunt, id est, apparent, in suo loco, emergunt, quasi iam
de nouo ascendissent montes, & descendissent campi,
& valles, qui anteà confusi & mersi erant aquis, nec vi-
debantur. Quamquam Parenthesis breuiùs claudi po-
test, *vt in locum, quem fundasti eis*, referatur ad aquas. A
sonitu tonitrui panent aquæ, & fugiunt in locum, quem
eis (aquis) fundasti, id est, in maria, & fluuios con-
fluunt, & se præcipitant, siccúmque locum montibus
& vallibus relinquunt. Aliqui de mari totum quidem
exponunt, quòd vndæ, instar montis, eleuentur, &
iterum descendant profundissimè. Sed subaudita par-
ticula similitudinis כ *ch* (Aquæ) ascendunt (sicut mon-
tes, descendunt (sicut) valles ad locum (Oceani) quem
eis fundasti.

11 Terminum posuisti quem non transgredientur, aquæ: Nam
ad aquas redit. Vnde Chald. *terminum posuisti fluctibus*
maris, quem non transgredientur. Terminus autem maris
sunt littora, quæ Deus ei præfixit, & circumposuit, ne
terras possit iterum obruere, dato ei deorsum versùs na-
tu & pondere *a*. Terminum maris alibi Scriptura *b* arc-
nam facit, quòd eam excedere non soleat, quasi diuina
virtute & potentia elementum, tam ferum & barbarum
re illa exili compescatur.

a *Iob* 39. v. 10. & 11.

b *Hier.* 5. v. 22.

12 Qui emittis fontes in conuallibus. Fontes habent fere
originem in montibus, sed in valles defluunt, & con-
cauitates ad vsum animantium. *In conuallibus*, in con-
ualles, vel in flumina, quæ è fontibus manant. בְּתוֹךְ
Nebalim enim vtrumque significat. Imò & torrentes,
qui quia sunt plurimùm in vallibus, pro vallibus ali-
quando vsurpantur *c*. Quare Kimhi valles exponit cum Septua-
ginta. Fontes non per totam terram fluunt, sed per

c *Num.* 13. v. 24.

a conualles montium, vt inde in riuos deriuentur. *Aquæ*,
fluuij, torrentes, riui, lacus, thermæ, quibus redundant
montana. Ideò enim in genere aquas dixit. Illæ fluunt
inter medium montium, id est, per media montana, vel in
montium concauitatibus interioribus, quasi ventre, è
quo manant.

13 Potabunt omnes bestiæ agri. Vsus fontium & aquarum,
montanarum præsertim, in locis penitus desertis & in-
cultis, explicatur ad *Dei* prouidentiam, & sapientiam
commendandam. Nam, vt nihil videantur conferre ad
vsum hominum, numquam, aut rarissimè eò occurren-
tium: magnas habent vtilitates ad adaquandas bestias
solitarias, aues recreandas, & ad cantum perducendas,
fœcundandos montes, & vicinas terras in cibum bel-
luarum siluagarum, &c. *Expectabunt*, eas aquas. In eis
sperabunt syluestres asini, quando sitient. Expectare,
proprie per ש dextrum יִשְׁבְּרוּ *ishberu*, frangent, id est,
frangere, vt infrà *a*. Masoretæ citra necessitatem le-
gunt sitim suam. *In siti sua*, vt suam sitim illic ex-
tinguant, expectabunt haustum fontium. Meminit præ-
cipuè onagrorum, siue Asinorum syluestrium, quoniam
solitudines maximè persequuntur, & ideò fere in locis
desertis commorantur & siticulosis. Quin & natura
sunt aridi, & sitibundi *b*

a *Vers.* 29.

b *Ier.* 2. v. 23.

14 super ea volucres cœli habitabunt, iuxta ea: super eos
fontes, fluuios, riuos, conualles, & montes aquis allu-
tos. *Petrarum*: rupium in medio habitare solent & cane-
re. Nidulantur aues in arborum ramis iuxta fluuios &
fontes, densísque frondibus occultatæ varias edunt vo
ces, melodiæ varia discrimina, & concentum varij gene-
ris pro naturæ suæ conditione.

c *Psal.* 97.

15 Rigans montes de superioribus suis, de nubibus, tam-
quam de suis cœnaculis fornicibus. Rigat montes
pluuiis cœlestibus, fontibus, stagnis, vt pascua, arbores,
fructus hominibus, pecudibúsque ferant, neque sint ste-
riles & aridi. De *fructu operum*: fructu, quem tu operaris,
dum stirpibus incrementum, formam, & ornatum, re-
fert terra. Aliqui per fructum non intelligunt pro-
ventum terræ, sed pluuias, imbres, rores, quibus terra
irrigatur, & fœcundatur. Et per *Opera*, nubes, quæ

pluuias generant, q.d. De pluuiis nubium satias terram, quemadmodum liberi dicuntur fructus vteri materni.

16 *Et herbam seruituti hominum*, ad vsum & victum hominum. Anonymus, per seruitutem & culturam hominum, id est, per sationem & arationem. Producit quidem Deus herbam & fruges, sed accedente seruitute, & opera hominis, nempè aratione, satione, &c. Sic Kimhi, quæ interpretatio nascitur è Masoretica distinctione, qua istud membrum sequentis versus initio perficiunt: *herbam seruituti hominum, vt educas panem de terra*, id est, vt labore hominum exculta terra proferat hominibum, iuxta illud: *In sudore vultus tui vescêris pane tuo*. Agquì infrà *b* absolutè enunciatur.

2 è 3. Genes.

b Ps. 146. v. 9.

17 *Vt educas panem*, fruges, è quibus panis posteà conficitur, per Metonymiam. *Et vinum*, & vt vinum. Nam *vt* per Zeugma repetendum. Producis herbam, vt fruges nascantur de terra, nascantur & vites, è quibus vinum, quod tristitiam & socordiam pellit, & ad lætitiam excitant hominem, dum reparat vitales spiritus, membrisque vigorem indit.

18 *Vt exhilaret faciem in oleo*, vt nitefaciat, propriè, vt illuminet, lætiorem reddat, homo scilicet, vultũ oleo nedum nutriatur. Oleum faciem, & cutim nitidiorem reddit, & vnguentis est accommodatum, quæ in maximo erant vsu apud Orientales, è Plinio & Homero imò & Prophetis *c*, ad hilaritatem & venustatem. Oleo

c Ruth 3. v. 3. Iudith. 10. v. 3

שמן *Shemen*, in genere significat vnguentum, non vt רצר *Iesar*, oleum dumtaxat. Itaque loquitur de cunctis vnguentis, quorum enumeratio est apud Plinium *d*. Non modò necessaria tribuit, sed & quæ ad sobriam & temperatam voluptatem, & honestam oblectationem, & vsum conferunt. Quoniam autem in fonte legitur משמן *Mishemen*, ex oleo, non בשמן *Beshemen*, in oleo, siue vnguento, aliqui vertunt, sed parùm apte per comparationem. Præ oleo. Vt nitidam reddat faciem, magis quàm oleum. *Confirmet*, & vt (Nam etiam *vt* hîc repetendum.) Et vt *Confirmet*, corroborer, robustum reddat. Panis hîc de peculiari hominis cibo, cuius suprà *e* generaliùs.

d li. 12. & 13.

e vers. 17.

19 *Saturabuntur ligna campi*. arbores syluaticæ. Hebraicè עצי יהוה *hatse Adonai*, id est, *Ligna Domini*. In exaggerationibus diuinis nominibus vtuntur, vt supra

f Ps. 35. ver. 8.

Sic ergo appellat arbores procerissimas, vel eas, quæ absque humana cultura emergunt, inter quas aliquæ non modò culturam non patiuntur, sed & cultura deteriores redduntur, vt Theophrastus scribit *a*. Cuiusmodi censetur, abies, pinaster, celastrius, quasi solus Deus illas planter, riget, augeat. Hunc sequitur: *Cedri Libani quas plantauit*. *Campi* autem dixerunt Septuaginta, vt docerent non modò hæc referri ad arbores syluaticas, de quibus mox, verùm etiam cultas & satiuas. Respicit ad vers. 12. *Qui emittit fontes*, ex Anonymo, vers. 15. *Riuos montes de superioribus suis*. Fontium, riuorum, imbrium, pluuiarum vi, & beneficio arbores crescunt, vernant, fructificant. *Quas plantauit* Deus, non hominum industria. Syluas enim Deus solus plantat, dum vim locis indit, vt syluescant, & sponte sua illic ea arborum genera sine rastris hominum, & cura producant: dat incrementum & formam, fœcundis imbribus irrigat, fornicationes & virides conseruat: nouas arbores è veteribus pullulare facit. *Passeres*, auiculæ in genere. *Illic*, in ramis arborum, & foraminibus.

a lib. 1. de plantis, c. 11.

20 *Herodij domus Dux est eorum*, passerum, id est, Herodius præest passeribus, ducit auiculas ad illum locum, index est viæ. Vel iuxta Chrysostomum & Euthymium viam ad nidulandum ostendit: quia auium prima nidum struit. Iuxta alios, Ducem esse, est præcellere, vel anteire reliquas aues. Nidus herodij est altior & amplior aliis. Altiùs herodius, quàm cæteræ ædificat. Videntur significare herodium amari ab auiculis, & haberi pro Duce & Rege, vt proinde eum obseruent, ad nidos circùm construendos: fortassè quòd ipsas tueatur ab iniuriis rapacium. Quod Aristoteles seorsum notat de ipso, & cornice *b*, ὁ πέλλ⊙ ἐρῳδίων πρῶτον γένος, τῇ αὐτῇ γὰρ φίλ⊙. πολεμεῖ ὃ τοῖς βλάστοις, ἀστιδ. δὲ πάζει μὲν ἀετὸν, καὶ κορώνῃ, καὶ κεφόδῃ, τὰ δὲ ἄλλα ὡδὲ πλείω. *Pellus Herodiorum primum genus cornicem amat. Infectus autem est noxiis, Aquilæ quidem. Rapit etiam ipsum, Vulpi verò, quoniam perdit ipsum noctu. Coridato autem, quoniam ipsius ova suffuratur.* Porrò Herodium Ciconiam esse putat mansuetam voluctrem Suidas, aut Ciconiæ genus. Et certè vox חסידה *hasidah*, Ciconiam designat, à beneficentia, & pietate. Nam est pia in parẽ-

b lib. 9. histo. Animal. c. 1. & 18.

Herodij ac ciconiæ natura.

tes: eos senio confectos alens, viribúsque defectos, & volandi facultate destitutos humeris portans. Vnde & *Pietatis cultrix.* à Petronio Arbitro conuenientissimo epitheto, & à Græcis φίλαργος dicitur, & ἀντιπελαργῶν cùm liberi parentes senes fouent & alunt, & νόμοι πελαργικοὶ aduersus ingratos liberos, quibus parentes egenos liberi alere cogebantur. Non rectè Symmachus putauit esse Miluum: nam est auis rapax. Non Augustinus & Arnobius fulicam, quia est auis aquatica, propè, lutosa nidificãs *Dux est eorum.* Septuag. ברושים *bernabam* acceperunt pro בראשם *berosham*, in capite eorum. Ciconiæ, vel Herodij domus est in eorum capite, eò

a Esa.9.v.14. eorum dux & princeps. Sic apud Esaiam *a esse in capite* est præesse, *esse in cauda*, subdi, seruire. Rabbini malunt ברושים *Berosim*, sumere pro abietibus vel pinis. Ciconiæ domus pini, siue abietes. Ciconia in pinis vel abi-

b Ps.83. v. 4. etibus, & procerioribus arboribus, cuiusmodi sunt abietes, ædificat & nidulatur. *Domus*, nidus, vt *b etiam passer inuenit domum sibi*, & apud Virg. *c Antiquasque domos auium cum stirpibus imis Eruit. Cerui*, refugium sunt, per

c 2.Georg. Hypozeugma. Montes excelsi in periculis perfugia sunt ceruis, vel iuxta alios damis, ibicibus, rupicapris, rupes, rupiúmve arcta foramina. *Hirinaceis*, quos echinos etiam vocant, vel cuniculis intra terram sua latibula habentibus. Hieronymus scribit d שפן *Saphan*

d Ad Sunia, animal esse maius ericio, habens similitudinem muris & vrsi. Vnde in Palæstina dici ἀρκλομῦν, magnámque eorum in illa regione esse abundantiam, ac semper in cauernis petrarum & terræ foueis habitare. Alij cuniculum, alij χοιρογρύλλιον, quem Hesychius ἐχῖνον, Erinaceum.

21 *Fecit lunam in tempora*, in temporum distinctiones & diuisiones. Nam anni in menses diuiduntur, quos luna monstrat. Propter tẽpora, ad discrimina temporũ, temporũ causa, vt sua mutabilitate & varietate menses, dies & annos notet ac describat, vt mensium varias vices efficiat, vt dies festos distinguat, ver, & hyemem, serenam tempestatem monstret. Nam menses ad lunæ rationem dirigebantur. Denique fecit lunam certis modis & temporibus mutabilem, humores immutãtem, temperatam renouantem. Qui מועדים *Mohadim* ad tempora dierum festorum & solennium, quòd illa ad lunæ cursum

A cursum dirigerentur ex Exodo & Leuitico restringunt, non satis dicunt. Nam vox significat in genere quælibet tempora certa & rata, vt sunt quatuor anni tempestates *a Sol.* Sol nouit, quò ipsi sit currendum interdiu, vt perueniat ad occasum rectà sine vllo errore, & vt diẽ finiat. Prosopopœia (Nam Sol est inanimatus) ad designandum cursum, & inerrantem eius cursum in oriẽdo, & occidendo. Nunc enim citiùs, nunc tardiùs, modò in hac, modò in illa Zodiaci parte oritur, pro lege ipsi à Deo posita, quasi mente & intellectu regatur.

a Gen.1.v.15.

B 22 *Posuisti tenebras & facta est*, Tenebræ etiam sunt opus Dei, è quibus nox efficitur ad quietem hominibus animalibúsque mansuetioribus dandam, feris autem liberam prodeundi ad pastum potestatem. *Pertransibunt* Hebraicè תרמוש *thermosh*, perrepent propriè ob noctis silentia & obscuritatem: perambulabunt pro victu, oberrabunt quærentes pabula. De vtilitatibus, quas percipiunt animantia, è dierum & noctium vicissitudine.

C 23 *Catuli leonum rugientes vt rapiant.* Asyntheton. (Et) *catuli leonum*, siue leones iuniores. Nam construitur cum versu superiore. Confirmat enim exemplo, quod in genere dixerat, feris noctem concessam ad quærendam escam. *Rugientes.* Nempè dum prædas agunt, rugitum emittunt, quo perterrefaciant vicina animalia, & præterrore minùs fugere audentia rapiant. *Quærant*, venatu carnes aliorum animalium. *A Deo* Quasi Deum agnoscant suum esse conditorem tacito quodam sensu, escam dantem omni carni *b*. Quare iuxta Ioëlem *ejulent in cœlum tamquam area sitiens imbrem, fames tempore.*

b Ps.155.ver. 25.& 146.v. 8.

c Ioelis 1.ver. 20.

24 *Et congregati sunt*, sese in sua lustra recipiunt, magna Domini prouidentia, ne hominibus interdiu nocerent. Item quia insidias sibi ab eis metuunt, *Cubilibus*, lustris, specubus, mandris, & spelæis decumbent metu luciæ, & hominum percussi. *Collocari* hîc cubare, decumbere. *In cubiculis*, in quibusdam codicibus legitur. Sed aptiùs *in cubilibus*, id est, antris, in quæ se recipiunt rapacia animalia interdiu, vt recubent & quiescant, venatu & cursu nocturno fatigata.

25 *Exibit homo ad opus suum*, absque vllo timore in agros & syluas, ad arandum, serendum, metendum, cæ-

denda ligna. *Ad operationem*, ad sua negotia & opificiaret, ad culturam terræ, & seruitutem (eadem vox עבדה *habodá*, quæ suprà *a.*) vsque ad vesperam, quæ laborum molestiam intermittat.

a Vers. 16.

26 *Quàm magnificata sunt opera*, vel multiplicata. *In sapientia*, sapientissimè ad suum quæque vsum. *Possessione tua*, ἡ κτίσις σου, tuis rebus & operibus, tuis creaturis, tuis opibus & bonis. Exclamatio defatigati in eis recensendis, & obstupescentis ad Dei singularem prouidentiam. Hinc *possessor cœli & terræ* *b*, id est effector & Dominus. In Græcis aliis exemplaribus auctore The odorito, ἡ κτίσις σου creatione tua, lubrico literæ lapsa. Nã κτίσις per η magis congruit verbo Fontis, קנינך *kmanecha*, qualis lapsus irrepsit alibi *c*, & veteres contra Arianos torsit, *Dominus* ἔκτισε με, *creauit me*, pro ἐκτήσατο *possedit*.

Possessor cœli & terræ, dominus & creator.

b Gen. 14. v. 22.

c Prouer. 1. v. 22.

27 *Hoc mare magnum & spatiosum manibus*, loco & extensione, Metaphoricè. Sic Rabbini. Ego, Sinubus. Sic Latinè *Sinus*, Gallicè, *Brachia maris*, quibus amplectitur vniuersam terram & vestit, vt suprà loquebatur, quasi expansæ manus, quibus in se cuncta recipiat, *Refutilia*, natalitia. Pisces enim, vel sunt sine pedibus, vel breuissimos habent. *Quorum non est numerus.* Nam pisces copiosiùs crescunt, & multiplicantur, quàm terrestres, vel aëreæ animantes, siue quia nascuntur cunctis anni temporibus, vt docet Aristoteles *d*, siue ob humoris copiam & luxuriem, è Plinio *e*, vt proinde mare denominet fertile, & præditũ causis genitalibus. Nam quod aquatilia multitudine superent terrestres animantes, experientia docet, dum ex vno piscis semine, quemadmodum in ouis piscium apparet, tot pisces oriuntur, quot vix numerari possint. Quin & plura gignit admiratione digna, quàm continens, & alia elementa, cùm innumera producat gerentia formam, non tantùm viuentium omnium, verùm etiam cunctorum aliorum: imò & quæ nulla similitudine conueniant cum rebus aliis. Hinc illud Virgilij *f marmoreo fert monstra sub æquore pontus.*

d Lib. 9. de animal. c. 17.

e Lib. 9. c. 2. 3.

f 6 Aeneid.

28 *Animalia pusilla cum magnis.* Quædam enim illic sunt tantæ magnitudinis, quantæ nullum animal in terra reperiatur, vt balæna, pristis, & cete grandia, de quibus Genesis *g*. In mari scilicèt ob luxuriem & copiam humorum, maiora & plura nascuntur animalia, quàm in terra. *Naues.* Indicat nauium vsum à Deo primùm commonstratum: in arca videlicet nauali Noë *a*. Vnde posteà *audax Iapeti genus* *(Iaphet Moses appellat) ausum est credere transtris*, & primùm replere orbis insulas. Non ab Atlante, vt Ethnici tradunt. Est autem magnum miraculum, per ligni fragilis opus homines per tantam abyssum transuehi. *Pertransibunt*, Hebraicè יהלכון *iehallechun*, ambulabunt, ambulant. Quam metaphorã Cato *b* vsurpauit, *fundus in eo loco habendus, vbi oppidũ amplum sit & mare, aut amnis, quà naues ambulãt.*

g Genes. 1. v. 21.

a Gen. 6. v. 14.

**Ex Horatio.*

b De re Rustica.

29 *Draco iste quem formasti*, Dracones, ceti per Synecdochem numeri, Nam Hebraicè לויתן *Leuiathan*, nomen est speciei, balæna verbi gratia, vel generis, omnes immanes pisces & horridi, vt balæna, struthio, delphinus, torsio, orca, &c. *Ad illudendum ei*, draconi, vt homines ei illudant & insultent, eum captum in trium vlnarum portent, iugulent, & partiantur: de eius horribili forma & magnitudine rideant & iocentur, qui cùm sit immanis, nihilominùs ipsorum capturæ cedat. Sic & Chronymus, בו *bo* interpretans במנו *mimmeno, de eo*, vt rideant de eo, inquit, homines scilicèt, vel, vt alij pisces minores. Cùm enim cibi gratia alios pisces vorare vult, profugiunt versùs littus, vbi vident arenam & profunditatem esse minorem, quò cùm persequens peruenerit, illic aquæ copia destitutus hæret immobilis, & interdum capitur. Alij, vt Kimhi, vt ludat & saltet & rideat (Balæna) in eo (mari) id est, vt cætera aquatilia contemnat, vt ea conculcet & deuoret, séque pro maris tyranno gerat: cuiusmodi sexcentorum pedum longitudinis, & trecentorum sexaginta latitudinis flumen Arabiæ intrasse scribit Plinius *c*: vide Iob *d*. Quò etiam nostra pertinere possint per Diæresim, *ad illudendum ei*, siue ei, id est, ad ludendum in eo mari. Tertiò ludere aliquem accipiunt, pro in spatioso & profundo mari sese mouere & exercere. Nam si ad littora maris accedat, in siccum montis apparet, & si in vadosa incidat, consistere cogitur, neque mouere se potest. Porrò & si Leuiathan de balæna recentioribus, veteribus tamen Rabbinis piscis est ignotus, qui in sua specie vnicus existat: de qua mira *e* R. Eliezer, vt quod ei prædæ sint cuncti

Piscium marinorum varietas & moles.

c Libr. 9. & 32. c. 1.

d Iob 40. ver. 20. 21. 22. 40. Esa. 27. v. 1.

e In Pirke.

maris dracones & balenæ,donec illam ipsi prædam,ex cutiat Messias. Symbolum hauddubiè Satanæ cunctis ante Christum deuorantis: Cuiusmodi animãtia mon-
a 4. Libr.c.6. strifica tria condita docent in tractatu Bechoroth, quod
b Iob 4.v.10. attingit Ezras *a* & *Iuuenc* in volatiliũ genere, בחמרות
c In Tisbi. *Behemoth*, (quem tamen Elephantum interpretantur
d Gen.6.v.19. recentiores *b*)in terrestrium לויתן *leuiathan*, in aquatilium,è quibus, vt narrat Elias *c*,è maiorum traditionibus Deum putant instructurum conuiuium iustis in futuro sæculo. Sed Abben Ezra *d* id docet esse סוד *Sod*,id est arcanum & mysterium,nec accipiendum in re-
ta auditum,id est,literam. *Omnia à te*,à tua prouidentia.
Prouidentia Dei in omnia animantia. Epilogus Psalmi per Epiphonema,de Dei prouidentia cunctis animantibus,terrestribus, aquaticis,aëriis, pro sua cuiusque natura,spiritum,vitam,victum largientis, vt sine eius misericordia,& largitate interire ea necesse sit. *In tempore*, opportunè, vel cùm esurierint,vel aliis temporibus,hyeme,æstate,& cæteris tempestatibus necessaria suppeditando.

30 *Dante te illis colligent*, pastum. Cibum accipient quem illis dederis, pro naturæ suæ conuenientia. *Aperiente*, si aperueris manum, si liberaliter dederis, notatur Dei largitas, quòd non parcè, sed abundanter tribuat. ὁ δοτὴρ ἐάων, inquit Homerus. *Bonorum* bonis satiabuntur, fundente te copiam rerum omnium.

31 *Auertente te turbabuntur*, Vbi curam & conseruationem subduxeris, vbi tuam manum subtraxeris, vbi desieris dare & curare, laborabunt angustia & penuria. *Auferes*,comprimes flatum,ne possint respirare. Alitum cibi defectu colliges ad te eorum spiritum atque animam,& expirabunt. Nam spiritus & deflatu, & anima.

32 *Emittes Spiritum tuum & creabuntur*, De orbis per indiuiduorum successionem renouatione,vel potiùs de humani generis per resurrectionem restauratione. Alii qui etiam, de innouatione terræ nascentium, vt cùm vere omnia reuirescunt, & terra nouam faciem, quasi iuuentutis induit. *Spiritum tuum*. Dei spiritum opponit spiritui animalium. Hic mortalis est,& solo Dei numine extinguitur, ille viuus & viuificans omnia, reddens animantia terris,aëri,aquis, efficiens vt quotannis omnia reuiuiscant, quæ hyeme perierant. Aliqui per Dei spiritum,fauorem,& beneplacitum intelligũt. Cùm tibi placuerit terram fœcundare, tum creabuntur omnia vitæ commoda.

33 *Sit gloria Domini*. Dei gloria & maiestas duret in perpetuum,semper celebretur. *Lætabitur*, se oblectabit in suo opificio, sibi in eo placebit, gratulabitur de tam pulchro rerum suarum ornatu. Videt enim omnia,quæ fecit, esse valdè bona *a*. Atque ita ea conseruabit in perpetuum. Posset intelligi deprecanter *lætetur*, in rebus à se procreatis,neque ab eis offendatur. a Gen.1.v.31.

34 *Qui respicit terram,& facit*. Qui aspectu suo.i.nutu solo,vel vultu iracundo terram concutit, & motu statim labefactatque. Tanta est eius potentia. *Tangit*, tonitru,fulmine, terræmotu, hiatu, aliôve modo ferit, & fumant,vt mõs Sinai *b*, Vesuuius, Ætna,Pyrenæi olim, ignes afferunt,flammas vomuerunt,grandem fumum in Ethnicis modum exhalantes terribili specie. Hæc de similibus meteoris dicantur. b Exod. 19.v. 18.

35 *Cantabo Domino, qui bona*. Celebrabo eum ore & instrumentis musicis, quoad in viuis extitero. Item mente, & cordis viribus. q. d. omnibus modis, quibus potero. Cantare ad os, psallere ad mentem, & musica organa.

36 *Iucundum sit ei eloquium*. Antithesis. Mea oratio Domino placeat (Hebraicè ירעב *Icherab* dulcescat propriè.) Peccatores autem, qui tanta beneficia Dei non considerant, neque eius operibus delectantur, aut iniquè eis abutuntur,pereant.

37 *Deficiant peccatores à terra*, Consumantur. Imprecatur impiis, qui hæc diuina beneficia, prouidentiæque opera minimè agnoscunt.

ARGVMENTVM.

Ad Deum laudandum vocat, qui Israëlitas multis bonis affecerit, conseruauerit, & in terram promissam perduxerit.

1 Hallelu

1 Halelu-ia. CIIII. Heb. 105.

COnfitêmini Dómino, & inuocâte nomen eius: annunciâte inter gentes ópera eius.

3 Cantâte ei, & psállite ei: narrâte ómnia mirabília eius.

4 Laudâmini in nómine sancto eius: lætétur cor quæréntium Dóminum.

5 Quærite Dóminum, & confirmâmini: quærite fáciem eius semper.

6 Mementóte mirabílium eius, quæ fecit: prodígia eius, & iudícia oris eius.

7 Semen Abráham, serui eius: filij Iacob electi eius.

8 Ipse Dóminus Deus noster: in vniuérsa terra iudícia eius.

9 Memor fuit in sæculũ testaménti sui: verbi, quod mandâuit in mille generatiónes.

10 Quod dispósuit ad Abraham: & iuraménti sui ad Isaac.

11 Et státuit illud Iacob in præcéptum: & Israel in testaméntum ætérnum.

12 Dicens, Tibi dabo terram Chanaan: funículum hæreditâtis vestræ.

13 Cùm essent número breui: paucíssimi, & íncolæ eius.

14 Et pertransiérunt de gente in gentem: & de regno ad pópulum álterum.

15 Nõ reliquit hóminem nocêre eis: & corrípuit pro eis reges.

16 Nolíte tângere Christos meos: & in Prophêtis meis nolíte malignári.

17 Et vocâuit famem super terram: & omne firmamêntum panis contrîuit.

18 Misit

18 Misit ante eos virum: in seruum vænúndatus est Ioseph.

19 Humiliauérũt in compédibus pedes eius, ferrum pertránsiit ánimam eius: donec veníret verbum eius.

20 Elóquium Dómini inflammauit eum, misit rex & soluit eum: princeps populórum, & dimísit eum.

21 Constítuit eum dóminum domus suæ: & príncipem omnis possessiónis suæ.

22 Vt erudíret príncipes eius sicut semetipsum: & senes eius prudéntiam docêret.

23 Et intrâuit Israel in Ægyptum: & Iacob ácco la fuit in terra Cham.

24 Et auxit pópulum suum vehemênter: & firmâuit eum super inimícos eius.

25 Conuértit cor eórum, vt odírent pópulum eius: & dolum facerent in seruos eius.

26 Misit Moysen seruum suum: Aaron, quẽ elégit ipsum.

27 Pósuit in eis verba signórum suórum: & prodigiórum in terra Cham.

28 Misit ténebras, & obscurâuit: & non exacerbâuit sermónes suos.

29 Conuértit aquas eórum in sánguinem: & occídit pisces eórum.

30 Edidit terra eórum ranas: in penetrálibus regum ipsórum.

31 Dixit, & venit cynómya, & cínifes: in ómnibus finibus eórum.

32 Pósuit plúuias eórum grándinem: ignem comburéntem in terra ipsorum.

33 Et percússit víneas eórum, & ficúlneas eórum: & contrîuit lignum fínium eórum.

34 Dixit,

54 Dixit,& venit locûsta, & bruchus :cuius non erat número.

35 Et comêdit omne fœnum in terra eôrũ & comédit omnem fructum terræ eôrum.

36 Et percûssit omne primogénitum in terra eôrum:primîtias omnis labôris eôrum.

37 Et edûxit eos cum argênto, & auro: & non erat in tríbubus eôrum infírmus.

38 Lætáta est Ægyptus in profectiône eôrum:quia incúbuit timor eórum super eos.

39 Expândit nubem in protectiônem eôrũ & ignem,vt lucêret eis per noctem.

40 Petiêrunt,& venit cotûrnix: & pane cœli saturâuit eos.

41 Dirûpit petram,& fluxérunt aquæ: abiérunt in sicco flúmina.

42 Quóniam memor fuit verbi sancti sui quod hábuit ad Abraham púerum suum.

43 Et edûxit pópulum suum in exultatiône & elêctos suos in lætítia.

44 Et dedit illis regiônes Géntium:& labóres populórum possedêrunt.

45 Vt custôdiant iustificatiônes eius: & legem eius requîrant.

---

1 *Halelu-jah.* Halelu-jah posito à Septuag. pro inscriptione huius Psalmi, Masoretæ superiorem concluserunt. Septuaginta, ne hic esset sine titulo, maluerunt ad hunc pertinere, quòd ad Deum laudandum inuitaret à beneficiis populo suo collatis, quibus præcipuè cum populo exiguo amplissimum & potentissimum constituit. הַלְלוּ-יָהּ *Halelu-jah* enim, quod hîc primùm occurrit, duobus propriè vocabulis, vsque ad Psal. 145. vbi deinceps vnica erit vox & integra, tã in principiis Psalmorum, quàm finibus, composita videlicet è duobus integris

regis, nullo interposito Maccaph, *Laudate Deum cum iubilatione & cantu*, siue *Iubilate Deum*, sonat. Vnde in cœlo auditur, vbi omnia cantica sunt læta, & perpetuũ est Halelu-jah *a*, & in Ecclesia lætis dumtaxat temporibus canitur iam ab Apostolico sæculo, vt in Pascha te, apud Augustinum *b*, Victorem *c* qui vocatur *Alleluaticum melos*, Hieronymum *d* qui *carmen musicum rusticorum*. Immò a Prophetico. Nam eius canendi vsum in Ecclesia ex Aggæo propheta manare, qui primus illud cecinerit, cum nouam structuram templi vidit, testatur Epiphanius *e*, idque secundùm Tobiæ prophetiam *f*. Quod an ex hoc *Deum* (eum, qui est, propriè הלל *Halal*, vel potiùs הלל *Hillel* in Piel, plus significat, vt proinde Iustinus Martyr eleganter repræsentarit *g* per ὑμνήσατε μετὰ μέτρου καὶ ὠδῆς, & Hebræi הלל *Halal* plerisque locis exponant שמח *Shamah*, *lætatus est*, maximè veteres, vt Thalmudici apud Kimhi *h*, הילולה *Hilulá*, enim appellant lætitiam, gaudium, בית הילולה *Beth Hilulá* domum gaudij, domum genialem, & aliquando *Thalamum*, locum nuptialem sponsi & sponsæ, vt à Mose dicitur *i* חילולים *Hilulim* gaudia. Quare Psalmi huiusmodi inscriptiones sunt de rebus lætis, & respiciunt ad Messiam, & Ecclesiam, vel alterutrum. Itaque maiores hanc primitiuam retinere maluerunt, quam non famam *k*. Masoretas autem dixi, non Hebræos: quoniam illi non modò auctores punctorum vocaliũ extiterunt, verùmetiam accentuum, & notularum distinguêtium, cum ante eos vniuersa Scriptura vnus esset Pasuc, siue versus i. careret expressis distinctionum notis, ex Rambam & Elia, vt idcireò sæpiùs hallucinati sint, discedentes à lectione Septuaginta, Chaldæi, Thalmudicorum, & aliorum Rabbinorum iudicio, quemadmodum quotidiè fit, dum minores se sapientiores, & ingeniosiores maioribus autumant.

Annunciate inter gentes opera eius, nota facite, *inter gentes* ô vos gẽtiles, ô vos externi, de quo suprà *l*. *Opera eius* præcipuè ea, quæ perpetua historica narratione cõprehendis, de mirabilibus Dei beneficiis erga suum populum, vt alibi *m*.

Cantate ei. (ore) *& Psallite* (mente & instrumentis musicis)

a *Ap. 19. v. 4.*

b *Epistol. ad Casulanũ, & in Ps. 106.*

c *De pers. Vand.*

d *Epist. 17.*

e *De vitis Prophet.*

f *Tob. 13. vers. 22.*

g *q. 50. ad Orthod. pag. 255.*

h *In Psal. sequentem.*

i *Leu. 19. vers. 24.*

k *Ad Marcellam epist. 137.*

l *Psal. 9. v. 4.*

m *Deut. 29. vers. 2. 3. 4.*

musicis) *Narrate* (sine copula ad vehementiam exhortationis) *mirabilia*, quæ fecit creando conseruando liberando, ea autem præsertim, quæ Israëlitico populo præstitit *a*.

a Deut.7.v.6. 7.8. & 29.v. 2.3.4.

4 *Laudamini in nomine sancto eius*: gloriamini eius nomine: eo lætamini, eum laudate, vt suprà *b*, id est, laudate nomen sanctum eius, vt habetur in Paralipomenon vbi hic Psalmus legitur vsque ad vers. 18.

b Isal.33. c 1 Para.16. v.10.

5 *Quærite Dominum, & confirmamini*, sorti & constanti estote animo ad eum quærendum, vel more linguæ Imperat. pro futuro, Et confirmabimini robustique efficiemini Scio Masoretas legere עזר Nominaliter per Helem, *Veghuzzo, & fortitudinem eius* (*quærite*) per quam nonnulli Arcam fœderis intelligunt, in qua se Dei virtus declarabat *d*, vt suprà *e tradidit in captiuitatem fortitudinem eorum*, de Arca à Philistæis bello capta. Verùm עזר *VeghuZZu*, per hurec in imperatiuo Kal, non mutatis quadrat. *Factem eius*, cum eius conspectum, fauorem & gratiam. Præsentiam Dei, Augustinus. Alij, Christum, qui Dei est facies & imago expressissima. Alienius Kimhi Arcam fœderis etiam hic intelligit de hoc idiotismo alibi diximus. Nam honoris causa Deum ę requirentes quuntur.

d 3. Reg. 8.v. 12. e Psalm.77. f vers. 61. Christus Dei facies & imago.

6 *Prodigia eius & iudicia oris eius*, Prodigiorum & iudiciorum eius mementote, per Zeugma, & regiminis siue Syntaxeos variationem. Prodigia apppellat miracula, quæ patrauit in sui populi liberatione: iudicia, legem, & præcepta ore suo tradita per Mosen: vel supplicia, quæ edidit ex oris sui sententia in Pharaonem vt eadem sint cum prodigiis.

7 *Semen Abrahæ filij eius*. Vocatiui casus: vt iam sit Apostrophe ad Iudæos: O semen Abrahæ cultores eius, filij Iacob, quos repudiato Esau elegit. *Serui enim* ἐκλεκτοί, in Græco sunt Nominatiui plurales, ὑμᾶς δὲ καὶ ἐκλέκτοι ἐστέ. Appositorie ad *Semen* & *filij*. Item Hebræo saltem posterius Nam בחירון *behirau* habet Iod symbolum pluralis Masculini, vt vers. 43. Indicat non natura, aut meritis Israëlitas populum esse Dei, sed sola electione *g*.

g Rom. 9.v.8. 9.10.11.

8 *Ipse Dominus Deus noster*, est sup. *Iudicia*, exempla, argumenta omnipotentiæ, sapientiæ, bonitatis & veritatis siue fidei: prodigia & miracula, vt suprà *h*.

h Vers.6.

9 *Memor fuit in sæculum*, in perpetuum. *Verbi*, testamenti, Appositorie verbi, vel rei. (Nam דבר *Dauar* est transcendens) quam in perpetuum esse iussit, quam promisit *in mille*, id est, multas ætates. Vel, Omnes & infinitas, propter numeri multitudinem & perfectionem. Non solùm enim à tempore Abraham, vsque ad nos facta est promissio, verùm ab ipso etiam Adam in omnem posteritatem. Arnobius ad mille generationes Gentium, quæ è tribus filiis Noë propagatæ sunt. Sumit generationem pro propagatione & sobole. At דור *Dor*, ætas potiùs, & sæculum, siue homines alicuius sæculi.

10 *Quod disposuit ad Abraham*, quod pepigit cum Abraham *a*: *Et Iuramenti cum Isaac*, memor fuit, per Zeugma *b*. *Ad* pro de exponit Kimhi *c*. *Memor fuit iuramenti Abrahæ facti super Isaac, nõ super Ismaële, vel filiis Cethuræ. d In Isaac vocabitur tibi semen. Iuramentum autem istud factum est in liberatione Isaac e*.

a Gen.12.v.3. 17.v.19.18.v. 18. b Gen 26.v.3. c 1.Par.16.

11 *Et statuit illud*, stabiliuit, vel constituit, *Iacob, Israel*, Duo variui casus, & pertinent ad personam Iacob, siue Israel filij Isaac, cui renouatæ sunt promissiones de possidenda terra Chanaan *f*, & nascituro ex ipso semine *g*. Ne quis putet sumi Patronymicè, vt sæpè aliàs, pro Iacobæis, siue Israelitis. *In præceptum*, pro lege & statuto, in vim legis, ne præter ipsum alium Deum colerent, & ipse vicissim nullam gentem aliam haberet æquè charam, & peculiarem.

d Gen. 17. v. 19.18.ver.18. 21.vers.2. e Ge.22.v.18. f Gen. 27. v. 28.& 29. g Ge.28.v.14.

12 *Dicens, tibi dabo terram Chanaan*, eorum trium Patriarcharum vnicuique. Nam singulis repetitæ sunt promissiones, vt suprà Quare mox mutato numero *Vestræ. funiculum*, in funiculum, Non enim est Appositio, sed Accusatiuus transitionis, de quo suprà *h*. Metonymicè, pars, quia hæreditates funiculis mensoriis diuidebantur *i*. id est, Tibi dabo, ô Abraham, ô Isaac, ô Iacob, terrã Chanaan pro parte hæreditatis vestræ *k*. Mauult Kimhi *l* Chanaam illuc quoque reperitur vsque ad vers. 17.) esse Appositionem, & Apostrophen ad Israelitas. *Eis dixit, tibi dabo, ô Israelita, terram Chanaan, quæ quidem est portio hæreditatis vestræ, portio quam hodie possidetis*.

h Psal.2.v.8. i Ios. 13. 14. 15. Exech.47. k Ge.12.v.7. & 13.v.14.& 15.vers.18.& 26.vers.4. l 1.Par.16.

13 *Cum essent numero breui*, exiguo & pauco numero. Hebraicè מתי במספר *methe misspar*, id est, viri numeri, viri quos facile erat numerare, vt qui definirentur

a *Gen. 36. v. 26. Ex. 1. v. 5.* Abraham, Isaac, Iacob, & septuaginta animabus, quæ cum Iacob descenderunt in Ægyptum *a*, Nam initio hæc tota fuit Patriarcharum familia, cum eorum vxoribus. *Et incolæ*, peregrini terræ Chanaan. Erant enim oriundi è Chaldæa & Mesopotamia. Exaggeratio, gratiæ & beneficij. Nam non poterant tantum bonum assequi. Primùm quòd essent nimis pauci ad occupandam tam amplam terram, deinde quòd peregrini, & externi sine vllo illic pedis, fortunarum, dignitatis vestigio.

14 *Et pertransierunt de gente in gentem*, de Chaldæa in Mesopotamiam, Chananæam Palæstinam, Ægyptum,

b *Genes. 12. v. 6. 7. 8. & 20. vers. 1. 2. &c. Heb. 11. ver. 8. 9. 10. &c.* &c. frequenter transmigrantes *b*.

15 *Non reliquit hominem nocere eis*, non permisit eos à quoquam opprimi & lædi. *Corripuit*, increpauit, castigauit propter eos Reges Aegypti, & Palæstinæ. Pharaonem & Abimelech *c*, dicendo supple quod sequitur.

c *Gen. 12. ver. 17. &c.*

16 *Nolite tangere Christos meos*, Reges & Principes meos, id est, à me constitutos, & quasi inunctos. Adde Patriarchas fuisse vnctos oleo inuisibili, id est, Spiritu sancto, & eius gratia, ob quam vnctionem, & nos dicimur Christi, siue Christiani. Patriarchas inter exteros populos, Principes & magnos constituerat, adeò vt illi eorum ambirent affinitates, & fœdera, atque si magni fuissent Reges. Hinc enim filij Heth *d* ad Abrahamum *Princeps Dei es apud nos*, qualem & eum de cæde quatuor Regum reuertentem agnoscunt, & prædicant Regem

d *Gen. 23. v. 6.*

e *Genes. 14. v. 17. 18.* Sodomæ, & Gomorrhæ, & Melchisedec *e*, & Abimelech Rex Philistinorum cum eo fœdus in sempiternum iurgens *f*, quod posteà renouat cum Isaac filio *g*. Quantum ad Iacob, cùm ipse proficisceretur de vrbe Sichem,

f *Gen. 21. ver. 30. 31.*

g *Gen. 26. v. 30. 31.* à filiis direpta & vastata, terror Dei inuasit omnes per circuitus ciuitates, nec sunt ausi persequi recedentes *h*.

h *Gen. 35. v. 5.* Ismaël autem & filij alij Abrahæ ex Cethura, itémque

i *Gen. 25. ver. 14. & 36. ver. 1. 2. 3.* Esau nepos, solo respectu sanguinis & familiæ, sese per coniugia inseruerunt in principes familias Syriæ, Arabiæ, Aethiopiæ. ac earum rexerunt populos, relictis

k *Gen. 20. v. 7.* in multa sæcula filiis Regibus & Ducibus *i*. *In Prophetis.* Nam Abraham vocat Prophetam Deus *k*. Et Isaac de sua posteritate prophetizat *l*. Et Iacob moriens, mira vaticinatur de Christo, & posteris *m*. Denique hi omnes viderunt diem Christi, & gauisi sunt, quod non contigit

l *Gen. 27. v. 28. 29.*

m *Gen. 49. v. 10. 11.*

sine Prophetica facultate, & dono Adde Deum sæpè eis collocutum, & apparuisse, & ingentia reuelasse.

Malignari, malè facere, nocere.

17 *Et vocauit famem super terram.* Sic loquitur Scriptura, ne quis eam attribuat naturæ, vel fato, vel casui. Est enim vnum è Dei flagellis. *a Vocabit Dominus famem, & veniet super terram annis septem. Omne firmamentum.* Hebraice בל מטה *Col matthe*, omnem baculum & virgam propriè, robur omne, id est, omnia legumina, vel omnem cibum, quo sustentatur & alitur homo, frugis & sustulit, vt maxima fames orbem inuaderet, per septennium *b*. Sic loquitur Moyses *c*: *Confringam baculum panis vestri*, id est, fulcrum, *robur*, Esaias *d* quia panis cor hominis firmat, vel calamum, spicam iam firmam, & propè maturam. Vnde calamitas, quasi calamorum fragio.

Fames, diuinè est flagellum.

a 4. *Reg. 8.*

b *Gen. 41. v. 51. 52.*

c *Leuit. 26. vers. 26.*

d *Esa. 3. vers. 1.*

18 *Misit ante eos virum.* Præmisit illis Ioseph in Aegyptum, e qui patris & fratrum victui prospiceret, prauis eorum consiliis in finem commodum & salutarem vertas *f*: *In conseruationem misit me Deus ante vos.* Est autem Hysteron proteron. Nam Ioseph priùs fuit venditus, quàm fames venerit. Nullum periculum Ecclesiæ solet accidere, quin Deus anteà prouiderit, & procurauerit modum conseruationis & salutis. *In seruum venundatus*, primùm Ismaelitis, deinde Putiphari regis Pincernæ.

e *Genes. 37. ver. 36. & 41. ver. 39.*

f *Genes. 45. ver. 5.*

Deus quomodo Ecclesiæ prospiciat.

19 *Humiliauerunt in compedibus*, afflixerunt propriè. *Ferrum*, ferreis vinculis eius personam tentauerunt, conficiendo in carcerem *h*. Anima pro tota persona, per synecdochen: vt alibi *i*, *Septuaginta animæ descenderunt in Aegyptum.* In fonte est alius tropus, *In ferrum venit anima eius. Verbum eius.* Dei. Passiuè. Verbum siue decretum Dei de eo euehendo. q. d. Hæsit Ioseph in carcere, quoad tempus à Deo constitutum appareret, vt exaltaretur. Vel *Ioseph*, Actiuè. Verbum, quod ipse Ioseph diuinitus suæ magnitudine *k*, donec tempus veniret, quo verbum istud impleretur. Aliqui, Verbum prophetiæ eius, factum ad pistorum & pincernarum regiorum mactationem *l*.

g *Ge. 37. ver. 27. 28. & 36.*

h *Gen. 39. v. 20.*

Anima pro tota persona sæpe ponitur.

i *Gen. 46. ver. 27.*

k *Gen. 37. v. 7. 8.*

l *Gen. 40. v. 12. & 13.*

20 *Eloquium Domini inflammauit eum*, veluti excoxit &

igne explorauit eum verbum Domini. Nam eloquium, siue oraculum Dei per insomnia causa fuit, vt probaretur, & coqueretur igne tribulationis, dum propter illud

a Gen. 37. v. 27.28. à fratribus est venditus *a*, indéque passus cætera, quæ in Genesi memorantur, per annos tredecim, quousque anno ætatis trigesimo Ægypto præficeretur. Anno enim vitæ decimo septimo fuit venditus, apud Putipharem mansit annum vnum, in carcere duodecim, è Sedet Olam. Vel, *Eloquium Domini*, id est, Metonymicè, eloquij Domini obseruatio perdidit eum: præceptum, lex diuina fuit causa, cur probaretur, & veluti igne examinaretur. Nempè, quia studiosus erat verbi Domini, & præceptorum eius, persecutionem est passus à fratribus, Aegyptiis, hero, hera, &c. Si fuisset impius, nihil ei fortassis tale contigisset. Sed Dominus fecit cum tentatione prouentum. Docet Deum ad ipsius probationem hanc ei calamitatem immisisse. *Rex*, Pharao, b Gen. 41. v. 14.15. qui mox *Princeps populorum*, Ægypti scilicèt. *Solue eum*, è compedibus & ferro, & emisit è carcere, laxauit propriè.

21 *Et Principem omnis possessionis suæ*, suarum, rerum, & ditionum gubernatorem c.

c Gen. 41. v. 40. 22 *Vt erudiret*, vt vinciret, propriè alligaret, castigaret, coërceret corruptelam aulicam, & reduceret ad modestiam, atque virtutem, qua ipse erat præditus *d*. Hoc enim significatur per, *Sicut semetipsum* Vt eos instar sui doceret, vt virtutis, quæ erat in ipso, studiosos efficeret. Nam legerunt per ב, *Sicut*, vt & Chaldæus. Rabbini interpretatur per ב. Metonymicè, *in anima sua*, id est, pro sua ipsius voluntate & arbitratu Principes cogeret, accepta etiam potestate illos in vincula coniiciendi. Quæ etiam inclinare possit nostra versio. Præposuit eum aulæ suæ, vt Principes erudiret, & castigaret, & consiliarios efficeret sapientes, tanta erga illos libertate, quanta erga semetipsum. אסר *Asar*, idem esse possit, quod סר *Isar*, ex mutua permutatione literarum *Eheui*. *Erudiuit docuit*, non *Ligauit*, de quo suprà *e*. *Senes eius*, senatores consiliarios, & magistratus.

d Ge. 42. v. 6.

e Ps. 93. v. 11.

23 *Et intrauit Israel, Iacob*, Patronymicè Israëlitæ, & Iacobæi *f*. *Incola fuit*, peregrinatus est in terra Cham, patris Mizraim, à quo Ægyptij *g*, id est, in Ægypto.

f Genes. 46. v. 6.7.

g Ge. 10. v. 13.

24 *Auxit populum suum vehementer*, multiplicauit, fœcundauit *h*, vt cùm initio descensus, vix essent septuaginta, in exitu post 400. annos, vel iuxta alios, ducentos decem, sexcenta armatorũ millia explerent, & totidem paruulos & mulieres secum in terram Chanaan ducerent. *Super*, præ plusquã. Eum supra ipsius hostes auxit & multiplicauit: fortiorem eum, vel numerosiorem fecit (vtrumque vox Hebræa ויעצמהו *vaiahatsimehu*, patitur, pro qua nos *& firmauit eum*) inimicis ipsius Aegyptiis. Hic incipit historia Exodi.

h Exod. 1. v. 7

25 *Conuertit cor eorum, vt odirent*, præ bonorum copia, quibus suum populum afficiebat, animos illorum ad suorum odium conuertit. Non quidem infundendo malam lenolentiam & odium, sed multiplicando & ornando populum suum, cui Aegyptij inuidebant, sicque prouocando eorum inuidiam, sua erga populum beneficẽtia. Hoc enim pendet è superioribus. Itaque Deus hic causa est odij per accidens, consecutionem, occasionem, nõ Deus vt sit malorum culpæ causa.
per se propriè. Hinc Augustinus ad hunc locum: *In eo quod populum suum multiplicauit, hoc beneficio suo malos ad inuidentiam conuertit.* Et post: *Non itaque cor illorum sponte suum (& inuidum) conuertit ad odium.* Aliqui Rabbinorum præter verbi consuetudinem exponunt intransitiuè: *Conuersum est cor eorum*, &c. *Dolum facerent*, machinarentur, pernicioſa molirentur occidendo infantes, & aliis operibus patres opprimendo.

i Exod. 3. ver. 10. & 11. 26 *Misit Moysem seruum suum, & Aaron b. Quem elegit* ad hoc munus, item ad sacerdotium. Nam quamuis fuerit Aaron de electorum siue prædestinatorum numero, tamen non loquitur de hoc electionis genere, simpliciter, sed πρὸς τι.

k 27 *Posuit in eis verba signorũ*, eos ornauit vi, & dono miraculorum. Actio istorum miraculorũ Mosi & Aaronim Hebræo tribuitur. Posuerunt in eis (Israëlitis) verba signorum suorum, id est, signa à Deo ipsis imperata. Sept. propter explicationem maluerunt referre ad primũ auditorem, & causam, quòd miracula propriè fiãt à Deo, vt iuxta illud c: *Virtutes non quadlibet faciebat Deus per manũ Pauli.* Ne quis putaret sua virtute eos, non diuina istheç edidisse *Verba signorũ*. Verba in eorum ore, vel res in eorum manu posuit, quibus signa & prodigia ederẽt *d*. Vel hypallage signa & prodigia verborum suorum, signa

Miracula propriè fiunt à Deo.

c Act. 19. v. 11.

d Exod. 7. v. 2

& prodigia ab ipso mandata & iussa posuit in eis, Mose & Scilicèt & Aarone. *Terra Cham*, in Aegypto, vt suprà *a*.

a *Vers.23. Nona Ægypti plaga est tenebrarum.*

28 *Misit tenebras*, triduanas, & aëris densitate & affectione horrendas, stupendásque adeò, vt palparentur, aëri miktis caliginosissimis & crassissimis terræ vaporibus. Nona plaga *b*. A qua incepit per Hysteron proteron. Libera enim est laudatio à lege narrantis & texentis historiam, inquit rectè Augustinus. *Et obscurauit.* ויחשב *Vatahasec*, & obtenebrauit, totam videlicèt Aegyptum, præter regionem Gosen, adeò vt coacti sui hærere in suis locis per tres dies continuos, ac si illi essent affixi. Nam præ stupore non sunt functi libera membrorum motu & officio, adeo vt ne quidem ipsis esset integrum faces, lucernásve accendere, ad noctis caliginem depellendum, quod findere aëris densitatem ignis non posset. Cuiusmodi se expertum in Oceano narrat Abben Ezra, vaporibus sua crassitie lumen extinguentibus, nec reaccendi sinentibus. *Et non exacerbauit*, non ægrè, & difficulter perfecit Dominus. Hinc Hebræi, non variauit, non immutauit, non irritauit, non infideles & irritos fecit sermones suos, quos per Mosem Aegyptiis denunciauerat. Nam fideliter eos impleuit, immissis multis plagis & calamitatibus. Hebræa & Græca (in quibus tamen pro ὀυ quæ, legendum ὀυ neque, vbi Augustinus docet variare) etsi pluraliter enuncientur, idem tamen pollent iuxta interpretationem R. Eleazar, & R. Dauid: *& non variauerunt sermones eius*, plagæ scilicèt, vel signa & prodigia, de

b *Exod.10.v. 22.*

c *Vers.27.* quibus loquebatur *c*. q.d. Signa & prodigia non variarunt verba Dei, sed fideliter venerunt super eos, prout ipse dixerat. Signa illicò ad Dei mandatum per Mosen & Aaronem edita apparuerunt. Hæc illi, contra sciolos qui deteriora perpetuò eligunt, vt quoquo modo possint nostram editionem carpere. Vnde hic quærunt lapsum positum remotius. Et non variarunt, Moses scilicèt & Aaron, sermones eius. Mandata Dei non detractarunt, eis non repugnarunt, quocumque mitterentur à Deo proficiscentes, etiamsi comminaretur Pharao. Exacerbare autem Septuaginta solent accipere pro variare, detrectare, repugnare, amaro & acerbo animo facere, vt מרה *marah*, & מרר *marar*, sicuti voce finitima ita sine significatione. Gall. *N'a pas faict à regret ses promesses ou menasses.* Fortassis etiam Septuag. immutauerunt numerum, quòd putarent in fonte esse mysterium Sanctissimæ Triadis. Nam non video, cur non possit esse plurale pro singulari. Non exacerbauerunt siue variarunt (Pater, Filius, & Spiritus sanctus) sermones suos, pro, non exacerbauit, siue variauit (Dominus deus) Quod isti ad mysteria obtusi non percipiunt.

Mysterium Sanctissimæ Triados in fonte latet.

Sermones suos promissiones suas, factas videlicèt Mosi, vel Abrahæ, vt infrà *a* non variauit, neque acerbè, siue ægrè præstitit.

a *Vers.42.*

29 *Conuertit aquas eorum in sanguinem b*, Prima plaga Veris tempore vertit aquas eorum tam marinas & fluuiales, quàm puteanas, fontanas, & alias in sanguinem, vt siti cruciarentur, & aliis aquæ vsibus priuarentur. Pulore etiam, & labe aquarum extinxit illorum pisces, vt & cibi penuria laborarent. Nam Aegyptus his magna ex parte viuit *c*. *Pisces eorum*, quibus vescebantur ad delicias & gratis, id est, nullo vel vili pretio propter copiam & multitudinem. Ibid. Earum etiam verti possunt aquarum videlicet. מים *Maim*, enim est Masculini generis.

b *Exod.7.ver. 16.*

c *Nu. 11. v.5. & 22.*

30 *Edidit terra eorum ranas*, Secunda plaga *d* ad eos in corporibus vexandos & cibis. Nam intra furnos & cibos se ranæ inferebant. *Edidit*, produxit ranas magna copia *e*. Aliqui non putant esse vulgares ranas, sed venenatas & horrendas, quales sunt rubetæ, buffones. Alij etiam, vt refert Abben Ezra, Crocodilos è fluuio exeuntes & homines rapientes, Arabicè Altamsah: Atqui, inquit, צפרדעים *Tsephardehim*, vulgatas ranas in fluuiorum & riuis coaxantes significant Gallicè *Grenilles*, vt R. Selo. Gallus exponit. Deinde in his magis elucet Dei digitus, potentia, iudicium, *nec minus clara*, vt loquitur Plinius *f*, *exitij documenta sunt è contemnendis animalibus, vt cum à cuniculis suffossum in Hispania oppidum, à talpis in Thessalia, à ranis ciuitas in Gallia pulsa, ab locustis in Africa, à muribus incola ex Cyrario Cycladum insula fugati, in Italia Amyclæ à serpentibus deserta, à scorpionibus & solpingis gens Æthiopum citra Cynamolgos sublata, à scolopendris Otricretes abacti.* Atque hæc Atheus contra istos, qui omnia è communibus rerum naturis metiuntur, & vocabula per vim ad suam perfidiam trahunt. *In penetralibus*, in cubiculis. Non solùm

d *Exod.8.v.3.*

e *Exod.8 v.6.*

Animalia populos & vrbes vastarunt.

f *Libr. 8. hist. Natu c.29.*

in vulgi domibus, sed etiam regum palatiis, & cubi-
a Exo.8. v. 2. libus interioribus a. *Ascendit è fluuio rana in penetralia quæque Pharaonis & Ægyptiorum, non reformidans feruentes custodum, & militum enses, nec mortem ipsis à satellitibus intentatam*, inquit, R. Iacob e vetustis traditionibus. Quod miraculum hic canit Dauid, a paucis obseruatum. Nempè ranas è fluuio ingressas בשבכ ררחב מטח בעל *bahadar mishachb ca, vehal mitthatheca*, in secretius cubiculum, & super lectum Pharaonis, inter medios enses, per medias custodias, itemque ianuas & fenestras clausas, non in illis locis interioribus per putredinem natas, haud dubiè per penetrationem dimensionum, à qua tantopere abhorrent Caluinitæ, vel maiore alio miraculo illûc è fluuio currentes & perrumpentes, per quod etiam implebant illorum furnos, panaria, cibos quantumcumque clausos & septos.

Penetratio dimensionum in Ægypto patuit.

Quarta plaga est omnis generis muscarum & insectorum.

31 *Dixit & venit cynomyia*, Quarta plaga ad terram corrumpendam, & aërem inficiendum. *Cynomyia*, Hebraicè ערוב *harob*, mixtio siue congregatio muscarum, & insectorum b Sed Septuaginta per Synecdochen speciem pro genere posuerunt, muscam videlicèt caninam, muscarum molestissimam. Hîc autem eriam eluxit miraculum de dimensionum penetratione. Nam hæc insectorum genera repleuisse Ægyptiorum domos Moses indicat, tametsi diligenter clausas. Vbi tertium accessit, dum Israelitæ ab his non sunt infestati. Quod in hac plaga primùm obseruat Moses c. Fortasse, vt notat Abben Ezra d, quia tres primæ, Sanguis, Rana, Cyniphes, communes illis fuerunt cum Ægyptiis, reliquæ septem Ægyptiorũ propriè. Etsi R. Iapher aliter quàm ferè omnes sequuntur *Cyniphes*, pediculi, propriè. Tertia plaga, ad corpora hominum iumentorúmque, grauiter infestanda, terræ puluere in eos verso. At noster Cyniphes per Synecdochem, speciem pro genere, pediculos caninos pro pediculis simpliciter allusionè quadam ad vocem Hebræam כנים *Cinnim*, Vnde debet scribi per y à κύων *canes* κύνιπος. Et quamuis Græcè sit π, Latinè tamen vsu veteri est F vel ph vt à τροπαιῦ, Trophæum. Septuaginta in Exodo aliam allusionem secuti sunt. Nam vertunt κνῖπας vel σκνῖπες, culices, insectum pennatum

b Exod.8.ver. 21.22. & 10. Penetratio dimensionum miraculosa.

c Ibid.v.22.

d Ex. 7.v.17.

Tertia plaga est muscarum caninarum seu pediculorum qui hic Cyniphes dicuntur.

infestans arbores & iumenta apud Plinium *a*.

32 *Posuit pluuias eorum*, Transilit hîc duas plagas, quintam de peste animalium, & sextam de vlceribus siue pustulis hominum. *Posuit*, conuertit. Nam pluit eis grãdinem, *ignem comburentem*, pecora & homines foris reperios, & herbas agri, seorsum linum in culmo positũ, & hordeum iam spicatum *b*. Sub finem videlicèt Februarij. Vnde non attigisse dicitur triticum, & frumentum, quia serotina, & adhuc in herbas. Periphrasis autẽ est fulminis. Nam septima est plaga, quæ appellatur quidem grando, sed mixtos habuit ignes, tonitrua, pluuias, aliósque meteoros spiritus.

33 *Et percussit vineas*, vere, quando vineæ, ficus & arbores promittebant fructuum magnam copiam trusis botris, & baccis. *Lignum*, arbores, & virgulta in finibus & terminis Aegyptiorum inuenta.

34 *Dixit & venit locusta*, duobus mensibus pòst, quando frumenta spicata erant sub Pentecosten, incidente videlicèt sextum Siuan siue Maij, quæ proinde festum Mazzoth & primitiarum (tritici) dicitur. *Bruchus* רלק *Lak* species est locustæ omnia lambentis. In exodo verò paraxat mentio, ארבה *Arbé*. i. locustæ, sed quia est nomen generis, nec semper restringitur ad speciem, vt Dauid docet non in hac plaga. i. octaua vnicum sæuissimæ locustarum genus.

35 *Et comedit omne fœnum*, Locustæ & Bruchus omnem fœnum arborum, & quicquid grando & fulgur reliquerant, consumpserunt. *Fœnum*, herbam virentem propriè æstatis tempore, quando fœnum propè est maturum. *Fructum terræ*, segetes, quæ in superiore plaga non-dum erectæ erant in culmum siue spicam. *d*.

36 *Percussit vineas eorum & siculneas*, redeunte altero anno. Nam plagæ hæ non continenter, sed per interualla & spatio duodecim mensium contigerunt. *Primogenitum*, hominum & pecorum. Postrema & decima plaga, qua adactus est Pharao eos dimittere, *Primitias omnis laboris*, vel fortitudinis, & virtutis *e*. Cur autem per periphrasticωs vocentur primogenita, diximus suprà *f*. Iudæos ex Aegypto eduxit diuites & incolumes, vt ne vnus quidem esset infirmus & imbecillus ad conficiendum iter in Palæstinam. Viatico & firma vale-

a Libr.17.ca. 24.

b Exod.9.ver 18.19.

c Ex.23.vers. 16.

d Ex. 9.v.32.

e Ex.12.v.12.

f Ps.77.v.57.

a Exod.13. v. 18. tudine ad iter instruxit *a*. Nam ne vnus quidem illo-
rum fuit Ægyptiacis plagis vexatus. Aurea autem, &
gentea vasa, aliáque eiusmodi ab Aegyptiis confecta
sunt.

37 *Et eduxit eos cum argento & auro*, argenteis & aureis
vasis, aliísque pretiosis Aegyptiorum opibus commo-
dato acceptis. *Infirmus* בּרשׁל *coshel*, corruens, labens,
b Esa.35.v.5. prop. nutans, id est, debilis, vt apud prophetam *b*. Grae-
בּרשׁלות *Cosheloth*, *debilia*. q. d. inter eos nullus erat
non modo æger, sed ne debilis quidem, aut imbecillus.
c Exod. 14.v. 18. Erant enim omnes alacres & expediti *c*, viri fortes &
d Ex. 12.ver. 37. strenui *d*, ad 600. hominum millia præter inferiores &
annis.

38 *Lætata est Ægyptus in profectione*, in egressu: exul-
tauit, quia inuaserat eos timor ob plagas, & flagel-
la.

39 *Expandit nubem in protectionem eorum*, quæ protege-
ret ab æstu, & ignem, qui illuminaret viam, per quam
ituri essent. Imò & vtrumque ad præmonstrandam
viam. In illis etenim Saracenicis desertis viarum ves-
la extant vestigia ob arenas leui ventorum flatu
mobiles & delebiles. Ideóque viatores in illis, vt ae-
tæ in mari, vti coguntur instrumentis quibusdam
quasi nauticis quadrantibus, ad indicandas mundi pla-
gas, & dirigendas profectiones. *In columna* (aie Nes-
e Neh.9.verf. 12. mias *e*) *nubis ductor eorum fuisti, & in columna ignis*
noctem, vt appareret eis viam. In protectionem, in vmbra-
culum, & tegumentum aduersùs solem & ardores. Nam
deserta Saracenica siue Arabica torrida sunt ratione ca-
matis, item arenarum solis radios reflectentium. Sed &
contra feras, & hostes. Sic enim nubem interpositam
f Exod. 14.v. 20. ter ipsos & Aegyptios, ne propinquarent tota nocte;
Ignem, columnam igneam ad illustrandam noctem, &
g Lib.8. Cōst. Clementis. uersùm tenebrarum pericula. Et sic Apostoli *g*, vbi
πυρὸς τὸν νύκλα πρὸς φωτισμὸν, καὶ σύλον νεφέλης κατέχον
h Exod. 13.v. 21. σκιασμὸν θάλπους *h*.

40 *Pane cœli saturauit eos*, Manna cœlitùs demissum
i Exod. 16.v. 35. tio 40. annorum *i*, quo pro pane vtebantur. Nec
non nisi defecit post transitum Iordanis decimo quar-
to Mensis Nisan, descendens in quemlibet manipulum
locum ad illud vsque tempus, adeò vt cum illis tran-

k in Iordánem Abben Ezra *a*. Etsi fasciculus Mirrhæ eius a Exod. 16.
descensum terminat Iordanis ora.

41 *Dirupit petrã & fluxerunt*, aperuit propriè. *Abierunt*,
id est, decurrerunt in loco siccitatis & squalloris, per
locum siccum & desertum exundarunt aquæ copiosæ,
quasi fluuius. Postquàm rupes percussione Mosis fuisset
rupta & aperta. Neque enim hoc de fissis mari, & Ior-
dane, & siccum iter Israëli transituro præbentibus. *Flu-*
mina, loquitur de percussione rupis in Raphidim *b*, vbi b Ex.17.v.7.
aqua rupe instar fluuij consequentis & comitantis per
& deserta exercitum, exundauit, vt suprà *c*. c Ps.77.v.20.

42 *Quod habuit ad Abraham puerum suum*, quod sanctè
promiserat Abrahæ seruo siue cultori suo *d*. d Gen.17.&c.

43 *In exultatione*, exultanter & lætè *e*. Exultantes & e Lege Ps.30.
lætos eduxit ex Ægypto. *Electos*, Israelitas, vt suprà *f*. *In* verf.23.
lætitia, cum laude & cantico. f Verf.7.

44 *Et dedit illis regiones*, terras propriè Chananæorum.
Labores, opes, bona, quæ sibi multo labore populi Cha-
naæorum acquisierant, plantauerant, seuerant, con-
struxerant, ipsorum denique omnia veluti hæreditaria
& sine consecuti. Fructus terræ illius, pagos & ciuitates
magna industria, & labore confectas.

45 *Vt custodiant iustificationes*, statuta religionis & ce-
remonias requirant Hebraicè יִנְצְרוּ *Iintsoru*, id est,
conferuent. Atque hæc causa generalis Dei erga nos
beneficiorũ, vt agnoscatur, colatur, ameturg Psalmum g Ps. 77.v.7.
concludit in fonte *Halelu ja*. Quod nostri conferunt in Leu.20.v.26.
elementis principium, de quo illic. Ios. vlt.v.17.
18.19.

ARGVMENTVM.

Captiui Deo peccata sua, maiorúmque suorum confitentur, & veniam salutémque poscunt.

1 Halelu-ja. C V. Heb. 106.
Confitémini Dómino, quóniam bonus: quóniam in sæculum misericórdia eius.

3 Quis loquétur potentias Dóminitaudîtas faciet omnes laudes eius?

4 Beâti, qui custódiunt iudicium: & fáciunt iustítiam in omni témpore.

5 Memẽn

5 Memênto nostri Dómine in beneplácito pópuli tui: vísita nos in salutâri tuo.
6 Ad vidéndum in bonitâte electôrum tuôrum, ad lætândum in lætítia gentis tuæ: vt laudêris cum hæreditâte tua.
7 Peccáuimus cum pátribus nostris: iniquitátem égimus, iniquitátem fécimus.
8 Patres nostri in Ægypto non intellexêrunt mirabília tua: non fuêrunt mémores multitudinis misericórdiæ tuæ.
9 Et irritauêrunt ascendéntes in mare: Mare rûbrum.
10 Et saluâuit eos propter nomen suum: vt notam fáceret poténtiam suam.
11 Et increpuit Mare rûbrum, & exiccâtum est: & dedûxit eos in abyssis sicut in desêrto.
12 Et saluâuit eos de manu odiéntium: & redémit eos de manu inimíci.
13 Et opéruit aqua tribulântes eos: vnus ex eis non remansit.
14 Et credidêrunt verbis eius: & laudauerunt laudem eius.
15 Citò fecêrunt, oblíti sunt óperum eius: & non sustinuêrunt consílium eius.
16 Et concupiêrunt concupiscéntiam in desêrto: & tentauêrunt Deum in inaquôso.
17 Et dedit eis petitiônem ipsorum: & misit saturitâtem in ánimas eôrum.
18 Et irritauêrunt Mosem in castris: Aaron sanctum Dómini.
19 Apêrta est terra, & deglutíuit Dathan: & opéruit super congregatiônem Abíron.
20 Et exârsit ignis in synagôga eôrum: flamma combússit peccatôres.
21 Et

21 Et fecêrunt vítulum in Horeb: & adorauérunt scúlptile.
23 Et mutauêrunt glóriam suam: in similitúdinem vítuli comedéntis fœnum.
23 Oblíti sunt Deum, qui saluâuit eos, qui fecit magnália in Ægypto: mirabília in terra Cham: terribília in Mari rúbro.
24 Et dixit, vt dispérderet eos: si non Moyses elêctus eius stetísset in confractiône, in conspéctu eius.
25 Vt auérteret iram eius, ne dispérderet eos: & pro níhilo habuêrunt terram desiderábilem.
26 Non credidêrunt verbo eius, & murmuraûerunt in tabernáculis suis: non exaudiêrunt vocem Dómini.
27 Et eleuâuit manum suam super eos: vt prostérneret eos in desêrto.
28 Et vt deiíceret semen eôrum in natiónibus: & dispérgeret eos in regiónibus.
29 Et initiáti sunt Beélphegor: & comedêrunt sacrifícia mortuôrum.
30 Et irritauêrunt eum in adinuentionibus suis: & multiplicâta est in eis ruîna.
31 Et stetit Phínees, & placâuit: & cessâuit quassátio.
32 Et reputâtum est ei in iustítiam: in generatiône & generatiônem, vsque in sempitêrnum.
33 Et irritauérunt eum ad Aquas contradictiônis: & vexâtus est Moyses propter eos, quia exacerbauêrunt spíritum eius.
34 Et distînxit in lábiis suis: non disperdêrunt gentes, quas dixit Dóminus illis.

31 Et

35 Et commîxti sunt inter gentes,& didicérunt ópera eôrum , & seruiêrunt sculptílibus eôrum:& factum est illis in scándalum.

36 Et immolauêrunt fílios:& fílias suas dæmóniis.

37 Et effudêrunt sánguinem innocêntem, sánguinem filiôrum suôrum : & filiârum suârum: quas sacrificauêrunt sculptílibus Chánaan.

38 Et infêcta est terra in sanguínibus,& cõtaminâta est in opéribus eôrum : & fornicâti sunt in adinuentiónibus suis.

39 Et irâtus est furôre Dóminus in pópulum suum : & abominátus est hæreditátem suam.

40 Et trádidit eos in manus géntium:& dominâti sunt eôrum,qui odérunt eos.

41 Et tribulauêrunt eos inimîci eôrum , & humiliâti sunt sub mánibus eôrum : sæpe liberâuit eos.

42 Ipsi autem exacerbauérunt eum in consîlio suo : & humiliâti sunt in iniquitâtibus suis.

43 Et vidit cùm tribularêntur : & audiuit oratiônem eôrum.

44 Et memor fuit testamênti sui : & pœnituit eum sécùndum multitúdinem misericórdiæ suæ.

45 Et dedit eos in misericórdias: in conspéctu ómnium:qui céperant eos.

46 Saluos nos fac Dómine Deus noster: & cóngrega nos de natiónibus.

47 Vt confiteâmur nómini sancto tuo: & gloriêmur in laude tua.

48 Benedîctus Dóminus Deus Israel à sæculo,& vsque in sæculum : & dicet omnis pópulus,Fiat,fiat.

1 *Halelu-ja.* Eadem hîc ratio tituli, ac superiore Psalmo.Nisi quòd Halelu ja duplicetur, quòd in eo præter simplicem laudationem Dei, & beneficiorum eius cõmemorationem,illa etiam commendentur , atque ita laudati geminetur laus.In fonte, priùs claudit superiorem Psalmum, posteriùs hunc inscribit, de quo vltimo versu superioris.

2 *Confitemini Domino.* Tres primos versus in sua persona refert. Iam quinto inducit captiuos loquêtes de suo exilio,& sua peccata confitentes. Ab hoc versu etiam incipit Psalmus sequens.117.& 135.

3 *Quis loquetur potentias*: admiranda & fortia eius facinora populum suum liberauit , & muniuit , quis enarrabit & explicabit?q.d.nullus. Nam huic interrogationi negandi inest. *Auditas facset*(quis)audire faciet? fando exprimet omnes eius laudes , quis laudabit eiûs opera enarrabit? Nullus sanè id possit præ immensa mirabilitate.

4 *Beati qui custodiunt iudicium.* Cùm tanta sit Dei potentia, beati, qui iustè viuunt, & secundùm virtutem, quæ est iustitiæ & virtuti studet. Facere iudicium &iustitiam est iustas Dei leges obseruare.

5 *Memento nostri Domine.* Incipiant captiui precari pro suo exilio,& peccata confiteri , vt liquet *a*. Ex quo Scriptore pronomina, *Mei,me*,verterunt, *Nostri,nos.In beneplacito populi tui*, erga tuum populum. Actiuè, id est pro erga tuos bona voluntate &fauore,secundùm tuam erga populum tuum beneuolentiam : sicuti soles te præbere beneuolum populo tuo electo , beneplacito , & fauore , quo prosequeris populum tuum , memor esto mei. Meminit enim Deus aliquorum , sed in bonum , siue maleplacitum , vt eos scilicèt puniat, vexet, exerceat multis calamitatibus. *In salutari tuo* , per quem saluatorem Christum,Christi aduentum peti Eusebius putat. Vel,*tua salute* , id est , quam tuis affers (nam idem dicit vtroque hemistichio) *nos visita*, eius

a *Ver.7.& 8.*

Deus aliquorum in bonũ & in malum meminit.

eius nos participes effice, vt Latinè præpos. *In* redundet, & sit Ablatiuus modi. Sic in membro superiore. Memento nobis beneplaciti tui antiqui erga tuos, participes nos effice beneuolentiæ, qua populum tuum iam olim amplexus. Quo pacto? beneplacito tuo, beneuolentissimè. Simpliciùs vt *in* pro *cum* in vtroque membro. Visita nos cum salute tua, salutari visitatione adesto, assiste nobis. Visitat enim aliquos, sed in ipsorum perniciem, vel castigationem *a*.

a Leuit. 26. vers. 16.

6 *Ad videndum in bonitate electorum*, vt videamus electorum tuorum bona. Verba sensuum in hac lingua construuntur cum præpositione. *Ad lætandum*, vt lætemur lætitia, qua solet gaudere & frui gẽs, quæ tibi chara est. *Vt laudemus*, Asyntheton: (Et) vt glorificeris apud nos, hæreditatem, id est, apud tuos. Vel, vt tu & hæreditas tua, siue populus tuus laudemini. Vnde Hebræus לְהִתְהַלֵּל *lehithaller*, *Ad gloriandum*, *ad laudandum*. Quod aliqui, vt Septuag per secundam personam resoluunt, alij per primam vt gloriemur cum tuis, vel apud tuos. Nam præpositio עִם *him*, *Cum* etiam *apud* significat. Nonnullis petit, vt habere possit cum electis communionem, id est, cum electorum sorte & hæreditate. *Vt* autem est Anaphora, cunctis ad superiorem vertitur relatis, visita nos Christi tui aduentu, vt videamus &c. vt lætemur &c denique vt laudemus &c.

7 *Peccauimus, iniuste egimus, iniquitatem.* Vnico verbo Hebræo. Prauè egimus. impiè fecimus. Hæc autem non solùm etiam coniungit Daniel *b*, & Moses *c* de tribus peccatorum generibus, primo in se, secundo in proximum, tertio in Deum q.d. Nullum peccatorum genus prætermisimus. Est autem gradatio, ait R Leui *d*. Nam רֶשַׁע *Reschah*, impietas grauior, quàm עָוֹן *Hauon*, iniquitas & עָוֹן *Hauon* quam חַטָּא *Hhata* peccatum. Peccauimus cum patribus nostris per errorem & imprudentiam: iniustè siue iniquè egimus, cogitatè & scienter impiè fecimus: malitiosè & arroganter. Quin & mouisse allusionem ad conceptam sacerdotalis confessionis formulã (לְשׁוֹן חֲרוּרִי *Leshon haviddui*, lingua exomologeseos appellat) in qua die expiationis primùm peccata confitebantur, deinde iniquitates, denique præuaricationes, vt eas Deus expiaret. *Iniquitatem fecimus*, impietatem propriè. Vnde in Mose, pro hoc tertio

b Dan. 9. v. 5.
c Exod. 34. v. 6.
d Leuit. 16.

A tertio est פֶּשַׁע *péshah* præuaricatio, rebellio (in Deũ.)

1 *Patres nostri non intellexerunt.* Confitetur etiam peccata Patrũm prima, quæ etiam in Aegypto commiserant, vbi plurima illius beneficia fuerant experti, quòd illa redundent in natos & posteritatem, quantùm ad supplicia tempdraria *a*. *Intellexerunt*, prudenter consideraruntur.

a Exo. 20. v. 5.

y *Et irritauerunt ascendentes*, at, sed, rebellauerunt contra te in ora maris Rubri, vixdum ex Aegypto egressi *b*. Et, pro sed, Aduersatiuè. *Ascendentes in mare*, in litore, iamiam ingressuri mare, quin etiam dum in ipso essent mari. Nam hæc repetitio hoc docet. Quare Hebræo legitur עַל יַם בְּיַם סוּף *hal iam beiam suph. Super mare, in mari carectoso*, id est, rebellarunt Deo ad littus maris Rubri, atque adeò in ipso mari Rubro, Litora quidem sunt superiora, & sublimiora aquis, siue maris, siue fluminum. Sed captarunt phrasim Græcam, qua euntes in mare dicuntur ascendere, in Mediterraneum descendere. Inde liber Xenophontis, ἀνάβασις κύρου *Expeditio Cyri*, id est, naualis eius expeditio. καταβάσεις, Contrà descensus, quando tenditur in Mediterranea: Hebræi contrario modo loquantur, propter littoralem suprà aquas altitudinem, vt docet Kimhi *c*. Potuerunt etiam respicere situm loci. Quoniam egredientibus Aegyptum versùs terram Chanaan, aut versùs desertum Arabicum ascenditur, quòd Aegyptus iaceat, in sede humiliore. Quare Isthmus non est perfossus à similis regibus, & si tentatus, ne tota regio inundaretur. *Mare Rubrum.* In Hebræo est duplex, éáque diuersa Præpositio. Super mare, in mari carectoso, id est (per Asyntheton) & (vel, atque adeò) in ipso mari Rubro. Vt doceatur non solùm Israëlitas rebellasse super mare, id est, littus maris, sed etiam in ipso mari, quod illud trepidè, & exigua fide traiicerent, metuentque, ne vel ab aquis in se redeuntibus absorberentur, vel ab Aegyptiis insequentibus comprehenderentur. Ex quo Hebræi tradunt hæsitasse, de se in rupturam maris dandis, etiam si Moses & Aaron præirent, donec Naasson & Amminadab familiæ Iudæ principes se in illud immisissent. *Rubrum*, ἐρυθρὸν. Sinus Arabicus, siue Aegyptius à prophanis sic appellatur è rubentibus arenis, vt putat Plinius, quasi hic fundi color aquis ruborem

c In Ps. 106. siue 107. & in c. 1. Ionæ.

Infidelitas Iudæorum.

Mare Rubrũ vnde dicatur.

communicet κατ' ἔμφασιν, non ὑπαρξιν, vel ab aquajunctis alios, propter montes & promontoria per reflexionem Solis rubescente, quasi tota vicinia rubicunda illum ei speciem tribuat. Quaratione mare Aegeum, hodie Turcis *Mare album* vocatur, & pontus Euxinus *Mare nigrum*. Vela Persei filio Erythra ibi submerso, Erythræ, et Strabo tradit *a*, qui confusus est fortasse cum Esau Edom, id est, ruffo, aut cum Pharaone aquis illic Aegyptiis absumpto. Nam quòd aqua illa rubra videatur, & si talis non sit, apparet ex ipsismet Aegyptiis scriptoribus, vt Dionysio Alexandrino, qui apud Nicephorum scribit *b*: Alexandriæ Nilum cæde Christianorũ cruentatum præbuisse speciem maris rubri. Hebræi appellant mare סוּף *Suph*, id est, algæ, caricis, siue carectosum, interprete R. Iaphet. à copia caricum, & iuncorum, papyrorum, tam in littrore, quàm in fundo, è quibus posteà cartæ vsus cœpit apud Aegyptios, & nauigium apud Herodotum *c*, apud quem nauigia Aegyptiaca è iunco conficiuntur: סוּף *Suph* designat etiam turbinem & procellam. Quæ significatio illi conuenit. Nam est etiam procellosum propter promontoria, & rupes varias. Abben Ezra *d* mauult סוּף *Suph* esse locinomen: R. Iesua vrbis, vt mare Cinnereth, siue Genazareth dicitur ab illa vrbe. Septuaginta Rubrum appellarunt, de totius vocabulo, præter prophanorum vsum, quibus mare Rubrum, siue Erythræum est Oceanus inter Aethiopicum & Indicum. Primò, quia eius pars prima, primúsque sinus, siue brachium Erythræi, rubri. Deinde, ob mysterium, de quo illud Apostoli *e*: *Omnes in Mose baptizati sumus in nube, & in mari.* Respicitur enim ad Christi cruorem, è quo Baptismus & reliqua Sacramenta vim, & efficaciam mirabilem consequuntur.

More albũ & nigrum.

a lib.16.

b lib.6.cap.9.

c lib.2.

d Exod.13.

e 1. Cor. 10. vers.2.

10 *Et saluauit eos propter nomen suum.* Liberationis causa. *Propter nomen suum*, id est, sua causa, propter suam bonitatem, vel ne nomen suum quasi inualidum, & infirmum blasphemaretur, iuxta illud *f*: *Vt sciam Ægyptus quia ego sum Dominus.* Vel, vt nominis celebritatem, & gloriam sibi compararet, vt scribit Esaias *g*: *Qui scindens aquas ante eos, faceret sibi nomen sempiternum.* Non propter populi virtutem & merita, qui non nisi pœnas merebatur.

f Exod.14.v. 18.

g Es.63.v.12.

11 *Et*

v. 11. *Et increpuit mare Rubrum*, vento à se misso vehementi, & vrente tota nocte, vt verteretur in siccum *a*. Prosopopœia: Vehementi admodum procella exagitauit, vel compescuit, ne opprimeret Israëlitas traiicientes, vel retardauit, repressit eius cursum. Metaphoræ enim sæpè diuersa relinquunt cogitanda, quæ proinde in Scripturis sunt admirabiles. *In abyssis*, per abyssos, & profunda maris, sicut per desertum, id est, perinde ac si fuissent in deserto, & sicco loco, non in humido. Quomodo videtur Paulus interpretari, dicens *b*: *Fide transierunt per mare Rubrum tamquam per aridam terram, quod experti Aegyptij demersi sunt.* Vel, tam per mare, quàm per deserta, 40. annis eos deduxit, & tutos conseruauit.

a Exod.14.v. 21.

b Heb. 11. v. 29.

12 *Et saluauit eos de manu odientium*, Aegyptiorum *Inimici*, Pharaonis.

13 *Vnus ex eis non remansit*, non superfuit saluus, aut superstes vllus tribulantium eos, id est, Aegyptiorum ex hoc naufragio, qui viuentibus aliis huius rei famam denunciaret.

14 *Non crediderunt verbis eius.* In verba eius propriè. Nam Hæbrei non tam subtiliter distinguũt credere alicui & credere aliquem, vt Latini Theologi post D. Augustinum. Hinc quod hoc loco, *Crediderunt in verba eius*, paulò pòst enunciabit, *Crediderunt verbis ipsius. Et laudauerunt*, Cecinerunt Hebraicè ישירו *iaschiru*, de hymno, siue cantico triumphali Mosis & Mariæ *d*.

c Vers. 26.

d Exod.15.

15 *Citò fecerunt, obliti sunt*, celeriter laudem eius peregerunt, statim ab eo laudando destiterunt, laudi citò finem imposuerunt. Sic Gallicè, *Ils ont eu tost bien faict.* Maior est Emphasis, quàm si omitteretur verbum *fecerunt*. Facere, pro perficere, finem imponere. Sic Hebraicè מהרו *meharu*, id est, acceleraverunt, obliti sunt, id est, celeriter obliti sunt, nempè quia die tertio, postquam mare transmiserant, cœperunt maledicere Mosi & Aaroni, quòd eos aqua defecisset *c*. *Non sustinuerunt*, non expectarunt quoúsque perficeret suum consilium de illis in terram promissam introducendis: non expectauerunt euentum prouidentiæ Dei, tempus & modum ipsi placentem.

c Exod.17.

16 *Et concupierunt concupiscentiam*, carnes, contempto Manna Pane cœlesti & delicato *f*. Res voluptuarias, nec ad victum necessarias concupiscentiam vocat, cùm

f Num. 11. v. 4.5.

haberent Manna cibum ad omnia abundè sufficientem, & neque carnibus, neque aliis eduliis opus esset. Vndè illæ voces: *Quis dabit nobis carnes? Recordamur piscium quos gypti, cucumerum, peponum, porrorum, ceparum, & aliorum.* *In inaquoso*, in solitudine, Epithetum Poëticum deserti horridi. In eo dubitarunt de præsentia, & omnipotentia Dei *a*.

a Exo. 17. v. 7.

37 *Et misit saturitatem*, morbum saturantem, & appetentiam cibi tollentem, Nauseam *b*. *Comedetis vsque ad mensem dierum, donec exeat per nares vestras, & vertatur in nauseam.* Exprimit emaciantem morbum saturitatis, quo quasi saturi abhorrebant ab omni esca, sicque macrescebant. Fastidium cibi, è quo sequitur macies, quando scilicèt nihil possumus edere, aut statim saturamur, quódque edimus, vel nocet, vel est inutile. Immisit eis repletionem, plenitudinem cibi, genus morbi, è quo sequitur tabes, nausea, cacochymia, atrophia, & aliæ ægritudines, quas vno nomine רזון *Razon*, suè maciem fons Hebraicè appellat. Græcè Septuaginta πλησμονὴν repletionem satietatem, vt vertit Fuchsius, vt alij, plenitudo cibi, genus morbi apud Galenum, è quo sequitur macies. Est enim, inquit, πλησμονὴ, τροφὴ σώματος φύσεως. Sic vox Hebræa est morbi genus, q.d Dedit eis carnes pro ipsorum postulatis, quarum repletione consumerentur, & macrescerent, hoc edulio cedente illis in repletionis, & indigestionis morbum. Macies enim & Phthisis etiam oritur è nimia ingurgitatione & crapula. Quin & Hebræorum medici מולמים *boulamim* (à Græco haud dubio βουλιμία) infirmitatem esse aiunt, qua qui laborant etiam post saturitatem esuriunt. vide Kimhi *c*. Nihil hîc habent moriones, vt incusent Septuaginta, quasi vertentes è diametro veritatis Hebraicæ, in qua רזון *Razon*, maciem saturitati oppositam significat: sed, vt eorum potiùs sapientiam, & eruditionem mirentur: primùm quia macies non opponitur, vt isti fingunt, saturitati, sed obesitati; deinde quia vsi sunt vocabulo medico ad aperiendam causam, & fontem istius maciei, & docendum *Razon*, רזון non hîc simpliciter supponere pro macie, verùm fuisse genus corruptionis & pestis, quæ sint Israëlitæ consumpti ex repletione concupiscentiæ. Tertiò, quoniam רזון *Razon*, videtur dictum per Metathesim

b Num. 11. v. 20.

Crapulæ Iudaicæ pœna.

c Aphoris. 22. lib. 2.

d Aphoris. 17. lib. 2.

c 1. Reg. 21.

A Metathesim Poëticam pro זרא *Zara*, vt mox è numeris docebimus. Quartò, quia etiam R. Mose Nahamam illo numerorum loco nostris Septuag. astipulatur: *Pars, inquit, eorum comederunt, & satiati sunt: pars in sua concupiscentia perierunt: quoniam dum adhuc esca esset in dentibus eorum, desæuit in eos Dominus, &c.* Denique quia interdum eidem rei conueniunt contraria nomina. Sic alueum, profundum dicimus. Sic obesum Grammatici, tam pro macro, quàm pro pingui vsurpant. Sic Iurisconsulti creditum pro debito *a* Venditionem pro emptione *b*. Misit ergo repletionis morbum in animas ipsorum, id est, in ipsorum perniciem, vel ad ipsos, ex quo emaciati sunt, contrà quàm ipsi sperarent: vel, misit eis maciem, quæ eis accidit è repletionis, & saturationis morbo *c*. In appetitus & desideria eorum (Metonymicè, anima pro desiderio) cibi plenitudinem immisit, vt iam ad conspectum carnium, pleni eis essent, ac eas appetere desinerent, quarum cupiditate penè antea erat defecti, sicque cibi fastidio tabescerent. Hinc R. Abraham, R. Dauid, & omnes ferè Hebræi interpretantur רזון מיתת המתאוים *meth hammetaaum* mortem (aut potiùs mortalitatem, luem) siue pestem *d* appetentium, quam (addit Kimhi) *appellauit* רזון *Razon, siue maciem: quoniam existimabant se carnibus expleturos suam concupiscentiam appetentem, eam pinguefaciendo, cum illis contrarium contigerit, vt è nimia repletione & ingurgitatione madentes, Phthisici, & hectici euaserint.* Videtur ergo hic morbus esse Celsi, & Latinorum tabes, & Græcorum φθόη, quam, quoniam in sepulchris his concupiscentiæ repletione & ingurgitatione contingebat, non ex inanitione, πλησμονὴν dixerunt, id est, repletionem emaciantem, attenuãtem, tabefacientem, quòd carnes tasto Dei iudicio non possent satis digerere. Aliis est nausea & fastidiũ. Quicumque fuerit ille morbus, tum macies pro sagina, mors pro vitã consecuta est, lege Numeros *e*. Vbi per quandam Metathesim זרא *zara* appellatur, q. *Alienatio*, quam vocem Baal-hatturim interpretatur חולי מעים *Holi Meghaim* ægritudinẽ pessimam, & posteà autem *f* מכה רבה *macha Rabba* plaga magna, quã Abben Ezra pestẽ, Chaldæus cædem.

a l. cùm in corpus, ff. de acquir. rer. do.

b l. ex venditione. Cod. de pac. l. veteres, ff. de act. emp.

c Num. 11. v. 20.

d 1. Reg. 5.

e Nu. 11. v. 20.

f Vers. 32.

17 *Irritauerunt Mosem in castris*, concitando Schisma pernitiosum, & seditionẽ in ipsum, & Dei Sacerdotes *g*.

g Num. 16. v. 23.

Sanctum Domini, consecratum in Sacerdotium sacro oleo. Tertium est scelus.

19 *Et operuit super congregationem Abiron*, patefacta terra hausit liberos istorum, domesticos, socios conspirationis & seditionis, cum tabernaculis & iumentis, vniuersaque substantia *a*. Non meminit Choræ, quoniam eius Schisma principum Rubenitarum potentia præsidiisque frænatum, statim fuisset extinctum. Quare supplicium Choræ fuit mitius, dum filios ipsius non inuolsuit.

a *Ibid. ver. 31. 32.*

20 *In Synagoga eorum*, in congregatione eorum: vel, in congregationem & cœtum. Nam multos habebant seditionis socios. Vnde ignis à Domino egressus consumpsit 250. viros, mortuique sunt 14700 seditiosi *b*.

b *Num. 16. v. 35. & 49.*

21 *Et fecerunt Vitulum*, fusilem *c*, qualem colebant Aegyptij, Apim nomine. Lege Lactantium. Retinuerunt reliquias Idololatriæ Ægyptiacæ, apud quos Bos colebatur. Nam eorum pars relicta auorum & patrûm religione ad Ægyptiam defecerat, vt fit, dum homines principum & gentium, inter quas habitant, impios cultus sectantur. *In Horeb*, In regione propinqua illi monti. Metonymia: Nam stabant ad radices Sinai *d*. Hic autem mons, vel est ipse Sinai in Arabia, vel alius monti Sinai contiguus è regione Madianitarum *e*.

c *Exod. 32. v. 4. 5.*

d *Exod. 32. vers. 1.*

e *Deut. 9. v. 8.*

22 *Et mutauerunt gloriam suam*, Deum decus suum, Deum sibi gloriosum mutauerunt in simulacrum vituli. Quam figuram delegerunt, quia in Ægypto viderant Ægyptios adorare Apim in illa forma, vt ait Augustinus *f*. *Sic Mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem hominis, volucrum, quadrupedum & serpentium g. Vituli*, Hebraicè שור *schor*, bouis, contemptim, pascentis herbam. Relicto vero Deo, qui erat gloria & decus eorum, seruierunt idolis *h*.

f *Libr. 1. de Mirab. Scriptu. cap. 15.*

g *Ro. 1. v. 23.*

h *Ro. 1. v. 25.*

23 *Qui fecit magnalia*, magnas plagas & clades *i*. *In terra Cham*. Respicit ad miracula edita in terra Gessen, in qua nihil omninò periit eorum, quæ pertinebant ad filios Israël, neque grando cecidit, &c. *k Terribilia*, miracula *l*.

i *Exod. 6. 7. 8. 10.*

k *Ex. 9. v. 25.*

l *Ex. 15. v. 11.*

24 *Et dixit, quòd disperderet eos*, Et dixit se disperditurum eos, & deleturum ad vnum omnes *m*. Et ita statuerat, nisi Moses stetisset in confractione, vt prohiberet eum aditu & perruptione, id est, ex opposito rupti muri, quasi in ruptura muri, ad eum depellendum, ne pluram in vrbem irrumperet. Metaphora bellica. Nisi in ipsa veluti muri perruptione se ei fortiter opposuisset, nisi intercessisset ad cohibendum eum. Gall. *en la breche*. Moses sua vehementi interpellatione est consecutus à Domino, qui in ipsos impetum faciebat, quasi ferox quidam hostis, vt suam sæuitiam ab eorum internecione terraheret *a*, immò & diuturna. Nam 40. diebus & noctibus ad placandum Deum de peccato vituli in mõte ante Deum procidit *b*. Chaldæus modum ipsius perruptionis exponit: *Nisi Moses electus eius surrexisset, ac institisset orare in conspectu eius.*

m *Ex. 32. v. 10.*

a *Num. 14. v. 13. 14.*

b *Deut. 9. ver. 18.*

25 *Et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem*, fluentem lacte & melle, id est, rebus non tantùm necessariis, sed etiam voluptariis *c*.

c *Num. 13. v. 30. & 14. v. 3. 4. 5.*

26 *Non crediderunt verbo eius*, quòd daturus esset, aut dare posset terram illam, quam promiserat, vbi exploratores reuersi dixissent populos esse potentissimos, à quibus illa tenebatur. *Non exaudierunt*, non obtemperarunt voci Domini. De murmure populi, redeuntibus exploratoribus.

27 *Et eleuauit manum suam*, leuata manu iurauit se eos prostraturum in deserto *d*. Solent enim iurantes eleuare manum. Sic alibi *e*: *Leuabo ad cœlum manum meam, & dicã, viuo ego in æternum*. Et alibi *f Leuabo manum meam ad Dominum Deum excelsum*. Et iterum *g. Super terram (promissionis) leuasti manum, vt tardares eis.* Hinc Chald. *Leuata manu iurauit in illos, quòd daret eos interficiens in deserto*. Alij, eleuauit manum suam, ad eos percutiendos scilicèt, non tam rectè, vt sit gestus iam-iam percussuri.

d *Nu. 14. v. 21. Heb 3. ver. 11.*

e *Ezec. 20 v. 5.*

f *Deut. 32. v. 4.*

g *Genes. 14. ver. 22.*

28 *Vt deiceret semen eorum in nationibus*, inter nationes. *Sic in regionibus*, inter, per terras. Amalechitarum, Chananæorum *h*, Aradiorum *i*.

h *Nehem. 9. v. 15.*

29 *Et initiati sunt Beelphegor*, religione coniuncti sunt Beel-phegor idolo Moabitarum & Madianitarum, à filiabus Moab inuitati *k*, ei sacrificando, & cum filiabus eorum scortãdo, בעל פעור Behel-phegor. q. Domini apertionis, quem Priapum ab aliis vocatum nonnulli è vocis affinitate colligunt. *Mortuorum*. Epitheton idolorum & dæmoniorũ, quæ mortua sunt, quantùm ad potestatem, & mortificant suos cultores: vt Dei pietetũ est Viuus, quia & in se propriè, ac singulariter

h *Num. 14. v. 43. & 15.*

i *Nu. 21 v. 1.*

k *Nu. 25. v. 2. 3.*

Dei epitheton est Viuus, & cur.

viuit,& aliis vitam tribuit. Alij,quoniam Deorũ, quos colebat antiquitas,sepulchra ostendebantur. Possit esse priuans pro negante,*Non viuentium*,quòd idola non sint animata.

30 *Multiplicata est in eis ruina*, Vox Hebræa violentiam includit. Perrupit copiosè in eos ruina, id est, plaga & clades.

a Num. 25. v. 8. 9.

31 *Et stetit Phinees & placauit*, scilicet Deum iratum, sumendo supplicium de transgressoribus. Exorauit enim suis precibus cohibuit cladem.Supplicia impiorum placant iram Dei. פלל *Palál*,hoc significat.Vnde,תפלה *Tephillá*,precatio.Aliqui,*Iudicauit*,iudicii ũ exercuit,scoratoribus interfectis,& hasta trãsfossis *b*. *Quassatio*. Hebraicè מגפה *maggephá*.1.plaga,percussio,cædes,quæ perierant de populo 24. hominum millia, & principes Israel fuerant suspensi *c*.Propter Phineem desiit cædes quæ longiùs progressura videbatur

Supplicia de impijs à magistratu sumpta Deum placant.

b Num. 25. v. 8.

c Ibidem.

32 *Et reputatum in iustitiam.* Iustitiæ & virtuti est ei datum à Domino in omnium sæculorum perennitatem, vt proinde eum constituerit principem sacrorum & gentis suæ, vt esset illi,& semini eius dignitas sacerdotij in æternum *d*: vt qui remunerator sancti zeli,& facti heroici esse soleat. Vt de fide Abrahæ *e* dictum: *Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam.* ita hîc de virtute & opere Phineæ. Nempè opera fidei sunt vtilia ad iustificationem.*In sempiternũ* עד עולם *Ad Olam*, vsque in sæculum, vsque in longum tempus & diuturnum,nempe quadringentorum circiter annorum, donec propter posterorum iniquitates pontificatus eius transierit ad Heli de Ithamaris familia.Alij, vt R.Leui, hoc sæculum toto legis Mosaicæ tempore mentiuntur quamdiu aiunt durasse pontificarum in familia Phineæ. Nam breues interruptiones, dum identidem reparantur,non eneruant oraculorum firmitates. Vnde nec Athaliæ septennè regnum, nec Babylonicæ captiuitatis septuaginta per annos interregnum, irritam fecit promissionem Dauidi factam de perennitate sceptri in sua familia.

d Ibid. v. 13. & Eccl. 45. v. 30.

e Gen. 15. v. 6.

Opera fidei ad iustificationẽ vtilia.

f 1. Paral. 6. v. 2. 3. 4. & Nehem. 13.

33 *Et irritauerunt eum ad aquas*, in quibus iurgati sunt cum Mose & Deo *g*. *Et vexatus est* à Domino.Ideò enim Mosem puniuit Deus exclusione terræ sanctæ, quòd ad aquas contradictionis *h*, visus fuisset dubitare de Dei

g Exod. 17. v. 2.

h Nu. 20. ver. 12.

A voluntate Sic ei nocuit istorum culpa. Hebraicè וירע למושה בעבורם *vaierah lemoseheh bahaburam*. 1. Et malè fuit Mosi propter eos. Quod aliqui exponunt,nõ de punitione,sed de molestia & tædio, quod concepit Moses, ex illâ populi murmuratione, & malelicentia. *Exacerbauerunt*, perturbauerunt, eius offenderunt animum,& rebellem propè reddiderunt, pusillanimem & incredulum. Peccauit scilicèt ob perturbationem animi ex maledictis,& assiduis clamoribus populi conceptam.

34 *Et distinxit in labiis*,id est,hæsitauit, dubitauit,διεσοβη, diuisus fuit,dubius & anxius animo & labiis, hæsitabundis verbis promisit aquam de petra. Chrysostomus Hebraicè ויבטא *vaebatha*. 1. Effutiit, protulit quicquid veniebat in buccam, temerè est locutus, inconsideratè atque ambiguo sermone,quod minùs gloriæ Dei conueniret. Mosem contumeliis lacessentes compulerunt ambiguo quasi sermone vti,etiamsi Deus sufficiter promisisset, & incredulitas hominum non decet veritatem Dei irritam *a*. Nam iussus petrã alloqui populum allocutus est, & ita quidem vt videretur dubitare, num aqua inde esset elicienda *b*, propter ingratitudinem ,& incredulitatem populi suspicãs aquas non emanaturas.Quare & bis petram percussit,vt quòd primo ictu non effluxerint, videatur illi dubitationi ascribendum. *Non diffiderunt*.Hîc incipit historia Iosue.Quare & hîc Masoretæ versum incipiunt. *Quas dixit*. Deut.7.vers.2.

a Rom. 3. v. 3.

b Num. 20. 10.

35 *Et commixti sunt inter gentes*,se miscuerunt,cùm eas iussisset exterminare *c*.Nam verbum est coniug. Hithpael & reciprocæ. *Et didicerunt d. Sculptilibus*, doloribus proprijs,contemptim. Sic infrà *e*.*In scandalum*, in laqueum propriè, quo caperentur, in ruinam & perniciem, causa interitus. Transit ad historiam libri Iudicum,post Iosuë,nempè ad peccata & pœnas post occupatam terram Chanaan.

c Deut. 7. v. 2. & 12. v. 2. 3.

d Iud. 2. v. 11. 12. & 3. v. 6. 7. &c.

e Vers. 37.

36 *Immolauerunt filios suos & filias.* Ad aras sacrificarunt proprie.Nempe mactarunt,indéque combusserunt in holocaustum.Vetus Chananæorum & Aegyptiorum scelus de quo illud Mosis *f*. *Semen tuum non dabis traijciendum Idolo Moloch*, per ignem scilicèt:& Ieremias *g*, locum appellabatur תופת *Topheth* à tympanis, quæ

f Leuit. 18. v. 21.

g Ierem. 19. v. 5.

pulsabantur, ne pater miserè eiulantis voces audiret.

a Leuit. 20.v. 2. 4. Reg.23. v.10. Iere.32. v.35.

Idolum propriè Moloch *a*. Sic *Manasses traduxit filium suum per ignem b*. Achaz *consecrauit filiũ suum transforans per ignem secundùm idola gentium c*. Etsi de eo ritu Hebræi inter se varient. Nam alij putant combustos puer

b 4.Re.21.v.6.

immolationem supra aram exẽplo Abrahæ instituentur

c 4.Reg.16.v. 3.

sic Isaacum filium Deo offerre *d*. Alij incluſos in ęneo cauitatem Idoli,& in idolo,succenſo igne crematos,in-

d Genes.22.v. 10.11.

terim dum astantes tripudiarẽt percutientes tympanis ne puelli eiulatus audiretur. Alij, vt R. Selomo & Kimhi,traductos partim à patre,partim à sacrificis inter ambo gorum duorum medias flammas, donec incendio consumerentur. *Dæmoniis*,diis falsis,& fictitiis,Diabolis,Vt sunt Septuag.in malam partem,etsi prophani vterentur in bonam,vt docerent Dæmonia gentiũ non esse deos, aut Angelos bonos,sed cacodæmonas & malos genios. Sciant igitur qui inuocant in suis libris Iouem,Apollinem, Musas &c. se inuocare Diabolos. Porrò R. Leui

e Leuit.17.

חשדים *hasſedim* siue Dæmonia definit *simulacra mendacia*(falsa)*quæ inducunt cultores ad cogitandum id quod non est Deus*,*esse Deum*. Sic & nos Idola definimus. Nam simulachra, quæ cogitandum præbent id quod est Deus esse Deum,id quod est sanctum,esse sanctum,sunt imagines,non Idola.

Imagines non sunt idola.

37 *Effuderunt sanguinem innocentem*. Alter modus sacrificandi filios, non iam per ignem, sed per gladium. Quamquam posteà illos videntur combussisse. Hinc

f 4. Reg.3.v. 27.

Mesa rex Moab primogenitum obtulit holocaustum super murum. Et Ieremias ait *g*, *extruxerunt excelsa Baal, vt comburerent filios suos igni in holocaustum*. Hæc atrocitas frequens apud Gentes, dum humanis hostiis litarent Saturno, ad cuius aras vno die 300. pueri Carthagine immolati sunt, Teutati Gallorum Deo, quibus hunc crudelem ritum centum annis post Christum vix Romani eripere potuerunt, vt è Suetonio liquet seuerissimis edictis. Huius consuetudinis hominum immolandorum apud Gallos lege verba Ciceronis pro Fonteio.

g Hie.19.v.5.

h De bello Gall.

Addunt & Germanos, Scandinanos, Tauricos Cæsar *h*, & Procopius *i*. Tu gentes penè omnes, oraculis hunc nefandum ritum commendantibus καὶ κεφαλὰς χρυσᾶς καὶ τὰς παλαιὰ πίμπλατε φόλας. Lege Protrepticum Clementis, Tertullianum *k*, Dionysium Halicarnasseum *l*, Diodorum

i Libr.2.de Gottico.

k In Apolog.

l Lib.1.

Siculum *a*, Histrum & Manethonem citatos ab Eusebio *b*. Hinc Chironi Centauro annuum hominis sacrificium institutum, Minoi vsque ad Socratis tempora septem vtriusque sexus ab Athenięsibus dati, Ioui Lechemeti ab Aristomene Messenio 300. homines vno die immolati, inter quos Theopompus Lacedæmonũ rex. Saturno in Creta infantes, in Rhodomene, Phœnitio, Africa vsque ad proconsulatum Tyberij, qui sacrificos cruci affixit, eodem in nemore, in quo sacra ista petagebant Nymphæ Agrauli, & Diomedi in Cypro, Bacchο in insula Tenedo apud Porphyrium de abstinentia ab animalibus, qui inde probat Deos istos fuisse cacodæmonas: Dianæ hospites in Taurica Chersoneso: Ioui apud Latinos decima filiorum, ob quem ritum prætermissum putabant se vexari annonæ inopia & morbis. Hoc secuti Lesbij Ioui homines mactabant, Erichtheus Atticus filias suas sacrificauit, Calcantis iussu Graeci Iphigeniam Agamemnonis filiam, Teresiæ: Curtius filium pro patria, Messenij Delphico Dæmone victoriam contra Lacedæmonios promittente Virginem ex Æpidarum familia: Carthaginenses apud Molochum cùm inter cætera malè peste laborarent aris suis puberes admouerunt, pacem deorum sanguine eorum expoſcentes. Erichto apud Lucanum & apud Virgilium. *Quatuor Æneas iuuenes Sulmone creatos Viuentes rogo inferias, quos immolet vmbris. Captiuóque rogo perfundat sanguine flammas. Præstaret* (inquit Lactantius) *nullos habere Deos, quàm habere tam crudeles. Infandum dictu parare imponere natos*, id est, aris superponere, inquit Silius Italicus *d*. Vnde apud Plinium *e*. *Anno vrbis 657.* (Cicerone puero) *Senatusconsultum factum est, ne homo immolaretur, palámque in tempus illud sacri prodigiosi celebratio. Galliæ vtique possedit & quidem ad nostram memoriam. Damque Tiberij Cæsaris principatus sustulit Druydas eorum & hoc genus vatum. Et post, Non satis æstimari potest quantum Romanis debeatur, qui sustulêre monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum, mandi verò etiam saluberrimum. Sed de Chananæorum impietate ad omnes gentes manante, & ad Christi vsque salutarem aduentum durante hactenus. Sculptilia Chanaan.* Nota quæ proxime appellauit *Dæmonia*, siue שדים *Sedim* nunc appellare

a Lib.10.

b Libr. 4. de Præp.cap.7.

c Lib.18.

Æn.11.

d Lib.4.

e Lib.30.c.1.

Tiberius Cæsar Druydas Gallorum vates sustulit.

pellare *Sculptilia*, siue עצבים *Hatsabbim*, de quo vide
a Psal. 93. v. 6. supra *a*.

38 *Infecta est in sanguinibus* Rectè, etsi Græcè ἐμιάνθη, μιάνθη, interfecta est. q. cruenta, & more imbuta, & maculata. Vnde & Euthymius interpretatur, pro cæde infecta In fonte autem maior vis. *Impiata est*, abominabilis reddita est, quasi hypocrita. Metaphora ab hypocritis, qui à radice & intrinseco sunt abominabiles & impuri. *In sanguinibus*, sanguine filiorum suorum fusorum & immolato idolis, cædibus pollura est terra per homicidia & infanticidia *Fornicati sunt*, desciuerunt à Deo per sua opera, se prostituerunt idolis. Metaphora à muliere, quæ relicto legitimo marito, aliis sui copiam facit.
b Osee 1. vers. 2. Ephes. 5. vers. 23. Ecclesia est loco sponsæ, Dominus sponsi *b*, vt in cantico Salomonis.

39. & 40. *Et iratus est furore.* Vide historias Iudicum & Regum.

41 *Sub manibus eorum*, sub ipsorum inimicorum imperio & tyrannide, sæpè interim eos liberauit.

42 *Ipsi autem exacerbauerunt eum in consilio suo*, in suo de eis liberandis & saluandis cõsilio, vt deinceps firmi essent in sui cultu: in hoc eius consilium de eis seruandis, & protegendis rebellarunt & interuerterunt. *In iniquitatibus*, propter iniquitates suas repetitas deprecatus sunt, sua ipsorum culpa attenuati, post tot liberationes.

43 *Et vidit cum tribularentur*, & nihilominus affectus est eorum ærumnis propter suam misericordiam & promissiones. *Orationem*, clamorẽ eorum propriè quod possit referri non tantùm ad precem, verum etiam ad afflictionem.

44 *Et memor fuit testamenti sui*, pacti, quod ipse cum eis intercedebat *c*. *Et pœnituit*, reuocauit sententiam de
c Deut. 30. v. 19. 20. populo suo perdendo, retractauit consilium, resciuit suum iudicium more pœnitentiũ, reconciliatus est pro sua singulari clementia, & desiit punire eorum peccata. Scriptura loquitur de Deo ἀνθρωποπαθῶς, vt docear hos affectus humanos, in Deo esse dum taxat effectus.

45 *Et dedit eos in misericordias*, vt vel eos suauiter tractarent, vel etiam liberarent, vt Cyrus, Alexander Magnus.

46 *Saluos nos fac Domine.* Peroratio per breuem precatio-

nem, de collectione Ecclesiæ, respiciens ad Christum qui Iudæos vnà cum gentibus in vnum ouile erat congregaturus. De congregatione spirituali nostri interpretantur. Rabbini de temporali in Iudæam è variis exiliis, & inter gentes dispersionibus reuersione. Ego de vtraque. Ita tamen, vt Iudæam latè accipias, pro omni patria sancta, & liberè, ac publicè religionem Catholicam profitente. Nam populus Domini nõ exigua sui parte perpetuò dispersus est inter Paganos, & alienæ religionis homines, vt hodiè inter Turcas, Saracenos, hæreticos. Ex his igitur nationibus, ô Domine, nos exules & variè afflictos libera, atque in vnum Ecclesiæ corpus collige, non mutando locum, sed illos à nobis segregando, abolendo, eiiciendo, vt patria sit libera, itèque liberè profiteatur & colat. Orat, vt liberetur ab exiliis, & exiliorum auctoribus.

47 *Vt confiteamur nomini.* Vt laudemus nomen sanctum tuum, & cantemus laudem tuam.

48 *Fiat fiat.* In fonte est vnicum *Amen*, siue fiat. Atque ethic Hebræi, quia Amen solet esse signaculum precum & librorum in preces desinentium, quartum huius operis librum claudunt.

**
*

LIBER

LIBER QVINTVS PSALMORVM.

ARGVMENTVM.

Deum laudandum, qui ex itinerum errore, carcere, morbo, nauigantium discriminibus, denique periculis omnibus se inuocantes liberet, & bona cumulet.

Halelu-ja. CVI. Heb. 107.

CONfitémini Dómino, quóniam bonus: quóniam in sæculum misericórdia eius.

2 Dicant, qui redêmpti sunt a Dómino, quos redêmit de manu inîmici: & de regiónibus congregâuit eos.

3 A solis ortu, & occâsu: ab aquilône, & mari.

5 Errauérunt in solitúdine, in inaquôso: viam ciuitâtis habitáculi non inuenêrunt.

5 Esuriêntes & sitiêntes: ánima eôrum in ipsis defêcit.

6 Et clamauêrunt ad Dominum cùm tribularêntur: & de necessitátibus eôrũ eripuit eos.

7 Et dedûxit eos in viam rectam: vt irent in ciuitâtem habitatiônis.

8 Confiteântur Dómino misericórdiæ eius: & mirabília eius fíliis hóminum.

9 Quia satiâuit ánimam inânem: & ánimam esuriêntem satiâuit bonis.

10 Sedentes in ténebris, & vmbra mortis: vinctos in mendicitâte, & ferro.

11 Quia exacerbauérunt elóquia Dei: & cõsilium Altíssimi irrirauêrunt.

12 Et humiliâtum est in labóribus cor eôrum: infirmâti sunt, nec fuit qui adiuuâret.

13 Et clamauêrunt ad Dóminum, cùm tribularêntur: & de necessitátibus eôrum liberâuit eos.

14 Et edûxit eos de ténebris, & vmbra mortis: & vincula eôrum disrúpit.

15 Cõfiteântur Dómino misericórdiæ eius: & mirabília eius fíliis hóminum.

16 Quia contrîuit portas æreas: & vectes ferreos confrêgit.

17 Suscêpit eos de via iniquitâtis eôrum: propter iniustítias enim suas humiliâti sunt.

18 Omnem escam abominâta est ánima eôrum: & appropinquauêrunt vsque ad portas mortis.

19 Et clamauêrunt ad Dóminum cùm tribularêntur: & de necessitátibus eôrum liberâuit eos:

20 Misit Verbum suum, & sanâuit eos: & eripuit eos de interitiónibus eôrum.

21 Cõfiteântur Dómino misericordiæ eius: & mirabília eius fíliis hóminum.

22 Et sacrificent sacrifícium laudis: & annuncient ópera eius in exultatiône.

23 Qui descêndunt mare in náuibus: fácientes operatiônem in aquis multis.

24 Ipsi vidêrunt ópera Dómini: & mirabília eius in profúndo.

25 Dixit

25 Dixit,& ſtetit ſpíritus procéllæ:& exaltâti ſunt fluctus eius.
26 Aſcêndunt vſque ad cœlos,& deſcêndunt vſque ad abyſſos: ánima eôrum in malis tabeſcébat.
27 Turbâti ſunt,& moti ſunt, ſicut ébrius:& omnis ſapiéntia eôrum deuorâta eſt.
28 Et clamauêrunt ad Dóminum, cùm tribularêntur: & de neceſſitátibus eôrum edúxit eos.
29 Et ſtátuit procéllam eius in auram: & ſiluêrunt fluctus eius.
30 Et lætâti ſunt, quia ſiluêrunt: & dedúxit eos in portum voluntatis eôrum.
31 Confitêantur Dómino miſericórdiæ eius: & mirabília eius filiis hominum.
32 Et exâltent eum in Eccléſia plebis: & in cáthedra ſeniórum laudent eum.
33 Póſuit flúmina in deſêrtum: & éxitus aquârum in ſitim.
34 Terram fructíferam in ſalſúginem:à malítia inhabitántium in ea.
35 Póſuit deſêrtum in ſtagna aquârum:& terram ſine aqua in éxitus aquârum.
36 Et collocâuit illic eſuriéntes: & conſtituêrunt ciuitâtem habitatiónis.
37 Et ſeminauêrunt agros, & plantauêrunt víneas:& fecérunt fructum natiuitâtis.
38 Et benedíxit eis,& multiplicâti ſunt nimis:& iuménta eôrum non minorâuit.
39 Et pauci facti ſunt:& vexâti ſunt à tribulatióne malórum,& dolóre.
40 Effúſa eſt contémptio ſuper principes:& errâre fecit eos in ínuio,& non in via. 41 Et

adiûuit paúperem de inópia:& póſuit ſicut oues famílias.
42 Vidêbunt recti, & lætabûntur: & omnis iníquitas oppilâbit os ſuum.
43 Qui ſapiens, & cuſtodiet hæc: & intélliget miſericórdias Dómini?

---

1 *Halelu-ja.* Eadem ratio huius tituli, ac Pſalm. 104. eiuſmodi multi ſunt in hoc quinto libro, qui proinde ad Chriſtum & Eccleſiam ſpectant, & beneficia Dei recolunt, idque per modũ lætitiæ, & Halelu-ja. Eſt enim huius libri argumentum magis varium & multiplex, quàm ſuperiorum. Secundùm Maſoretas hæc inſcriptio eſt clauſula præcedentis, vt hic ſit ἐπαναφορὰ.

2 *Dicant qui redempti ſunt.* In genere ad gratiarum actionem inuitat omnes è periculis, & malis liberatos: poſtea deſcendit ad ſpeciem. Nam verſus 4. de errantibus deſerris, & exiliis, 10. de vinctis, 17. de ægrotis, 23. de nauigantibus dicet, donec 31. ad genus reuertatur: quæ omnia quamuis ad omnes homines pertineant, ſunt tamen nonnulla, quæ præcipuè Dei erga Iſraelitas beneficia deſignare videantur. Vt proinde Chaldæus exponat ſingulas partes de variis eorum captiuitatibus. Nempe verſum 4. de illis verſantibus in Arabiæ deſerris per annos quadraginta, 10. de Sedechia, & Principibus eius à Nabugdonozore vinctis, 17. de Ezechia ægrotante, & valetudini reſtituto, 23. de Ionæ nauigatione, & Babylonis hiſtoria, 33. de fame & penuria tempore Ioëlis Prophetæ. Sectantur allegorias, qui totum Pſalmum ad ſpiritum transferunt, 3. ad errorem ſpiritualem, 2. ad æternam captiuitatem, 3. ad animorum morbos, egeſtatem, famem, ſitim, 4. ad mare tempeſtates, tranquillitatem Eccleſiæ: denique ad viciſſitudines, benedictiones, fructificationem eiuſdem, & conſcientiæ laudem. Anonymus aliter. Dicant, quod præceſſit, *Confeſſi ſunt Domino*, nempe *quoniam bonus, & in ſæculum miſericordia eius*. De *regionibus*, de terrarum variis exiliis, & captiuitatibus collegit in vnum Eccleſiæ, vel populi corpus,

& communionem, quasi locum. Quidam astringunt li-
berationi è Babylone.

2 *Ps.88.v.13.* 3 *Ab Aquilone, & mari*, id est, Meridie, vt suprà *a*. Nam versus illam partē est locus Oceani proprie, quod maria vniuersa decumbant in illam mundi partem. Quia & Zona temperata alterius Hemisphærij vniuersa fere illo occupatur mari, cùm in nostro tota sit continens, vel terra. Chald. *de mari, regione Austri*, id est, de mari ad meridiem sito. Mare ergo simpliciter hìc designat Oceanum κατ' ἐξοχήν. Alij, mare Rubrum, vt infrà *b*. quod erat ipsum situm est ad Iudææ Meridiem. Hanc enim habebat consuetudinem Scriptura, vt pro situ terræ sanctæ, regiones mundi numeret. Aliàs Mare pro Occidente ponit *c*, vt Hieronymus obseruat *d*, eo quòd Palæstinæ regio ita constituitur, vt mare in Occidentis plaga habeat. Et sic intelligitur Mediterraneum, quod & magnum vocat Scriptura *e*, comparatione, non Oceani, sed marium Iudææ confinium.

b *Ps.113.v.4.*
c *Num. 2. v. 18. Ios.18. ver. 14. Ezech.41. vers.12.*
d *In Eze. 46. & in Quæst. Heb.*
e *Num. 34.v. 5.6.7. & alibi.*

4 *Errauerunt in solitudine.* Prima pars de misericordia Dei erga peregrinantes, siue exulantes, siue errantes in desertis. R. Ataia refert ad statū populi exeuntis de Ægypto, & per deserta Saracenica in terra Chanaan traducti. *In inaquoso*, in solitudine non qualibet, sed arenosa, sicca, & aquis destituta, in qua nullum erat oppidum. Est autem periphrasis desertorum Arabiæ. *Habitaculum*, ad habitandum.

5 *Esurientes & sitientes.* Possit construi cum verbo præcedenti *Inuenerunt*, vel erit Hebraismus, vt cadat in pronomen sequens *eorum*. Esurientium & sitientium anima apud ipsos defecit, vt qui essent præ rerū necessariarum inopia animo anxij. Sic exules sede cerra carent, præmuntur inopia, & animo cruciantur.

6 *Clamauerunt ad Dominum.* Locutio hypothetica. Si clamauerint ad Dominum in illa angustia, eos ille liberabit. Remedium enim liberationis, respiscentia. Est autem versus intercalaris, vt & 8. infrà, Rationem pete à 13.

f *Esa. 38.v 3. & 39. vers. 8.*
Eze.18 v.21. & 22.

7 *Deduxit illos per viam rectam*, direxit, cùm nescirent viam, siue quoniam ab ea aberrauerunt, siue quia non haberent ducem, vel indicem itineris. *In ciuitatem habitationis* Habitatam, in ciuitatem, quæ rebus ad vitam necessariis sufficere posset, vel in patriam. Sic Agar & Ismaëlem

Ismaëlem clamantes ad se deduxit, per Angelum *a*. Sic Israëlitas in Exodo *b*.

8 *Confiteantur tibi Domine omnia.* Versu hoc intercalari, tamquam hortatorio ad gratiarum actionem pro liberatione vtitur, ad singularum ærumnarum narrationem, pro epilogo superiorum, & parasceue sequentium. Vnde & iam dicta breuiter repetit, & simul transit ad reliqua, per Zeugma, vel alium tropum. Rabbini ferè omnes pertinere dumtaxat ad conclusionem præcedentis loci. *Misericordiæ eius*, gratiæ eius, beneficia eius, vt vtitur, & Hebraïcè חסדו *hasdo*, in nominatiuo non accipiunt. Sic quod sequitur, *Mirabilia eius*, vt vel Metonymia sit, vel Prosopopœia. Metony. Homines misericordiis & miraculis Domini ornati & affecti, celebrent Dominum apud omnes. Prosopopœia è Chrysostomo. Laudibus celebrent Dominum beneficia, & mirabilia eius opera hominibus præstita. Hanc Prosopopœiam non attendentes aliqui passiuè exponunt, *Confiteantur*, id est, commemorentur, celebrentur. Rabbini (eodem tamen recidentibus omnibus) sumunt in optatiuo. Confiteantur (homines illi) Domino misericordiam ipsius, & eius erga filios hominum mirabilia: quod ipsum, atque adeò omnes eius misericordiam colebrent. Chald. per Eclipsim non necessariam (propter) *misericordiam laudibus celebrent Deum, & confiteantur filiis hominum, apud homines*, Vel erga, in homines, vt construatur cum proximo, Confiteantur mirabilia filiis hominum (facta vel exhibita.)

a *Gen. 21. v. 17.18.*
b *Exo 14. & seq.*

9 *Quia satiauit animam inanem*, Anacephalæosis primæ partis. *Inanem.* sitientem. Hebraïcè שקקה *schokekah*, ad sit. appetentem, hominem, qui appetebat potionem, hominem sitientē Kimhi & R. Ataia, vt hoc epithetum referatur ad aquas, quarum penuriā suprà indicauerat. *Sedentes in tenebris vinctos*, sup. satiauit bonis. Nam per Zeugma transit ad alteram partem de Dei erga vinctos & captiuos misericordia. Alij repetunt *liberauit*, vt construatur cum verbo, *Infirmati sunt c*, vel *confiteantur d*. *In tenebris & vmbra mortis*, id est, in carcere, qui solebat esse obscurus. *In mendicitate*. Vinctis enim necessaria non satis copiosè administrantur. Nouè recentiores exponunt עבות *bone*, funes & vincula. Nam propriè sonat

c *Vers. 12.*
d *Vers. 8.*

paupertatem,afflictionem,miseriam,& vt Septuaginta, mendicitatem,*Ferro*, ferreis vinculis.

11 *Exacerbauerunt eloquia Dei.* Variarunt propriè,rebellarunt.*Consilium.* Idem per Epexegesin dicit in vtroque hemistichio. Consiliũ ergo æquipollet eloquiis Dei, & præceptis. *Irritarunt*,irritum fecerunt, spreuerunt,quod exacerbare,siue variare dixerat:Hic autem versus cadit in sequentem.

12 *Et humiliatum est in laboribus.* Expletiua particula, quæ in Hebræo dumtaxat conuertit futurum in præteritum. Quia eloquiis Domini,& consilio auersati sunt, *humiliatum est cor eorum*, laboribus & ærumnis, quo superbierant,& contempserant Dominum.Cor pro mente & animo, in quo est sedes superbiæ & contemptionis. *Infirmati sunt*, corruerunt propriè (in captiuitatem & vincula.)

13 *Confiteantur Domino.* Versus hic intercalatur 6.15. 19.& 28 breuiter in singulis locis,quoniam in omni periculorum genere idem est modus euadẽdi, nempè clamor ad Dominum,id est,pœnitentiæ luctus cum inuocatione.Sic versus 8. per intercalationem repetitur 15. 22.31. quoniam eadem est in singulis liberationum generibus causa confessionis & laudis,nempè Dei misericordia & gratia.

14 *Eduxit eos de tenebris.* Vmbra mortis,& tenebræ caecer,vt suprà *a*.

a *Vers.* 10.

15 *Confiteantur Domino misericordiæ.* Alij, in Accusatiuo,Misericordias.Vide suprà *b*. *Filiis*,apud filios hominum,si construatur cum verbo *Confiteantur*:in, ergà filios hominum,si cum *Mirabilia*.ibid.

b *Vers.*8.

16 *Quy confregit portas æreas*,ostia ærea.*Vectes*, claustra ferrea;vincula perpetuæ, vel durissimæ seruitutis. Hyperbole portas & vectes fortissimos, quos quis non facilè humana vi perruperit.

17 *Suscepit eos de via.* Transit ad tertiam partem.*Suscepit eos*, adiuuit, liberauit de morbo (via iniquitatis per periphrasin) eos, de quibus posteà, id est, ægrotos:vt relatiuum more linguæ præponatur antecedenti vel

c *Ps.*113. *v.*2.

sit sine antecedente, vt infrà *c*. Possit etiam referri ad versum 2. vt vnicum sit principale suppositum totius carminis. *Eos*, redemptos Domini scilicèt. Adiungendo (inquam)eos de viuendi eorum ratione iniqua, remedia

debitas, vt morbos. Defendit eos à via iniqua, à peccato, ab iniquitate. Liberauit eos de morbo,qui est via & effectus iniquitatis. Nam ad morbum per iniquitatem peruentum est. Significat,causa peccatorum morbos diuinitùs contingere. In hac significatione verbo *suspendi* vti solent, vt suprà *a*. Via pro actione, vel effectu sæpiùs. Aliqui, quod tamen eodem reuertitur: *Cum adhuc in prauitate sua versarentur, Deus eos suscepit.* Quia verò tertius locus hîc incipit de Dei erga ægros misericordia,Septuaginta immutarunt dicendi formam,& ex vno membro duo fecerunt.Sic enim transitio est facilior. Aliqui Hebraicè, *Stulti de via præuaricationis suæ,& propter iniustitias suas humiliati sunt,siue afflicti morbo.* Nisi malis verbaliter legisse אוֹלִים *Inuenum*, scribitur cum Iod אוּיְלִים *Euilim*, sed sine Iod אֹלִים *Ulim*,id est,robusti,vel in Piel, אוֹלִים *Iuuelim*, ægrotare,affixo Mem Poëticè habente etiam hîc ante se Iod אֵל *el* Deus,q. fortis,& אוּל *Vl*, robur, fortitudo, אֵיל *Esal c*,& אֵילוּת *Esaluth d*.

Morbi causa peccatorũ diuinitus cõtingunt.

a *Psal.* 3. *v.*4.

b *Ps.* 73. *v.*5.
c *Psal.*88.*v.*5.
d *Ps.*22.*v.*20.

18 *Omnem escam abominata est anima*,appetentia Metaphoricè. Est enim principium appetendi. Morbum ledentem pingit,*Portas mortis*,mortis articulum.

19 *Et clamauerunt ad Dominum* Intercalaris è vers. 13.

20 *Misit verbum suum.* Mittere verbum suum est dicere efficaciter,& cum potestate.Iubere celeriter exequi.Verbo eyùs dicto eos sanauit. Nisi quod est allusio ad Verbum i.Filium Dei in carnem mittendum,siue incarnandum,per quem omnia administrat.*Verbum suum*,gratiam suam voluntatem,iussum,Sanat alio modo, quam medici:tu opere,hic nutu & voluntate,citráque negotium,solo veluti dicto. *De interitionibus*, de perditionibus,ne interirẽt,ne corrũperentur.Kimhi de foueis. Ne in foueas, vel sepulchra descenderent. Nã vox שְׁחִית *Sahath* corruptionẽ significat, quando ת *thau* est radicalis à foueã In aliquib⁹ exẽplarib. *de interneciombus.*

Verbum Dei incarnãdum prædicitur.

21 *Confiteantur Domino* Conclusio tertij loci, laudent Dominum omnes gratiæ eius, omnia eius opera gratis & misericorditer præstita. Item omnes eius actiones mirabiles apud filios hominum, apud homines, vt sanctificent, & ipsi homines laudem Deo cum exultatione

22 *Vt sacrificent sacrificium laudis.* In fonte Pluraliter: זִבְחֵי תוֹדָה *zibhe thoda.* i. sacrificia cõfessionis, id est, instituta pro confessione salutis, & beneficij obtenti, & gratiarum actione ob liberationem è periculo. In his offerebatur cum victima pacifica fertum è quatuor panum generibus, nempè placentis, laganis, & collyridibus infermentatis, denique panibus fermentatis a Poblaudibus, & solenni precum, confessionisque formula. In *exultatione*, cum canti co & laude. Hunc versum addit ad superiores conclusiones.

a Leu. 7. v. 12.

23 *Qui descendunt mare in nauibus.* Quartus locus de Deo erga eos, qui nauigando periclitantur, & in mari negotiantur, misericordia. *Facientes operationem*, negociantes, negotiationem & mercaturam exercentes in aquis. Alij, vt Kimhi, per operationem intelligunt rem nauariam, vt remigationem, velificationem, & opera alia naualia, vt fit periphrasis nautarum, vel nauigantium.

24 *Mirabilia eius in profundo*, mira Dei opera, insulas, fluxum & refluxum, fremitum maris, vniones, ingentes pisces, vt Cete, &c. In mari sunt admiranda. *In profundo*, id est, in mari Epithetum poëticum.

25 *Dixit & stetit spiritus procellæ.* Ipsius dicto & nutu excitit, surrexit, emersit, & excitatus est ventus tempestuosus. *Fluctus eius*, maris, siue profundi.

26 *Ascendunt vsque in cælos*, nauigantes: alij, fluctus, tam rectè. Hypotyposis tempestatis ingentis, & affectus nauigantium. *Tollimur in cælum, nunc imas radimur voragines. Tabescebat*, præ metu exanimabatur & dissolubatur.

27 *Omnis sapientia eorum deuorata est*, absumpta est, defecit in his periculis omnis eorũ industria, nauigandique peritia ac conatus. *Sicut ebrius.* Nam non sunt tranquilla mente ob mortis metum: vltro citróque nutant, & vacillant cerebro, & pedibus.

28 *Et clamauerunt ad Dominum.* Inuocarunt periclitantes in tempestate. Quartò iam intercalatur.

29 *Et statuit procellam eius in auram*, in lenem ventum, vel potiùs, in tranquillitatem & silentium, vt Hebræus: לִרְמָמָה *Lidmamah, Et siluerunt*, vento cessante, quiescerunt.

A uerunt. Deus facilè cohibet ingentes potestates, quibus omnia videbantur labefactata.

30 *In portum voluntatis eorum*, in portum optatum.

31 *Confiteantur*, Quarta intercalatio huius versus ad gratiarum actionem.

32 *In Ecclesia plebis*, in cœtu populoso, inter plebeios, *In cathedra*, in consessu Senatorum, & magistratuum, inter magistratus. q. d. Palàm laudent eum, vt doceantur omnes cuiusque ordinis & status credere, & se committere Deo. Chaldæus mauult Seniores designare sapientes. *Exaltent* (inquit) *eum in congregatione populi filiorum Israel, & in ordine sapientum* vel, vt in alio exemplari, *apud Sanedrin sapientes laudent illum.* שנהדרין *Sanedrin* autem sunt vocabulo è Græcis corrupto, quos *ut videtur* Iosephus vocat, de quibus Elias *a*: *Sane*, inquit, *vocantur Septuaginta senes Curiæ magnæ, quæ est Hierosolymis*, fortasse, qui apud Matthæum *b* & alibi. γερουσία, siue seniores, & iunguntur cum Pontificibus & Pharisæis.

a In Tisbi.

b Matth. 26. v. 57.

33 *Posuit flumina in desertum.* Transit ad vltimam partem, id est, ad omnia in genere Dei beneficia & iudicia, vbi canit Deum pro suæ prouidentiæ arbitrio conferre ea in homines immittere, opes & inopiam, sterilitatem & fœcunditatem, honores & ignominiam. Denique vicissitudines, & rerum ordines fieri pro ipsius voluntate. Est quintus locus. *In desertum*, in siccitatem: *flumina* exiccauit, per quæ terra reddebatur irrigua & *Imbres*. *Exitus*, scatebras, fontes in loca siticulosa & arida. Idem dicit vtroque hemistichio. Exiccatis fluminibus fecit agros steriles: riuos fluuiorum fecit exarere, vt regio esset sterilior. Item, vt esset commodior habitationis, vel ob alias causas mare, vel fluuios fecit terram. Sic Pharus hodie est contra Alexandriam Ægypti, adeò vt etiam Ptolemæi eam illi ponte adiecerint, cùm tempore Homeri *d* distaret nauigatione vnius diei & noctis. Sic fanum S. Audomari in Gallia hodie est terra, cùm olim esset mare. Sic Delos & Rhodus ab aquis extiterunt, & plurimæ aliæ insulæ. Sic multi agri siccati sunt olim in Thessalia, & in Argolica Lernæa palus Herculis tẽpore. Sic ex Herodoto, aquis Ægyptus tota inferior inundabatur, solàque extabat superior Thebais. Vnde Aristoteles Ægyptum vocat

c Vt Esa. 45. v. 17.

Regionũ vicissitudines mirabiles.

d Odyss. 4. *Templum S. Audomari.*

opus Nili, donum Herodotus, vt qui limo eam reddi-
a 4.Odyss. derit terram,& aridam; & Homerus a solarum Thebarum meminerit.

34 *Terram fructiferam in salsuginem,* In salsam prop. ia-
b Gen.13.ver. 10. salum. Alludit ad terram pentapolitanam fructuosissimam & amœnissimã b, quam vertit in mare mortuum
c Gen. 19.ver. 24.25. & bituminosum c. Et sic interpretati sunt Apostolico-
d lib.8.Const. pud Clemẽtem d, ὁ τὸ φοβερὸν πῦρ καὶ τὸ σοδομιτικὸς θεῖον ἀπὸ ἰωπόλεως ἐξάψας, καὶ γῆν καρποφόρον εἰς ἅλμην θειώνης καὶ καπνίας τῶν καιομένων ἐν αὐτῇ. Metonymicè, accidens pro re, *In salsuginem,* id est, in aquam salsam, in salsum mare, vel lacum. Salsedo enim huius elemẽti est propria. Vnde Chaldæus alludsum putat ad Sodomam, & vicinam regionem, in lacum Asphaltem conuersam. Posuit terram Israel faciẽtem fructus desolatam, sicut Sodomam, quæ submersa est propter improbitatem inhabitãtium eam. Deus enim interdũ terras in maria, vel lacus vertit, in exempla suorum iudiciorum & omnipotentiæ. Verbi gratia, Eubœã absorptis terræ faucibus Bœotiæ, per mare ademit, Siciliam Italiæ, Hybernią Britanniæ. Terram iunctam Acarnaniæ in sinum Corinthiacum commutauit: Magnam partem Hollandiæ, Zelandiæ, Batauiæ, in pelagus Flandricum, vt illæ oræ proindè hodie aggeribus contra eius impetum muniãtur. Item
e Iud.9.v.45. *in sterilitatem,* Metaphoricè. In terrã salsam & sterilem
f Vt Iere.12.v. 13.& 14. propter malitiã incolarum. Salsugo enim sterilitatem affert, dum terræ viscus pinguedinem & succũ exedit. Quare Abimelech subuertens ciuitatem seminauit per eam sal e. *A malitia,* propter malitiam f, Vel, post malitiam, iuxta illud g: *Gloriam præcedit humilitas, & contritionem siue ruinam præcedit superbia.* מִן *Min, A, ab,* vtitur
g Prou.16.v. 18. que *Propter, post* Sterilitatis & calamitatum causa peccatum. Ideò enim Iudæa rerum omnium fœcunditate nobilis, iam est sterilis, & pleræque Asiæ & Africæ regiones olim fertilissimæ, hodie in vastas solitudines redactæ sunt propter Mahometismi professionem.

Sterilitatis caussa peccatum.

35 *Posuit desertum in stagna aquarum,* in aquas stagnantes & terram aridam & inaquosam, in scatebras & fontes aquarum. Efficit terram e sterili fœcundã, irriguam, & cultam. Antithesis. Quemadmodum vbi nunc est aquarum copia, ibi pòst ariditas maxima inuenitur, propter incolarum prauitatem: ita vbi nunc nulla est aqua,

aqua, postea aqua abundè fluit ex Dei benedictione. Exempla; Multa deserta Ægypti & Æthiopiæ, in agros fertiles & fœcundos conuersa sunt post receptã Christi religionem. Multæ vbique solitudines post Christi adventum cultæ, & inhabitatæ cum rerum omnium abũdantia. Olim Gallia tota nemorosa, & sterilis comparatione Hispaniæ, hodie eam præcellit, & alendis suis, & alienis abundè sufficit, vt iam eius colonos non sit necesse quærere nouas terras. Temporibus Heroicis Argos sterilis erat, abundans tantùm pascuis: cõtra Myconæ, totius veluti Græciæ horreum, cùm sæculo Aristotelis, regione nimiùm siccata, res præposterè habebat. Germania syluis olim & solitudinibus horrida, auctore Tacito, adeóque humida, vt Romanis illic esset pugnandum in paludibus & lacubus, hodie frumenti & vini vbertate est notabilis, nisi quòd propter hæresim relapsum ad antiquam miseriam, vt & Anglia relabitur. Poloniaac Septemtrionales regiones multò sunt hodiè quàm olim feraciores.

Gallia olim tota nemorosa hodiè Hispania fœcundior.

Germaniæ propter hæresim ad antiquam redit miseriam.

36 *Constituerunt ciuitatem habitationis,* ciuitatem, quæ habitetur. Dei inuentum, ciuitatum constructio: donũ conseruatio.

37 *Seminauerunt agros & plantauerunt vineas,* Benedictioni Dei præmittit humanam culturam, tamquam causam disponentem conficienti. Docet Deus omnia quidem agere, sed non omninò, quòd humanam industriam velit concurrere, tamquam causam dimidiam & partialem, cui benedicit, & efficaciam tribuit. *Fructus natiuitatis,* fructum copiosè nascentem, prouentum fructuosum attulerunt illi agri & vineæ: iuxta illud a: *Non fructus natiuitatis pascunt homines, sed sermo tuus.* Hebraicè פְּרִי תְבוּאָה *peri thebuah.* 1. fructum prouentus, fructum, copiosè prouenientem. γενήματος germinis. Vineæ & agri non modò nõ fuerunt steriles, vt antea, verùm etiam fructibus redundarunt.

a Sapien.16. v.26.

38 *Et benedixit eis,* Et fortunauit eos, atque multis bonis affecit, sicque sunt valde aucti. Benedicere est diuina virtute augere & multiplicare. Auxit eos diuinitùs, & eorum pecus nec minuit. *Multiplicati,* multis bonis aucti, vel numerosa sobole. Causa bonorum beneficio Dei b, qua etiam iumenta multiplicantur & conseruantur c. Falluntur igitur, qui conquiescunt in

b Prouerb. 10.v.12.
c Gen.30.v. vlt.Psal.35. v.8.Ps.64.v. vlt.

causis Physicis, vt qui aiunt Galliam & Germaniam è sterilibus post Christum fertiles factas cultura. Quoniam enim (inquiunt) exciſæ hodie ſunt ſyluę, cultu terra aperta eſt, & ſolis tepor humum decoquens & fossa tranſmiſſus &c. Sic qui laſſitudini terram, ſyderibus, & ſimilibus aliis, ſterilitatem totam cauſam aſſignant. Ad

a 1. Corint. 3. v. 7. *Deus eſt cauſa prima & proxima rerũ omnium.*

a neque qui plantat, eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus, id eſt, Deus eſt cauſa tota, qua concurrente & conficiente, cæteræ vigent: qua actionem ſuſpendente, cæteræ torpent, & ſunt inefficaces. Non enim ſolùm agit, vt cauſa prima, ſiue remota, verùm etiam vt proxima, dum proximè, & ſine medio cauſas omnes mouet, & effectus immediatè attingit. Itaque ad humanas & phyſicas cauſas non modò adiiciendus, ſed etiam

b Iac. 4. v. 15.

præponendus *b*, *Non minorauit*, non minuit, id eſt, auxit, per Liptoten.

39 *Et pauci facti ſunt*, Hunc verſum Hebræi ferè exponunt per Antitheſin ſuperioris. *Et*, & viciſſim, Et è contrario, Et rurſum cùm Deus punire voluerit, pauci facti ſunt & diminuti, oppreſſiq́ue malorum neceſſitate & mœrore. *Paucos factos* opponit multiplicatis, *Vexatos*, benedictis. Poſſit exponi hypotheticè. *Et*, pro *Etſi*, vt prædeat ſententia. Etſi pauci anteà eſſent multiſq́ue malis vexati. *A tribulatione*, עָרַר *Hóſer*, cum noſtris Abbate Ezra docet ſignificare anguſtiam, arctationem, reſtrictionem. Recentiores, vt à veteribus diſcedant, coactionem, multitudinem, vel cum Kimhi, abſurdè, diminium. Imminuit & vexat eos multis anguſtiis, ma-

c Sic Leuit. 26. v. 17. 18. Deut. 28. v. 17. Exech. 14. v. 13.

lis & doloribus, propter malitiam ſcilicèt, *c* ver 34. Sic Salabria hodie deſerta eſt propter peſtilentiam. Sic nostrum Iſtriæ littus hodie eſt peſtilens, vt qui in illo littore velint degere, à Venetis donentur ſedibus & agris cùm ſecùs olim haberet, ideóque abundaret populo & vrbibus, inter quas Aquileia erat clariſſima. Nec allegandum habere mare à Meridie, & Alpes à Septemtrione, quæ Aquilonem ſaluberrimum ventum excludant. Nam olim cùm eſſet ſaluberrima, idem erat ſitus.

40 *Effuſa eſt contemptio*, copiosè ſparſa eſt contemptio (ſic enim legendum è Græco ἐξεδίνωσις & Hebræo בּוּז *buz*, nõ contentio) ignominia, irriſio in principes, vt

amiſſis vrbibus ſeſe in ſolitudines abdere cogantur. Vel, vt neſciant ſe è negotiis & difficultatibus explicare, & è moleſtiis euadere. Obruit ſcilicèt eos Dominus malis. Actio enim tribuitur Deo in fonte vt cùm ait Iob *a*: *Effundit contemptum*. Vbi imperia & principatus vult deficere, effundit contemptum ſuper principes, tollit auctoritatem & reuerentiam, & tradit eos in concipitentias cordis eorum, ſicq́ue errare facit eos in inuio. Auguſtinus. *In inuio*, in deſerto deuio, in inani, in loco ſtupendo, in quo non eſt via. *Et non eſt via*. (vbi) non eſt via. Vaſtæ ſolitudinis Periphraſis, per Eclipſim relata, ſitu, lingua, eos pellit in ſolitudines, exilium, captiuitates, carceres. Eos regno pellit, & deturbat infœlicitate. Pœna tyrannorum eſt contemptus, exilium, nex.

a Iob. 12. v. 19. *Contemptus principũ præſagit regni deſolationem.*

Pœna tyrannorum nex.

41 *Et adiuuit pauperem de inopia*. Antitheſis, & contrà, & è contrario ſubleuauit pauperem de inopia, eiúſque familias multiplicauit, auxit, denique poſuit ſicut oues. Id eſt, numeroſas. Augetur eius familia ſicut grex ouiũ. Deus enim inter omnia animalia multùm fœtificat, & eadem ſæpiùs edit.

42 *Videbunt recti*, hæc. *Iniquitas*, iniqui omnes obſtupescent, & præ ſtupore, & admiratione nihil loquentur. *Oppilabit*, contrahet, occludet, obmutescet ad tam ſingularia Domini iudicia. Cogetur claudere os ſuum præ admiratione mirabilium Dei operum, & nihil mutire contra Deum, ob tam manifeſta eius iudicia.

43 *Quis ſapiens & cuſtodiet*. Concluſio epiphonematica. *Cuſtodiet hæc*, in ſuo corde ſcilicèt, id eſt, quis ſapiens eſt adeò, vt hæc diligenter obſeruet, continenterque contempletur, recogitet, voluat & agitet animo, Deum in omnibus locis & periculis poſſe, & velle iuuare innocentes, in eósque ſe prouidentiſſimè gerere? Hęc autem interrogatio vim habet negandi, vel minuendi. Significat enim neminem, aut pauciſſimos ſatis contemplari, & intelligere omnia in Dei eſſe manu, ac eum eſſe, qui ſuſcitat & deprimat, locupletet, & ad inopiam redigat, percutiat & ſanet. *Miſericordias Domini*, quibus eos affidet in hoc mundo improbos rebus ſecundis vti, probos aduerſis, tamen ſi diligenter notat mundi curriculum, cernit plurimùm & copiosè Deum eſſe veracem & iuſtum, ac vnumquémq; remunerare pro ſuis factis.

Ea autem

Ea autem pauca, quę obseruat fieri extra hunc ordinem & regulam, reiicit in Dei abyssos occulta iudicia & causas, ac suam agnoscens ignorantiam, cauet ne illam iniustitiam, & iniquitatem ei ascribat Kimhi.

ARGVMENTVM.

Ecclesia precatur Deum sibi prosperum contra Moabitas, Palæstinos, Idumæos (id est Mahometanos.) Psalmus est Propheticus.

1 Canticum Psalmi ipsi Dauid. CVII. Heb. 108.

PArâtum cor meum, Deus, parâtum cor meum: cantâbo, & psállam in glória mea.

3 Exúrge psaltêrium, & cythara: exûrgam dilúculo.

4 Confitêbor tibi in pópulis Dómine: & psállam tibi in natiônibus.

5 Quia magna est super cœlos misericórdia tua: & vsquè ad nubes vêritas tua:

6 Exaltáre super cœlos Deus, & super omnem terram glória tua: vt liberêntur dilécti tui.

7 Saluum fac déxtera tua, & exaúdi me: Deus locútus est in sancto suo.

8 Exultâbo, & díuidam Sichimam: & conuâllem tabernaculórum dimétiar.

9 Meus est Gálaad, & meus est Manásses: & Ephrâim susceptio cápitis mei.

10 Iuda rex meus: Moab lebes spei meæ.

11 In Idumæam extêndam calceamêntum meum: mihi alienígenæ amici facti sunt.

12 Quis

12 Quis dedûcet me in ciuitâtem munîtam: quis dedûcet me vsque in Idumæam?

13 Nónne tu Deus, qui repulîsti nos: & non exîbis Deus, in virtûtibus nostris?

14 Da nobis auxílium de tribulatiône: quia vana salus hóminis.

15 In Deo faciêmus virtûtem: & ipse ad níhilum dedûcet inimîcos nostros.

1 *Canticum Psalmi*, id est, canticum præstantissimum. Etsi sit compositum, quantùm ad sex primos ver. & fine Psalmi 56. *a* & quantũ ad reliquos, è fine 59. *b* habent argumentum habet insignius, nempè non de Dauidis liberatione è Saulis manu, aut de eius victoriis contra Idumæos, & Ammonitas, sed de Christi & Ecclesiæ contra Mahometanos & Antichristum triumpho, vt & R. Dauid annotat. In hunc sensum coniunctim syntacticè duo substantiua eiusdem significatus, *limo terræ*, id est, limo purissimo, *de luto cœni c*, id est, luto maximo.

2 *Paratum cor meum Deus*, dispositum est cor meum ad Deum canendum, vel ad omnia, quæ mihi immiserit. Vox Hebræa נכון *Nachon* etiam significat constans & stabile. Repetitur bis *d*. Alioqui semel in fonte. *In gloria mea*, in mearum rerum splendore, prosperitate, successu, potentia, honoribus, in meo fœlici statu. Alij, in mea anima, apud me, ex animo. Iam enim obseruauimus gloriam esse attributum animæ, vt quæ sit gloria, decus & ornamentum corporis, ac præcipua hominis pars. Qui in nominatiuo fine præpositione accipiunt, & construunt cum sequenti verbo, *Etiam gloria mea exurgam*, non seruant leges distinctionum Masoreticarum, quarum alioqui tam sunt tenaces, quando agitur de contingendis veteribus. Nam hîc Masoretæ cum nostris & septuaginta distinguunt per Soph pasuc, & cum iisdem posterius alterum incipiunt ab *Exurge*. Mallem si sit ab hac versione discedendum. כבודי *Chebodi* sumere in accusatiuo, vel vocatiuo, ac retinere distinctiones: *Cantabo ore, & Psallam instrumentis musicis gloriam meam,*

a *Vers. 8. 9. & seq.*

b *Ver. 8. 9. 10. & seq.*

c *Gen. 2. v. 7. Psal. 39. v. 3.*

d *Psa. 56. v. 8.*

meam,Deum,qui est mea gloria & decus:vel,te ô gloria mea,ô Deus meus,honor & decus.

3 *Exurgam diluculo.* Eclipsis particulæ בְּאֶשְׁרְ *quando* (quando)vel בִּרְ *Chi* (quia,nam)exurgam manè, ad decantandum orthirium & antelucanum carmen Expergiscere psalterium & cythara mecum, siue quando expergiscar primo mane. Agite, estote mecum parata ad Dei laudes canendas,summo mane. Nam & ipse exurgam.Possint Psalterium & cythara induci respondentia per Prosopopœiam,se fore paratissima summo diluculo ad Deum personandum. *Exurge psalterium: exurgam*, inquit,idque summo mane.Per me non stabit,quin vel primo mane Deum canes.

4 *Quia magna est super.* Laudabo te publicè de Iudæis ad te conuersis, & canam tibi hymnos de Gentilibus
a *Rom.15.v.9* ad te per Euangelium reductis *a*. Prædicit Christum in nationibus cognoscendum, & Ecclesiam in eis futuram, vt è Iudaica fiat Catholica, id est, vniuersarum gentium.

Ecclesia futura prædicitur Catholica.

5 *Exaltare super cœlos,* plusquàm cœlis. Maior est celis tua misericordia, & tua fides atque constantia in seruandis promissis nubes pertingit. Genus hyperboles.

7 *Saluum fac dextera tua,* tua potentia & viribus. *Deus locutus.* Interpellat Deum ex promissis, & quasi syngrapha. Deus promisit in suo sanctuario, in loco oraculi vel in medio templo,in media Ecclesia, palàm,publicè & solenniter,quæ sequuntur scilicèt.

8 (Quòd) *Exultabo & diuidam Sichimam.* Nam sic debet iungi cum proximis. *Conuallem tabernaculorum,* ja
qua multa tensa sunt hostium tentoria, vel pastorem
& nomadum tabernacula. Retinent vocem סְכוֹת
b *Ge.33.v.18.* *Succoth* recentiores,vt sit nomen loci, non *b* Tabernacula,tuguria.Octo versus sequètes iam sunt è Psa.59.

9 *Meus est Galaad,* ad me pertinebit *susceptio,* auxilium, robur,defensio.

10 *Iuda Rex meus.* Hebraicè מְחֹקְקִי *Methokeki,* i.
c *Ge.49.v 10.* Legislator meus. Alludit ad illud Geneseos *c*, vbi habemus, *Dux de femore eius.* Nam idem vtrobique est vocabulũ,Ecclesiæ & populi Domini, rex, dictator, dux, de-
d *Heb.7.v.14.* gislator est Iuda. *a. Christus de tribu Iuda* d, *Moab,* Arabia. *Lebes,* quo spero me vsurum ad vilia, vt ad lauacra. Le-

ge Psalmum 59. de hoc versu & sequentibus.

11 *Extendam calceamentum meum,* ἐπιδαλῶ, iniiciã calceum meum. Mihi eam subiiciam humillimè, Prouerbialis locutio,de qua Psalmo alio. Aliqui interim alludunt ad consuetudinem olim in commutationibus & contractibus vsitatam *a*. Nam per calceum con-
a *Ruth 4.* trahebant dum dabatur calceus, dicis causa, siue pro forma, vt loquuntur. Ad Edom proiiciam meum calceum,id est,faciam Edom mei iuris, redigam in meam ditionem,dominium,possessionem *Mihi alienigenæ.* Imitantur locutionem. Retinent tamen sententiam, Ad
Super Philistæam iubilabo (in signum victoriæ vel confœderationis.) Actio autem tribuitur Philistæis *b*.
b *Psal.59.* super me (super meas victorias) ô Philistæa iubila. Sepeginta solent Palæstinos siue Philistæos alienigenæ,quando in eam Israëlitæ irruperant, vt qui eò
ex Caphtor siue Cappadocia expulsis antiquis aboriginibus *c*. In aliquibus autem
c *Deu.2.v.23* codicibus pro ἐφιλιώθησαν legitur ὑπετάγησαν
Ad civitatem munitam. Singularis, pro plurali,in vr-
Arabiæ, vsque in ipsam Idumæam in montibus
Idumæam.

Nonne tu Deus qui repulisti Non est in fonte,sed ad-
Psalmo 59 d. *Et non exibis,* &(qui)non exis cum
d *Vers.12.* exercitibus & copiis nostris. Eclipsis relatiui linguæ

Da nobis auxilium. Contra calamitatem fer opem,
Sibi in te vno speramus, non vllo homine. *Salus,*
Solus.

In Deo faciemus virtutem, δύναμιν potentiam,res
potentes,& magnas geremus, Dei ope,&
præsidio, *Ad nihilum deducet.* Hebraicè יָבוּס *Iabus,* id est,
proculcabit propriè, proteret.

ARGV

ARGVMENTVM.

Iudæ proditori, cæterisque maleuolis dignas pœnas sibi salutem Christus precatur. Act.1. vers.20. Ioan.17.vers.12. Propheticus contra Christi, & bonorum eius proditores, & prophanos possessores.

1 In finem, Psalmus Dauid CVIII. Heb. 109.

DEus laudem meam ne tacúeris: quia os peccatôris, & os dolósi super me apêrtum est.

3 Locúti sunt aduêrsum me lingua dolósa: & sermónibus ódij circundedêrũt me: & expugnauêrunt me gratis.

4 Pro eo vt me dilígerent, detrahébant mihi: ego autem orâbam.

5 Et posuêrunt aduérsum me mala pro bonis: & odium pro dilectiône mea.

6 Constítue super eum peccatorem: & diábolus stet à dextris eius.

7 Cùm iudicâtur, éxeat condemnâtus: & oratio eius fiat in peccâtum.

8 Fiant dies eius pauci: & Episcopâtum eius accípiat alter.

9 Fiant fílij eius órphani: & vxor eius vídua.

10 Nutántes transferântur fílij eius, & mendícent: & eiiciântur de habitatiónibus suis.

11 Scrutêtur fœnerâtor omnem substántiam eius; & derípiant aliêni labôres eius.

12 Non sit illi adiútor: nec sit qui misereâtur pupíllis eius.

13 Fiant nati eius in intéritum: in generatiône vna deleâtur nomen eius.

14 In memóriam rédeat iniquitas patrum eius

eius in conspêctu Dómini: & peccâtum matris eius non deleâtur.

15 Fiant contra Dóminum semper, & dispéreat de terra memória eórum: pro eo quòd non est recordâtus facere misericórdiam.

16 Et persecûtus est hóminem inopem, & mendícum; & compûnctum corde mortificâre.

17 Et dilêxit maledictiônem, & véniet ei: & nóluit benedictiônem, & elongábitur ab eo:

18 Et índuit maledictiônem sicut vestimêntum: & intrâuit sicut aqua in interióra eius, & sicut óleum in óssibus eius.

19 Fiat ei sicut vestimêntum quo operîtur: & sicut zona, qua semper præcíngitur.

20 Hoc opus eórum, qui détrahunt mihi apud Dóminum: & qui loquúntur mala adversus ánimam meam.

21 Et tu Dómine, Dómine, fac mecum propter nomen tuum: quia suâuis est misericórdia tua.

22 Líbera me, quia egênus & pauper ego sum: & cor meum conturbâtum est intra me.

23 Sicut vmbra, cùm declínat, ablâtus sum: & excússus sum, sicut locústæ.

24 Génua mea infirmâta sunt à ieiúnio: & caro mea immutâta est propter óleum.

25 Et ego factus sum oppróbrium illis: vidérunt me, & mouêrunt cápita sua.

26 Adiuua me Dómine Deus meus: saluum me fac secúndùm misericórdiam tuam.

27 Et sciant, quia manus tua hæc: & tu Dómine fecísti eam.

28 Maledicent illi,& tu benedîces:qui insur-
gunt in me, confundântur, seruus autem tuus
lætábitur.

29 Induântur, qui détrahunt mihi, pudó-
re: & operiântur, sicut diplóide, confusióne
sua.

30 Confitêbor Dómino nimis in ore meo:
& in médio multórum laudâbo eum.

31 Quia ástitit à dextris paúperis: vt saluam
faceret à persequéntibus ánimam meam.

---

a *ad Marcellam.*

2 *Deus laudem meam.* אלהי Elohe vnum è decem diuinis nominibus,vt D.Hieronymus *a*, & Cabbalici docent: sed tunc est syntacticum pro absoluto, *non fine* Eclipsi *exercituum*: quod hîc sequuntur Septuaginta, vt אלהי *Elohe* & אלהים *Elohim* duo sint diuina nomina distincta.Deus,assere meum honorem,quem inimici mei falsis calumniis oppuguant.Alij constructus syntactice cum sequenti: Deus laudis *meæ*, vt תהלתי *thehilathi* sit genitiui casus: Deus in quo glorior, vel quem laudo, qui es materia mearum laudum *b* ne taceas,ne dissimules improbitatem hostium meorum,sed illi oppone. Tum enim erit Aposiopesis. *Peccatores* Iudæ,Scribarum,Pharisæorum,Iudeorum,qui me mendaciis opprimere conantur,*Super*,contra.

b *Psal.119.v.14.*

3 *Locuti sunt aduersum me lingua dolosa*, mendaci. *Oblocuti* hostilibus sermonibus *Expugnauerunt*,oppugnarunt me sine causa,nulla mea culpa.

4 *Pro eo vt me diligerent*, cùm me debuissent diligere. Hebræa & Græca ambigua sunt propter infinitiuum & affixum. Ad verbum pro diligere me, pro dilectione mea, actiuè, vel mei, passiuè. Vnde resolutio duplex. Actiua, quam sequemur vers. sequenti, ne quicquam de locutionis fœcunditate pereat. Pro mea erga eos dilectione, pro eo quòd ego eos diligebam, odium reportaui. Et sic ferè hoc loco intelligunt, vt Antithesis sit planior.Eos diligebam,ipsi verò mihi detrahebant: vel vt in Hebræo, ישטנוני *ischetnuni*,id est,inimicabantur. Passiua, quam nunc amplectimur. Pro eorum erga me

dilectione, pro eo quòd me diligebant, vel diligere debebant ob quotidiana bene merita, pro eo vt diligerent, vt Septuaginta: eorum erat me diligere ob beneficia miraculorum, & aliorum donorum, quibus eos affeceram:at mihi detrahunt, & inimicantur. *Orabam* pro eis. Est enim Aposiopesis Hebraïca. Ego autem orationem, sup. fundebam pro eis, nec me ad vltionem conferebam. Vel: Ego vndique ab eis oppugnatus, ad te Domine per precem confugiebam, vt illi adesses: Oratio remedium contra odium & calumnias.

Oratio remedium contra calumnias.

Pro dilectione mea,erga eos. ἀντὶ τῆ ἀγαπήσεώς μου, etsi Hebræa eadem quæ prius.

Constitue super eum peccatorem, impium,qui eum vexatis & malis premat,ei præfice.Eum tyranno impio, & crudeli subnice. *Diabolus.* Hebraicè שטן *Satan.* Satanas humani generis inimicus & hostis, in eum accipiat imperium,siue fiat ei contubernalis.Theodoritus, cum videat,eius lateri adhæreat, nec prius ab eo discedat, quam in exitium eum præcipitet,eum teneat captiuum arbitrio suo voluntatem. Congruit euentui. Nam Satanas ingressus est *in cor Iudæ, Iscariotis*, *vt eum traderet a.* Quin, *Pro Caiphæ Marcellam introiuit in illum b.* Aliqui de simplici aduersario intelligunt,vt apud Matthæum *c*: *Vade post me Satana*,de Petro,id est,ô inimice.Qui mihi tam vehementer aduersatur, habeat & ipse aduersarium, qui numquam ab eius latere discedat, sed semper eum oppugnet ac omni acerbitate exagitet. In his imprecationibus impium sibi in genere proponit. At Spiritus sanctus sibi designabat certam personam,id est,Iudam proditorem,& Iudæos reprobandos. Hinc docemur precari in genere contra totum corpus peccati, id est, eos, qui illud fouent,sùntque illius membra:relinquere autem Deo priuatam & singularem applicationem, qui diris & imprecationibus dignos, & obnoxios intelligit. Græci malunt esse Imperatiuos pro Indicatiuis, vt Theodoritus. *Exeat*, pro exibit, *fiat*, pro fiet quasi imprecationes sint dumtaxat prædictiones.Sed nitatur sanctis sic sæpè precantur. *A dextris*,cominus, pro. *ad vexandum*, scilicet & exagitandum. Nam in malum,secus quàm infrà *e*.

a Ioan.13.v.2.
b Ioa.13.v.27
c Matth. 16. ver.23.

Sancti quatione impiis mala imprecentur.

d *Consule Ps. 12.v.5.*
e *Vers.11.*

7 *Cùm iudicatur, exeat condemnatus*, quando litem instituet, condemnetur, non fiat ei misericordia, damnetur citra commiserationem & remissionem, exeat impius ad verbum, causa excidat. Aliqui de diuino iudicio. Condemnentur a Deo omnia eius facta. *In peccatum.* Precatio eius ducatur peccato: non per se, sed propter indignitatem personæ, & detestationem precantis. quo sensu *victima impiorum abominabilis* apud Salomonem *a*. Non magis exaudiatur eius oratio, quàm si esset peccatum & scelus. Ex ea potius augeat peccata, quàm peccatorum supplicium depellat. Oratio, quæ non fit per Christum, non solùm non potest delere peccatum, sed etiam ipsa fit peccatum *b*, id est, vertitur in peccatum, quando affectus est Christi fidei oppositus vt in Turcis, Iudæis, Idololatris. Est enim duplex error, vnus è praua affectione, siue habitu: alter è pura negatione.

Victimæ & orationes peccatorum abominabiles non per se, sed propter indignitatem personæ.

a *Pro.15.v.8.*

Oratio per Christum nõ facta, vt sit peccatum.

b *August. hic.*

8 *Fiant dies eius pauci.* Præmatura morte intereat, sit eius ætas brevis, vt contigit *c*, dum laqueo vitam sibi contrapuit. *Episcopatum, τὴν ἐπισκοπὴν*, פקורה *pekudah, præfecturam.* Dominium in genere significat. Sed Prophetica Septuaginta hoc selegerunt vocabulum inspectione significans: primùm quòd iam esset sacrum inter prophanos, è Plutarcho in Numa, sacrarum virginum custodem appellante *ἐπίσκοπον*, & hic ageretur de sacra Iudæ proditoris præfectura, atque Apostolatu. Deinde quòd eius futurus esset vsus in sacra noui Testamenti Hierarchia, & Apostolicis scriptis. Episcopatum eius adeptus est alter, nempè D. Matthias *d*.

c *Act.1.v.18.*

d *Act 1.v.26.*

9 *Fiant filij.* Quasi Iudas fuerit coniugatus. At Theodoretus, Euthymius, Chrysostomus non putant hæc ad ipsum pertinere, quòd de eius vxore non cõstet, sed ad Iudæos. Adde accumulari imprecationes, non vt omnes ad amussim accidant, sed quæcumque poterunt, donec perierit penitus, Poëticè, quemadmodum apud Callimachum & Ouidium *e*.

e *in Ibin.*

10 *Nutantes*, instabiles vagentur, errantes mendicent, fiant vagi & errones. *Eiciantur.* Hebraicè, *& quærant* (panem) *è desolationibus, siue ruinis suis*, è domibus suis redactis in vastitatem, & extremam inopiam: vel postquàm eorum domus, fuerint vastatæ, & in solitudinem redactæ victum quæritent. De habitationibus

ἐκ τοῦ οἰκεῖσθαι. Est autem *οἰκόπεδον* ex Eustathio *a* superficies domus dirutæ. Ad Iudæos, non Iudæ liberos refert Theodoritus. Iudæi enim incensis domibus, & ædificiis partim cæsi, partim captiui abducti fuere. Sic quod sequitur, de facultatibus à Romanis direptis.

a *in Homerũ.*

11 *Scrutetur fœnerator omnem substantiam.* Illaqueet propriè, subtiliter, & studiosè capiat creditor omnes eius facultates, quas auxit è sacrilegio: eis ne fruatur, nec eius posteritas: sed sint Iudæ & liberis eius exitio. Habebat enim Iudas *Christi loculos, eratq; fur & latro b.* Summæ egestatis & extremæ inopiæ imprecatio. *Alieni*, extranei, qui non sunt veri & legitimi hæredes. Chaldæus hic vaticinatus est de Iudæ sectatoribus, *Colligat fiscus omnia; quæ ipsius sunt.* Sic Bernardus, *Quæ non capit Christus, rapit fiscus. Labores*, opes labore eius partas.

b *Ioã.12.v.6.*

Mala parta malè pereunt.

12 *Non sit illi adiutor, extendens misericordiam.* Hebraicè משׁך חסד *moschech hesed*, quam Periphrasim vnico vocabulo representarunt. Omnibus sit inuisus, *Pusillis.* Mendose in aliquibus codicibus, *Pusillis.*

13 *Nati eius in interitum*, Heb. אחריתו *haritho*, posteritas eius. Postremũ autem, siue אחרית *aharith*, significat & posteritatem, siue liberos *c*, & finem, siue exitum (vitæ.) Prius secuti sunt Septuag. posterius Recentiores aliqui non tam rectè, *Sit eius exitus excidium, sit nouissimum eius interitus. In generatione vna*, vna ætate sua, id est, Ne transeat in alteram ætatem ipsius memoria. Vnde Hebraicè דרור אחר *dedor ehar* in ætate altera, id est sequenti, in posterum. Nam est idem sensus, siue Septuag. אחר *ehar* legerint per ר, siue per ר. Ne habeat posteros, in quibus nomen ipsius permaneat, & continuetur. Ne nominetur in posteris, ne diuturnam relinquat familiam, & vt vulgò dicitur, ne eius bonis gaudeat tertius hæres.

c *Dan.11.v.4*

14 *In memoriam redeat.* Imputat Deus filiis peccata patrum d quantùm ad pœnã, præcipuè si sint impij, & patrum vestigiis insistant *e*. Accedit non eis infundere gratiã, quam tribuisset, si parentes pietatem coluissent. Intereant liberi eius, quia succedunt in paterna scelera. Peccata parentũ contẽplatur Dominus, quando punit.

d *Deut.5.v.9*

e *Exech.18.v 10.11. & 12*

15 *Fiant contra Dominum*, iniquitas patris & peccatum matris scilicèt, semper contra Dominũ. i. corã domino. Hebr. יהוה נגד *negued Adonai*, & Græc. *ἐναντίον κυρίου*. i. ob

oculos Domini, in conſpectu eius. Sint perpetuò ante ipſius vultum ad vindictã expoſita, ea perpetuò videãtur, & numquam in hoc impio homine vlciſci obliuiſcatur. Quin & *diſperdat de terra memoriam eorum*, paternorum peccatorum. i. ea grauiſſimè puniat in filiis, vt nihil puniendum deinceps ſuperſit. Aliis ſuppoſitum vt bi *fiant*, ſunt pater & mater. *Memoria eorum*, Iudæ & patrũ eius. Pro *eo quòd*. Prima cauſa cur deuoueat. Nam cauſas accumulat, vt diræ iuſtæ perſpiciantur.

16 *Quia perſecutus eſt*, Secunda. *Inopem* & ob tenuitatem aſſumptæ carnis, & quia non habebat præ paupertate, vbi caput reclinaret *a*, Euthymius. Malo, vt ſit Hebraiſmus, pro miſero & afflicto. Gall. *pauure miſerable & chetif. Compunctum*, contritum, mœſtum animo. *Mortificare*, ad mortificandum, vt occidat, & morti tradat eum.

a Matth.8. v. 20.

17 *Et dilexit maledictionem*, Tertia cauſa. *Dilexit*. non ſub ratione maledictionis, ſed boni. Quoniam ea dilexit & egit ob quæ ſequitur maledictio tum temporaria, tum æterna. E contrario benedictionem noluit, quatenus illis abſtinuit, à quibus conſequitur benedictio. i. quatenus perſequutus eſt vitia, virtutes declinauit. *Maledictionem*, infœlicitatem, *Benedictionem*, fœlicitatem, gratiam Euangelicam, quæ vehit ad vitam æternam. Quaſi eò vſque fuerit ſtudioſus Iudas impietatis & omnium ſcelerum, vt videretur optare infœlicitatem, & execrationem Dei. Adeò addictus prauitati, vt nullum ſcelus refugerit, quo Dei maledictionem in ſe prouocaret. *Noluit benedictionem*, quæ per Chriſtum ei offerebatur. Arnobius.

Impiorũ maledictio.

18 *Et induit maledictionem & veſtimentum*. Aliquot ſimilitudinibus explicat infœlicitatem Iudæ, & ſimiliam impiorum. *Sicut veſtimentum*, id eſt, firmiter, arctè, & omni ex parte ſe maledictione armauit. *Sicut aqua* quam quis haurit & bibit, vel quæ latè diffunditur in interiora. *Sicut oleum*, quod facilè penetrat. Maledictio & infœlicitas ad oſſa, medullas, & intima quæq; ipſius penetrauit: vt non modò foris, verùm etiam intùs malis circundetur. Veſtimentum continuæ adhæſionis eſt ſymbolum, Aqua, vehementiæ: Oleum, durationis vix eluibilis. Chryſoſtomus 1. Malorum copia ingruit, quæ aquæ vehementiam, olei firmitatem imitabitur. Theodoritus.

19 *Fiat ei ſicut veſtimentum*, maledictio. Eôdem pertinent hæ ſimilitudines ad exaggerationem imprecationis. Ei vndique infœlicitas immineat.

20 *Hoc opus eorum qui detrahunt*, Metonymia in hoc Epiphonemate. Opus, pro mercede operis. Hæc fit eorũ mercès, hæc vltrix pœna, & vindicta à Domino, qui inimicãtur mihi. Ita fiat à Domino aduerſãriis meis. Hæc retributio hoſtibus meis eueniat diuinitùs, ne eam humana vi poſſint depellere. Nam *apud* conſtruitur cum *hoc opus*, non proximo. Hoc opus, hoc ſupplicium eorũ apud Dominum ſit, &c. Mutat autem numerum, vt ſint imprecationes, non contra Iudam tantùm, verùm & Iudæos. *Animam*, vitam, Metonymia. vt *a. Non facio animam meam pretioſiorem, quàm me.*

a Act.20.ver. 24.

21 *Fac mecum propter nomen tuum*, bonum ſup. vel miſericordiam: & eſt Hyperbaton. Chryſoſtomus *Suaui*, bona, benigna, benefica. Redit ad ſuas miſerias.

22 *Conturbatum eſt cor meum*, ſaucium, vulneratum, in medio mei, חלל *Halal*, lethaliter ſauciatum ſignificat.

23 *Sicut vmbra cùm declinat*, cùm ſenſim minuitur, & tota euaneſcit. *Ablatus ſum*, abij, perij, è medio celeriter ſublatus ſum, euanui ad ſimilitudinem vmbrę, quæ vna cum die inclinatur, & in tenebras noctis euaneſcit, vel quæ celeriter abit & præterit. *Excuſſus ſum*, motus ſiue mutatus ſum, loco migraui, ſicut locuſta, id eſt, celeriter abij celeriter euaneſco ex hac vita, per Epenegeſin, de vitæ ſuæ vanitate & miſeria, vt locuſtæ comparari poſſim, quæ nunquam ferè quieſcit huc illuc ſaltitat, donec euaneſcat & ex oculis abeat, vel etiã à vento diſiiciatur: vel inſtar locuſtarum, quæ excuſſæ ſunt ex arbore, & obſtupefactæ intereunt, hac vita fallaci ejectus ſum.

24 *Genua mea infirmata ſunt à ieiunio*, præ ieiunio, proprie ieiunium. Deſcriptio maximæ inediæ. Ita præ vi. *Chriſti virtũ imbecillitas.* ſiam defectu nutarunt, & vacillarunt genua Chriſti, vt nec valeret ſupra pedes firmus conſiſtere. Tam erat occupatus in his, quæ Patris ſui erant, atque adeò in ſacris ieiuniis & precationibus, vt in tantis calamitatibus Deum ſibi, & nobis conciliaret. Non delicatam duxit vitam, ſed ſimplicem, &c. Theodoritus. *Immutata eſt*, macruit, propriè exaruit. *Propter oleum*, propter olei, id eſt pinguedinis defectũ. Qua phraſi legitur *b*: *An delebis*

b Ge.18.v.28

propter quinque vrbem: id est, propter hominum quinque defectum, quò minus quinquaginta iustis, ibi quinque fuerint: Quare illic Noster ad sententiã illuminandam, non *Quinque* vertit, sed *Quadraginta quinque*. Oleum, siue שמן *Shemen*, Hebræis significat quicquid vnctuosum est & pingue. Itaque alij accipiunt pro oleo ipso, vel vnguento, vt suprà *a*, *vt exhilaret factem in oleo*. Macruit caro propter vsum olei vel vnctionis (neglectum.) Nam non vngi oleo vel vnguento, pertinebat ad tristitiam & luctum. Alij pro adipe & pinguedine. Corpus meum defectu pinguedinis extabuit. Magis ad verbum vertissent, Ab oleo, siue à pinguedine, id est, ne esset pinguedo, pelle ossibus adhærescente. Nam Præp. *A*, habet vim negãdi Hebraicè nisi fortasse respexerint ad ieiunia, in quibus propter carnium abstinentiam, & vsum siccorum, oleo vtuntur, vt *propter oleum*, non subaudiatur, *amissum* vel *neglectum*, sed idem sit, quòd propter olei vsum, loco ciborum delicatiorum, atque adeò carnium, quibus temporibus ieiunij & pœnitentiæ abstinebant etiam Iudæi *b*. Nam & Præp. מן *Min*, siue *A*, propter, præ, vt initio versus, à ieiunio, propter ieiunium: sic *ab oleo*, propter oleum. Et sanè idem videtur enuntiari vtroque hemistichio, vt proinde vtrobique canõ particulam vsurparit, & eodem sensu.

a *Psf.103.v.15.*

b *Dan.10.ver. 3. & in Tractatu Taanith, & in Itinerario R. Benamin.*

25 *Viderunt me & mouerunt capita.* Gestus illudentium Christo *c*.

c *Psal.21.ver. 8. Mat. 27. v. 39.*

27 *Et sciant quia manus tua hæc.* Sciant hoc tuum tam illustre & apertum auxilium, tuam esse manum & potentiam: & (quia) *tu Domine fecisti eam* (rem, siue liberationem.) Sciant me non humanis præsidiis, sed potentia numinis tui esse liberatum. Vtuntur fœminicis loco neutrorum, quibus carent, vt suprà *d*. *Vnam petij à Domino, hanc requiram*: vnam rem, vnum. *Eam*, hanc rem, hoc. *Hanc plagam, crucem*, Chaldæo, cui *manus*, Metonymicè est plaga. Et *sciant* (inquit) *quia percussio hæc tua est*. Sic Theodorito: *Discant* (inquit) *non inuitum me crucis tradidisse, sed tuæ dispensationis esse opus*. Quamquã manum, Dei potentiam exponat.

d *Psf.26. v. 4.*

Hebræi vtuntur fœminicis pro neutris.

28 *Maledicent illi & tu benedices.* Maledicere, siue קלל *kalal*, neque hoc Psalmo, neque alibi importat detestationem, blasphemiam, verùm etiam omne infœlicitatis genus, vt

vt suprà *a*: sicut benedicere ברך *barach*, benefacere, fortunare, fœlicitare. Est ergo sensus. Maledictis & maleficiis obruent me, tu verò ista omnia in meam commodã, & fœlicitatem conuertes. Machinabuntur illi multa contra me & verbis & factis, at tu mihi è contrario verbis factisque fauebis. *Lætabitur*, vel in dexteram Patris, vel in membris suis lætantibus.

a *Verſ.17.*

29 *Operiantur sicut diploide*, sicut pallio duplicato, copiosè & largiter profundantur ignominia, & coram omnibus sint execrabiles aduersarij mei: fortissimo & sanctissimo dedecore, quasi duplicato, afficiantur.

30 *In medio multorum*, in Ecclesia, coram fidelibus, qui multi sunt comparati ad synagogã, & reliquas sectas. Aliàs inter Apostolos & Apostolicos viros. *Nimis*, plurimum.

31 *Quia astitit à dextris*, ab auxilio & ope mea, qui sum pauper. Cominus ad succurrendum. In bonum, cùm supra *b* in malum acciperetur. *A persequentibus*, Iudicantibus proprie, id est, iniquo iudicio persequentibus. A Iudicibus, qui erant testes & iudices. *Animam meam*, vitam meam, me à mortuis excitando. Hîc ad perspicuitatem mutarunt Pronomen tertiæ personæ in primæ. *Vt eam faceret à iudicatoribus siue condemnatoribus animæ suæ*. Sic autem vocat principes & magistratus Iudæorum, qui Christum condemnarunt.

b *Verſ.9.*

ARGVMENTVM.

Christum ad Patris dexteram sessurum, regnum è Iudæa auspicaturum, Sacerdotio Melchisedech perpetuò functurum, toto orbe victorem dominaturum, & iudicem futurum.

1 Psalmus Dauid. CIX. Hebr: 110.

DIxit Dóminus Dómino meo: sede à dextris meis.

3 Donec ponam inimîcos tuos: scabéllum pedum tuôrum.

4 Virgam virtûtis tuæ emîttet Dóminus ex Siõ: dominâre in médio inimicôrum tuôrum.

5 Tecum princípium in die virtûtis tuæ in splendôribus Sanctôrum: ex vtero ante luciferum gênui te.

6 Iurâuit Dóminus, & non pœnitêbit eum: Tu es sacêrdos in ætêrnum, secúndùm órdinem Melchisedec.

7 Dóminus à dextris tuis: confrêgit in die iræ suæ reges.

8 Iudicâbit in natiônibus, implêbit ruínas: conquassâbit cápita in terra multôrum.

9 De torrênte in via bibet: propterea exaltábit caput.

---

1 *Psalmus Dauid.* Cùm sic inscribatur etiam in fonte saltem per inuersionem *Dauid Psalmus*, mirum est Iudæos mudicos eum attribuisse Melchisedech de Abrahamo. Rectiùs Chaldæus Ionathan (Nam R. Ioseph cæcus hoc cæcutit) immo & Midras Tehillim *a* & veteres Rabbini, Barachias, & R. Leui citati à R. Mose Nahamanide *b*. Dauidi de Messia, cum nostris, atque adeo Christo & Apostolis *c*, Canit enim Dauid Christum constitutum regem, Pontificem, iudicem omnium.

a *Psalm.17.*

b *Genes.18.*

c *Matth. 22. v. 44. Heb.7. v.21. & 10.v. 13.1. Cor. 15. v.25.*

2 *Dixit Dominus*, Deus pater. *Domino meo.* Filio secundùm humanitatem incarnato. (Vnde Hebræi nõ iam יהוה *Adonai*, legendum putant, sed אדני *Adoni*) Christo, qui meus est Dominus, non quatenus exístit è meo semine, & posteris, verùm quatenus est Dei Filius Quin etiam ratione humanæ subsistantiæ est Dauidis, atque adeò omniũ Dominus, tam patris concessu & munere, quàm acquisitionis & redemptionis iure ac merito. Nam sanguine suo sibi acquisiuit dominatum nouum supra omnia, etiam Angelos, nedũ caeteros. Quemadmodum *d. Data est*, inquit, *mihi omnis potestas in cælo & in terra.* Adde, excellentiã personæ, & officij, regni eius & ius

Christus Dauidis & omnium Dominus etiam ratione humanitatis.

d *Mat.28.v. in terra.* Adde, excellentiã personæ, & officij, regni eius & ius

eius sit filius secundùm carnem. Hebræa vt, attigi, hoc indicant: in illis enim priore loco scribitur nomẽ Tetragrammaton pronunciatum אדני *Adonai* per Camets, posteriore אדני *Adoni*, simpliciter, suis camets, & literis nominis Tetragrammi. Prius est vnum è tribus Dei nominibus propriis, vt Abben Ezra docet *a*. Nam cætera septem sunt appellatiua & per attributionem ipsi addicta. Ex quo nomen incommunicabile dicitur *b*, & hoc loco enunciatur de Deo Patre. Posterius humanum est vocabulum, vnde & respicit humanam Christi naturam, secundum quam, vt dictum est, duabus de causis omnium est Dominus. Alipoti tamen suspicantur hunc locum à Iudæis corruptum, ac oportere, vt Diuinitatis vocabulum congeminetur, tam pro Patre quàm pro Filio, quoniam Dominus ex eo ratiocinatus Christum non videri filium Dauidis, quòd eius sit & dicatur Dominus. Secundùm humanitatem hauddubiè, & Eusebius ex hoc eodem inferre probare Christum ratione diuinitatis simul ac humanitatis, esse Sacerdotem. Sed hæc è superioribus facilè diluuntur. Nempè sat esse, vt hæc indicent Christum non esse purum hominem. Nam purus homo non poterat sibi acquirere dominium supra Dauidem, & reliquas creaturas. Prima ergo est pars Psalmi de Christi regno atque imperio. *Sede à dextris meis.* Iuxta Hebræum quiesce, præside, mecúmque regna, fruere mea gloria, esto mihi proximus, particeps esto meorum bonorum, potentiæ & maiestatis: esto suprà omnem virtutem & principatum, esto superior rebus omnibus creatis: esto propè me in loco celsissimo, potissimo, honoratissimo: regna æquali potentia mecum, si ad diuinitatem: simili & proxima, si ad humanitatem. Potestatem exercendo super omnia in cœlo & in terra *d*. Quatenus vt Deus, sempiternum habet imperium Christus: quatenus vt homo, accepit, quod vt Deus habebat. Teodoretus Metaphoricè (alioqui Deus cùm sit incorporeus, nihil habet dextrum propriè, nihil sinistrum.) Sedere à dextris, siue ad dexteram Dei, multa complectitur, nempè vno verbo esse propè Deum, ante omnia, & super omnia, siue proximè accedere ad ipsius potestatem & gloriam, Quare aliqui de æqualitate Dei interpretantur: alij, quod rectius, de præcipuis & potioribus bonis

a *Exod.15.*

b *Sap.14. ve. 21.*

c *Matt.22.v. 44.*

Christus voluit se ostendere non esse purũ hominẽ.

d *Mat.c.vltimo.v.18.*

Christus vt Deus sempiternum habet imperium, vt homo accepit.

bonis Patris. Quoniam enim Christus propriè ratione

Pater præcellit Christũ ratione humanitatis.

humanitatis, secundùm quam minor est Patre, sedet ad dexteram eius. Sedere ad dexteram eius, est sedere, & versari in potioribus bonis Patris, & opibus, nõ in omnibus, ne homo æquetur Deo. Ita quanta quidem potuit excellentia, maiestate, potentia, perfectione humanitatem filij absoluit, at ipsam semper vno diuinæ essentiæ solio præcedit, quòd illa transire non possit in diuinam substantiam & maiestatem, sempérque intra naturæ metas creatę permaneat. Qui exponunt Patrem hoc dicto filium sibi prętulisse, séque veluti ad filij sinistram collocasse, quemadmodum in humanis ad dextram collocamus præstantiorem & honotatiorem, vel certè eum, quem in honore nobis præferre volumus,

Christus in nullo sensu Patre maior dici potest.

non aduerterunt hanc propositionem, *Christus est maior Patre*, nullo sensu vmquam concessam fuisse. Nam ratione diuinitatis Christus Patri tantùm dicitur æqualis, ratione humanitatis minor. In eo nihil est tertium, cuius ratione maior censeatur, nisi fortassis functio, quòd omnia administret. Atqui hoc habet à, vel sub Patre, concessu beneplacitóque Patris. Sed nec Patrem quisquam sic locutus est, vel etiam sinistram in diuina hac sessione constituit. Non enim ibi sinistra debet intelligi, vbi nulla est inæqualitas. Sed nec ideò Pater ad sinistram filij sedet, quia filium habet sibi à dextera residentem, cùm non sit filio minor Pater, quia eœquat

a *Vers. 7.*

Iem sibi habet filium. Quare infrà *a* à dextris quoque filij constituitur. *Dominus* (inquit) *à dextris tuis* (ô filij) Quod Athanasius de Spiritu sancto exposuit.

3 *Donec ponam inimicos*. i. ad diem iudicij. Etiam donec pedibus tuis subiiciam cunctos tuos hostes, etiam vel v

b *1. Corin. 15. vers. 25.*

que ad consummationem sæculi, quo tempore omnia tibi plenè subiiciam *b* Heb. עד *Had*, Emphaticè solet sumi pro ועד *Vehad*. *Etiam donec*, & continuitatem significare, siue consecutionem, non exceptionem, vel exclusionem futuri temporis. Ei enim minimè opponitur. q. d. Regna mecum etiam donec inimicos tuos tuis supponam pedibus. Etiam tempore, quod tuo regno videtur oppositum & contrarium, etiam quando illi videbuntur regnare, etiam antequam hostes tuos tuis pedibus substernam, tuæque libidini subiiciam Diabolo, morte, impiis, peccatis funditùs euersis & extirpatis.

extirpatis. Nempè inter medias cruces; persecutiones, impietates, motus & turbas Satanæ, ac ministrorũ eius regna. Nam de alio tempore non est dubium, quin regnet Christus. Obserua ergo hac particula & similibus, recipturam, atque adeò linguam Hebraicam affirmare, quod in dubitationem posset incidere, vt *a*, *Oculi nostri defixi in Dominum, donec misereatur nostri*, id est, etiam donec misereatur, siue antequàm misereatur, nempè tempore difficili & alieno: & *b*, *Vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi*, etiam vsque ad cõsummationem sæculi, ante quam multa in contrarium videntur posse contingere. Denique. *Donec vsque ad*, & similes particulæ in hac lingua continent Emphasim, vnde, & aliquã

a *Psal. 122. v. 2.*

b *Matt. 21. v. vlt.*

vsque ad, priusquam Ponam, efficiam reddam, *Inimicos* [illegible] visibiles & inuisibiles. Principes, Gentiles, Iudæos, qui nolunt vt regnes, imperia aduersùm te & tuum regnum insurgentia *c*. *Scabellum*, subsellium, Metaphora, [illegible] extremam & turpissimam subiectionẽ. Aliter enim [illegible] subiicientur, quàm pij & electi, nempè coacta, [illegible] onta, acerba, seruili & ferrea conditione, non dul-[illegible] ica, filiali.

c *Consule 1. Cor. 15.*

4 *Virgam virtutis tuæ emittet*. Sceptrum potentiæ tuæ: [illegible] potentiam tuam regiam, sceptrum tuũ potentissimum, [illegible] fortissimum (ferreum *d*) in omnem terram emittet [illegible] Sion, & è Iudæa (non ex ex Arabia, &c.) Illic regnum [illegible] um incipiet, indéque ad reliquas orbis partes manabit. Sic appellat regnum & imperium Christi *f*, vel Euangelium Dei virtutẽ, siue crucis prædicationem *g*. Emittet, extrà mitter in terras & Gentes. q. d. non regnabit in Iudæa solùm, sed extẽdet Deus tuam potentiam & imperium vsque ad extremos terræ fines. *In medio inimicorum tuorum*, inter inimicos tuos, velint, nolint: inter Iudæos, Paganos, Turcas, hæreticos, vel inuitos. Inter eos enim regnum Christi, id est, Ecclesia radices [illegible] quantumuis retinerentur, hodiéque perseuerat, [illegible] quantumuis repugnent.

d *Psal. 2. ver. 9.*

e *Gal. 4. v. 26 Esa. 2. vers. 3. Mich. 4. ve. 2.*

f *Psal. 44. v. 7.*

g *Rom. 1. ver. 16.*

Regnũ Christi inter ipsius hostes viget.

5 *Tecum principium in die virtutis tuæ*. Tecum principatus. Hæc hoc significat, vt apud Basilium *h*, & Eu- [illegible] thymium, non principium, id est, Patrem, qui est principium, & origo filij, etsi Latini ferè reclament) tecum [illegible] quam, regnum, & imperium (erit) in die hoc roboris & poten

h *Hom. 10. Hexaem.*

& potentiæ tuæ cum splendoribus sanctitatum, cum sacratissima maiestate, gloria splẽdore. Obtinebis principatum hoc die, quo tua potestas emicabit, splendissimum sanctitate, sanctissimum splendore, gloria & veneratione plenissimum. Sic Tertullianus *a* vbi tradit Principio significari originem, *Possum* (inquit) *Principium aliter interpretari non ab re tamen. Nam & in Graco principij vocabulum, quod est ἀρχὴ, non tantum ordinationis, sed & potestatiuum capit principatu. Vnde & ἄρχοντες dicuntur principes, & magistratus*, &c. Pictura est elegans. Regis sacra maiestate pleni. Per hunc autem diem virtutis intelligit primum aduentum, vel potiùs tempus quo post mortem cœpit per resurrectionem gloriosiùs regnare, & habere *gentes hæreditatem suam, & possessionem suam terminos terræ b.* Vt enim semel passus fecerat ex infirmitate, ita tunc regnare cœpit ex virtute Dei, iudex constitutus viuorum & mortuorum, & caput omnis principatus ac dominationis, ad dexteram Patris sedens. Theodoritus tamen de secundo aduentu interpretatur, quo veniet cum Angelis magnificè. Ie-

a Aduersus Hermog.

b Psal. 2. v. 1.

cum עמך *Hammechá*, tecum, apud te. Sic lego per Hebraic cum Sept. Nam Masoretæ legentes עמך *Hammechá* per Pathah, sententiam obscurant. Sic enim legunt עמך נרבח ביא חילך בהדרי קדש *Hammechá nedabah beioá helechá beadre kodesch. 1. Populus tuus voluntarie* (erit) *die quo potentiam & copias conficies ad tuos inimicos oppugnandos cum splendoribus sanctitatis*, id est, Populus tuus tibi obediet voluntariè, te sponte ad hoc bellum sequetur magna voluntate & propensione, tibi eo tempore spontaneas & liberales oblationes offeret, cum summa obseruatione & reuerentia, vel etiam sanctitate. נרבח *Nedabah* & spontaneam voluntatem significat, & principatum, vnde נדיבים *Nedibim* principes. quæ significatio loco magis quadrat vt præter Sept. docet R. Selomo Hetaiá. *Virtutis δυνάμεως potestatis*, roboris, exercitus. Hebraicè חיל *Hail*. q. d, tẽpore regni tui potẽtissimi. *In splendoribus*, cum splendoribus & pulchritudinibus, cum magnifico splendore, & immẽsa gloria sanctitatis, id est, tua, qui es sanctissimus. R. Selomo, propter splẽdores & claritates sanctitatis tuæ merito tuæ splendidæ sanctitatis. *Sanctorum*, neutrius generis, rerum sanctarum, sanctitatum. Sic sacram maie-

Lectio cõmunis defenditur.

statem dicimus. Alij referũt ad populi sanctitatem. q.d. cum omni sanctitate ad te venient, séque subiicient. *Ex vtero.* Septuaginta hîc dumtaxat sequuti sunt sensum ad illuminandum mysteriũ diuinitatis Christi, & æternæ eius generationis, idque fidissimè, & Propheticè, nõ quòd aliter legerint, quàm nunc habeat veritas Hebraica. Nã his Hebraicis מרחם משחר לך טל ילדתך *Merehẽ mischar leeha tal ialduthecha. 1. Ex vtero, ab aurora tibi* (est) *ros adolescẽtiæ tuæ*, hæc nostra planè respondent, *Ex vtero ante Luciferum* (stellam Auroræ) *genui te*. Ros enim Metaphoricè, vt docet R. Selomo, designat hilaritatem, hilaritatem, dulcedinem, & hac metaphora floruerunt vt nos floris, quando dicimus aliquem esse in flore ætatis. Est ergo sensus facilis & perspicuus, *Ex vtero*, id est, ex meo, & mea substantia) *ab aurora*, ab auroræ ortu, quã desiderat, scilicet auroræ stella, quam Luciferum appellamus, quæ prodita est, tibi est ros adolescentiæ tuæ, tu eras ex vtero meo & mea substãtia, in rore adolescentiæ ab ipso auroræ ortu. Tu iã eras in flore iuuentutis, vel in suauitate & dulcedine adolescẽtiæ. Tu iam *me oblectabas a*, *me* producerem auroram, *ludebas coram me omni tempore*. Tu denique iam eras natus mea magna voluptate. Quia Christus erat in flore adolescentiæ, in vigore, & suauitate iuuentutis, quando stellæ procreatæ sunt, ergo tu iam genitus. Quis non igitur cernit has propositiones esse æquipollentes. *Ex vtero, ab aurora tibi ros adolescentiæ tuæ*, & *Ex vtero ante Luciferum genui te*, ad illud Psalmi *b*, repræsentãdum, *Et egressus eius à diebus æternitatis*. Miror nostros Gnosticos à Rabbinis toto hoc tempore cæcutientibus fascinatos, hęc nõ vidisse, vt prodigiosæ interpretationum varia portenta hûc conuenirẽt. Hieronymianus hoc videtur odoratus, dum contra Paulum Samosatenum c hunc locum vẽdicat à corruptelis impiorum diminitati Christi aduersantiũ, ac docet Aquilæ versionem, *A vulua, ab aurora oriente, siue apparente tibi puritia tuæ*, nihil sonare diuersum. Quinetiam R. Selomo è Thalmudicis nescio quid innuit de generatione facili, & incorrupta, vt cùm per fenestram diebus quibusdam solstitij fructus proiiciuntur. Alioqui hîc Rabbini, & Christi Iudaizantes peregrinantur, quòd careant Spiritu sancto, per quem Septuaginta, & fideles in viam reducuntur. *Vterus* ergo Dei Metaphoricè est substãtia, quoniam

Æterna filij generatio à Dauide descripta, à 70. explicata.

a Prou. 8. ver. 30.

b Mich. 5. v. 2.

c Psal. 263.

quoniam ex vtero homines gignunt,& ea,quæ gignuntur eandem habent naturam , quam & genitores: vel fœcunditas naturalis, quæ in Patre tanta est,& tam efficax,vt absque coniuge, & absque fluxu & diminutione de sua ipsius substantia potuerit gignere Filium, eumodò sibi specie similem,verùm etiam vnum, consubstantialem,vnius eiusdémque ad numerum substantiæ. *Luciferum*,solem , fontem lucis intelligit. Euthymius Angelicas naturas & sydera,id est,tam spirituales quàm corporales creaturas. Augustinus , Epiphanius, primum Angelum,& alij. Malo ego è fonte,stellam auroræ,stellam,quæcumque tandem illa sit,quæ Solis ortum antecedat , vt iuxta illud *a* : *Lucifer , qui mane oriebaris* Alioqui propriè Cicero stellam Veneris Luciferum Latinè dici, Græcè φώσφορον ait. *Nam intra nouemdecim menses propè sex ; Venus describens circulum circa solem,sex mensibus præcedens, tumque Lucifer dicitur,sex sequitur , tùmque Hesperus, rursumque Lucifer dicitur,sex sequens , tùmque Hesperus. Cùm quis latus eius cingens vix apparet , oppressa ipsius lumine & radiis*, Quemadmodum autem per *Ex vtero*,diuinam generationem & identitatem substantiæ significarunt, ita per *ante Luciferum* , æternitatem diuinæ illius generationis.Non quòd Pater genuerit Filium ante solem, vel Luciferum tantùm,& nō ab omni æternitate,sed quod Luciferus sit symbolum durationis temporariæ & seculorum.q.d.ante ipsa sæcula. Non alienè etiam aliqui temporaria Christi natiuitate Ex vtero(virginis,non semine humano,non è viri lumbis)ante luciferum, ante nè summo)genui te,vt suprà *b*:vel *Ante luciferum* , ante omnem creaturam , ante mundi constitutionem , prædestinationem æternam Quasi Pater priùs cogitarit de edendo in lucem corpoream filio , quam de talequis procreandis.

Deus Filium quomodo genuerit.

a *Esa.14.vers. 12.*

b *Ps.2.v.7.*

6 *Iurauit Dominus & non pœnitebit* , certò & immutabiliter constituit. Secunda pars Psalmi de Christi singulari sacerdotio. Ex eo sumitur Metaphora, quod apud nos per iusiurandum fœdera mutua confirmentur & sanciantur. Non obstantibus persecutionibus, & bellis inimicorū tuorū cùm iureiurādo promisit,& statuit te non solùm futurum regē,verùm etiam sacerdotem magnum , & sacrificaturum in æternum per tuos ministros & sacerdotes secundùm purissimum ordinem & ritum Melchisedec. *Non pœnitebit*, non mutabit sententiam, vt in Aaronico , cui antiquato æternum & Euangelicum substituit , statuit irreuocabiliter, dicendo *Tu es, a* &c. Tu es Sacerdos ad meum numen & maiestatem placandam. Tu is es , per quem perpetuò reconciliabor , quantumuis iratus humano generi. Tu es semper placabis corporis tui hostia , per te ipsum in cœlo, per ministros in terra,sub panis & vini specie semper litaturus , secundùm similitudinem Melchisedec, huius incruentæ oblationis figuram exhibentis. Hoc iuro solenniter & irreuocabiliter. Tua sacrificia, tuæ preces , tua vota mihi perpetuò erunt accepta. Sic authoritas Christi in sacerdotio ad Deum nobis placandam & conciliandam , magna consolatione stabilitur , & efficax in perpetuum fore cum iureiurando promittitur.Scripturo enim iuramentum Dei appellat, ὁ διαπλέων τὸ βελῆς αὐτοῦ,inquit Damascenus *b*.*In aeternum* Etiam inter medias persecutiones & bella, tibi non succedet *c*. *Secundum ordinem*,id est , secundùm ordinem,ritum & similitudinem,interprete Apostolo *d*. τὸν ὁμοιότητα Hebraicè על דברתי *hal dibrathi*, secundùm negotium Melchisedec. Gallicè,*selon la chose de Melchisedec* , secundùm ea quæ pertinent ad Melchisedec.Melchisedec primò fuit Sacerdos Altissimi,obtulit panem & vinum , incruentum sacrificium , incolis Chananæos & Hebræos, eáque communicaturis sacramenti dispensans.Secundò benedicens vtríque populo ante legem datam , próque eis interpellans , seorsim Abraham & posteris eius. Tertiò ab eis decimas accipiens. Quartò Rex Salem pacis & iustitiæ. Quintò sine parte, sine matre , sine cognita genealogia, neque principium dierum , neque finem vitæ habens, sacris litteris non etiam aliis expressum. Iuxta hunc ritum Christus Pontifex assiduè pro nobis è Iudæis & Gentibus electis,apud Patrem in cœlis interpellat, se sub panis & vini speciebus incruentè Deo offert (immò & inde quidquid est suum sacerdotium, Theodoritus) & fideliter distribuit , in terris benedictionem vtrique populo confert , gratiam videlicèt Dei , & peccatorum remissionem , regnat in Ecclesia, vera Salem , siue Hierusalem, iustè & pacificè. In terris natus sine patre,in cœlis sine matre æternus à parte principij & finis, cuius generationis est ineffabilis & incomprehensa. Denique verus

a *Hebr.5.v.5. 6.7. & 6. v. 20.& 7.v.17. 18.21.*

Iuramentum Dei quid.

b *Lib.1.Orth. cap.11.*

c *Heb.5.v.10. & 7.v.21.22. & 10.ver.12. 13.&c.*

d *Heb.7.v.15.*

e *Genes.14.v. 18.19.*

Christus qua ratione sit Sacerdos secundùm ordinem Melchisedech.

Christus Sacerdos quis & quantus.

Rex,& verus Sacerdos, cui nullus in eius locum succedat. Vt verus Rex, legibus & armis salutem, & pacem suorum aduersus hostes visibiles & inuisibiles tueatur & conseruat. Vt verus Sacerdos, salutari religione, & diuinarum rerum notitia populum imbuit, illius peccata donis & sacrificiis iugibus expiat, Deum pro salute ipsorum continenter deprecatur. Denique collatio Melchisedec & Christi sumitur à nomine, genere, loco, conditione, ritu sacrificandi. Nam etsi Paulus non aperte enunciet in typum Eucharistiæ Melchisedec obtulisse panem & vinum, tamen in eo præcipuè positam fuisse vim huius sacerdotij veteres omnes, etiam Rabbini, docuerunt: vt Clemens Alexandrinus a, Augustinus b. Cur autem Paulus vix tetigerit, Hieronymus explicat c: *Ne Iudæis*, inquit, *infidelibus tantum proderet Sacramentum*, & Paulus ipse d: *De quo* (Melchisedec) *nobis grandis sermo, & inexplicabilis ad dictandum, quoniam imbecilli facti estis ad audiendum*, &c. Quod consilium secuti sunt veteres, cùm verba ad populum concurrerent præsentibus Catechumenis, vel Paganis, de hoc mysterio, vt Origenes e, & Chrysostomus f, Theodoritus g, Augustinus ipse h: *Norunt fideles, qui mysteriis initiati sunt, intelligunt quæ dicuntur*, &c. Sozomenus i: Ἴσασι δὲ οἱ μεμυημένοι, ὃ λέγω. Quantum ad Rabbinos attinet ipsi omnes panem & vinum Melchisedec fuisse mystica, nec pertinuisse ad simplex conuiuium, facile obiter contra Gnosticos, qui hoc non sacerdotale sacrificium, & typum oblationis Christi incruentæ opinantur, sed simplex xenium, vel epulum regium Abrahamo exhibitum. *Sacerdos.* Fruſtrà hic reclamantes Iudæi כהן *Cohen*, non Sacerdotem interpretantur, sed Principem. Nam, vt vel docet eorum Abben Ezra k, per totam Scripturam sonat משרת *Mesharetz*, ministrum Dei.

Cur Paulus nō memmerit sacrificij Melchisedec facti in typum Eucharistiæ.

a 4. Strom.
b contrà aduers. lib. 1.
c ad Euagr.
d Heb. 5. v. 11.
e homil. 9. in Leuit. & 13. hom. 4. in Ios.
f in Orat. de beato Philogonio.
g in Polymorpho.
h in Psal. 21.
i lib. 8. histor. cap. 9.
k Psal. 98. qui ipsorum est 99 vers. 6.

7 *Dominus à dextris tuis.* Poëticè vsque ad finem describit victorias Dei de Gentibus, & hostibus Christi. Dominus Pater, ô Christe, assidet tuo lateri ad te roborandum & roborandum, & regnum tuum stabiliendum: tibi pugnabit, ne dubites de ipsius promissionibus iureiurando confirmatis. Tertia pars Psalmi, de Christi iudicatu. Hinc Theodoritus refert ad diem extremi iudicij: sed nihil video causæ, cùm primo etiam aduentu per Constantinum, & alios labefactarit Regna, vel conuerterit. *Dominus* אדני *Adonai*, non Tetragrammaton hîc. Vnde aliqui Christum interpretantur, non Patrem. Quasi verò non æquè Filio Tetragrammaton competat ac Patri. Rectè autem Pater intelligitur dexter Filio, & à dextris Filij: quoniam dextra alio modo hîc, quàm suprà sumitur. Hîc pro præsentia, ope, auxilio, vt suprà, & in Actis a: *Dominus à dextris meis est, ne commouear*, & iterum b: *Astitit à dextris pauperi.* Illic pro potioribus bonis. *A dextris tuis.* A dextris esse, significat opitulari, adesse, succurrere, protegere. Dominus, ô Christe, est auxiliator tuus. *Sedere*, autem *à dextris*, vt initio Psalmi loquebatur, frui potioribus, & præcipuis bonis, siue regnare maxima, & proxima potentia c. *Dominus* ergo hîc enunciat Patrem, qui à dextris Filij ideò esse dicitur, quia Filio in propinquo & præsto adest, ac copiosè opitulatur. Athanasius alicubi de Spiritu sancto interpretatur, alicubi de Patre, vt cùm Hieremo secundæ orationis contra Arianos Patrem quoque esse ait sedenti ad dexteram Filio, id est Patrem esse in Filio, quòd alter insit in altero. At de hoc Augustinus: *Dominus*, inquit, *dixerat, sede à dextris meis. Nunc Dominus à dextris eius, quasi mutarint sedes. An potiùs ad ipsum Dominum, qui iurauit sermo directus est? Dominus* (ô *Pater*) *à dextris tuis*, q. d. O tu Domine, qui iurasti, & dixisti: *Tu es Sacerdos in æternum*, ipse iurasti Sacerdos in æternum, de quo iurasti, est Domine, à dextris tuis, quia eidem Domino dixisti, sede à dextris meis. Item Prosper in huius loci explicatione: *Ad ipsum*, inquit, *Dominum, qui dixit Domino, sede à dextris meis, Prophetæ sermo directus est. Ipse*, inquit, *Domine cui dixisti: Tu es Sacerdos, in æternum, Dominus à dextris tuis, confregit in die iræ suæ Reges*, &c. Sed simpliciùs de hoc sensu, quem posui, vt continuetur Apostrophe ad Filium. *Confregit* Hebraicè מחץ *mahets*, id est, transfixit, propriè sunt autem per Prolepsim præterita pro futuris. *Reges*, Tyrannos, hostes tuos. Sic lapis excisus de monte suis manibus confregit omnia regna terrarum d, regna videlicèt Idolorum, Dæmoniorum, tyrannorum, &c. tribuitur Christo, quod hîc Patri, quo-

Filio æquè ac Patri cōpetit nomē יהוה

a *Ps.* 16. *v.* 8. *& Act.* 2. *v.* 33
b *Ps.* 108. *v.* 31.

c *Vers.* 2.

d *Da.* 2. *v.* 45.

Pater & Filius vnus, & eiusdem substantiæ.

dem vnus eiusdémque substantiæ Pater & Filius, atque vnum vterque.

8 *Iudicabit in nationibus implebit*, vlciscetur, supplicia sumet Dominus Pater de Gentibus tuum principatum detrectantibus, iudicia in eis exercebit, eas tibi subiget. Hæc quidem, Athanasius, Augustinus, Prosper, vt proxima tribuunt Christo, Iudicabit Dominus Christus nationes, implebit ruinas, &c. Nam Pater iudicium omne Filio dedit *a*, & in Symbolo, *à dextris Patris venturus est iudicaturus viuos & mortuos.* Verùm vt Cyrillus docet *b*, non ideò magis expers iudicandi factus est Pater, quòd Christus ab eo illam potestatem acceperit, cùm vnius eiusdē potestatis & substantiæ, atque vnum vterque sit. Adde non hîc agi de iudicio viuorum & mortuorum, vltimo, sed vltione impiorum sese in viuis opponentium Euangelio. *Implebit ruinas*, πληρώσει, cadauera, & strages perficiet. Implere hic significat perficere, multiplicare. Sicque sæpe Verbum מלא *malè* mi tradit R. Mose Nahmanides *c*. Edet magnas ruinas, implebit omnia cadaueribus. Alij, valles per Eclipsim. Implebit vallos (cadaueribus.) Designatur perpetua grauissima strages & vltio. *Capita.* Hebraice ראש *rhos*, id est, caput per Synecdochen numeri. Vt enim restringatur ad Satanam, caput, & principem peccati, vel Tyrannum aliquem, nihil video necessarium, cùm cæteros præterea contriuerit Dæmonas per orbem cultos, & præcipua orbis imperia, donec reliqua Christi aduersantia penitùs aboleat. *In terra multorum*, populorum. Hinc Hebraice על ארצ רבת *hal eretz rabbah* super terra multa. Quibus verbis indicari putant exitium Romani imperij, alij Saracenorum & Turcarum: & fortasse rectiùs. Nam רבת *Rabba* præter *Multarum* vrbs primaria erat Ammonitarum, qui erant, Arabes Chald. *Magnorum, qui multis imperant, & ample.* Est autem alluſio ad victorias Dauidis de Ammonitis *d*.

9 *De torrente in via.* Dicendo sup. per Mimesim ligua familiarem, cuiusmodi multas iam notauimus *e*. Multas cruces & ærūnas in vita hausit meus Christus. De torrente afflictionis & malorum in via bibit, calicem passionis hausit, propterea exaltabit caput suum. Via vitæ, curriculū & transitus. Potus, participatio. Torrens, symbolum calamitatum multarum & ingentium, vt *f*. suprà *f. Torrentem pertransiuit anima nostra*: vt sit sensus, In vita multarum calamitatum erit participes, & propter

a *Ioā. 5. v. 22. & fine lib. 2. de fide ad Reginas.*

c *Exod. 28.*

d *2. Re. 10. & 12. v. 18. 29.*

e *Psal. 2. 90. &c.*

f *Ps 123. v. 4.*

propter hanc humilitatem exaltabitur, & ascendens in cœlum glorificabitur, sedebitque à dextris Dei. Hunc locum sic & videtur interpretari Apostolus *a*: *Humiliauit semetipsum vsque ad mortem: mortem autem crucis, propter quod & Deus exaltauit eum, &c. Propter passionem mortis, gloria & honore coronatus est b.* Quod veteres omnes amplectuntur, vt Arnobius, Augustinus, & Euthymius. Alij cruor tantus, quasi torrens, per vias emanabit, vt de eo bibere Dominus transeundo, & victoriam persequendo possit, vt apud Mosem: *Non accubabit* (victor populus) *donec deuoret prædam, & occisorum sanguinem bibat c.* Alij etiam aliter, sed prima interpretatio est simplicissima, linguæ & sententiæ Psalmi appositissima, & Apostolicæ similima.

a *Phil. 2. v. 9.*

b *Hea. 2. v. 9.*

c *Nu. 23. v. 24*

ARGVMENTVM.

Dominum laudat, qui tot beneficia in Ecclesiam contulerit.

1 Hallelu-ja. C X. Hebr. III.



Onfitêbor tibi dómine in toto corde meo: in concílio iustôrum & cōgregatiône.

2 Magna ópera Dómini: exquisíta in omnes voluntâtes eius.

3 Confêssio & magnificéntia opus eius: & iustítia eius manet in sæculum sæculi.

4 Memóriam fecit mirabílium suôrum, miséricors & miserâtor Dóminus: escam dedit timéntibus se.

5 Memor erit in sæculum testaménti sui: virtútem óperum suôrum annunciâbit pópulo suo.

6 Vt det illis hæreditâtem géntium: ópera mánuum eius, véritas & iudícium.

7 Fidélia ómnia mandâta eius, confirmâta
in sæculum sæculi: facta in veritâte & æqui-
tâte.

8 Redemptiônem misit Dóminus pópulo
suo: mandâuit in ætêrnum testamêntum suum.

9 Sanctum, & terríbile nomen eius: initium
sapiéntiæ timor Dómini.

10 Intellêctus bonus ómnibus faciéntibus
eum: laudátio eius manet in sæculum sæculi.

---

1 *Alleluiah.* Apparet הללו-יה *Hallelu-jah*, potiùs esse inscriptionem & titulum Psalmi, quàm principium, quoniam artificio acrostico constat, vt singula hemistichia singulas ex ordine Alphabeti literas præferant. Iam hoc artificium siue acrostichis incipit in sequente voce אודה *odé confitebor.* Quod excellentiam argumenti indicare docent Rabbini, Hallelu-ja inscribitur, vt & sequentes aliquot, in quibus est cohortatio ad lætitiam & laudationem Dei. *In consilio.* סוד *Sod*, secretum proprié. Quare rectiùs per S quàm C, vt opponatur congregationi. q d. tam in occulto & secretiore loco, quàm palàm, & publicè celebrabo te, cùm propter conscientiam, tum ob proximorum ædificationem.

2 *Magna opera Domini.* Ratio à Dei potentia & magnitudine. *Exquisita*, quæsita, inuestigata. *In omnes voluntates eius*, pro *mira.* Magna & incomprehensa sunt opera Domini, tam naturæ, quàm gratiæ, quorum ratio exquiritur intra Domini voluntates, id est, quorum ratio pendet à Dei voluntate. Sunt magna & incomprehésa, quoniam vult. Tota ratio facti est voluntas facientis. Peripratis operum creationis, prouidentiæ, redemptionis, conseruationis, quæ nihil aliud sint, quàm opera exquisita in omnes voluntates ipsius: dum non sese alligat creaturis, sed omnia facit, quæ vult etiam repugnante natura, pro salute hominum. Sic enim conseruauit Israelitas in deserto, &c. Alij *in* pro *ad*, vel *iuxta. Eius*, Dei Hebraicè חפציהם *hepțschem*, id est *voluntates eorum*, operũ Dei eodem sensu, & propiùs, *Eorũ*, id est, Dei vnius & trini, vt supra

Operum Dei incomprehensibilitas vnde sit.

S. Trinitatis mysteriũ innuitur.

a vt supra a. *Æquitatem vidit vultus eius.* Hebraicè eorum, id est, Dei qui vnus est & trinus. Mysteriũ Sanctissimæ Trinitatis Gentibus occultabant Septuag. ne viderentur annuere polytheitis. Rabbini ferè, etiam si notatio eos clamet, malunt חפציהם *hepțschem*, esse participium, vel adiectiuum, exquisita omnibus volentibus ea, vel, ab omnibus cupientibus ea (opera Domini.) Quicumque ea cupiunt, illa scrutantur & contemplantur. Anonymus quidem substantiuè, sed alio sensu. *Exquisita ad omnes voluntates eorum*, id est, vsus & necessitates hominum.

3 *Confessio & magnificentia opus eius*, laus, laudis, & confessionis materia, Metonymia. Opus eius est celebre, magnificum, & dignum confessione, laude, magnificentia: vel per Auxesin, maximè confitendum & magnificandum est opus eius. הדר *hod*, pro gloria & magnitudine, nihil magni addit ad hanc sententiam: *Iustitia eius*, id est, virtus, bonitas, misericordia, qua iustus est, bene agit, iustificat, &c. nullo corrumpitur, minuitur, aut perit tempore. Iustitia in hac lingua omnem virtutem complectitur. Aliis, iudicium, iuris tributio. Est semper iustus, & quauis ætate. In perpetuum improbos punit, probos iuuat, ac defendit. Sic Euthymius refert ad eorum solatium, qui iniuriis afficiuntur. Idem enunciant de iustitia hominis pij sequenti Psalmo, sic illic iustitia virtutem moralem, eiusve fructum significat: vt Abben Ezram. *In sæculum sæculi*, periphrasis æternitatis in fonte לעד *laḥad, in æternitatem.*

4 *Memoriam fecit mirabilium suorum*, reliquit in suo verbo, & sacramentis. Hanc memoriam mirabilium referunt ad miracula in Ægypto edita, dum eos potenter eduxit. Quasi descendat ab admirandis Dei operibus toto mundo exhibitis, ad Synagogæ propria. *Escam*: quam Hebræi intelligunt, tu Eucharistiam, in qua est Memosynon mirabilium Dei: primum, quoniam in ea ipsius omnia pro salute humani generis mirabilia commendantur in memoriam vsque in sæculum b. Deinde quoniam in ea sunt multa miracula, corpus Christi sub panis specie, accidentia sine substantia, vnum corpus in multis locis, &c. Denique quoniam diuinorum beneficiorum est compendium & epitome, nempè illorum, quæ nobis ipse vel per sese in creatione, vel

Eucharistia memoria mirabilium Dei & cur.

a *Psal.* 10. *v.* 9.

b *Luc.* 22. *v.* 19. 1. *Cor.* 11. *v.* 24.

per assumptam humanam carnem in recreatione, siue redemptione præstitit. Aliqui necessarium victũ interpretantur, quem tribuit piis largiter, vt suprà *a*. *Nihil deest timentibus eum.* Vox טרף *Tereph*, prædam etiam significat: vt loquatur de victo Satana, & spoliis eius distributis, vt de externo hoste poëticè. Alioquin enim hæc pugna est spiritualis.

a *Psalm. 33. v. 10.*

5 *Memor erit in sæculum testamenti sui*, fœderis & promissionum de rebus temporalibus & spiritualibus, terræ Chanaan & Christo, donisque Christi, patribus factarum. *Virtutem*, vim, fortitudinem operum suorum, siue opera suæ potentiæ & fortitudinis diuinæ reuelabit ac manifestabit. De miraculis, quibus declarauit vim & potestatem suam.

6 *Vt det illis hæreditatem gentium*, tetram Chanaan, vel potiùs orbem terrarum *b*. Nam tacita est vaticinatio de conuersione gentium, & earum per Apostolos ad Christũ subactione. *Veritas & iudicium*, opera manuum eius sunt verissima & iustissima: In veritate & iudicio fiunt, dum congrua administrandi norma cuncta dispensat. Chrysostomus, veritatem sumit pro misericordia. q.d. Dei opera misericordia & iustitia plena sunt, & vtrumque Deus cum altero temperat.

b *Psal. 2. v. 8.*

7 *Fidelia omnia mandata eius*, fida, & sine fuco, certam vim habentia. *Confirmata*, certa & fixa in æternum. Mandatis Dei niti possunt homines. Nam sunt immota ac immutabilia, id est, fidelia, & firmata in sæculum sæculi, vt in æternum durent, nec possint vlla ratione conuelli. Ne ergo dubitent de eis implendis. Eorum fructus est perpetuus. Nam etiam in cœlo percipitur. Vel posita in æternum, vt perpetuò seruentur. Sic ad fructum eorum hoc non pertinebit, quo in cœlis perfruemur, verùm ad ipsamet mãdata, quæ in perpetuum seruari vult. *Facta in veritate*, verè, æquè, & iustè data, lata, posita. Citra aliquam sunt iniustitiã. Nihil mandat iniquum & iniustum, alienum à ratione & æquitate.

8 *Redemptionem misit Dominus populo suo*, ex Ægypto, vel potiùs è morte, peccato, Sathana, inferno, vt à Synagoga ad Ecclesiam accedat. *Mandauit*, fecit in æternum testamentum suum. Mandare in Deo est facere, vt suprà *c*. *Qui mandas salutes Iacob* Cõdidit testamtũ numquam rescindendum: sanxit suum fœdus de gratia, & liberatione per Christum in perpetuum. Vult, vt semper seruetur, nec cum alio mutetur. Nam promissa, præcepta, & sacramenta, quibus tribus constat nouum Testamentum, sunt perpetua, & irreuocabilia.

c *Psal. 43. v. 5.*

9 *Sanctum & terribile nomen eius*, admirabile, venerandum, terroris plenum, ad cuius mentionem trepidare, & commoueri debeamus. *Initium*, Isagoge, introductio ad sapientiam est timor Domini. Primum enim præceptum diuinæ legis & sapientiæ est timere Dominum, ac abstinere propter ipsum à peccato *a*. Aliqui, caput, summa perfectio sapientiæ est Domini timor. Quicquid summatim habetur de sapientia ad timorem Domini refertur *b*. Domini metus est maxima sapiẽtia, ac præcipuum sapientiæ gradum obtinet. Vt illud Sapientis *c*. *Omnem dulcorem habet fructus apis*, id est, Mel summum habet & perfectum dulcorem, summum & supremum omnem dulcedinis.

a *Deut. 6. ver. 14. & 10. vers. 12.*

b *Iob 28. vers. 28.*

c *Eccles. 11. v. 3.*

10 *Intellectus bonus omnibus facientibus eum*, timorem Domini. Vnde in Græco non ἀγαθὸν sed καλὸν legendum videtur. Hebraicè שכל טוב *hoschehem tob. facientibus ea*, mandata scilicet: sed quia antecedens erat remotius, nempè timor, seruierunt perspicuitati. Intellectus sanus, & iudicium sanum iudicium, & sincerũ inest his, qui se exercent in timore Domini, & mandatis eius exequendis. Hos eos non sinit à salutari religione auerti, & seduci per pseudoprophetas & hæreticos. Aliqui non de dono intellectus, sed virtute morali, id est, prudentia. q.d. bene prudentes sunt, valdéque intelligentes, qui mandata eius exequuntur: vt contrà stulti, qui despiciunt *d*. *Eius*, Domini. תהלה *Tehilla*, enim non quamlibet laudem sonat, sed diuinam, id est, hymnum, nec hominibus competit, vt infrà *e* annotabimus, Dominus est perpetuò laudabilis. In perpetuum celebrabitur. Eius laus numquam delebitur. Qui ad hominem probum spectant, discedunt à fontis proprietate.

d *Prou. 1. v. 7.*

e *Psal. 142. v. 14.*

ARGVMENTVM.

Religiosos & beneficos esse beatos, peccatores perituros.

Hallelu-jah reuersionis Aggæi & Zachariæ.

CXI. Hebr. 112.

BEâtus vir, qui timet Dóminum: in mandâtis eius volet nimis.

2 Potens in terra erit sémen eius: generátio rectórum benedicêtur.

3 Glória, & diuítiæ in domo eius: & iustítia eius manet in sæculum sæculi.

4 Exórtum est in ténebris lumen rectis: misêricors, & miserâtor, & iustus.

5 Iucúndus homo, qui miserêtur, & cómmodat, dispónit sermónes suos in iudício: quia in ætêrnum non commouébitur.

6 In memória ætêrna erit iustus: ab auditióne mala non timêbit.

7 Parâtum cor eius sperâre in Dómino: confirmâtum est cor eius, non commouébitur, donec non despíciat inimícos suos.

8 Dispêrsit, dedit paupéribus, iustítia eius manet in sæculum sæculi: cornu eius exaltábitur in glória.

9 Peccátor vidêbit, & irascêtur, dêntibus suis fremet & tabêscet: desidérium peccatórum perîbit.

Est etiam Alphabetarius. Huius enim dimidij versiculi in Hebræo, ordine literarum incipiunt. Ad inscriptionem, in qua simpliciter legitur הללו יה *Hallelu jah*, si tamen sit inscriptio, non initium Psalmi, addidêrunt *Reuersionis Aggæi & Zachariæ*, vt docerent veritatem huius Psalmi apparuisse in reditu è captiuitate Babylonica, quando Aggæus & Zacharias *a*, Zorobabelé principem, & Iosué Pontificem excitabant ad restaurationem templi, vrbis, pietatis, & legum diuinarũ. Quin & summa

a Ezræ 5. v. 1. 2.

Summa ac argumẽtum Prophetiarum ipsorum est hoc, quod hoc Psalmo comprehenditur, reuerentes Domini futuros fore, & beneficentiam Domini per Christum experturos, cæteros perituros.

1 *Beatus vir qui timet Dominum.* Omnis generis bonis felicitabitur, animi, corporis, fortunæ, gratiæ, & gloriæ. Nam ista omnia præmia sigillatim persequitur: vt intelligamus quærentibus regnum Dei cætera adiici *a*: *mandatis*. Asyntheton. (Et) *in mandatis eius volet.* Hebræ חפץ *Hepheth.* 1. ea desiderabit propriè se mirè delectabit mandatorum Dei obseruatione: ea perficere optaret vehementer. In eis sibi placet, vt ea opero complectatur, q. d. Beatus est, qui timet Dominum, simul & mãdata eius expetit perficere, qui simul est pius, & virtutis studiosus *b*. Non tam rectè sine Asyntheto, vt primus pietatis gradus sit, Qui timet Dominum est beatus. Nam primum habet animum pium, & mandatorum Dei studiosum, Deinde potens in terra, &c. *Nimis*, admira animi alacritate.

a Mat. 6. v. 33. *1. Tim. 4. v. 8.*

b Psal. 1. v. 1.

2 *Potens in terra erit semen eius.* Primus ergo timoris Domini, & studij mandatorum eius fructus. *Generatio* dor ætas, sæculum. Secundus, Recti beant suum sęculum, nec tantùm sibi. verum etiam alijs fœlicitatem parant. Proborum sæculum fortunabitur, & fœlix erit: omnes sæculo proborum, ætate, quæ rectis abundat, beneficentiam Dei experientur, & sentient, eorum causa atque merito. Tanta est probitatis fœlicitas, vt viro probo in alios, vel corruptos redundet. Contra sæculum est corruptũ nimia impiorum abundantia, væ hominibus illius ætatis. Pauci hunc locum intelligunt, quoniam putant generationem hic significari, sobolem, liberos, genus, contra vim & vsum vocis דור *Dor*. Aliud est דור *Dor* id est, γενεὰ aliud תלדה id est, γένεσις, quorum vtrumque Latinè *generatio* additur. Secundus fructus.

3 *Gloria & diuitiæ in domo eius.* חסן *hon*, abundantia, opes, potentia. Tertius fructus. *Manet in sæculum*, in futurum sæculo perstat. Kimhi iustitia & virtus eius perpetua est. Migrantem enim à corpore in cœlum sequitur. *Animorũ immortalitas.* Ex fonte citra Periphrasin est לעד *lehad.* 1. stat in æternitatẽ. Atque hinc vrget immortalitatem animarum. Abben Ezra *c*. Idem iustitiæ Dei tribuebat superiore

c Decalogo.

Psal

a Vers.3. Psalmo a, sed alia notione. Rabbini aliam etiam interpretationem afferunt. Iustitia eius manet ipsi, & posteris eius in multa sæcula : iuxta illud *b custodiens misericordiam in millia.* Quartus fructus. Incommodè aliqui ad actiones & affectus iustitiæ. Iustè egit perpetuò proximi iniuriam faciens, id est, iustè agere solet, vt c. *Omnis qui natus est ex Deo, non facit peccatum,* id est, non solet peccare.

b Ex. 20.v.6.

c 1. Ioa.3.v.9.

4 *Exortum est in tenebris.* Quintus fructus. *In tenebras* in rebus aduersis lumen rectis exoritur, nempè per Appositionem: *Misericors, miserator, & iustus Deus,* qui has tenebras dissipet & discutiat. In calamitatibus consolationem sentiunt Dei sibi propitij. Deus autem hîc appellatur *lumen* Metonymicè, quia luminis, id est, gloriæ, prosperitatis, & bonorum omnium est auctor & largitor. Alij per tenebras, non calamitates accipiunt, sed ignorationem, & cæcitatem mentis, quam Deus discutit, vt timentes ipsum videant credenda, spetanda, exoptanda. Kimhi hûc locum peruertit, dum vel vltimum hemystichium in datiuo interpretatur, *Misericordi videlicèt miserator & iusto,* homini scilicèt: vel *lumen in accusatiuo. Oriri fecit in tenebris lumen rectis Deus misericors & clemens & iustus.* Nam verbum זרח *Zarah* in Kal, & neutrum. Alij subaudiunt Præpos. *E*, (*E*) misericordi miseratore, & iusto) Deo.) Quæ Dei epitheta sic distinguunt aliqui, vt misericors respiciat essentiam & naturam, Miserator, effectus. Nam non solùm in se est clemens, sed etiam clementiam ostendit, & re præstat.

5 *Iucundus homo qui miseretur & commodat.* Secunda Psalmi pars de beneficentiæ beatitudine. *Iucundus,* bonè & iucundè habet. Beatus est ille homo, qui, &c. Hypallage, pro iucundus est homo, qui miseretur, & commodat (Est) iucundus homo, bonus & beatus: iucunditatem, lætitiam & beatitudinem consequetur. χρηστὸς, commodus, vtilis, bonus: qui liberalis est, sibi vtilis & fœlix. טוב *thob* idem quod אשרי *asherè* initio Psalmi, vt passim apud Chaldæos. Et sic Rabbini ferè intelligunt. Est enim altera pars Psalmi de beneficis & liberalibus. *Qui miseretur.* Sic participium חונן *honen* misereus, est resoluendum, vel subaudiendum relatiuum אשר *asher, qui,* è R. Selomo: contra istos qui prætermittunt relatiuum, bonus vir miseretur, vt à Septuaginta dumtaxat differentiam

sententiam alienam confingentes. *Et cõmodat.* ומלוה *vocabuli* mutuat propriè, (& qui) dat mutuò. Beatus est, qui miseretur pauperum, & benignè facit indigentibus opera, pecunia, verbo, & consilio. Nã misereri ad opus, commodare ad pecuniam & bona. Quod sequitur, ad verba & consilia refertur. *Disponit sermones.* Asyntheton. (Et qui) disponit, οἰκονομεῖ, rectè dispensat, Beatus est ille qui moderatur, cum iudicio loquitur, & consulit sibi, nihil temerè, multò minùs perniciosè effundit: qui quicquid ait, verum, rectum, & consulenti fructuosum. Sic & R. Abraham. At, quod instituto est aptius, Kimhi in Rad. & Symmachus, quoniam דבר *Davar* transcendens, & pro re vsurpatur: *Iucundus siue beatus qui dispensat* (inquiunt) *res suas cum iudicio.* Liberaliter quidem egentibus largitur de suis rebus & opibus, sed adhibet iudicium in dando & prudentiam. R. Selomo, qui desideria sua dispẽsat, sibi aliquid detrahens, & proximitatem, luxúmque fugiens, vt pauperibus largiatur. *In iudicio.* cum iudicio. *In,* pro *cum.* Iudicium autem non declarat ius, iustitiam, æquitatem, sed vsum rectæ facultatis iudicandi, & prudentiam. *Quia in æternum.* Hæc ratio fauet nostræ interpretationi ideò enim (qui) est iucundus, siue beatus, quia in æternum non commouebitur, numquam euertetur sua fœlicitate, in æternum durabit status ipsius, opes, valetudo, & æternum eius memoria apud Dominum. *In æternum non,* id est, numquam. Numquam deiicietur de suarum rerum statu, vel mentis. Numquam succumbet tentationibus. Tempore aduerso Deus ei aderit, saltem quantum ad animi constantiam & fidei stabilitatem. q d Inconcussa eritanimo in rebus omnibus aduersis, Deo præsente & propitio vt alibi *a. Cum ipso sum in tribulatione.* a Psal.90.v.15.
Selomo. *Non semper.* Non destruetur in perpetuum, si quidem in res aduersas, vt fit, emerget, neque illis obruetur. Quod ferè in idem cadit.

In memoria æterna, apud Deum & homines. *Iustus,* beneficus, eleemosynarius vt suprà *b.* Ex quo iustitiam, eleemosynam vocat infrà *c.* Secundus fructus beneficentiæ. *Ab auditione mala,* rumore malo, nuncio timorem incutiente, rei malæ & aduersę auditu non terrebitur. Constans erit in vtraque fortuna, nec à Deo desere- b Psal.36.v.27
c Vers.8.

retur

retur. Auditionem appellant rumorem, vt alibi a. Vt
a 1. Reg. 2. v. 24. nos famam. Tertius.

7 *Paratum cor eius.* Quartus fructus. *Paratum*, inchoa-
aduersis & calamitosis. *non commouebitur* non timebit
Hebraicè לא ירא *Lo yra.* i. firmum cor eius, & con-
stans, vt non timeat (aduersarios) donec videat in in-
micis suis (vltionem scilicet & vindictam) donec ex-
nat hostium interitum & supplicia. Chald. *Donec videat*
redemptionem à tribulantibus se. Per hostes Dæmonas Eu-
thymius intelligit, *Confirmatum*, suffultum (à Deo). A
Deo hæc beneficis, & piis erit magnanimitas & con-
stantia. *Donec.* Non excluso designatur, sed mera con-
secutio. Nam non est conturbandus cùm eò perueni-
rit, sed numquam cõmouebitur, præterea que sequentur
b Ps. 109. v. 3. vt etiam inimicos despiciat. Recurre ad supradicta b.

8 *Dispersit, dedit pauperibus.* Libenter & liberaliter con-
buit pecunias suas egentibus, omnibus prodesse studet,
c 2. Cor. 9. v. 6. larga veluti manu, vt qui semen spargit c. *Iustitia.* Ad
eleemosynã restringit Euthymius, nempè ad iustitiam
d Dan. 4. ver. 24. quæ ex misericordia consequitur d. Fructus eleemosy-
næ manet, in perpetuum. Ego in genere. Virtutis
meritum erit perpetuum. Vnde repetitur hoc he-
stichium è vers. 3. ad maiorem confirmationem Psal.
c Vers. 3. superiore e.

8 *In sæculum sæculi.* Periphrasis poëtica æternitatis.
Cornu, dignitas, prosperitas, robur & potentia. *In glo-*
cum gloria. *In*, vt suprà *f* pro *cum*. Alij de gloria æterna.
f Vers. 5. Quintus fructus.

9 *Peccator videbit.* Fœlicitatem & gloriam iusti in vita
que sæculo, indèque ira & inuidia rumpetur & con-
g Sap. 5. vers. 3. 4. metur g. *Desiderium*, vota, optata, bona quæ sibi ex-
piunt desiderant, vel cupiditas delendi iu-
stos extinguetur. Antithesis, cum in-
uidorum pictura. Impiis
contraria euc-
niunt.

ARG

ARGVMENTVM.

Deum laudandum, qui excelsus iam curet.

Halelu-jah. CXII. Hebr. 113.

1 Laudâte puéri Dóminum : laudâte nomen Dómini.

2 Sit nomen Dómini benedíctum : ex hoc nunc, & vsque in sæcu-
lum.

3 A solis ortu vsque ad occâsum : laudábile nomen Dómini.

4 Excélsus super omnes gentes Dóminus : & super cœlos glória eius.

5 Quis sicut Dóminus Deus noster qui in altis hábitat : & humília réspicit in cœlo, & in terra?

6 Súscitans à terra ínopem : & de stércore érigens páuperem.

7 Vt cóllocet eum cum princípibus : cum princípibus pópuli sui.

8 Qui habitâre facit stérilem in domo : matrem filiórum lætántem.

Halelu-jah. Halelu-jah in Hebræo Masoretarum non
non est inscriptio, quàm initium Psalmi. Itaque iuxta
hoc esse vertendum. *Laudate Dominum* (inquam) *pue-*
ri Dominum.

Pueri, παιδες, & Latinè pueri etiam, seruos significat,
non tantùm iuuenes. O serui cultores Domini,
Dominum celebrate. Hebraicè עברי יהוה *Habde*
Adonai. i. Serui Domini. Sed Dominum in accusatiuo
posuerant, quòd intelligerent יהוה *Adonai* esse repe-
tendum, vel putarent ritu Syriaco & poëtico Syntacti-
co עברי pro absoluto poni. עברי *Hebde* pro עברי *Hab-*
de Dominum, Christum, qui est Dominus. Vnde inscri-
ptio est Halelu-jah.

2 Sit

2 *Sit nomen Domini benedictum*, collaudatum vt fœlix, & Fœlix habeatur, commendetur, sanctificetur, celebretur laudibus eius maiestas & gloria, vt beata in omnem æternitatem. Nomen Dei in se quidem, & per se est benedictum, & fœlix, sed in nobis quoque, & per nos benedicitur, vtque fœlix glorificatur, quando eius magnificentiam agnoscimus, & prædicamus: *Ex hoc nunc*, &c. Emphaticè ad exprimendum Græcum articulum, καὶ ἕως τοῦ.

3 *A solis ortu vsque ad occasum*, per orbem totum celebre (est) nomen Dei, propter ipsius effecta. Nam habitatio terræ sumitur secundùm lineam æquatoris ab ortu in occasum. *Laudabile*, laudatum, celebratum (est) propriè. Vaticinium de gentiũ conuersione, vt proinde Kimhi conferat cum illo Malachiæ *a. Ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus.* Qui sunt limites regni Christi. Prima ratio, cur Deus sit celebrandus. Alias continuat sequentibus versibus ad finem vsque. Nonnulli repetunt (*sit*) per Zeugma, tam hic quàm sequenti versu, vt hortetur ad laudandum Deum. *Laudabile* (sit.) *Excelsus* (sit) &c.

a Mal. 1. v. 11.

4 *Excelsus super omnes gentes Dominus*, Altera ratio. *Super*, apud omnes gentes: vt idem dicat per Epexegesin. Apud eas extollitur, agnoscitur magnus, & supremus inuocatur. Aliqui non appositè, suprà, plusquam &c. Est excelsior cunctis gẽtibus, superat laudes cunctarum gentium, eas omnes excellit. *Super cœlos*, apud cœlos, in cœlis gloria eius est. Ibi enim Angeli gloriam dei vident, pant, & extollunt, Chrysostomus. Alij, Et gloria eius est cœlis superior. Nam ne quidem ab Angelis cœlestibus plenè comprehenditur.

5 *Quis sicut Dominus Deus noster*, Quis est Domino Deo nostro conferendus, qui in altis cœlis habitat? Hoc enim significat. Qui eleuat habitare siue habitationẽ (suam.) Vel, qui eleuat (se) ad sedendum. Qui sedet, præsidet, vel quieuit in alto. Qui habitaculum habet eleuatum supra res omnes, etiam superas & cœlestes: *& humilia respicit*, & tamen curat, exaudit, agnoscit. Hebraicè, המשפילי לראות *Hammaschpili liroth.* i. & humiliat videre: vel, humiliat (se) ad videndum. Quamuis tam altus, tamen non dedignatur se demittere ad humilia, id est, inferiora hæc omnia, tamen se dimittit, vt videat

videat humillima, & tenuissima quæque in cœlo, & in terris, q. d. Nihil est in vniuerso, tam exiguum & humile, quò non se demittat prouidentia eius. Dignatur sua prouidentia ima, & minutissima quæque, siue in cœlis, siue in terris. Nam etiam in cœlis quædam sunt humilia & abiecta, si comparentur cum Angelis, & creaturis præstantioribus. Attingit duos effectus prouidentiæ, intueri res humanas & physicas, & eas disponere ad suos quasque fines. Etiam si prouidentia apud Latinos earum dicat prænotionem, siue præuisionem. Chald. *Quis similis Deo nostro, qui se exaltat, vt sedeat, qui se humiliat, vt respiciat in cœlo & in terra?* Aliqui minùs arctè, *humilia*, in Masculino interpretantur. In cœlum & terram respicit beneuolentia, beneficiisque prosequitur Angelos & homines humiles, omnia de ipso, nihil de se sentientes. Alij per Antithesin. Nunc se extollit ad iudicanda alta, nunc se demittit ad humilia vindicanda & defendenda contra potentiores. Item, nunc se extollit, & abducit è rebus humanis per patientiam & dissimulationem, nunc se demittit ad eas iudicandas & puniendas. Cùm non punit, sed dissimulat, & patiens est, videtur se in altum recipere, cùm punit, descendere *a. In cœlo*, vt olim humiles Angelos respexit eos in bono confirmans, ne possent vmquam peccare, & à gratia sua excidere, & in fœlicitate stabiliens, ne possent vmquam esse miseri, ac à gloria & beatitate decuti, cùm contrà superbos & inflatos Spiritus de cœlo in sempiternam infelicitatem deiecerit.

Deiprouidentia attingit omnia.

a Gen. 11. v. 5.

6 *Suscitans à terra inopem.* Exemplis duobus declarat superiorem propositionem. Apponit autem ea dumtaxat, quæ homines putant impossibilia, aut certè difficilia, secundùm illud *b: Haud facilè emergunt, quorum virtutibus obstat Res angusta domi. Susitans*, eleuans proprio loco humili erigens, faciens, surgere, extollens. Prouidentiam docet, non fortunam dominari in rebus humanis, & naturæ cursu. *De stercore*, è fimo, ex infimo loco & abiectissima fortuna, & conditione, vt Danielem, Ioseph *c*, Dauid *d*. Immutat Deus rerum humanarum statum & rationem.

b Iuuen.

Prouidentia dominatur nõ fortunæ.

c Psal. 104. v. 19. 20.

7 *Vt colloceet eum cum Principibus.* De se rege creato nonnulli arctè quidam loqui existimant, vnde illud, *vt collocet*, interpretantur, *vt sedere faciat* Regem inter duodecim

d Psal. 77. v. 71.

cim Principes tribuum illi assidẽtes. Sic.n. Græcè sonat. Nam Phylarchi, siue Principes tribuum astabant latentibus Regis, & cum eo sedentes partim consilia inibant, partim ius reddebant. Quin etiam cum Rege se obligabant, si quid esset iureiurando publico sanciendum.

2 *Ios.19.v.51.* 1.*Par.28.v.8.* 3.*Reg.8.v.1.* b *Matth.19.v.28.* Quò alluſit Christus, dicens *b. Sedebitis & vos super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israël.* Nempè Apostolos tãquam Phylarchos duodecim, tribus duodecim Israëliticas iudicaturos, sed præstat versum suæ latitudini permittere. *Sui*, sibi sacrati, vel à se creati. Reciprocè ad Deum, vt sedere faciat eum cum Principibus, qui regant populum suum sanctum, & fidelem. Alij ad pauperem, vt collocet eum cum Principibus nationis suæ, & gentis, suorum popularium, non exterorum. Pauperem eleuat, non modò vt fungatur præcipuis honoribus & magistratibus apud exteros, vt Ioseph c apud Ægyptios, verùm etiam, quod maius est, & honorificentius, apud suos, vt Dauidem. Alioqui *nemo Propheta, in sua*

c *Gen.40.v.4.* d *Luc.4. ver. 24.Ioan.4.v. 44.* *patria* d, &c.

8 *Qui habitare facit sterilem in domo*, eam quæ domi sterilis, & sine filiis, facit fœcundam matrem liberorum, quibus gaudeat, vt Annam Samuelis, Saram, Rachel, Rebeccam, Elizabeth. Nam *Matrem* Accusatiuus

e *Psal.2.v.8.* est transitionis, de quo suprà e, quasi in matrem. Alij malunt esse Asyntheton, vt domus significet familiam,

f *Exo.1.v.21.* f, ac diuidatur sententia. (Et) *matrem filiorum* (facit) Hãc (ob numerum & bonam indolem liberorum) habitare facit sterilem in familia. Facit, vt quæ antea esset sterilis, & filiorũ orbitate mœrebat, familiam filiosque habeat. Et præterea, vt mater familiæ sit læta, proleque gaudeat, dando ei filios dulces, obedientes, virtutis studiosos. Nec desunt, qui putent esse Antitheſin, vt *sterilem* regatur à parte posteriore Infinitiui, q.d. facit sterilem, & fœcundam. Vt mystice sterilem Ecclesiam

g *Esa 54.v.1. Gal.4.v.27.* fœcundat, Synagoga sterili facta g. Denique immutat rerum Physicarum, & naturalium cursum in suorum gratiam.

ARGV

ARGVMENTVM.

Retolit Dei miracula, Israëlem de Aegypto educentis. Deinde eum precatur, vt suam gloriam asserat, quòd cæterarum Gentium Dij, simulachra sint vana. Ipse verò sit omnis generis piorum præsidium. Apud Hebræos in duos scinditur.

Halelu-jah. CXIII. Hebr. 114.

1 IN éxitu Israël de Ægypto: domus Iacob de pópulo bárbaro.
2 Facta est Iudæa sanctificátio eius: Israël potestas eius.
3 Mare vidit, & fugit: Iordânis conuêrsus est retrórsum.
4 Montes exultauêrunt, vt aríetes: & colles, sicut agni óuium.
5 Quid est tibi mare, quòd fugîsti, & tu Iordânis, quia conuêrsus es retrórsum?
6 Montes exultâstis sicut aríetes: & colles, sicut agni óuium?
7 A fácie Dómini mota est terra: à fácie Dei Iacob.
8 Qui conuêrtit petram in stagna aquârum: & rupem in fontes aquârum.

Hebr. 115.

9 Non nobis Dómine, non nobis: sed nómini tuo da glóriam.
10 Super misericórdia tua, & veritâte tua: ne quando dicant Gentes, vbi est Deus eórum?
11 Deus autem noster in cœlo: ómnia quæcúmque vóluit, fecit.

12 Simulâchra géntium argêntum,& aurum: ópera mánuum hóminum.

13 Os habent,& non loquêntur: óculos habent,& non vidêbunt.

14 Aures habent, & non aúdient: nares habent,& non odorâbunt.

15 Manus habent, & non palpâbunt, pedes habent,& non ambulâbunt: non clamâbunt in gútture suo.

16 Símiles illis fiant, qui fáciunt ea: & omnes,qui confídunt in eis.

17 Domus Israël sperâuit in Dómino: adiûtor eôrum,& protêctor eôrum est.

18 Domus Aaron sperâuit in Dómino: adiûtor eôrum,& protêctor eôrum est.

19 Qui timent Dóminum, sperauêrunt in Dómino: adiûtor eôrum, & protêctor eôrum est.

20 Dóminus memor fuit nostri: & benedîxit nobis.

21 Benedîxit dómui Israël: benedîxit dómui Aâron.

22 Benedîxit ómnibus, qui timent Dóminum: pusíllis cum maiôribus.

23 Adiíciat Dóminus super vos: super vos, & super fílios vestros.

24 Benedícti vos à Dómino: qui fecit cælum & terram.

25 Cœlum cœli Dómino: terram autem dedit fíliis hóminum.

26 Non mórtui laudâbunt te Dómine: neque omnes,qui descêndunt in infêrnum.

27 Sed nos, qui víuimus, benedícimus Dómino: ex hoc nunc.& vsque in sæculum. *Hale-*

lu-jah. Halelu-jah iuxta Masoretas ad superiorem Psalmum pertinet, eúmque claudit, iuxta Septuag. ad hunc,adeò vt eum inchoent. Nempè quia est de rebus lætis,id est,de Dei beneficiis.

In exitu Israel de Ægypto, domus. (&)domus,per Asyndeton. *domus* genitiui casus, vt & *Israel.* Idem dicit in vtroque hemystichio. Israel enim, & domus Iacob Israelitæ sunt,& Iacobæi. *Barbaro,* impio,sæuo, inhumano: vel peregrinæ, & alienæ linguæ, quasi barbarus *a*: Ægyptios esse barbaros scribit R. Selomo, quia lingua sancta non loquuntur *b*, etiam si Herodotus *c* narrat ipsos se nolle dici barbaros, sed potiùs cæteras nationes. Sic Græci olim Barbaros vocabant, quotquot non vtebantur lingua Græca, nisi quòd tandem ab ea appellatione Romanos exemerint. Hebraicè לועז *loëz,* recte Græci, Chaldæus, & Hieronymus hîc barbarum interpretantur. Nam Iudæi etiam hoc nomine Italos appellant. *Vocamus*, inquit Elias in Tisbi, *Iudæos, qui in Italia* לועזים *loëazim simpliciter.* Congruunt Plauto, qui Nævium Poëtam Latinum barbarum vocat, & Iosepho Ben Gorion *d*, *qui post Ianum,* inquit, *regnauit Latinus, qui illustrauit linguam barbaram. Vnde & ab eo lingua barbara appellata fuit Latina.* Inde hanc appellationem extendunt ad linguas quaslibet vernaculas. Nam apud eos בלעז *belaëz,* significat barbarè, vernaculè, nempè Germanicè, Hispanicè, Gallicè, Africè, Persicè,&c. secundùm linguam & gentem, de qua est Rabbinus,qui scribit,& loquitur.

Facta est Iudæa, Iudæorum gens, Iudaica natio. Iudæam, pro Iuda dixerunt, ne quis solam tribum Iuda significaram existimaret. Tùc autem in exitu præcipuè Deus Iudæos,siue Israëlitas sibi consecrauit, & elegit in populũ,quẽ charissimũ præ cæteris Gẽtibus haberet, & peculiari sancto numine & prouidentia regeret, vnde dicit *e*: *Iudæa est*, inquit, *omnis terra* (natura & creationis iure) *at nunc sime audieritis, eritis mihi regnum sacerdotale, gens sancta, peculiũ de cũctis populis.* Ergo *sanctificatio eius*, sancta eius possessio, hæreditas, in qua ipse sanctificaretur, & quã sanctificaret. *Et Israel potestas eius*, siue dominium, in quo ipse peculiariter regnaret, & dominaretur per fidẽ,

a *1.Cor. 14.v. 11.*
b *Psi.80.v.6.*
c *lib.2.*
d *lib.1.c.31.*
e *1.Pet.2.v.9. Ex.19.v.5.&*

adoptionem, legem, benedictionem, beneficētiam: cùm antea Ecclesia non esset alligata certæ familiæ. Nam Iob, Melchisedec, Eliphaz, Baldad, Elihu, Arabes, Lot, Balaam, Nachor, Mesopotamij, ad eam pertinebāt, vt & reliquiæ piorum, qui ex omnibus Gentibus, & populis Noé, & filiorum eius sanctam institutionem retinuerant. Alij interpretantur quantùm ad manifestationem & ostensionem: quasi in exitu demonstratus fuerit esse dominiū & sanctificatio Dei è miraculis, & noua conseruatione. Eò vsque enim mixtus fuerat inter Idolatras, veluti Gens non sancta, aut populus non electus.

2 *Rom. 1. v. 3.* Res aliquando dicitur fieri, quando manifestatur *a*. Ade, Pios quando separātur ab impiis sanctificari, & sanctum Domino effici, qui inter impios vix poterant non esse prophani, vt proinde semper in fidelibus regnis pernicioſa fuerit sectarum diuersitas atque confusio.

In regnis fidelibus pernicioſa sectarum diuersitas.

Alij *Iuda* (sic enim in fonte legitur) non de toto populo, sed de vna tribu Iuda explanāt, vt diuersum in vtroque hemystichio enuncietur, quemadmodum vocabula sunt diuersa, quòd secto mari rubro, cæteris ingredi cunctantibus, nec Mosem & Aaronem sequentibus, tribus Iuda confidenter ingressa sit, primáque Deum sanctificauerit, sicque veluti peculium Domini prima effecta videatur. Adde respici ad regnum. Familia regia est sanctificatio eius, sibi eam ille sanctificauit, vt ex ea educeret semen sanctum Christum. q.d. tam Iuda, quàm reliquæ tribus sunt ditio Domini, sed priuatim Iuda, propter regni, & fidei prærogatiuam. *Eius*, Domini, scilicēt.

b *Psalm. 86. vers. 1.* Relatiuum sine Antecedente, ad intellectum, vt supra *b*.

3 *Mare vidit & fugit.* Prosopopœiæ duæ. Omnia aduentu Dei præter naturæ ordinem commota sunt. *Mare vidit*, hoc scilicèt. i. Israëlem esse sanctificationem, & dominationem Dei. *& fugit.* i. se secuit in duodecim

c *Hæresi 64.* partes siue vias ex Epiphanio *c* & Rabbinis *d* retrocedendo, & in se fugiendo, séque in arctum contrahendo,

d *In Ps. 135.* vt solent pauentes, per sex totos dies vel octo. Nam latitudo maris rubri in loco transitus dicitur esse 20. aliàs 15. milliarium Germanicorum, & 60. Gallicarum leucarum, aliàs 45. ex descriptionibus Ptolomæi, & aliorum. Itaque aliquot dies in transitu consumendi fuerunt, quantumuis Israëlitæ accelerarint, nisi per mo-

Mare 12. vias Iudæ sprebet.

dum miraculi, quod hìc sanè videtur constituendum, quoniam

a quoniam Hebræi omnes putant è mari exiisse die sexto Paschæ, siue exitus, qui esset vigesimus primus Iudæan, iam verò sex diebus è Rameſsè, vnde decimo quarto eiusdem mensis mouerant, peruenerunt ad Mare rubrum *a*. Oportuit igitur nocte septimi transiisse. Nam mane illic submersi Aegyptij eiecti memorantur in littus, in quo erant Israelitæ. Sic aqua liquida, vbi sensit Deum præsentem subitò, instar murorum steterit conglobata & pauens. Alij subaudiunt, præsentiā Domini, siue Dominum (vidit mare.) vt suprà *b*, *Viderunt te aquæ Deus.* Alij, populum Angelo & Mose stipatum.

Quot diebus mare pertransierint Iudæi.

a *Exodi 14. v. 2.*

b *Psal. 76. v. 17.*

Conuersus, reuolutus est in suos fontes *c*. *Retrorsum*, in sua principia, vel in sua anteriora, reliqua eius parte in mare mortuum dilabi solita stante, expectantéque alterius refluxum, vt vna in mare illud sese infunderent.

c *Ioſ. 3. v. 16.*

4 *Montes exultauerunt.* In tristem partem; vt infrà *d*. Terra locum suum saltitarunt præ metu & reuerentia: exiliérunt, cùm transiret populus per desertum. Tertia poetica Prosopopœia de Sinæ, & vicinorum montium concussatione, cùm Deus eò descenderet *e* ad legem ferendam, & per deserta deduceret populum. Illi moti sunt, & tremuerunt ad Dei præsentiam, Deum præsentem reuerebantur, cum veluti sentiebant, vt proinde nihil nocerent populo, feras non laxarent, æstu & cæteris solitudinum incommodis non infestarent, sed ei reuerentiam exhiberent. Alij in lætam hyperbolen. Ob Iordanis & Iordanis exiccationem tam stupendam vicini montes tripudiarunt, partim admirantes prodigium, partim gratulantes populo, de quo loco audiendus R. Isaac *f*. *Exultauerunt*, inquit, id est, *saltierunt per quemdam motum, vt arietes. Non enim est Metaphora, quemadmodum sine figura præcessit Mare vidit & fugit.* q.d. *vti verè Mare rubrum fugit, & cessit locum Israelitis, sic verè montes commoti sunt. Vnde dixerunt Magistri nostri, mōtē Sinai se vertisse & curuasse super eos instar Tmæ.*

d *Verſ. 6.*

e *Exod. 19. v. 19. 20. &c.*

f *Gen. 19.*

5 *Quid est tibi mare?* Apostrophe per interrogationem ad mare, Iordanem & montes: simul & Prosopopœia poetica, qua inanimatis sensum tribuit. Ex qua intelligitur, vt verè mare & Iordanis se secuerunt retrocedendo, ita verè, & citra tropum montes ac colles trepidasse & saltitasse. Quod certè de consequente eos per similitudines petra ad literam verum liquet *g*.

g *1. Cor. 10. v. 4.*

6 *Montes exultastis sicut arietes*, quid vobis, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. A
Nam interrogatio continuatur. Quid vobis mõtes, cur
colles arietum & agnorum ritu exiliuistis? præ pauoc
tantæ Dei maiestatis. Alij, vt & in præcedentibus om-
nibus, præ gaudio præsentiæ Dei, & populi eius: quòd
eius gloria illustrarentur. Quòd aliqui ad descen um
Domini super Sinai referunt, cu quodam terræmotu.
Alij ad scopulos torrentis Arnon, qui vt transiret Israel,
a *Num. 21. v. 15.* salierunt in torrentem a. Alij ad scopulos Iordanis. Alij
ad vndarum cumulos & agglomerationes instar mon-
tium eleuatos. Tu ad genus

7 *A facie Domini mota est*, Interrogationi per subie-
ctionem respondet. *A facie Domini*, à præsentia, id est,
ad faciem & præsentiam domini venientis in montem
Sinai ad legem ferendam, & adoptandum populum Ia-
cob mota est terra. Hæc omnia facta sunt propter Dei
præsentiam & conspectum, & quia ibi apparuit Deus.
Deus Iacob istorum omnium causa fuit & auctor, qui
contraria potest, vt sequenti versu docet. In Hebræo
Prosopopœia est magis Poëtica מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוּלִי
אָרֶץ *melipne Adon huli aretz*. I. *A facie Domini torquere-*
(contigit) *terram*, ducta metaphora à mulieribus in
tormina patientibus. חוּלִי *huli*, enim est inf. cum pa-
ragoge Iod: vel si sit affixum, Meum torqueri quasi re-
ra respondeat. Meum torqueri, meum contremiscere q
fit propter Domini præsentiam. Torqueor (inquit ter-
ra) contremisco ad Dei conspectum, & præsentem ma-
iestatem. Incommodiùs aliqui in Imperatiuo. Torquea-
re. q. d. Cùm videas, ô terra montes concuti, contremi-
ce. *A facie*, hoc loco plus est quam *propter*. Itaque Augu-
stinus præsentiam Dei interpretatur. Clemens autem
Alexandrinus *b* Æschylum tradit, hunc versum sic pa-
b *Lib. 5. Strõ.* raphrasi expressisse. τρέμει δ' ὄρη, καὶ γαῖα, καὶ πελάγεσ βάθος ἁλώσεως, &c. *tremunt montes, & terra, & ingens profun-*
dum maris.

8 *Qui conuertit petram in stagna aquarum*, qui tanta est
potestate, vt contraria possit, & contra rerũ naturã. Ru-
pes enim est durissima, & siccissima, aqua mollissima, &
humidissima & tamen effecit, vt è caute & silice aqua
magna copia effunderẽtur & manarent, & petra duriss-
ma ferro cædi nescia stagnaret aquis, ictu virgæ Mosis.
Nec elicuit, quasi intra venas lateret aqua, sed vertit
medium

medium corporis saxei in fontes, adeò vt ex eius cor-
pore manarent aquæ, non aliunde, vt fit in aliis fonti-
bus. *Petram*, צוּר *Tsur*, rupes, rupis fragmẽtum *a. Rupem.* a *Exo. 7. v. 6.*
חַלָּמִישׁ *Hallamis*, saxum prædurum. Vnde Septuag.
στερεὰν petra in summa parte secta & prærupta: vel
per antiphrasin, ex Euthymio & Hesychio, quæ in sum-
mo vix ferro secari potest. Ex quibus liquet *Conuerten-*
verbum hîc sumi propriè, pro commutatione vide-
licet substantiæ rupis in aquę substantiam, quasi in eius *Transubstan-*
venis non lateret aqua propter nimiam siccitatem, & *tiatio quædam*
non aperte R. Mose *b*. In priore membro sumi possit im- *in rupe facta*
propriè, *conuertit*, id est, effudit, elicuit, eduxit. Nam צוּר *est.*
rupi videtur minus dura & sicca, sicque conuersio eius b *Num. 20.*
esset, non in aquæ substantiam, sed emissionem, vt pe-
nitus aquæ priùs aquam non mittebat, vel etiam actu non
fluebat, iam aquam funderet. Bis enim hoc miraculũ
contigit in Raphidim *c*, & in Cades *d*. *In fontes aquarum*, c *Exod. 17. v. 6.*
in puteum salientem & fontanum, in puteum aquarum d *Num. 20. v. 11.*
viuentium. Nam vt prima petra fudit prope Sinai flu-
entem consequentem Israëlitas vsque ad terminos pro-
missæ terræ sanctæ, per annos 39. ita secunda in Cades pro-
pe Moab fontem dumtaxat, quem proinde Hebræi ap-
pellant Puteum Mariæ.

Hebr. 115.

Non nobis Domine non nobis, In vulgatis Hebræorum
exemplaribus hîc nouus Psalmus incipit. Tamen Kim-
chi agnoscit, vt Septuaginta cum superiore, ac monet in a-
lquibus, id est, emendatis exemplaribus ita continuari:
quod intelligas hanc diuersitatem distinguendi, & nume-
randi non esse in nostris carpẽdam. Est enim ἀνθιγραφὴ
quædam, dum carpit infirmitatem idolorum, ea cum Deo vero
comparans, cuius potentiam & maiestatem elegãter ex-
primat. Adde in aliis, Psalmum alium incipere infrà *e.*
Dominus memor fuit nostri, etsi prior distinctio in duos e *Vers. 20.*
dividit Psalmos Hebræis sit communior. Nostra au-
tem est potior, siue quia veteres, & Kimhi monent in *Hic psalmus*
Masora is codicibus ita fieri, siue quia finis versus *nõ est distin-*
alioqui esset abruptus & imperfectus. *Non nobis*, quos *guendus in*
tam honorificè & potenter eduxisti ex Ægypto & po- *duos.*
pulo barbaro, de istis miraculis gloriosis da gloriam,

sed tibi. Hæc nobis non sint gloriosa, sed tuo nomini Non propter illa laudemur, sed tu ô Domine: nempe propter tuam misericordiam & fidem. Petit defendi & conseruari propter Dei gloriam, non sua merita, à Gentibus impiis & idololatris. *Sed*, בי *chi*, pro אים *Choachim*, sed, verùm, frequens apud Hebræos maximè Poetas. Simplex pro composito.

10 *Super misericordia tua, & veritate tua*, propter misericordiam tuam, (id est, liberalitatem) & veritatē, (id est, dictorū fidem, qua iuxta promissiones factas Patribus, nos ex Ægypto eduxisti) non propter nostra merita, da tuo nomini gloriam. Nam pendet è superiore. Vnde apud Masoretas versum claudit. *Nequando dicant*, eò decidit, *vt qui dicent, vbi est Deus eorum*, Israëlitarū Deus, cuius potentia & magnitudine gloriantur, cùm nihil possit. q. d. Gloriam tuam à Gentium blasphemiis vindica, & illustra.

11 *Deus autem noster in cœlo.* Insignis locus de comparatione Dei & idolorum. Deus noster in cœlis, & cœlestibus rebus agit quæcumque vult. Alij post Kimbi putant sententiam esse bimembrem, per Asyntheton. Deus noster (est) in cœlo (&) quæcūque vult facit, estque omnipotens. *In cœlo*, In cœlo supremo, quod transgreditur corpora cœlestia & terrestria, Augustinus. Possit referri ad vniuersam cœlorum compagem.

12 *Simulachra gentium.* Antithesis. Cōtrà Dij Gentium sunt simulachra stupida, nequeuntia liberare, &c. sine
a *Ps.95.v.5.* sensu & intellectu. Illa mirè extenuat, cùm tamen a dæmonia esse professus sit. Nempè Idola habebant dæmonem assistentem, vel insistentem, qui per illa, & intra illa illuderet, vt motorem, non vt formam, id est, neque animantem, neque informantem. Ex quo illud Abacuc
b *Abac. 2. v. 19.* *b, Non est Spiritus in visceribus eorum.* Nam non erant animata, etsi in eis operaretur dæmon. *Simulachra gentium*, idola, Deorum simulachra.

13 *Os habent & non loquentur.* Rem quidem notam, sed tamen salubri remedio admonitionis inculcat, dicens, Os habent, & non loquuntur, &c. *Hæc enim verba, quò magis aperta sunt, & populariter vera, eò magis incutiunt salubrem pudorem illis, qui talibus simulachris diuinum cum timore cultum exhibent, cáque viuentibus similia venerantur, adora-*

tésque contuentur, eísque veluti præsentibus preces allegant, victimas immolant, vota persoluunt, sicque afficiuntur animis, vt ea sensu carentia existimare non audeant. Ne autem arbitrentur isti hoc solùm nostros libros sonare, quòd huiusmodi affectus humano cordi ex idolis insciscitur, apertissimè scriptum est a *quoniam omnes dij Gentium dæmonia* b. *Vnde non solum Apostolica disciplina dicit, cauete à simulachris & c.* 15. *Aures habent & non audient.* Carent quinque sensibus exterioribus, mente, vita, siue motu interiore e. q. d. In eorum ore, oculis, auribus, naribus, manibus, pedibus, gutture, nulla est potestas, nulla vis videndi, audiendi, odorandi, tangendi, mouendi, loquendi. Hæc quidem habent, sed Metaphoricè, & per nudam similitudinem, non propriè & actu. Hæc enim propriè sunt membra organici corporis potestate sensum habentis. Quare ne in cadauere quidem, vbi semel animam sensus principium amiserit, nisi impropriè, reponuntur apud Aristotelem *f*.

Manus habent & non palpabunt. In manibus & pedibus nullam vim habent. Nam sunt tantùm simulati & spectatici, non veri. In membris inesse oportet facultates & vires quasdam naturales, quarum tamquam secundarum causarum beneficio anima exerceat in corpore suas functiones & munera. q. d. destituuntur primario spiritu interiore, siue anima vitæ, sensus, motus principio, deinde membris, certa vi & facultate dispositaque affectis.

Similes illis fiant qui faciunt ea. Idololatræ sint statuis, insanie & sensu carentibus similes: sint veluti trunci & lapides. Vnde & solent esse stupidi, parumingenioſi, parum apti ad disciplinas subtiliores, naturaliter corrupti, & ad ea quæ naturaliter cognoscuntur, &c. *Qui cōfidunt in eis* per Epexegesin explicat, in quo situ sit propriè Idololatriæ peccatū, nempè in cultu & veneratione idoli, non in fabrica, in fide, spe, caritate, sacrificiis, similibusque eōdem pertinentibus, non in externa affectione & conspectu. Quod in Leuitico apertè ostenditur. Item vbi in Exod. g *Non facies tibi sculptile, neque vllam similitudinem. Non adorabis ea, neque coles*, in Leuitico habetur. h *Non facies, vt adores.* לא תשתחוה *Lexishtahaveh.* Vnde Tertullianus i. *Similitudinem vetans Deus fieri*

Idololatria est in cultu Idoli: nō in fabrica.

a *Psa.95.v.5.*
b 1.*Ioan.5.v.21.*
c 1.*Cor.10.19*
d *q.3.ad Deo gratias. Epist. 49.*
e *Deut. 4. v. 16. 17. Esa. 44. v.19. Baruch 6. v. 17. Sap. 15. v. 9. 10.*
f *Lib. 2. de Anim.c.1. & 2.*
g *Exo.20.v.4*
h *Leu.26.v.1*
i *Lib.2. cōtra Marcionem.*

Imaginũ constructio quæ non vetitas.

fieri omnium, quæ in cælo, & in terra & in aquis, ostendit & causas, Idololatriæ scilicèt substantiam cohibentes. Sub enim. Non adorabitis ea neque seruietis eis. Serpentis æneus effigies posteà præcepta Mosi à Domino, non ad Idolatriæ titulum, pertinebat, sed ad remediandos eos, quos pentibus infestabantur: vt taceant de figura remedij, (id est cruce.) Sic & Cherubim & Seraphim aurea in arca figurum exemplum, certè simplex ornamentum accommodata gestui, longè diuersas habendo causas ab Idololatriæ condi ne, ob quam similitudo prohibetur, non videntur similitudines prohibitarum legi refragari, vt quæ non in eo simulachra tu deprehendantur, ob quem similitudo prohibetur. Hæc patrocinans Ecclesiæ, iam ab eius cunabulis, aduersus istos qui nescium distinguere inter idola, & sacra imagines.

17 *Domus Israel sperauit.* Quamobrem cùm tanta sit vanitas & imbecillitas idolorum, tam vanus cultus, & confidentia. *Domus.* (deest in Hebræo, sed sensim effert) *Israel sperauit in Domino*, non in illis: eóque iubetur, qui adiutor, & protector eorum est, siue, vt Hebræ cè עזרם ומגנם *Hezram vmagannam.i. auxilia & clypeus.* Placuit Masoretis בטח non *Batháh* in Kal. legere, sed בטח *Betáh* in 2. persona Imper. *confide*: etiamsi mox sequatur, *Adiutor eorum*, nostri vel vester. An rectiùs, quiuis iudicet. Eodem iudeinceps hoc verbum legent in Imperatiuo.

18 *Domus Aaron sperauit.* בטחו *Batchú*: Masoræ בטחו *Bitu* Sperate. Aaroniis ab Israele distinguquia Ecclesia perpetuò distincta fuit in duos status cum & clericum, siue populi & clerici.

19 *Qui timent Dominum.* De Gentibus nunc loquitur vt superioribus duobus versibus de Iudæis. Significat Ecclesiam fuisse colligendam è duobus illis populorum generibus. Alij arctant ad Proselytos, qui è Gentibus ad Iudaismum conuertebantur. *Speranerunt*, Masoretæ, *Sperate*, vt suprà.

20 *Et benedixit eis*, beneficia & fœlicitates conuehebræa vox est quidem futuri temporis: sed quia præcedentia tempora in hac lingua concipiunt sequentia, recte Septuag. verterunt per præteritum, vt & vertit sequentes *a*, Rabbini ferè retinent futuri significationem per Eclipsin אשר *asher*, *qui* Dominus (qui) *benedixit*

a 23. & 24.

A mor fuit nostri, benedicet, vel benedicat (per modum Prophetiæ vel precis: vtrumque affert Kimhi) nobis domui Israel, domui Aaron, timentibus Dominum, paruis iuxtà ac magnis. Hîc aliquibus incipit nouus Psalmus, de quo suprà *a*.

21 *Benedixit Domui Israel.* Laicis. Politiæ & Reipub. *Domui Aaron*, clero & ordini Ecclesiastico. a *Vers. 9.*

22 *Benedixit omnibus qui.* De Gentibus, vt vers. 11. *Pusillis cum maioribus*, citra delectum statuum, ætatum, conditionum, sexuum, personarum, vniuersis benedixit. Hebræa sunt generalia. i. non modò sunt nomina ætatum, verùm etiam statuum, &c. quale illud Pauli *b* *Non est Gentilis & Iudæus, circuncisio & præputium, Barbarus & Scytha, seruus & liber, sed omnia in omnibus Christus.* b *Col. 3. v. 11.*

23 *Adijciat Dominus super vos*, benedictionem sup. vel bona ac maiora beneficia, beneficentiam suam augeat in dies magis ac magis, nósque seruet & posteros nostros, vt perpetuò sit aliqua gens, quæ ipsius numen colat & prædicet. דרך תפלה *Derec Thepilla.* siue per quem optandi & precandi, inquiunt Rabbini. Alij iungunt rectè, *Adijciet*, per modum prædictionis, & נבואה *Nebuá.*

24 *Benedicti vos à Domino*, estote scilicèt, vel sitis, vt Augustinus legit. Nam est precatio. Aliqui non tam aptè, quod est, estis, quasi gratulatio sit ad Israelitas de tanis beneficiis. Vtuntur enim Pronominibus, verborum substantiuorum loco.

25 *Cælum cæli Domino.* Per Prolepsin, generale quod posuit, in partes diuidit. Fecit cœlum & terram. Cœlum quidem Domino, id est, sibi, pro sua sede & domicilio, vtque suam illic gloriam communicet: vel Christum, vt in eo regnet pacatè ad suam dexteram. Terram autem quam daret & assignaret, hominibus, vt in ea habitent, tumultuentur, sua negotia gerant. *Cælum* οὐρανὸς, τὸ ὑψαίτατον, cœlum intimũ & præstantissimum, id est, æthereum, regio ætherea, ad discrimen aëris, vt de ceteris cœlis sydereis hæc enuncientur. Vel ex Theodoreto *cælum, non quod videtur, sed illud, quod huius est velut tectum, vti hoc aspectabile nostrum est tectum*, id est, Empyreum, quod minimè circumscribitur, vti idem explicat, in quo scilicèt est thronus gloriæ, κατ' ἐξοχὴν propter

a Ps.67.v.37. pter repetitionem, vt suprà *a*. Qua formula Cantium canticorum, id est, canticum excellentissimum. Supe- mum cœlorum Empyreum est, Domino destinatum aulam regiam: sibi illud reseruauit in gloriæ suæ tium, vbi cum Angelis suis inhabitet, & maiestatem suam communicet. Terram verò dedit inhabitandam & fruendã hominibus. Hebraicè שמי שמים *Haschamuium.schamuium.Cælos. Cælos* (inquam fecit) Do- *mino*, vel, Cœli, Cœli (inquam) Domino (sunt) quod qui per hysterologiam explicant. Cœli (sunt) cœli Do- mini, Domini sunt habitatio atque domicilium. eo- dem sensu. *Domino*. Sibi Kimhi: vel Christo, vt respi- ad realem personarum diuinarum distinctionem. Et datiuus possessionis. Vnde Latinè *Domini* in Gen- *Filiis hominum*, in vsum filiorum hominum. Est datiuus commodi.

Personæ diuinæ realiter distinguntur.

26 *Laudabunt te.* De solenni & publica prædicatione & celebratione, quod alibi vocat confiteri. Adiice Do- mine super nos benedictionem, nec nos interfectos bus dede. Nam mortui, & qui descendunt in infernum vel sepulchrum (hîc enim est דומה *Dumá*, q. silẽtium non שאול *Seol*) non te publicè & solenniter celebra- bunt, non tuas canent laudes, quibus viuentes ædifica- tur, & excitentur ad te colẽdum, & gratias tuas agen-

b Psalm.6. cendas. *sed nos qui viuimus*, &c. Mortui apud viuos habent orationem, neque loquuntur. Sic *b* Kimhi. Da- telligit de impiis, qui verè descendũt in דומה *Dumá*, id est, excisionem, vt ipse exponit, vel silentium (q. etiam nostri Poëtæ Orcum vocant, & silentes mortuos locum silentij infernum, & inferni intimum tabula- tum, Gehennam. *Mox etiam lemures animas dixêre mor-*

c Ps.93.v.18. *tum.* Nam דמה *Dama* silere & excindi, vide supra. Alij de hostibus Ecclesiæ, qui peccatis & infidelitate mortui sunt. Si nos deleri permiseris, quis prædicabit laudes tuas? Num hostes, qui sanctissimum tuum no- men vbique execrantur?

27 *Nos qui viuimus.* Additum præter fontem, ad emen- dam sententiam. Halelu-ja autem clauditur, quia hanc vocem 70. retulerunt ad sequentem Psalmum, pro eius epigraphe & titulo.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Orat simul, & gratias agit, quòd fuerit magno è periculo ereptus. Christo congruit.

Halelu jah, CXIIII. Hebr. 116.

DIlêxi, quóniam exaûdiet Dóminus vocem oratiônis meæ.

2 Quia inclinâuit aurem suam mihi: & in diêbus meis inuocâbo.

3 Circundedêrunt me dolôres mortis: & pericula inferni inuenêrunt me.

4 Tribulatiônem, & dolôrem inuêni: & nomen Dómini inuocâui.

5 O Dómine libera ánimam meam, misérieors Dóminus, & iustus, & Deus noster misetur.

6 Custódiens párvulos Dóminus humiliâtus sum, & liberauit me.

7 Conuértere ánima mea in réquiem tuam: quia Dóminus benefêcit tibi.

8 Quia erípuit ánimam meam de morte: oculos meos à láchrymis, pedes meos à la-

9 Placêbo Dómino: in regiône viuôrum.

Hebræis Anepigraphus. Sept. autem Halelu-jah vo- , in quam desinebat iuxta Masoretas superior ver- putarunt seruire huius argumento. Nam est de re- tis, id est, liberatione è summo periculo.

Dilexi, quomã exaudiet. Dominũ. Abrupta, & ecliptica Neq; enim quadrat, *Quoniam*, sumi pro quia, conti- ue, loco veluti Accusatiui, hoc pacto. Dilexi, quòd audiet, vel exaudiat Dominus. Dilexi exauditionem Domini,

Domini. Hæc mihi placet, gratissimáque est, *Vocem.* Sic & Anonymus, docens Iod in קולי *koli* esse paragogicum, non affixum Kimhi mauult contrarium. Vocem meam (&) orationem meam: *Exaudiet*, exaudire solet. Vsu linguæ futura in rebus solitis & debitis.

2 *Et in diebus meis inuocabo. Et* expletiua particula, vt alibi sæpè, vel emphatica. Quia me exaudire solet, diebus meis, quamdiu viuam, cum inuocabo: vel, etiam diebus meis, etiam quamdiu viuam. Basilius pro *Quia* aurem mihi sæpiùs præbuit, ideò per totam vitam Dominum inuocabo.

3 *Circundederunt me dolores mortis.* Dolores mortiferi & grauissimæ angustiæ, cuiusmodi sunt apud inferos mala ingentia. Pictura poëtica ingëtium periculorum.

4 *Et nomen Domini inuocaui.* At nomen Domini, Dominum inuocaui, dicendo sup. quod sequitur. *Ecquid* uersatiua particula, *at, atqui.* Præsentissimum remedium contra miserias & animi mœrores. Domini inuocatio

5 *O Domine libera animam meam,* אנה *Anà*, blandientis & deprecantis particula. Obsecro Domine. *Deus noster miseretur.* Periphrasis miseratoris, qui a misericordia differt, quòd actum dicat, misericors autem naturam.

a *Psal.* 111. v. 4. Vide suprà *a*.

b *vt Matt.* 11. v. 25. 6 *Custodiens paruulos*, simplices. פתאים *Pethaim*, est nomen ætatis, sed moris *b*. Simplices, qui facile persuadentur *c*. *Humiliatus*, Hebraicè דלותי attenuatus sum propriè, afflictus; at me seruauit Alius humilitate cordis, & summissione animi, virtute,

c *Prouer.* 14. v. 18. *Paruuli non ætate sed moribus simplices.* ex Dei cognitione & sui oritur.

7 *Conuertere anima mea.* Se consolatur per Apostrophen ad seipsum, siue suam animam. *Conuertere*, vt anima mea ad pristinam tuam quietem & tranquillitatem, ne ampliùs perturbata esto, iterum esto & pacato animo, quia tibi Dominus beneficit. *Anima* tuæ mentis.

8 *Quia eripuit animam meam.* Hic versus cadit in sequentem. Claudatur igitur duntaxat virgula. Sic planè necesse, *Animam meam* posità esse pro *te*, mutata persona.

9 *Placebo Domino*, conabor placere. Quia eripuit me morte, quæ mihi imminebat, lachrymis, propulsoque & casus: quia depulit à me omnem tristitiam, ut placeam ei, quoad ero in viuis, quoad viuam &

ambulabo. Placere hîc parere præceptis Dei, ambulare in eius mandatis, ea sequi, vt ex Hebræo אתהלך *ethallec*, patet, vbi *Ambulabo coram Domino in terris viuentium*, vbique terrarum fuero. Vsurpat enim pluralem numerum, propter varia proborum exilia & captiuitates. Aliqui hoc referunt ad vitam sempiternam, vbi vera est viuentium regio, quia illic nullus morbus, incommodum, mors.

ARGVMENTVM.

Pergit gratias agere Deo, à quo fuerit liberatus. Nam hic Psalmus in Hebræo pars est altera superioris.

Halelu jah. CXV.

RÉdidi, propter quod locûtus sum: ego autem humiliâtus sum nimis.

2 Ego dixi in excêssu meo: omnis homo mendax.

Quid retríbuam Dómino: pro ómnibus, quæ retríbuit mihi?

Cálicem salutâris accípiam: & nomen Dómini inuocâbo.

Vota mea Dómino reddam coram omni pópulo eius; pretiósa in conspêctu Dómini mors sanctórum eius.

O Dómine, quia ego seruus tuus: ego seruus tuus & filius ancíllæ tuæ.

Dirupísti vincula mea, tibi sacrificâbo hóstiam laudis: & nomen Dómini inuocâbo.

Vota mea Dómino reddam in conspêctu omnis pópuli eius: in átriis domus Dómini, in médio tui Ierúsalem.

Halelu-jah. Sine inscriptione in fonte, in quo nec Psalmum per se constituit.

1 *Credidi propter quod locutus.* De fidei firmitate & efficacia, *Credidi* (Deo, supp. vt superiore Psalmo *a.*) Propter quod locutus sum, fide in verba erũpente. Credidi Deo, quare non timui loqui: propter persecutiones non intermisi dicere omnem hominem esse fallacem. Paratum *chi* pro עַל בִּי *hal chi* acceperunt, & rectè ex Apostolo *b.* Credidi Deo in meis malis & calamitatibus, propter quod locutus sum, liberè confessus sum & dixi, citra metum, summa cum fiducia, fidem meam sum contestatus, vt intelligamus non tantùm corde esse credendum, verùm etiam ore confitendum, hinc Christus *c: Qui me confitetur coram hominibus, etiam ego confitebor eum coram Angelis Dei d. Ego autem*, etiam si vehementer afflictus. Credidi quidem, sed non desij affligi, & vexari. Vel me autem homines afflixerunt, quia locutus sum liberè quicquid credebam. Chrysostomus explicat de Iudæis multa in Babylone perpessis, Alij de Martyribus, & Apostolis. Tu in genere.

a *Vers.* 1.
b 2. *Corint.* 4. *vers.* 13.
c Ro. 10. v. 10.
d *Luc.* 12. v. 8.

2 *Ego dixi in excessu meo*, in fuga & discessu meo. Vnde Hebraicè בְחָפְזִי *behaphzi*, id est, in trepidatione mea & in præcipiti mea euasione. Cùm præceps fugerem. Græcè ἐν τῇ ἐκστάσει, in stupore, pauore, & perturbatione mentis, qua corripiebar, cernens mihi persecutiones vndique imminere, & obstupescens ad tanta pericula. Aliqui accipiunt pro mentis raptu, & eleuatione ad Deum. *Mendax*, fallax. R. Selomo, & Apostolus *e*, vt alibi *f*. In homine non est sperandum, ab eo salus non est expectanda. Fallit, & mentitur eius auxilium. Est indudus, fidem datam, rebus reflantibus, non seruans. Deus contrà verax id est, fidus, fidem & promissa in vtraque fortuna retinens. Significat se in periculis desertum fuisse ab omnibus, iuxta illud:

e *Rom.* 3. v. 3.
f *Num.* 23. v. 18.

Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Mendacium hîc non opponitur falsitati tantùm, verùm etiam vanitati, & prauitati.

3 *Quid retribuam Domino.* Cùm ergo hanc salutem sim consecutus à solo Deo, quid retribuam Domino pro tot, tantisque erga me meritis & liberationibus? Quid post tot beneficia reddam, redderéve possim Deo? *Retribuit*,

retribuit, tribuit, largitus est. Iam enim *retribuendi* verbum impropriè sumitur. Nam *quis prior dedit, & retribuetur illi?* a Hinc Hebraicè priore loco אָשִׁיב *asiib. redire facio*, posteriore, תַּגְמוּלוֹתָי *Tagmuloth*, à radice גָּמַל *Gamal tribuit*: siue simpliciter, siue operis præcedentis ratione.

a *Rom.* 11.

4 *Calicem salutaris accipiam*, calicem salutiferum, vel testem & indicem saluationis meæ: *accipiam*, offeram, sacrificabo scilicèt, & libabo Domino. Libabo Domino vinum gratiarum actionis pro vita & salute, ipsius beneficio, conseruata. Alludit ad legis ceremoniam, in qua nulla oblatio sine libatione, & nullum festum, celebritas, conuiuium, in quo calix vini non benediceretur, & in orbem non daretur conuiuantibus gustandus in gratiarum actionis, charitatis, & communionis sacræ symbolum, ad quem puto respectum b à Luca, cùm de secundo Christi calice sic scripsit: *& accepto post cœnam calice gratias egit, & dixit, Accipite & dividite inter vos: Amodò enim dico vobis, quòd non bibam de hac generatione vitis, quoúsque Dei regnum veniat.* Commodè transfertur ad calicem Eucharistiæ, quòd eius typus essent libamina. Quin & calicem gratulationum inter sacrificandum leuare, & pro salute accepta, vel postulata offerre solebant. Audit hîc R. Dauid. *Calicem salutùm attollam*, q. d. *cùm agitabo conuiuium & hilaria, leuabo calicem vim, & confitebor illi super eo in conspectu multorum, & memorabo salutem eius, quam me ipse seruauit. Atque hunc calicem vocat Salutum.* Chaldæus, & R. Mose videntur exponere *Calicem*, poculum nectareo, Poëticè: *Calicem redemptionum*, & *salutem feram in futuro sæculo.* Alij, martyrium, afflictiones, è Cypriano, c & Basilio, vt alibi sumitur. d q.d. Parato animo hauriam, quicquid mihi Dominus immiserit. Paratus ero ad quælibet perferenda propter te. Qui calix est salutaris, quoniam in cœlum reproducit.

b *Luc.* 22. v. 17. & 18.
c *lib.* 3. *ep.* 25.
d *Luc.* 22. v. 42. *Matt.* 20. *ver.* 42. & 26. *vers.* 22.

5 *Vota mea domino reddam.* Ad votiuas oblationes & sacrificia restringit R. Mose e: נֶדֶר *Nedaba* (inquit) *dicitur est de donariis, quæ offeruntur ad ædificationem ædis sacræ.* נֵדֶר *Neder autem* (votum) *absolutè de sacris altaris*

e *Leuit.* 22.

vt in Psal. *Tibi sacrificabo hostiam laudis, & vota mea Domino reddam.* Rectiùs Abben Ezra in genere. *Coram*, in Ecclesia, publicè. Liberatus persoluam, quæ voui Domino. *Pretiosa*, rara, cara. Tanti suos æstimat, vt eorum necem rarissimè permittat. Tanti suos facit, vt eos non faciè ab impiis necari sinat, vt iam sum sæpissimè experta. Sic Rabbini. Nostri, magni pretij, gratissima, quoniam ad vitam introducit *a*. Cyprianus, vt referatur ad illud Apostoli, *Seminatur in ignominia, surget in gloria. b*. Martyrum proborũ tanti est pretij coram Domino, vt pro eaquæ vitam æternam reddat.

a Ibid.

b 1. Corim. 15. vers. 42.

6 *O Domine quia ego seruus tuus.* Sententia cadit in sequentem versum. *O Domine*, En Domine, qui tuus sum cultor, ac tuorum cultorum filius, *dirupisti mea vincula*, méque liberasti è malis. Itaque אנה *Anna*, particula hîc exclamantis, blandientis, vel iuxta Kimhi & Abben Ezra *c* Confitentis, *O, certè*, non obsecrantis, *Obsecro quæso*. Malunt alij esse Aposiopesin. O Domine (promissa faciam) quia ego, &c. *Filius ancillæ tuæ*, non solùm voluntate & adoptione seruus tuus sum, verùm etiam natura, tuus quasi vernaculus. Ad extenuationem sui, meminit ancillæ, & quia religiosior patre.

c Exod. 32.

7 *Dirupisti vincula*, calamitates, persecutiones dissipasti. *Hostiam laudis*, sacrificium pacificũ, in gratiarum actionem. תורת *Toda*, de quo alio Psalmo. Basilius de confessione è cordis affectu proficiscente, siue de animi sacrificio, vt hanc hostiam opponat cruentis & Mosaicis. 8 *Vota mea domino reddam.* Ex hoc versu Masoretæ clamarunt. *In atriis*, ad ostium tabernaculi, ante quod erant atria virorum, & fœminarum. Vel est plurale pro singulari, per Syllepsin: de atrio sacerdotum, *In medio tui Hierusalem*, extra te, ô Hierusalem, extra quam non licebat sacrificare: vt doceremur extra Ecclesiam, siue Ecclesiæ communionem, sacrificia à Deo non probari.

Extra Ecclesiam sacrificia Deo non probantur.

ARGV

ARGVMENTVM.

Inuitat omnes Gentes ad Deum collaudandum, ob Christum exhibitum. Rom. 15. v. 11.

Halelu-jah. CXVI. Hebr. 117.



Audâte Dóminum omnes Gẽtes: laudâte eum omnes pópuli.

2 Quóniam confirmâta est super nos misericórdia eius: & véritas Dómini manet in ætẽrnum.

Halelu-jah, claudit superiorem Psalmum, secundùm Masoretas, vt hic sit ἀνεπίγραφος. Secundùm Septuagin. hunc incipit, pro inscriptione. Et certè nihil eius argumento lætius annunciari potuit.

1 *Laudate Dominum omnes Gentes.* De beneficiis Messiæ Psalmum intelligi etiam Hebræi confitentur, vt R. Dauid, inter quæ maximum, Gentium vocatio, vt ex sola misericordia illæ Deum honorent: Iudæi autem ex promissionibus. *Gentes*, Pagani. *Populi*, Iudæi. Euthymius. Et certè vtrisque diuersa verba attribuuntur. Gentes הללו *Halelu*, lætè & hilariter colite, celebrate Dominum. Populi, שבחו *Sabbehu*, laudate simpliciter, mitigate. Quasi maior fuerit Ecclesiæ è Gẽtibus potissimùm collectæ lætandi occasio, quàm Synagogæ, ob copiosiorem gratiam, & minorem salutis spem. Possint etiam Gentiles populorum vocabulo affici, vt idẽ dicat vtroque membro, per Epexegesin.

2 *Quoniam confirmata est.* Ex Græco ἐκραταιώθη, & ex Hebræo גבר *gabar*, id est, roborata, siue multiplicata est. Inualuit (vt nõ possit à credentibus eripi) ipsius erga nos misericordia, quæ in vos, ô Gentes, redundabit: nempè humani generis per Christũ redemptio, & cum Deo reconciliatio. *Veritas*, fides, promissorum constãtia: quasi dicat, Gentes de misericordia, Iudæi de veritate Deum laudent. Nam misericordia dicitur, quãdo nulla intercedit promissio: veritas, quando præstantur promissa. Gentes ergo pro misericordia glorificent Deum,

quòd Christum nulla intercedente promissione & pacto sint consecutæ: Iudæi autem, quòd ipsis ad confirmandas Patrum promissiones pro veritate Dei sit exhibitus. Ita hunc locum tractat Apostolus a.

a *Rom. 15. v. 8.9.10.*

ARGVMENTVM.

Gratias agit Ecclesia, quòd post tot rerum discrimina, salutem, & Christum sit consecuta. Matth. 21. ver. 9. & 42. Act. 4. ver. 11. 1. Petr. 2. v. 7.

Halelu-jah. CXVII. Hebr. 118.

CONfitémini Dómino, quóniam bonus: quóniam in sæculum misericórdia eius.

2 Dicat nunc Israël quóniam bonus: quóniam in sæculum misericórdia eius.

3 Dicat nunc domus Aaron: quóniam in sæculum misericórdia eius.

4 Dicant nunc omnes, qui timent Dóminum: quóniam in sæculum misericordia eius.

5 De tribulatiône inuocâui Dóminum: & exaudîuit me in latitúdine Dóminus.

6 Dóminus mihi adiûtor: non timêbo quid fáciat mihi homo.

7 Dóminus mihi adiûtor: & ego despíciam inimícos meos.

8 Bonum est confídere in Dómino: quàm confidere in hómine.

9 Bonum est sperâre in Dómino: quàm sperâre in princípibus.

10 Omnes gentes circuiêrunt me: & in nómine Dómini, quia vltus sum in eos.

11 Circundántes circundedêrunt me: & in nómine Dómini, quia vltus sum in eos.

12 Circa

12 Circundedérunt me sicut apes, & exarsêrunt sicut ignis in spinis: & in nómine Dómini, quia vltus sum in eos.

13 Impûlsus, euêrsus sum, vt cáderem: & Dóminus suscêpit me.

14 Fortitûdo mea, & laus mea, Dóminus: & factus est mihi in salûtem.

15 Vox exultatiônis & salûtis: in tabernáculis iustórum.

16 Déxtera Dómini fecit virtûtem, déxtera Dómini exaltâuit me: déxtera Dómini fecit virtûtem.

17 Non móriar, sed viuam: & narrâbo ópera Dómini.

18 Castîgans castigâuit me Dóminus: & morti non tradidit me.

19 Aperîte mihi portas iustítiæ, ingrêssus in eas confitêbor Dómino: hæc porta Dómini, iusti intrâbunt in eam.

20 Confitêbor tibi, quóniam exaudísti me: & factus es mihi in salûtem.

21 Lápidem, quem reprobauérunt ædificântes: hic factus est in caput ánguli.

22 A Dómino factum est istud: & est mirábile in óculis nostris.

23 Hæc est dies, quam fecit Dóminus: exultémus, & lætêmur in ea.

24 O Dómine saluum me fac, ô Domine bene prosperâre: benedíctus, qui venit in nómine Dómini.

25 Benedíximus vobis de domo Dómini: Deus Dominus, & illûxit nobis.

26 Constituíte diem solénnem in condênsis: vsque ad cornu altâris.

27 Deus meus es tu,& confitêbor tibi:Deus meus es tu,& exaltâbo te.

28 Confitêbor tibi, quóniam exaudísti me & factus es mihi in salûtem.

29 Confitémini Dómino, quóniam bonus: quóniam in sæculum misericôrdia eius.

Allelu-jah, Etiam hæc inscriptio est clausula superioris apud Masoretas.

1 *Confitemini Domino, quoniam bonus*, benignus, beneficus. Dat enim,& remittit.

2 *Dicat nunc*, hoc gratiæ tempore, vel confessionis & publici conuentus. Possit esse particula exhortandi, & blandiendi. Obsecro נא *Na*, vtrumque. Sic infrà *a*. *Israel*, de Laicorum ordine & politico. *Quoniam*,quòd. Iam enim est continuatiua particula, vt & verbus iisdem,non causalis. Contrà, primo versu causalis, non continuatiua.

a *Ver.3. & 4.*

3 *Dicat nunc Domus Aaron*,familia sacerdotalis.Ea autem complectitur reliquos Leuitas & Clericos.

4 *Dicant nunc qui timent*. De Gentilibus fese ad religionem cõuertentibus exponunt, quos גרים *Gherim* siue Proselitos appellant. Fortassè etiam respexit ad Ecclesiam è Gentibus per Christum colligendam.

5 *De tribulatione inuocaui*, Narratio incipit calamitatum, è quibus ereptus sit. *In latitudine*, latè & ampliter & copiosè. Mul a & ampla benignitate. Vel cum latitudine (mea) cum lætitia mea magna & volu-

b *Psal.4.v.2.* ptate,cum securitate, exaudiuit me,vt supra *b*.Antitheses ad tribulationem, siue angustiam primi membri, in latum & spatiosum, ad quietem & securitatem, in latum libertatis locum Opponit latitudinem tribulationi,siue angustiæ.q.d. Exaudiuit me, & posuit me in locum latum & amplum, vt liberè.& citra vllum metum possem spatiari in tuto:ex angustiis in latum,& amœnum campum eduxit. Me hilariter est consolatus, per Metalepsin.

6 *Dominus mihi adiutor*. Vocem *adiutor*,addiderunt ad perspicuitatem.Ad verbũ, Mihi(est),meus(est.) Nam

A inseruit possessionibus.Non tam rectè aliqui *pro me*,vel *meum*. Nam huius literulæ non ea solet esse vis. *Non timebo*, metu nimium deiiciente, & spem omnem excludente.Alioqui quidam est metus in constantem virum cadens, de quo illud *ab altitudine diei timebo a*, *Deus*, quicquid faciat mihi mortalis, & infirma creatura.

a *Psalm.55. v.4.*

7 *Dominus mihi adiutor*. Ad verbũ בעזרי *Behozrai*. id est,auxiliantibus me,id est,inter,vel cum. *Despiciam*, despiciam in inimicis meis(malum, vel interitum) proprié.

Prou.28.v.11. 12. & Eccl.1. v.14. & alibi sæpe.

8 *Bonum est confidere in Domino*, magis sup. id est, melius. Alteram enim comparationis particulam omittere solent,Sic sequenti versu.Sic alibi *b*. *Quàm in homine*, quia mutatur aut fortuna,aut voluntas,aut vita.Cuiusmodi mutatio in Deum non cadit.

b *2.Cor.14. & Matt.18.v. 8.9.*

9 *In principibus*,In beneficis propriè נדיבים *Nedibim*, appellantur principes q. benefici, munifici, quòd tales esse, aut esse debeant, non auari, non illiberales, non pastores,& sordidi.Quò respexit Christus *c*, *Qui potestatem habent super eos*, *benefici* (ευεργέται) *vocantur*.q.d.

c *Luc.22.v. 25.*

Melius est sperare in Domino,quã in principibus,issque beneficis,& liberalibus. Ne quidem in principibus beneficentia & largitate illustribus spes collocanda est. Sic pro affertur infrà *d*,vbi & hîc versus repetitur.In Deũ confidentia certa & tuta: In cuiusuis conditionis & ingenij homines,vana & fallax.

d *Psal.145.v.3. & 12.*

10 *Omnes gentes circuierunt me*, A suo exemplo id prodidit eodem sensu sequentibus versibus *e*. *Circumdederunt*, Aduersatiua particula. At nomine Domini,virtute, auxilio (factum est) vt eas vlciscerer, pœnas de eis sumerem, & ex Hebræo אמילם *âmilam*,id est, excinderem,siue perimerem. *Quia*,vacat Latinè. Sic alibi sæpe. Valeriua est particula. Ex quo prætermittitur in Concilio Romano,& Græcis multis exemplaribus Vel quia oratio est ecliptica(est, factum est) Alij durius, putant, dixi, cogitaui, speraui, vel quid simile: vt sit, *In nomine Domini confido*, *quòd perimam eos*. Alij, *In nomine Domini*, idem esse putant quod, *Benedictum (sit) nomen Domini*: vt sit gratiarum actionis formula. Et id rursum durius. Nam sententia plana per

c *11.& 12.*

nudam Eclipsin verbi Substantiui passim obuiam. Ar in nomine Domini (est) quia vltus sum eos. At virtute Domini (effectum est) quòd hostes meos sim vltus. S. Trinitatis opera sunt inseparabilia. duobus sequentibus versibus. Ter enim idem hemistichium intercalat, quòd Sanctissimæ Triadis opera sint inseparabilia, idémque præstent.

11 *Circundantes circundederunt me.* Obsederunt, in malum Sic seq. vers. *Vltus sum*, excidit, vt superiore versu.

12 *Circundederunt me sicut apes*, apum more cum aculeis aliquos obsidentium, circumuolantium, & furiose impetentium. Alij simile referunt ad hostium turbam & multitudinem, non ad furibúdum impetum. *Et exarserunt.* In me vehementer inflammati sunt, & sæuierũt, vt solet ignis spinas comburens. Spinarum ignis, vt & sarmentorum, est acerrimus, etsi breuissimus. Item magnum fragorem edit, & vicina quæque absumpturus videtur. דועכו *Dohachú*, in Pual, *extincti sunt*, vt plerique sed hîc in contraria significatione, *Exarserunt*, vt plerique verbis accidit è Kal & Niphal transeuntibus in Pual & Pual. Hoc enim est simplicius, Masoreticæ distinctioni, siue Athnath accommodatius, duobus proximis versibus congruentius, in quibus Antithesis cœpit in posteriore hemistichio, quàm si priore significatu exponas, quicquid nouitatis spiritu recentiores sentiant. Obsederunt me more apum. At celeriter extincti sunt sicut spinarum ignis, atque in nomine Domini excidi, siue vltus sum eos. Nostris assentitur Chaldæus, verum דלקון *delakun*, ardent, & R. Selomo, docens hoc verbum significare propriè insilire, & transferri de loco in locum, de flamma in flammam.

13 *Impulsus, euersus sum, vt caderem*, ab inimicis ea causa emotus sum, vt caderem, vt prosternerer. In Hebræo est Apostrophe ad hostem, qui populum Domini acerrimè oppugnat. Impellẽdo impulisti me (ô hostis) ad cadendum. Vel ad peccatum. O peccatum, deiecisti me, &c. E Chaldæo, *Impulsione* (inquit) *impulit me peccatum, vt caderem, sed Verbum Domini adiuuit me.* (Semina λόγῳ solet inspergere.) *Et*, At, verùm Dominus succurrit mihi, adiuuit me suo præsidio.

14 *Fortitudo & laus mea*, cantus, musica mea, propria. *In salutem*, mihi fuit saluti. Repetitur hic versus è triumphali Mosis cantico *a*.

a Exo. 15. v. 3.

15 *Vox exultationis*, iubilationis, cantus, vociferationis. *Salutis*, vox gratiarum actionis pro vita & salute conseruata in tabernaculis iustorum (auditur.) Iusti in tabernaculis voce iubilante, & gratia agente, plausu & fausti clamoribus pro salute, & liberatione ista, quæ sequuntur, & qualia Moses *a* in suo Epicinio, persequuntur. *Salutis*, partæ victoriæ.

a Exo. 15. v. 6.

16 *Dextera Domini fecit virtutem*, potentia Domini, non humanæ vires, Hæc est vox Epinicij, quam audiri fecit in tabernaculis iustorum, per Mimesim triũ verborum. *Virtutem*, fortitudinem, fortia. Sic in sequenti hemistichio, quod aliqui restringũt ad insignem de morte & Satana victoriam. *Exaltauit me.* *Me* addiderunt Septuag. vt Eclipsim contextus sueplerent. רוממה *Romemach* enim est Piel Merubá, vt nihil sit necesse regere nos ad nomina Toar, verteréque, Dextera Domini excelsa. Quòd ab hostibus seruatus sit, & vitam consecutus sit, Deo agit gratias. Tertiò dexteram Dei celebrat, per Anaphoram, propter sanctissimam Trinitatem, vel secundùm recentiores, ob animi affectum pauciorem. Vbi per *Dexteram* aliqui Christi humanitatem intelligunt, quòd illa sit Dei organum, sicuti dextera humani corporis.

17 *Non moriar sed viuam*, rectè, nam כי *chi*, pro כיאם simplex pro composito poëticè, vt suprà *b*. Non moriar, vt verebar, præ malorũ mole sed adhuc viuam, narrabo Domini celebrabo, quibus me potenter, à morte eripuit. Quod refert ad resurrectionem Euthymius: ad effectum Euangelij, *Qui credit in me, non morietur, sed viuet in æternum c.* Verùm hæc sunt mystica.

b Psl. 113. v. 9

c Ioa. 5. v. 47.

18 *Castigans castigauit me*, non in perniciem. Correxit me paternum in modum, non hostilem, vt qui me diligens nec velit perdere, Vnde יסר *Iasar*, qua voce vtitur & est flagellare, virgis cædere, apud Rabbinos, vt parentes & præceptores solent pueros. *Et.* At, aduersatiua particula. Atque hîc finit Mimesis. Nam de ea est etiam versus.

19 *Aperite portas iustitiæ.* Apostrophe ad sacerdotes & Leuitas, vt sibi aperiant portas templi & Ecclesiæ, quò solenniter Domino agat gratias pro vita & salute cõseruata ipsius beneficio. *Iustitiæ.* Iustificationis,

intra

intra quas homines iustificari solent. Portas templi (Allegoricè cœli) appellat portas iustitiæ & virtutis, quoniam intra eas Deus homines iustificat, ob remissionem, quæ illic fit, Sacramentorum, & verbi Dei mysterium. Item quoniam per eas iusti ingrediuntur ad laudandum, & celebrandum Deum, exclusis cæteris. Vnde aditu templi in Ecclesia bene ordinata pœnitentes, lapsi, energumeni, profani denique prohibentur, ac id instituto Ostiariorum officio & gradu *a*. Illic enim dicitur, *Canes foras* Prosper. Et sic mox mutato numero, *Hæc porta Domini* (est) per quam iusti intrabunt, id est, intrare solent. *Porta Domini*, porta templi Domini (est) Metonym. *Iusti*, Epithetum fidelium, qui sunt per fidem & fidei mysteria iustificati, Circumcisionē olim, Baptismum hodie. Hi in eam *intrabunt*, id est, intrant, vel intrare solent, & debent. Futura in rebus solitis & debitis. Quin & ingressus templorum patere non debet impuris.

a Mal. 1. v. 10. Apo. 22. v. 15.

20 *Confitebor tibi Domine.* Summa precis in Ecclesia habendæ. *Confitebor tibi*, gratias agam tibi, quòd me meis malis & calamitatibus exaudieris, & salutem attuleris.

21 *Lapidem quem.* Anastrophe. Cuiusmodi locutiones reperias apud Ioannem vt *b*: *Sermonem quem audistis, non est meus.* Quos contra Vallam nimium syllabarum aucupem sequitur Virgilius, *Vrbem, quam statuo, vestra est*, & Plautus in Amphytrione, *Naucratem, quem tenere volui, in naui non erat*: & Cicero ipse *c*, teste ipsorum Valla: & Terentius, *Eunuchum, quem dedisti nobis, sycophantam dedit* Vbi Donatus: est casus (ait) pro casu. Quintus modus frequens est apud Græcos, vt scilicet construāt antecedens, cum Relatiuo. Quem lapidem (Christum Metaphoricè) reprobauerunt, & reiecerunt ædificātes (Iudæi, præsertim sacerdotes, & Pharisæi, structores Ecclesiæ veteris propter munus docendi eam, & gubernandi) hic factus est lapis angularis illius Ecclesiastici ædificij. Improbatus enim Christus, reiectus, & expulsus, quasi lapis inutilis, & nulli rei aptus, Rex tamen euasit, & velut lapis angularis excelluit. Ecclesia comparari ædificio non est nouum *d*, De hoc loco vide Matthæum, Marcum, & cæteros *e*. *In caput anguli*, Appellatur potiorem ac digniorem ædificij locum. Lapis

b c. 14. v. 24.

c 4. ad Herēnium.

d 1. Cor. 3. v. 9. Es. 28. v. 16

e Matt. 21. v. 41. Marc. 12. v. 10. Luc. 20. verſ. 17. Act. 4. v. 11. Rom. 9. verſ. 33. 1. Pet. 2. v. 7.

f Es. 28. v. 16.

a Lapis angularis. vt qui totum ædificium Ecclesiæ sustineat, & duos parietes, id est, Iudæos & Gentiles in vnum angulum, id est, in vnum corpus Ecclesiæ, cuius ipse est caput, coagmentauerit *a*. Sic enim lapis angularis non totum duntaxat suum implet, verùm etiam duos parietes connectit & cōtinet. Vaticinium de Christo passo, & capite Ecclesiæ post resurrectionem effecto. Chaldæi Dauide, qui primùm reiectus, deinde factus rex populi.

a Eph. 2. v. 14.

A Domino factum est istud. Salus hęc nobis admiranda, à Deo facta est. Solū Deum habet auctorem & causam. Humana vi contingere non potuit, hominem à principibus, tamquam impium & pestiferū, in crucem sublatum, paulò pòst pro salutari Deo omnibus terrarum finibus coli, regnúmque illius eò magis longè lateque propagari, quò vehementiùs oppugnaretur. Vel vt ait Chrysostomum. *Istud*, ista conciliatio diuersarum nationum in vnum Ecclesiæ corpus, non facta est humana ope.

Hæc est dies quam fecit Dominus, qua videlicèt lapis Christus factus est in caput anguli. Quod exponunt de Christi resurrectionis, exaltationis, & glorificationis Domini: vel de tempore nouæ legis, tēpore gratiæ, tempore acceptabili, die salutis *b*. Vel de die redemptionis nostræ, & salutis per Christum partæ. Nulli enim alij dies vnquam tam læti, pulchri, & salutares humano generi illuxerunt. Tum enim tyrānis Diaboli tristissima euersa, peccatum sublatum, mortis aculeus extinctus, labes miserorum absterſæ, iustitia, gloria, vitáq; sempiterna in vniuersum mundū introducta. Arnobius de die Dominica. Hi omnes dies sunt gaudij tempora.

b Esa. 49. v. 8. & 2. Cor. 6. verſ. 2.

25 *O Domine saluū me fac.* Vel, Obsecro Domine אנא, hæc particula etiā est obsecrantis. *Saluum me fac.* Prosperum Me, nec habetur in Hebræo, nec in Gallicano interpretio: idque fortasse aptiùs, Hæc enim est vox populi in Euangelio pro salute regis Messiæ, *Hosanna filio Dauid*, id est, Saluum fac filium Dauidis (Nam verbum Hosanna, ferè constructur in hac lingua cum datiuo. *Benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in excelsis*, id est, Saluum fac, inquam, ô Domine, qui es in excelsis, atque in cœlis habitas. Sic hoc loco, ô Domine, salvum fac (lapidem hunc reprobatum, i. Christum) bene

Mat. 21. v. 9.

cum

cum prospera, ne occumbat contra hostes suos & nostros. Benedictus & fœlix (sit) ille, qui quidē venit Dei nomine. Precatur enim populus Deum, vt hunc regem & ciuitatem conseruet, regnúmque fortunet. Retinuit interim potest hoc pronomen. Nam nō alienè D. Hieronymus, Eusebius, Theophylactus putant *Filio Dauid*, illic construi cum verbo *Dicentes, Dicentes Hosanna, filio Dauid*, hoc sensu: Dicebant populares filio Dauid Christo, Hosanna i. Salua obsecro (nos ô Christe, ô rex) *Saluum fac*, Hebraicè הושיעה נא *Hosiah na*. Hosanna obsecro, quod postea cōtracta dicitur הושענה *Hosanná*, non tantùm ritu Syriaco, verùm etiam Biblico. Sic enim contracta hæc vox propter gutturalem reperitur apud Ieremiam *a*, & suprà *b*, ne quis censeat cum imperitis & impudentibus istis Caluino & Beza lectionis Euangelij esse corruptam. *Si me* subaudias. O Domine, me populum tuum libera de captiuitate, perfer salutem humani generis tamdiu à patribus expectitam. *Prosperare*. Actiuè. Prospera Christum, da prosperitatem Deponens actiuum, vt Græco εὐόδωσον, & Hebraico הצליחה נא *Hatsliha na* respondeat. Benè nunc prospera, benè fortuna, ô Domine, hunc lapidem Christum, vel me. *Benedictus*, fœlix sit, benè ei sit. Vel, collaudatus, celebratus: vtrumque enim importat. Incommodè putant esse verba sacerdotum excipientium regem populum intra fores templi. *Qui venit* præsenti tempore. הבא *Habba*. Hé enim haiedià, propriè cum patrocinio. *In nomine*, mandato, & potentia Dei ad tollendos hostes nostros, peccatum, mortem, Diabolum, eiusque opera.

a *Ier. 31. v. 7.*
b *Psalm. 86. (iuxta Hæbræorum calculum) ver. 2.*

25 *Benediximus vobis de domo.* A Deo vel Christo, populus, siue Psalmographus à persona populi se cōuertit ad Apostolos, & discipulos Domini, Fœlicitatē optantes, benè precamur vobis, qui estis *de domo Domini*, qui estis eius domestici, vos laudamus. *Benedicere aliquem*, collaudare aliquem, fœlicitatem ei optare, bene precari, quādo enunciatur de rebus creatis. Et sic apud Plautum *c Benè quæso dicatis mihi inter vos & mihi absenti eximan*, id est bene precamini. Cui contrarium, *Maledicere*, id est, malè precari, apud eundem in Pœnulo *d*. Deus autem benedicit alicui alio sensu, id est, fauet, beneficium confert, prosperitatem, & fœlicitatem immittit. Si verba

c *In Milite Act. 4. Sce. 8.*
d *Act. 3. sce. 3. & Rudent. Act. 3 scen. 2.*

populi continentur ad Dominum, Benedicimus vobis (Christo, & Deo Patri) ex hoc templo: vel, Nos qui sumus de domo Domini, eius domestici. Nam Deus (est) Dominus, & illuxit nobis, apparuit nobis, atque illustrauit suo aduentu, miraculis, doctrina, gratuitis beneficentia, & maiestate. Vnde apud Apostolos aduentus Domini ἐπιφάνεια. Rabbini putant esse verba sacerdotum ad populum se ad templi ostia offerentem. Ille ferē Nostri responsum ad populum *a*, dicentem, *Aperite mihi portas*, Sacerdotum enim est populo benedicere *b*. Nos qui sumus de domo, siue intra domum Domini, benedicimus vobis, Deum super vos inuocantes, &c. *Deus Dominus*, est supp. Vel, *Vau* siue *Et* redundat, tantùm conuertens futurum in præteritum. Nisi malis sumi pro *Qui*, vel *quia*, vt suprà *c*. Benedicimus vobis de domo Domini, qui Dominus Deus illuxit nobis hoc suo claro aduentu.

a *Vers. 19.*
b *Nu. 6. v. 23.*
c *Psal. 89. v. 4*

27 *Constituite diem solemnem.* Formula præconij, qua progebant populo futurum postridie festum. Abbenezra *d*, vt se ad sacrificia offerenda præpararent. Nam in illo Exodi loco clamauit Aaron & dixit, *e Festum Domini erit*, sic hîc, *ligate festum*, (festi victimam) funibus, vsque ad aram preparate in crastinum, de ea hodie vobis prouidere. Sed Septuag. sequuntur dumtaxat sententiam, & alluſionem vmbræ ad veritatis lucem vertunt, quod in Euangelio victimæ illæ cruentæ essent purgatæ, & secreto cultui cessuræ. *Diem solemnem*, festum prouectum. *In condensis*, frondium & ramorum, in ramosis, in ramosis densis, & perplexis. Die tam læto & frequenti templo redimite atria templi, imò verò totam vrbem & plateas, quæ ipse vectus asina pertransibit, vsque ad altare ipsum, atque adeò vsque ad templi interiora, & ad cornu altaris: frondibus & corollis, iuxta morem festi tabernaculorum ornate vrbem & templum, vt festivitas sit celebrior, & magnificentior. Implerunt ergo Hierusalem ingressus. *f*. Alluditur ad festum Encæniæ, siue Tabernaculorum *g*, in quo etiam Hosanna canebant. Nostri, in frequentibus ex ingressis turbis, in magna multitudine ad sacra solennia conuenientium. Gallicè *en grand presse*. Vnde Psalterium Romanum & Augustinus legūt, *in frequētationibus*

d *Exod. 32.*
e *Exo. 32. v. 5.*
f *Mat. 21. v. 8. & Ioan. 12. ver. 13.*
g *Leuit. 23. v. 40. 41.*

Rabbini

Rabbini Metonymicè exponunt, *Alligate festum*, id est, Festi hostias condensis funibus constituite victimas: densisque chordis, densísque frondibus vestitas, ad vsque altaris angulos, vt Domino mactentur. Sic Chaldæus, *Alligate agnum ad sacrificium solenne*. Nam טלא Talea in eo non puerum significat, sed agnum, vt Hebræis Hoc dicendi genere inuitat ad colendum Deminum solenniter, externo etiam apparatu, sacrificiis, honoribus, propter salutem, & beneficia. עבות Haboth implexum & condensatum significat, & plerumque dicitur de foliis ramísque perplexis *a*, aliquando de funibus intricatis *b*. *Ad cornu altaris*, colligunt aliqui sacerdotem ipsum victimam in atrium adductam primum alligasse ad cornu altaris, deinde solutam in atrij certa parte mactasse. Erant autem altaris cornua propriè non altaris anguli, sed quædam capitella in modum cornuum in altum porrecta in ipsius altaris angulis ex ipsius altaris materie proiecta, siue ad decorum, siue ad mysterium. Nam sacerdos precans, illis innitebatur, vel manus super illa extendebat, aliquando etiam sanguine victimarum inungebat, purificabátque, vt indicatur Exodo *c*.

a vt Leui. 23. v. 40.

b Iu. 15. v. 13.

c Exod. 30. v. 3.

27 *Deus meus es tu*. Dicendo supple. Nam populo Domini præscribitur inuocãdi, & gratias agendi formula.

28 *Confitebor tibi Domine*. Et si hic versus non habetur in Hebræo, non tamen incommodè repetitur è superiore versu *d*, vt gratiarum actio sit ardentior. Beneficium enim aduentus Christi non satis potest recoli, nec memoria eius celebrari.

d Ver. 20 sup.

29 *Confitemini Domino*. Repetit proëmiũ pro Epilogo.

ARGVMENTVM.

Domini legem, verbum & præcepta laudat, quorum amantissimum & studiosissimum se conformare optat, ac precatur. 22. Octonariis. Insignis contra Pelagianos.

Hallelu-jah. CXVIII. Hebr. 119.

אלם ALEPH. id est, *Doctrina*, Euseb. lib. 10. Præpar. Hier. ad Paulã Vrbicam.

1 Beâti immaculâti in via: qui ámbulant in lege Dómini.

2 Beâti, qui scrutântur testimónia eius: in toto corde exquîrunt eum.

3 Non enim qui operântur iniquitâtem: in vîis eius ambulauêrunt.

4 Tu mãdâsti: mandata tua custodiri nimis.

5 Vtinam dirigântur vię meæ: ad custodiêndas iustificatiônes tuas.

6 Tunc non confúndar: cùm perspéxero in ómnibus mandâtis tuis,

7 Confitêbor tibi in directiône cordis: in eo, quòd dídici iudícia iustítiæ tuæ.

8 Iustificatiônes tuas custódiam: non me derelínquas vsquequâque.

Hallelu-jah. Hæc inscriptio in Hebræo desideratur, sed apponitur, propter lætitiæ argumentum, ne Psalmus esset anepigraphus.

Beati immaculati in via, Scribitur ordine literarum, quæ singulæ singulorũ octonariorum versus inchoant: vt intelligamus elementa litteraria ad pietatem esse referenda. Quare Alphabetarium Poëma appellatur Petro Senensi *a*, vt Dauidis alij Psalmi sex, Merrodina Lamuëlis regis *b*. & Threni Ieremiæ, quæ deinde D Hieronymus, & veteres alij non frustrà, nec sine ingentibus mysteriis, & Ecclesiæ sacramentis in hanc literarum seriem digesta existimant. Sed ea nunc non persequor. Illo autem artificio Iacobus Furnius Remensis Iurisconsultus hunc Psalmum transtulit Græco & Latino carmine, nempè vt Græci, & Latini octonarii ad similitudinem Hebraicorum versuum ab eadem litera Græcè & Latinè incipiant. Genus Acrostichis ob argumenti excellentiam, & magnitudinem. Synonymos autem vsurpat, etsi Hilarius neget, promiscua lege & sapientia hæc vtroque numero, Legem,

a lib. 4. Bibliothecæ.

b Prou. 31. Psalmi Alphabetarij & alia in Scriptura huiusmodi plurima.

Mandata,Statuta,Viam,Iudicia, Teſtimonium, Præceptа,Iuſtitiam, Aequitatem, Iuſtificationes, Sermones, Verbum,Eloquium,Veritatem.Nam vel non differunt, vel cùm re idem ſint, eandémque Dei legem & doctrinam ſignificent, ratione & notatione dumtaxat diſtinguuntur,quatenus legis diuinæ qualitates,notæ, perfectiones,proprietates variæ ſunt,ac multiplices Quas in Commentariis R. Dauid explicat, & è noſtris Iuſtinus Martyr a,Origenes b.Hæc ſunt prænoſcenda,ne in horum vocabulorum notione hæreamus in ſingulis verſibus,qui vnum iſtorum ſemper habent,interdum duo & tria,ad copiam dumtaxat & Epexegeſin, præter verſum 122.Nec eſt prætereundum, propter eos qui Patres deſpiciunt,Abben Ezram docere, Dei ea præcepta appellari teſtimonia, quæ teſtimonium habent à Patribus, tamquam teſtibus oculatis,vel auritis: ſúntque lex per Cabbalam,ſiue traditionem accepta ſine ſcripto. Quod repetit verſ 31. Auctor,etſi aliqui dubitent, eſt Dauid, ſiue quia eſt anepigraphus, ſiue potiùs, quia proximus habens epigraphen, prætulit Dauidis nomen, nempè centeſimus nonus.

a 7.92. ad Orthodoxos.

b homil. 11.in Numeros.

1 *Beati immaculati* תמימי *Temimim*, ſunt proprie integri,ſinceri,perfecti,ſimplici corde & candido,quando Tau eſt radicale. Quando autem eſt ſeruile ſignificant immaculatos. Sic enim cum noſtris Septuaginta veteres Hebræi hanc vocem ſolent interpretari. Hinc quit) ולא עולו *veló âlu* absque macula. Quod etiam illic ſequitur Abben Ezra: *Beati*, inquit, *qui vitam puré, & integrè ſecundum legem Dei tranſigunt*. Via vitam præſentem hic ſignificat,niſi malis legem Dei cum Abbé Ezra repetendo *Domini*,per Zeugma, è poſteriore membro. Via Domini,eſt via virtutis,quam Dominus tenendam præcepit. Via etiam pro actione,vt verſ 5.

c Exo. 12.v 5.

2 *Beatis qui ſcrutantur*, ad ſeruandum. Vnde Hebraicè נצרי *notsre*,id eſt, cuſtodiunt. *In toto.* (Et) toto corde, per Aſyndeton ſubaudienda eſt particula copulatiua. Tota animi promptitudine.Vt intelligamus beatitudinem hominis poſitam in ſcrutatione quidem, ſed efficaci & actuoſa.*Teſtimonia*,præcepta, quæ de eius voluntate teſtantur.

3 *Non*

3 *Non enim qui operantur.* Poteſt etiam verti, Et non operantur iniquitatem (&) in viis eius ambulauerunt, id. Beati etiam ſunt, qui recedunt à malo, & faciunt bonum. Aliquot alias explanationes affert Kimhi. Sept. ſubaudiunt relatiuum ש, vt ſæpè fit in hac lingua. Quod aliqui in ſecundo membro reponunt. Non enim operantur iniquitatem (qui) in viis eius ambulant. Alij in negatione,vt Abben Ezra. Etiam (qui) non operantur iniqua,in viis eius ambulant. Quaſi qui malis abſtinent,etiamſi nihil boni exequantur,in his numerentur, qui mandatis Dei inſiſtunt. *Beatus*, inquit Eccleſiaſticus, *qui potuit tranſgredi, & non eſt tranſgreſſus.* Eccl. 31.v.10.

4 *Cuſtodiri nimis*, cum maxima diligentia & ſollicitudine,vt ſuprà a: *Fingis laborem in præcepto.* מאוד *Meod*, *Homè,valdè,vehementer,admodum diligentiſſimè.* Mandaſti per Prophetas,& Doctores, vt præcepta tua ſolidè ſeruentur, ita vt vel tantilla legis tuæ trãgreſſio ad pœnam obliget,reúmque hominem cõſtituat b, פקדים *Pikkudim*.mandata, quaſi depoſita in hominũ cordibus.

a Pſ 93.v.20.

b Leui.26. v. 14. 15. Deut. 28.v.15.

5 *Vtinam dirigantur*, firmentur, parentur, diſponantur viæ meæ,conſilia & actiones,ſiue mundi negotia & occupationes, vt intelligit Kimhi. Omnem iſtorum vim complexum כון *chon* includit. Oprat ſuam vitam ſic inſtitui & præparari, vt numquam à lege Dei aberret: ſic ordinatas occupationes & negotia conſtituí, vt nullum eorum poſſit ipſum auertere à diuinorum mandatorum obſeruatione. Tunc omnia ſibi fœliciter ſucceſſura, neque ſecuturum dedecus & ignominiam. *Iuſtificationes*, id eſt, decreta,proprié,dictata,decreta, iura, vt & infrà c, quo- c Verſ.8. rum obſeruatione haberentur iuſti, vel quæ erant iuſta & æqua.Et ſic deinceps חקים *Hukkim*,ſtatuta eſſe docet Kimhi quorum rationes ignorentur,vt fit in maxima ceremoniarum, & rituum religionis,& legis parte. Vult Septuaginta,vt doceant religionis,& fidei actibus, non operibus tribuendam eſſe iuſtificationem, non moralibus & politicis. Quod ſic Scholaſtici enunciant: *Opera fidelium bona,eſſe meritoria,non infidelium, quantumvis virtute fuerint illuſtria.* Opera quæ ſint meritoria.

6 *Cum perſpexero in omnibus mandatis tuis.* Cùm intẽtus animo ad ea.Si eis faciendis intenderim,ſi ea diligẽter & ſollicitè ſeruauerim, tunc non fruſtrabor votis meis:

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nam est Præteriti temporis. Abben Ezra subtilius. Si intellexerim & comprehenderim, cur illa imperauerit. Nam paucis datum est, vt omnium mandatorum Dei teneant rationem, & causam. Ad verbum בהבינו *behabbithi*, id est, in aspicere me (cùm aspexero ego) ad omnia mandata tua. Aspicere autem ad rem aliquam, est rei alicui intendere, ad eam niti diligenter.

7 *Confitebor tibi in directione*, in rectitudine, recto corde, non fucato, laudabo te palàm & publicè, te prædicabo, & tuas laudes. *In eo quòd didici*, gratias agam tibi in rectitudine cordis, mentèque sincera, quòd didicerim iudicia iustitiæ tuæ, id est, tuam legem iustissimam, tua iura æquissima, & in quibus præscribitur, quid rectum & iustum. Vel, cùm ea didicero. Nam למדי *belamedi*, *In didicisse me* vtroque modo resolui potest. *Iudicia*, siue משפטים *Mispatim*, q.d. edicta, secundùm quæ probi & improbi iudicandi sunt, vel quæ facienda, vitandáve iudicauit, ac censuit Deus.

8 *Non me derelinquas vsquequaque*, vsque nimis, vsque admodum, propriè id est, planè, omninò. Precatur, ne gratia auxiliante spoliętur, Theodoritus. Alij vt Abben, ne me multùm desere. Ne me tanta derelictione desere, vt ea seruare non possim. Anonymus exponit, vsque in sæculum, in omne tempus. Ne me desere vmquam. Kimhi iungit cum *Custodiam*, vt sit Hyperbaton: Iustificationes tua custodiam vsquequaque, & diligenter, ne me modò deseras. Si me non deseruerit, ea in perpetuum seruabo. Secundùm illud Apostoli a: *Omnia possum in eo, qui me corroborat.* Quamquam huiusmodi locutiones, *Custodiam semper, in æternum, b, non obliuiscar sermones tuos*, &c. non tam indicant, quid nobis euenturum futurúmque sit, quasi prophetando de futuris contingentibus. Quis enim donum perseuerantiæ certò sibi polliceri possit, quàm simplex nostræ piæ voluntatis propositum, optatum, desiderium, quo speramus Dei gratia, ac ope nos in actum perducturos, perfecturósque, quod precamur? Sic Præterita pium desiderium præsentis precantium status sæpiusculè. Vide infrà c in sequenti Octonario.

a Phi. 4. v. 13.

b Vers. 16.

Perseuerãtiæ donum nullus sibi potest promittere.

c Vers. 2.

בית BETH, id est, *Domus*.

Eusebius. Hieronymus.

IN quo córrigit adolescéntior viam suam? in custodiêndo sermônes tuos.

10 In toto corde meo exquisîui te: ne repêllas me à mandâtis tuis.

11 In corde meo abscôndi elóquia tua: vt nõ peccem tibi.

12 Benedîctus es dómine: doce me iustificatiónes tuas.

13 In lábiis meis pronunciâui: ómnia iudícia oris tui.

14 In via testimoniórum tuórum delectâtus sum: sicut in ómnibus diuítiis.

15 In mandâtis tuis exercêbor: & considerâbo vias tuas.

16 In iustificatiónibus tuis meditâbor: non obliuîscar sermônes tuos.

a *In quo corrigit*, purgat, purificat, propriè, purã, & reclamam reddit naturam suã ad malum propensam. In quo poterit puras efficere vias suas adolescens, vt non peccet, & à teneris virtuti, & pietati assuescat? Cui interrogationi respõdet per subiectionem, vt pars posterior prioris respõsio, vt etiam R. Mose. *In custodiendo*, &c. perficiat. *Adolescentior*. Hebraicè נער *nahar*, puer, requendis mandatis tuis. Si tuos sermones exequatur quibus vita solet esse dissoluta, & vanitatibus dedita. Hinc Prouerbium Salomonis a: *Stultitia alligata est collo pueri.* Quia ergo homo ab infantia ipsa propẽsus est ad malum b, docet, quo pacto, dum adhuc ætas tenera est, &

a *Prouer. 22. v. 15.*

b *Gen. 6. v. 5.*

flexibilis, mores emendandi sint, ne ferantur in deterrius. Nempè si ad normam legis verbique Dei dirigantur. Hoc enim est proprium diuinorum oraculorum. Quod enim est equino pullo frænum, & domitor, hoc idem est in adolescētibus Dei sermo, Theodoritus. Alij putant non hic esse nomen ætatis, sed conditionis & morum, de eo, qui cupiditatibus suis nimium indulget.

a Es. 65. v. 20. de quo Esaïas a, *puer centum annorum*, & Aristoteles b *puer moribus, non ætate. Viam suam*, vitæ suæ inclinationem & propensionem malam, corruptam suam originem. Figmentum c Scriptura appellat. *Sermones tuos.* In Hebræo est Eclipsis בשמר דרכך *bischmor dreacha*. i. *In custodiendo viam suam* secundùm sermones tuos.

b 1. Ethicor.

c Gen. 6. v. 5.

10 *In toto corde meo exquisiui te.* Me totum tibi conseraui, nec quicquam partitus sum in rerum humanarū concupiscentias, Theodoritus. Hyperbole, vt infrà *Iudicia tua non sum oblitus* Et, *A iudicijs tuis non declinaui.* Quis enim aliquando non declinat à Dei legibus? quis septies in die non cadit? Possunt hæc esse dicta in persona totius Ecclesiæ, vel perfectorum (cuiusmodi alios in hoc mundo Scriptura agnoscit, perfectione viæ, non patriæ,) vt quæ sunt vnius membri, vel totius Ecclesiæ, ea sibi imputet & ascribat, per communicationem. In Ecclesia enim omnia sunt communia. Sic videas Scripturam eodem contextu nunc loqui in persona perfectorum, nunc imperfectorum, vt d: *Non quod iam perfectus sim, &c.* & mox, *Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus,* & e vt carnalis loquitur: *Non quod volo bonum, hoc ago.* Aliàs vt sanctus. Sic compunguntur, & alliciuntur imperfecti, qui tantarum virtutum sibi non sunt conscij, vt timeant, aut saltem optent illam integritatem, ne mendaces & vani precando planè apud Deum inueniantur, & vt tales non sint actu & reverà, sint saltem desiderio & voto. Possunt etiam esse præterita pro præsentibus. Toto corde meo exquiro te. Vt loquatur secundùm eum statum & animi motionem, qua se inter precandum affectum sentit. *Ne repellas me* Ne errare me facias, ne errare me sinas propriè ex Anonymo: falsa doctrina scilicèt, aut impia vita.

Omnes homines peccatores.

d Phil. 3. v. 12.

e Ro. 7. v. 19.

11 *In corde meo abscondi.* Diligenter meditatus sum, animo volui, altè cogitaui, & reposui in mente intima Meraph. ab iis, qui res pretiosas in thesauris recōdunt. Ambrosius interpretatur de mysteriis non publicandis. Ezechias enim peccauit, quòd Babyloniis thesauros suos ostentarit a.

a 4. Reg. 20. v. 13. 14.

12 *Benedictus es Domine*, beneficus & dignus, qui ab omnibus laueris, Theodoritus. *Iustificationes* statuta propriè. Sic solent חוקות *Hukkoth*, & חוקים *Hukkim*, hoc Psalmo reddere, ad vitandam ambiguitatē, ne quis scilicèt intelligat decreta & rationes, quibus Deus regit mundum, & prouidet, cum Abben Ezra. Nam hic statuta designant Dei præcepta, quorum legitima observatione iustificamur, nempè quando id fit, non tantùm secundùm substantiam operis, verùm & secundùm legislatoris Dei mentem, ac consilium. Tum enim iustificant, id est, non solùm nutriunt primam iustitiam, quæ meré est gratuita, verùm etiam augent. Iuxta illud a: *Qui iustus est, iustificetur adhuc.* Et, *Vis ad vitam ingredi? serua mandata* c. Hæc enim dicuntur de secunda iustificatione, quæ gratiæ opus est, simul ac operum.

Opera quomodo iustificent.

a *Apoc. 22. v. 11.*

c *Matt. 19. v. 19.*

13 *In labijs. In*, vacat Latinè. Labiis meis *pronunciaui*, id est, protuli apud populum, ore meo annunciaui, & dona iudicia tua homines mei sæculi. Abben Ezra. Hinc Hebraicè סיפרתי *sipparthi*, id est, narraui. *Oris tui*, quæ per Prophetas & Apostolos es locutus, qui sunt veluti os tuum. Hilarius.

14 *Sicut in omnibus diuitiis*, sicut super omni opulentia & vbertate. Chald. *Sicut super suprema omnium fortuna.* Lætus tam sum delectatus, quàm omnibus iis qui in hac vita, hominibus iucunda esse possunt. Præferet inde d.

d *Vers. 72.*

15 *In mandatis tuis exercebor*, meditabor, loquar, cum mandatis tuis colloquar, ἀδολεσχήσω. Quo verbo Sept. vti solent pro meditari, se exercere in prece, & similibus contemplationis operibus, vt alibi docui, etsi vsu vulgato significet nugari, garrire. Hinc libellus Plutarchi ἀδολεσχίας.

16 *In iustificationibus tuis meditabor*, oblectabo me, Hebraicè אשתעשע *eschtahsthah*, deliciabor propriè in Dei cæremonijs & cultu.

גימל GIMEL. id est, *Plenitudo.*

Eusebius. Hieronymus.

RETribue seruo tuo, viuifica me: & custódiam sermônes tuos.

18 Reuêla óculos meos: & considerâbo mirabília de lege tua.

19 Incola ego sum in terra: non abscôndas à me mandâta tua.

20 Concupîuit ánima mea desiderâre iustificatiônes tuas: in omni témpore.

21 Increpâsti supêrbos: maledícti, qui declinant à mandatis tuis.

22 Aufer à me oppróbrium & cótêmptum: quia testimônia tua exquisîui.

23 Etenim sedêrunt príncipes, & adnérsum me loquebântur: seruus autem tuus exercebâtur in iustificatiónibus tuis.

24 Nam & testimónia tua meditâtio mea est: & consílium meum, iustificatiônes tuæ.

17 *Retribue seruo tuo*, beneficia tribue, benefac, da liberaliter. Verbum retribuendi etiam de gratuitis vsurpatur in hac lingua: nec significat solùm beneficium reddere, sed etiam vltrò & liberaliter tribuere, & beneficiis præuenire. *Retribuit enim Deus per indebitam gratiam bona pro malis*, Augustinus. *Viuifica.* Hebr. אחיה *ehieh*, *Viuam*: sed optatiuè & deprecanter. Vtinam viuam, & seruem sermones tuos, id est, Viuifica me, & fac seruare me. Nam etiam *custodiam* est Optatiui modi. Ad quod ostendendum prius verterunt per Imperat. Eodem sensu Rabbini subaudiunt. ש Retribue seruo (vt) viuam, &c. Non aliter petit vitam, quàm vt præstet se fidelem Dei cultorem, Arnobius. De vita spirituali Theodoritus intelligit, cui peccati mors opponitur.

18 *Re-*

18 *Reuela oculos meos*, retege, velum ab oculis meis aufer, aperi oculos meos, vt aspiciam. Orat pro intelligenda diuina lege, nedum exequenda. Non enim omnes, qui diuina oracula lectitant, horum mirabilia intelligunt, sed qui superno splendore perfruũtur, vt Paulus docet *a*. Theodoritus *Considerabo*, Hebr. ואביטה *vabbithah*, videbo propriè, id est, intelligam. *Mirabilia de lege tua*, mirabiles legis tuæ sensus, abstrusa & arcana legis tuæ, quæ nõ sunt exposita & explicata. Anonymus: Mysteria quæ non sunt quibusliber nota & perspecta, adhibuerunt interdũ Genitiuis in hac lingua, vt Gall. *Les merueilles de ta loy*. Ad arcana scripturæ intelligenda, cœlestis gratia opus *b*.

a 2. *Corin.* 3. v. 13. 14. 15.

b 2. *Petr.* 1. v. 20. & 3. v. 16.

19 *Incola ego sum in terra* peregrinus. Hodie viuus, cras moriturus. Vnde obiter hac vita vtor, ac in ea vnica consolatio est lex tua. Abben Ezra aliò refert. Sum veluti peregrinus, qui de via facilè errat, & hallucinatur. Ita aberrationibus obnoxius, sicut exterus, & nouus viæ. Quare ne abscondas, &c. *Mandata tua*, mandatorum tuorum notitiam & mysteria. Alij, mandatorum executionem ne abscondas mihi, vt ad vitam beatam perueniam, è qua hîc in terris peregrinor. Tanto enim indigeo viatico ad illam vitam. Ne permittas me ignorare præcepta tua in hac peregrinatione.

20 *Concupiuit anima mea*, fracta est, propriè, desiderandi iudicia tua. Languet cupiditate iustæ tuæ legis. In textu est גרסה *garesah*, summum & vehemẽtissimum desiderii exprimitur. Quare Abben Ezra interpretatur, Vehementer incensa est desiderio efficiendi tua cõtra impios iudicia, cupiditate peccatores vlciscendi. Sumit *iudicia* pro iustis vltionibus, non pro præceptis. *Desiderare.* Hęc desiderandi vocatio vulgò ad vehementiam desiderij refertur. Fortassè respexit ad fragilitatem, & infirmitatem animæ à bono abstrahentis, vt non semper pij sensibili desiderio ad Dei præcepta ferri queant. q. d. à carne fragili mihi metuens cupio, vt vel desiderem Dei legem, quæ ab eius expetitione vmquàm per carnis stupo-rem reuocer. *Non quod volo bonum, hoc ago* c. *Deus operatur in nobis velle, & perficere* d. Quare aptè Theodoritus ad infirmitatem refert, quasi Vates exoptet habere hoc infirmum continuò.

c Ro. 7. v. 19.

d *Philip.* 2. v. 13.

Increpasti superbos, perdidisti, per Metalepsin, iuxta

Rabbinos. Simpliciùs, Comminatus es superbis & transgressoribus legum tuarum, pœnam. Superbos eos appellat, quoniam qui diuinas leges despiciunt, in superbiæ morbum incidunt. Theodoritus *Maledicti* sunt. Aliqui in accusatiuo vertunt, Maledictos & detestabiles superbos, qui deerrant à tuis mandatis, disperdidisti, vt proinde meritò amem, & colam præcepriones tuas, nec patia patiar. Sed rectiùs in Nominatiuo, vt sit allusio ad illud *a Maledictus omnis, qui nõ permanet in sermonibus legis huius, nec eos opere perficit.*

a Deuter. 27. v. 26.

22 *Auser à me opprobrium & contemptum*, quem ab illis superbis sustineo, quòd sim legum tuarum studiosus. *Exquisiui.* Hebraicè נצרתי *natsarthi*, id est, custodiui.

23 *Etenim sederunt principes*, etiam propriè. Etiam principes, quorum erat tueri pios & virtutis studiosos *b*, in suis conuenticulis de me lædendo consultabant. *Exercebatur*, meditabatur, colloquebatur cum tuis decretis. Sic me contra principum insectationem muniebam, ac me in rebus aduersis oblectabam, sic illa in rebus tristibus, ac difficilibus in consilium adhibebam.

b Roma. 13. v. 3. 4.

24 *Nam & testimonia tua meditatio*, Hebr. שעשעי *schahasthai*, deliciæ propriè mihi erant in medijs cibus. *Iustificationes tuæ.* Hoc addiderunt, vt obscuritatem Appositionis Hebraicę illuminarẽt. *Etiam testimonia tua deliciæ meæ sunt, viri consilij mei*, id est, & mei consiliarij sunt, tua testimonia scilicèt. Illa mihi sunt à consiliis, ea habeo pro consiliarijs meis. Nam ea in eis rebus, in notionibus adhibeo in consilium. Lex Dei, magistra vitæ & cõsiliarius. *Consilium.* Metonym. pro consultore.

ד DALETH, id est, *Tabularum.*

Euseb. Hieronym.

ADhæsit pauimẽto ánima mea: uífica me secũndum verbum tuũ.

26 Vias meas enunciáui, & exaudisti me: doce me iustificatiões tuas.

27 Viam

27 Viam iustificatiônum tuârum ínstrue me: & exercebor in mirabilibus tuis.

28 Dormitâuit ánima mea præ tædio: confirma me in verbis tuis.

29 Viam iniquitâtis ámoue à me: & de lege tua miserére mei.

30 Viam veritâtis elêgi: iudicia tua non sum oblitus.

31 Adhæsi testimóniis tuis Dómine: noli me confúndere.

32 Viam mandatôrum tuôrum cucúrri: cùm dilatâsti cor meum.

Adhæsit pauimento anima mea, hyperbole summi pauoris & miseriæ, (humilitatis mauult Theodoritus) vt prostrata est, adiacet, propinquauit propriè pulueri. *Anima*, id est, vita mea: vel, iuxta Abben Ezram, persona mea. Vtrumque enim figuratè significat, vt & infrà *b*. Parum abfuit, quin ad sepulchrũ descenderet, præ calamitate. Ego ipse adhæsi pulueri, ac si essem mortuus, vt apud Hieremiam *c*. *Iurauit Dominum exercituum per animam suam*, id est, semetipsum. Humi prostratus sum, ob imminens extremum vitæ periculum. Humi depressa est & deiecta est in terram vita mea, sum in extremo vitæ periculo, & morti proximus propter persecutionum persecutiones. Itaque conserua mihi vitam promissis & miserationibus. *Pauimento* Hebraicè לעפר *lahaphar* pulueri propriè. Terræ & pulueri est, prostrata, humiliata. *Verbum tuum.* Viuere me secundùm tuam promissionem de hoc morris periculi euadere & conseruari es pollicitus. Verbum hîc Dei mandata non denotat, sed promissa, Arnobius & Augustinus. Vita autem Ambrosius, pro iustificare accepit. *Non enim* (inquit Theodoritus) *sine termino petit, sed vitam secundum legem.*

a Psal. 43. v. 25.

b Vers. 28.

c Hier. 51. v. 13.

Vias meas enunciaui, mea negotia, res, facta, vitæ meæ rationes explicaui tibi, Anonym. Alij peccata mea, vias meos. *Iustificationes tuas*, statuta tua iusta & æqua, item

33 *Legem pone mihi.* Vno verbo Hebraicè הוֹרֵנִי *horani.* 1. Doce me. Vide suprà *a*. Sic autem circũloquuntur, vt ostendant homines per Dei verbum & legem exactius doceri, nec priùs aut per reuelationes esse expectandas, interiùs autem per sanctas inspirationes & instigationes. *Exquiram eam.* viam, Ad verb. Et custodiã eam, ad calcem, siue ad extremum vsque id est, semper: vt omittam alias interpretationes minùs simplices. עֵקֶב *Heb.* sonat *vestigium.* Per vestigium eam custodiam, vt quo metuunt de via eam per vestigia sequuntur. Item *Merces operis*, id est, præmium, mercedem, quo modo accepit Abben Ezra custodiam eam pro retributione, quæ proposita est maxima seruantibus eam. Et hoc secuti sunt infrà *b*, vt vtraque intelligentia haberetur.

34 *Da mihi intellectum*, legis tuæ. Intelligere fac me propriè legem tuam scilicèt, per Hypozeugma. Nam hoc Octonario docet opus esse Dei gratia & spiritu cœlesti que lumine, ad intelligendas, amandas, & sequendas Dei leges, vt proinde D. Augustinus eo saepius vtatur contra Pelagianos. *In toto*, Præp. *in* redundat. Intinè, totis animi viribus custodiam legem tuam, si cautè me feceris intelligere, Sic infrà. *e*.

35 *Deduc me Domine*, incedere fac me, dirige me. In viam tuorum præceptorum, dux esto mihi in obeundis tuis mandatis. *In semita.* Aliqui legunt in Accus. Iter ducito me in semitam. Sed nihil opus. Mihi in semita recta versanti præbe te ducem, ne eam deseram. *Volui* mihi in ea placui.

36 *Inclina cor meum* Inclinat Deus in testimonia sua & ad bonum efficienter & per se. Inclinat in auaritiam & mala deficienter, & per accidens, id est, quia permittit cadere, vel subducit suam gratiam. Sic gubernator sua præsentia est causa salutis nauis, sua absentia naufragij. *In auaritiam.* Chald. *in* מְמוֹנָא *Mammona*, id est, pecuniam.

37 *Auerte oculos meos*, transire fac oculos meos, *ne videant*, ne concupiscant. Metaphora à corpore ad animum. Hinc *concupiscentia oculorum* apud Ioannem *d*, & Christus *e*, *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eã, iam mœchatus est eam in corde suo. Vanitatem*, doctrinæ & morum. Vanitas quod inutile est, & stultum vocatur, eiusmodi sunt omnia, quæ in hac vita iucunda videntur ex Eccle-

a Psal.24.

Homo qua ratione doceatur.

b Vers.111.

c Vers.58.

Deus diuersa ratione, inclinat ad bona & mala.

d 1.Ioan.2.v. 16.

e Matth.5.v. 29.

siastæ *a*. Theodoritus. *Viuifica me*, viuere fac me in tua lege & verbo, siue in legis tuæ obseruatione. Sic *Vivificandi* verbum toto hoc Psalmo interpretari Abben Ezra. Aliqui, per tuam legem & verbum.

Statue seruo tuo eloquium, stabili in me seruo tuo eloquium, vt te metuam: vel, firma, imple, præsta tuum promissam mihi, qui seruus & cultor tuus sum, vt te timeam & reuerear. At Theodoritus, firmiter in me pone tuos sermones, constantem me in tuis sermonibus fac, vt timor tui mihi perpetuò incumbat, nequaquam sinens, vt à tuis oraculis deflectam. Ita *Eloquium* non pro rei promisso, sed verbo, & *In* pro *cum*. Kimhi promissum intelligit de successione posterorum Dauidis in regno, vt hoc recidat in Christum Dauidis filium. Ben Ezra *Eloquium*, mauult significare decretum Domini. Confirma decretum tuum mihi, vt tu timeaberis tu timearis. Timor Dei est vnum è donis Spiritus sancti *b*, Quare pro eo habendo meritò precatur. verbum אֲשֶׁר לְיִרְאָתֶךָ *aser lirathecha.* 1. Vt in timorem tuum venire facias me, vt supplet Abben Ezra. Hoc malo, vt sit sensus nostrorum Septuag, q.d. Pone oculos meos legem tuam, vt te timeam. Aliqui אֲשֶׁר *aser*, Pronomen faciunt neutrum. Quod (eloquium) ad timendũ te est.) Alij masculinũ. Qui (seruus tuus) in timore tuo (est,) id est, qui te timet & reueretur.

Amputa opprobrium meum, aufer opprobrium, quo hostes mei afficiunt: ex Anonymo, falsa conuitia & probra. Alij peccatum, quod mihi est probro & dedecori. Mihi enim peccato probrosius, & magis pudendum. *Suspicatus sum.* timui. Hebraicè יָגֹרְתִּי *iagorthi* [illegible] *quod vereor, quod suspectũ habeo, Iucundum*. Hebraicè טוֹבִים *thoum*, bona, vtilia, fructuosa, beata sunt iudicia tua, quæ in pios decernis. Sic enim vocat Dei sententias, quibus pœnam peccatoribus, sanctis pœnitentibus affert, vocat Theodoritus. Nisi forte de legibus diuinis accipere.

In æquitate tua viuifica me, pro tua æquitate & iustitia conserua mihi vitam. Vel potiùs, vt infrà *c* in tuæ legis obseruatione viuere me fac. Mihi optanti viuificam concede, Theod. Tuam æquitatem, tuam iustissimam legem fac seruem, quoad ero in viuis.

a Ecc.1.ver.2.

b Esa.11.v.3.

c Vers.37.

Universidad de Deusto Biblioteca

item iustificantia eos, qui illa seruant, doce me, non solùm vt sciam, verùm vt ea etiam seruem. Hilarius, Augustinus.

27 *Viam iustificationum tuarum*, rationem, vt censet R. Abraham, sed nihil necesse. Præcepta tua doce me, instituere me in tuis iustis legibus. *Iustificationes* hic iam non appellantur חקים *Hukkim*, statuta, vt versu præcedenti, sed פקודים *Pekkudim*, præcepta. *Instrue me*, Rom. num Psalterium, insinua mihi. Ad verbum, Intelligere me fac, & colloquar cum mirabilibus tuis: vel, loquar de mirabilibus tuis factis, verbis, mysteriis.

28 *Dormitauit anima mea*, stillauit propriè, Hebraicè דלפה *dalephaph*, id est, lachrymata est anima mea præ anxietate. Et sic legit Origenes & Ambrosius, quasi Sept. vertissent ἔσταξεν non ἐνύσταξεν. Theodoritus contrà, quare ad desidiam animi & piarum cogitationum remissionem refert, pro qua discutienda vates obsecret. *Confirma*. Hebraicè קיימני *kaiemeni*, i. erige me secundùm verba tua, id est, promissa. Abben Ezra, quale est hoc *a*: *Percutiam, & ego sanabo*. Verbum etiam intelligi possit pro lege Dei.

a Deut. 32. v. 39.

29 *Viam iniquitatis amoue à me*. Falsitatis propriè שקר *Seker*. Eam opponit viæ veritatis, de qua sequente versu. Precatur seruari ab erroribus doctrinæ. *Et de lege tua*. Anonymus monet præpos. מן *Min*, *De*, esse subaudiendam. De lege largire mihi, legem tuam misericorditer tribue mihi gratiam legis perficiendæ, da mihi, eiusmisericorditer, vt legem tuam exequar. Latinè, de lege tua gratificare mihi, misericordiam fac mihi de lege tua. Chrysostomus autem, *Actiones iniquas abige à me, ac pro more tuo miserere mei.*

30 *Iudicia tua non sum oblitus*. Ad verbum, Posui iudicia tua (ante me vt ea seruarem, per Aposiopesim.) Et mihi seruanda proposui.

31 *Adhæsi testimoniis*, præceptis per Cabalam, & traditionem Patrum acceptis, sine vlla alia ratione, vel scripto, Abben Ezra. *Noli me confundere*, Ne permitte, vt excidam spe consequendi fructum eorum. Ne sine, vt ea spes me fallat. Confusio nascitur, quando quod petitur, denegatur Arnobius.

32 *Viam mandatorum tuorum cucurri*, facilè perfeci, & alacriter, & sine impedimento. *Cùm dilatasti*, cùm ex angustiis

angustiis explicuisti me, cùm me lætitia affecisti, Metaphoricè, vt suprà *a*. Tunc expeditè tua seruaui præcepta, cùm mihi tuam gratiam latè & copiosè impertisti, virèsque suppeditasti: quando cor meum consolatione recreasti, quando es me consolatus, tum mandata tua alacriter præstiti. Nam circa Dei gratiam & auxilium, Dei præcepta non seruantur. Per futurum non notatur vis. Curram, quando dilatabis cor meum, scilicèt. Perficiam facilè, quando illorum perficiendorum gratiam, facultatémque præbueris. Nec; enim humana natura absque cœlesti auxilio, quisquam recti agere potest, Theodoritus.

a Psa. 4. v. 2.

Sine gratia præcepta, non seruantur.

ARGVMENTVM.

הא HE. id est, *ista.*

Eusebius, Hieronymus, qui & hîc secundam connexionem literarum incipiunt.

Egem pone mihi Dómine viam iustificatiônum tuârum: & exquîram eam semper.

34 Da mihi intellêctum, & scrudor legem tuam: & custódiam illam in toto corde meo.

Deduc me in sémita mandatôrum tuô, quia ipsam volui.

Inclina cor meum in testimónia tua: & non in auarítiam.

Auêrte óculos meos, ne videant vanitâtem: in via tua viuífica me.

Státue seruo tuo elóquium tuum: in timóre tuo.

Amputa oppróbrium meum, quod suspicátus sum: quia iudicia tua iucúnda.

Ecce concupîui mandâta tua: in æquitâte tua viuífica me.

33 *Legem*

וָיו VAV, id est, Et.

Euseb. Hieronym.

ET véniat super me misericórdia tua, Dómine: salutâre tuum secúndum eloquium tuum.

42 Et respôdebo exprobrántibus mihi verbum: quia sperâui in sermónibus tuis.

43 Et ne aúferas de ore meo verbum veritâtis vsquequâque: quia in iudíciis tuis superâui.

44 Et custódiam legem tuam semper: in sæculum, & in sæculum sæculi.

45 Et ambulâbam in latitúdine: quia mandâta tua exquisîui.

46 Et loquêbar de testimóniis tuis in conspêctu regum: & non confundêbar.

47 Et meditâbar in mandâtis tuis: quæ dilêxi.

48 Et leuâui manus meas ad mandâta tua quæ dilêxi: & exercébor in iustificatiónibus tuis.

41 *Et veniat super me misericordia tua.* Optanter. q. d. immitte mihi tuam misericordiam & gratiam. *Salutare tuum*, salus tua, defensio, éstque Appositio, nisi malis Asyntheton per Zeugma, (Et) salus tua mihi superueniat, mihi contingat. Christum Augustinus exponit.

a *Vers.* 38. *Eloquium*, promissum tuum, vt suprà a.

42 *Et respondebo exprobrantibus mihi verbum*, respondebo, sum dabo conuitiatoribus meis, qui negant te mihi allaturum salutem, quòd speraui in tuis promissis. Construitur cum verbo *Respondebo*. Nam sic loquuntur, vt

b Par. 21. v. 12 alibi b. *Quod respondebo mittenti me verbum.* Aliquem Participio

Participio, exprobrantibus mihi aliquid. Verbum pro re passum. *Quia*, pro quòd particula continuatiua, non causali.

43 *Et ne auferas de ore meo*, ne mihi eripi permittas. Deus enim propriè non eripit, sed diabolus, nisi fortasse valdè ingratis, & dona Dei non agnoscentibus propter peccata, Arnobius. *Vsquequaque*, prorsus, vllo modo, vel vnquam, in perpetuum. Vide suprà *a In Iudicijs*, Vt *seruare*, proximo versu, ita hîc *iudicia*, promissa significant, non quidem quælibet, verùm ea, quæ verbo, lege, & præcepto Dei consignantur. Ne quis putet prorsum discedi a significatu, in quem hæc, & similia iam ab initio accepimus. Nam perpetuò vrget verbum Dei variis vocabulis pro diuerso eius respectu.

a *Vers.* 8.

Deus non auffert verbũ veritatis.

44 *In sæculum sæculi*, cunctis vitæ meæ diebus, Anonymus, tam hîc quàm in futuro sæculo, Ambrosius. Et certè Hebraicè לְעוֹלָם וָעֶד *leholam vehad*, in sæculum & æternitatem. Quod alij vertunt, in sæculum, & vltrà. *Futurum*, inquit Theodoritus, *vitam demonstrat, quæ pura, & sincera diuinarum legum obseruantia cunctis datur.*

45 *Et ambulabam in latitudine.* Hactenus orauit, nunc narrat, inquit Augustinus, idque in Martyrum, id est, rectum veritatis personam, ex Ambrosio *Et ambulabam*. Per futurum etiam verti possit. Sic sequentibus versibus *loquebar, confundebar, meditabar, leuaui. In latitudine* in lætitia, metaphora à corde se gaudio dilatante. Vel ex Theodorito, cum multa facilitate & confidentia, magna libertate, etiam inter persecutiones. Vel in lato, & tuto non in via laxa. Latè incedebam per tua mandata. Gratia spiritus sancti angustiam aufert, & viam dilatat, atque incundã reddit, quæ carni videtur tristis & difficilis.

Spiritus sancti gratiæ vis.

46 *Non confundebar*, non me pudebat ista loqui.

47 *Et meditabar in mandatis tuis*, cum gaudio & multa delectatione contemplabar. Vnde Hebr. אֶשְׁתַּעֲשַׁע *Eshtaashah* delectabar. Præcipua hominis voluptas in contemplatione est posita, vt docet b Aristot. Est autem Antithesis superioris, vt notat Abben Ezra. Quemadmodum palàm coram regibus, quos homines solent metuere, loquebar de testimoniis tuis, ita oblectabam me in illis priuatim, siue publicè, siue in aperto, siue in occulto profitebar tuam legem, & religionem: vt

b 10. *Ethic.*

a *Matth.5.v.14.15.16.*

& præcipitur contra hypocritas *a. Quæ dilexi,* valdè cupi- *dpa*, vt Græci & Augustinus legunt.

48 *Leuaui manus meas ad mandata,* manus admoui mandatis tuis, manus ad apprehendendas leges tuas extuli. Alij, summa alacritate ea perfeci *b. Non enim in sermone est Dei regnum, sed in opere.* Et *c, qui fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* Et *d, non auditores legis iustificabuntur apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.* Leuare manus, extendere manus, & opere perficere. Metaphora sumuit Abben Ezra ab iis, qui cum honore & caritate aliquem excipiunt. Aliàs, leuare manus, pro iurare *e.* Modus rei pro ipsa re. *Exercebor.* Vocabulum Scholasticum אשיחה *aschiha.* Loquar, propriè declamitabo, studebo, exercebo scriptum, elocutionem, &c.

b *1.Cor.4.v.20.*

c *Matth.5.v.20.*

d *Rom.2.v.13.*

e *Ge.14.v.22.*

זין ZAIN. id est, *Hæc,* Eusebius, Hieronymus.

MEmor esto verbi tui seruo tuo: in quo mihi spem dedisti.

50 Hæc me consolata est in humilitate mea: quia eloquium tuum vivificauit me.

51 Superbi iniquè agebant vsquequaque: a lege autem tua non declinaui.

52 Memor fui iudiciorum tuorum à sæculo Domine: & consolatus sum.

53 Defectio tenuit me: pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam.

54 Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ: in loco peregrinationis meæ.

55 Memor fui nocte nominis tui Domine: & custodiui legem tuam.

56 Hæc facta est mihi: quia iustificationes tuas exquisiui.

49 *Memor esto verbi tui seruo tuo.* Præsta, perfice. Neque enim in Deum vlla cadit obliuio, sicut nec pœnitentia. Euthy

mius. *Seruo tuo,* tui ad seruum tuum verbi. Quod verbum mihi seruo tuo promisisti, quo mihi spem fecisti, te salutem daturum iis, qui custodiunt mandata tua. Chrysostomus, q. d. Memento eorum, quæ mihi es pollicitus, per internam scilicèt vocem, vel per Scripturas, vel per Prophetas, Nam tot modis præcipuè nobiscum Deus loquitur. Vel *Sermo* est Datiuus acquisitionis in gratiam, vel vtiliratem serui tui, vt construatur cum *Memor esto. Verbum* autem pro promisso, quod R. Salomo restringit ad promissionem Dauidi factam per Nathan Prophetam. Arnobius, pro Verbo Dei in carne promisso, vt nostrum humanum genus, quod præuaricatione Adæ perierat, recuperaret. *Spem,* in quo me speraue fecisti.

Deus quibus modis loquatur.

Hæc me consolata est in humilitate. Hæc res, hæc promissio. Fœmineum pro neutro Latinorum, more linguæ vt suprà *a.* Hoc me est consolatum in mea afflictione. Hæc mea est consolatio in mea miseria. Periissem in ea malis, nisi verbum tuum me erexisset. *Humilitate,* afflictione & calamitate. Aliqui *Hæc,* spes, è superiori *vbalthani,* id est, *In quo me sperare fecisti.* Nisi habeatur ratio totius sententiæ. Hæc, in quo me sperare fecisti, id est, hæc spes me est consolata. Alij, hæc lex tua. *Vivificauit,* conseruauit. Iampridem me vita defecisset in malorum magnitudine, nisi me eloquia tua consolassent.

a *Psal.26. v. 4.*

Superbi iniquè agebant, in me scilicèt, deridebant me lamenter. Hebraicè הלרצני *helitsuni.* Superbos auget appellat legis Dei, & pietatis contemptores, vel vt ex Augustino persecutores.

Memor fui iudiciorum tuorum à sæculo (quæ sunt) à sæculo: quæ quidem iudicia, iustæque voluntates sunt tuæ æternæ, & à rerum initio vsque in sæculum durãt. Non semper eodem modo regeris erga probos. Alij, *Viam* rectè, à vulua matris meæ. Illic enim incipit usque sæculũ. R. Salomo, & R. Abraham, iudicia pro vltionibus superborum, & suppliciis accipiunt. Consolatus etiam pro piorum liberationibus. Nam iudicia non semper hoc Psalmo accipiuntur pro præceptis. Sic apud Prophetam *b*, iudicia sua, gladium, famem, pestem, & feras bestias Deus appellat.

b *Exech. 14. vers. 20.*

53 *Defectio tenuit me, ἀθυμία* animi defectus, destitutio & deliquium præ zelo, vehemens tristitia invasit me. Hebraicè זַלְעָפָה *Zalhaphah* tremor, vortex, horror corripuit me. *Pro*, propter impios legem tuam deserentes. Quoties cogito impietatem eorum, qui legem tuam negligunt. Dolet Sanctus de impiorum impietate.

54 *Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ*, carmina, cantiones propriè mihi erant tua iura & decreta in domicilio meæ peregrinationis, id est, in hac vita, vel in hoc exilio & captiuitate ad eius fastidium cantu leuandum, & minuendum: calamitates meas solabar cantandis tuis iustis præceptis & legibus. Hoc vnicum erat perfugium in tantis malis. Peregrini solent esse tristes & attoniti laboris autem & itineris tædium cantu solari. Hebraicè זְמִרוֹת *Zemiroth* cantiones musicæ. Vnde hi Psalmi vocantur מִזְמוֹרִים *Mizmorim*, cantiones ad instrumenta musica, vt זָמַר *Zamar* canere instrumentis. Cabbalici amputationes, Metaphora à מַזְמֵרוֹת *Mazmeroth* falcibus *a*, quòd amputent, & abscindant omnes molestias, tumultus, perturbationes, dæmonum insultus, insidias, & motus, q.d. Vbicumque molestiarum & perturbationum timor me peregrinantem corripiebat, his Psalmis illa præcidebam, & frangebam, veluti falcibus, legè R. Ioseph in porta lucis. *In loco* בְּבֵית *bebeth*, id est, In domo propriè.

a *Esa.18. v.5.*

55 *Nocte memor fui*, tempore calamitoso, vel nocturno, cùm cæteri dormiunt quietè & tranquillè, nomen tuum recolo, atque tuæ legi meditandæ vaco in hoc mundo, in quo peregrinor. Tanta est magnitudo voluptatis, quam de eâ cogitans capio.

b *Vers.50.*

56 *Hæc facta est mihi*, hoc, vt suprà *b* Hoc, vt nocte tum recorder, factum est mihi, hæc quæ commemoraui, mihi contigerunt, quia mandata tua diligenter sum executus. Aliqui ad legem. Hæc lex facta est mihi, sum illam assecutus, mea effecta est, quia, &c. vt *Mihi* Darius sit possessionis Hebraicus, pro mea. *μᾶ* Euthymius, Hilarius, Ambrosius ad Memoriam referunt, Augustinus ad Noctem. Sed ad totum complexum est idiotismus.

חֵית HETH, id est, *Vita*.

Eusebius & Hieronymus.

57 Portio mea Dómine: dixi custodîri legem tuam.

58 Deprecâtus sum faciem tuam in toto corde meo: miserêre mei secundum elóquium.

59 Cogitâui vias meas: & cõuêrti pedes meos in testimônia tua.

60 Parâtus sum, & non sum turbâtus: vt custódiam mandâta tua.

61 Funes peccatôrum circumplêxi sunt me: & legem tuam non sum oblîtus.

62 Média nocte surgêbam ad confitêndum tibi super iudîcia iustificatiônis tuæ.

63 Párticeps ego sum ómnium timéntium te & custodiéntium mandâta tua.

64 Misericôrdia tua Dómine plena est terra: iustificatiônes tuas doce me.

Portio mea Domine. O Domine, portio mea (per Appositionem, qui es mea portio, thesaurus, seu pars mea hereditaria) dixi me custoditurum legem tuam: hoc proposui, hoc decreui. Anonymus putat orationem esse vouentem: O Domine, dixi custodire legem tuam, portio mea est. Hoc mihi sumo, hoc accipio pro mea parte, patrimonio, peculio, possessione, dum alij sibi suas opes, honores, & potentiam pro hæreditate constituunt vltrò habent. Habeant alij alias partes, hanc vnam mihi legis, vt suprà *a*. Alludit ad Leuitarum sortem, quibus cum nulla inter Israelitas attributa esset, Dominus se illorum esse hæreditatem dixit, & vt è sacrificiis, primitijs, & decimis viuerent *b*. Alij, vt *Dominus* sit nominatiui casus, diuidunt sententiam, nõ tam rectè. Portio mea Dominus (est.) Dixi me custoditurum legem tuam, hoc vnum me proposui.

a *Psa.15. v.5.*

b *Deut.18.v.1.2.*

58 *Deprecatus sum faciem*, fauorem. Christum Hilarius & Ambrosius. *In* vacat, suprà *a. Meo.* Additum ad explicationem. *Miserere*, Possit esse Mimesis, dicendo supplicationem. *Miserere*, Miserere mei secundum promissiones tuas. *Eloquium*, promissum, vt suprà. Est enim distinguendum, vbi eloquium, verbum, sermo, Psalmo hoc significent verbum & doctrinam Dei, vbi promissionem.

a *Vers.* 34.

59 *Cogitaui vias meas*, mea facta expendi, vitæ meæ actiones consideraui, & conuerti me ad legem tuam moribus exprimendũ. Alij, mea negotia & necessitates.

60 *Paratus sum, & non sum turbatus*, siue recordatus. Hebraicè חשתי ולא התמהמהתי *haschthi velò hithmahma bethi*, festinaui, & non tardaui siue distulit festinaui sine cunctatione ad obseruationem tuorum mandatorum.

61 *Funes peccatorum*, masculini generis. Hebraicè רשעים *reschâhim*, impiorum. q.d. Insidiæ, tendiculæ, retia impiorum implicarunt: vel iuxta alios, deprædatæ sunt me, vt me perdant, vel certè abs te auellant; & tamen non sum oblitus legis tuæ, vt Apostolus *b. Ne quis vos decipiat vel deprædetur per Philosophiam.* Funes Metonym. laquei funibus vel tensi, vel constantes: Chaldæo cohortes & cateruæ (quasi colligationes & congregationes) congregatæ sunt contra me. חבל *Hebel*, & *Funem* & turmam. Vt *c*: *Ecce funis Prophetarum in occursum eius.* q.d. Improbi cateruatim me implicarunt & præditi sunt.

b *Coloss.* 2. *v.* 8.

c 1. *Reg.* 10. *v.* 11.

62 *Super iudicia iustificationis tuæ*, propter iusta tua iudicia & statuta, vel de iustis tuis iudiciis, id est, vt celebrarem tuas leges, & verba, nocte media & concubia, quando peccatores quieti, vel voluptatibus indulgent. Respicit ad nocturnas Dei laudes ab Apostolis iustituendas ἀλληλεφωνία, apud Clementem *d.* Græci exemplaris, Cyprianum, &c. Saltem inde originem nostræ matutinæ, siue, vt loquitur in sua epistola de Christianis Plinius *antelucanæ preces* ducunt. lege infrà *e.* Ad verbum חצות לילה *hatsot laiela*, id est, (In) mediatibus noctis. *Quod non dicitur præsinte* (inquit Abben Ezra *f.*) *de medio noctis puncto, sed quando præterit primum noctis dimidium*, id est, à media nocte, post noctem mediam, in secundo noctis dimidio. Idque, vt ait Zoar, immo & Talmudici *g*, quoniam à media nocte inde

d *Lib.* 8. *Constit. Apostol. c.* 36. *Matutinæ nostræ preces vim de originem habeant.*

e *Vers.* 164.

f *Exod.* 11.

g *C.* 1. *Beracoth.*

pit tertia vigilia siue custodia, quæ cæterarum est quietissima, & tranquillissima. Nam tunc sensus collecti sunt non distracti visis & radis lucis. Vnde & noctu apparere potius Deus & Angeli, quoniam, ratione quietis magis aptior est reuelationibus propheticis. Addit Zoar nunc finiri cursus & impetus malignorum & inuisibilium spirituum tenebrarum, quo adaptat illud *a. Non timebis a timore nocturno, a peste perambulante in tenebris*, &c alio *b*, tres hos versus. *Posuisti tenebras, &c. Catuli leonum, &c. Ortus est sol, &c.* Tunc enim incipit sol tenebrarum hostis ascendere in nostrum hemisphærium.

a *Psalm.* 90. *v.* 5. 6.

b *Psal.* 104.

63 *Particeps ego sum omnium timentium*, socius. q.d. Sum tuas ex iis, qui te timent & reuerentur: cum iis me societo coniungere. Amicum verterat Syrus interpres citante Theodorito. Puto esse Ionathan. Nostri referunt ad societatem vitæ, & communionem bonorum omniũ, & gratiarum spiritualium.

64 *Misericordia tua Domine plena est terra*, terræ incolæ. Nullos terræ incolas pateris esse expertes misericordiæ. Hac tu vtere erga me, docendo tua iusta præcepta, per Metonymia. Etiam vbique terrarum, & locorum bonitas & misericordia lucet, nedum in rebus rationis & vitæ expertibus.

ט TETH, id est, *Bonum.*

Euseb. Hieronym.



Bonitátem fecísti cũ seruo tuo Dómine: secúndum verbum tuum.

66 Bonitátem, & disciplînam, & sciéntiam doce me: quia mandâtis tuis crédidi.

67 Priúsquam humiliârer, ego delîqui: propterea elóquium tuum custodîui.

68 Bonus es tu: & in bonitâte tua doce me iustificatiônes tuas.

69 Multiplicâta est super me iníquitas superbórum: ego autem in toto corde meo scrutâbor mandâta tua.

70 Coagulâtum est, sicut lac, cor eôrum: ego verò legem tuam meditâtus sum.

71 Bonum mihi, quia humiliâsti me: vt discã iustificatiônes tuas.

72 Bonum mihi lex oris tui: super mîllia auri & argénti.

---

65 *Bonitatem fecisti*, benè fecisti seruo tuo, bonis eum cumulasti. *Secundum verbum*, prout es pollicitus, beneficiis multis me affecisti.

66 *Bonitatem & disciplinam & scientiam*, Bonitatem, bonum, vt superiore versu ben gni atem, beneficentiam. Benefacere doce me & de hominibus bene mereri. Ad mores vox pertinet, vt sequentes, *Disciplina, scientia*, ad fidem & notitiam legis. *Et* copulam hanc addiderunt ad explicandum Asyntheton *Et disciplinam*, & sapientiam: sententias & sensa præcipua legis tuæ. Sic Anonymus. Theodoritus castigationem, correptionem, vt sit illud *a. Corripe me Domine, verumtamen in iudicio, & non in furore tuo, ne forte in nihilum redigar.* Sic enim ægrotus sanitatem desiderans ferri incisionem, & cauterium quærit. Cui sequens versus de castigationis vtilitate fauet. Rabbini, quia particula *Et* in Hebræo desideratur, ita eam per Asyntheton subaudiunt, ferè interpretantur in Genitiuo: Quod Maſoretæ significarunt syntactice legentes טוב *Tub*, non טוב *Tob*, *Bonitatem disciplinæ fine gustus*, id est, quicquid est præcipuum & excellẽs in tua lege, doce me. Eius rectam intelligentiam mihi tribue. Gustum appellant Metaphoricè sapientiam, consilium, disciplinam. Ita gustum animi mei affice, vt verorum bonorum suauitatem intelligam, cætera omnia amara iudicem.

67 *Priusquàm humiliarer*, affligerer, ענה *anah*, etiam loqui, respondere, canere. Quare aliqui, sed longiùs. Antequam loquerer, respõderem, canerem, clamarem, ad te scilicèt, id est, antequam te inuocarem, & deprecarer, ego errabam. *Deliqui*, שגג *scogeg*, errabam propriè Aduersa piis prosunt, qui interdum secũdis & prosperis efferrentur, & contra Dei legem peccarent. Propterea, Hebraicè רעיתה *vehatthah*, id est, Et nunc, nunc, quando afflictus sum, mandata tua seruo. Ex afflictionibus discimus Deum colere.

68 *In bonitate tua*, pro tua benignitate, per tuam bonitatem. Hebraicè רמטיב *rmetib*, id est, Et benefacens, doce me statuta tua. Quod aliqui iungunt cum præcedentibus, Bonus es tu & beneficus.

69 *Multiplicata est super me iniquitas*, connexa est, conuinnata, cumulata, addita, ex Anonymo. Cõcinnarunt, confinxerunt artificiosè contra me mendacium superbi & arrogantes. *Scrutabor*, custodiam, Hebraicè אצר *atzar*, Nempè scrutanda sunt mandata Dei, non tam vt discantur, quàm vt impleantur.

70 *Coagulatum*, pinguefactum, incrassatum præ adipe. Crassitie obtusum est cor eorum, ne tua verba intelligat, neque iis delectetur *a*. Vnde Chaldæus hîc fominem meminit: *Incrassatus est, sicut adeps, fomes cordis eorum*, Vnde Apostolus *b*: *Animalis homo non percipit, ea quæ sunt spiritus*. Chrysostomus refert ad hostes, Obduratum est cor eorum aduersùm me. Possit esse Antithesis. Deliciis peccant & voluptatibus, ego verò legem tuam meditor. Illæ meæ sunt deliciæ. *Sicut lac*. Maſoretæ חלב *Heleb*, per quinque puncta legunt, sicut adeps, pinguefactum est cor meum, id est, obtusum factum, & quasi aruina obductum, ne legem tuam scrutentur & seruent. Sept. per geminum Camets, חלב *Halab*, sicut lac: Metaphoricè quidem diuersa, sed sensu eodem, quem aliqui ad tẽpestiuas delicias, & fœlicitatem conferunt. His enim (inquiunt) peccatores, inepti sunt ad diuina. *Meditatus sum*, in deliciis habui, propriè. Antithesis. Ipsi se oblectãt rebus pinguibus & delicatis, ego habeo in deliciis legem tuã, in ea me pasco, & fagino.

71 *Bonum mihi, quia humiliasti*, vexasti, afflixisti. Afflictio erudit *c*. *Infirmitatum afflictio, mater virtutum*. Salmanus *d*.

72 *Super millia, auri & argenti*, plusquàm aureorum, argenteorúmque millia, vtilior meliórque est mihi lex tui lex, disciplina, doctrina. *Lex*. Doctrinam sic nominant vt suprà *e*. *Legem dabit delinquentibus in via*. Et Thorath תורת *Tora, Lex*, deducitur ab תורה *Hora*, docere. Potest Metonymicè significare legis obseruationem. Melior mihi est legis tuæ obseruatio, mihi vti-

a *Hierem.* 10. *v.* 24. *Castigatio appetenda.*

a *Vt Esa.* 6. *v.* 10. *Mat.* 13. *v.* 14. *Exod.* 7. *v.* 13.

b 1. *Corint.* 2. *v.* 14.

c *Hebr.* 12. *v.* 6.

d *Lib.* 1. *de Promid.*

e *Psal.* 24. *v.* 8.

lius est obseruare legem tuam, quàm abundare auteo- a
rum & argentorum millibus.

יוד IOD, id est, *Principium*.

Euseb. Hieronym.

73 MAnus tuæ fecêrunt me, & plasmauêrunt me: da mihi intellêctum, vt b
discam mandâta tua.

74 Qui timent te, vidêbunt me, & lætabuntur: quia in verba tua superspêraui.

75 Cognôui Dómine, quia æquitas iudícia tua: & in veritâte tua humiliâsti me.

76 Fiat misericórdia tua, vt consolêtur me: c
secúndum elóquium tuum seruo tuo.

77 Véniant mihi miseratiônes tuæ, & viuam: d
quia lex tua, meditátio mea est.

78 Confundântur supêrbi, quia iniustè iniquitâtem fecêrunt in me: ego autem exercêbor e
in mandâtis tuis.

79 Cóuertântur mihi timêntes te: & qui nouêrunt testimónia tua.

80 Fiat cor meum immaculátum in iustificatiónibus tuis: vt non confúndar. f

73 *Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt*, condiderunt, formarunt, aptárunt. Manus Dei Antropopathôs eius potentia, qua vtitur ad res fabricandas, sapientia, bonitas siue amor & affectus: quæ etiam digitus appellantur a. Est enim incorporeus, nisi malis Dei Verbum & Spiritum, quibus, tanquam manibus instructus omnia procreauit. Facere de anima: Psalmare, siue fingere, de corpore. In Deo, duo considerantur præcipuè, Essentia

a *Psal. 8. v. 4.*

In Deo tuo considerantur essentia & energia.

Essentia, & Energia. Quoniam autem essentia ipsius est incorporea, membra ipsi attributa Energiæ actiones siue operationes indicant, quæ ad nos descendunt, essentia interim illius intra sese manente. *Da mihi intellectum*, intelligere fac me, erudi me.

In verba tua supersperaui, in tuis promissis speraui vehementer.

Cognoui Domine, quia æquitas iudicia, præcepta tua cognoui esse æqua & iusta. Alij iudicia pro afflictionibus & pœnis. *Et in veritate*, & quia verè, id est, rectè iudicasti & meritò afflixisti me, scio. Kimhi cum Septua. ב b. in Verè, quæ patior, iustè patior.

Fiat misericordia tua. Sit mihi misericordia tua in malis consolationi, secundùm eloquiũ tuum, quod promisisti seruo tuo, vt tu mihi seruo tuo es pollicitus. Tua misericordia mihi consolationem præstet. *Veritate humiliatus*, misericordia ad consolationem instauratur. Augustinus. *Seruo tuo*, ad seruum tuum, vt construatur cum proximis, secundum eloquium tuum seruo tuo facturum, id est, mihi. Sicut mihi seruo tuo locutus es.

Veniant mihi miserationes tuæ, & viuam. Mortuum existimat, diuina benevolentia priuatus, ideo vt recuperet per diuinam benignitatem precatur. Theodoretus. *Meditatio*, deliciæ: propriè, oblectatio.

Confundantur superbi, quia iniustè, quia iniuria affecerunt me, Hebraicè בישקר עותרוני *chisheker hiuathuni* i. quia falsò peruerterunt me, id est, quia falsò peruersum me dixerunt. Non hostibus imprecatur, sed pro eis preces fundit, quandoquidem confusio & ignominia salutem procreat Theodoritus.

Conuertantur mihi. Datiuus Emphaticus, siue commodi & personæ, qui alioqui Latinè vacet, vt *a. Si ignoro te tibi.* Pulchra Antithesis, confundantur superbi. Timentes autem te conuertantur mihi, id est, meo magno gaudio & voluptate. Alij ad me, vt in Romano Psalterio, reuertantur ad me, mihi concilientur, ad me redeant, qui à me erant alienati propter meas calamitates & miserias. Alij, Ad me colligantur pij. qui vitam peregrinam & vagam degunt: sublatis de medio impiis, adiungant se mihi.

a *Cant. 1. v. 8.*

Fiat cor meum immaculatum, perfectum, integrum, omni reprehensione liberum. Fac integrè & perfectè in tuis statutis viuam.

בם

כף CAPH, id est, *Volamamus.* Eusebius, Hieronymus.

DEfecit in salutâre tuũ ánima mea: & in verbum tuum superspéraui.

84 Defecêrunt óculi mei in eló-quium tuum: dicêntes, quando consoláberis me?

83 Quia factus sum, sicut vter in pruîna: iustificationes tuas non sum oblîtus.

84 Quot sunt dies serui tui: quando facies de persequêntibus me iudicium?

85 Narrauêrunt mihi iniqui fabulatiônes: sed non vt lex tua.

86 Omnia mandâta tua véritas: inîqui persecûti sunt me, ádiuua me.

87 Paulóminus consummauêrunt me in terra: ego autem non derelîqui mandâta tua.

89 Secúndùm misericórdiam tuam viuifica me: & custódiam testimónia oris tui.

---

81 *Defecit in salutare tuum*, præ desiderio, (sic enim exprimitur boni desiderij vehementia) ardet, languet ad salutem tuam, concupiscit, ardentissimè salutarem tuam legem, vel tuam defensionem. Alij Christum Salvatorem *a*. *In verbum*, in promisso tuo spem habui.

2 Luc. 2. v. 30. 82 *Defecerunt oculi mei in eloquium*, præ desiderio, & expectatione tui promissi. Vehementissimè expectarunt oculi mei eloquij tui præstationem, & confirmationem, ad eam elanguescunt. Theodoritus etiam de diuina Scriptura, non modò enim deficit, qui diuinam promissionem & liberationem ab imminentibus periculis expectat, sed etiam qui diuina oracula lectitat, & putat horum inuentum sensum, esse sibi consolationem & voluptatem. Per Prosopopœiam transfert ad oculos

oculos, quòd superiore versu de anima dixit, vt nihil deesse sit de interioribus animi oculis dũtaxat interpretati. Deficere etiam hîc animi deliquium pati, & languere præ ingenti desiderio. Non tam rectè aliqui, perire consumi præ assiduo mœrore, & calamitatum more. Dicentes. Dicendo. Prosopopœia, quasi loquantur oculum ardenter expectant consolationem.

83 *Quia factus sum sicut vter*, sicut pellis in exhalatione, vel fumo factus sum, id est, totus areo & contabesco, fractus calamitatibus & tentationibus, cutim habens similem vtri & lagenæ coriaceæ fumo in rugas contractæ, & induratæ. Chald. *Sicut vter suspensus ad fumum.* Nostri docte קירטור *Kitór* verterunt pruinam: & vox generalis sit ad omnes siccas exhalationes in aerem sublatas, quoniã pruina à perurẽdo, inquit Festus. Perurit enim instar cineris vt infrà *a*. Vnde & vtrem contrahit, & corrugat præ reliquis exhalationibus. Deinde, quia vtres solent rugari, & contrahi pruinis, & similibus aëris affectionibus, potiùs quam fumo, quòd eorum vsus sit in exportando, & importando, non vt in fumum mittantur, torreantur, vel ad fumum suspendantur. Chrysostomus. *Sicut vter in pruina*, id est, *si rigore cõstrictus.* Sic illi mutabitur Hebraica Metaphora, sed non sententia. Euthymius. *Sicut pruina contractum vtrem laxiorem & mollorem fieri aiunt, ita se debilitatum ac dissolutum sentit calamitatibus.* Quò etiam aliqui fumi similitudini accommodant, Sicut vter mollitur calefactus, & extenditur: sic corpus meum deliciis diffluit, & mœrore comprimitur. Sed aptiùs ad rugas, & contractionem. Vt enim vter calefactus mollitur, & tumefactus extẽditur, sic in pruina, & fumo obdurescit atque contrahitur. Pruina miseriæ est symbolum. *Quia*, quamuis כי *chi* a aliquando significat vt infrà *b*.

b Ps. 138. v. 4.

84 *Quot sunt dies serui tui*, quibus seruus tuus victurus sum in his calamitatibus, id est, Ego De se loquitur in Prophetica Persona. Quamdiu victurus sum in his malis & miseriis? *Quot* כמה *Camma*, ô quanti, ô quàm multi. Nimis multi sunt dies calamitatũ mearum. *Quando* aliquando, interrogat vt suprà *c*. *Iudicium*, supplicium. Ego hoc Psalmo *Iudicium*, nunc pro iusta Dei lege: nunc pro iusto supplicio, nunc pro more & consuetudine sumitur. Hæc autẽ est vox Martyrũ *d*, quibus impera

c Ps. 41. v. 3.

d Apoc. 6. v. 10.

peratur patiétia, donec fratrũ numerus impleatur. Aug.

85 *Narrauerunt mihi iniqui fabulationes.* Emollierunt hanc, Metaphoram foderunt mihi iniqui fabulationes seu foueas, quæ non sunt secundum legem tuam. *Fabulationes*, nugas multásque ineptias, quæ non possunt comparari cum legis tuæ deliciis & suauitate. Hæretica peruersa, & vaniloqua dogmata: item fæculares litteras, & deuteroses intelligunt Hilarius & Augustinus. שיחות *schihoth per* ש siniſtrum significat verba, loquelas, fabulationes, fabulas Masoretæ scribunt per ש dextrum: vt significet foueas, & perfistat in Metaphora. *Foderunt mihi iniqui foueas* (id est, insidias struxerunt) *contra tuam legem.* Tunc enim hoc sonabit, *Quod non secundum legem tuam*, siue, *quod non vt lex tua*, Etsi alij ponant, mihi foueam struxerunt, qua me intercíperent, quod alioqui tuæ legi repugnat. Sententia nostrorum non minus est apposita, quanquam sensus non admodum variet. Dum enim impij suggerunt iusto fœcundas vanitates & voluptates Dei legi repugnantes, quid aliud sunt hæ fabulationes, quàm foueæ: ac huiusmodi fabulitates narrare, quid est nisi foueas fodere Dei legi contrarias?

86 *Omnia mandata tuæ veritas*, verissima & iustissima, vt supra *a. Opus Domini, confessio & magnificentia*, id est, confitendum & magnificentissimum. אמונה *Emunah* etiam fidem & notitiam religionis significat. Vnde alii qui hæretici (inquit auctor fasciculi Myr. hæ *b*) sic interpretabantur. *Omnia mandata tua fides*, id est, *sunt posita in fide & cognitione tui.* *Quod est falsum* (inquit) Itaque subiecit, *Ego autem non dereliqui mandata tua, quin ea seruarem. Ideo enim patres nostri Mosi dixerunt, Omne quod dixerit Dominus, nobis faciemus: & Sapientes nostri protulerunt celebrarunt, Sapientia maior factis non est sapientia. Item Talmud*, (id est, disciplina, doctrina) *sine opere non est magna Talmud. Iniqui.* Iniquè meliùs, nempe sine causâ, iniuriâ & immeritò, vt cõgruat voci שקר *sheker* sub ב *be*, & ἀδίκως. Adiuua me iniquè persecutione patientem.

87 *Paulo minus consummauerunt me in terra*, fere, pene consumpserunt Paululum abfuit, quin perderent atque exitio afficerent, vt Chrysostomus. *In terra* terrigenas, mortales, qui in terra degunt. Aliqui construunt à parte posteriore Verbi. Fere in terram me prostrauerunt, ad nihil

a *Psal.* 110. *v.* 3.

b *Exod.* 19.

Fides iuxta Rabbinos ad salutem non sufficit.

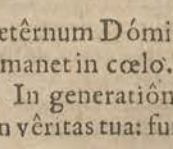
a ad nihilum redegerunt, in puluerem propè consumpserunt.

88 *Secundum misericordiam tuam*, pro tua misericordia conserua me in viuis, & ab iniquis persequentibus me. a Sum veluti mortuus, erue me ab his malis, & in præceptis, de quibus os tuum est testificatum, perfidiam.

a *Vers.* 86.

למד LAMED, id est, *Disciplina.*

Hieronymus, Eusebius.



In ætêrnum Dómine: verbum tuum pérmanet in cœlo.

90 In generatiône & generatiônem vêritas tua: fundásti terram, & permanet.

91 Ordinatiône tua perseuêrat dies: quóniam ómnia séruiunt tibi.

92 Nisi quòd lex tua, meditátio mea est: tunc forte perîíssem in humilitâte mea.

93 In ætêrnum non obliuîscar iustificatiônes tuas: quia in ipsis viuificâsti me.

94 Tuus sum ego, saluum me fac: quóniam iustificatiónes tuas exquisîui.

95 Me expectauêrunt peccatóres, vt pérderent me: testimónia tua intellêxi.

96 Omnis consummationis vidi finem: latum mandâtum tuum nimis.

In æternum Domine. Hoc octonario per firmitatem, in quæ primò decreuit, perseuerant, Deum precatur.

Verbum

Verbum tuum, Decretum, mandatum tuum in æternum permanet in cœlis. Cœli tuo decreto, & verbo sunt stabiles, & firmi in perpetuum. Nam non interibunt secundùm essentiam, sed dumtaxat qualitates Iussio tua perstat, vim habet in cœlo, adeò vt si illud voces, ſter ante te, tamquam seruus paratus ad obsequium. *Verbum*, Metaphoricè de voluntate. Estque alluſio ad 1. cap. Genes. Quicquid est, verbo Dei constitit, creatum est, & conseruatur. *In cælo*, contrà quàm in inferioribus, vbi omnia sunt fluxa, & variis mutationibus obnoxia, oriuntur, intereunt, &c. & in quibus verbum Dei tantùm permaneat ad tempus, id est, quamdiu extant in rerum natura. His exemplis de perennitate cœli & terræ, docet regem Dei non posse antiquari, & quicquid ipse constituerit, ratum esse, ac fixum. Aliqui per cœlos, nō cœlestia corpora, sed cœlites & Angelos, Metonymicè intelligunt qui semper Deo obsequuntur & parent. Sedulum illud, *Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra*. Theodoritus vtrumque: *Eodem enim* (inquit) *tempore immunis non solùm cœlos, sed etiam cœlites diuinam custodire legem & ab omni transgressione immunes esse.* Matt. 6. v. 10.

90 *In generatione & generationem veritas*, firmitas decretorum tuorum, verum tuum verbum, & decretum. Loquitur enim de rerum conditarum firmo statu. Nam allegoriam sapit Theodoritus de veritate, & salute per Christum, quam populus Iudæorum, indéque Gentilis est adeptus, interpretatur.

91 *Ordinatione tua perseuerat dies*, sicut ordinasti, sicut statuisti. Commendat Dei verbum à constantia. Expiscarunt hæc Hebraica, לעמדם היום למשפטיך כי הכל עבדיך *Lemischpatheca hamedu hajom. i. Secundum iudicia tua steterunt dies.* Vbi *dies* est singularis numeri. Sed sic loquitur Hebræi in distributionibus, id est, dierum quilibet dies singuli ex tua sententia consistunt, tuo decreto perstant, secundùm leges tuas progrediuntur, vt exequantur quicquid eis præceperis. Hoc enim malo, quàm quod Rabbini, Secundùm iudicia tua steterunt hodie (id est, vsque ad hunc diem, cœlum scilicet & terra) Alij, *Dies*, Metonymicè accipiunt. Quicquid ab initio creauisti vsque in hodiernum diem, ita constitit, vt à te est constitutum. *Seruiunt*: ministrant, & tuis nutribus obtemperant. 92. Nisi

92. *Nisi quòd lex tua meditatio mea est.* Modus loquendi disiunctiuus pro, nisi lex tua fuisset meditatio mea, quæ, vt in Hebræo שעשעי *schahaschuhi*, id est, delectatio, (vide iuprà *a*) tunc in malis periissem. Contra afflictiones se consolandum legis diuinæ consideratione. *In humilitate*, afflictione, inopia, miseria. *Forte*. Non habetur in Archetypo. a Vers. 47.

93 *Quia in ipsis viuificasti me*, quia per ipsa mihi vitam conseruasti.

94 *Tuus suum ego*. Cùm tuus sim, curam mei habe, & salua.

95 *Me expectauerunt peccatores*, me expectantes obseruerunt, me præstolabantur ad perdendum, mihi insidiabantur, nec tamen desij intelligere tua præcepta.

96 *Omnis consummationis vidi finem*, rei quantumlibet consummatæ & perfectæ (iuxta Symmachum, totius perfectæ) vidi finem: at (nam est Antithesis) mandatum tuum, siue lex tua, est valdè lata, nec habet finem. Nihil est tam absolutum cuius non videam interitum, præter legem tuam, quæ se latissimè in omnia sæcula extendit. Omnia in mundo, tam physica, quàm humana tandem deficiunt & finiuntur, exceptis mandatis Domini. *Finem*, esse supple, id est, interitum. *Latum nimis* patens, quàm vt possit finiri, infinitum, fine terminis, se dilatans & extẽdens in omnem æternitatem. Animum migrantem è corpore hominem in cœlum sequitur. Ea nimis sunt lata, quæ extremis carent. Alij Metaphoricè latum, id est, dilatans, latum reddens. Lex Domini animi angustias, & difficultates dilatat & discutit. Theodoritus. Immortalem, perennem, & æternam vitam concilians, & bona, quæ nullam vicissitudinem recipiunt.

מם MEM, id est, *Ex ipsis*. Eusebius & Hieronymus.

97 Vómodo dilexi legem tuam Dómine? tota die meditátio mea est.

98 Super inimicos meos prudéntem me fecisti mandáto tuo: quia in æternum mihi est.

99 Super omnes docêntes me intellêxi: quia testimonia tuá, meditátio, mea est.

100 Super senes intellêxi: quia mandáta tua quæsiui.

101 Ab omni via mala prohíbui pedes meos: vt custódiam verba tua.

102 A iudíciis tuis non declinâui: quia tu legêm posuísti mihi.

103 Quàm dúlcia faúcibus meis êlóquia tua: super mel ori meo.

104 A mandâtis tuis intellêxi: propterèà odíui omnem viam iniquitâtis.

---

97 *Quomodo dilexi legem tuam.* Ecquonam modo. Admiranter, vt Hebraicum מה׳ *mah*, quàm, quantùm, quantoperè, quàm ardenter. Sic vehemens suum desiderium explicat. Adeò tuam legem dilexi, vt illa sit mea quotidiana meditatio siue locutio, commentatio, occupatio. Hoc octonario exponit fructum, quem ipse studio, & obseruatione diuinæ legis perceperit. *Tota*, omni.

98 *Super inimicos meos prudentem*, plusquàm, magis quàm. Sapientiorem me, quàm sint hostes mei, reddidisti in tua lege. Ben Zoma aliter infrà *a*: *Ab hostibus meis sapientem me fecisti, me per eos docuisti*, de quo opusculum Plutarchi, de Vtilitate ex inimicis capienda. *Mandato. ἐσόφισας με τῷ ἐνταλῷ σῦ*, docuisti me mandatum tuum. Noluerunt hunc Ablatiuum resolui per Præpositionem *per*, vel *propter*: quamquàm Hebræus hanc resolutionem patiantur. *Quia in æternum mihi ipsa*, mandatum tuum, siue lex tua: quia semper illud habeo, semper illud seruo, numquam illud abiicio, vel deseruo: quia perpetuò tuam legem habeo propositam, nec sino me ab ea auelli, quantumuis latrent contra me mei hostes, quia semper in animo meo infixa hæret, quia semper eam in corde conseruo. Augustinus, quia ad æternitatem mihi valet: inimicis autem in hoc tantùm sæculo. Kimhi paulò aliter: *Quia in æternum mea est (lex)*

a *Verſ. 99.*

quia in æternũ seruare eam debeo. Nam est mihi fœdus salutis, id est, sempiternum *a*. Ea de causa creasti me. Sic perpetuò sanxisti. Aliqui in genere intelligunt de quibuslibet disciplinis, ad quas pleniùs percipiendas opus est Dei auxilio singulari, vt gratia naturam perficiat. Vnde Catholici cæteris paribus, etiam in humanis artibus, & scientiis sunt doctiores Hæreticis, Paganis, &c. propter singularem Spiritus Dei præsentiam *b*.

99 *Super omnes docentes me*, præ, plusquam. Vt superiore versu, & sequenti 100. 103. *Super mel*, plusquàm mel. sunt dulcia, grata & probata. Ex legis Dei studio, vel in lege Dei non solùm factus est prudentior inimicis, verùm etiam sapientior doctoribus, & intelligentior senibus. Diuinæ gratiæ omnia ascribit. Theodoritus. Benzoma extra comparationem tres hos versiculos 98. 99. 100. intelligit, vt Præp. מן *Min* absolutè accipiatur pro *à, ab*. Ab inimicis meis prudentem me fecisti. Ab omnibus docentibus me didici. A senibus intellexi, neque me ab illo puduit quicquam discere. *Itaque dico ego eum dumtaxat esse sapientem, qui discit à quolibet homine, etiam inimico, nec erubescit à quoquam doceri. Quoniam Dauid cecinit: Ab omnibus docentibus me intellexi.* Hæc ille in fasciculo Myrrhæ *c*.

100 *Super senes intellexi*, præ senibus, qui à maioribus multa didicerunt, & multa experti sunt. Allegoricum est illud Ambrosij, nouum populum, qui hîc loquatur, supra seniorem Iudaïcum intelligere.

101 *Ab omni via mala prohibui*, cohibui, in carcerem conclusi. Pedes, pro affectibus & motibus animi, quos oportuit in carcerem veluti concludere, & compedibus vinciue ferantur ad praua.

102 *Legem posuisti mihi*, docuisti me. Suprà *d*. Alij, constituisti mihi legẽ, ac dedisti, quam sequor. Quia sic lege mihi imposita, & data constituisti.

103 *Super mel ori meo.* Suauior mihi est legis tuæ meditatio, quam ori mel. Est nouum membrum per Asyndeton & Zeugma. (Et) super mel ori meo (sunt eloquia tua.)

104 *A mandatis tuis intellexi*, ex præceptis tuis eruditus eram, & intelligentiam consecutus, è tua lege didici, quid sit credendum, quid faciendum: vt mox. *Lucerna*

a *Num. 18. v. 19.*

Catholici in omni artiũ genere aliis doctiores.

b *Dan. 1. v. 20.*

c *Gen. 12.*

d *Verſ. 33.*

pedibus meis verbum tuum. Meditatione & scientia præceptionum tuarum intelligens, & prudens factus sum. Quare & odio prosequor omnem semitam mendacij. Vel Metonymicè, eos qui iniquè viuunt. *Odiui*, odio habui, odi. Interim Verbum est Latinum præteriti significationem magis exprimens, quàm *Odi*. Hinc apud M. Ciceronem *a* in M. Antonij epistola de Pompeio mortuo: *Mihi quidem constat non desinere partes, quas Pompeius odiuit*, id est, quas dum viueret, odiuit, non quas nunc odit, cùm sit mortuus. *Odio, Odis* veteres dicebant. Hinc *Odirem*, apud Charisiũ *b*, & *Ossint*, passiuè apud Festum. Hæc aduersus istos, qui nostram editionem ineleganciæ arguere temere solent. *Iniquitatis*, שקר *sheker* mendacij propriè. Quod aliqui referunt ad falsam doctrinam, & corruptelas.

a *Philip.* 13.

b *lib.* 3.

נצח NVN, id est, *Sempiternum.*

Euseb. Hieronym.

Lucerna pedibus meis verbũ tuum: & lumen semitis meis.

106 Iurãui & statui: custodire iudicia iustitiæ tuæ.

107 Humiliatus sum vsquequaque Domine: viuifica me secundùm verbum tuum.

108 Voluntaria oris mei beneplacita fac Domine: & iudicia tua doce me.

109 Anima mea in manibus meis semper: & legem tuam non sum oblitus.

110 Posuérunt peccatores laqueum mihi: & de mandatis tuis non erraui.

111 Hæreditate acquisiui testimonia tua in æternum: quia exultatio cordis mei sunt.

112 Inclinaui cor meũ ad faciendas iustificationes tuas in æternũ: propter retributionem.

105 *Lucerna.* Verbum Dei est lux, lumen, lucerna, quo iam ad Deum dirigit in agendis, credendis, sperandis, amandis, & ducatum præstat, ne vspiam offendamus, & labamur in vitæ huius tenebris, néve aberremus ab ea via quæ ducit ad vitam beatam. Est enim fidei & vitæ regula, monstrans viam in tenebris mundi ad vitam æternam *a*. Theodoritus lucernam legem Mosis intelligit, lumine Christum. Nam illa quidem vt lucerna, viz viam illuminauit gentem, hic verò totum orbem terrarum. Item lucerna cùm adhuc nox esset, at posteà lux vera, quæ illuminat omnem mundum, illuxit.

a *Esa.* 8. v. 20 *2. Pet.* 1. v. 19.

106 *Iurauí & statui*, in Circumcisione, Baptismo, Confirmatione, & reliquis fidei, & religionis actionibus, tãquàm solẽnibus quàm priuatis votis & professionibus. *Et statui*, Et, expositiuè sumitur. Nam iurare hîc nihil aliud est, quàm firmiter decernere, statuere, & promittere.

107 *Humiliatus sum vsque quáque*, afflictus sum vehementissimè, ex his malis erue me, vel viuere fac me secundùm legem tuam, & piè.

108 *Voluntaria oris mei beneplacita.* Substantiuè pro votis, & voluntariis oblationibus. Gall. *Deuotions.* Oblationes oris mei (vt orationes meas) liberales & spontaneas acceptas habe & placitas. *Spõtanea sacrificia oris mei beneplacent tibi.* Heb. נדבות פי רצה נא *nidboth pi retzeh na.* Sic autẽ vocat hymnos suos, & laudationes vltroneas, vel etiam sacrificia pacifica citra votum, vel obligationem oblata, quæ pro gratiarum actione fiebant, non ex præcepto legis. Quibus Hebræi נדר *Neder*, vota, votiua sacra, & חובה *Hobá* debitum, sacrificia ex debito opponunt. Theodoritus refert ad consilia Euangelica, quæ legis necessitati minimè subiiciuntur, sed pietatis & religiosæ mentis sunt fructus, vt virginitas, continentia post nuptias, paupertas, solitaria vita, Eremi incolarum, &c. *Oris*, ore prolata, & fusa. Quæ enim alibi sacrificia laudis, hîc *Voluntaria oris*, dicuntur, id est, voluntariæ orationes, deuotio, & piæ preces. Hebræum idem נדבה *Nedaba* genus est sacrificij, sed eo, vt Septuaginta *Vituli labiorum*, & *Hostia laudis*, transfertur apud Hoseam *b*: *Reddamus vitulos, vitulos labiorum nostrorum*: docte Hieronymus: *Vituli labiorum*, ait, *laudes & confessiones oris.* Pro quo Septuaginta fructus labiorum, quo modo illud Apostoli *c*: *Per ipsum offeramus hostiam laudis, id est, fructum labiorum confitentium nomini eius. Beneplacita*, accepta. Adiectiuè, à parte posteriore Verbi *fac*. Voluntaria oris mei fac beneplacita, fac, vt placeant tibi.

Consilia Euãgelica quæ, & qualia.

b *cap.* 14. v. 3

c *Hebr.* 13. v. 15.

109 *Anima mea in manibus meis*, in manifestis periculis. Nam quod est in manu, est expositum, & obiectum, siue obnoxium externæ direptioni. q.d. Sum in perpetuis periculis, neque talis mors, neque vita, &c. me à tui charitate poterit separare *a* Chal. *Anima mea periclitatur, ac si in superficie manus meæ esset.* Quo Hebraismo vtitur Iob *b* & Iephte *c*. *Posui animam meam* (inquit) *in manibus meis, transiuique ad filios Ammon, & tradidit eos Dominus in manus meas*, id est, vitam meam omnibus periculis exposui. Hinc Hieronymus ad Suniam. *Est breuiter hic sensus, Quotidie periclitor, & quasi in manibus meis sanguinem meum porto, & tamen legem tuam non obliuiscor.* Hæc ille. Mendosi codices Græci legunt ου, de quo D. Augustinus. *Nonnulli* (inquit) *codices habent, in manibus meis, sed plures, tuis. Et hoc quidem planum est. Iustorum enim animæ in manu, prouidentia, custodia Dei sunt. Anima verò mea in manibus meis, quo modo intelligatur, ignoro.* Quod explicat D. Hieronymus, ignorat D. Augustinus. Nempè multa ignorantur à linguarum imperitis, quæ periti liquidò intelligunt. Vnde vitiosam lectionem duntaxat interpretantur Augustinus, Cassiodorus, Theodoritus, &c. *Et legem*, &c. tamen. Sic seq. vers.

a Rom. 8. v. 31.
b Iob 13. cap. vers. 14.
c Iud. 12. v. 3.

110 *Et de mandatis tuis non erraui*: & tamen, at propter has cruces, propter hos laqueos & insidias à tuo cultu non discessi.

111 *Hæreditate acquisiui.* Vnico verbo Græc. ἐκτησάμην, hæreditaui, hæreditate possedi, accepi in hæreditatem pro hæreditate elegi *d*. Quamdiu viuam, ea habitatus sum prohæreditate, non aurum, argentum, &c. Pium patrimonium est lex Dei, non aurum, argentum, fæculi pompæ, &c. *Exaltatio*, gaudium & lætitia.

d Vt Psal. 15. vers. 5.

112 *Inclinaui cor meum.* Metaphora à libripende, qui statteram inclinat, in quam vult partem. Trutinæ enim est simile animæ consilium, homo verò siue mens statteram tenenti. Theodoritus *Propter retributionem*, propter mercedem, quam promisisti, propter præmium vitæ æternæ & aliorum bonorum, quibus studiosos legum tuarum remuneras. עקב *hekeb*, pro mercede etiam exponunt plerique Rabbini, quòd sit extremum operis. Alioqui propriè significat calcem, vestigium, plantam. Sic Apostolus *e Fide Moses elegit affligi Dei tamquàm, quòd aspiceret in remunerationem.* Causa finalis primaria & propriè, cur applicandus sit animus ad exequenda Dei mandata, est Deus, siue Dei voluntas, & imperium, nempè quia sic vult, & iubet: Secunda autem, & minùs præcipua, retributio, siue remunerationis spes. Aliqui exponunt, *vsque ad calcem*, id est, vsque ad finem extremum dierum meorum: vt & suprà *a*. Non tam retinuit enim posuit, *in æternum*. Alij, *vsque ad vestigium*, singulis legis vestigiis.

e Hebr. 11. vers. 26.

a Psalm. 70. v. 33. *Causa principalis bonorum operum Deus, minùs præcipua retributio.*

סמך SAMECH, id est, *Adiutorium.*

Eusebius, Hieronymus.

113 INiquos ôdio hábui: & legem tuam dilêxi.

114 Adiûtor, & susceptor meus es tu: & in verbum tuum superspe-

Faui.

115 Declinâte à me malîgni: & scrutábor mandâta Dei mei.

116 Súscipe me secûndum elóquium tuum, & viuam: & non confûndas me ab expectatióne mea.

117 Adiuua me, & saluus ero: & meditâbor in iustificatiónibus tuis semper.

118 Spreuîsti omnes discedéntes à iudíciis tuis: quia iniûsta cogitàtio eôrum.

119 Prævaricântes reputâui omnes peccatores terræ: ídeo diléxi testimónia tua.

120 Confige timóre tuo carnes meas: à iudíciis enim tuis tímui.

113 *Iniquos odio habui*, cogitabundos, malè cogitantes propriè. סעפים *sahaphim*, Quo verbo aliqui hæretici intelligunt, commenta nefaria animo agitantes: fit antithesis odij peruersæ doctrinæ, & amoris legis Dei.

114 *Adiutor & susceptor meus es tu,* latebra & scutum, propriè per Metaphoram. Docet se sub tutela Dei abscondi,& tamquam scuto defendi. *Superspersaui.* Præpositio auget, vt Hebraicè coniugatio Piel: vehementer speraui in tua promissione.

115 *Scrutabar,* Hebraicè וְאֲצַרָּה *veetserah,* id est, custodiam: vt intelligamus legem Dei esse scrutandam, vt
a 1.Cor. 4.v. opere compleatur *a*. Cognitionis enim finis est actio.
20.Matt.5.v. Hîc nota malorum consortia legis Dei studio officere.
20. Rom.2.v. 116 *Suscipe me secundùm eloquium tuum,* adiuua me, confir-
13.14.Iac.1. ma, sustenta, fulci secundùm tuum promissum. Sala-
v.22.23. tem mihi promissam largire. Eloquium enim promissionem hoc in loco dicit. Theodoritus *Et viuam.* Optatiui, siue Deprecatiui modi: Et fac viuam,& viuam obsecro.q.d. Et viuifica me, vt alibi. Sic quod mox sequitur, *Et non confundas.* Nam Hebraicè וְאַל *veal, Et ne,* Vi-
b Gal.2.v.19. uere hîc videtur significare iustum esse, vt *b: Ego enim per*
c Abacuk 2. *legem, legi mortuus sum, vt Deo viuam.* Nam non loquitur
v.4. de vita corporis. Sic illud *c Iustus ex fide viuit,* vita scilicet spirituali, non sensibili. *Et non,* Deprecanter. Et ne frustrator me, ne me cõfundi sinas à mea spe. Hinc Hebraicè וְאַל *Veal.* Ne pudefiam non impetrando quod promisisti.

117 *Adiuua me, & saluus ero.* fulci me, vt conseruer. *Meditabor.* Alij, Et delectabor. Alij, Et narrabo. At meditatio non in verbis solùm, sed etiam in operibus Theodoritus.

118 *Spreuisti omnes discedentes,* סָלִיתָ *salitha,* concussisti propriè, omnes errantes à statutis tuis, quia fallax, vel mendax est eorum calliditas.

119 *Preuaricantes reputaui omnes peccatores.* A parte posteriore regitur. In fonte sermo ad Deũ dirigitur. (tamquam) scorias cessare, & detinere fecisti, deleuisti, abrasisti, sustulisti omnes impios terræ: vel, quasi rubiginem existimasti. (pro nihilo dixit Theodotion) Metaphora, ab aurifice, qui argenti vel auri scorias abiicit, vt Deus impios. Quomodo scoria per ignem ab auro diiungitur,& rubigo abstergitur, neque igne consumitur ita impios exurendos censuisti igne (æterno.) Septuaginta videntur legisse סוגרים חשבת *Sagrim hasabti,* errantes cogitaui, reputaui: non סיגים *Sigim hisbata.* Sensus parum differt. Omnes peccatores terræ reputaui præuaricantes, pro præuaricantibus,& trãsgressoribus censui, id est, pro nihilo, pro hominibus nihili,& nullius pretij, quorũ interitus nihil æstimari debet, vt quorum vita sit Reip. noxia.

120 *Confige timore tuo carnes meas,* καθήλωσον, clauis trãsfige, ne ad sua desideria ferantur, & in animam consurgant. sed mortuæ peccato factæ eius ducatum sequantur. Docte, Nã מִסְמְרִים *masmedim,* sunt claui *a*, vt sit allusio ad mysterium crucifixionis Christi: sic Apostolus *b: Christo confixus sum cruci.* Et iterum *c: Per Christũ* a Esa. 41.v.7.
mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Ego enim stigmata b Gal.v.19.
Domini Iesu in corpore meo porto. Et rursus *d: Vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt nõ vl-* c 6.cap. v.15.
tra seruiamus peccato, Et alibi *e: Mortificate membra vestra,* d Ro.6.v.6.
fornicationem, immunditiam & passiones alias. q. d. Transfige carnes meas timore tamquam clauis, vt caro sibi intereat, tibi viuat. Perfora & penetra. Timor tuus altè inet in corpus meum. Mortifica, vulnera, debilita timore tuo carnem meam, vt eius lasciuia coerceatur, néve e Col.3.v.5.
cam tibi peccem. Pro שָׁמַר *Semàr* vel, שָׁמוּר *Semur* in Imper. Masoretæ maluerũt שָׁמֵר *Samár,* in præterito, non tã rectè. *Confixa est præ timore:* vel, iuxta alios, *horrent tui timore caro mea, vt quasi pili capitis erigantur in horrorem.* Gall. *herisser. A iudiciis,* à decretis tuis, quibus cõminaris te perditurum impios, à pœnis, quas dare ij solent, qui à tua lege desciscunt. Timor Dei comprimit humanæ cupiditates.

עין AIN, id est, *Fons, vel oculus.*

Euseb. Hieronym.



Eci iudícium & iustítiam: non tradas me calumniántibus me.

122 Súscipe seruum tuum in bonum: non calumniêntur me supêr-

123 Oculi mei defecêrunt in salutáre tuum: & in eloquium iustítiæ tuæ.

124 Fac cum ſeruo tuo ſecũdùm miſericôrdiam tuam:& iuſtificatiônes tuas doce me.

125 Seruus tuus ſum ego:da mihi intellêctũ, vt ſciam teſtimónia tua.

126 Tempus faciêndi Dómine: diſsipauêrunt legem tuam.

127 Ideò dilêxi mandâta tua:ſuper aurum, & topázion.

128 Proptéreà ad ómnia mandâta tua dirigêbar:omnem viam inîquam ódio habui.

---

121 *Feci iudicium & iuſtitiam*, Studui iuſtitiæ & virtuti. Quod dicere non eſt iactantia, ſed innocentiæ aſſertio, vt videatur indignus, qui nocentium libidini permittatur. Ambroſius, *Nam gloria noſtra hæc eſt teſtimonium conſcientiæ noſtræ*, Theodoritus *a. Non tradas.* Hebr. אל תניחני לעשקי *al thonihem lehoſchekai, Ne dereliquas me oppreſſoribus meis*, ne me eorum libidini permittas.

a 2. Cor. 1. v. 12.

122 *Suſcipe ſeruum tuum*, adiuua me, *in bonum*, id eſt, vt benè mihi ſit, vt bonum aſſequar, vel vt bona exequar. Ad verbum. *Dulceſce ſeruo tuo, ad bonum.* q. d. Dulcem & ſuauem te præbe ſeruo tuo, vt omnia bona, pro quibus orat, impetret & obtineat. Alij, vt Aquila & Theodotion vertunt, *Fideiube, ſponde pro ſeruo tuo in bonum.* Metaphoricè pro, Inclina cor meum ad bonum, accommoda, oblecta. Sic animum meum virtutis & pietatis ardore affice, vt omnes meas voluptates in eis conſtitutas habeam, eíſque oblecter. *Calumniẽtur* יעשקני *iahaſchekuni*, opprimant propriè.

123 *Oculi mei defecerunt*, vſque ad defectionem & deliquium animi concupierunt ſalutem tuam, & tua iuſta mandata, ardenter concupierunt tuam ſalutem, tuum auxilium, & tua præcepta iuſta. Etſi Theodoritus: *Eloquium* promiſſionem hîc rurſus exponat.

b Verſ. 12. Seruus Dei verſus quis.

124 *Iuſtificationes tuas doce me*, ſtatuta. Require ſuprà *b*.

125 *Seruus tuus ſum ego.* Non tantùm natura, quod cum omnibus commune habeo, ſed etiam affectu, quod eorum eſt duntaxat, qui libentiſſimè Dei imperium ſequũtur. Theodoritus. *Da mihi intellectum*; in fonte eſt ſapientiæ ipſis, Fac me intelligere (viam.)

126 *Tempus faciendi*, puniendi, vlciſcendi. In malam partem, vt alibi *a. Non faciam, ſi inuenero ibi triginta*, id eſt, aliis verſibus *b* non percutiam, non interficiam, non delebo, q. d. vt tu facias iudicium in impios, ſub. tempus eſt, vt facias vindictam ſcilicèt, & vltionem de ijs, qui legem tuam violant, & euertunt, Chryſoſtomus. Sed Theodoritus ad auxilium refert. Tempus eſt, vt facias quæ precor. Iam nobis iniuria affectis opportunum eſt eorum auxilium, immò verò neceſſarium. Chaldæus reddidit hoc Gerundium per primam perſonam, *Vt faciam*, videlicèt legem tuam. Nam alij eam diſſipant. Sic enim vertit. *Tempus eſt faciendi voluntatem Dei, Domine*, In Heteroſis eſt Heteroſis perſonæ ob myſterium Filij Dei, Domino Chriſto, cui pater dedit omne iudicium *c*. Quam doctè reduxerunt ad ſecundam, vt oratio minùs ſit abrupta עת לעשות ליהוה *hac Lahaſchoth Ladonaÿ. Tempus faciendi Domine*, id eſt, vt faciat Dominus, id eſt, vt tu, ô Domine facias iudicium de impiis. Eorum. q. d. Tuum eſt negotium, quod agitur. Quare non eſt tibi negligendum, quin vlciſcare legis tuæ præuaricationem.

a Ge. 18. v. 20.
b 26. 31. 32.
c Ioan. 5. v. 22

127 *Ideò dilexi mandata tua.* Dilexi tua præcepta, pluſquam omnes mundi opes, & pretioſiſſima quæque. Illorum Præſtationem prætuli cunctis diuitiis & theſauris. *Topazion*, obrizum propriè, genus auri puriſſimi, non lapidis pretioſi, vt Topazius, illa tempeſtate aliis præſtitiſſe prælatus.

128 *Proptereà ad omnia mandata tua dirigebar*, Ad verbum: Omnia mandata omnium rectificabam, id eſt, defendebam, vt recta, ac iuſta, recta dicebam: vel rectè cuſtodiebam omnia præcepta omnium rerum, quas præcepiſti. *Omnium* enim ad res, non ad perſonas refertur. *d. Iniquam.* שקר *ſcheker.* Falſitatis propriè. Quod de falſa doctrina aliqui accipiunt.

d Ezech. 34. 10. ſ. 30.

פא PHE, id est, *Os, oris.* Eusebius, Hieronymus.

Mirabília testimónia tua: ideo scrutáta est ea ánima mea.

130 Declarátio sermonum tuórum illúminat: & intellêctum dat paruulis.

131 Os meum apérui, & attrâxi spíritum: quia mandáta tua desiderábam.

132 Aspice in me, & miserêre mei: secúndùm iudícium diligéntium nmen tuum.

133 Gressus meos dírige secúndùm eló-quium tuum: & non dominêtur mei omnis iniustítia.

134 Rédime me à calúmniis hóminum: vt custodiam mandata tua.

135 Fáciem tuam illúmina super seruum tuum: & doce me iustificatiônes tuas.

136 Exitus aquárum deduxerunt oculi mei quia non custodierunt legem tuam.

---

129 *Mirabilia testimonia tua.* Augustinus ad bonitatem, potentiam, effectus visibiles, qui in cœlo, terra, rebusque procreatis lucent, refert. Ambrosius ad miracula Israëlitis edita. Tu in genere ad res omnes admiratione dignas, mysteria recondita, & cætera, quæ demulcere & in amorem excitare eos possunt, qui cernere queunt. *Scrutata est*, ad perficiendum. Vnde Hebræice נצרתם *netsaratham* custodiuit ea. Quod tamen pro *Obseruare*, sumi possit in hanc sententiam. Quoniam testimonia tua sunt res admirandæ, idcirco ea diligenter obseruaui, & contemplatus sum, ea vt perciperem.

130 *Declaratio sermonum tuorum*, apertio, patefactio, explicatio. Quando sermones tui declarantur & docentur, illustrantur rudes, Cognitio dictorum tuorum rudes illuminat, Verbum Dei explicatum populo mentes eius illustrat, ne ambulet in tenebris, sciátque agenda, fugienda, credenda, speranda, amanda, fruenda. In sermonem & obseruantia continet. Hic sacrarum lectionum & concionum fructus etiam apud rudes פתח *Pétah* etiam ostium, aperturam & ingressum) מבא *mabó* R. Dei a) significat. Etiam ostium & principium legis a *Exod. 29.* hoc cœlesti quodam lumine illustrat mentes hominum, vt possint perspicere, quid sequendũ, quid fugiendum, ostium eius penetralia, & intima mysteria. Vel initium, limen verbi Dei illuminat mentes. Primus sensus, liber cortex, prima lectio & vox. Verba Dei in ipso limine, atque introitu illuminent. Qui sensus est prorsus. Nam פתח *Pathah*, aperire, incipere, & apud Iob *b* b *Iob 3. ver. 1.* *aperire os suum*, incipere loqui, aperire parabolã, eam inchoare. Quisquis attingit vel limen, vel corticem Scripturæ, se sentit illuminari: quanto magis, vbi fuerit ipsa penetralia ingressus? Initium ac rudimentum verbi tui lucem præbet simplicibus & indoctis, qui id tãtùm desiderant. *Paruulis*, simplicibus & idiotis, nedum doctis & eruditis. Simplices erudit. In genere de paruulis ætate, calu, eruditione, donis, fortuna, qui ignorantia deformi infantium instar sunt.

Os meum aperui, magnoperè desideraui. *Et attraxi spiritum*, aërem, qui attrahitur respirando, quasi dicat: gemini, suspiraui, anhelaui præ legis tuæ desiderio. Solent hominum aliquid anidissimè expetentium, vt lepidicorum. Nam hi aërem hianti ore hauriunt. Anhelant, anhelitum duxi, vt solent qui aliquid vehementer capiunt, præ desiderio cælestis sapientiæ. Qui expectant aliquid ferè sunt hiante ore. Vnde χασκάζειν, id est, c *In Vespis.* apud Aristop. c pro expectare: & apud Poëtam Latinum, *Coruos pascit hiantes.* Metaphoricè Os mentis dicitur, quæ Spititus gratiam attrahit, vt cùm Apostolus d, *in patefactione oris, vt verbum sibi daretur*, prædicat. Theodoritus. d *Eph. 9. v. 19.*

Secundùm iudicium diligentium nomen tuum. morem, misericordiam. q. d. vt soles misereri diligentium te, c *1. Re. 8. v. 11* ergò Iudicium, pro more, vt e. *Hoc ius, siue iudicium regis* id est, Mos. Sic solent agere reges, & subditos opprimere: hinc perspicuè & alio in loco f: *Dabis calicem* f *Ge. 40. v. 13.* *Pharaoni*

Pharaoni secundùm iudicium prius : & alio in loco *a Secundum iudicium filiarum faciet ei.* Alij accipiunt pro æquitate, vt bilances iudicij, id est, iustæ, æquæ. Miserere mei pro ea æquitate, qua es erga diligentes nomen tuum.

133 *Gressus meos dirige secundùm.* Hebraicè הכן *hachon*, firma, vel para gressus meos in eloquio tuo : in tuis rectis vestigia mea stabilito, vt ab omni peccato & seruitute liberè purus sim, & ne vlla iniquitas me in seruitutem redigat. *Secundùm* ergo hic pro iuxta, prope, per, vt Latinè *ambulare secundùm littus.* Vitæ sanctæ regula est eloquium. *Non dominetur, ne peccatum in me regnet*; vt ait Apostolus. Alioqui sine peccati seruitute esse non possumus, nec solemus. *Non omnis*, id est, nulla iniustitia in me vigeat, de qua phrasi infrà *c*.

134 *Redime me à calumnijs hominum*, libera, vindica me ab iniurijs hominum & oppressione.

135 *Faciem tuam illumina.* Fauorem tuum ostende, & serenitatem vultus tui. Sic vocat rerum tristium finem, & bonarum largitionem. Alioqui Deus est incorporeus, simplex, compositionis expers, Theodoritus. Facies enim tetrica, odij & iræ signum : serena & lucida, fauoris & beneuolentiæ. Alij, vt Ambrosius, faciem Dei non videre latam : quasi sibi concedi petat spiritualem legis intelligentiam, qua mentes illustrantur, de qua in aliis locis. *d*, vt *præcepta Dei non ex parte* (inquit Hilarius) *neque ex legis vmbram, sed facie ad faciem, & spirituali contemplatione cernat.* Fons illinc non abludit. Nam חוקים *Hukkim*, sunt statuta religionis, & sacrorum rituum : quorum theoria est valdè mystica è D. Dionysio.

130 *Exitus aquarum deduxerunt oculi.* Accusatiui casus ἐκβάσεις : riuos aquarum, copiosissimas lachrymas fuderunt fluminis instar, cùm hominum transgressiones conspexerim. Sic enim multitudinē lachrymarum vocat. *Deduxerunt*, id est, κατεβίβασαν. At vt monet Ambrosius, legitur in aliis Exemplaribus κατεβησαν, descenderunt, vt Hebraicè פלגי מים ירדו עיני *Palgei maim iaredu, henai, in riuos aquarum descenderunt oculi mei.* Riui lachrymarum fluxerunt de oculis meis. In aliis etiam κατεβαν, subierunt. Quę varietas indicat Septuaginta vetustate fuisse interdum corruptos. *Custodierunt* sub. homines. Sic sæpè tertiis vtuntur impersonaliter vt

Septuaginta fuerunt interdum corrupti.

a Exod. 1. 2. v. 9.

b Rom. 6. v. 12

c Ps. 147. v. 9.

d Exod. 33. v. 13. 14.

2. Cor. 3. v. 18.

vtroque etiam numero. Aliqui, non incommodè, *Oculi mei* repetunt è superiori hemistichio. Vnde in nonnullis Exemplaribus Græcis ἐφύλαξα, *Custodiui* : Quia non custodiui ego legem tuam : quia peccaui oculis & oculorum concupiscentia, per oculos satisfeci, copiosè lachrymando. Quam lectionem alioqui Hieronymus reprehendit, quòd Hebraica lectio habet שמרו *Shamru*, *Custodierunt.* Sed ea nihil huic sententiæ detrahit. Effusè lachrymati sunt oculi mei, quia illi non custodierunt legem tuam, quia oculi mei grauiter peccarunt, & transgressi sunt tua præcepta. Hyperbolicōs declarat ingentē dolorem ob legis diuinæ cōtemptum.

צדי TSADE, id est, *Iustitia.*

Eusebius, Hieronymus.



VStus es Dómine : & rectum iudícium tuum.

138 Mandâsti iustítiam, testimónia tua : & veritâtem tuam nimis.

139 Tabéscere me fecit zelus meus : quia obliti sunt verba tua inimíci mei.

140 Ignîtum elóquium tuum vehementer : & seruus tuus dilexit illud.

141 Adolescéntulus sum ego, & contemptus : iustificatiônes tuas non sum oblîtus.

142 Iustítia tua, iustítia in æternum : & lex tua véritas.

143 Tribulátio, & angústia inuenérunt me : mandâta tua meditátio mea est.

144 Aequitas testimónia tua in ætérnum : intellléctum da mihi, & viuam.

137 *Iustus es*, essentialiter (natura, non qualitate) & efficienter, dum nos iustificas *a. Iudicium.* In fonte est discordia numeri inter Adiectiuum & Subst antiuum ad deno-

a Rom. 3. v. 24.

ad denotandam distributionem ישר משפטיך *iaschar mispathecha, rectum iudicia tua*, id est, vnumquodque iudiciorum tuorum Quicquid enim à Deo fit, recto iudicio fit. Ambrosius,& Zonaras *a*.

a Deo quicquid fit, iustè fit.

138 *Mandasti iustitiam, testimonia tua.* Alyntheton. Præcepisti nobis iustitiam,& testimonia tua, & veritatem tuam studiosissimè. Diligenter admodum iustificare obseruare iustissimas & verissimas tuas leges. Est autem congeries nominum Synonymorum. Hæc enim tria nihil nisi legem Dei significant. Alij vertunt in Genitiuo,Iustitiam testimoniorum tuorum,& veritatis tuæ. Sanxisti mandata iustissima, & verissima,vt valdè sollicitè seruarentur. Occasione literæ צ tsade, quæ est symbolum iustitiæ, apud Hebræos maximè Cabbalicos ex Elia in Tisbi, hoc Octonario commendat iustitiam Dei.

Universidad de Deusto Biblioteca

a Tom.3.

139 *Tabescere me fecit*, צמיתתני *tsimmethathni*, succidit me propriè. Sed est Metaphora. Conficior zelo, & indignatione, quòd inimici mei tuorum verborum sint immemores. Non tam offensus sum priuatis iniurijs, quàm legis tuæ præuaricatione.

140 *Ignitum eloquium tuum vehementer*, igne probatum & excoctum,id est,purum,& sine scoriis, vt non fallat. Sic suprà *b*:Verba tua puriora & excellentiora sunt auro, quod artifex sæpè igne purgauit. Alij, efficax. Theodoritus probatũ, & omni reprehensione liberum. Quasi flammeum, ardens Metonymicè, id est, incendens, & inflammans animas ad cœlestia & superna.

b Psal. 11. v. 17. & 18. v. 31.

141 *Adolescentulus sum ego*, paruus & abiectus. Non est nomen ætatis,sed conditionis, & status siue humilitatis. Allusum putat Theodoritus ad 1. Reg. *c* vbi cùm Dauid fratrum esset minimus & abiectissimus gregem pascens, vates simul, & rex à Deo per Samuelem electus est. *Iustificationes*. Et tamen sub Anonymus, Nempè אם על פי בן *aph hal pi chen*. Quamuis me contemnant homines, tamen non sum oblitus præceptorum tuorum,sed in his perseueraui constantissimè.

c 16. c. ver. 11.

142 *Iustitia tua, iustitia in æternum.* Iustitia tua nunquam corrumpitur:quisquis eam sequitur, in perpetuum gaudebit:& in crucibus consolabitur. Vel laborum meorum eadem habebit, vitam æternam, cùm qui humanis legibus obtemperat, ne in præsenti quidem vitâ, à legislatore

latore honorem, & præmium vix consequatur. *Lex* spiritualis, vel Euangelij, Ambrosius. Malo in genere. Nam verbum Dei commendat ab æternitate & veritate. *Veritas*, vera vel firma, constans & permanens. Legem diuinam humanis opponit,quæ non omninò omnes iustitiam continent. Theodoritus.

143 *Tribulatio & angustia inuenerunt me*, euenerunt mihi. Sed sic loquuntur,ne calamitates videantur fortuitò obtingere. *Meditatio*, deliciæ, Hebraicè שעשעי *schaaschuhai*. Et sic ferè semper toto hoc Psalmo. In mediis angustijs me his deliciis solor.

144 *Æquitas*, æquissima (sunt.) Idem ferè suprà *a*. Testimonia tua sunt perpetuò æquissima. At Theodoritus sunt in causa,vt æterna cõsequamur bona. Quare etiam *Vnam* de vita æterna intelligit. *Intellectum* legis tuæ da mihi, vt viuam. Eius enim ignoratio impietatem,indéque mortem gignit.

a Vers. 142.

קוף COPH, id est, *Vocatio*, Euseb. Hieronym.

Lamâui in toto corde meo, exaúdî me Dómine:iustificatiônes tuas requîram.

146 Clamâui ad te, sâluum me fac:custódiam mandâta tua.

147 Præuênì in maturitâte,& clamâui: quia in verba tua supersperâui.

148 Præuenêrunt óculi mei ad te dilúculo:vt meditârer elóquia tua.

149 Vocem meam audi secûndùm misericordiam tuam Domine: & secûndùm iudicium tuum viuífica me.

150 Appropinquauêrunt persequêntes me iniquitâti:à lege autem tua longè facti sunt.

151 Propè es tu Dñe:& omnes viæ tuæ véritas.

152 Initio cognôui de testimoniis tuis: quia in æternum fundâsti ea.

145 *Iustificationes tuas requiram.* Etiam hic Hebraicè חקיך אצרח *hukecha atsorah*, id est, *statuta tua custodiam.* Quod possit esse modi deprecatiui, siue Optatiui. Obsecro, custodiam, fac, quæso requiram. De efficaci perquisitione. Etenim pollicetur, se totũ vacaturum Domini institutis & religioni, si vota impetrauerit.

146 *Vt custodiam mandata*, testimonia. In Hebræo עדותיך *hedothecha*, & Græco μαρτύρια eodem sensu, nisi quòd vox extenditur ad præcepta Ecclesiæ tradita, a *Vers. 1.* non scripta, vt suprà *a* annotatum.

147 *Præueni in maturitate*, maturè, ante tẽpus: primum mane anteuerti. Vnde Hebraicè בנשף *bannescheph*, in crepusculo, præuenio crepusculum, in tenebris euigilo, summo mane, antequàm reliqui surgant. De antelucanis precibus. Græcè, ἐν ἀωρίᾳ, in immaturitate, in intempestiuitate, longè ante tempus surgendi, vel tempore immaturo, & rebus agendis incommodo. Quod tamen posteà Euthymius, Theodoritus, Augustinus de intempesta nocte actionibus immatura, vt quod sequitur de prima luce, & diluculo exponunt. נשף *Nescheph* interpres Berachoth hîc interpretatur vesperam diei, quãdo occubuit sol, q.d Non transiit super me dimidium noctis in somno, quoniam antè surgebam. Sed nihil mutandum necesse. Duplex enim est נשף *Nescheph*, siue crepusculum, Matutinum & Vespertinum, per horam nimirum integram ante solis occasum, vel ortum. *Superspersum* vehementer speraui in tua promissa. Præpositio *Super* id facit, quod Piel coniug in Hebræo, id est, auget significationes, vt iam dictum est.

148 *Præuenerunt oculi mei ad te diluculo*, pro his omnibus vnica est vox Hebræa אשמרות *aschmroth. Custodias*, vigiliarum, in quas nox distribuitur hoc tempore. Adeò, inquit, studiosus fui legum tuarum, vt in eãrũ meditatione vigilias & nocturnos excubitores præuenerim, nec solùm dulcissimi somni tẽpore, sed etiam prima luce tuas leges meditatus sim. Nam in quatuor partes vigiliæ diuidebantur. Ex hoc, & superiorẽ versu ipsum intelligimus tòtas ferè noctes insumpsisse partim precibus, partim meditationibus, & studiis verbi b *Vers. 62.* Dei. Hinc & suprà *b. Media nocte surgebat ad confitendum Domino.* Ex quo colligunt in Berachot duas vigilias stetisse in prece, quoniã in dimidio noctis sunt duæ vigiliæ. 149 *Se-*

149 *Secundùm iudicium tuum viuifica me*, secundùm modum tuum, pro tuo more, prout soles, vt suprà *a.* Alij, pro iustas æquitate. Alij, secundùm promissiones verbi tui, sicut promisisti: *Non in custodia testimoniorum Dei, non in continentia iuuentutis, non in antelucanis meditationibus, & vigiliis acquiescit, nisi secundùm misericordiam, gratiam, & opem Dei consequatur.* Hilarius. a *Vers. 132.*

150 *Appropinquauerunt persequentes me.* Masoretæ non male recte legũt רודפי *Rodephe* syntacticè, pro רודפי *Rodephai.* Eorum autem sensus est per Eclipsim, *Appropinquarunt* (contra me) *sectatores sceleris, qui persequuntur*, id est, sectantur scelus & flagitia: (At) *tu propè es Domine.* Iniquitati, dolo inhæserunt, ad dolos accesserunt, séque applicarunt. *Longè.* Elegans Antithesis ad verbum appropinquandi.

151 *Propè es tu Domine*, præsto es tu colentibus legem tuam, eis ades. Theodoritus ad prouidentiam refert, cæteris omnia, totum terrarum orbem imples, & moderaris, his quæ fiant semper præsto es. Nulláque res te præterierit. Vt illud *b*: *Deus appropinquans ego sum, & non* b *Ier. 23. v. 23.* *Deus à longè*, & illud etiam *c*: *In ipso viuimus, mouemur, &* c *Act. 17. ver.* *sumus.* *Omnes viæ tuæ.* Ad verbum, omnia præcepta tua. *28.*

152 *Initio cognoui de testimoniis*, iam ab initio, iam à multo tẽpore, iãdiu noui tua testimonia esse æterna, quódque, vt vertit D. Hieron in æternum fundaueris ea, vt in sempiternum seruentur ab omni ætate & sexu: vt *Ouid.*, sit particula cõtinuatiua. Aliis est causalis. Antiquitùs scio legem tuam, quandoquidẽ est æterna, nec de nouo condita. Nec desunt, qui *initio* primùm omniũ, ante omnia, a primis, interpretentur: vel à circuncisione mea, quæ fuit professio legis exequendæ. Nam fidem Deus, vt in baptismo, ita in circuncisione infundebat, non quidem habitum, sed habitu. Augustinus altiùs extendit, nẽpè ad Ecclesiam, quæ initio generis humani fuit, & cognouit testimonia Dei, quibus promisit se daturũ regnum æternum filiis: quia fundauit ea, vtpotè in Christo fundamẽto æterno, vera esse. Hilarius ad omnem ætatem, q.d. Ab exordio cognoui legẽ tuã, quæ est in Adã statura, in Abel, Noe, Abrahã, Isaac, Iacob, Ioseph, Mose, Patriarchis & Prophetis, vt quæ illis contigerint, possim dicere. In *Deus infundit in baptismo fidem habitu non actu.*

illorum spem æternam perspicio. Per eos tuo cultu honor, vt quorum vita fundata sit ad futuræ domus

ædificationem. *Ædificamur enim super fundamentum Prophetarum & Apostolorum,*a,in quibus fundata testimonia Dei in æternum, Theodoritus testimonia cœlum & terram exponit remotiùs, in quibus continuè Dei prouidentia cernatur, dum multo ordine omnia progrediuntur, *Fundasti*, fixisti, constituisti, nempè vt in æternum custodiantur. Semper enim homines obligant. *De testimoniis.* Nonnulla testimonia tua non omnia. *De hâc* habet vim. Abben Ezra.

a *Eph.2.v.20.*

רֹאשׁ RES, id est, *Caput.*
Hieronymus, Eusebius.

Vide humilitâtem meam, & éripe me: quia legem tuam non sum oblîtus.

154 Iúdica iudícium meum, & rédime me: propter elóquium tuum viuífica me.

155 Longè à peccatóribus salus: quia iustificatiônes tuas non exquisiêrunt.

156 Misericórdiæ tuæ multæ Dómine; secúndùm iudícium tuum viuífica me.

157 Multi, qui persequûntur me, & tríbulant me: à testimóniis tuis non declinâui.

158 Vidi prævaricântes, & tabescêbam: quia elóquia tua non custodiêrunt.

159 Vide, quóniam mandâta tua dilêxi Dómine: in misericórdia tua viuífica me.

160 Princípium verbôrum tuôrum véritas: in ætêrnum ómnia iudícia iustítiæ tuæ.

153 *Vide humilitatem meam*, Commiserationis oculis. Alioqui Deus omnia videt, ac audit. *Humilitatem*, afflictionem, miseriam, humiliationem, abiectionem, vilitatem. Nam hoc vocabulo πάθους sic vti solent, vt
b *Vers.50.92.* suprà *b*. Non pro virtute semper, vt respondeat τῷ עֹנִי hum-

bili. Etsi Ambrosius & Theodoritus, aliter pro humilitionis virtute capiant.

154 *Iudica iudicium meum*, inter me & inimicos meos, Theodoritus, causam meam age, & libera me: iudica meam causam, eius patrocinium suscipe, & me his malis absolue. Redimere accipiunt pro liberare, eripere, nisi quòd alludunt ad pretiũ à Christo persoluẽdũ. hodieq; persolutum. *Eloquium*, promissionem, dictorum fidem.

155 *Longè à peccatoribus salus* (est) supp. Sic sequentib. versibus a. Misericordiæ (sunt b.) Multi (sunt c.) Viæ meæ (sunt,) Nisi malis esse imprecandi formulam. Procul ab impiis (sit) salus, defensióque tua, quòd legem tuam non sectentur. *Salus* tua, defensio, auxilium, liberatio. Nostri de salute sempiterna.

a 156.
b 157.
c 160.

156 *Secundùm iudicium tuum viuifica me.* Morem, vt suprà d *Vers.149.* vt soles. Alij, secundum legem tuam, & promissiones tu as consignatas.

157 *Multi, qui persequuntur me*, sunt. Multos habeo, qui me insectantur & aduersantur, neque tamen à tuis legibus deflecto. Particulam aduersatiuam *at*, *tamen*, vt & verbum substantiuum solent cogitationi relinquere.

158 *Vidi prævaricantes, & tabescebã.* Heb. אֶתְקוֹשָׁטָה *eshtokotathah*, id est, tædio affectus sum, propriè: vel iurgatus sum cum legis tuæ violatoribus præ zelo. Sic infra e, & suprà f.

e *Psal.138.*

159 *Vide, quoniam*, quòd continuatiuè. *In*, pro tua misericordia, per tuam clementiam.

f *Vers.139.*

160 *Principiũ verborum tuorum.* Hebraicè רֹאשׁ *rosch*, caput, id est, summa, vel initium, siue exordium. Vnde Septuaginta interpretantur, Summa verborum tuorum est veritas, veritatem tibi in omnibus pro scopo proponis. Qua locutione vtitur Paulus g: *Capitulum autem eorum, quæ dicuntur*, id est, summa eorum, quæ dicimus, est hæc. Alij, prima tua verba sunt vera, verba tua veritate tanquam fundamento nituntur, & ab exordio veritatem loqueris. Non modò media & extrema, sed initium stabile omnium verborum tuorum est veritas. Hoc iniquum Kimhi ait esse: *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est* h, quo nihil verius vnquam Scriptura protulit. Cæteræ enim veritates hæc, quæ est de Dei vnitate, fulciuntur. Vnde & hanc primò est locutus, & tradidit, & ab hac sententia Decalogum est exorsus.

g *Heb.8.v.1.*

h *Deu.6.v.15*

Theodoritus pollicitationes Abrahæ factas de multiplicanda eius sobole, benedicendis per Christum conuictis gentibus, sempiterno Christi imperio. Eas enim esse diuinorum sermonũ principium veritate præditum.

שין SHIN, id est, *Dens*.

Eusebius, Hieronymus.

PRincipes persecûti sunt me gratis: & è verbis tuis formidâuit cor meũ.

162 Lætâbor ego super elóquia tua: sicut qui inuênit spólia multa.

163 Iniquitâtem ódio hábui, & abominâtus sum: legem autem tuam diléxi.

164 Sêpties in die laudem dixi tibi: super iudícia iustítiæ tuæ.

165 Pax multa diligéntibus legem tuam: & non est illis scándalum.

166 Expectâbam salutâre tuum Dómine: & mandâta tua dilêxi.

167 Custodîuit ánima mea testimónia tua: & dilêxit ea vehemênter.

168 Seruâui mandâta tua, & testimónia tua: quia omnes viæ meæ in conspéctu tuo.

161 *Principes persecuti sunt me gratis*, immeritò, sine causa. *Et à verbis*. At, attamen verba tua timuit cor meum. Propter eorum persecutiones non desij statutis tuis insistere, vt suprà *a*. Propter persecutiones à veri confessione non est discedendum *b*.

a *Vers.* 23.

b *Matth.* 10. *v.*18.19.20.

162 *Lætabor ego super eloquia tua*, de eloquiis & dictis tuis: vel propter *b Sicut qui, inuenit spolia multa*, hostium supple. Et est Periphrasis victoris. Sic lætabor eloquiis tuis, ac si eximia spolia per victoriam reportarem *c*.

c *Es.*9.*ver.*3.

163 *Iniquitatem odio habui*, שקר *scheker*. i. mendacium, falsitatem propriè, vt eam legi opponat, siue doctrinæ cœlesti.

164 *Septies in die laudem dixi tibi*: te sæpissimè quotidie, de iudiciis tuis iustissimis laudaui. Quod ardentem amorem demonstrat. Nam septenarius est numerus plenitudinis in hoc idiomate. Potuit interim respicere ad horas orationis septem in Ecclesia instituendas. Nam etsi Sigebertus in Chronicis, & Radulphus Tungrensis earum institutionem Damaso, cum D Hieronymo & Ambrosio assignent, quòd iam inde tum in Romana, tum in Mediolanensi Ecclesia, Psalmorum per totam hebdomadã extiterit distributio, refragatur tamen ipse Hieronymus, quando Epistolis ad Lętam & Demetriadem, earundem horarum canonicarum vsum non nouum tunc fuisse disertis verbis ostendit. Quare vt constitutio Apostolica memoratur apud Clementem *a*: Cyprianum *b*, Athanasium *c*, Basilium *d*. Qui omnes Damaso fuerunt superiores. *Alioqui semper se tristmet homo* (inquiunt Doctores Thalmudici) *vt si ad orandum paratum se nouerit, oret. Sin minus, ne oret.* Aut vt Iacobus *e*. *Tristatur aliquis vestrum: oret Æquo est animo, etiam psallat. Super*, propter, vel, de iudiciis tuis iustissimis. Sic superlatiuos exprimunt.

Septenarius precum numerus in Ecclesia quando institutus.

a *Lib.*8.*Const. Apost.c.*40.

b *In fine libri de orat. Dominica.*

c *Lib. De virginitate.*

d *In Reg. fusius explicatis, inter.*37. *& in Asceticis pag.*38.*exẽ. Græci.*

e *cap. 5.v.*13.

165 *Pax multa diligentibus nomen tuum*, tranquillitas animi, requies conscientiæ, vel fœlicitas, prosperitas *f*. *Scandalum*, ruina, offensio. Non impingunt, non corruũt, vt pereant: non pereunt, quicquid accidat. Alij, de scandalo spirituali. Lex enim omnem illis viam virtutis explanat, & omne peccati offendiculum, siue impedimentum tollit. Euthymius.

f *Rom.*8.*v.*16. 17.

166 *Expectabam salutare tuum*, vt suprà *g*. *Dilexi*. Hebr. שעשעתי *haschithi*, id est, feci, id est, opere compleui & obseruaui. Dilectio actionem supponit. Charitas operatiua, *& si quis dicat se diligere lingua, & non factis, mendax est*, *i*. Quin & hic vertere potuerũt, quoniam diligere plus est, quàm facere, vel seruare. Hæc enim sunt necessitatis & timoris illud charitatis. Est autem amor mandatorum Dei multò potior, quàm metus. Nam qui diligit, non seruiliter obedit, sed liberè, atque ex animo. Augustinus.

g *Vers.*81.

h *1.Cor.13.v.* 4 5.*Gal.*5. *v.*5.

i *1.Ioã.2.v.*4.

167 *Et dilexit ea vehementer*, In Hebræo quidem prima persona ואהבם *vaohabam*, id est, *Et dilexi ea*. sed in

tellectus idem. Iam enim docuimus hanc linguam per Synecdochen animæ voce vti pro persona, individuo, & ipso homine. Custodire,& diligere Scriptura conuenit,ob ea,quæ annotata sunt proximo versu.

168 *Omnes viæ meæ in conspectu tuo,* quia meæ actiones omnes tibi sunt expositæ,& cognitæ, téque habent inspectorem.

תו TAV, id est, *Signum.* 9

Eusebius, Hieronymus.

APpropînquet deprecátio mea in conspéctu tuo Dómine: iuxta elóquium tuum, da mihi intellectum.

170 Intret postulátio mea in cóspéctu tuo: secúndum elóquium tuum éripe me.

171 Eructâbunt lábia mea hymnum: cùm docúeris me iustificatiônes tuas.

172 Pronunciâbit língua mea elóquium tuũ: quia ómnia mandáta tua æquitas.

173 Fiat manus tua,vt saluet,quóniam mandâta tua elégi.

174 Concupîui salutâre tuum Dómine: & lex tua meditátio mea est.

175 Viuet ánima mea,& laudâbit te:& iudícia tua adiuuâbunt me.

176 Erráui sicut ouis,quæ pêriit: quære seruum tuum,quia mandâta tua nõ sum oblîtus.

169 *Appropinquet deprecatio,* Hebraicè רנתי *rinnathi,* clamor, vociferatio, propriè exaudienda susceptiatur à te Domine. Aliqui hunc prolixum Psalmum intelligunt Et sanè eius totius conclusio hic octonarius esse videtur. Nam precatur,vt preces admittat & scientiam tribuat non humanam, sed diuinorum oraculorum.

Se eum perpetuò celebraturum quæ est Psalmi summa.

Iuxta eloquium, prout dictitat verbum tuum,siue,vti es pollicitus suprà *a. Da mihi intellectum,* legis tuæ: fac me eam intelligere. a *Psal.31.v.9. & alibi.*

170 *Intret postulatio mea in conspectu*, in tuum conspectum ante te veniat mea obsecratio, & me defende, vt es pollicitus suprà *b.* b *Ps.49. &c.*

171 *Eructabunt in labia mea hymnum,* fundent copiosè, canentabunt laudem tuam. Metaphora à ructu,qui copiosum cibum sequitur. Sic enim cibo spirituali, id est, Dei fauore,gratia, & donis copiosè pasti, Hymnorum cantionem offerimus. *Cùm docueris.* Aliqui accipiunt cùm,& Hebraicè כי *chi,* causaliter. Fundent labia mea hymnum. Docebis enim me præcepta tua. Sed nihil necesse. Nam כי *chi,* sæpè est particula temporis, cùm, quando.

172 *Pronunciabit lingua mea eloquium tuum*, prædicabit, laudabitque legem tuam. ענה *haná,* loqui hîc est, è R. Dauid. At è Masoretis,laudare. Nam monent tribus his locis eadem notione sumi hoc verbum, loci sunt præter hunc Exod.15.c.Prou. 26.d. *Æquitas,* æquissima(sunt.)sunt, atque adeò ipsa æquitas, vel vt in Hebræo צדק *Zedek,* & Græco δικαιοσύνη iustitia. c *Vers.*21.

173 *Fiat manus tua vt saluet,* vt auxilietur mihi, protegat. Sit mihi tua manus auxilio. Sic vocat diuinam opem & potentiam. Adesto mihi in salutem. *Elegi*, pro optimis amplexus sum. d *Vers.*4.

174 *Concupiui salutare,* vt suprà *f.* Euthymius de Christo incarnatione. *Meditatio,* deliciæ, vt sæpè anteà: oblectatio suauissima. e *Vers.*144.

175 *Viuet anima mea,* vel, Viuat, deprecanter. Viuat anima mea, vt te laudet: De vita corporea intelligunt, tamen ad literam de spirituali, qua mortui sumus peccatis, viuimus autẽ Deo,& iustitiæ,accipi possit vt illud *g. Iustus ex fide viuit.* Et sic toto hoc Psalmo *Viuificandi* verbum, maximè *h. In vita tua viuifica me.* Viuere me fac in tuis præceptis & institutis. Quoad viuam fac ea persequar, Cùm contra, peccatorem scribat Apostolus *i* vivere mortuum esse,ac eius opera esse mortua. Amplectitur de vita æterna. Viuat anima mea in æternum,vt hoc planè & perfectè laudem te *k: Cupio dissolui, & esse cum Christo.* Sæpius autẽ ita est locutus, quia fragilis est f *Vers.*81. g *Abacu. 2.c. v.4.* h *Vers.*37. i *1.Tim. 4. v. 5.* k *Phi.1.v.25.*

vtralibet vita noſtra, corporea inquam, & ſpiritualis, niſi eam Deus conſeruet. Sic *adiuuabunt*, adiuuent me iudicia tua, leges tuæ vel promiſſiones. Vel, obſeruatio iudiciorum tuorum mihi erit auxilio. Aliqui, iudicia etiam accipiunt pro diſpoſitionibus: aliqui, pro ſententia extremi iudicij, quando dicetur, *Venite benedicti Patris mei, poſſidete regnum vobis paratum à mundi conſtitutione.*

a Matt. 25. v. 34.

176 *Erraui ſicut ouis quæ periit*, à via recta præceptorum tuorum. Verbum enim תעה *taha*, per *Tau*, quo vitium de errore viæ, vt טעה *taha*, per *Teth*, de errore mentis & intellectus, ex Elia. Quod quia interdùm confundi-tur, aliqui referunt ad exilia, fugas, aſſiduas migrationes, perſecutiones. q.d. erraui, præ perſecutionibus, fui ſine certis ſenſibus, velut exul & vagus, qui ſuas ſedes nuſquam certò conſtituit. Profugus fui & erro. R. Selomo *b*. Me, ſicut ouem à lupis hûc illûd exagitatam, quære & reduc, ſiue reſtitue. Vt ait Apoſtolus *c*: *Circumierunt in melotis, in pellibus caprinis, in ſolitudinibus errantes, in montibus, in ſpeluncis, in cauernis terræ egentes, anguſtiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus.* Alij, vt Ambroſius, ad peccati errorem, quemadmodum Eſaias loquitur *d*. q.d. Erraui per varia peccata. Me ſicut ouem deerrantem, in rectam caularum viam dirige. *Quæ periit*. Sicut ouis perdita, errans à grege. *Quære*, vt reducas, reduc me in viam rectam libertatis, gratiæ, gloriæ, per mandatorum tuorum obſeruationem. Pergit in Metaphora. Theodotus refert ad parabolam de bono paſtore *e*, qui per montes & valles ad palantem poſt dæmones ouem cucurrit, & ſupra humerum reduxit, ob ipſam magis delectatus, quàm propter nonaginta nouem minimè vagantes. Sic precabitur Pſaltes, vt Chriſtus veniat, & hominem apud Dæmones errantem ſaluet. Qui ſcopus eſt Scripturarũ.

b Gen. 20.

c Hebr. 11. v. 37.

d Eſa. 53. v. 6.

e Luc. 14. v. 4. 5.

Chriſti aduentus in carnem ſcopus Scripturarũ.

ARGVMENTVM

Petit Eccleſia à maledicis & Cedarenis (ideſt, Mahometanis, à Cedar Iſmaëlis filio) inter quos verſatur, liberari. Canticum eſt propheticum, vt & ſequentia, quæ Graduum inſcribuntur.

1 Canticum graduum. CXIX. Heb. 120. Ad

AD Dóminum cùm tribulârer, clamâui: & exaudîuit me.

2 Dômine libera ânîmam meam: à labiis inîquis, & à lingua dolôſa.

3 Quid detur tibi, aut quid apponâtur tibi: ad linguam dolôſam?

4 Sagîttæ potêntis acûtæ: cum carbónibus deſolatóriis.

5 Heu mihi, quia incolâtus meus prolongâtus eſt: habitâui cum habitántibus Cedar: multùm incola fuit ánima mea.

6 Cum his, qui odêrunt pacem, eram pacífícus: cùm loquêbâr illis, impugnâbant me gratis.

1 *Canticum graduum*. Cantica graduum, vel potiùs aſcenſionum (Nam מעלות *Maaloth* vtrumque ſignificat) numero ſunt quindecim, quæ ſe ordine conſequuntur vſque ad Pſalmum 134. Sic autem appellantur, vel ab aſcenſione, & eleuatione vocis, è R. Saadia, vbi eorum concentus ſit eleuatiſſimus: & altiſſimus, vel 2. iuxta Thalmud, quòd canerentur in quindecim templi gradibus, tamquam in vmbone, & conſcenſu congeſti. Vel 3. quæ ratio eſt omnium optima, & argumentis ipſorum accommodatiſſima, ab aſcenſionibus ex exilijs, vt מעלות *Maaloth* ſignificet aſcenſiones, vel gradus, ſumpta alluſione à ſitu Hieruſalẽ, ad quam omnes ex parte aſcendendum erat, quòd eſſet collocata in montibus. Et reuerà hi omnes pertinent ad captiuitatem populi, & è captiuitatibus liberationes. Sic Chal. *Canticum pro aſcenſionibus abyſſi* (ex abyſſo, vt exilio, inferno, morte) Et Suidas in voce ἀναβαθμοὶ, λέγεται ὁ τέλειος καὶ πλήρης τοῦ λαοῦ ἐπάνοδος, quæ aſcẽſio & reſtitutio erit perfecta & integra in conſummatione ſæculi, iuxta vaticinationes Danielis cùm Deus deleuerit omnem princi

principatum Saracenorum & reliquorum, inter quos & Ecclesia exulat. Cantica ergo graduum sunt precationes & consolationes de ascensionibus, siue liberationibus ab exilio, & captiuitate. Quarum typo prædicitur reditus in cœlum ex hoc miserrimo vitæ statu, vt proinde Augustinus ad cordis ascensiones è valle plorationis referat. Qui sectantur mysteria: Quòd sint gradus, quibus scandatur ad Deum, quorum primus affectio. 2. prospectus ad Deū. 3. lætitia communionis. 4. inuocatio. 5. gratiarum actio. 6 confidentia. 7. patientia, & expectatio diuinæ liberationis. 8. Dei gratia, & fauor. 9. timor Domini. 10. Martyrium. 11. peccatorum detestatio. 12. humilitas. 13. Christi aduentus desiderium. 14. concordia & charitas. 15. assidua Dei benedictio.

Gradus mystici quibus ad Deum scanditur.

2 *Domine libera animam meam à labiis iniquis*, mendacibus propriè. Sic appellat blasphemias Idololatrarū, hæreticorum, Alcorani, &c. Vel maledicta, quibus onerant probos, calumnias, conuicia, imposturas, & fraudes.

3 *Quid detur tibi, aut quid apponatur.* Apostrophe ad hostem impium, maledicum, & Sycophantam. Quid ob linguam illam dolosam consequêris, ô impie & fraudulente? Sic Hebraica actiuè enunciata passiuè facilius reddiderunt. מה יתן לך ומה יסים לך לשון רמיה *mah ytthen lecha vmah iosiph lach laschon remijah. Quid dabit tibi, & quid addet tibi lingua dolosa?* Quæ fructum, quódve emolumentum tibi afferet lingua fraudulentia? Nullum, nisi plagas durissimas. Aliqui mimis concinnè, Apostrophen ad animum siue seipsum dicunt, vt sequens versus in bonum accipiatur. Quid, ô anima, consolationis dari tibi possit contra linguas fraudulentas? Nullum nisi Dei eloquia, quæ sunt velut

a *Ps.44. v. 6. Hebr. 4. v. 12.* *sagittæ potentes acutæ a, penetrantes intimo cordium, & veluti* igniti carbones. *Ad* pro *ob, propter* vt supra *b*

b *Ps. 21. v. 3.* 4 *Sagittæ potentis acutæ.* Per subiectionem respondet præcedenti interrogationi. Durissimæ plagæ, grauissimæ pœnæ, & incendia pernicioſissima tibi dabuntur, tibique apponentur. Hæc enim verba sunt reperenda à superiore versu per Zeugma. Lues acerbissima, & exquisitissima supplicia, ô impie, & hîc, & apud inferos, quòd sic linguam tuam maledicam in populum Dei

c. *Ps.44. v. 6.* mini, vt supra *c*, & alibi vibratis, & contortis à potenti

Deo, vel homine, quarum ictus propter iaculantis robur est acerrimus, & potentissimus, & intima quæque penetrat. Item prunis iuniperi, & similiū arborum, quæ vrunt vehementiùs, & igne retinent diutiùs. Te potens transfiget, & conficiet suis acribus telis, & cremabit igni inextinguibili. Illud pertinet ad cladem, quam in hoc sæculo passi sunt Babilonij, Persæ, Macedones, Romani, & patientur Saraceni, reliquíque Ecclesiæ hostes. hoc autem ad supplicia æterna. Nam vt carbones desolatorij, siue ἐρημικοὶ, qui conficiunt, ex auroribus crescentibus in desertis & eremis, incendium acriter concipiunt ob partium densitatem, & diu conseruant, vt etiam eorum vrant cineres: sic ignis gehennæ vehementissimus & diuturnissimus, vt potè perpetuus. *Desolatoris*, vastatoriis, & vt Nicetas *a* exponit, vindicibus & cruciantibus vel potiùs, vt & Græcè ἐρημικοῖς, id est, arborum in desertis & solitudinibus nascentium, quales Iuniperi. Nempè carbonibus acribus, acriter cōflamentibus & ardentibus, vt qui constent non qualibet materia siluestri, sed desertorum & solitudinum. Hebraicè רתמים *rethamim.* r. iuniperorum, quarum genus apud Plinium & Theophrastum dicuntur esse ardentissimæ, diutissimè ignem conseruare, neque facilè extingui: adeò vt, quo tempore extinctæ foris videntur, vel etiam redactæ in cinerem, interiùs ardeant. Quemadmodum prauæ linguæ infamia intensa est, atque diuturna. Septuaginta doctè per Synedochen, pro specie arboris deserti, & vastitatis, intellexerunt similiter omnes arbores in genere. Rabbini ferè construnt hoc versum cum *linguam* superioris, quasi in Hebræo sit Appositio. *Quid dabit, quid proderit tibi lingua dolosa* (quæ est) *sagittæ potentis*, &c. quæ & pungit vt sagitta, & vrit vt carbo. Vel in Vocatiuo. O sagittæ, id est, quid dabunt tibi, ô tu, qui es similis sagittis, &c. Vt comparet mendaciæ & calumnias sagittis ab homine valentissimo contortis, & ardentibus iuniperi carbonibus Malo

a *In 2. orat. Nazianzeni de festo Paschæ.*

a Accusatiuo, vt attigi. Sagittas acutas, scilicèt, dabit: vel est denunciatio vltionis linguæ virulentæ, qui posteà passiuè resoluatur in Nominatiuum.

d *Heu mihi, quia incolatus.* Absentiam terræ sanctæ non ferens lacrymabiliter ingemiscit. *Heu mihi* אויה לי *vaui li.* Hei mihi, siue Heu me miserum & calamitosum.

Heu

Heu quidem construitur cum Accusatiuo, sed, retinuit Syntaxim Hebraicam ad fontis commendationem & venerationem, cuius causa *Grammaticas leges plerumque Ecclesia spernit.* Imò & Apostoli in ipso Græco contextu, veluti solœcizantes *a.* Quod semel annotatum esto aduersùs eos, qui rident Scripturæ simplicitatem, non perspiciunt in illa interdum plus esse neruorum & sinci quàm in vlla verborum congruitate. *Incolatus*, peregrinatio, exilium. Aliqui in genere, de hac vita mortali, quæ nihil aliud est, quàm peregrinatio. Hæc enim piis nimis longa est, tum propter tædium præsentium malorum, tum ob cœlestis patriæ desiderium. Sed literæ aptius in specie, de fidelium captiuitate, & exilio sub infidelibus. *Prolongatus est.* Rectè, ad sensum. Nam Hebraicè אויאחלי בי גרתי משך *Oiahli chi garti meschech. i. Hei mihi, quia peregrinatus sum (in) longitudine siue lõgo tempore.* Et si aliqui vertãt (in) משך *Meschech*, id est, Cappadocia, Tartaria, vel Meschia, vt sit nomen loci à Mesec Iapheti filio *b*, Hetruriam aliqui inepte imaginantur. Etsi in eam sententiam Kimhi & Abben Ezra citent Iosephum Ben Gorion. Nam eius codex Venetiis editus *c* aliter habet. *Tubal*, inquit, *hi sunt, qui habitant in Tuscana terra ad flumen Vhsaá, Mesech autem qui Sibsune, quos aliqui putant esse Saxones Germanæ. Cedar habitantibus Cedar*, cum Cedarenis siue Saracenis. Nam Cedareni sunt Arabiæ populus, quos posterior ætas Saracenos appellauit à Cedar vno è filiis Ismael. Interrim ratione Mysterij, est allusio ad vocis notationem. Cedar enim, nigredinem, obscuritatem & tenebras sonat. Hei mihi, quia tamdiu in terris peregrinor, tam diu habito cum hominibus versantibus in tenebris errorum, peccatorum, miseriarum nec statim assumor in cœlestem patriam, vbi omnia sunt plena lucis, gloriæ, voluptatis. Hebraicè עם אהלי קדר *Him ahole kedar* & Græcè μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηδάρ, *Cum tabernaculis Cedar*, inter Cedarenos, Arabas, Nomades, & Ismaelitas plaustrarios *d*. His significantur barbari, omnis humanitatis, pacis & religionis expertes: præsertim autem Saraceni, & Mahometani, ex Ismaele, & Cedar orti, quæ partem Arabiæ coluerunt, & denominârunt. Cedar enim, vt dixi, filius Ismaelis, feri & barbari *e*. Item & Turcæ. Illi enim non modò religione sunt Saracenis, sed

a *Ioan.14.v.* 24.2.*Pet.3.v.* 1.*Apoc.1.v.4.*

b *Ge. 10.v.2.*

c *Lib.1.c.1.*

Cedareni populi qui sint.

d *Cant. 1.v.5.*

e *Ge.25.v.13.*

& etiam viuendi ratione. Nã, vt Scythæ reliqui Arabes Scenitæ sunt, & Nomades, quantum ad originem & locum natalem, è quo in Asiam terrásque Christianas se infuderunt, *Multùm.* Cum habitantibus Cedar, repete per Zeugma. Masoretæ verò versus duos confuderunt. Itaque incipientes hîc versum, hęc iungunt cum sequentibus. *Multum habitauit* (id est, interpretibus Septuag. incola fuit, siue peregrina) *sibi anima mea cum osoribus pacis.* Deinde. *Ego pax, pacificus*, &c. Sed nihil necesse Multùm peregrinatus sum & nimium diu inter Cedarenos. Nam exilium & captiuitas Ecclesiæ sub Cedarenis est diuturnissima. Instat enim iam annus ab ortu Mahometis millesimus. *Multùm*, nimis diu peregrinatus sum. Diuturnũ exiliũ Ecclesiæ inter barbaras gẽtes, præsertim Scythas, & Arabas. *Incola*, peregrina, exul & extorris à patria siue cœlesti, siue externa, cuius libera possessione, & vsu à Mahometanis excludimur.

Cum bis qui oderant pacem, magis sententiã, quàm verbis loquũtur ob Eclypses. Ad verbum אני שלום ובי דברי אלחמה *Ani schalom vechi adabru lemma lami lhamach: Ego pax* (eram totus pacificus) *& cum loquebar* (quæ pacis erant) *ipsi ad bellum* (se parabant, nec quid simile.)

ARGVMENTVM.

Ecclesiam vbique esse tutam, quòd Dominum habeat custodem.

1 Canticum graduum. CXX. Hebr. 121.
Euâui óculos meos in montes: vnde véniet auxílium mihi.
2 Auxílium meum à Dómino: qui fecit cœlum, & terram.
3 Non det in commotiónem pedem tuum: neque dormîtet, qui custôdit te.
4 Ecce non dormîtabit, neque dórmiet: qui custôdit Israel.
5 Dóminus custôdit te: Dóminus protéctio tua super manum déxteram tuam.
6 Per diẽ sol nõ vret te: neq; luna per noctem.

7 Dominus

7 Dóminus custôdit te ab omni malo: custôdiat ánimam tuam Dóminus.
8 Dóminus custódiat intróitum tuum, & éxitum tuum: ex hoc nunc & vsque in sæculum.

---

1 *Leuaui oculos meos.* Hebraicè אשא *escha*, id est, Leuabo, leuo, attollo, in hac valle exilij, & miseriarum positus, quòd nullum in terris præsidium reperiam. *In montes*, in cœlum (in Angelos, Lyranus & Augustinus) vel in montana Iudææ, præsertim Sionem & Moria, vnde auxilium Dei affulgeat ad me liberandum ex hac captiuitate. Vt alludat ad situm Hierusalem, verius quam Iudæi peregrè Deum precabantur, ob templum illic positum, in quo se coli Deus iusserat. *Nobis clamat* a Apostolus. *Quæ sursum sunt, quærite*: & *Sacerdotalis vox ad percipienda mysteria omnibus clamat, Sursum corda.* Vnde nobius è quo apparet sacti Canonis antiquitas. Vnde Mimesis, dicendo supple, Vnde veniet mihi opitulatio? מאין *Mehain* enim interrogat. E quonam loco, ex quo secro, aderit mihi auxilium?

a *Col. 3. v. 1. Canonis sacri antiquitas.*

2. *Auxilium meum à Domino*, est, vel, erit. Sibi respondet, seque consolatur spe futuri à Domino auxilij, & liberationis. Auxilium meum erit à Domino, qui omnia condidit, & habet in sua ditione, ac potestate. Deinceps conuerso ad se, vel animam suam, sermone, se consolatur, partim sibi benè precando, partim recolendo, & memorando Dei promissiones, ac beneficia.

3 *Non det in commotionem pedem meum.* Apostrophe ad seipsum. Suum enim animum alloquitur, consolatur, & confirmat vsque ad finem, in quo sibi benè precatur. O mea anima, non sinet, vel sinat (Nam quæ hîc per modum precandi dicuntur, aut optandi, possunt in Indicatiuo verti) te labi in exitium. Alij, in peccatum. Malum nonnulli esse verba Sacerdotum, vel Ecclesiæ, de auxilio Domini eum confirmantium, benéque precantium. Vitiosè Chrysostomus b & Hieremias Patriarcha c legunt μὴ δῷς *ne des* in secunda persona, etsi constituant in ea lectione Emphasim. *Non dixit, non commouearis: sed ne des in commotionem, ad declarandum in nullo arbitrio esse dare, non in aliquo alio. Neque dormitet.* Metaphora à diligentibus excubitoribus. Hæc autem plerique, vt attigi, pronunciatiuè intelligunt, *Non dabit, neque dormitabit*, sed efficaciùs, vt nunc sibi benè precetur, nunc se confirmet, & benè ominetur.

b *Hebr. 7.*
c *In responso cap. 18.*

4 *Ecce non dormitabit.* Custodiæ exaggeratio. Ne claudet quidem oculos, ne dormire quidem volet. Dormiamus priusquàm dormiamus. Nam dormitare est velle dormire, q.d. Non te despiciet, non abiiciet tui curam Deus Israëlis custos. Adeò est vigilans, vt perpetuas pro salute tua agat excubias. Vnde in Zacharia, *a septem diuinitùs habere oculos.* & apud Ezechielem b: *Angelos oculis ante & retrò coopertos.*

Assidua Dei in electos vigilantia.

a *Zac. 4. v. 10.*
b *Eze. 1. v. 18. & 10. v. 12.*

5 *Dominus custodit te. Dominus protectio tua*, est, vel erit. Tibi auxiliabitur à dextris, vt te scuto suo protegat, Chrysostomus: *Vmbra tua ad manum dexteram tuam.* Hebraicè גלב על יד ימינך *tsillecha hal iad ieminecha* per Metaphoram. Hærebit Dominus semper ad latus tuum, & instar vmbraculi defendet te ab omnium malorum æstu, vt nihil tibi neque interdiu, neque noctu noceat. *Super*, in manu, ad manum. Ad manum dextera esse dicitur, qui præsto est, paratus ad iuuandum, aliqui par Asyntheton intelligunt: *Dominus vmbra tua erit*, vel est) (Et) *ad manum dexteram tuam*, Chaldæus, *Super* sumit pro *propter. Deus*, inquit, *obumbrabit tibi propter obedientiam præceptorum, quæ firma est ad manum dexteram ingressu tuo.* De תפילת *Tephillath* manus, de qua in Deuteronomio c, & Numeris d.

c *cap. 6. v. 9.*
d *cap. 15. v. 38.*

6 *Per diem Sol non vret te.* Sol & Luna, quorum vnus nocet interdiu æstu nimio, altera nocte nimio humore, vel frigore, symbola sunt malorũ, & calamitatum exitiosarum & cuiuslibet tẽporis, q.d. semper & quouis tempore te tuebitur, & proteget. Comparat item pericula aëris solaribus radiis, clandestina lunaribus. *Neque Luna vret te*, per Zeugma, id est cruciabit, vexabit, offendet, lædet. Vrit etiam Luna suo modo, vt frigus, & pruina apud Festum Pompeium, & Poëtam e:

Aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

& Ouidium f:

Et noua per gelidas vritur herba niues. Et g:

Ceres Summe marmoreo pallet adusta gelu.

Hinc ad illud h: *Aestu vrebar & gelu.* Glossa ordinaria:

c *Virg. in 1. Georg.*
f *1. de Trist.*
g *4. Trist.*
h *Ge. 31. v. 40.*

Vnus effectus est caloris & frigoris. Nam Sol & Luna hîc etiam Metonymicè pro Solis ardore,& Lunæ frigore & iniuria, Hebraicè יכּה *iacchecha*, id est,percutiet.

7 *Dominus custodit te.* Custodiet,futuri temp. Hebraicè ישמרך *ijshmarcha. Custodiat.* Aliqui pronunciatiuè per modum Prophetiæ exponunt, Custodiet, tuebitur. Sic sequenti versu. *Dominus.* Secundo loco præfertur fontem additur,ad Euphoniam & numerum.

8 *Dominus custodiat introitum tuum.* Dominus custodiat te domi & foris, vel in negotiis domesticis & externis. *Introitus* enim & *exitus* hoc important,vt in libris Pa- a 2.Paral.1.v. lipomenon *a*,vbi *exire & ingredi ante populum*,est ei præ- 10. ire in negotiis externis & internis,id est,foris & domi, pacis & belli. *Introitum tuum*,in terram sanctam: & *exitum tuum* de terra exilij, & captiuitatis. Sic omnes protectiones appellant,q.d. Te seruet in itinere redeuntem, vt tutò domum peruenias, siue domi, siue foris fueris, siue in patria, siue extra patriam, te quocúmque profectum semper custodiat. Nam sic loquuntur ad quemcumque locum significandum *b*. Aliqui *Introitum* b *Deut. 28.v.* referunt ad terram exilij Te introëuntem in terram ho- *6.& 3.Reg.3.* stilem,vt illic exules, & ex ea redeuntem Deus seruet *v.7.* & tueatur. Alij, ad egressum huius vitæ, & ingressum futuram,aut vt Euthymius contrà,ad ingressum in hanc vitam,& exitum ex ea,vel vt alij ad omnem vitam,quæ in ingressu, & exitu perspicitur. Chaldæus sublimius: *Custodiat introitum tuum ad studia legis, & exitum tuum ad negotiationes* (mundi.)

ARGVMENTVM.

Ecclesiam laudat à concordia, pietate, iustitia, eique bene precatur.

1. Canticum graduum. CXXI. Hebr. 122.

LÆtâtus sum in his, quæ dicta sunt mihi: in domum Dómini ibimus.

2 Stantes erant pedes nostri: in átriis tuis Ierúsalem.

3 Ierúsalem, quæ ædificâtur vt cíuitas: cuius participátio eius in idîpsum.

4 Illic enim ascendêrunt tribus, tribus Dómini: testimónium Israel, ad confitêndum nómini Dómini.

5 Quia illic sedêrunt sedes in iudício: sedes super domum Dauid.

6 Rogâte, quæ ad pacem sunt Ierúsalem: & abundántia diligéntibus te.

7 Fiat pax in virtûte tua: & abundántia in túrribus tuis.

8 Propter fratres meos, & próximos meos: loquêbar pacem de te.

9 Propter domum Dómini Dei nostri: quæsíui bona tíbi.

---

1 *Canticum graduum.* Aliquibus religionis & ciuitatis translationem è Silo Ephraim,in vrbem Hierosolymitanam in Iuda,à Dauide factam canit, significans *a* tri- a *Vers. 4.* bus,id est,populum ascendisse Hierusalem primùm, vt laudarent Deum. Deinde *b*,vt poscerent ius à magistratibus:& iudicibus tum, cùm à se ædificata est,& in formam ciuitatis redacta. Sed inscriptio magis quadrat captiuitati. *Quæ dicta sunt mihi*, per Prophetas. Vnde Hebraicè שמחתי באמרים לי *schamohthi beomerim li*, id est, *Lætatus sum his, qui dicunt mihi*, id est, Prophetis, subentibus me benè sperare in exilio,& expectare diem visitationis:quod Mimesi exponit. *In domum Domini*, in Hierusalem reuertemur de hac captiuitate Hierusalem autem cœlestem toto hoc Psalmo intelligunt Hebræi in *Bereschith* Rabba *c*,non terrestrem. Aliis, Israëlitæ se cohortantur ad conuentum sacrum, & rem diuinam frequentandam. Sic ex nostris Hilarius, & veteres hanc lætitiæ materiâ referunt ad cœlestis patriæ desiderium, alij ad templorum & Ecclesiarum, in quibus Domini sacra conficiuntur. c *Gen.28. supra scala Iacob.*

2 *Stantes erant pedes nostri.* (Ibi enim) stabant. Ratio

prima cur lætatus sit nuncio futuræ restitutionis Hierusalem: quoniam in illa, dum staret in sua integritate ante exilium cuncta erant præclara, pacis & suauitatis plena: vbi liberè & suauiter ad rem sacram stabãt. Quare sequitur fœlicitatum eius priscarum enumeratio, & catalogus. Aliqui vertunt in futuro *erunt*, vt continuentur verba Prophetarum prædicentium, in domum Domini ibimus (&) stantes erunt pedes nostri. Sed Hebraicè הָיִר *Hain*, in Præterito. Itaque rectiùs sunt verba Psaltis, siue cuiuslibet pij se consolantis meditatione veteris status Hierusalem. O Hierusalem, in tuis portis consistebamus tutò, & liberè, ad rem diuinam ventitabamus, & sacrorum vsum & religionis. *In atriis, in porta* Hebraicè בִּשְׁעָרַיִךְ *beschaarath* Erant autem multa atria templi à Salomone ædificata: Atrium Sacerdotum, vbi altare holocausti, atrium mundorum, vbi orabant puri, atrium immundorum, vbi reliqui. Sic multæ templi portæ Orientalis, Septemtrionales duæ, Meridionales totidem. Portas in *Atria* conuerterunt, ne quis acceperet iudicia forensia, quæ agitabantur in portis. Hic enim agitur potiùs de Dei cultu, & religionis vsu.

3 *Hierusalem quæ ædificatur.* Enallage Personæ. Nam præcessit *in Atriis tuis Hierusalem.* Valla indoctè ait interpretem in his, & similibus deceptum esse, quòd non calleret propietatem linguæ Græcæ. Nam est Hebraismus de quo suprà *a. Eius*, Vacat Latinè. *In idipsum*, in idem. Sic enim & sumitur apud Suetonium, & Græcè τὸ αὐτὸ. Ait ergo Hierusalem esse ciuitatem, cuius habitatio (quam participationem vocat) in idem velle & sentire, hoc est, ad summam concordiam doctrinæ, & charitatem vitæ spectet: cuius participatio est cõmunis, concors, & æqua omnibus, cuius commnnio est arctissima, cùm ciues pari concordia inter se gaudeant, citra dissidia religionis, & opinionum *b*: *Dissidentes enim à cœtu Sanctorum, & ab Ecclesiæ corpore se separantes, participationem huius sanctæ ciuitatis non habent.* Hilarius. Hinc Hebraicè שֶׁחֻבָּרָה לָהּ יַחְדָּו *schehuberah lah iahdau*, id est, *Quæ conuncta est sibi pariter*, id est, concordissima. Ita primum eam laudat à concordia & vnione, deinde à pietate & religione. Illũc enim cõuenire omnes tribus ad Deum colendum & celebrandum. Mox à iustitia. Ibi enim iudicia exerceri, & solium regni constitutũ esse.

Valla insciè carpit 70. interpretes.

a *Psal. 7. v. 55.*

b *Ephes. 4. v. 4. 5.*

4 *Illic enim ascenderunt tribus tribus, cœtũ* שֵׁם *Sham.* ibi, in Hierusalem versantes tribus Domini ascenderunt templum Israeliticum, quod testimonium Israel appellatur. Aduerbium loci, non ad locum. Itaque mendosè in vulgatis codicibus. *Illuc enim.* Secunda lætitiæ causa. Itaque *enim* nõ refertur ad proxima, sed ad principium psalmi, estque species Anaphoræ, vt & *Quia* sequenti versu Latinè, Lætatus in his, &c. quoniam stabant pedes nostri, &c. quoniam illic ascendebant, &c. quoniam denique illic constitutæ erant sedes ad iudicandum. *Testimonium Israel.* Construitur cum Verbo proximo. Illic enim ascenderunt (in) testimonium, in locum, siue Domum testimonij Israelitici populi, Metonymicãs, (in) ædem Sanctuarij, (in) tabernaculum testimonij, vel arcam. Vtrumque עֵדוּת *heduth*, siue *testimonium* per Metonymiam appellatur, vt in Exodo *a*: *Posuitque illud Manna, Aaron ante testimonium in custodiam*, id est, ante arcam testimonij, quæ testimonium Israelis vocatur, vt Abben Ezra annotauit propter tabulas fœderis in ea conseruatas, tamquam duas literas contractus inter Deum & homines. Vel ante tabernaculum, in quo erat hæc arca mannæ receptatrix. Quin & in alio loco Testimonium significat duas legis tabulas *b*: *Ponesque in arca testimonium, quod dabo tibi.* Quare Hieronymus docte illic tropum inuertit, *posuitque illud Aaron in tabernaculo reseruandum.* Tabernaculum quidem, quoniam in eo erat arca testimonij. Arca autem, quia intra se continebat tabulas testimonij, id est, quæ erant testimonio Israelitis, quòd eas super se recepissent, inquit Kimhi *c*. Est vbi etiam tabernaculum testimonij appellatur passim in Exodo, Leuitico, Numeris, Deuteronomio secundùm D. Hieronymi interpretationem, cùm in fonte alia sit vox, id est, מוֹעֵד *Mohed*, non עֵדוּת *Heduth*, quòd radices & ordines יָעַד *Iohad*, & עוּד *haud* sint affines: quamuis Recentiores conuentum potiùs interpretentur, indéque tabernaculum conuentus. Possit esse Appositio poëtica: *Tribus Domini testimonium Israel*, id est, tribus Domini Israeliticæ, quæ se profitentur, & testantur esse de genere & stirpe Israel, quæ tanto patre, tamque sancto, & Dei familiari gloriantur. *Tribus Domini*, quæ testantur & indicant Israelis genus, quæ suam originem referunt ad Israelem.

a *Exod. 16. v. 34.*

b *Exod. 25. v. 16.*

c *in lib. 1. Radicum.*

Sic Appollinarius, vt *testimonium* sit Nominatiui casus, A non Accusatiui. Congruit item Hysterologia, *Ad confitendum nomini Domini testimonium Israël*, id est, religionem & legem Israeliticam. q. d. In Hierusalem ascenderunt tribus Domini, vt nomini Domini celebrarent, & profiterentur Israeliticam religionem, legem & fidem, vtque se populum Domini mõstrarent. Ideò enim ter eò conuenire iubebantur in festo Paschæ, Pentecostes, & Tabernaculorum *a*, Hoc sequitur Theodoritus. *Testimonium*, inquit, *legem diuinam nuncupauit, palam subemtem, vt Israël in locum concurrat, quem selegit Dominus b*. Testimoniũ *c* suprà in psalmis, & alibi sæpè hoc significat. Recentiores cum Rabbinis hunc locum non intelligunt. Itaque vt hinc se expedient, Eclipsim inducunt Præp. *Ex* vel *In*, vel Cõiunct. *Quia*, vel denique alterius vocabuli. Quinetiam *Israël* faciunt datiui casus, q. ל. cum nominibus propriis non sit articulus genitiui. Hinc istæ illorum interpretationes. *In testimoniũ Israëli, vt celebrent Dei nomen. Iuxta testimoniũ, & fœdus ipsis factũ à Deo, imperante vt ipsius nomen celebrarent.* Et *Quia præceptum est Israëli.* Et, *Ex testimonio Israelis*, vt &c. *Ex præcepto & mandato eò ascendebant, vt confiterentur nomen Domini.*

5 *Quia illic sederunt sedes in iudicio.* Tertia ratio, cur lætatus sit ad mentionem repetendę Ierusalem. Quoniam in hac constituta sunt tribunalia ad iudicandum, & decidendum tam de quæstionibus religionis, quàm politiæ. Itaque *Quia* est genus Anaphoræ, vt suprà *d*. Vt à templi, & cultus Dei celebritate commendauit Ierusalem, ita iam nunc exornat à regni solio, & politico Mosis ordine. His enim omnibus præcipuè inter alias ciuitates excellebat. Quare & eius ædificatio speciẽ cẽlestis referebat, in qua cultus & agnitio Dei viget, cum rerum ordine admirabili. *Illic*, in Hierusalem. *Sederunt sedes*, sitæ sunt & constitutæ. Hæc Paronomasia non est in fonte, sed ישבי בסאות *iasshebehu chisoth*, *sederũt throni*. Vbi *sederunt* impropriè sumitur, pro ad sedẽdum constituti sunt, & positi. *Sedes*, throni, tribunalia iudicialia regiæ domus Dauid: vel, secundùm alios, Sacerdotum. *In iudicio*, ad iudicium: vt iudicium cuique tribuatur. *Sedes, super.* sedes inquam (per Epanalepsim) quæ sunt super domum, siue in domo Dauid. Nam in *super* est Eclipsis relatiui אשר *asher*, vt sæpe cum Præpositionibus huius Idiomatis. *Super* pro *In* vt suprà *a* Nonnulli per Asyntheton, (Et) *sedes regia*. Duo enim solia illic erant collocata. Primùm, Cathedra Mosis, siue Sacerdotum: Deinde Regum, Euthymius. Nam & Sacerdotes & Leuitæ iudicabant *b*, etiam de rebus temporalibus apud Iosephum. Quod obseruatum in Ecclesia perpetuò, è Apostolorum decreto *c*. Epitome Clementis Græca *d*, & eiusdem epistola *e*, Concilio Chalcedonensi, & quarto Carthaginensi, &c. Quantum enim ad exercitium iudiciorum spiritualiũ nemo dubitat, cùm Ecclesia habeat claues regni cœlorum, retinentes ac remittentes peccata. *Super domum Dauid.* Hebraicè sine Præpositione בסאות לבית דויד *chissoth lebeth David*, Throni domus Dauid, id est, Throni Christi, qui est è semine Dauid: vel Throni familiæ Christi, vt Augustinus ait, qui super eam erat regnaturus. Itaque cum Præpos. verterunt, vt docerent ista non pertinere ad quoslibet propriè Dauidis posteros, sed Christum, id est, ad eius thronum, qui erat super domum Dauid, id est, thronum excellentiorem & superiorem vulgato Dauidis regno, imò verò & qui sit super ipsam domum Dauid, eique præsit & dominetur propter personæ Domini excellentiam. Quo respectu *f* etiam Dauidis Dominus appellatur. Lætitiæ materia maxima thronus Dauid: nam est thronus Christi, cuius thronus est thronus gratiæ *g*.

Rogate quæ ad pacem sunt, Cùm tanta huius ciuitatis beatitudo fuerit, & futura sit, petite eius pacem. שאלו *shaalu*, petite, postulate, rogate. Itaque ἐρωτᾶν apud Septuag. non significat interrogare, sed rogare, orare, petere, vt passim in Euangeliis *h*. Est autem Apostrophe ad pios, vt orent pro collectione & restitutione Ierusalem, eique optent pacem, & bonorum omnium affluentiam, cùm olim eius tanta esset fœlicitas, & maiorem adeptura sit per Christũ. *Quæ ad pacem sunt*, quæ ad liberationem & restitutionem, ad tranquillitatem & quietem eius faciunt. Hunc locũ interpretatur Christus, *i* de suo aduentu siue visitatione. *Vtinam cognouisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi sunt, ô Ierusalem.* Nomen Pacis ad quascumque res prosperas & fœlices refertur. *Ierusalem.* Datiui casus, vel Genitiui. Orate quæ faciunt ad pacem & prosperitatem ipsius

a *Exo. 23. v. 17. & 34. ver. 22. Deut. 16. vers. 6.*
b *Deuter. 17. vers. 8.*
c *Psalm. 18. v. 8. & 118. v. 4.*
d *Vers. 4.*
Duo solia in domo Dauid, sacerdotum & regum.
a *Psal. sup. v. 5.*
b *Deut. 17. v. 8.*
c *1. Corin. 6. v. 2. 3.*
d *Pag. 78.*
e *Id est, ad Iacobum.*
In Ecclesia etiam de rebus temporalibus nedum spiritualibus iudicium fit.
f *Psalm. 109. v. 1.*
g *Heb. 4. vers. 16.*
h *Vt Ioan. 14. v. 16. & 19. v. 31.*
i *Luc. 19. v. 42.*

Ierusalem. Est enim perspicuè Genitiui casus in fonte propter שלום *Shelom*, positum in Regimine. Deinde hoc sententia postulat. Itaque non est dubium, quin mendum sit in vulgatis Græcorum codicibus, τὸ ἐρωτᾶν, per Accusatiuum. Quare Apollinarius perspicuè legit in Datiuo, qui non immutat genitiui sententiam. εἰρηνῦν ἱερουσαλὴμ ὁ ἰζεσθε βαβειν, *Pacem ipsi Ierusalem quærite profundam.* Qui mendosum Accusatiuum seruant, putant esse exhortationem ad interpellandam Ierusalē, quæ pacis sūt. q.d. Rogate à Ierusalem, vt pacem & prosperitatem suis largiatur, vel precetur. Loco minùs congruit, vt sit Vocatiui casus, quasi oratio ad ipsam vsque ad vers. 8. dirigatur. O Ierusalē, ô cives cœlestis vrbis, ô cœlites, postulate nobis pacem & gratiam, qui hic in terris exulamus. Etsi enim cœlites certissimè pro nobis Deū illic interpellēt, at versus nō hoc nūc loquitur. Et, Expletiua siue abundās particula. Quare nō est in fonte. Est autē Mimesis. Orate pro pace & prosperitate Ierusalem, (Ecclesiæ.) dicendo supp. *Abundantia*, fœlicitas (sit) benè sit. Vnde Hebr. ישלירו אהביך *iphlaiu Cohabaich*, id est, *fospntentur, fœlicitentur diligentes te.*

7 *Fiat pax in virtute*, in tuo robore & exercitu. Nostri
a *Ps. 45. v. 8.* vtuntur vocabulo virtutis, pro exercitu, vt suprà a. *De*
47. v. 9. 67 v. *minus virtutum*, & aliàs sæpè, vbi Græcè δυνάμεων, & He-
13. & 88. v. 9. braicè צבאות *Tsebaoth*. Fiat pax, id est, sit prosperitas & salus in exercitu tuo, nempè in fidelibus in hac Ecclesia versantibus, quæ proinde dicitur militans. חיל *hel*, siue *hail*, etiam antemurale significat. Quare aliqui interpretantur, in tuo propugnaculo, in tuis mœnibus, in tuo antemurali sit pax, ô Ierusalem. Gall. *en tes forteresses*. Exercitus siue antemurale Ierusalem, siue Ecclesiæ est populus Domini, virtus autem & robur eius, bona opera, studia, conatus, gratiæ. *Abundantia*, fœlicitas, tranquillitas fiat, vel sit *In turribus*, vel palatiis. Vnde Symmachus, in regiis domibus, πύργοις βασιλείοις, turribus mœnibus cinctis, ex Euthymio: vel turribus munitis, propugnaculis, è Suida. Optat Ecclesiam esse benè munitam contra hostes tam visibiles, quàm inuisibiles.

8 *Loquebar pacem de te.* Vel loquar, in futuro, è Rabbinis. Suo exemplo confirmat adhortationem præpositam. Nam & ipse (inquit) desidero, vt mei cives pace fruantur, & expeto, vt domus Dei pristinam amplitudinem

a finem consequatur. Fratres tam sanguinis, quàm religionis intelligit, fidei scilicèt domesticos & conciues. *Pacem*, id est, fœlicitatem & liberationem de te, vt tu liberteris, & floreas precabor. Sunt autem verba Psalmographi, prospera omnia & pacifica ciuitati sanctæ exoptantis, quòd ea, salus & pax cæterarum ciuitatum nitatur. *De te*, pro tua salute, prosperitate, incolumitate.

9 *Propter domum Domini Dei nostri*, quòd in te sit templum Domini, & arca fœderis: Vel, vt restauretur templum, in quo deus innocetur. Propter templum & vsum religionis pacem precabor, & quæram Ecclesiæ, vt nomen Dei sanctificetur & colatur. Nam pro *Quæsiui*, fons habet אבקשה *abakschah*, id est, *Quæram*. Congruunt autem etiam Præterita, quoniam sibi perpetuò similes precati sunt, precantur, & precabuntur sine intermissione pro fœlici cultus diuini statu.

ARGVMENTVM.

Ecclesia precatur contra impiorum calumnias.

1 Canticum graduum. CXXII. Heb. 123.

AD te leuâui óculos meos: qui hábitas in cœlis.

2 Ecce, sicut óculi seruôrum: in mánibus dominôrum suôrum.

3 Sicut óculi ancíllæ in mánibus dóminæ suæ: ita óculi nostri ad Dóminum Deum nostrum, donec misereátur nostri.

4 Miserêrere nostri Dómine, miserêre nostri: quia multùm replêti sumus despectióne.

5 Quia multùm replêta est ánima nostra: opprobrium abundántibus, & despéctio supêrbis.

1 *Ad te leuaui oculos meos:* vt me ex hoc exilio liberes.

a 2.Paral.20. v.6. *Qui habitas in cœlis.* Periphrasis Dei *a.* Deus, qui tuam potentiam, maiestatem, sapientiam nobis manifestas in cœlestibus rebus, &c.

2 *Ecce sicut oculi seruorum*, sunt sup ad victum & defensionem. Spem in Deum duobus similibus exponit. Sicut oculi seruorum respiciunt ad manus, id est, gestus, nutus & significationes herorum suorum, vt eis promptissimè ministrent, & seruiant: vel ad largitionem, dona, victum, vt ab eis aliquid accipiant: vel ad fidem, defensionem, & præsidium dominorum suorum, vt oppressi à potentioribus, opem ab eis consequantur: ab eis enim hæc omnia expectant. Ita in hoc exilio vexati, te vnum intuemur, in te vnum spectamus, vt nostri misereare.

3 *Sicut oculi ancillæ*, Dominæ suæ vt seruos ad heros retulit, ita nunc seruas ad heras, vt doceat hanc demùm familiam benè esse institutam & ordinatam, in qua fœminæ in fœminas, viri in viros immediatum c *Familia quæ bene ordinata est.* teneant imperium, & proximam gerant curam. Alioqui enim familiæ ordo perturbatus est. *Donec*, etiam b *Psal.109.v.2.* donec. De hoc Hebraismo suprà *b.* Non tantùm dum miserebitur nostri, oculos in eum intendemus, sed etiam nunc in his nostris malis, & exiliorum calamitatibus perpetuò oculos in eum habebimus intentos, vt nostri misereatur, neque more seruorum inertium, vel infidorum ad oculum ei seruiemus. Vel, maximè donec nobis tribuat, quod expetiuimus, & è captiuitate restituat, donec nobis succurrat omni auxilio destitutis. D

4 *Quia multùm repleti* despectione satiati sumus, contemptu, dedecore, opprobriis.

5 *Quia multùm repleta est, anima nostra.* Subaud. despectione, per Zeugma. Quia despectione & ignominia satiata, refertâque est anima nostra in hoc exilio, opprobrium siue derisio (sit, vel iuxta Chrysostomum rependatur, abundãtibus, id est, opulentis, qui nullas sentiunt cruces, & despectio superbis & fastuosis nostris hostibus. Recidat ille contemptus & probrum in caput inimicorum nostrorum. Vel Enunciatiuè sub. *Summus.* Opprobrium sumus diuitibus, & despectio arrogantibus.

Aliqui Rabbini ferè exponunt in Ablatiuo, *Opprobrium, & despectio.* Multùm (inquiunt) saturata est anima derisione opulentorum, & contemptu fastuosorum. Hebræa vtramque casum patiuntur. Quare eorum etiam aliqui subaudiunt. *Fuimus* vel *sumus*, (quia) derisio opulentis despectio (superbis fuimus) miserere nostri. *Multùm* indefinitè tempore, vel mirum in modum. *Repleta est.* Ad verbum שבעה מלה *schabehalah* satiata est sibi: id est, nimio maguo malo, & infortunio. Nam istud Pronomen interponitur.

ARGVMENTVM.

Ecclesia gratias agit, quòd ab extremo periculo sit erepta.

1 Canticum graduum ipsi Dauid. CXXIII. Hebr. 124.

NIsi quia Dóminus erat in nobis, dicat nunc Israel: nisi quia Dóminus erat in nobis.

3 Cùm exúrgerent hómines, in nos: forte viuos deglutîssent nos.

4 Cùm irascerêtur furor eórum in nos: forsitan aqua absorbuîsset nos.

5 Torréntem pertransîuit ánima nóstra: forsan pertransîsset anima nostra aquam intolerábilem.

6 Benedîctus Dóminus: qui non dedit nos in captiónem déntibus eórum.

7 Anima nostra sicut passer erepta est, de láqueo venántium.

8 Láqueus contrîtus est: & nos liberati sumus.

9 Adiutórium nostrum in nómine Dómini: qui fecit cœlum & terram.

2 Nisi

2 *Nisi quia Dominus erat nobis*, nobiscum, inter nos vel pro nobis. Se enim hîc consolatur populus in exilio ob Dei tutelam præsentem, deinde ob spem liberationis futuræ. Nisi Dominus fuisset nobiscum, nisi
a *Ps.93.v.17.* nobis assuisset, ac pro nobis stetisset, vt suprà *a Nisi quia Dominus adiuuit me, paulominus habitasset in inferno anima mea*, id est, Nisi Dominus adiuuisset. Sic enim *Dum* cum particula *Nisi*, significationem ad subiunctiuum trahit. *Nunc* non est particula temporis, sed blandiriæ, vt Hebræum נא *Na*, quod etiam Obsecrantis est particula. *Nisi quia*. Ab hoc secundo membro Masoretæ versum alterum inchoarunt, Sic sequentes tres à voce, *Fortè & Forsitan*, pro qua Hebraicè אזי *azai Tunc*, Alioqui non immutatur sententia, sed in Latino fit clarior. Deinde ne Hebræi quidem se eorum distinctionibus, & iudicio alligant.

3 *Fortè viuos deglutissent nos* אזי *aZai* 1. Tunc, Temporis, non Dubitandi aduerbium. Græcè ἄρα *vtique certè*, (sic enim legendum non ἆρα, *An non.*) nihil autè refert. Nam *fortè, forsitan*, ac eiusmodi aduerbia quæ suapte natura dubitant, sæpè transeunt in particulas expletiuas, quales plurimæ sunt in omnibus linguis. Deinde interdum sunt interiectiones quædam, Emphasi duntaxat, vel Euphoniæ inseruientes. Adde quòd aliquando pertineant ad asseuerationem cum modestia. Alioqui non dubium, quin dudum absorpta fuisset Ecclesia & membra eius, nisi singulare Dei auxilium interuenisset, propter nimiam multitudinem & potentiam impiorum, mundi sapientum, sæculi principum, hæreticorum, denique dæmonum, qui cuncti à crepundiis
b *Ps.57.v.10.* aduersùs eam conspirarunt. *Viuos*, crudos deglutissent. Metaphora à belluis rabidis & famelicis *b*, quæ crudas carnes & integras deuorant. Sic alibi *c deglutiamus eos viuos & integros* & rursus *d. Non accipiam à te carnem*
c *Prou 1.v.12*
d 1.*Re.2.v.15* *coctam, sed viuam*, id est, crudam, vt illic doctè Noster vertit.

Ecclesia per quem stat ne absorpta sit.

Vinũ pro crudo sæpe accipitur.

4 *Forsitan aqua absorbuissent nos.* Etiam hîc fons habet אזי *azai, Tunc*, asseuerationis non dubitationis particulam, vt & versu sequenti. Quare hoc aduerbium non simpliciter dubitat. Sed indicat vel hominum libertatem vel rerum cõtingentiam, vt doceamur semoto Dei auxilio

auxilio proprio, prouidentiáve singulari, non necessariò statim effici, vt miseri à potentioribus absorbeantur. Generalis enim & vniuersa prouidentia supereſt, quæ res in sua natura relinquat, nec earum contingentiam excludat, dum res dispensat pro sua cuiusque sorte, naturales naturaliter, necessarias necessariò, liberas liberè, contingentes contingenter. Differt autem contingẽtia à Fortuna, quòd nullam habeat causam certam & per se, atque ita nihil sit fortuitũ propriè. Cõtingentia habeat. *Aqua*, copia & magnitudo malorũ & persecutionum. Alludit ad submersos in mari Ægyptios.

5 *Torrentem pertransiuit anima nostra*, maximum periculum, Hypallagen explicarunt. Nam ad verbum נחלה אבר אל נפשנו *nuhela hanar hal naphshenu*, vt *Torrens pertransiuit animam nostram.* Est autem torrens, vt aqua mox, & superiore versu symbolum ingentium malorum, & periculorum. *Intolerabilem*, nimis alacrem, nulli penetrabilem euasit. Hebraicè זידונים *Zedonim* superbam, elatam. Hîc rursum explicarunt Hypallagen. Tunc pertransisset animam nostram aqua effusa & impotens. מים *Maim*, vt & reliqua dualia cõnumerantur sæpè cum verbis & adiectiuis singularibus. *Forsitan* Tunc Hebraicè iã tertiò אזי *azai*. Quo numero scriptura gaudet ob mysterium sanctissimæ Triadis.

6 *Qui non dedit nos in captionem*, prædam. Crudelitatem hostium impiorum comparat feritati belluarum.

7 *Anima nostra sicut passer.* Insidias impiorum, aucupum laqueis comparat: pios verò, simplices & imbecillos passeri, vel in genere ex Hebræo צפור *Tsippor*, auicula, quæ tamen neque vi, neque dolo capiuntur. Sic anima nostra erepta per Christum de laqueis Diaboli, peccati & mortis. *Venantium*, aucupum.

Laqueus contritus est, hostium machinæ, artes, insidiæ. Quæ omnia nõ modò carnalibus hostibus, verùm etiam spiritualibus conueniunt. Nam quicquid Martyres in persecutionibus faciunt homines impij, id nonnunquam faciunt inuisibiles inimici. Arnobius.

8 *Adiutorium nostrum in nomine*, sit: vel, est. Nobis auxilium est in nomine Domini, cœli terræque opificis, & ideò certum, atque firmum. Cœli autem & terræ memini, vt intelligas Dei potentiam suprà & infrà atque adeò vbique vigere. Nam hæc duo tamquam magni

corporis

corporis extrema suo complexu reliqua continentia pro omnibus rebus, & locis accipiuntur.

ARGVMENTVM.

Ecclesiam, eiúsque ciues esse tutissimos, impios autem perituros.

1 Canticum graduum. CXXIIII. Heb. 125.

QVi confidunt in Dómino, sicut mons Sion: non commouébitur in æternum, qui hábitat in Ierúsalem.

2 Montes in circúitu eius, & Dóminus in circúitu pópuli sui: ex hoc nunc, & vsque in sæculum.

3 Quia non relinquet Dóminus virgam peccatôrum super sôrtem iustôrum: vt non extêndant iusti ad iniquitâtem manus suas.

4 Benefac Dómine: bonis & rectis corde.

5 Declinântes autem in obligatiónes, addûcet Dominus cum operántibus iniquitátem: pax super Israel.

---

1 *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion* (Erunt) nempè firmi, immobiles, stabiles, securi, sicut mons Sion non potest suo loco dimoueri. *Non commouebitur in æternum*, id est, nunquam peribit, qui est membrum & ciuis Ecclesiæ. Mutat numerum, vt doceat & viritim, & cuneatim probos esse tutos. Subiicitur ratio sequenti versu, quoniam montes circum se habet Hierusalem inexpugnabiles. Propter negationem *Non*, R. Selomo hanc locutionem aliter solet accipere: Non semper commouebitur, qui habitat in Hierusalem Ecclesiæ matrice, quasi diceret: Aliquando quidem iactabitur rebus aduersis, at id non erit perpetuum. Nempè *Non in æternum* aliquando vniuersè negat, & sonat numquam: aliquando ex parte, includendo scilicèt affirmationem, pro *Non semper*, sed ad tempus, vt fit apud Dialecticos in subcontrariis, vt apud Sapientem *a*, *in æternum non peccabis* & apud Ioannem *b*, *non morietur in æternum*, id est, morietur duntaxat ad tempus, nam tandem resurget ad beatam vitam. *Qui habitat.* Rectè, vsu linguæ, subintelleguntur Relatiuum אשר *asher qui*, & protenderunt sententiam ad principium sequentis versus. Nam *Hierusalem* est prima vox versus proximi. Quamquam nihil necesse fuit Masoretas sic separare, vel etiam referre ad sequens affixum לח *lach* ad sic interpretandum. *Non commouebitur, in æternum habitabit.* Deinde sequenti versu, *Hierusalem montes in circuitu eius.*

In æternum aliquando significat non semper & ad tempus vt hic.

a *Eccl.7.v.40*
b *Ioã.11.v.26*

2 *Montes in circuitu eius*, Hierusalē. Est enim fœminini generis. Circùm Hierusalem sunt montes per quos, nonnulli aliqui intelligunt Angelos *c*, tamen ad literam per circuitum munita fuit multis, & tutissimis montibus. *Et Dominus.* Sic Dominus. Vau (Et) hoc loco è Kimhi est Habasbaá, id est, adæquationis & comparationis, vt legè in Prouerbiis, & semel in oratione Dominica. Vt montes sunt in circuitu Hierusalem ad eius defensionem, sic Dominus in circuitu populi sui in perpetuũ. Possunt indicari duplicia Ecclesiæ bona, præsidia, benefactiones externę & internæ, tẽporarię & spirituales, visibiles. & inuisibiles. Nã Deus eã instruxit rebus omnibus necessariis, vt externis mõtibus & præsidiis ad eam defendam contra externos hostes, & interiore suapræsentia contra eosdem visibiles simul ac inuisibiles, citra quam istæ externæ minimi, aut etiam nullius essent momenti *e*. Itaque non in istis montibus quieuit, sed mox subiungit. *Et Dominus in circuitu populi sui.* q. d. Cum montes sunt in circuitu eius, tum maximè Dominus. R. Akiba *f.* Scribitur, *Ierusalem montes in circuitu eius. Montes illi, qui cingebant Ierusalem, sunt Patres, colles qui circundant eam sunt Matres* (Sara, Rachel) Hebræi enim se Patriarcharum meritis & intercessionibus putant iuuari apud Deum.

c *Psa.33.v.8.*
d *Mat.6.v.10*
e *Psa.126.v.1.*
f *In libro* אורחות *othijoth ad literã Samech.*

3 *Quia non relinquet*, non diuturnam feret, neque sinet quiescere. *Virgam*, tyrannidem, sceptrum & potestatem *super sortem*, i. hæreditatem iustorũ, super ea loca, quæ iustis velut diuina sorte siue diuinitùs obuenerunt. q. d. Non permittet Deus impios diu dominari in bonos. Nullus tyrannus de iustis imperabit, ne hi fiant impij, exemplo & prosperitate istorum incitati, vel impatiẽtia victi

a Psal.72.v. 18.19. victi *a*. Hebraicè גורל חצריקים על חרשע טבח לאינוח כי *chi lo ianuah tebet hareſchab hal goral hatſidichim*, id eſt, *quia non reſidebit baculus, non quieſcet virga impietatis ſuper ſorte iuſtorum*. Sed prouidentiæ auctorem expreſſerũt, ne quiſquam id tribueret caſui, vel fato & neceſſitati, vel virtuti. Aliqui Rabbinorũ *Virgam*, plagas & flagella interpretantur, non ſceptrum. Nã virga & poteſtatis inſigne, & verberationis inſtrumentũ. *Manus ſuas*, ne deſperatione, vel illecebra impunitatis pec-

b 1.Cor.10.v. 6.7. cãdi malè agãt *b*. Ne mittãt manũ ad ſcelera perpetrãda.

4 *Benefac Domine, bonis & rectis corde. Et* expoſitiuè ſubmitur, Quia perfecta bonitas in recti cordis affectu conſiſtit. Hilarius.

5 *Declinantes autem in obligationes*, colligationes, conſpirationes, nodos, contorſiones, verſutias. στροφὰς, πλοκὰς enim ſunt στροφαὶ, πλοκὲς ex Heſychio, ſtrophæ, tergiuerſationes, laquei, & apud Nazianzenum nodi. Hebr. עקלקלות *hakalkalot*, Obligationes (quo modo aliqui hîc legẽdum contendunt) tortuoſitates, prauitates. Periphraſis hypocritarum, qui foris benefici ſunt, intus & corde malefici. q.d. Hypocritas & verſutos homines deducet Dominus in damnationem & exitium *cum operantibus iniquitatem*, id eſt, cum iis qui apertè malefici ſunt. Vafros & peruerſos æquè puniet, ac apertè impios. Hypocritas perinde puniet, ac ſi eſſent apertè improbi *c*. *Partem eius ponet cum hypocritis, vbi erit fletus &*

c Matth. 24. v.51. *ſtridor dentium*. Rabbini, Iſraelitas, qui declinant ad ſuas prauitates, perdet cum Gentibus, quarum opera ſunt iniqua. Noſtri, fideles peruerſos damnabit cum dæmonibus, quorum actiones ſunt iniquiſſimæ. *Pax ſuper Iſrael*, ſit, precatur, vt conſumptis impiis pax ſit, & fœlicitas piis ſuperſtitibus. Nam non niſi ſublatis illis, pax probis conceditur.

ARGVMENTVM.

Eccleſia orat, vt liberetur è captiuitate videlicet per Chriſtum. Congruit martyribus.

1. Canticum graduum. CXXV. Heb. 126.

IN conuertêndo Dóminus captiuitátem Sion: facti ſumus ſicut conſolâti.

2 Tunc

2 Tunc replêtum eſt gaúdio os noſtrum: & lingua noſtra exultatiône.

3 Tunc dicent inter Gentes: Manificâuit Dóminus fácere cum eis.

4 Magnificâuit Dóminus fácere nobîſcum; facti ſumus lætántes.

5 Conuêrte Dómine captiuitâtem noſtram: ſicut torrens in Auſtro.

6 Qui ſéminant in láchrymis: in exultatiône metent.

7 Eúntes, ibant & flebant: mittêntes ſémina ſua.

8 Veniêntes autem vénient cum exultatiône: portántes manípulos ſuos.

---

1 *In conuertendo.* Hebraiſmus ſimul, & Græciſmus. Quando conuertit, quando reuocauit, & reduxit Dominus in patriam ſuam nos captiuos, valdè ſumus conſolati. *Conſolati.* Hebraicè חלמים *bolemim*, ſomniantes, proprie id eſt, adeò conſolati, lætatique ſumus noſtra reſtitutione, vt videremur veriùs ſomniare reditũ, quàm reipſa & oculis vſurpare. Inſperatum enim tantum bonum vix credere poteramus. Cuiuſmodi tropo apud Liuium *a*, de Græcis audientibus vocem præconis

a lib.33. iubentis, vt beneficio populi Romani retinerent libertatem, & ſuis legibus viuerent: *Maius gaudium*, inquit, *fuit quàm quod vniuerſum homines caperent. Vix ſatis credere ſe quiſque audiſſe, alij alios intueri mirabundi, velut ſomnij vanam ſpeciem.* Sic in Actis *b*: *Petrus exiens ſequebatur Angelum, & neſciebat verum eſſe, quod fiebat, exiſtimabátque ſe viſum videre.* Chald. *Sicut valentes, ſicut infirmi qui conualuerunt.*

b Act.12.v.9.

2 *Tunc repletum eſt gaudio*, verbis lætitiæ, riſu propriè. *Exultatione*, cantu.

3 *Tunc dicent*, dicebant. Nam particula אז *az tunc*, vertit futurum in Præteritum, vt alibi *c*: *Tunc canet Moſes*, id eſt, tunc cecinit. *Magnificauit facere*, magna & ingentia fecit ipſis, magnam & inſperatam ſalutem

c Exo.15. v.1

contulit. Magnificis beneficiis eos affecit, magnificè, & gloriosè liberauit eos.

4 *Magnificauit Dominus facere nobiscum*, per subiectionem respondent gentibus, & earum verba excipientes causam admirationis cum amplificatione concedunt. Sanè magna nobis fecit, nos ingenti salute affecit, nobis insignem liberationem attulit, vnde lætitia & voluptate sumus plenè perfusi.

5 *Conuerte Domine captiuitatem*, reduc. Alij, tranquilla. Nam שוּבָה *schub* vtrumque declarat. *Sicut torrens in Austro.* Sicut torrens conuertitur, reducitur in terra sica, & siticulosa. Celerrimè, vel optatissimè. Ad vtrumque enim referri potest similitudo. Nam torrès in locis australibus, celerrimè & rapidissimè, déque improuiso fluit, æstu siccante niues montium, cùm nihil tale expectatur. Item lætè, ex voto, & optato ob summos calores. Fac lætam & optatam nostram captiuitatem, sicut torrens in austro lætus, & optatus adest. Tranquilla, refocilla captiuitatem nostram, sicut torrens in terra Arabiæ australi, sicca, squallida, & deserta refocillauit in exitu de captiuitate Ægyptiaca. Eô enim videtur alludi, quando è petra eduxit torrentem, & fluenta aquarum. Græcè χειμάῤῥους torrentes in Accusatiuo, facilius. Sicut inundationes aquarum in siccitate, siue sicco loco. O Domine, sicut torrentem in Austro reduc nostros captiuos. Sicut torrens in terra Australi & aridâ est suauissimus, gratissimus, opportunissimus: vt viatores sitiens refocilletur, & vt sitientes agri austrinæ plagæ subiecti humescant: ita hæc reductio nobis erit suauissima ac iucundissima. Hinc Chaldæus: *Conuerte Domine captiuitatem nostram, sicut conuertitur terra, quando abundant aquarum fluenta tempore siccitatis.* נֶגֶב *negeb*, non ventum Meridionalem significat, sed meridiem, siue meridionalem regionem, nempè terram siccam, desertam & squallentem. Ventum autem appellant תֵּימָן *Theman*: quod qui non sequuntur, vt ferè Græci, sic explanant: *Reduc nos Domine copiosè & potenter, vt inundemur torrentes flante Austro, qui pluuiis gignendis, & niuibus liquefaciendis torrentes auget plurimum, & magno impetu impellit.* Ad vnum omnes nos magna vi restitue. Alij, *Reduc nos, vt olim ex Ægypto, cùm quidem in meridionalem & siticulosa regione elicuisti Patribus fontes & torrentes.*

Alij, *sicut Iordanis ad Austrum situs conuersus est.* Atqui Iordanis est ad terræ Sanctæ Orientem.

6 *Qui seminant in lachrymis*, tũ supp. Tunc quando nos reduces, qui serunt cum lachrymis, cum cantu messuri sint. Metaph. ab agricolis, qui in labore, & penuria seminare coguntur, *seminare*, operari, *semina* opera, *metere* mercedem consequi operum, & fructum *Manipuli* præmiorum insignium brauia. *In lachrymis*, propter tempus miserum, & sationi incommodum: vel propter sterilitatem soli. *In exultatione*, ob magnam vim frugum ex agris præter spem perceptarum. Sic appellat lætitiam ab exilio in patriam redeuntium, & libertatem. Augustinus refert ad vitam æternam. Qui in hac vita plena lachrymarum seminant bona opera, metent fructum æternæ beatitudinis. Arnobius ad Dei gratiam & remissionem peccatorum: *Si lachrymis*, inquit, *pœnitentiæ seminauerimus, secunda sine dubio messis nobis indulgentiæ orietur.* *Fructus bonorum vitæ æterna.*

7 *Euntes ibant & flebant*, ob exiguam spem meliorum propter temporis malignitatem, vel soli infœlicitatem. Allegoria de profectione in exilium, & captiuitatem, ab agricultura, vel secundùm nostros, de patientia crucis & malorum. *Mittentes semina.* Ad verbum, נשא משך הזרע *noche meschech aZarah*, id est, *portantes protractionem, vel pretiositatem seminis.* Vt sit Antithesis ad sequentem versum.

8 *Venientes autem venient cum exultatione.* Cum cantu. Allegoria de reditu ab exilio. Quin & præter sacros cantores filios Asaph centum viginti octo, habebant inter seruos, & ancillas cantores & cantatrices, ducentos, qui in itinere voce & musicis instrumentis redeuntes oblectarent, & memoriam superiorum calamitatum depellerent a. Nostri de exitu ab hac vita. Exeuntes è corpore ad Dominum veniemus cũ exultatione, portantes cum Sanctis manipulos nostros. *Suos* frugum suarum.

a *Ezræ 2. v. 65.*

ARGVMENTVM.

Nec familiam, nec vrbem custodiri, nec liberos haberi citra Dei fauorem & donum.

1 Canticum graduum Salomonis.
CXXVI. Heb. 127.

NIsi Dóminus ædificáuerit domum: in vanum laborauêrunt, qui ædificant eam.

2 Nisi Dóminus custodierit ciuitatem: frustrà vígilat, qui custôdit eam.

3 Vanum est vobis ante lucem súrgere: súrgite postquam sederítis, qui manducátis panem dolóris.

4 Cùm déderit dilêctis suis somnũ: ecce hærêditas Dómini, fílij, merces, fructus ventris.

5 Sicut sagittæ in manu potêntis: ita filij excussórum.

6 Beâtus vir, qui implêuit desidérium suum ex ipsis: non confundêtur, cùm loquêtur inimícis suis in porta.

1 *Canticum graduum Salomonis.* Ad Salomonem filium meum ædificaturum Domum Dei. Nam vt hic Psalmus sit Salomonis, non est probabile, etsi Origenes Cantica Graduum ad illum referri scribat *a*, ex hac dumtaxat Psalmi inscriptione. *Ædificauerit*, stabiliuerit, cõstituerit, firmauerit, prosperauerit, firmam, stabilem, potentem, & securam a periculis, & noxiis effecerit. Metaphoricè ab ædificiis, in quibus firma iaciuntur fundamenta, ne facilè corruant, vel quæ ornantur pro opibus. *Domum* familiam *b*, remfamiliarem, & vniuersa ad rem priuatam, & domesticam pertinentia; vt liberos, honores, dignitatis. Quo Hebraismo legimus in Exodo *a*: *Quia timuerunt obstetrices Deum, ædificauit eis domos*, id est, reddidit fœlices, & opulentas, & alibi *b*: *Tempus est, vt faciam mihi domum*, & iterum *c*: *Dominus fecit mihi domum*. Gall. *Dieu m'a faict vne bonne maison*, vt domus non modò significet habitationis locum, verumetiam familiam & dignitatem. Latinè, facere, locupletare, augere, curare, ampliare rem domesticam. Hunc versum referunt ad sanctum Ecclesiæ & œconomicum, sequentem ad politicum. Arnobius ad Ecclesiam & hæreses. Iudæi, Hæretici ædificant, vigilant, sed frustrà. Quia Dominus neq; ædificat, neque vigilat cum eis. Vos autẽ Catholici securi ædificate, quia Dominus vobiscum ædificat, &c.

2 *Nisi Dominus custodierit ciuitatem*, rempublicam, salutem populi, cum tota politia. Vt Hebræis domus vniuersam rem familiarem, & priuatam significat, ita ciuitas vniuersam rem, rationémque publicam. Per domum templum, per ciuitatem Hierusalem, Kimhi nimis angustè intelligit. *Vigilat*, agit excubias.

3 *Vanum est vobis ante lucem.* Pendet è superioribus: Nisi videlicet Dominus affuerit. Ex quo, Ironia militaris, sine Sarcasmos sequitur: *Surgite postquam sederitis*, requieueritis, dormieritis apud vos, *qui manducatis panem multo labore, dolore, & magna sollicitudine quæsitum*. vt experiamini, an vobis tanta diligentia, & anxietas sit profutura, Deo minùs fauente, & propitio. *Doloris*, dolore & sollicitudine partum, ærumnis & laboribus plenum. Alludit ad vitam castrensem, quæ laboriosa est, & plena molestiarũ, in obsidionibus maximè, tum in surgendo, & sedendo, siue modicè quiescendo posita, nempè in alternis excubiis, & quiete. Vox *doloris*, etiam actiuè exponi possit. Panem oppressione alterius quæsitum. Vt cùm Sapiens ait *d*: *Comedunt panem impietatis, & vinum iniquitatis bibunt*, id est, impiè & iniquè comparatum. Aliqui עצבים *hatsabim*, vt Theodotio, & auctor quintæ editionis, Idola exponunt, vt suprà *e*, quæ sic inuidiosè appellantur, quòd laborem, & dolorem suis cultoribus creent. Sexta editio πλάνης, *erroris*. Quare D. Hieronymus ad Marcellam: *Quidam*, inquit, *non frustrà panem dolorum, aut Hæreticorum intelligunt Sacramenta, aut vitæ huius miserabilis dolorem, in qua in sudore vultus comedimus panem nostrum,*

a *lib. 3. περὶ ἀρχῶν, c. 1.*

b *1. Par. 17. v. 10.*

a *Exo. 1. v. 21.*

b *Ge. 30. v. 30.*

c *3. Reg. 2. v. 24.*

Facere sibi domum est familiam locupletare & rem domesticam augere.

Panis doloris.

1. multo labore partus & panis impietatis impiè & iniquè comparatus.

d *Pro. 4. v. 17.*

e *Ps. 113. v. 4.*

& inter spinas, & tribulos breuis vitæ nascuntur alimenta. A Hoc Schemate ista Hebraica elegantissimè expressérũt. שאו לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים *schau lachem maschime chum meahare schebet, ochele lehem habatsabim. Vanum* (est) *vobis diluculo præuenientibus surgere, retardantibus sedere, commedentibus panem dolorum,* vel in vocatiuo potiùs, *Vanum* (est) *vobis ô diluculo præuenientes surgere, ô tardantes sedere* (id est, quiescere) *ô manducantes panem dolorum.* q. d. frustrà id tam sedulò, & studiosè facitis, ac vanum est vobis ante lucem surgere ad rem faciendam, ad vos tuendos, &c. in eo tardissimè pernoctare, & labores ad multam noctem protrahere, sicque panem multo dolore comedere, & labore. Hæc enim omnia nihil vobis proderunt, nisi adsit Domini gratia & benedictio. Quantumcumque laboris & industriæ impenderitis, quantumuis rebus his comparandis studueritis sine Deo, frustrà nitimini. Inaniter laboratis priuatim & publicè, siue in rebus priuatis, & publicis, nisi vos Dominus iuuet, Chald. *in vanum laboratis vos, qui præuenitis mane ad perpetrandam rapinam, ac tardatis, & concinnatis præparationes, manducantes cibos miserorum, qui laborauerunt in illu.* Ironica nostri cõtextus locutio his omnibus æquipollet. Qui autem sine Ironia intelligunt, vt ferè omnes, *Surgere*, accipiunt metaphoricè de animo, iuxta illud a *Eph. 5. v. 4.* Pauli *a*, *Exurge qui dormis & illuminabit te Christus.* Postquam federitis, & permanseritis in malis, vel in veterno, & stupore peccati, eia ab eo surgite, & euigilate. Sed hoc neque Hebræo, neque cohærenti congruit. *Sederitis*, sedere hîc in fonte, quiescere, dormire, nõ assidere mensæ. Etsi Hebræi in mensa federent more nostro, nec ritu veterum recubarent, siue recumberent, præter quàm in b *1. Reg. 20. 2. 5. 18. 25. 34.* Paschali epulo vt constat ex libris *b*, & multò priùs ex Genesi *c*.

3. Re. 13. v. 20. c *Gen. 27. v. 19. Iud. 10. v. 6.* 4 *Cum dederit dilectis suis somnum.* Anthitesis superiorum. Contrà dilectis suis Dominus dat opes, & liberos, velut per somnium & quietem, id est, sine multa molestia, ærumna, & anxietate. Nempè, vt quærant regnum Dei primùm, deinde sperent sibi summa cum facilitate, cætera à Domino adiicienda *d*. Hebraïcè בן יתן d *Leu. 26. v. 1. 2. Deut. 28. vers. 3. 4.* *chen itthen. Sic dabit.* i. proinde dabit dilectis suis somnũ & quietem. Cùm impios frustretur suis studiis & conatibus,

ideò se conuerret ad pios, & dilectos suos fœlicitandos, atque prosperandos בן *chen*, pro על כן *hal chen, Ita* pro *Itaque, ergo.* Chaldæo pro *rectè, conuenienter.* Conuenienter autem dabit Dominus dilecto suo somnum. Ecce *hæreditas Domini*, bona diuinitùs concessa (&) *merces* (&) *merces* siue lucrum (denique) *fructus ventris*, id est, fœcunditas & multiplicatio pecorum *a*. Consequentur a *Vt Deut. 28.* vel dormientes à Domino copiosam hæreditatẽ, filios, *v. 3. 4.* hæredem, & pecudum copiam. Omnia eorum multi- *Leuit. 26. v. 3.* plicabuntur, & succedẽt. Asyntheton in singulis membris, quo alludit ad legis promissiones tẽporarias. Vulgus Rabbinorum per Appositionem exponit de liberis duntaxat. Dormientibus parúmque sollicitis, & laborantibus dilectis Domini, nempè filij: merces, siue donum (Domini) nempè fructus ventris, secũdùm prouerbium, *Dormientis rete trahit*, vt somnũ appellet requiem, & laborem facilem, quo pij in sua vocatione trãquillè, & citra nimiam anxietatem operãtur, in Domino conquiescentes, nõ otium iners, & desidiam. Filij eis dono Dei contingent, & per Epexegesim, fructus ventris, id est liberi, merces illis erunt ac munus eiusdem Dei. Sic *fructus*, erit Nominat. casus. *Merces & hæreditas*, pro eodem sumetur *filij*, item & *fructus ventris*, & qui in priore parte dicebantur *hæreditas* in posteriore dicentur, *Merces*. Vtut sit, in Græco pro καρπὸς legendum κληρὸς. In genuino esset sensus. *Filij sunt hæreditas Domini, id est, merces fructificationis siue propagationis.*

5 *Sicut sagittæ in manu potentis*, Sicut sagittæ in manu alicuius robusti sunt hostibus terribiles. *Excussorum*, id est, piorum vexatorum, exagitatorum, quasi ventilatorum *b*. συντεταγμένων, eorum qui sunt concussi & exagi- b *Vt Nehem. 5. v. 12.* tati, id est, crucibus quassati, & expurgati variis negotiis, & molestiis iactati, vt Gallicè, *Il a esté bien secoué*, id est, egregiè fuit vexatus, verberatus. Piorum Epitheton, quos Dominus probat q. d. Filij piorum etiam adflictorum, & in hoc mundo miserorũ sunt fortes & valentes. Deus eos iuuat, ac roborat, nec deserit. Eis propter partes, quantumuis concussos, & quassatos calamitatibus fauet, adest, curat. Possit referri ad senij incommoda. In rebus aduersis & tristibus, vel in senectute (quia parentes, quasi quodã morbo quassantur) filij sunt solatio. Sunt veluti arma paternæ senectutis, sagittæ

duræ, & altè penetrantes. Repellunt & retorquent aduersariorum oppugnationes, vt sagittæ firmiter, potenterque inflictæ deficiunt, & disturbant hostes irruentes. Si modò tales fuerint filij, quales designantur sequenti versu. Patres enim multam consolationem hauriunt, a filiis probè institutis, & respondentibus votis suis. q.d. Quales sunt sagittæ acutæ potentis, (ipsi potenti) tales sunt filij excussorum, & afflictorum (ipsis patribus excussis & vexatis) exagitatorũ cruciibus. Alludo ad Martyres. בְּעוּרִים *Neburim*, sic rectiùs exponitur, quàm *iuuentutum* vel *puertiarum*. Nam frigidus est sensus, & g verè Rabbinicus. Quales sunt in manu viri fortis sagittæ, tales sunt iuuentutis nati, id est, liberi iuuenum siue in iuuentute suscepti, cùm illi sæpiùs maximas parentibus molestias creent: vt Ismael, Cain, Ruben, &c. Iuxta illud vetus, *Heroum filis noxæ*: & verbum Euripidis de liberorum orbitate ἀτυχὴς ἀτυχία. Deinde vox nõ iuuẽtutem, sed puertiam designat, quæ ætas nondum est ad procreationem matura. Hieronymus *a* conatur vtramque versionem conciliare. *Excussos enim*, inquit, *consuetudo sermonis vegetos, robustos, atque expeditos vocat, & Septuaginta in Ezra pro iuuenibus transtulerunt.*

a *Ad Marcell.*

6 *Beatus vir qui impleuit desiderium suum.* Beatus, qui bonos habet filios, & iuxta sua vota, his domũ impleuerit, id est, benè curatis & institutis. Desiderium enim, siue optatum piorum parentum est, vt filij sunt probi, atque pij. Beatus autem qui nõ excidit suo illo desiderio, nec frustratur spe è filiis cõcepta, sed finem assequitur optatum de filiorum educatione, quippe quæ sit fallax, atque incerta *b*. Sic enim ipsi sunt solatio, ornamẽto, ac præsidio aduersùs senectutis, & vitæ incommoda. Hebraicè אַשְׁפָּתוֹ *aschpatho*, id est, *Pharetram suam*, id est, domum suam. Nam pergit in Metaph. sagittarum. Beati sunt, qui domum suam sic liberis repleuerunt, vt potens sagittarius pharetram suam sagittis. Ipsis enim erunt præsidio, ac defensioni, ac eorum hostes, & iniurias propulsabunt. *Cùm loquetur*, cùm litigabit in foris, cùm ei loquẽdum erit aduersùs inimicos suos, filij probi ei opi, & solatio erunt. *In porta.* Palàm & publicè vel in iudicio, in senatu & tribunali, quod in portis vrbium collocabatur. Defendetur à suis liberis in bellis, cõtentionibus, litibus, quæ solent in portis disceptari *c*. Pater agitatus

Proborũ parẽtum de filiis desiderium.

b *Prou. 30. v. 19.*

c *Prou. 22. v. 22. Ruth. 4. v. 1. 2.*

agitatus vanno, ventis & negotiorum tempestatibus, sentiet tum liberos sibi valdè vtiles. Posterior hæc pars sum Hebraicè לֹא יֵבוֹשׁ כִּי יְדַבֵּר אֶת אוֹיְבִים בַּשָּׁעַר *lo iaboseh chi iedabberu eth oiebim beschahar.* tũ Græcè, pluraliter enunciatur. *Nõ confundentur, cùm loquẽtur inimicis suis in porta.* Sic refertur ad patrem simul, ac liberos. Se enim illi mutuò muniunt, ac firmant.

ARGVMENTVM.

Timore Domini, beatitudinem huius etiam vitæ conciliari.

1 Canticum graduum. CXXVII. Heb. 128.

BEâti omnes, qui timent Dóminũ: qui âmbulant in viis eius.

2 Labóres mánuũ tuârũ quia mãducâbis: beâtus es, & benè tibi erit.

3 Vxor tua, sicut vitis abûndans: in latêribus domus tuæ.

4 Filij tui, sicut nouêllæ oliuârum: in circúitu mensæ tuæ.

5 Ecce sic benedicêtur homo: qui timet Dóminum.

6 Benedîcat tibi Dóminus ex Sion: & vídeas bona Ierúsalem ómnibus diêbus vitæ tuæ.

7 Et vídeas filios filiôrum tuôrum: pacem super Israel.

1 *Beati omnes qui timent Dominum.* Primus gradus beatitudinis in contemplatione, siue vita contemplante, & spirituali. Quam qui sequuntur, totos se Domino, eiúsque timori, & cultui, & obedientiæ addicentes, beati (inquit) sunt. Timor Domini refertur ad præcepta necessaria præcipuè: Vitæ autẽ ad affirmantia, itémque verbi Dei partẽ illam, quæ in cognitione, & mysteriis consistit. *Qui ambulant*, qui omninò parent eius præceptis. Non potest intelligi per Asyntheton (&), qui ambulat, propter He Haiedia, הַהֹלֵךְ *haholech*, qui quidem am-

bulat, (Nam Hebraicè totus versus singulari numero enunciatur,) qui quidem se occupat in viis, & legibus Domini, qui se totũ diuinis rebus tradit, nec viis mũdi, negotiisve sæcularibus, vt loquitur Paulus *a* quicquam tribuit, qui viam contemplantem sequitur. Nam sunt alij, qui timent Dominum in vita actuosa.

a 2. Tim. 2. v. 4.

Duplex vita agens & contemplans & vtraque bona.

2 *Labores manuum tuarum quia.* Secũdus gradus. Etiam ille est beatus, qui de manuum suarum labore viuit, quique sequitur vocationẽ actuosam & negotiosam. Vtraque vita, agens & contemplans, ad beatitudinem ducit, quando timetur Dominus. Sic R. Isaac *b*, hûc alludens, duos gradus esse docet populi Domini, vnũ timentium Deum, qui scilicèt contemplationi vacãt, alterum operariorum, qui viam in actione positam exercent, atque eos mutuò sui egere, quoniam sine adminiculis scansionis non ascendunt botri. Alij eôdem ista pertinere malunt, vt doceat pietatem versari in actione, non in nuda fide, & cognitione. *Labores* Metonymia, bona labore manuum tuarum parta, fructus laborum tuorum.

b *Numer.* 4.

c *Gen.* 3. v. 19. *Prædicitur in sudore vultus hominem panẽ manducaturũ non autem precipitur.*

Alludit ad illud *c*, *in sudore vultus tui, vescêris pane tuo.* Quod alioqui, non est præceptum, vt plerique existimant, sed prophetia. His enim verbis prædicebatur, hominem non victurum absque multis laboribus, & negotiis. *Benè*, prosperè fœliciter. Omnia tibi fauste succedent. Tuos labores Dominus benedicet, fortunabit, augebit, ditabit &c. *In præsenti* (inquit Aug.) *de labore, in futuro de fructu tibi benè erit.* Laboribus tuis benedicet in vtroque sæculo. De vita cõtemplante hoc non addidit, quia eius fructus propriè in cœlo percipitur. Chaldæus nihil ab Augustino abest. *Beatus* (inquit) *tu in mundo isto, & benè tibi erit in venturo.* Sic fasciculus Myrrhæ *d*.

d *Gen.* 12.

3 *Vxor tua sicut vitis abundans*, פרית *poriah*, id est, Fructificans propriè, Fœcunda, fructifera, vel bona, vtilis, suauis. Tibi dabit vxorem bonam vel fructuosam, quæ tibi probos liberos procreet: quod Dei est donum *e*. Primus fructus vitæ actuosæ, in dono probæ, & suauis vxoris. *In lateribus*, in interioribus, & domus tuæ penetralibus profundè & secretò, intra domum tuam, non foris, more impudicarum mulierum, quæ & vagæ & instabiles esse solent *f*. Sic legimus: *Ionas autem descenderat ad latera nauis*, id est, ad nauis interiora, vt doctè noster transtulit, profundè intra nauim.

e *Prou.* 19. v. 14.

f *Prou.* 7. v. 7.

4 Filij

4 *Filij tui sicut nouellæ oliuarum.* Secundus, in dono liberorum, bonorum & vtilium. Alluditur enim ad illud *a*: *Benedicti filij veteri tui*: & ad illud prophetæ *b*, *Electi mei non habebunt liberos in maledictionem.* Quas benedictiones ad Spiritum transferre non fuerit difficile ex Origene *c*. *Sicut nouellæ*, sicut germina, sicut plantulæ pullulantes, sempérque florentes: tamquam surculi oliarum, qui non possunt neque inseri neque conseri, quique perpetuò virent foliis non abiectis. i. filij tui arebunt suspicione spuriatus, erunt genuini, referent patrem vita, moribus, religione, lineamentis: valebunt vigore & animi, & corporis. Sola olea in proprio, & alieno loco vigere dicitur: reliquæ autem stirpes etiam vbi plantantur, in alieno videlicèt solo, vel trunco per insitionem & consitionem. *In circuitu* circùm tuam mensam erunt, vt tibi ministrent, & obsequantur, tuósque nutus obseruent, vt à te cibum accipiant, vt tu eos commodè alas. Tacitè pollicetur pio opes, & facultatem alendi eos, quos genuerit, pro dignitate.

a *Deut.* 28. v. 4.

b *Esa.* c. 65. *vers.* 23.

c *Hom.* 39. *in Lucam.*

5 *Ecce benedicetur homo.* גבר *Gheber* virum à fortitudine significat, Heroem. Sic his duobus donis cœlestibus, bona scilicèt vxore & vtili, probis vtilibúsque liberis vir ille beabitur *d*.

Benedicat tibi Dominus ex Sion, vnde omnis salus ex Sion i. Ecclesiam nulla est salus, & fauor Domini. Illi. E templo, quod erat in monte Sion è quo promissa erat Dei gratia & fauor *e* E Sione illa cœlesti, & æterna. Hilarius, quòd hæc illius esset typus, & quasi vmbra. *Et videas bona*, prosperitatem Ierusalem, quando illa fuerit restituta. Hoc enim intelligunt Rabbini de redemptione & restitutione per Christum. Vt hoc Psalmo non tantùm consoletur eos, qui in exilio, labore viuunt è promissionibus, verùm etiam precetur, vt restituantur & fruantur patria.

d *Leu.* 26. v. 9. *Deut.* 28. v. 4.

e 3. *Reg.* 8. v. 30. 31. &c.

Et videas filios filiorum. Vt diutissimè viuas, quoúsque cernas pacem tuæ gentis, & populi. *Pacem*, (&) pacem, (&) gratiàm super populum Dei.

Sic etiam Kimhi: etsi aliqui in Nominatiuo vertant, *Pax* (sit) *super Israel.*

ARGV

ARGVMENTVM.

Ecclesia gratias agit, quòd Domini ope tuta semper permaneat, precans, vt sui hostes dent pœnas.

1 Canticum graduum. CXXVIII. Hebr. 129.

SÆpè expugnauêrunt me à iuuentûte mea: dicat nunc Israel

2 Sæpè expugnauêrunt me à iuuentûte mea: étenim non potuêrunt mihi.

3 Supra dorsum meum fabricauêrunt peccatores: prolongauêrunt iniquitatem suam.

4 Dóminus iustus concîdet ceruîces peccatôrum: confundântur, & conuertântur retrôrsum omnes, qui odêrunt Sion.

5 Fiant, sicut fœnum tectôrum: quod priùs quam euellâtur, exáruit.

6 De quo non implêuit manum suam, qui metet: & sinum suum, qui manípulos cólliget.

7 Et non dixêrunt, qui præteríbant, Benedíctio Dómini super vos: benediximus vobis in nômine Dómini.

---

1 *Sæpè expugnauerunt me à iuuentute*, à pueritia oppugnarunt me. Hebraicè צרורני מנעורי *tserederuni me ne-hebur ai.* Pueritia autè Ecclesiæ sumitur ab Ægypto: vel potiùs, ab initio, & temporibus Abel, à quo initia Ecclesiæ ducuntur, vel etiam Adamo. Qui iuuentutem retinent, intelligunt tempora seruitutis Ægyptiacæ, vel, vt Euthymius, Babylonicæ. Rectiùs in genere. Nam & nouæ Ecclesiæ initia & tanquam incunabula oppugnata sunt à Iudæis & Paganis per annos præsertim 300. vsque ad Cõstantinum, per Mahometanos & alios postea

Ecclesia quãdo cœpit.

Heb. Et certè רבתה *Rabbath* (*multùm*) per Noteriacon, vt singulæ literæ singula vocabula oppugnatorum designent, hoc videtur innuere. ר *res*, id est רמיים Romanos ב *Beth*, בביים *Babbiim*, Babylonios, id est, Saracenos, quorum Caliphatus contra Ecclesiam erectus fuit in Babylone tum Chaldaica, tum Ægyptia. ת *Tau*, תוגרמים *Togarmim*, i. est, Turcas. Idcò enim vsus est Syntactico רבת *Rabbath*, non absoluto רבה *Rabbá*. Sic Cabbalici *a* notant ad illud *multi* (רביים *Rabbiim*) *insurgunt aduersùm me.* Hebræum רבים *Rabbim* per Noteriacon indicare resurrecturos Romanos, Babylonios, Ionios (Græcos) & Medos. Expugnare hìc impropriè, pro impugnare. Alioqui significat pugnando vincere.

Noteriacon genus interpretandi Scripturam Cabbalicum.

a *Psalm. 3.*

Sæpe expugnauerunt me. Anadiplosis ad exaggerationem. Hebraicè רבת *Rabbath*, multùm, id est, grauiter, vel multo tempore, diu, vel multis vicibus, sæpiùs: tam multiplex est vis huius voculæ. *Mihi*, contra me. Non tamen potuerunt extinguere & delere, non tamen mihi præualuerunt.

Supra dorsum meum fabricauerũt peccatores, iniquitatem, scelera & grauia mala, per Hypozeugma. Imposuerunt dorso meo iniquas plagas & impresserunt dorso ista, & onera feruntur. Sic autem illustrarunt Metaphoram Hebraicam, חרש חורשים *haresehu horesim*, Ararunt aratores. i. Tyranni, de iniquis contumeliis & verberationibus hostium, déque sui iniqua seruitute. Quamquam חרשו *Haresehu*, potuerunt sumere significatu חרש *Horesh*, fabri, artifices *b Iniquitatem* etiam hìc locutionem Metaphoricã in propriam conuerterunt. Nam ad verbum למענותם *lemahanotham*, *Sulcum suum. Dorsum meum araueruntaratores*, & *fabricauerunt sulcum suum* (vt prolixior esset ærumna) in longum tempus extenderunt iniquas suas oppugnationes. Sulcus Metaphoricè iniquitas, tyrannis, & iniuria summa *c*. Vbi fortasse allusio ad Martyria Nostrorum, qui passim leguntur in equuleo suspensi, & ferreis vnguis exarati, itemque sulcati fidiculis. Quin & frequenter inuenias equuleo iunctas fuisse fidiculas, vel flagellas, quibus à tortoribus membra sulcarentur. Cyprianus *d*. *Nunc equuleus extenderet, nunc flamma torreret.* Augustinus *e*. *non extendente equuleo, non sulcantibus vnguis,*

b *3. Re. 9. ver. 14.*

c *Eccl. 7. v. 3.*

d *De lapsis.*

e *Epist. 9.*

a Epist. 49. b Petri Steph. hymno 10. c Lib. 3.

gulis, non urentibus flammis. Eadem Hieronymus a & Prud. b dentius b. Quod etiam præstabatur fidiculis. Nam ex Isidoro c, vt vngula dicta quòd effodiat, ita fidicula à findendo, quòd latera finderent hominis in equuleo distenti.

4 *Dominus iustus concidet ceruices*, hostium potentiam comminuit, vt nos liberaret. Per Metaphoram Hebraicè עבות *habot* i. lora, funes, (boum scilicèt arantium.) E ceruicibus impiorum iuga abrupit, vt illa super dorsum meum exaratio desineret. Ceruices eorum inter se coniugatas & colligatas cum ipsorum iugis præscidit. Vulgò actiuè, funes impiorum, quos impij iniecerunt ceruicibus nostris, quasi diceret, amouit eorum à nobis iugum. Nam continuatur tropus rusticus in Hebræo. Græcè & Hebraicè קיצץ *kitsetz*. *Concidit*: sed est Præteritum pro futuro. *Confundantur*, excidant sua spe, suo conatu, studiis & aduersis obruantur.

5 *Fiant sicut fœnum tectorum*, in tectis nascens, quod propter loci ariditatem, & radicum infirmitatem, antequàm ad iustam magnitudinem perueniat, fructumue ferat, ardore solis exarescit. Sic illi tollantur de medio, & immatura morte intereant, nec eorum potentia sit diuturna. Ita fiebat ferè in Palestina, vbi tecta erant plana, & ardor solis vehementissimus. Tales herbas Solstitiales Latini appellant. Nam eam describit hoc & sequenti versu. q.d. vt herba solstitialis pereant. Sic apud Ausonium.

» *Solstitialis velut herba solet,*
» *Ostentatus raptúsque simul.*

& apud Comicum.

» *Quasi solstitialis herba paulisper fui.*
» *Repente exortus sum, repentino occidi.*

d Ionæ. c. vlt. vers. 7.

Vt Ricinus frutex apud Ionam d, qui vna nocte pereuit & aruit. *Euellatur*, שלף *schaluphi* extrahatur prope. priè Metaphora à calceis, qui è pede extrahuntur, vt docet Kimhi: Ineptè aliqui. *Emergat*. *Nam* שלף *Schaluph* nunquam hoc significat.

6 *De quo non implenit manũ suam*. fœno. Quod fœnũ ita exaruit, vt neque meti, neque colligi possit: vel si colligatur, conficere manus, sinúsve plenitudinem. i. quod planè periit quod tam est inutile & infœlix, vt neque metatur, neque colligatur. Precatur, vt osores Ecclesiæ celerrimè

celerrimè pereant, & infœlicissimè. *Impleuit*, pro implere possit, vel solet. De quo messores nec solent, nec volunt implere manum suam, quod nolunt colligere, & in horreum inferre, quia nullius est vtilitatis, vt proinde arescat, ac in seipso computrescat.

7 *Et non dixerunt qui præteribant*. Altera pars 4. versus, per hyperb. *Conuertantur retrorsum omnes qui oderunt Sion & qui non dixerunt inter præteruntes, fauor domini sit super vos, benè precamur vobis per nomen Domini*. q.d. Non tantum pereant, qui oderunt Sion, & apertas cum ea inimicitias exercent, sed etiam qui non dixerunt prætereuntibus, *Benedictio*, &c. i. non solùm qui oderunt, sed etiam qui non amant. Vult, vt non modò non stemus contra Ecclesiam, verumetiam, vt pro ea stemus. Contra tepidos & politicos. Alij iungunt proximis, per zeugma. *Et* (de quo) *non dixerunt*, &c. q.d. Fiant fœno similes, cui benedictionem non poscunt, neque optant pereuntes, vt messoribus in agris & segetibus in illis existentibus: vel, cuius fœni messoribus prætereuntes non solent benè precari, & dicere. *Prosit, benedicat vobis Deus*, aut, *Dominus vobiscum* (sit quo) vt suis messoribus Booz a, Est enim alluſio ad a Rut. 2. v. 4. messatores, qui prætereundo impertiri solent salutem, & benedictionem messoribus vel agris, eísque benè precari. è Nazianzeno b, Non desunt, qui putent esse Ecclesiam: Et (fiant sicut ij, quibus) non dixerunt prætereuntibus: Benedictio Domini super vobis sit: siue, quibus nemo benè precatur. Quasi oret, vt nemo istorum desideratio teneatur, neque illis boni quicquam optet, vt omni commiseratione indignis. b Orat. de plaga grandinis.

ARGVMENTVM.

Precatorum veniam magno ardore deposcit, redemptionem, per Christum videlicèt, pollicens.

1 Canticum graduum. CXXIX. Hebr. 130.

DE profúndis clamâui ad te Dómine: Dómine exaûdi vocem meam
3 Fiant aures tuæ intêndentes: in vocem deprecatiônis meæ.

4 Si

4 Si iniquitâtes obseruáueris Dómine: Dómine quis sustinébit?
5 Quia apud te propitiátio est: & propter legem tuam sustínui te Dómine.
6 Sustínuit ánima mea in verbo eius: sperâuit ánima mea in Dómino.
7 A custódia matutîna vsque ad noctem: speret Israël in Dómino.
8 Quia apud Dóminum misericórdia: & copiósa apud eum redémptio.
9 Et ipse rédimet Israël: ex ómnibus iniquitátibus eius.

---

2 *De profundis clamaui ad te Domine*, de profunditatibus (aquarum, exiliorum) de locis calamitosis & infœlicibus. מעמקים *mahamakim*, loca profunda, valles, profunditates, quæ sunt, vt & abyssi, symbola ingentium calamitatum, vel epitheta terrarum calamitosarum & miserarum. Alluditur ad antra & latebras Dauidis Saltem fugientis. Vbi nota elegantem Antithesim ad Psalmos Graduum siue ascensionum. Ascensiones sunt liberationes ab exiliis & crucibus; libertas, pax. Profunda autem, seruitus, captiuitas, persecutio, & aliæ calamitates. Vt nesciant Hebraismum, qui interpretantur *E profundis animi sensibus*, *vel angustiis*, *de profundis cordis vel angustiarum*, *ex intimis præcordiis*. Itaque apte ab Ecclesia in pie defunctorum persona vsurpatur, quòd Purgatorium sit locus profundus, nempè vnum ex infernorum receptaculis, itémque exilij regio, in qua ad tempus a Dei conspectus & quasi solo exulatur.

Purgatorium qualis locus sit.

3 *Fiant aures tuæ intendentes*. Aures, os, manus, pedes, nares, & alia huiusmodi membra Deo tribuuntur, cùm ille nihil horum verè habeat, Antropopathôs, & per quandam similitudinem, propter vires & facultates intelligendi, & percipiendi, quibus idem per se pollet, quod homines per hæc membra. Lege Dionysium a *Intendentes*, משמרות *kassubath* attentæ propriè.

Deo membra vt tribuãtur.

a *De cœlest. Hierarch.*

4 Si

4 *Si iniquitates obseruaueris*, accuratè inuestigaueris & excussseris, vel ob oculos posueris. *Sustinebit*, consistet propriè, stabit, q.d. nullus. Noli igitur solùm esse iudex, sed etiam esto misericors. Nam spes vna est, quoniam apud te est propitiatio.

5 *Quia apud te propitiatio est*. Quia tuum est propitiare & parcere, quia soles indulgere. *Propter legem tuam*, propter legis tuæ promissiones. למען תורא *lemahan thoram*. *Thorá*, *Legem* legerunt, vt א ponatur pro ה ritu, linguæ, Masoretæ malunt legere תורא *Timaré*, à ירא *Vt timearis*. Chald. à ראה *vt videaris*. Apud te est indulgentia & propitiatio: tu soles esse propitius pœnitentibus, vt te homines timeant, colant, & venerentur. Timor enim est reuerentia, & pietas erga Deum cum metu eius offendendi. Prius est rectius & simplicius, Minum autem est Hieronymum a, scribere legi Hebraïcè תירא *Tirá*, non תורא *Torá*, ac propter similitudinem literarum ר & ו quæ tãtùm per magnitudinem distinguantur, Septuag. Symmachum ac Theodotionem deceptos esse, legendo תורא *Torá*, ac vertendo νόμον. Constanter enim in Hebræorum codicibus est, Vau, non Rod. Fortasse eum Aquila fefellit, qui fuerat interpretatus φόβον. *Sustinui te*, confidi in te, te patienter expectaui, & tua iudicia. Hîc Masoretæ etiam differunt à Septuag. in distinctione. Ab hoc enim verbo incipiunt sequentem versum. Quin & 6.7.8. aliter paulò distingunt. Vbi & si sententia minimè varietur, obscuratur tamen, vt omninò præstet sequi nostras distinctiones, incisas & periodos.

a *ad Suniam.*

6 *Sustinuit anima mea in verbo eius*, confidit in eius dictis, & promissionibus de venia precantibus, & ad se confugientibus danda: expectauit patienter promissam pœnitentibus gratiam. *Verbum*, pro promisso.

7 *A custodia*. Hîc sensum dumtaxat sequuntur. Hebraicè משמרים לבקר שמרים לבקר יהל ישראל אל יהוה *mischomerim laboker schomerim laboker iahel Israel el Adonai*. i. *Ab obseruantibus mane* (ad) *obseruantes mane speret Israel in Domino*. (Nam hîc Masoretarum Soph pasuc negligo. Ab ipsis excubitoribus matutinis, à crepusculo, quo excubitores incipiunt vigilare vsque ad alterum crepusculum matutinum, quo alij succedunt, à vigilia matutina vsque ad alteram vi-

giliam matutinam: vel iuxta alios, *præ excubitoribus matutinis*, q.d. Magis speret in Domino, quàm in custoditibus matutinis, quantumuis diligentibus & prævenientibus lucem. Nam ad hanc diligentiam ostendendam, per Epizeuxin repetitione vsus est. Vim comparationis in eo putarunt positam, quòd excubitores agant excubias vsque ad mane dumtaxat: Israel autem debeat sperare ab ipso mane vsque ad vesperã, id est, perpetuò. Ad-

2 *Exod.* 12. v. 42. de potuisse legere שמרים *Shmmurim*, nõ שמרים *Somerim*, excubias *a*, iisdem literis, diuersis solùm punctis, per Eclipsin Præp. אל *El ad*. A custodiis ipsius mane, ad custodias ipsius mane, vt ל in לבקר *laboker* indicet Genitiuum. Est autẽ allusio ad id, quòd in quatuor partes, noctis vigilias distribuebant *b*, vt custodia

b *Luc.* 12. v. 38. *Mat.* 14. v. 25. *Mar.* 6. v. 48. vna quarta sit pars noctis, & prima à vespera incipiat, secunda ad medium noctis pertingat, tertia pullorum cantus transeat, quarta ad ortum lucis adimpleatur. Consule Thalmudicos in Tractatu Berachoth, & Suidã in voce πρόφυλακη. Kimhi tamen tres tantùm cõstituit, *Primam*, quæ sit caput & initium vigiliarum *c*. *Mediam*, *d*. quæ media ideò dicatur, quòd sit inter duas. *Matutinam*, quæ sit vltima *e*. Vbi & R. Selomo hanc partitionem sequitur. Sed fortasse Vigilia media in libro Iudicum pro Vigilia mediæ noctis debet exponi. Nam cõstanter veteres quatuor constituunt. Abben Ezra aliter: *Magis quàm excubitores matutini, siue vigiles nocturni, qui lucem anxiè expectant, sperauit anima mea in Domino.* Nam iuxta Soph pasuc Masoreticum, hæc cum antecedentibus Rabbini iungunt, vt: *Speret Israel in Domino*, sit nouus versus, Chald. *Ab excubitoribus matutinis, qui obseruant, vt offerant oblationem matutinam.* Qui exponunt, ante excubitores matutinos, non intelligunt vim Præpositionis מן *min* quasi diceret: Anteuerte, ô Israël, custodes matutinos exortum diei auidè expectantes: vel si iungas cum præcedentibus, Sperauit in Domino anima mea, priusquàm custodes matutini adsint, vel cuigilent. Non enim significat antè, sed à, ab, præ, suprà, id est, plusquã. *Speret* Fontis Apostrophe non variat sententiam. Spera, expecta, ô Israel, Dominum.

c *Lament.* 2. v. 19.

d *Iud.* 7. v. 19.

e *Exod.* 14. v. 24.

8 *Quia apud Dominum misericordia.* Quæ sequuntur, iam ad verbum translata sunt. *Redemptio*, liberatio, defensio, præsidium, saluatio apud eum, vel cum eo.

9 *Et*

8 9 *Et ipse redimet*, liberabit, eruet, purgabit ab omni vitio, impuritate, & scelere. Ad pretium & meritum sanguinis Domini nostri respectum docent, quantumuis Rabbini censeant redimere, vsu suæ linguæ simpliciter sumi pro liberare, saluare, eruere. *In Christo enim habemus redemptionem per sanguinem ipsius a. Israel.* populum fidelem. Alios non redimet, nisi Israelẽ, & baptizatum, Arnobius. Efficaciter scilicèt. Nam sufficienter cunctos redemit, ac pro omnibus cumulatè satisfecit *b*.

a *Ephe.* 1. v. 7. *Christus redemit omnes sufficiẽter, sed nõ efficaciter.*

b 1. *Ioã.* 2. v. 2.

ARGVMENTVM.

Humilitatem & modestiam Deo offert, & proponit. Sacrificium longè gratissimum.

1 Canticum graduum Dauid. CXXX.
Hebr. 131.

1 Omine non est exaltâtũ cor meum neque elâti sunt óculi mei.
2 Neque ambulâui in magnis: neque in mirabílibus super me.
3 Si non humíliter sentiêbam: sed exaltâui ánimam meam.
4 Sicut ablactâtus est super matre sua: ita retribútio in ánima mea.
5 Speret Israel in Dómino: ex hoc nunc, & vsque in sæculum.

---

1 *Domine non est exaltatum.* Non superbiuit cor meum. De superbia animi, & interiore.

2 *Neque ambulaui in magnis.* De superbia vitæ operum & exteriore. *Super me*, præ me, supra meum captum & vires, plusquàm ego possim capere, comprehendere, efficere. Nam ambulare in magnis, est gerere, tentare, conari res, quæ vires, & statum excedant. In mirabilibus autem, scrutari arcana consilia Dei, vim ingenij superantia.

3 *Si non humiliter sentiebam.* Discedunt à vocibus, vt sensum efficiant planiorem. Ad verbum אם לא שויתי ורוממותי נפשי *im loschuuitthi vedũmãthi naphschi*, i.

Si non posui me, vt silere facerem animam meam, id est, si non animum meum ad silentium & modestiam composui, nisi animi summissionē semper colui, nisi animo demisso me gessi, vt infantulus. Nisi velis, pro וּרוֹמַמְתִּי *Vedomamti* legisse וּרְמַמְתִּי *Veromamti*, quemadmodum ר & ד præ similitudine confunduntur. *Sed exaltauit animam meam.* Per Paretheſin, vt locutio cadat in sequentis versus finem, ibique absoluatur. Alij per se & diuisim intelligunt per Eclipsim, vt sit in iurandi formulis sæpius, in quibus subauditur: *Peream, incidam in graues pœnas, Deum sentiam vltorem,* quidve simile. Si non humiliter sentiebam, sed superbij, miserè & infœliciter interream, q.d. Profectò humillimè sentiebam, nullóque modo animam meam extuli.

4 *Sicut ablactatus super matre sua.* Refertur ad primam partem præcedentis versus, per hyperbaton. Si non humiliter sentiebam, sicut ablactatus apud matrem suam, sicut infans, qui vixdum à mammis depulsus est, super matris gremio. Talis enim solet esse humilis & verecundus, totus in materna charitate cōquiescere, & omnia ab ea expectare, quòd nōdum corpus curare, neque sine alterius adminiculo pedibus insistere valeat. *Super.* Sicut infans gremio matris superpositus, qui ea fulcitur, & nititur, qui in eius hæret sinu. Aliis *Super*, apud, erga. Hoc autem simili vtitur, vt pij discant niti matre sua Ecclesia, & de mysteriis secundùm eam modestè sapere. Quemadmodùm infantulus non ampliùs vbera matris sugens, eam propterea non despicit, aut ab ea reliqua sperare desinit, sed totus à matre pendens, nihilque discernens, quod illa offert, prompte excipit. *Ita retributio in anima mea,* sit. ita animam meam vleiscatur Deus, ita me mulctet. Redditio enunciationis hypotheticæ, Nisi talis fuerim, ita animæ meæ Deus, vt grauissimas arrogantiæ pœnas luam, faciat. Est hyperbaton. Si non demisse sensi, sicut infantulus à matre pendens, sed elato fui animo, verè mihi elationis mercedem Deus rependat. Chrysostomus Me Deus puniat, nisi humiliter & demisse de me senserim, tamquam nuper ablactatus: siue à lacte summotus puer, omnia à matre sua expectās, quòd ex se nihil possit. Quia autem huiusmodi formulę promittendi, comminandi, asseuerandi, & iurandi solēt esse in hac lingua Ecliptice, ob πάθος affectu orationis integri

Ecclesia matre pij in mysteriis niti debēt.

integritatem supprimente, Masoretæ legerunt iisdem quidem literis, sed diuersis punctis גַּמּוּל *Caggamúl*, non *Caggemúl*, עֲלֵי *halai*, nō *halé*, vt præcesserat. *Sicut, inquam, ablactatus, super me anima mea.* Quod ænigma Rabbini posteà Eclipsibus diluunt. *Sicut ablactatus inquā (sic) super me anima mea.* (est): vel, (Si non est) sicut ablactatus, in me anima mea: vt sit repetitio, & veluti præcedentium expositio. Deinde, vt absoluatur sententia, subaudiunt, frustrer spe mea penitus, malè peream quid ve simile. At qui interdum etiam sunt perfectæ & completæ, maximè dum loquitur homo, non Deus, vel Propheta Dei nomine, quòd homines maiorem se habeāt, per quem possint iurare, & cuius nomen inter asseuerāndam possint interponere, non item Deus, vt in libris Regum *a: Hæc mihi faciat Deus, & hæc addat, si ante occasum solis gustauero quicquam.* & iterū *b: Sic mihi faciat Deus, si steterit caput Elisæi super ipsum hodie.* & infrà *c: Si oblitus fuero tui, Ierusalem, adhæreat lingua mea faucibus meis.* Qui separant huius versus sententiam à superioris, paulò aliter exponunt: *Sicut ablactatus est super matre sua,* (est autem super ea modestus, humilis, pudens) ita retributio (est) in anima mea. Ita mihi tributū est, ita sum pudens, & humilis. Sanè instar ablactati se habet anima mea.

a 2. Reg. 3. v. 35
b 4. Reg. 6. v. 31.
c Psal. 136. v. 7.

5 *Speret Israel in Domino.* Populum, vt exemplo suo omnem salutis suæ spem in Deo ponat, hortatur. *Speret.* Spera propriè Hebraicè יַחֵל *iahel.*

ARGVMENTVM.

Ecclesia Deū obtestatur, vt memor Dauidis, eiusq; voti, in Sione habitet, Christumq; exhibeat, quem ipse magna verborum solennitate promisit.

1 Canticum graduum. CXXXI. Heb. 132.

MEmēto Dómine Dauid: & omnis mansuetúdinis eius.

2 Sicut iurâuit Dômino: votum vouit Deo Iacob.

3 Si introíero in tabernáculum domus meæ: si ascéndero in lectum strati mei.

4 Si dédero somnum óculis meis:& pálpebris meis dormitatiônem.

5 Et réquiem tempóribus meis:donec inuéniam locum Dómino, tabernáculum Deo Iacob.

6 Écce audíuimus eam in Ephrâta:inuênimus eam in campis syluæ.

7 Introíbimus in tabernáculum eius: adorábimus in loco,vbi stetêrunt pedes eius.

8 Surge Dómine in réquiem tuam:tu & arca sanctificatiônis tuæ.

9 Sâcerdôtes tui induântur iustítiam:& sancti tui exûltent.

10 Propter Dauid seruum tuum: non auêrtas fáciem Christi tui.

11 Iurâuit Dóminus Dauid veritâtem, & non frustrábitur eum: De fructu véntris tui ponam super sedem tuam.

12 Si custodierint filij tui testamêntũ meum: & testimonia mea hæc, quæ docêbo eos.

13 Et fílij eôrum vsque in sæculum:sedêbunt super sedem tuam.

14 Quoniam elêgit Dóminus Sion: elêgit eam in habitatiônem sibi.

15 Hæc réquies mea in sæculum sæculi: hîc habitâbo, quoniam elêgi eam.

16 Víduam eius benedícens benedîcam:paúperes eius saturâbo pánibus.

17 Sacerdôtes eius índuam salutâri:& Sancti tui exultatiône exultâbunt.

18 Illic produ̇cam cornu Dauid: parâui lucêrnam Christo meo.

19 Inimîcos eius índuam confusiône: super ipsum autem efflorêbit sanctificátio mea.

1 *Memento*

1 *Memento Domine Dauid.* Genitiui casus in Græco. In Hebræo videtur esse dativi, quoniã *Et* illic deest. זכור יהוה לדוד את כל עונתו *Zechor Adonai ledauid vt col hunmotho*, id est, *Memento Domine Dauidi omnem afflictionem eius.* Sed ל etiam indicat genitiuum, & את *Eth*, interdum est Præpositio *Cum.* Memento Domine Dauidis, cũ omni afflictione, vel mansuetudine eius. Quod cum nostra editione concurrit. *Mansuetudinis* עניתו *Hanuathô.* legerunt iisdem literis, quibus Masoretæ, sed aliis punctis ענוה *Hanaua*, enim mansuetudinem significat vt ענו *Hanau*, mansuetum. Isti autem עניתו *Hunnotho, afflictionis eius*: quam pertulit, vt cultum tuum amplificaret & instauraret, deinde locum cultus tui stabiliret, ac constitueret. Putant autem esse verba populi, petentis à Deo, vt acceptum habeat nouum templum à Salomone ædificatum.

2 *Sicut iurauit Domino*, Dauid scilicèt. Memento etiam quemadmodũ iurarit, & firmiter promiserit. Hinc Hebraicè אשר *ascher, quòd.* Memento quòd. Vel (nõ tam recte) *qui*, qui quidem (Dauid) iurauit Domino (&) vouit potenti (Deo) Iacob, quod sequitur, de æde sibi construẽda. Votum illud Scriptura commemorat *a* אשר *asher*, a 2.Re.7.v.7. 1.Par.17.v.2. etiam pro כאשר *caasser, quemadmodum.* Sic Gall. *comme* pro *ainſi* quòd. *Souuienne toy, comme il a iuré, & saincklement promis.* Iurare autem Domino, est sanctè, & quasi Deo teste polliceri *b. Iacob*, לאביר יעקוב *laabir iahacob*, b Vt Esa.19.v. 10.2.Par.15. 7.14. id est, Magnifico Iacob propriè. אביר *Abir*, magnificus, insignis, fortis, Dei epithetum.

3 *Si introiero in tabernaculum*, Dicendo sup. (iuxta consuetas Mimeses) id quod sequitur vsque ad vers. 8. *Si.* Proximè docuimus formulas iurandi ferè esse imperfectas, cuiusmodi est hæc vsque ad 6. versum. Eò enim vsque protenditur. Si quieuero, donec reperiam aream tabernaculo Dei Iacob ædificando, peream, moriar, vel quid simile. q.d. Priùs nõ ingrediar limen domus meæ, neque corpus quieti tradam. Nam huius iuramẽti sunt multæ partes, per Anadiplosin. Hîc *Introire*, est inhabitare, *domum suam nouam, ascendere*, ad quiescẽdum scandere.

4 *Si dedero somnum oculis meis*, Exponit per Hyperbolen ingens desiderium inueniẽdi locũ domus Domini.

5 *Et requiem temporibus meis*, Totum istud est additum

à Septuaginta, ad Auxesin. Erat enim ingens Dauidis ardor ad istud perficiendum *a*. Qui cùm fuisset diuino oraculo prohibitus, testamẽto tamen reliquit locupletissimam materiam,& exemplar, Ordinũ Leuiticorum formam & rationem,ministeriorũ fundationes & reditus, rei diuinæ solennia & ritus *b.Temporibus,τοῖς καιροῖς*. Itaque tempora hic sonant partem capitis supra genas.Si dedero capiti meo quietem & somnũ. *Locum*, templum, in quo Deus Iacob inuocari debet, eiúsque arca fixè reponi, quæ hodie motoria est. *Tabernaculum*. Hebraicè משכנות *mischanoth*.Tabernacula,plurali numero,ob templi Salomonij partes aliquantò plures, quàm tabernaculi Mosaici : quamquàm & in Mosaico tres erant præcipuæ.

a 2.Reg.7.v. 2.

b 2. Pa.6.22. 23.24.25.26.

6 *Ecce audiuimus eum in Ephrata*, Verba adhuc Dauidis per Mimesin. *Eam*,sedem,habitationẽ, ædem,mansionem : pro, eum locum, vt legit Theodoritus, vel, id tabernaculum.Enallage generis ad intellectum, habitatione æquipollentis substantiui. Nam sedes & locus, tabernaculum & habitatio, siue mansio idem valent, מקום *makom*, & שבינא *shechina*, Ita R. Kimhi. Nempè mutat constructionem, vt indicet se in tabernaculo Domini,quod tanto studio quærit, duo cõtemplari,*locum* ipsum externum, & materialem, ad quem conueniendum sit rei diuinæ causa, & Dei præsentiam, (Nam שבינה *Shechinà*, hoc significat, etiam apud Rabbinos) interiorem Dei habitationem & gratiam. Chrysostomus autem ad arcam refert, Augustinus ad requiem Dei,vt sit relatiuum sine antecedente,vel præpositum antecedenti. *In Ephrata*, in regione Ephratæa, & quasi feraci,fructuosa, quæ complectebatur aliquam terræ sanctæ tractum,Bethlehem, Hierusalem, & viciniam,Anonymus. Domum Dei,siue locum destinatum ædi ipsius audiuimus per Prophetas, vel maiores esse in Ephratæa regione, ædem statariam & immobilem illic Deo esse ædificãdam,relicta Silo. Aliàs Bethlehem propriè dicitur Ephrata *c*, quod vocabulum potius delegit, quàm Hierusalem, tametsi templum in ea minimè excitandum esset. Primùm, per Synecdochen poëticam, quòd vicinia duarum illarum vrbium faceret dumtaxat duarum leucarum discrimen, & Hierusalem esset de agro Bethleemitico. Deinde, vt sciretur templum extruendum in tribu Iuda, id est,in illa Hierosolymorum regione,quæ ad tribum Iuda pertineret,& ad Bethlehem prospiceret. Alioqui Hierusalem ferè tota erat in tribu Beniamin.Præterea,vt ad vocem Ephraim alluderet per paronomasiam. q. d. Relinquet Dominus Ephraim, & veniet Ephratam. Deseret Silo vrbem Ephraim,& cõmigrabit Ephratam tribus Iudæ. Denique propter Christũ verum Dei templum, in Ephrata, siue Bethlehem nasciturum. Vnde R.Ioseph & D.Hieronymus *a* locum,in quo Christus esset nasciturus, audiuimus esse in Ephrata,id est,in Bethlehem. *In campis Iaar*, Hierosolymis,in area Areunæ Iebusæi,syluosa,& nemorosis arboribus consita *b*. In agris eius syluestribus & nemorosis inuenimus locum ædis Domini.Illic compertimus templum esse extruendum in tribu Iuda, neglecta Ephraim. Circum Hierusalẽ frequentes erant syluæ & montes. Alij, *In Ephrata*, cùm Dauid esset in Ephrata siue Bethlehem,& in campis syluosis, compertum per reuelationem locum,in quo templum esset condendum. Chaldæus *de sylua Libani,loco*,(inquit) *vbi adorauerunt Patres Mundi*.

c

7 *Introibimus in tabernaculum eius*, Tum,vbi illic locus Domini fuerit extructus, introibimus in eius domicilium & eum adorabimus, dicendo quæ sequuntur.Tabernacula,plurali numero,vt c suprà. *In loco*, Hebraicè נשתחוה להדם רגלו *nischthahaue laadõ raglau*. Eadem verba quæ suprà *d*. *Adorare scabellum pedum eius*. Vsitate ad verbum nunc ita verti potuit. *Adorabimus scabellum pedum eius*:id est,vt Hebræi exponunt, Arcam fœderis,in qua ille sedebat edendo oracula,& patrando miracula:& apud quam suam præsentiam & opem polliebatur inuocantibus *e*. Eius enim circumductu ceciderunt muri Hiericho, victoria in bellis obtinebatur, prædicebatur, &c. Quæ erat typus Ecclesiæ, vel potiùs corporis Domini. Appellatur autem scabellũ,siue subsellium pedum Domini.comparatè ad cœlum,tãquam thronum,quòd in cœlo Dei præsentia sit maior,nempè per gloriã, in arcam autem eius pedes dumtaxat extendantur,id est,gratia. Nam pedes symbolũ præsentiæ ipsius,id est,gratiæ.Aliqui vertũt, *Adorabimus ad scabellũ*. Verùm verbum adorãdi construitur cum ל, vt proinde nihil opus sit ei⁹ Syntaxeos vim inuertere,de quo sup *f*. 11.

c Gene. 35.v. 19.& 48.v.7.

d

e

f

Christus nasciturus in Bethlehẽ prædicitur. Matth.2.1.

a *In Epitaphio Paulæ.*

b *2.Reg.24. v.16.*

c *Vers.5.*

d *Ps.98.v.6. Arca scabellũ pedum Dei adoranda quomodò.*

e *2. Paral.6. v.11.*

f *Psalm.88. v. 11.*

8 *Surge Domine in requiem tuam.* Resumit suam precem A
a *Num. 10. v. penult.* populus verbis Mosis *a*, ad cuius etiam imitationem tres istos versus 8. 9. 10. in dedicatione tẽpli vsurpauit
b *2. Par. 6. v. 41. 42.* Salomon *b*. Requiem autem vocat locum domus Domini, quietum, immobilem, statũ & fixum. Qualis non erat ante templum conditum, quoniam tabernaculum Mosis erat motorium & portatile: deinde quia vagum, in Silo, Nobe, Gabaon, &c. sine certo domicilio. *Sanctificationis*, Hebraicè עוז *huzecha*, id est, fortitudinis, tuę propriè, Sed quorsum pertineret illa arcæ fortitudo, demonstrarunt, nempè ad nostram sanctificationem, ad 8 vires animi, potiùs quàm corporis. q. d. Arca, in qua nos sanctificas, è qua sanctitatem in nos deriuas, & distribuis. Relinque, Domine, Gabaon, téque cum tua arca, per quam solitus es aduersùs hostes tuam vim & robur declarare, recipe in hunc locum perpetuæ quieti tuæ destinatum.

9 *Sacerdotes tui induantur iustitiam*, pietatem, sanctimoniam, vitámque suo gradu dignam. Chaldæus *vestes*
c *2. Par. 6. v. penult.* *iustitiæ*. Chrysostomus *c vt iustè & sanctè coram te ministrent, rémque tuam diuinam purè faciant.* vt alibi *d*, & infrà. *Salute, salutari.* Ad indicandum vestes sacerdotad *Vers. 17. Vestes sacerdotales sunt symbola iustitiæ.* les esse symbola iustitiæ & salutis diuinæ. Eas enim ad allegoriam, siue theoriam, vt loquitur Dionysius, confert, vt doceat sacras ceremonias & ritus esse sacramentales & mysticos, ac præter nudam solennitatem multa diuina complecti. *Sancti tui*, Leuitæ ad ministerium tuum consecrati, in suggestu, & choro coram te canant ore, & psallant instrumentis musicis, hilariter ministrẽt, te lætis laudibus celebrent. Vel in genere fideles tui, pij tui tuo cultui dicati & consecrati, qui ventitant D
c *1. Par. 6.* in domum tuam precandi causa, & discendi legem tuã. Kimhi *e*.

10 *Propter Dauid seruum tuum*, propter promissionem factam Dauidi: item propter eius mansuetudinem, virtutes, cruces, & merita, è principio Psalmi. *Non auertas* à nobis scilicèt, ne Christi gratiam & fauorem à nobis remoueas, vel eius conspectum & præsentiam ne differas, neque subtrahas faciem, & aduentum Christi tui, reuocans promissionem de eo exhibendo. Alij *ne auertas seruũ tuum, ne repellas, ne repudies precem Christi tui.* Rabbini serè intelligunt Salomonem: quia Salomon sibi hunc versum

versum accommodat *a*. Sed sententiæ alienæ sæpe alibi accommodantur. Itaque nostri appositiùs & re- a *2. Par. 6. v. 42.* ctiùs Christum Dominum. Eum, ô Domine, pro tua reverentia, exaudi pro nobis interpellantem. Vel ex Chrysostomo, *Ne differas aduẽtum ipsius propter Dauidem, cui eum promisisti.* Vnde ad verbum אל תשב *al thasheb*, *Ne redire siue retrocedere facias* mox, *Iurauit*, &c.

11 *Iurauit Dominus Dauid veritatem.* Enallage personæ. Iurasti enim Dauidi veritatem, & non frustraberis eum dicendo sup. quod sequitur, vsque ad finem Psalmi. Vrget enim ex promisso. *Veritatem*, indubitatum promissum. *Non frustabitur eum*, non fallet, non violabit fidem datam, nec irritum faciet promissum ei factum, *Eam* Græcè & Hebraicè לא ישוב ממנה *lo iaschub mimmennah. οὐκ ἀθετήσει ἀυτὸν non abiecit eam* (veritatem.) non auertetur ab ea (veritate.) *De fructu ventris*, de filiis tuis, vel aliquem de filiis tuis, id est, Christum. Nam מן *Min* Hebraicè *De* Latinè, inseruit distributionibus. Hinc Theodoritus *orant pij, ne Dauidis genus & regnum extinguatur.* Aliis, vt Deus promissum de Messia, propter Dauidem impleat, Ecclesiæ faueat, & eius ministris, ex promissione, quam vsque ad calcem Psalmi canit, *Dominum, regem scilicèt.* è Chaldæo.

12 *Si custodierint filij tui testamentum meum.* Hæc conditio b *3. Reg. 8. v. 25.* etiam adiicitur, in libris Regum *b*. *Quid ergo* (ait Augustinus) *si non custodierint, est promissio irrita. Non, quia si in te non completur, completur in alio. Nam etsi filij Dauid fuerint, non stirpe, sed cultu Dei, & fide. Stabilitas enim huius regni in Christo est.* Hoc est. Promissio hæc erat hypothetica respectu filiorum Dauidis secundùm carnem, absoluta respectu Christi, eiúsque spiritualis prolis. Is enim erat accepturus sedem Dauid patris sui, & æternum regnũ in populũ Dei, cuius regnum Dauid temporarium signũ erat & typus. Quare suprà *c*, sine conditione effertur. *Si dereliquerint filij eius legem meam, visitabo in virga iniquitates eorum, at misericordiam meam non dispergam ab eo.* Ita fuit categorica respectu Christi, & filiorũ Dei secundùm spiritum, hypothetica ratione alterius sobolis. *Testimonia*, ceremonias. Abben Ezra. *Christi promissio quomodo erat hypothetica.*

13 *Et filij eorum vsque in sæculum.* Etiã filij eorũ, proculdubiò filij eorũ in perpetuũ regnabũt גם *Gã*, particula emphatica, hypotheticæ locutionis redditio. Quare c *Ps. 88. v. 30. 32.* in fonte

in fonte secundum membrum duodecimi versus conficit, nec versu malium incipit.

14 *Elegit enim in habitationem sibi* אוה *iuua desiderauit.* Est aliud verbum à superiore in Hebræo, sic versu sequenti.

15 *Hæc requies mea in sæculum sæculi.* Fructus electionis Sion, vsque ad Psalmi finem. *Hæc requies mea.* Sion locus, in quo volo requiescere, morari, statam sedem figere, loco ampliùs non mutato.

16 *Viduam eius*, Hebraicè צידה *tsadah.* i. venationem eius, escam, victum eius benedicam & multiplicabo. Sic Græcè θήραν *venationem.* Sed noster legit, inconsulta veritate Hebraicè χήραν, viduam: vt & Apollinarius & Augustinus: quòd mox sequerentur *Pauperes* vtrosque enim solet Scriptura coniungere. Hilarius captionem interpretatur, tanquam de venatoribus, & piscatoribus hominum esset, locutus, id est, Apostolis, quorum venationem & capturam se benedicturum promittat. *Benedicam*, copiosis, magnisque afficiam beneficiis, prosperabo. *Panibus*, abundantia rerum ad victum necessariarum.

17 *Sacerdotes eius induam salutari*, sanctimonia & securitate, Chrysostomus Hebraicè ישע *ieschach*, salute, nempe vt accepta habeat eorum sacra, & seruos illos. Kimhi *a*. *Et sancti eius* (Leuitæ) iubilando iubilabunt, liberè canent è malis erepti. Salutem vocat, salutarem virtutem, & pietatem. In his enim salus omnis nostra posita est. Hinc suprà *b*, iustitiam dixit. Respondet enim Deus Ecclesiæ precibus in bonis corporalibus, & spiritualibus. Alij, copiosè possidebunt salutem. Eos seruabo, & protegam, defensione, & tutela mea eos muniam.

18 *Hic producam* proferam illic, id est in Sione. *Ibi* (nam mendosè illuc) Hebraicè אצמיח *atsmiah.* i. oriri, & germinare faciam, propriè. Vnde Christi cognomentum צמח *thsemath*, id est, germen *c*. *Cornu*, robur, regnum, decus, & regiam maiestatem Christi, suprà Dauidi. *Dauid* enim, est hîc datiui casus, τῷ Δαβίδ. *Lucernam*, regnum paraui splendidum, & illustre Christo, splendore firmaui & gloria, vt suprà *d*, si quidem Christus hîc Dominum nostrum significet. Sin Dauidem, *Lucernam*, id est, Christum verum, qui omnem hominem illuminat

a 1. Par. 6.

b Vers. 9.

c Hier. 23. v. 5.

d Ps. 17. v. 32.

stinat sua gratia, & donis Spiritus sancti multiplicibus: vt *a*, sub Ioram, *noluit Dominus disperdere domum Dauid, propter pactum, quod inierat cum eo, & quoniam promiserat se dare lucernam, & filiis eius omni tempore*, id est, Christum. Docet splendorem familiæ Dauidicæ, & regnum nunquam extinctum iri. Quin liberi parentum, quasi oculi sunt lucerna & lumen. Vnde Festus Pompeius, *Orba est, qua patrem, aut matrem, aut liberos quasi lumen amisit.* Chrysostomus & Cyrillus *b*, per lucernam intelligunt Ioannem Baptistam, Christum tenebris mundi huius ostendentem. Prosper, *Prophetarum oracula, templum Salomonicum*, hæc omnia præluxerunt Christo, eúmque prænunciarunt.

19 *Inimicos eius induam confusione*, pudore. Antithesis. Vti sacerdotes vestiam salute, ita hostes ignominia. *Sanctificatio.* Ad verbũ ציץ נזרו *iatsitz nizro* re corona, diadema ipsius q.d. Quotidie multiplicabitur magnitudo eius, atque maiestas. Gloria regni Dei super filios Dauid florebit, Ecclesia vigebit. Sed sic verterunt, primũ, quia verbũ נזר *Nazar* dicitur de Nazaræis Domino separatis & sanctificatis *c*. Deinde, vt hæc intelligerentur de vero Messia, qui est sanctus sanctorũ *d*, & sanctificatio, per quã sancti, iustique efficimur, passim apud Apostolos. q.d. inquit Chrysost. Christi tempore florebit templũ meum. In prima persona verterũt, quoniam hæc sanctificatio Dauidicæ prolis, & regni à Deo est.

a 2. Par. 21. v. 7.

b In Ioannem.

c Nu. 6. v. 2.

d Dan. 9. v. 24

ARGVMENTVM.

Ecclesiæ consensionem esse suauissimam, à Deo cumulatè benedictam.

1 Canticum graduum. CXXXII. Hebr. 133.

ECce quàm bonum, & quàm iucũndum habitâre fratres in vnum.

2 Sicut vnguêntum in cápite: quod descêndit in barbam, barbam Aaron.

3 Quod

3 Quod descêndit in oram vestimênti eius: sicut ros Hermon, qui descêndit in montem Sion.

4 Quóniam illic mandâuit Dóminus benedictiónem: & vitam vsque in sæculum.

1

c *Ecce quàm bonum & quàm iucundum.* Emphatica particula ad ostendendum rem lingua satis explicari non posse. *Quàm bonum*, vtile & salutare, multa quidem sunt vtilia, quæ tamen sunt amara & molesta, vt apparet in medicamentis, & primis institutionibus: at concordia & consensio vtilis simul est, & suauis. *Iucundum* נעים *Nahim* suaue propriè *Fratres*, sacerdotes, vt inter eos nulla sit pugna doctinæ, & morum, Abben Ezra. *fideles eiusdem sanctæ religionis.* R. Ioseph, *Principes politicos & Ecclesiasticos, maximè Regem Messiam, & summum Pontificem*, R. Dauid. Tu in genere de omnibus fidelium ordinibus. *Habitare in vnum*, esse concordes, concordiam inter se colere. Nam concordia primùm fragranti balsamo suauior, deinde fertili, & cœlesti rore vtilior. Per eam religio, & spiritualia suauiter fragrant, & late sparguntur, Politica, & temporalia vigent, & prosperantur. Ad vtrunque designandum primum simile è sacro vnguentio sumitur, secundum è Pysico & prophano meteoro.

Concordiæ laudes.

2 *Sicut vnguentum in capite.* Sicut oleum variis odoribus myrrhæ, cassiæ aromaticæ, cinnamomi, & calami aromatici & balsami imbutũ, & certa proportione conditũ, quæ cõpositio appellabatur Oleum vnctionis, siue Oleũ sanctũ R. Leui *a*. Similitudo è rebus sacris & spiritualibus. Sicut vnguentũ pretiosissimũ, constans multis pretiosissimorũ aromatũ generibus *b*. Hinc Hebraicè כשמן הטוב על הראש *caßhemen hatob hal haroſch. Sicut vnguentũ bonũ super caput.* Cuiusmodi odoris sui fragrantia ipsum & præsentes mirificè oblectabat, ac reficiebat. Præter Reges vngebantur ad ministerium sacerdotes, Leuitæ oleo, siue chrismate sancto. *In capite.* Super caput eius fusum. Nam Moses Aaronis induti vestibus Pontificiis caput oleo sacro perfudit tãta copia

a *Exod.* 30.

b *Exod.* 30. *v.* 23. *Leu.* 8. *ver.* 12.

copia, vt distillaret in barbam ipsius, indéque in suprema vestimentorum eius oram *a*. In exemplum sanctorum deinceps tali ritu pontificum non sine mysterio. Hæc enim in vnctio fiebat decussatim. *kemmim teuanith* (inquit R. Selo *b*, & R. Mose Nahmanides) *in figuram & formam* χ *Græcanici gerentis effigiem Burgundicæ crucis.* σαυροειδῶς vt loquitur Areopagita. Fiebat & in fronte inter supercilia eodem signaculo. Elias in Tisbi habet *Kemin Gamma teuamth*, cuius forma est instar Tmuersi ג, sed falsò citat Thalmudicos. *Barbam*, barbam inquam. Hanc conduplicationem emphaticam esse docet Clemens *c*, vt pingat Sacerdotes decoris, masculis venerabilibus moribus, non mollibus, effœminatis, iuuenilibus. Nam barbæ pili, qui nihil molestiæ afferunt, vultui dignitatem præstant, virum ostendunt, & quamdã paternam reuerentiam incutiunt. Vnde illud *d*. *Ne corrumpatis effigiem barbæ vestræ.* Sic Hieronymus e *Barba virilitatis indicium est.* de quo Epiphanes. cõtra Massalianos, *Aaron.* Patrony micè, pro Pontifices: vt Latinè Cæsares appellantur à primo Cæsare.

a *Leuit.* 8. *v.* 12. *Sacerdotum vnctio vt fieri solita.*

b *Exod.* 29.

c *Strom.* 3.

d *Leu.* 19. *v.* 17.

e *In* 5. *Exec.*

f *Hæres.* 80.

2 *Quod descendit in oram.* Hebraicè על פי *hal pi.* i. in os, in ostium & introitum, quod Kimhi interpretatur de colli theca siue strophio. Gallicè *Collet.* Vulgò tamen intelligunt Aaronicum istud vnguentum ex capite in pectus vsque pedes defluxisse. Quod minùs probabile, quia vnguentum istud sacrum, & pretiosum parcè funderebatur, vt durare posset in multa sæcula, & sufficere vngendis secuturis pontificibus & regibus, de quo copiã *g*. Quamquàm in primo Pontifice Aaron largiùs distillari potuit, siue quòd ille esset primus omnium, siue quòd repræsentaret exactiùs Christum, qui non ad mensuram vngi debuit Spiritu sancto, oleo scilicet lætitiæ, per istud externum adũbrato. *Vestimenti.* Hebraicè מדותיו *middothan* plurali numero, Vestimẽtorum. Nã sacerdos, siue Aaronius, siue vulgaris, multis ad solennitatẽ & splendorẽ diuini ministerij, itémque Theoriam, ornebatur ornamentorum generibus *h*. *Sicut ros.* Altera similitudine è rebus prophanis & naturalibus, vnitatem & concordiam Ecclesiæ membrorum eius comparat Propheta, qui montem Hermonem, & loca montana Sionis fœcunda & fœcunda reddit, & rerum omnium parit affluentiã. Vt *ros* Hermonius, qui defluit in mõtes Sionis, ac eos

g *Psal.* 88.

h *Leui.* 16. *v.* 4. *& Ioseph lib.* 3. *Antiq. cap.* 8.

ac eos sole perustos recreat, vt ros è monte in montem, à maximè humiliorem, solet defluere, suauis est concordia. Euroaquilo raptat nubes ex Hermon monte trans
a Deut.3.v.8. Iordanem, vbi Og Rex Basan imperitabat a, & vapo-
Ios.2.v.10. & 13.ver.11.12. res roscidos (roris materiam) in Sion. Hæc similitudo respicit etiam fructum & vtilitatem. Ros cum fructu in
b Deu.32.v.2. herbas & gramina decidit b, lætificat segetes, & fœcundat, & sic concordia valdè est fructuosa, & vtilis. *In montem.* Hebraicè הרמי ציון *harere tsion*, id est, Montes Sion. Nam vnus quidem erat mons radice, verùm iugis tres, id est, erat triceps siue triiugus: Sion de nomine totius, vbi ædes regia, siue ciuitas Dauid: Moria vbi ædes Dominica, siue templum: Acra, secundùm quem vrbs Ierusalem porrigebatur. Alij malunt intelligere montana Sionis, id est, totius Iudææ. Nam tota eius vicinia, & continentia erat montosa, qua ratione Sinai
c Gal.4.v.25. coniunctus dicitur ei, quæ est Ierusalem c. Perperuo enim dorso sese versùs Sionis montes exporrigit. Kimhi nimis subtiliter repetit, *Sicut ros*, vt sit tertia similitudo, hoc modo: Sicut ros Hermon (& sicut ros) qui descendit in montes Sion. Vel per simplex Asyntheton, sicut ros Hermon, (Et) qui descendit. Existimauit fortasse Sionem esse editiorem Hermone, quem tamen col-
d è Psalm. 88. locat inter editissimos terræ sanctæ d. Est autè Hermon mons propè Iordanem Libano vicinus, perpetua nive conspersus, vnde perpetuus surgit vapor, roris origo & fons, Sionem fœcundissimè aspergentis.

4 *Quoniam illic mandauit Dominus*, in loco concordiæ, charitatis, & vnitatis Kimhi satis alienè, in montibus Sion. Quod ferè sequitur Theodoritus. *Non in Hermon* (inquit) *sed in Sione, in quam vitalis ros Spiritus sancti à Apostolos missus est. Mãdauit.* promisit, effecit. *Benedictionem* bonorum omnium abundantiam, fœlicitatum copiam & vitam sempiternam. Etsi Euthymius de longa huius æui vita interpretetur, vbi discordes rarò longæui sunt. Quasi *vita in sæculum* sit vita in longum tempus.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Ecclesia Domini cultores ad Dei laudes hortatur.

1. Canticum graduum. CXXXIII. Hebr. 134.

ECce nunc benedícite Dómino: omnes serui Domini.

3 Qui státis in domo Dómini: in átriis domus Dei nostri.

4 In nóctibus extóllite manus vestras in sancta: & benedícite Dómino.

5 Benedícat te Dóminus ex Sion: qui fecit cœlum & terram.

---

1 *Canticum graduum.* Præcedentium Gradualium conclusio, & quasi epilogus, vt Dei ministri in templo morantes die, noctéque Deum tantorum beneficiorum auctorem ritè colant, ac pro se, & populo orent. Breue Sacerdotum speculum.

2 *Omnes serui Domini.* Leuitæ. Vnde eorum sequitur Periphrasis: *Qui statis in domo Domini*, qui illic consistitis, & moramini ad rem diuinã faciendam a. Vnde Ghald. *Qui* 2 Nu.18.v.3. *statis super custodia domus Sãctuarij Dei, & laudatis in nocte.* *In atriis domus Dei nostri.* (Et) in atriis. Totum hoc additum est à Septuaginta è Psalmo sequenti, vt non tantùm de Leuitis ministris templi hæc dicta intelligerentur, verùm etiam de Laicis, qui dum res diuina fiebat à templi ministris, in sacerdotum atrio consistebant in Leuit. viri in atrio virorũ, fœminæ in fœminarũ: Quamquàm initio vnicum vtriusque sexus erat atrium, quod in libris Regum atrium Israel appellatur.

4 *In nocti bus extollite manus vestras*, quo tempore cæteri dormiũt. Hoc iungunt Masoretæ cum fine præcedentis versus. Sed nihil necesse, cùm præsertim Leuitæ interdiu ministeriis vacarent, quò pertinebant præcedentia,

noctu verò cuſtodiis,quò ſequentia. Inſtruit igitur eos A quo pacto ſe in eis gerere debeant. Dum noctu cuſtodiis templi vacatis,procul à populi conſpectu,Deum ſanctè collaudate, attollendo in ſancta loca manus, adeò vt etiam pro abſenti & dormiente populo precemini, dicendo quod ſequitur: *Benedicat te, &c.* Nam laudatur etiam Deus cùm inuocatur, & vſurpatur nomen ipſius ad alterius benedictionē. *In ſancta*,in cœlum *a*. Aut verſus eas templi partes,quarum vna vocatur Sancta,id eſt, חבל *Hecal*,altera Sancta Sanctorũ,id eſt, דביר *Debir*, vbi erat arca (typus corporis Domini) vbi ſe orationes B exauditurum erat pollicitus:quamquàm etiam illæ referebant cœlum *b*. Chald. *Super ambonem, ſiue ſuggeſtum ſanctum*. Alij,*ad ſanctitatem*,id eſt,ſanctè, ritè. Simplicius Orate Deum verſus Sanctuarium,& locum arcæ.

a *Heb.9.v.11. 12.*

b *Ibid. Apoſtolus.*

5 *Benedicat te Dominus ex Sion.* Mimeſis conſueta. O Leuitæ,dicite populo:Benedictione & fauore proſequatur te Dominus,cœli terræque conditor,qui vult, & poteſt iuuare. Fortaſſis etiam verba ſunt Pſalmographi benè precantis iis, qui ſuo conſilio paruerint. Si ſic Deo benedixeris,ſi ſic Deum collaudaueris,ô Leuita,ô Laice,te C viciſſim benedicat, & fortunet Deus ille magnus orbis opifex,qui cœlum & terram,id eſt, omnia in ſua habet poteſtate. *Te.* Immutat conſtructionem ob immutatum ſignificandi modum. Benedicere enim ſuprà ſignificabat collaudare,celebrare, gratias agere:nunc verò benefacere,bonis & fœlicitate afficere,fauere, beneficia tribuere. Hoc minùs obſeruatum eſt in fonte. Nam vtrobique eſt Accuſatiuus. Vt autem duos iſtos ſignificatus diſtinguant prophani pro poſteriore vſurpant *Benefacere*, quamquàm minori Emphaſi. Plautus *c*, & Terentius *d*: *Dũ tibi benefaciant*. Pro priore ipſum *Benedicere* Plautus *e*, *Benedicite diis*. Qua ratione aliqui exponunt illud Ciceronis pro Sextio: *Cui benedixit vmquam bono*, id eſt, benè precatus eſt. D

c *in Milite, act. 2. ſce. vlt.*
d *Adelph. act. 5. ſcen. 8.*
e *Rudẽte act. 3. ſcena 2. & Caſſina act. 2. ſcen. 5.*

ARGV-

ARGVMENTVM.

Ad Deum celebrandum inuitat,quòd Iſraëlem magnis beneficiis cumulauerit,& Idola ſint inutilia.

1 Hallelu-jah. CXXXIIII. Hebr. 135.

LAudâte nomen Dómini: laudâte ſerui Dóminum.
2 Qui ſtatis in domo Dómini:in átriis domus Dei noſtri.
3 Laudâte Dóminum,quia bonus Dóminus: pſállite nómini eius,quóniam ſuâue eſt.
4 Quóniã Iacob elêgit ſibi Dóminus:Iſrael in poſſeſſiônem ſibi.
5 Quia ego cognôui, quòd magnus eſt Dóminus:& Deus noſter præ ómnibus Diis.
6 Omnia quæcûmque vóluit, Dóminus fecit in cœlo & in terra:in mari,& in ómnib⁹ abîſſis.
7 Educens nubes ab extrêmo terræ:fúlgura in plúuiam fecit.
8 Qui producit ventos de theſaûris ſuis:qui percûſſit primogénita Aegypti ab hómine vſque ad pecus.
9 Et miſit ſigna, & prodigia in médio tui Aegypte:in Pharaônem,& in omnes ſeruos eius.
10 Qui percûſſit gentes multas: & occîdit Reges fortes.
11 Sehon Regem Amorrhæôrum: & Og Regem Baſan:& ómnia regna Chánaan.
12 Et dedit terram eôrum hæreditâtem:hæreditâtem Iſraël pópulo ſuo.
13 Dómine nomen tuum in æternum: Dó-

mine memoriâle tuum in generatiône & ge- A
neratiônem.

14 Quia iudicâbit Dóminus pópulum ſuum: & in ſeruis ſuis deprecábitur.

15 Simulâchra Géntium, argêntum & aurum: ópera mánuum hominum.

16 Os habent, & non loquêntur: oculos habent, & non vidêbunt.

17 Aures habent, & non aúdient: neque enim B
eſt ſpíritus in ore ipſórum.

18 Símiles illis fiant, qui fáciunt ea: & omnes qui confídunt in eis.

19 Domus Iſraël benedicite Dómino: domus Aaron benedicite Dómino.

20 Domus Leui benedicite Dómino: qui timêtis Dóminum, benedicite Dómino.

21 Benedîctus Dóminus ex Sion: qui hábitat C
in Ierúſalem.

---

1 *Alleluiah, laudate.* Hic & tres ſequentes ſunt coronis præcedentium Gradualium. Quare ſunt de reditu è captiuitate. *Dominum* Vertunt hodie *Domini*, in Genitiuo. עברי *habde, ſerui*, poſſit eſſe Syntacticum, pro Abſoluto, cuiuſmodi multa ſunt apud Poëtas, & Syros. Adde non immutari ſententiam. Nam tum per Zeugma repetendum *nomen Domini*.

2 *Qui ſtatis in domo Domini.* O vos qui ſtatis in domo, id eſt, Sacerdotes, ô vos Leuitæ, qui adſtatis ad ſeruiendum Domino (&) *in atriis domus Dei noſtri*, id eſt, ô vos Iſraelitæ, ô vos Laici, quos lex arcet ab ingreſſu interiore ſanctuarij, proindéque in atriis eius dumtaxat cõſiſtitis. R. Dauid, Domum Domini appellat Sacerdotum conclaue, quod *Chorum* appellamus. Atria, loca Laicorum, quæ nos *Nauim*, Interpretes Latini & Græci vtraque atrij nomine inſigniuerunt, ſiue penuria vocabulorum, ſiue comparatione templi tecti & interioris. Hebræi

Domus domini chorus eſt & atrium nauis.

Hebræi rectè diſtinguunt. Nam atrium Sacerdotum vocant חצר *Hatſer*, q.d. chorum, locum canentium. Vnde חצרות *hatſotſeroth* tubæ, organa, quibus canebant Dei laudes, populi ſiue Laicorũ עזרה *hazara*, q. Adiutorium, rarius חצר *Hatſer*.

3 *Pſallite nomini eius, quoniam ſuaue.* Hebraicè נעים *naeim*, id eſt, dulce propriè. Pſallere ſcilicet nomini Domini, vt referatur totum complexum. Vel iuxta R. Dauid, ad ſolum nomen, quoniam ſuaue eſt nomen Domini, Anonymus maſculinè, vt בי טוב *chi thob*. *Quia bonus Dominus. Pſallite nomini eius, quoniam ſuauis eſt* (Dominus) cuius ſuauitas & bonitas, non qualis eſt, ſed natura, vt rectè inquit Auguſtinus.

4 *Quoniam Iacob elegit ſibi Dominus.* Alia ratio, cur laudandus Dominus. *Iacob*. Patronymicè Iacobæos, Iſraelitas, non Eſaüitas, ſiue Idumæos. Interim alludit ad electionẽ Iacob Patriarchæ, repudiato & reprobato Eſau, de quo myſterio alij ſcripſerunt *a*. *In poſſeſſionem ſibi*, Hebraicè לסגלתו *liſgulatho*, id eſt, in peculium, propriè, id eſt, in pretioſum theſaurum, vel in proprietatẽ ſuam, vt ſit eis peculiaris, & proprius populus *b*.

a *Mal. 1. v. 3. & Rom. 9. v. 13. 10. v. 1. 2.*

b *Exo. 19. v. 6.*

5 *Quia ego cognoui, quòd magnus eſt Dominus.* Ad iſta vos hortor & inuito, quia ego ſcio Dominum, Deúmque noſtrum omnium Deorum eſſe maximum. Alij malunt eſſe quartam rationem, cur Deus ſit honorandus & colendus, per Anaphoram. Prima fuit, quia bonus, ſecunda, quia dulcis: tertia, quia elegit Eccleſiam: nunc quarta, quia magnus virtute, & maieſtate *præ omnibus Diis*, id eſt, quia omnipotens, & immẽſæ magnitudinis.

Deus cur laudandus.

6 *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit.* Ab effectis naturalibus, ordinariis, & extraordinariis, ſuperiorem propoſitionem probat de Dei incorporabilitate vſque ad 13. vers. *Voluit*. Deus enim eſt agens liberrimum.

7 *Educens nubes.* Sic & Kimhi. Creat nubes, fulgura, tonitrua, pluuias, vẽtos apud Prophetam *c*. Vbi hi repetuntur verſus. Orditur à Meteoris, vt quæ ſint perſpicua omnipotẽtię Dei ſigna, dũ cauſæ eorũ latent. נשאים *neſſiim*, eleuationes propriè, exhalationes, vapores, Meteorũ materia & origo. Quare aliqui vertunt, Aſcendere faciẽs vapores. *Ab extremo terræ*, ab extremis terris, ab vltimis terrarũ oris exhalationes ſubleuat, & in nubes colligit, vt cœlũ obducat, calores mitiget, pluuias fũdat.

c *Ier. 10. v. 13.*

Aquæ omnes è mari oriũtur.

Nam vt è tota terra exhalationes, & vapores eleuat, A maximè tamen ab vltimis terrarum finibus, quòd illic multa sint maria & humores. Vel, è mari, siue Oceano, terræ extremitate vtrumque Hemisphærium disterminante, vt fecit Helias *a*, & iuxta illud *b*: *qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ.* Inde enim copiosius manãt vapores. Hoc posterius sequitur Kimhi. Alij, è terræ visceribus. Alij è superficie terræ, quæ est vltima pars mũdi: à terræ extremitate & summitatibus, vt Hieronymus. *In pluuiam*, in signum proximum pluuiæ, vt mox sequatur pluuia vt *c*: *In tempora & annos*, id est, in signa temporum & annorum. Aliqui Rabbinorum, cum pluuia. *In*, pro *Cum*. *Magnum miraculum* inquiunt, *è nubibus, quæ aqueæ sunt, exilire flammas. Quin nec fulgura, & coruscationes, ignea quantumuis substantiæ, à pluuiarum vel nubium aquis extinguuntur*. Sic & Theodoritus quòd fulgur & pluuia quantumuis naturæ contrariæ simul fieri cernantur. Alij retinent vim Præpositi. Qui fulgura mutari in pluuiam, qui fulgurum materiam vapoream transire facit in imbres, qui eam in pluuiam resoluit, & desinere facit. Nam in fulguribus mixtus est cum flamma & exhalatione ignea vapor, & pluuiis præmitti solet fulgurum terror, vt postea sequatur pluuiæ fœcunditas.

a 3. Reg. 18. ver. 44. 45.

b *Amos 5. v. 8.*

c *Gen. 1. v. 15. Fulgura sunt pluuiæ signũ, sicut Sol & Luna annorũ, mensium & dierum.*

8 *Qui producit ventos de thesauris suis.* Hebraicè מוצא מוציא *motseh.* i. qui educit, exire facit, propriè *motseh* ἐξάγων *d*. *De thesauris suis*, de locis absconditis, & hominí incognitis: de locis & causis occultis: de receptaculis, & quasi de abscondito promptuario suo, vbi eos tenet recluſos. Vnde Philosophi inter se rixantur de ventis. Materiam vident esse exhalationem, flatum, & agitationem aëris circùm latera mundi sentiunt, sed formam, & modũ nesciunt. Quin nec loca, vnde incipiunt flare, satis explicant. Thesauros vocant cellas & loca, in quibus aliquid absconditur, loca abdita, è quibus exire videntur venti. Quod aliqui referunt ad ventorum subtilitatem, quæ tanta est, vt sint inuisibiles, corúmque solùm stridor, & vis percipiatur, ac nemo sciat, vnde proficiscantur *e*. *Qui percussit* tam hominum, quàm iumentorum primogenita. Iam de priuatis Dei operibus & miraculis *f*. Hanc plagam, è decem solam particulatim memorat, quòd omnium fuerit efficacissima. Ad nouem enim alias, & primas obduruit Pharao. Sic

d *Vt & Hier. 10. ver. 15.*

e *Ioan. 3. v. 8.*

f *Ex. 12. v. 29.*

solent tyranni. Nõ enim curant damna & miserias populi, nec eius clamoribus commouentur. At postquàm plaga decima tetigit ipsius domum, & liberos, ac pestis ipsius visceribus imminere visa est, aperuit oculos, non ad conuersionem mentis melioris, & pœnitentiam, sed ad necessitatem dimittendi populi.

Tyrannorum mos, nullis populi plagis cõuerti.

9 *Et misit signa & prodigia*, edidit, patrauit. Possit etiam è fonte retineri vis verbi Mittendi: Misit in medium tui signa & miracula, è cœlo videlicèt, vel loco, in quo Mosi ad id apparuit *a*. A miraculis & operibus extraordinariis nũc Deum celebrandum docet. *In medio tui*, intra te, totam per Ægyptum, siue manifestè *b*, Chrysostomus. *In Pharaonem*, contra Pharaonem regem Aegypti. Pharao è Iosepho lingua Aegyptiaca erat nomen dignitatis Imperatoriæ, non proprium: aut fortassè à primo Monarcha cæteri illic dicti sunt Pharaones, vt postea à primo Ptolemæo Ptolemæi, & Latinè Cæsares à primo Cæsare. *Seruos eius.* Aulicos, purpuratos & milites, vt eius stipendiarios. Seruos regis Scriptura appellat ad discrimen populi, quem seruũ regis esse non vult, sed populum, ne herili & despotico imperio premendus existimetur. Consule præsertim libros & historias Regum, contra eos, qui dictitant, plebem esse seruorum loco. Nam Scriptura id nominis dumtaxat regiis ministris attribuit.

a *Exod. 3. v. 2.*

b *Exod. 4. 5. 6. 7.*

Populus seruus regis non est.

10 *Qui percussit gentes multas*, Gentes, & reges transitũ per deserta, & in Chanaan prohibentes *c*, *Fortes*. Validos, robustos, quasi ossatos siue torosos. Nam עצם *hetsem*, est os ossis. Alij numerosos & multos. Nam עצומים *Hatsumim* vtroque modo accipitur. Tum autem terra Chanaan, imò verò vniuersa ante Monarchias quatuor abundabat, regibus, vt Iosue vno die triginta vnum cõfecisse memoretur. Reges appellabant prima illa sæcula, quotquot in suis regionibus summum tenebant imperium, tametsi angustè circumscriptis. Nec opponenda Assyriorum vetus Monarchia, quia eam esse fabulosam multis argumentis iam alibi ostensum est, vsque ad Oziæ tempora, quibus eorum rex, non iam rex Niniue, vt apud Ionam *d* sed Assur dici cœpit.

c *Numer. 21. Deut. 2. & 3.*

Assyriorum monarchia fabulosa tempore Iosue.

d *Ioan. 3. v. 6.*

11 *Sehom regem Amorrhæorum.* Prolepsin explicat particulatim *e*. Solet autem nominatim Sehonis & Oggi meminisse ad exaggerandum victoriam. Nam erant de

e *è cap. 21. v. 24. Num. Deut. 2. v. 32.*

a *Amos 2.v.9.* genere gigantæo prodigiosi roboris & molis *a*. Verbi A gratia,cùm quatuor cubiti cuiusque, eius exæquent altitudinem,vt docet Abben Ezra *b*. Oggi statura accedebat ad nouem ipsius cubitos *c*, vt non modò duplo esset maior quouis homine,sed dupla proportione tantò altior, quantò ipsius cubitus excedebat aliorum hominum cubitos. Vnde & sponda lecti eius erat ferrea ad sustinendum tantum corporis pondus,longitudine nouem cubitorum & latitudine quatuor. Quasi latitudo eius , siue crassities ad cæterorum longitudinem attingeret. *Et omnia regna*,scilicèt triginta vnum *d*. *Chanaan*, g Chanaan & Amorrhæus filij Cham,nepotes Noë,à quibus Chananæi & Amorrhæi *e*.

b *Exod.27.*
c *Deu.3.v.11.*
d *Ios.12.v.24*
e *Gen.10.v.6. & 16.*

12 *Et dedit terram eorum hæreditatem.* Anadiplosis , *hæreditatem*,inquam *f.Israel*,Israëli,Datiuo casu.

f *Ios.12.& seqq.*

13 *Domine memoriale tuum.* Epiphonema.Memoria tui, & recordatio tuorum mirabilium operum,his de causis semper erit celeberrima.Metaphora *g*. Nempè propter illa creationis,redemptionis,electionis,defensionis beneficia.

g *Psalm. 101. v.14.*

14 *Dominus populum iudicabit* , Quia vlciscetur, vindicabit ab iniuria.Gall. *Fera iuſtice à ſon peuple.* Illum suo patrocinio tuebitur,ac defendet. *Deprecabitur.* A seruis suis exorabitur,siue propter seruos suos Chrysostomus. Exorabilis erit eis , passiuè , etsi verbum sit deponens. Reconciliabitur,placabitur seruis suis , qui mecum gemunt in exilio. Græcè παρακληθήσεται, se consolabitur, consolationem accipiet. Quo pacto וְיִתְנֶחָם *ithneham*, Rabbini exponunt præter aliquos, qui *Pœnitudine ducetur super seruos suos* , in morem pœnitentis se clementer deinceps cum eis geret , ac ignoscet, ac vbi de eis satisfupplicij sumpserit , eos ab impiis gentibus , per quas ipsos castigabat,liberabit, Chald. *Ad seruos suos conuertetur in miserationibus suis.* Versus autem repetitur è Deu.

h *32. ca.v.33.*
i *Psal.113.v.3. 4.& Sap. 15. v.8.9.& seq.*
k *Eph.2.v.12. Rom.1.v.21.*

15 *Simulachra gentium argentum & aurum* , Antithesis, de qua suprà *i*,qua Deos Gentiles extremè extenuat, & per Sarcasmum derider. Quocirca veræ religionis expertes, Athei, & sine Deo esse dicuntur *k*. Contrà (inquit) Idola sunt inutilia , nullius virtutis & potestatis, nihil boni aut mali suis cultoribus præstare possunt suaptè natura.

16 *Os habent & non loquentur.* Ad verbum פֶּה לָהֶם עֵינַיִם

pê lehem henaim lehem,Os est eis,oculi,aures,&c.

17 *Neque enim est spiritus*, flatus inspirationis & respirationis,vel anima viuificàs , cuius principalis sedes est in capite, circa quam nulla est vitalis operatio. Itaque quæ de Dædali statuis narrantur, quòd per se sua opera fugerint,apud Aristotelem *a* locutæ sint:apud Diodorum Siculum,aufugere essent solitæ,ni vincirētur:apud Platonem *b*, causis externis & artificiosis tribuēda sunt, vt argento viuo infuso ex Aristotele *c* , vt distinctioni crurum & pedum,quòd statuarius priores pedes non distinxisset,è Palæphato,&c.

a *In Politi.*
b *In Memnone.*
c *1.de Anime.*

18 *Similes illis fiant*,Deuouet Idololatras.

19 *Domus Israel benedicite Domino* , Genus Israel celebrate,& colite dominum ob tanta,& tam singularia erga vos beneficia.Hortatur ad gratiarum actionem.

20 *Domus Leui benedicite.* Leuitæ,& conuersi ad Dominum è quacunque gente.

21 *Benedictus Dominus ex Sion*,Benedicite,inquam,Domino,dicendo,*Benedictus*,*&c.* Præscribit formulam celebrandi Deum,eique gratias agendi,per Mimesim linguæ vsitatā. *Qui habitat in Hierusalem.* Qui per gratiam, per cōmunicationem sui peculiarē, & per alios nouos, & extraordinarios effectus illic residet,qui illic est efficaciter,nempè multò efficacius,quàm aliis in locis.

ARGVMENTVM.

Ad Dei confessionem excitat propter ipsius in omnia,maximè in populum suum,prouidentiam,atque beneficia.

1 Hallelu-ja. CXXXV. Hebr: 136.

CONfitêmini Dómino quóniam bonus: quôniam in ætêrnū misericôrdia eius.

2 Confitémini Deo Deôrum: quôniam in ætêrnum misericôrdia eius.

3 Confitêmini Dómino Dominôrum: quó- A
niam in ætêrnum misericórdia eius.
4 Qui facit mirabília magna solus: quóniam
in ætêrnum misericórdia eius.
5 Qui fecit cœlos in intellêctu: quóniam in
æternum misericórdia eius.
6 Qui firmâuit terram súper aquas: quóniã
in ætêrnum misericórdia eius.
7 Qui fecit luminâria magna: quóniam in æ- B
têrnum misericórdia eius.
8 Solem in potestâtem diêi: quóniã in æter-
num misericordia eius.
9 Lunam & stellas in potestâtem noctis: quó-
niam in ætêrnum misericórdia eius.
10 Qui percússit Aegyptum cum primogé-
nitis eôrum: quóniam in ætêrnum misericôr- C
dia eius.
11 Qui edûxit Israel de médio eôrum: quó-
niam in ætêrnum misericôrdia eius.
12 In manu potênti, & bráchio excêlso, quô-
niam in ætêrnum misericôrdia eius.
13 Qui diuisit Mare rûbrum in diuisiones:
quôniam in ætérnum misericordia eius.
14 Et edûxit Israel per médium eius: quoniã D
in ætérnum misericordia eius.
15 Et excûssit Pharaonem, & virtûtem eius
in Mari-rûbro: quôniã in ęternum misericôr-
dia eius.
16 Qui tradûxit pópulum suum per deser-
tum: quóniam in ęternum misericôrdia
eius.
17 Qui percûssit Reges magnos: quôniam
in ætérnum misericôrdia eius.
18 Et occîdit Reges fortes: quôniam in
ætérnum

A ætêrnum misericórdia eius.
19 Sehon Regem Amorrhæôrum: quóniam
in ætêrnum misericórdia eius.
20 Et Og Regem Basan: quóniam in ætêr-
num misericórdia eius.
21 Et dedit terram eôrum hæreditátem:
quóniam in ætêrnum misericórdia eius.
22 Hæreditátem Israel seruo suo: quóniam
B in æternum misericórdia eius.
23 Quia in humilitâte nostra memor fuit
nostri: quóniam in ætêrnum misericórdia
eius.
24 Et redêmit nos ab inimîcis nostris: quo-
niam in ætêrnum misericórdia eius.
25 Qui dat escam omni carni: quóniam
C in ætêrnum misericórdia eius.
26 Confitêmini Deo cœli: quôniam in ęter-
num misericôrdia eius.
27 Confitémini Dômino Dominôrum: quó-
niam in ætêrnum misericórdia eius.

---

1 Halelu-jah iuxta Masoretas, finis est superioris Psal-
mi sed maluerunt Septuaginta inspicere argumentum
huius, ne esset ἀγεπίγραφος: nempè vt hic titulus osten-
deret Psalmum esse de diuinis laudibus, & beneficiis,
ac eiusdem argumenti cum præcedente, *quoniam Bonus*,
beneficus, misericors, benignus, fons bonitatis. Sibi
enim sufficit, nec alterius participatione indiget. Quia
ergo creauit vniuersum, Angelos & homines, id non
contingit, quòd horum opera, ministerium, subsistentia
ipsi essent necessaria: sed quia bonus, *& in sæculum mise-
ricordia eius*, vt essent res, quæ bonitate & misericordia
ipsius fruerentur. *Confitemini*, terna eius repetitio respi-
cit tres diuinas personas, quarum prima absolutè hic
dicitur tetragrammaton יהוה *Adonai*, quia est abso-
luta

luta, siue à nullo dependens. Altera אלהי אלהים *Eloé Eloim* Deus Deorum, quasi iudex omnium & quidem Diuorum. Tertia אדני אדנים *Adoné Adonim* Dominus Dominorum, quòd per has duas hypostases Pater omnia procuret & administret, creando, conseruando, iudicando, viuificando, sanctificando, donis, & gratiis afficiendo. Vnde filius à Platonicis appellabatur opifex δημιουργὸς: Spiritus sanctus anima mundi, *spiritus intus alens.* *Quoniam in æternum.* Hemistichium intercalare vicies septies interpositum, vt apud Virgilium, *Incipe Mænalios mecum mea tibia, versus.* Docet misericordiam Domini superare omnia ipsius opera *b*, Versus autem intercalaris (sic enim Latini appellant, cantabatur, & repetebatur à populo, vt fit in nostris Litaniis, vel à Leuitis, & Sacerdotibus.

a *In eclogis.*
b *Ps.* 144. *v.* 9 *Esa.* 14. *v.* 10.

Repetitio in Litaniis & quàm antiqua.

2 *Confitemini Deo Deorum*, Diuorum, Angelorum, cœlitum. Quin & eorum qui appellantur Dij (sunt tamen idola vel dæmones) Deus est. *Misericordia*, beneficentia, pietas, חסד *Hesed* propriè. Delectatur autem Scriptura triplicatione, ob tres diuinitatis personas, quarum vnicuique hîc vnum *Confitemini*, dedicat.

3 *Confitemini Domino Dominorum*, Est aliud nomen, quàm 1. versu. Nã cùm illic esset tetragrãmaton יהוה *Adonai* vt secundo אלהים *Elohim*, hîc habetur אדני *Adonai* & in regimine plurali, *Adoné*, Domini, ob S. Triadem personatum, quarum vnaquæq; est Dominus. Dei autem tribus diuersis nominibus, excellentiam diuinæ naturæ demõstrauit. Nã primum eius incomparabilẽ essentiam designat, secundum æquissimã prouidentiam & iudiciũ, tertium dominij perfectionẽ. *Dominorum*, magnatum, & principum terræ. Omnium magnatum, & Regum summus est Dominus, & præses.

S. Trinitatis excellẽtia demonstratur.

4 *Qui faciet mirabilia magna solus*, ad discrimen idolorum &c. vt docet Augustinus *c*. Nam mirabilia Magorum, & Dæmonum vel sunt præstigiæ, quòd eorũ substantia non sit vera, sed vana & imaginaria, vel habent causam Physicam & naturalem, etsi latentẽ occultámque vulgo, dum homo, vel dæmon subtilissimè similes rationes vsurpat, & agentia applicat patientibus. Quæ vt mira sint verè tamen & propriè non sunt miracula, quæ propriè sunt, opera absque vlla antegrediẽte materia & alio vllo causarum naturalium (quod creationis

c *Lib. de Gen. 3. c. 8. & 9.*

Miraculum quid & à quo fieri posset, & cur fiat.

Actionis est genus) apparatu, sine quibus mira illa opera numquam edunt dæmones, dæmonúmve administri, etsi eas ex aspectu subducant, & occultent. Operantur enim ex occulta materia, & occultis causis Physicis, quòd sine his nihil possint. Hîc autem habes breuiter, quis sit miraculorum effector propriè: nempè *Deus Deorum.* Quæ sit effectionis causa. *Quoniam in æternum misericordia eius.* Quis finis. *Confitemini*, vt videlicèt Dei beneficentias, magnificentia, gloria, potestas æterna agnoscatur ac celebretur.

5 *Qui fecit cœlos in intellectu*, intelligenter & sapienter, hoc enim modo Hebræi representant Aduerbia, summa sapientia & miro artificio, magno ingenio, arte, industria. Hæc enim in cœlis magis relucent quàm in vllis aliis rebus procreatis. Non quòd intellectum, & mentem per creationem acceperint. Sunt enim inanimati. Græci ἐν οὐρανῷ de cœlo Empyreo, sedéve beatorum intelligunt, quod ex hoc loco colligunt non tantum esse νοητὸν, (intelligibile) sed etiam νοερὸν q. intelligere faciens. Absit enim vt intelligens, aut intellectu præditum cum aliis interpreter. Neque enim ita sunt loqueres Græci Theologi, vt velint cœlum aliquod esse animatum. Docent ergo cœlum istud efficere, vt intelligamus, & cernamus Deum, quando eò penetrauimus, iuxta illud *a*: *In lumine tuo videbimus lumen.* Beneficio luminosi illius cœli pertingemus ad notitiam increati luminis, id est, Dei. Sanè quantùm ad dogma, credibilius est cœlum, istud esse lumen illud creatum, quod ad nos eleuandos ad Dei visionem Scholastici requirunt, quàm aliquod aliud corporatum.

a *Ps.* 35. *v.* 10.

6 *Qui firmauit terram*, expandit, extendit propriè, & exporrexit. Hebraicè לרקע *lero kach. Super aquas.* Terram superiorem aquis extendit, dum eam supra aquas latè & amplè apparere, & eminere fecit, congregatis & demissis aquis, quibus initio circumfundebantur, in terræ concauitates & sinus *b*. Sic enim aquæ sunt infra terram quodam modo, quæ antea erant suprà: idque ad conseruationem terrestrium, & aëreorum. Atque hinc terra refert globi cuiusdam lignei speciem, in quo sunt plurimæ concauitates quibus aqua possit recipi.

b *Gen. 1. v. 9*

7 *Qui fecit luminaria magna*, duo, Solem & Lunam. Epithetum enim istud ad illa duo dumtaxat pertinet.

Nam

Nam ſtellas in numero luminarium magnorũ non eſſe A
a Gen.1.v.16. in Scriptura *a*, apertè affirmatur. Magna autẽ appellantur, non ſolùm comparatione miniſterij, quo exercent actiones validiores, nobiliores,& manifeſtiores,aut lucis,quã ex ſe copioſiùs fundunt & ſpargunt,verùm etiã molis & corporis,vt quidẽ ſentiunt veteres Hæbræi, &
b Lib. 2. de Gen. ad literã cap.16. D. Auguſtinus *b*. Quantumuis hodie id Aſtronomi negent. Nam Solem ſecundùm quantitatem molis aliquibus ſtellis firmamenti minorem, & Lunam nõ ſtellarum poſt Solem maximam, ſed omnium minimam ſtatuunt, quæ tamen maior ſit lumine, quia eſt terris B propinquior,vt docet Abbẽ Ezra inſignis Philoſophus & Mathematicus.Ita qui his aſſentiuntur,Solem & Lunam duo magna luminaria hîc dici tradunt, non duo magna aſtra vel corpora. Primò ob luminis excellentiam, quod abundantiùs terris infundunt. Secundò ob effectus,quos efficaciùs,& euidentiùs operantur. Illius enim acceſſu omnia virent,receſſu flacceſcunt, & emoriuntur. Huius varietate humores, medullæ etiam ipſæ augentur & minuuntur. Alioqui Lunam, cùm ſit terræ C elemento multò minor, vt ex Eclipſi probant, cæteris ſtellis minorem eſſe oportere. Nam minimã ſtellarum viſibilium firmamenti totam terræ quantitatem ſuperare aiunt centies & ſepties, alteram,nonagies, alias ſeptuagies & bis, quaſdam quinquageſies & quater, nonnullas trigeſies & quinquies, alias denique decies & octies. Sic enim eas in ſex magnitudines diuidunt.

Sol & Luna cur magna luminaria dicãtur,cùm ſtellæ firmamenti maiores ſint.

8 *Solem in poteſtatem diei.* Per diſtributionem hoc, & ſequenti verſu prolepſim præcedẽtem declarat. In qua diſtributione obſerua ſtellas etiam inter luminaria magna reponi,non quidem dum inter ſe comparantur.
c Gen.1.v.16. Nam tunc luminaria magna ſunt tantùm duo, Sol & D Luna, cætera parua *c*, ſcilicèt dum in ſe ſpectantur. Nam natura conſtare lucida, & corpore illuſtri,fulgentíque indicat Paulus *d*. *Alia* (inquit) *claritas Solis, alia claritas Lunæ, alia claritas ſtellarum. Et ſtella à ſtella differt in claritate.* Vide Geneſ. *e* luminaria parua, ſiue luminaria ſimpliciter. Etſi Meſſahalla, & aliquot alij, eas nullam habere lucem præter Solarem dictitent, quam videlicèt imbibant,deinde ad nos reflectãt. Aliud enim eſt, Solem lumen earum, vt & Lunæ amplificare, illuſtriúſque reddere: aliud illas nullum ex ſe habere. Habent

d 1.Cor.15.v. 41.
e 1.Ver.14. & 16.
Omnes ſtellæ proprium habent lumen.

bent enim, vt in Eclipſi lunæ patet, etſi obtuſum & ferrugineſum,per quod Luna, verbi gratia, propter imbecillitatem, non poſſit penitus perrumpere,vel diſſipare, vmbræ terræ tenebras. *In poteſtatem*, ad moderationem & dominium diei. Vt præſit diebus,eos non tantùm efficiendo, verùm etiam motu, lumine influxu, calore commodos & ſalutares animantibus,& rebus naturalibus reddendo. In fonte vſus eſt Moſis verbo משל *Maſchal*, quod *a*, non illuminare ſimpliciter ſignificat a Gen.1.v.18.
ſed dominari, præualere, vim,influxum, efficaciam obtinere. Nam illic Moſes quinque poteſtates & effectus luminarium recenſet, ac diſtinguit.Primus, vt diuidant inter diem & noctem.Secundus, vt ſint in ſigna, admonitiones, præſagia, prognoſtica euentuum phyſicorum Agricolis, Medicis, Nautis. Tertius in tempora (quaſi anni tempeſtates) dies & annos. Quartus vt illuminent ſuper terram. Quintus vt dominentur diei & nocti.

9 *Lunam & ſtellas in poteſtatem noctis*, vt noctu luceant, noctémve illuſtrent. Hebraicè לממשלרת *lemmaſchloth* pluraliter, in poteſtates & moderationes. Nam *Etiam diu lucent ſtellæ & agunt.*
etiam ſtellæ præter Lunam agunt in hæc inferiora motu, lumine, & influxu:ac, vt Sole lucente ſupra noſtrum hemiſphærium dies fit,ita illis ſupra idem micantibus, nox. *Noctis*, Non quòd die virtute, & energia careant, habent enim magnam. Vnde aſtra dicuntur calida, aut humida, aut frigida, aut ſicca, ſaltem ſecundùm operationem & vim, vt è Canicula apparet, à qua dies 40. Caniculares, & aliis ſtellis, quarum ortu & occaſu denunciantur variæ particulares tempeſtates. Sed quia illarum vis à Sole retunditur,temperatur,augetur &c.

10 *Qui percuſſit Ægyptum*, admirandis plagis affecit: quin & interfecit primogenita tam pecorum, quàm b Exo.12.v. 29.
hominum *b*. Huius autem ſolius plagæ, quæ decima eſt,& vltima,recordantur, quoniam huius ſolius opera populum ſuum eduxit. Nam ad reliquas potius obduruit Pharao,Abben Ezra *c*. c Exod.13.

11 *Et eduxit Iſrael.* Liberatio populi, & defenſio eius, miſericordiæ Domini tribuenda.

12 *In manu potenti*: magna plagarum & ſignorum vi mirãda potentia, & efficacia. Decem plagas Ægyptiacas intelligit. Metonymicè pro magna vi, qualis ineſt in mani

in manibus & brachiis potentibus & firmis. Vt apud Esaiam *a Non est contracta, siue abbreuiata manus Domini*, id est, potentia. *Excelso*, inclinato (ad percutiendum) extento propriè, & porrecto, Hebraïcè נטויה *netuiah*, vt cùm aliquem ferire volumus. Alibi, valido. Quo tropo diuinam potentiam adumbrat Hieremias *b*, & in alio loco plagas extraordinarias, quibus Israelitas extorsit Aegyptiis.

13 *In diuisiones*, in multas partes & sectiones, tamquam in muros multos coagulatis, & condensatis aquis: nempè duodecim pro numero tribuũ, vt quęque suum haberet iter, & celeriùs traiiceret. Hebræi in suis traditionibus, vt narrat Abben Ezra *c*, & Epiphanius cõtra Origenẽ *d*.

14 *Et eduxit Israel*, והעביר *vehahabir*, transire fecit propriè traduxit, traiecit *Per mediũ eius*, בתוך *bethoch*, in medium eius, intra illud, vt peruenirent scilicèt in littus oppositum, & Arabicũ, vel iuxta recentiores Hebræos, vt intra illud per modum semicirculi rediret in littus Ægyptium. Vox בתוך *Bethoch*, vtramque sententiam patitur.

15 *Et excussit Pharaonem*, præcipitauit in mare excussum Pharaonem è curribus, in quibus cum suo comitatu, & copiis residebat *e*. *Virtutem*, exercitum eius robustum excussit, extinxit, & demersit.

16 *Qui traduxit populum suum per desertum*, per Arabiam desertam, destitutam necessariis, populum suum deduxit. Hebr. ינעב *venihec*, id est, ambulare fecit propriè. Magnum beneficium, quoniam in illorum locorum solitudinibus propter vastitatem, & arenarum instabilitatem opus est indice. Quare & hodie, etiamsi via sit tritior, viatores illic vtuntur quadrantibus nauticis, quasi in medio Oceano, & omnia ad victum, & potum in mensem deferunt.

17 *Qui percussit reges magnos*. Sequentia vsque ad vers. 23. explicata sunt Psalmo proximo *f*. *Reges magnos* גדולים *Ghedolim* grandes potentia & viribus. Item magnitudine animi & corporis mole. Nam de stirpe gigantum: vnde illud *g*: *Ego exterminaui Amorrhæum, cuius altitudo cedrorum, altitudo eius & fortis ipse quasi quercus b*.

18 *Et occidit reges fortes*. אדירים *Addirim*, magnificos, sumptuosos, fastuosos & arrogantes, At superiore Psalmo

a *Isa. 59. v. 1.*
b *Hie. 27. v. 5. & 32. v. 21.*
c *Exod. 14.*
d *Hæres. 64.*
e *Exod. 14. v. 24. 25.*
f *Num. 21.*
g *Deu. 3. v. 11*
h *Amos. 2. v. 9*

A Psalmo 4, pro *Fortes*, in fonte עצומים *hatsumim*, q. ossatos, torosos.

19 *Sehon Regem Amorrhæorum*. De quo vide Mosem *b*. Amorrhæorum autem regio erat trans Iordanem propè Moab. Decapolis posteriùs appellata, cuius Metropolis Scythopolis *c*.

20 *Og Regem Bazan*. De quo Moses *d*. Bizantis autem regio erat etiam trans Iordanem, sed Septemtrionalior, nempè ea Petrææ pars, quæ posteriùs Trachonitis dicta est, vt apparet ex Onkelo *e*, & describitur à Iosepho *f*.

21 *Et dedit terram eorum*. Sehonis & Oggi, siue Amorrhæorum, & Bazanitarum, vel in genere ad superiora. *Eorum*: Regum magnorũ. Nam præter hos duos Reges, triginta vnum percusserunt vno die *g*, eorúmque terram deinceps hæreditario iure possederunt *h*.

22 *Hæreditatem Israel seruo suo*, id est, per Syllepsin: Israelitarum duabus tribubus Rubẽ & Gad, & dimidiæ tribui Manassis. Si de duobus Regibus superiora tãtùm intelligas: si in genere Israelitis dedit terram eorum in hæreditatem, nempè totam Palæstinam possessam à septẽ populis, nedum Amorrhæis, & Bazanitis.

23 *Quia in humilitate nostra*, afflictione & miserabili cõditione *i*, cum magnis calamitatibus oppressi iaceremus.

24 *Et redemit*, eripuit.

25 *Qui dat escam*. Reuertitur ad communem Dei nutrientis, curantis, & conseruantis omnia prouidentiam, & beneficia, vt suprà *k*, & infrà *l*. *Escam*. Panem Hebraicè לחם *lehem*. Sed panem appellant quicquid ad victum pertinet. *Omni carni*, id est, omni animanti per Synecdochen, vt *m*: *Delebo omnem carnem*. Aliàs *caro* de solo homine. Vt *n*: *Quid mihi faciat caro*. Et *o*: *Ad te omnis caro veniet*. Et *p*: *Effundam spiritum meum super omnem carnem*.

26 *Confitemini Deo cœli*. Genitiui casus in Græco, τῷ θεῷ τοῦ οὐρανοῦ Celebrate Deum, qui cœlum condidit & inhabitat, indèque cætera moderatur, & conseruat. Arnobius videtur legisse *ei ἐρανοῖ*, in Nominatiuo plurali, per Propopœiam. (Nam Hebraica non puto consuluisse.) O cœli confitemini (Deo) istud, q.d. Testes estis, quòd omnis caro alitum, hominum, pecudum, reptilium pascatur à Domino. Fons vtrumque patitur, חדו לאל *hodu lehel aschamaim*, etsi magis ad Genitiuum incliner.

a *Vers. 10.*
b *Num. 21. v. 24. Deut. 3. v 33 34.*
c *Ioseph. lib. 3. belli Iud. c. 31.*
d *Nu. 21. v. 33. & Deut. 3. v. 1. 2. 3.*
e *Deut. 3. v. 4.*
f *lib. 3. bel. c. 2.*
g *Ios. 12. v. 41.*
h *Ibid.*
i *Exo. 2. & 3*
k *Psal. 103. v. 27. 28.*
l *Ps. 144. v. 5.*
m *Ge. 6. v. 17.*
n *Ps. 55. v. 5.*
o *Ps. 64. v. 3.*
p *Ioel. 2. 7. 28.*

Panis fere pro omni cibo.

Omnis caro quãdoque pro Omni animali & aliàs pro omni homine.

27 *Cõfitemini Domino* Hic versus, etsi non sit in Hebræo, non incommodè tamen repetitus est *a*, vt contemplemur hæc Dei beneficia ex eo proficiscì, quòd Deus sit omnium Dominus, ideóque conditor, & conseruator. A

a Ex. 3. vers.

ARGVMENTVM.

Captiui lachrymantes restitui optãt, pœnásque Idumæa, & Babyloniis deposcũt. Cõgruit Ecclesiæ inter Mahometanos exulanti, vel in cœlum suspiranti. B

Psalmus Dauid per Ieremiam. CXXXVI.

Hebr. 137.

1 SVper flúmina Babylônis illic sédimus, & fléuimus: dum recordarémur tui Sion.

2 In salícibus in médio eius: suspéndimus órgana nostra.

3 Quia illic interrogauêrunt nos, qui captiuos duxêrunt nos: verba cantiônum.

4 Et qui abduxêrunt nos: Hymnum cantáte nobis de cánticis Sion.

5 Quómodo cantábimus cánticum Dómini in terra aliêna?

6 Si oblîtus fúero tui Ierúsalem: obliuióni detur déxtera mea.

7 Adhæreat lingua mea faúcibus meis: si non memínero tui.

8 Si non proposúero Ierúsalem in princípio lætítiæ meæ.

9 Memor esto Dómine filiórum Edom: in die Ierúsalem.

10 Qui dicunt: Exinanîte, exinanîte: vsque ad fundamêntum in ea.

11 Filia Babylônis misera: beâtus qui retribuet tibi retributiônem tuam, quam retribuísti nobis.

12 Beâtus, qui tenêbit: & allídet párvulos suos ad petram.

Psalmus Dauid. Hanc inscriptionem præposuerunt (est enim Hebraicè anepigraphus) quiâ hoc argumentum tractatũ fuerat, & explicatũ à Hieremia & Baruch.

1 *Super flumina Babylonis*, iuxta Babylonis flumina, terræ Chaldææ, & Babylonicæ. Babylon enim hîc nomen regionis. *Illic*, in exilio & captiuitate barbarica, extra ciuitates fieuimus largè, dum in mentem veniret nobis Sion desolata, dúmque recordaremur patriorũ rituum, & sacrarum solennitatum per captiuitatem intermissarum, denique patriæ & libertatis amissæ. *Sedimus*, ob exilij diuturnitatem: neque enim spes data erat reuertendi ante septuagesimum annum *a*. Præterea ad nostrarum rerum meditationem & deplorationem. Hæc enim sedere solent. a *Hier. 25. v. 12. & 29. ver. 10.*

2 *In salicibus, in medio eius*, ad salices fluminum, Euphratis, Nehardea, Ahaua, Tigris, &c. apud Strabonẽ *b*, quasi Babylonij captiuos ad loca inculta, & palustria ablegassent. Vnde aliquis, *In desertis* vertunt, *In medio eius*, Babylonicæ regionis. Alij iuxta eam Babylonem, per cuius medium fluit Euphrates. *Organa*, instrumenta musica, quæ in recordationem diuinæ pietatis colendæ confebant. Chrysostomus. Quæ & lætitiæ erant organa. בנרותיו *chinnorothenu*, id est, Citharas nostras propriè. Sed est Synecdoche, pro omnis generis musicis instrumentis, quorum laude Iudæi erant celebres, & clari per totum Orientem, quemadmodum perpetuò coluerunt artes, & disciplinas omnes liberales, maximè Poëticam, Musicam, & Mathematicam, q.d. Omnes voluptates abiecimus tædio huius vitæ, & exilij. b *lib. 16.*

3 *Quia illic interrogauerunt nos*, partim seriò & curiosè, partim ironicè postulauerunt à nobis cantiones, siue irridendo, & insultando calamitati nostræ, siue desiderando à nobis audire modulos illos, quibus carmina nostra modulari consueueramus, præsertim in templo. Cur nunc non canitis, cur fides vestras non pulsatis? Alieniùs per commiserationem, quasi hortarentur eos ad se consolandum patriis canticis, & poriùs testatem facerent religionis. *Verba cantionum*, verba, quibus vtebamur in nostris cãtionibus. Psalmos enim instrumen-

tis, ac ore simul canebant. Construxit verbum interro-
gandi cum duobus Accusatiuis, petiuerant à nobis ver-
ba cantionum.

4 *Et qui abduxerũt nos.* Hebraicè והוללינו *vetholalu*, id est, & qui spoliarunt nos, propriè, spoliatores, & direptores nostri interrogauerunt nos, postulauerunt nobis per Zeugma; dicentes, scilicet, id quod sequitur הלל *Halal*, Chaldaicè idem quod שלל *salal*, Hebr, vt Anonymus docet. Chaldæi enim ש schim Hebræorũ commutant in ת thau. Hanc autem vocem vsurpauit, quia agebatur de captiuitate Babylonica, siue Chaldaica. Alij à הלל *Halal*, eiulauit q. eiulationis auctores, qui eiulare fecerunt nos. Cæteræ interpretationes frigent. *Hymnum*, שמחה *schimha* lætitiam propriè, lætum carmẽ, quod canere solebatis in Sion. Chaldeus, *Et qui rapuerunt nos, læti dicebant: Psallite nobis cantica, quæ dicebatis in Sion. De canticis*, ad verbum, שירה לנו משיר ציון *schira lanu misehir tsion*, id est, *Cantate nobis de cantico Sion.* Sed est Synecdoche Numeri. Hæc Ironicãs proponunt, vel respiciunt ad famam, & celebritatem canticorum Hebraicorum, de quorum præstantia mox. Sunt enim linguarum aliæ aliis ad modulationem & musicam accommodatiores, quas omnes Hebraica vincit.

5 *Quomodo cantabimus canticum Domini.* Respondent captiui, se nolleres sanctas dare canibus, aut proiicere margaritas ante porcos, nec ad hostiũ Dei voluptatem velle canere. Vel nõ posse læta carmina illic personare, vbi sint captiui, & miseri. Intempestiua enim musica in luctu, canticũ videlicet designat hîc lætũ carmen, cuius nullus sit locus in miseria & calamitate, vel in genere, cantum Ecclesiasticum, qui erat excellentissimus & iucundissimus olim in synagoga, vt hodie in Ecclesia. Primùm ob linguæ Hebraicæ Euphoniam, suauitatem, & consonantiam. 2. ob eiusdem maiestatem, ad quã nulla alia quoque pertingit. 3 propter varietatem & multiplicitatem vocum, id est, notionum & punctorum vocalium, quorum quinque sunt longa, quinque breuia, quatuor breuissima, siue rapidissima, quæ etiã illa tempestate non essent picta expressè, & actu, at erant intellectu, vsu, & potestate. 4. ob concinnitatem & dulcedinem Prosodiæ, ad quam repræsentandam oportuit excogitare accentus, siue accentuum notulas musicas plus

Cantus Hebraici præstãtia.

34 Rhe-

toricas. Adde quinto loco formam, artem, artificium, materiam cœlestem, & diuinam plenam consolationum, flammarúmque spiritualium. Quod postremum nostris cõgruit, Augustino fatente se sæpè in Dei templo fleuisse commotum cantibus, vocibúsque suauesonantis Ecclesiæ *a*, & narrantibus Sozomeno *b*, & Theodorito *c*, pleroſque Syriæ populos ex harmonia Ecclesiastici cãtus pietati mixta ad fidem Christi fuisse perductos. *Alienã*, Hebraicè נכר *nechar*, id est, alieni, populi scilicet, vel Dei. In terra extrãnea, vel impia, & aliena à Dei veri cultu & religione. In captiuitate quidẽ sic precantur & orationes fundunt, sed cum mœrore & pœnitentiæ luctu.

Cantus Ecclesiasticus ad pietatem incendit.

a lib. 2. Cõfes. c. 6. & lib. 10. c. 33.
b lib. 3. c. 16.
c lib. 4. c. 29. Histor.

6 *Si oblitus fuero tui Hierusalem, obliuioni detur*, à Deo. Recte, cum Chaldæo, & veteribus. Obstupescat mihi dextera, mihi excidat, fiat paralytica. Deus obliuiscatur vltrà afferre opem dexteræ meæ. Idem enim verbum in Kal, modò actiuè, modò passiuè repetitur. Adde posse legi תשבח *Tissachah*, non תשבח *Tischah*, in Niph. Kimhi & recentiores, vt præ Patribus sapere videantur, malint exponere actiuè, obliuiscatur, obliuioni det dextera mea opus suum, supp. artẽ suam psallendi, vel quid simile. Obliuiscatur, & dediscat psallere dextera mea. Nulla vis operandi ei relinquatur, & tãgendi officio priuetur. Dexteræ meminit, quia est pulsationis instrumẽtum.

7 *Adhæreat lingua mea.* Sic hunc versum restringunt ad certã rẽ. Adhæreat lingua mea faucibus meis, ne possim canere, vel loqui: linguis fiã, muta fiat lingua mea. Quia ore canitur, vt manu instrumenta pulsantur, orat etiam illud suo destitui officio, si obliuiscatur sanctę ciuitatis.

8 *In principio lætitiæ meæ.* In præcipuo. Gall. *au principal de ma ioye.* Super caput, Hebraicè על ראש *hal rosch.* Caput autem appellat summam, præcipuum, q.d. Si non præposuero Ierusalẽ summæ lætitiæ, quæcumque mihi illa vnquã contingere poterit. Si nõ eã, eiúsque instauratiõnẽ, vel memoriã prætulero omni lætitię, & deliciis huius vitę. Illa erit sũma, & præcipuũ gaudij mei, quoad viuã. Ecclesiã docet præ omnibus amandã, & omni gaudio debere esse cariorẽ. Carpendas quidem vitæ huius oblectationes, quantũ necessarius vsus postulauerit; sed oblectationũ præcipuum esse in pietatẽ conferendum.

Ecclesia rebus omnibus carior.

9 *Memor esto Domine filiorum Edom.* Precatio contra hostes Ecclesiæ, quales fuerunt Idumæi posteri Esau, non modò vicini, sed & sanguine coniuncti, qui proinde fratres dicuntur *a*. Nam intelligit Synecdochicè gentes Israëli infestas. Chaldæus putat esse precem Michaëlis Archangeli Synagogæ principis. Putabant ergo veteres Cælites precari pro nobis. *In die*, In die destructionis & vastationis eius vt suprà *b* & apud Ieremiam *c*. Ad verbum אתירם *ethiom*, Cum die. Memento Idumæorum, quo die Hierusalē capiebatur, & vastabatur. Precatur exitium Idumæis, qui incitauerāt Babylonios contra se. Precatio autem est abrupta per Aposiopesin propter πάθος. Recordare eorum, secundū ea quæ fecerunt aduersùm nos in die vastationis Ierusalem, quantas pœnas meriti sint, vel quid simile. Vel potiùs inuersa per Hysterologiam, vt hic versus cadat in sequētem, & careat iusta distinctione. Memento Idumæorum, qui dicunt (האומרים *haomerim*, qui dicebant) *in die Ierusalem, Eximanite, &c.* Quæ precatio congruit Mahometanis, qui ex Ismaele & Esau ducunt originem.

10 *Qui dicunt eximanite*, qui tum dicebant, *Eximanite*, ערו *haru*, i. nudate proprie, vastate, quousque defossū & detectum fuerit fundamentum. Eam funditùs euertite, è fundamentis ipsis eam conuellite & eruite. Theodoritus. Repetitio ardorem denotat. *In ea*, eius.

11 *Filia Babylonis misera*, Vocatiui casus. O misera Babylonis filia, progenies, gens, natio. Filiā per Metaphoram in huiusmodi formulis vocant cœtum ciuium, vel multitudinem incolarum. Nam ciuium & habitantium multitudo eam rationē habet ad ciuitatē vel gentem, quam filia ad matrē. Kimhi *d*. O miseri Babilonij, ô misera Babyloniorū multitudo. *Misera*. Hebr. השדודה *haschedudah*, i. deuastata, i. quæ deuastāda es Prophetice. Præteritum pro præsenti, vel futuro. Prædicit enim per imprecationē *e*, exitium Babylonis per Dariū Medum, & Cyrū Persam. *Beatus*, erit, vel sit, per imprecationem, quoniā præcessit Imperatiuus. Fœlix & fortunatus erit, benè illi erit, res eius successum consequentur, & prosperitatē à Domino, qui te vastauerit. Sic Medi & Persæ prosperè se habuerunt post euersam Babylonem, adeò vt nobilem Monarchiam conderent, & magnam Asiæ, Europæ, Africæque partem domarent. De beatitudine siue

a *Deut.2.v.4.* *Angeli & in his Michael princeps pro nobis precantur.*
b *Ps.36.v.14.*
c *Ier.17.v.16.*
d *Ezech. 16.*
e *Vt Esa.13.v. 17.18.19.*
Persæ post Babylonem captā floruerunt.

siue prosperitate temporaria, potiùs quàm spirituali. Quamquam & hanc sunt consequuti, quoniam propagata est apud eos Dei agnitio & fides, dum Cyrus & Darius apud Danielem *a* & Esdram, Deum Iudæorum agnoscunt, religionem fouent, & Persæ in Esther iudaizant. Alij beatum sumunt pro laudabili & prædicando. q. d. Qui digna tuis factis retulerit, laude perpetua dignus erit, & apud omnes nominis celebritatem meretur. Nam rem summo Heroe dignam gesserit.

12 *Beatus qui tenebit*, apprehendet, corripiet. *Suos*, eius Babylonis. Beatus qui correptos infantes Babyloniorū saxis allidet in vltionem calamitatum, quas nobis crudeliter, & iniquè importarunt. Hebraicè & Græcè *Tuos*, quod in aliquibus nostris exemplaribus retinetur. Vtitur Apostrophe Hebraica in simplicem locutionem, siue in tertiam personam mutari potest אשרי שיאחז רנפץ את עלליך אל הסלע *aschere schiohen venipats eth holalaiych el hassalah*, id est, Beatus, qui te ita euerterit, vt ne paruulis quidem tuis, ac infantibus parcat, quò pares tuæ sæuitiæ pœnas luas.

Cyrus & Darius verū Deū agnouerunt. *Dan.6.v.26.* *27.Esd.1.v.2.*

ARGVMENTVM.

Se Deum ob fauorem perpetuò confessurum, & adoraturum. Optans, vt cæteri quoque reges, hoc nomine idem faciant.

Ipsi Dauid. CXXXVII. Hebr. 138.

1 COnfitêbor tibi Dñe in toto corde meo: quóniam audísti verba oris mei.

2 In conspêctu Angelôrum psallam tibi: adorâbo ad templum sanctum tuum: & confitêbor nómini tuo.

3 Super misericórdia tua, & veritâte tua: quóniam magnificâsti superomne, nomen sanctum tuum.

4 In quacûmque die inuocáuero te, exâudi me: multiplicâbis in ánima mea virtûtem.

5 Confiteântur tibi Dómine omnes reges A terræ: quia audiêrunt ômnia verba oris tui.
6 Et cantent in viis Dômini: quôniam magna est gloria Domini.
7 Quoniam excélsus Dominus: & humília réspicit, & alta à longè cognôscit.
8 Si ambuláuero in médio tribulationis, vivificábis me: & super iram inimicorum meorũ B extendísti manum tuam, & saluũ me fecit déxtera tua.
9 Dominus retríbuet pro me: Domine misericordia tua in sæculum, opera mánuum tuárum ne despícias.

Ipsi Dauid, Inscriptio Græca est amplior. *Cantícum Aggæi & Zachariæ, cum essent dispersi.* Nempè quia *a* hortabantur populum ad templum, vrbémque perficiendã. Item quoniam eorum prophetiæ sunt de hac re. C

a *Esræ 5. v. 1.*

1 *Quoniam audísti verba oris mei.* Hoc Hemistichium interiectum est à Septuaginta. In quorum nõnullis codicibus medium sequentis versûs possidet. *Quoniam audísti verba oris mei, adorabo ad templum, &c.*

2 *In conspéctu Angelorum*, coram Angelis. Hebraicè אֱלֹהִים *elohim*, id est, Deorum: quos esse hîc Angelos docet Abben Ezra. Frigidè Kimhi iudices, & magistratus. Nam etiam Apostolus *b* docet Cœlitum chorum D interesse & præesse nostris precibus. *Debet mulier orare velamen habere supra caput suum propter verecundiam, & propter Angelos*, id est, ne præsentes Angelos offendat. Hinc Salomon *c*. *Ne dixeris coram Angelo, error.* Nam Angeli actionum nostrarum testes sunt & inspectores, præsertim in templis & precationum horis. *Ad templum*, in templo: vel, versûs templum.

b *1. Cor. 11. v. 10.*

Angeli testes sunt nostrarũ actionum.

c *Eccl. 5. v. 5.*

3 *Super misericordia tua, & veritate tua*, pro, propter misericordiam tuam, qua gratuita bonitate misereris, & veritatem, qua promissa perficis. *Super omne*, supra omnem rem, supra omnia: Gall. *Sur tout.* Vel iuxta Chrysostomum super cuncta opera, siue in cunctis operibus

tibus magnificasti, id est, celebre & notum fecisti. Nomen tuum & maiestatem tuam, maiorem fecisti rebus omnibus, extulisti supra omnia, celebrius reddidisti nomen tuũ rebus omnibus. *Omne*, substantiuè, ne quis construat cum *Nomen*. Vt intelligeremus hunc esse genuinum sensum loci, sic verterunt. Alioqui Heb. חִגְרַלְתָּ עַל כָּל שִׁמְךָ אִמְרָתֶךָ *higgidaltha hal col schimchæ imratbecha*, variè accipiuntur. Vt & Latina & Græca. Nam & construi potest *Omne* cum *Nomen*, in hanc præstantem sententiam. *Magnificasti super omne nomen tuum*, id est, supra omnia tua nomina. Cũcta tua nomina magna, insignia, & plena maiestatis reddidisti, fecistíve, quæ apud Hebræos sunt decem veluti propria, septuaginta verò, quasi appellatiua. Cuncta autem fœcunda, & plena mysteriis. Quin & illa Philosophica Aristotelis redolent magnum quid. *Ens*, *bonum*, *admirabile*, *&c.* *Nomina Dei quot & quælia apud Hebræos.*

Ens apud Græcos in Platonis Cratylo &c. sunt enim imposita ad rem magnam mirámque significandam. Simpliciter cum Septuaginta per Appositionem: *Quia magnificasti super omnia nomẽ tuum, Verbum tuum*, id est, nomẽ tuum (quod est) Verbum tuum sanctum: nempè Christum, λόγον σὰ Quod ferè sequitur Hieronymus ad Suniam. *Super omne nomen tuum magnificasti Verbum tuum*, id est, Filium. Subtiliùs cum Kimhi, per Hysterologiam. Quia super omne verbum tuum magnificasti tuum nomen, id est, supra quàm dixeris & gesseris, illud celeberrimum reddidisti: vel per Asyntheton, Super omnia, nomen tuum (& verbum tuum) supra omne aliud magnificasti nomen tuum (&) verbum, vel comparatiuè, Magnificasti verbum tuum super omne nomen tuum, id est, magis quàm nomen tuum. Maiora tua promissa fecisti, quàm nomen tuum, multò plura nobis præstitisti, quàm promiseris. *Nomen*, maiestatem, vel laudem tuã. Chal. *Magnificasti super omne nomen tuum verba laudis tuæ.* Quod putant aliqui secutos Sept. apud eos corrigentes ῥῆμα pro λόγον, & Latinè legentes, *magnificasti super omne nomen tuum* eloquium tuum. *Verbum super omnia magnificatum.*

4 *Multiplicabis in anima mea virtutem*, sic supple. Si me exaudieris, sic multiplicabis in me, *Virtutem*, fortitudinẽ in me dilatabis, propriè augebis. De donis Spiritus sancti.

5 *Confiteantur tibi Domine omnes reges terræ.* De futura

Regum fide,& pietate,quos per Euangelium Apostoli, A
& Apostolici conuerterunt. Alij pronunciatiuè, *Confitebuntur*,
a *Vers.6.* & infrà *a. Cantabunt* q.d. Reges vicini excitabuntur ad te celebrandum, cùm te audierint oris tui promissa prolixè persoluisse.

6 *Et cantent in viis Domini.* Canterun in vias Domini, id est, facta & consilia eius mirabilia. Syntaxis linguæ contra Gnosticos, qui *in viis* (inquiunt) *Domini, nõ in vias suas, sed vias, quibus ducuntur verbo.* Absurdè. *Quoniam.* Ratio cur viæ & actiones Dei sint celebrandæ. Nam non loco congruit, vt *Quoniã* accipiatur continuatiuè, pro *Quòd*, B
& significetur, quid debeant cantare, nempè de hoc cantent, quòd sit magnus & glorioſus.

7 *Quoniã excelsus Dominus & humilia aspicit.* Aliqui masculinè humiles, altos, siue superbos. Sed sententia generalior præstat. *A longe*, nõ propè, non familiariter: id est, superba vel superbos despicit, à se procul remouet, & à suo fauore & clementia: non amat, neque familiariter cognoscit, ad eos non propè accedit, vt occurrat, excipiat, gratificetur: eos non nisi eminus cognoscit, vt perdat. Alta quidem & humilia omnia cernit, sed hæc aspi- C
ciens, illa prospiciẽs, vt ex Opticis sumatur similitudo. Hinc Chald. *Superbos à cælo longè propellet.* Alij, *E longinquo eos perspectos habet & cognitos*: siue iuxta Chrysostomum *magnifica eorum antequàm fiant, nouit.*

8 *Si ambulauero in medio tribulationis*, In rebus calamitosissimis & deploratissimis. *Viuificabis me*, in vita me conseruabis. *Extendisti, saluum fecit.* In futuro Heb. תִּשְׁלַח *thischlah thoschiben*, id est, *Extẽdes, siue mittes, saluum facies.* Contra iram hostium meorum manum tuam mittes, manu tua compesces furorem hostium D
meorum, eorum iræ manum tuam obiicies, ficque me tua manu saluabis. *Super* enim pro contra.

9 *Dominus retribuet pro me*, me vleiscetur, rependet vicem hostibus pro me. Sic & Chaldæus. *Dominus reddet malum illis propter me, siue mea causa.* Quare Hilarius de
b *Vt Deut.32.* *v.35.* vindicta Deo seruãda interpretatur *b*. Alij, perficiet pro me (quod reliquum est) Gall. *Dieu fera le reste, ou le demeurant.* Absoluet, quod inchoauit. Dominus rem meã perager, absoluet, quod cœpit in me. *Opera*, me, qui sum opus manuum tuarum, ne despicias: siue, ex Hebræo אַלתֵּרֶף *altherep*, id est, ne dimittas, ne deseras.

ARGV

ARGVMENTVM.

Dei prouidentiam esse insignẽ erga nos ab vtero materno, præsertim erga amicos. Nam impios perire, qui eam non satis credunt. Christo attribuunt.

1 In finem, Psalmus Dauid. CXXXVIII.
Hebr. 139.

DOmine probâsti me, & cognouîsti me: tu cognouîsti sessiõnem meâm, & resurrectiõnem meam.

3 Intellexîsti cogitatiónes meas de longè: sémitam meam & funiculum meum inuestigâsti.

4 Et omnes vias meas præuidîsti: quia non est sermo in lingua mea.

5 Ecce Dómine tu cognouîsti ómnia nouíssima, & antîqua: tu formâsti me, & posuîsti super me manum tuam.

6 Mirabilis facta est sciéntia tua ex me: confortâta est, & non pótero ad eam.

7 Quò íbo à spiritu tuo? & quò à facie tua fúgiam?

8 Si ascéndero in cœlum, tu illic es: si descéndero in infêrnum, ades.

9 Si súmpsero pennas meas dilúculo & habitáuero in extrêmis maris.

10 Etenim illûc manus tua dedûcet me: & tenêbit me déxtera tua.

11 Et dixi, Fórsitan ténebræ conculcâbunt me: & nox illuminátio mea in delíciis meis.

12 Quia ténebræ non obscurabûntur à te: & nox sicut dies illuminábitur: sicut ténebræ eius, ita & lumen eius.

13 Quia

13 Quia tu possedisti renes meos: suscepisti A
me de vtero matris meæ.

14 Confitêbor tibi, quia terribíliter magnificâtus es: mirabília opera tua, & ánima mea cognôscet nimis.

15 Non est occultâtum os meum à te, quod fecîsti in occûlto: & substántia mea in inferióribus terræ.

16 Imperfêctum meum vidêrunt óculi tui: B
& in libro tuo omnes scribéntur, dies formabûntur: & nemo in eis.

17 Mihi autem nimis honorificâti sunt amîci tui Deus: nimis confortâtus est principâtus eôrum.

18 Dinumerâbo eos, & super arênam multiplicabûntur: exurréxi, & adhuc sum tecum.

19 Si occíderis Deus peccatôres: viri san- C
guinum declinâte à me.

20 Quia dicitis in cogitatiône: accípient in vanitâte ciuitâtes suas.

21 Nónne qui odêrunt te Dômine óderam: & super inimîcos tuos tabescêbam?

22 Perfécto ódio óderam illos, & inimici facti sunt mihi.

23 Proba me Deus, & scito cor meum: intér- D
roga me, & cognosce sémitas meas.

24 Et vide, si via iniquitâtis in me est: & dêduc me in via ætêrna.

---

2 *Domine probasti me & cognouisti me*, probatũ, exploratũ, perfectúmque habes, probè me nosti, quasi facto periculo. Chrysostomus. Quod mox ait *cognouisti*, intellexisti, inuestigasti, præuidisti. *Sessionem, resurrectionem* vitam meam totam. Euthymius Nosti quando & vbi sessurus

sessurus sim, & surrecturus. Metaphora ab arte venatoria, quam ferè toto Psalmo continuat. Omnia tibi nota, sunt, quæ sedens, stans, ambulans, cubans cogito, atque gero: siue otiosus degam, siue aliquid negotij agam. Chaldæus, *Coram te nota est sessio mea ad stu-dendum legi, & resurrectio ad eundum in prælium.* Ad verbum, שבתי קומי *schibthi chumi Sedere meum, resurgere meum.* Sed infinita sæpè accipiuntur pro nominibus.

3 *Intellexisti cogitationes*, animi sensa eminùs nouisti, antequàm moueantur, Chrysostomus. רעי *rhehi* hoc significat ex Chaldaica lingua, in qua רעה *rahá* pro רצה *ratsa* ponitur. Et sic hîc ferè accipiunt Rabbini. Nam pauci sunt, qui vertant, *Amicos meos*, siue singulariter *Amicum meum. De longè*, ab æterno, longè antequàm exoriantur, existant, ac incidant in meum animum: priusquàm cogitem aliquid, hoc nosti, vt non tantùm perspicias præsentes cogitationes, verùm etiam futuras, idque ab omni æternitate: Tanta est tua perspicacia & animi acies. Non enim ad locum, sed ad tempus referendum, Hilarius. Contrà tamen aliqui ad loci interuallum. De cœlo intelligis mei animi sensa. R. Emmanuel, cùm adhuc sunt longinquæ ab opere, cùm sunt adhuc in potentia, ac antequàm in actum exeant.

Scientia visionis Dei quæ.

Scientia Visionis cogitationes omnes & affectus tum hominum, tum Angelorum, etiam quæ in infinitum in æternitate multiplicabuntur, cognoscit Deus: & quidẽ simul ex parte sui vnico actu: licèt multitudo illarum cogitationum per se, non nisi per successionem futura sit. *Semitam meam*, meas etiam actiones, opera & studia. *Et funiculum*, longum meum tractum, meam gyrationem, meos longos sinus & spiras peruestigasti. i. mea vestigia. Persistit in venationis metaphora, quæ est expressior in hebræo. ארחי ורבעי זריתָ *arehi veribhi zeritha.* 1. *Semitam meam & cubitum meum cinxisti.* Gall. *Ma trace & mon giste.* Iter, quo ambulo & locum, in quo recubo, explorasti, palámque fecisti. Ad verbum ventilasti, vel circumdedisti. Chald. *Sed & quando ambulo in via, & accumbo ad vacandum legi, secedere fecisti me* (quasi in secretiorem locum deduxisti, Græcè ἀναχωρεῖν) Sic indagare, inuestigare, cinger, evocabula sunt venatoria. Me gradientem, cubantémque cinxisti, ne tuum conspectum effugerem, siue velim ambulare interdiu, siue

siue noctu cubitum ire, tu semper es circùm me, ac me veluti constrictum tenes vndique, ne tuæ prouidentiæ oculos euadam Septuaginta fortasse pro κοῖτον, *Funiculum*, κοῖτον, *Cubile* verterant. Quamquam nihil admodùm refert modò Metaphora percipiatur. *Funiculus* etiam sumi possit Poëticè pro vita, vt apud nostros filũ, quod Parcæ dicuntur nere, deindeque præscindere.

4 *Et omnes vias meas præuidisti*, opera mea, vt rectè Augustinus. *Præuidisti*, prouidisti. Rectè. Nam verbum סכן *Sachan* è sermone Chaldaico est accipiendum, *Periclitari*. Omnes meæ vitæ rationes periclitatus es, & expertus. Eas peruestigatas, & exploratas habes. Alij, Profiscere fecisti. Alij, Assuefecisti, &c. vt actiones meas nõdum opere præstitas intueare. *Quia*, Aposiopesis. Quia non est sermo in lingua mea, quem supp. tu non præuideris, vt infrà. *a Nemo in eis*, supp. qui non scribatur. Relinquebatur hoc tertium cognoscendum, vt notitia esset perfectissima. Sermones scilicèt, cum cogitationibus, & omnibus actionibus, quas quidem significauit per semitam, funiculum, & omnes vias. Sine Aposiopesi, *Quia* quamuis. בי *chi* pro אם על פי *aph hal pi h*, vt suprà, & sæpè alias. Quamuis vias meas non enunciem, quamuis eas non dicam, quamuis nihil, sim locutus. Vel (qui idem est intellectus) Cùm, vt denotet tempus, sicuti aliàs sæpè, בי *chi* pro כאשר *chaasher*. Et sic intellexit Chaldæus: *Et cum non est eloquium in lingua mea*, Nosti meas vias, etiam quo tempore nondum eas enunciaui. Masoretæ iungunt cum principio sequentis versus satis incommodè, & non sine Eclipsi particulæ עדיין *hod* & aliis difficultatibus. *Quia non est sermo meus* (adhuc) *in lingua mea, ecce Domine cognouisti totum illum*. Nondum adhuc fum loquutus, quin tu illud noueris: ne prolatam quidem mea lingua sententiam pernoscis. Vnde quod sequitur *Nouissima, & antiqua*, accipiunt pro *Retrò & antè*, & construunt cum sequentibus. Retrò & antè formasti me, id est, anteriora mea & posteriora, totum me, & vndique, quantus quãtus sum, & à tergo & à fronte, ne quis somnier cum Manichæis, & aliquot aliis impiis, partẽ nostri à Deo, partem ab angelis, vel dæmonibus esse formatam. *Sermo*. Rectè è fonte. In Græcis tamen exemplaribus hodie

a *Vers.* 16.

b *Psal.* 118.

die διὰλος non λόγος, vt & in Romano Psalterio: *Quia non est dolus in lingua mea*, quasi *sermo* sumatur in malum, pro sermone doloso & fraudulento.

5 *Ecce Domine tu cognouisti omnia nouissima & antiqua*, Mea scilicèt. i. quæ mihi olim, atque adeò antequàm nascerer contigerunt, & quæ mihi nouissimè contingent. Nisi malis cum Euthymio vniuersè intelligere de cunctis præteritis, & futuris. Cognita & præsentia hæc, quæ olim retroactis sæculis præcesserunt, & quæ futuris temporibus, & extremis euenient. Futura omnia ad extrema vsque temporum, & præterita antiquis, & æternis sæculis. Sic videntur quoque intellexisse veteres Hebræorũ doctores, vt indicat R. Mose Mahmanides *a*. Recentiores quia ad Verbum אחור וקדם *achor vekereb*, *Retrò & antè* per *Retrò* membra postica, per *Antè* antica accipiunt, in anterioribus & posterioribus membris per totum corporis circuitum figurasti me, atque formasti. *Manum* Manum admouisti super me ad me fingendum, & forma hac afficiendum. Metaphora à figulis, qui manum ducunt super argillaceam materiem, & in ea manu certam formam imprimunt. Chrysostomus ad conseruationem refert, vt indicet Dei mox à creatione curam. Tua prouidentia gubernas & protegis.

6 *Mirabilis facta est scientia tua*, tui passiuè tui cognitio, tui notitia, quæ ex me, meisque productione, & opificio gignitur est mirabilis. Actiuè etiam congruit, Cognitio tua ex me, siue ex mei confirmatione apparet mirabilis. Tua scientia, sapientia, intelligentia ex meo opificio facta est admiranda. Liquet te esse sapientissimum & intelligentissimum, ex eo quòd me tanta arte condideris, quam delibant Lactantius de Opificio Dei, Cicero de natura Deorum, Galenus de Vsu partium, & Anatomiæ scriptores. *Ex me*, ex mei opificio & structura. Scientia & cognitio tui est mirabilis q.d. ex mei opificio intelligo & scio, quàm sis mirabilis & potens, Metipsam noscens, excellentiam tuæ sapientiæ nosco. Ita Basilius & Nicetas *b* Vulgo Rabbini, *Ex me*, præ me, supra me, extra meum captum, supra intelligẽtiam meam. Mirabilior est scientia, & cognitio rerum tuarum, quàm vt ego eam consequar. Adeò est ardua & difficilis, vt eam ego consequi non possim. Mirabiliter captum

meum

a *Exod.* 33.

b *In* 42. *orat. Nazianzeni.*

meum superat tui cognitio. Chrysostomus: *Mirum in modum excedit captum meum, eorum quæ tu facis ratio. Confortata.* נשגבה *nischgebah.* Eleuata est propriè. Per Epexegesin idem dicit aliis verbis. Robusta, vel ardua facta illa scientia tui, vel sapientia tua (actiuè) vt ei non prævaleam, vt non possim ad eam (peruenire, vel attingere, sup.) Et sine Eclipsi, *Non potero ad eum*, non potero contra tuam scientiam, non ei prævalebo. Adeò fortis eleuatáque est, vt frustrà ad eam comprehendendam nitar, & cuner. Maior, altior & sublimior est, quàm, vt possim assequi.

Deus est vbique actu & essentialiter, per præsentiã, potentiam, & essentiam.

7 *Quo ibo à spiritu tuo.* Docet Deum esse essentialiter, & actu vbique, non tantùm in cœlo, vt vulgus existimat, atque adeò Aristoteles de mundo ad Alexandrum. Nam de aliis modis non dubitant, vt qui laudent illa Poëtarum:

-- Iouis omnia plena.
Quò fugis Encelade, quascumque acceſſeris oras,
Sub Ioue semper eris.

Per præsentiam quidem, quia Dei aspectus ad omnia clarissimè peruenit. Per potentiam, quoniam nullus locus, eius prouidentia, actione, vi, efficacitate, operatione vacat. Per essentiam verò, quod isti non capiunt: quoniam eius substantia est immensa, cuncta replet, per omnia infinitè patet, atque funditur exactiùs & absolutiùs, quàm rei finitæ cuiuslibet substantia certo loco terminetur, & circumscribatur, quasi mũdi anima, se totum per omnia actu, & reipsa infundens, & quasi miscens, vt vbique sit repletiuè, nullibi circumscriptiuè, vel definitiuè, implendo videlicèt cuncta, non quidem per successionem, non per situm partium, sed totius in toto, & totius in qualibet parte. Nam in tantis mysteriis duntaxat balbutimus, deficientibus propriis vocabulis. Cuius rei imaginem videmus in anima, quæ omnia corporis membra præsentia sua complectitur.

Spiritus 3. & filius hic designantur.

A spiritu, quo modo Spiritum tuum, præsentiam tuam, & conspectum latebo? Euthymio per spiritum & faciem Dei, ipsum Deum circunloquitur. Nonnullis Spiritum sanctum, & filium Dei, qui Patris est facies, atque imago.

8 *Si ascendero in cœlum.* Ita more feræ à venatoribus pressæ, quò me vertam, nescio, siue in altum, siue in profundum:

profundum: adeò obsessum, & constrictum me tenes. *Si descendero,* אציעה שאול *atsihah scheol.* i. Si stratũ fecero propriè in inferno. Si me illic occultaro, velut in cubili. Per distributionem Prolepsis illustratur.

9 *Si sumpsero pennas meas diluculo.* שחר *schahar.* Diluculi, siue auroræ, in genitiuo, magis Poëticè. Si sumptis auroræ pennis celeriter euolẽ in extrema mundi loca. Si volauero in extremum occidẽtem, tanta velocitate, quanta aurora, vel sol in aurora, illuc tu me comitaberis: etiam illic me tua manus tenebit, tuáque dextera comprehendet. Aurora solis prænuncia momento in totum hemisphærium peruadit: adeò vt Physici disputent, num illuminatio sit motus momentaneus, citra priùs & posteriùs. Vtut sit, fit tempore imperceptibili ac est allusio ad Solẽ in auroræ iactu celerrimo radios longissimos vibrantem versùs occidentem supra mare, vbi tandem dicatur occidere, se in Oceano veluti condens. Per eius pennas Arnobius cogitationes adumbratas ait, quæ repentino volatu vbique quidem sunt, at non desunt Dei oculis liquidissimè perspici.

10 *Etenim illuc manus meas deducet.* Etiam. Vide suprà *a.* a *Ps.67.v.21.*
Nam גם *gam* vel אף *aph*, sic solent vertere. Tantùm abest, vt vel sic tuam præsentiam, & potestatem possim effugere, vt etiam illuc me deducas, ac illic velut captiuum teneas *b. Manus*, potentiæ & virtutis Dei nota. b *Amos 6.v.2*
Illuc, ad illum locum, ad hoc maris extremum.

11 *Et dixi, forsitan tenebræ conculcabunt me*, cooperient, & occultabunt, ne me videas. Quod enim in terra pedibus calcatur, ab oculis subducitur. Vnde Hebraicè ישופני *ieschupeni*, id est, obscurabunt me, Canit tenebras non impedire prouidentiam Dei, quia ei sunt lux. *Et nox.* At nox, atqui nox (particula aduersatiua) lucida est circa me. *Illuminatio mea*, passiuè pro *Me.* Nox ostensio mei est. Ostendit me, conspicuum & lucidum reddit. Atqui nox illuminabit mẽ, clarum & perspicuum exhibebit me tibi, cum meis deliciis & voluptatibus, quibus tutò in tenebris me frui putabo. Noctu præsertim vacatur voluptatibus, & libidini. *In deliciis meis.* Doctè. Nam ערן *ẽden*, & *ẽdon* Græcè voluptas, delectatio. Legerunt ergo בערני *beadni*,, vt Nun sit radicale, non seruile cũ Masoretis בערני *bahademi. Super me, circum me*, vt sit affixum iisdẽ quidẽ literis, sed variatis punctis.

12 *Quia tenebræ non obscurabuntur.* Particula Emphatica. Vnde Hebraicè גם *gam*, *Etiam.* Respondet enim superiori Prolepsi. *Non obscurabuntur à te.* Non abscondent quicquam tibi. Tenebras ipsas, & quæcumque fiunt in tenebris, clarè cernis, & nox tibi tam est luminosa & lucida, quàm dies ipse. *Sicut tenebræ eius*, noctis, *Ita & lumen eius*, diei tibi est. (Pronomina enim *eius*, non idem referunt.) Aequè manifesta sunt tibi omnia, Euthymius rectè. Nam Caph similitudinis repetitum in hac lingua, absolutam & perfectam dicit similitudinem. Itaque nihil refert vtrùm vertas, *Sic tenebræ, sicut & lumen eius*, an *Sicut tenebræ, sic & lumen eius*, q.d. apud te tenebræ, & lux pares sunt. Nullum discrimen tibi est inter noctis tenebras, & diei lucem. Nox præbet tibi tantùm luminis, quantùm dies ipse. Sunt enim hoc ipsum apud te tenebræ, quod lux ipsa clarissima, vt nihil te latere queat. Noctis caligo Deo ipsissima lux est, & purus dies. Nihil itaque eius interest ad nostra pernoscenda, siue in luce, siue in densissimis tenebris agamus. Quoniam enim Dei oculi sunt, veluti sole lucidiores & radiatiores, sua præsentia tenebras illuminat, nec indiget externo lumine putà solis, vel lucernæ, vt res in tenebris positas cernat, & discernat. Nam eius mens sic in rerum cognitione se habet, ac si humanus oculus de seipso lumen diffunderet, siue haberet lucem intrinsecam, per quam rem extra positam sibi conspicuam redderet, non expectato Solis, vel alterius lumine, aut sicut Sol, qui haberet oculos, vel vim perspiciendi.

13 *Quia tu possedisti*, habes in potestate, vel pernosti *renes meos*, id est, affectus, consilia, studia penitissima, & adiuuisti à primordio. Sedes affectuum est in renibus, vt cogitationum in corde. Vnde principium consiliorũ & cogitationum Scriptura solet tribuere renibus, perfectionem & complementum cordi. Anonymus, *fecisti renes meos, & intima quæque mea membra.* Meminisse autem renum, quòd primùm formentur, veluti duæ sphæræ poli. Medici tamen aiunt, primùm tres nobiliores partes in vtero formari, cor, cerebrum & iecur, ac figuram Embryonis primùm disponi in speciem formicæ, in qua cernimus tres partes, & quasi incisuras potissimùm eminere, & protuberare. Chrysostomo, per renes seipsum circum loquitur, veluti à parte totã describés:

Formatio hominis in vtero qualis.

Quo

A *Quoniam tu* (inquit) *possedisti me, id est, possessionem tuam me fecisti, diuina tua prouidentia dignum. Suscepisti*, adiuuisti, protexisti à prima mei origine. Vnde Heb. תסכני בבטן אמי *thesucheni bebethen immi. Obumbrasti: vtero materno.* Alij, texisti, & cooperuisti, id est, composuisti: parùm ad linguam accommodatè. Perspicacitatis Dei paradigmate affert artificium illud mirabile, quo compingimur in obscurissimo matricis loco.

14 *Confitebor tibi, quia terribiliter*, mirificè, admirando artificio. Ad verbum נוראות *nodaoth.* i. Terribilis. Sed adiectiua sæpè vertuntur per Aduerbia, vt Græcè tam adiectiua, quàm Substantiua. *Magnificatus es*, in mea formatione. Magnus effectus es & mirabilis in mei opificio & structura. Vnde Hebr. נפליתי *niphleti*: *Mirificatus sum*, mirificè formatus sum, *Cognoscet* (id), agnoscet vehementer & studiosè. Anima mea planè id cognoscit & intelligit. Admirabilia sunt opera tua: id quod animo meo probè recognosco. Aliqui sub. (quæ) mirabilia sunt opera tua, & anima mea (quæ) cognoscit valdè, q.d. Itēque anima mea intelligẽtię particeps, notitiæ, rationis, & intelligentiæ capax, est valdè mirabilis, per Zeugma.

15 *Non est occultatum os meum.* ὀστοῦν ossium compactio. Synecdoche. Membra mea interiora, vtut carne & pelle tecta, quibus compactus sum in abdito ventris materni, tamquam terræ penetralibus, tibi non sunt ignota. Aliqui robur, & virtutem Metaphoricè exponunt. Non est tibi occultum, quàm tenuis essem virtutis & fortitudinis, cùm in materno vtero tuis primùm manibus formari inciperem. *Quod fecisti.* Heb. אשר עשיתי *escher haschithi* quo factus sum. אשר siue *Quod*, est Pronomen, non Coniunctio, contra Gnosticos. *Et substantia mea*, non est occultata, per Zeugma, à te, id est, à tua notitia, in inferioribus terræ, id est, in vulua, in visceribus materni vteri, tamquam antro abdito terræ. In Hebræo locutio est magis Poëtica. (Et quo) רקמתי בתחתיות ארץ *rachamthi bethahtaioth arch. variegatus sum* (variè contextus, & q.diuersificatus) *in inferioribus terræ.* Nam illud est verbum רקם *Rakam*, quod ad illud Psalmi *a*: *Circumamicta varietatibus*, vsurpatum est de variis donis & excellentiis Ecclesiæ. Comparat opus creationis in neruis, ossib⁹, carne, cuti, operi Phrygionico, & aluũ seu vuluã matris inferiorib⁹ terræ q.d.

a *Ps.44.v.10.*

Variè effictus sum, & contextus, miro artificio & ingenio, distinctus sum mẽbris, veluti acu pictus, textúsque: quo pacto pannus lineus pulchrè solet acu pingi, aut aulæa eleganti imaginum & colorum varietate. רקם *Rakam*, acu texere, siue acu pingere. Gall. *Broder en tapisserie.* Secundùm varias imagines & colores, pulchra varietate artificiosissimè factus sum: de quo Galenus *a*, Lactantius *b*, Cicero *c*, & Anatomici. Nã significatur inexplicabile artificium, quo humanum corpus è tam diuersarum rationum membris mirabiliter componitur instar Phrygionicæ. Inferiora terræ vocat matris vterum. 16 *Imperfectum meum viderunt oculi tui.* Substantiuè. Corpus meum nondum perfectum, nondum suis organis formatum, me adhuc imperfectum, informe meum, massam meam informem, indigestámque, fœtũ meum rudem, nondum in materno vtero cũctis suis membris & forma vltima absolutum, sed impolitum adhuc & incultum, temporis progressũ per vim diuinam & generatricem perficiendum, q.d. Me in vtero dumtaxat inchoatum oculis tuis vidisti, meique rudimenta spatio temporis cõformanda pernouisti, quantumuis in cæco vtero ignorarentur, vt ea quæ sub terra existunt גלום *Gôlem*, embryonem, fœtum vteri imperfectum Hebræi appellant, & interpretantur גרם בלא צורה *gub belo tsura*, corpus absque forma. Atque inde pro materia prima siue informi apud eorum Philosophos accipitur. *Et in libro tuo omnes*, in tua notitia & memoria. Metaph. à libris ad memoriam subleuandam scriptis. Theodoritus. Pulchra Antithesis ad sequentem versum, quam recentiores nõ intelligunt, per eam autẽ transit ad Psalmi secundam partem de singulari, & præcipua Dei prouidentia erga probos, vltra illam generalem hactenus explicatam. In libro quidem tuo, id est, in tua notitia & memoria, omnes homines scribentur, dies formabuntur, producentur, multiplicabuntur, multi fient, cõdentur, & transibunt, & nemo in eis deficiet sup. à libro tuo: vel, qui non in eo scribatur. Est enim Aposiopesis, quam Anonymus sic nobiscum absoluit. ולא אחד מהם יחסר שלא יחיה בתוב *velo ahad mehem iehsar shelo ihie cathub. Nullus eorum deficiet, qui non scribatur.* At amici tui Deus nimis sunt honorati, q.d. Omnes quidẽ in tua notitia scribentur, & nemo eorum à tua fugiet memo-

a libris de vsu partium.
b de Dei opificio.
c de Natura.

memoria & cognitione, quantũuis dies multiplicentur, augeantur, formentur: at amici tui peculiariter ea notitia & memoria tua honorantur. Omnes quidem nosti, sed non omnes æquali beneuolentia & honore prosequeris. Hic est simplex sensus, & ad verbum ex Hebræo ולא אחד מהם *velo ahad mehem*, à Septuaginta expressus. Quem torquent recentiores duobus modis: primùm quoniam per neutrum, non masculinum, ita exponunt: cùm tamen Neutrum Hebræi exprimant propriè per fœmininum, & fons hic masculinè loquatur: *In libro tuo omnia scribentur, dies formabuntur, & non vnum in eis* (tibi erit ignotum, vel, extabit.) De membris humanis, quæ ita scribuntur in Dei prouidẽtia, vt *a*: *Etiam capilli capitum omnes numerati sint*, nec vnus ex eis pereat, quæque per dies formentur, temporis progressu, cùm nullum eorum adhuc extaret, sed tunc temporis tãtùm esset embryo. Cùm informis adhuc essem fœtus, videbas me: cuncta membra, quæ per dies formantur, vel formata erãt, velut in libro habebas depicta, cùm adhuc ne vnum quidem extaret. 2. Quoniam contra auctoritatem veterum, vt Septuagin. Chaldæi, R. Selomonis, Thalmudicorum, Hieronymi רעיב *rehecha* accipiunt, vt suprà *b*, pro cogitationibus, ex vsu Chaldaico, non pro amicis *c*. Mihi quàm pretiosæ, præclaræ, stupendæ, mirabiles sunt cogitationes tuæ Deus. Quàm multæ, vel validæ summæ earum, siue excellentiæ, *Dies.* ἡμέραι. Nomin. casus, eo quem dixi sensu. In aliis exemplaribus ἡμέρας, in Accusa plurali. Vnde Hilarius, Arnobius, Augustinus diuersas afferunt explicationes. In Accusat. significabitur spatium temporis, *Per dies*, id est, paulatim, & temporis successione fingentur homines. Alij vertunt in Ablatiuo, *Diebus*, eodem intellectu. Nam in spatio temporis locus est Accusatiuo & Ablatiuo. Sic illud *d*: *Maneat puella nobiscum dies.* Et illud *e*: *Dies erit redemptio eius*, id est, intra dies, per annum. *In eis*, diebus, in tanta dierum multitudine (nemo deficiet è tuo libro) est enim Aposiopesis, vt dixi. Vel, *in eis*, ex eis hominibus. Nam Anonymus ב *be*, pro מן *min*, *in* pro *ex*, hîc sumi docet. Chaldæus totum hunc versum sic reddidit: *Corpus meum viderunt oculi tui, & in libro memoriæ tuæ omnes dies mei scripti sunt, in die quo creatus est mundus. A principio creatæ sunt omnes creaturæ in sex diebus,*

a Luc. 12. v. 7.
b Vers. 2.
c Exod. 20. v. 25. Leuit. 18.
d Ge. 24. v. 55
e Leuit. 25.

nec est dumtaxat (dies) vnus inter illos. Posset etiam fons sic verti. *Massam meam informem viderunt oculi tui, & in libro tuo cuncta ipsa (membra) scribuntur. Per dies formantur, & nullum in eis* (sup. deficit.)

17 *Mihi autem nimis honorati*, Altera pars Psalmi, præsertim erga amicos Dei vigere ipsius prouidentiam. Hoc enim est Epithetum piorum a *Mihi*. Datiuus emphaticus, apud me, vt sentio, vt video. Theodoritus *b*, passiuè exponit, *A me*. Honorantur autem a me valdè amici tui Sancti. O Domine, eos magnifacio, colo, honorib⁹ afficio. *Honorificati*, pretiosi proprie יקרו *iakeru*. In pretio & honore mihi sunt valde amici tui ô Deus. Eos copiosè studioséq; colo & veneror. Hinc Hieremy Constantinopolitanus Sanctos honorandos colligit in suo primo ad Protestantes responso *c*. *Amici*, rectè, vt docui, etsi recentiores *Cogitatus* interpretentur. Adde sequi mox Antithesin de Dei inimicis. *Principatus*, excellentia & dignitas eorum, quàm est potens & fortis, vel multiplex, quantùm inualuit: Sic & Chald. *Mihi quàm honorati & celebres sunt, qui amant te iusti, Deus, & quàm validi sunt principatus eorum.* Hebraicè ראשיהם *raschehem*. i. Capita eorum. Quoniam autem ראש *Rosch*, siue caput Metaphoricè significat cacumen cuiuslibet rei, principem, siue principatum, præcipuum, sumimam, ideò recentiores, vt tantùm dissentiant à maioribus, pro vltimo sumunt. *Quàm multiplicatæ, vel roboratæ sunt summæ eorum* (cogitatuum) Tuarum cogitationum tanta est summa, vt eam subducere non possim. Tuæ cogitationes ne quidem summatim mihi innotescunt, quanto minùs patticulatim. Sic vocantur incomprehensibilia Dei consilia, quibus omnia mirabiliter condidit, gubernāt, & tuetur.

18 *Dinumerabo eos, & super arenam*, per Concessionem rhetoricam, *Eos*, amicos tuos. Iuxta recentiores. *Cogitatus tuos* Si eos amicos tuos velim numerare, perinde fecerim ac si numerare conaret arenam maris. Si surrexerim (ad eos numerandos) adhuc sum tecum (vt priùs) Nihil ampliùs, quàm anteà fecerim, nihil promouerim. Sunt enim innumerabiles. Vaticinatur de plenitudine Gentium, & alludit ad promissionem factam Abrahæ *d*, & Isaac *e*. De qua item Paulus *f*. Hinc illud Ioannis *g*: *Vidi turbam magnam, quam numerare nemo poterat ex omnibus tribubus & linguis, &c. Super arenam.* Hyperbolica locutio de multitudine innumerabili. *Exurrexi*, præterni diem, inuigilaui, ad eos siue amicos, siue cogitatus dinumerandos, subaudiunt Rabbini, *& adhuc sum tecum*, vt priùs, subaudiunt iidem. Adhuc tecum hæreo, adhuc tuorum amicorum (vel, iuxta recentiores, cogitatuum) numerum non pernosco. Si inuigilauerim enumerandis illis, luserim operam: idem ac priùs, cùm vellem numerare arenas maris, egero. Est enim alia concessio. *Exurrexi*, si exurrexerim. Esse adhuc cum Deo, est adhuc versari in eius, vel rerum ipsius contemplatione, nondum eas comprehendere: adhuc stare coram, & ad considerandum Atque ita nihil nisi innumera electorum multitudo designatur. Gall. *Et icy suis encore.* q. d. Quò diutiùs cōsidero cogitationum tuarum, vel potiùs amicorum tuorum numerum, multitudinem, summam, eò illam minùs comprehendo. Consolatio de numero electorum. Nam quod Christus ait *a*, *multi vocati, pauci verò electi*, paucitas dicitur respectu infidelium. Nostri & Chaldæus ad resurrectionem beatam referūt, *Exurrexi*, post mortem resuscitatus sum, & resumpsi corpus, *& adhuc sum tecum*, iuxta illud Pauli *b*: *siue vigilemus, siue mortmur, semper cum Domino erimus.* q. d. Quid timeo mori? resurgā, & adhuc cum Domino ero. Vnde sequitur, *Si occideris, Deus, peccatores* (in illo resurrectionis die (morte æterna) viri *sanguinarij discedite à me.* Chald. *Resurgam in mundo venturo, & adhuc ero tecum.*

19 *Viri sanguinum declinate à me.* ô viri sanguinarij, homicidę, qui scilicèt destruitis tantum dei opificiū, quod tanta arte cōditum est, recedite à me, ne in pœnis, quas iuetis acerbissimas, vobis coniungar, ne iisdem supplicijs vobiscum inuoluar. Eorum potiùs meminit, quàm alterius generis improborum, & quia ho nicidium est scelus maximum, & quia descripserat fabricationem hominis admirabilem. Tertia pars, impios, qui eū contemnunt, & pro nihilo habent, perituros.

20 *Quia dicitis in cogitatione.* Immutarunt ad perspicuitatem personas, vt sententia continuaretur planiùs cum proxima Apostrophe. Ad verbū אשר ימרוך למזמה נשוא לשוא עריך *ascher iomerucha limzimmiah naschu laschau herecha*, id est, *Qui, vel quia dicunt tibi in maligna cogitatione. Acceperunt in vanū ciuitates*

a *Vt & Ioan. 15. v. 14. Luc. 12. vers. 24.*
b *In Psa. 118. vers. 63.*
Sancti sunt honorandi.
c *Ca. 15. pag. 110.*
d *Gen. 13. vers. 16. & 17 v. 5.*
e *Genes. 26. vers. 4*
f *Rom. 4. v. 4*
g *Apocal. 7. vers. 9.*
a *Matth. 20. v. 16.*
b *1. Thess. 6. v 16.*

tuæ(ô Deus.) Facessant à me homines sanguinarij, qui A tibi dicunt in suis malignis cogitationibus, Accipient (amici tui) in vanum ciuitates tuas, id est, quas eis dederis,qui obtrectãt tuis erga probos beneficiis,ac aiunt te bona in eos frustrà conferre, quòd eos occisuri sint, & ab illis eos disturbaturi.Et planiùs cum Septuag. cõtinuata Apostrophe:Viri sanguinum,facessite à me quia malignè cogitatis,& apud vos dicitis hoc, quod sequitur. Accipient quidem illi (pij) ciuitates suas, quas eis Dominus dederit: at in vanitate, vanè, frustrà,quòd illas eis simus erepturi, quòd eos simus necaturi, quasi B Dei erga suos prouidentiam,& beneuolentiam possitis interuertere. *Suæ*,eius Dei. In aliquibus exemplaribus tuas.Sic Græcè *σε*. Est idẽ sensus. Frustrà ciuitates suas consequentur,frustrà eas recipient,frustrà restituentur. Nam eos inde excutiemus, & deturbabimus: vel, frustrà,ô Domine,in tuas ciuitates eos restitues:nam illas eis eripiemus. Vox impiorum Deo cum gigãtibus bellantium.Posterius hemistichium studio dumtaxat contradicendi hodie miserrimè vertitur, *Eleuati sunt in vanum osores tui.* Primùm,quoniam נשא *nascha*,est acti- C uum,vnde alij coguntur subaudire *te*, vel *nomen tuum*.2. quia incertum est, vtrum ערים *harim*, octo illis locis, in quibus Masora notat significare צרים *tsarim*, per literarum commutationem,*mimicos*, non rectiùs significet ciuitates.3.quia Kimhi ab illis istum excludit.

21 *Et super inimicos tuos tabescebam.*Hebr. אתקוטט *ethkotbat*, pertæsus eram propriè: vel, iuxta alios, contendebam, rixabar,infensus eram iis,qui in te surgebãt. Hebræi hæc peculiariter intelligunt de Apostatis & Hæreticis. D

22 *Perfecto odio oderam illos*,capitali,consummato odio. Hebraicè תכלית שנאת *tachlith schinah*,id est, perfectione odij,maximo,& cui nihil accedere possit. Odi illorum vitia,nõ naturam,persequebar.Euthymius,Perfectè odisse aliquem, est eius vitia egregiè punire, persequi,ei nolle reconciliari,quoad peccat. Odium enim hîc dicit zelum & iustitiam aduersùs improbitatem, non affectum & cupiditatem vlciscendi personam.

23 *Interroga me & cognosce* חקרני *houkrem*,id est,proba,propriè,& cognoscito affectus cordis mei. *Semitas meas*,Ramos meos,Heb. שרעפי *scharhapai*,per Metaphoram.

rum. Sic enim appellant cogitationes, & sensa animi, quæ è mente fluunt,vt rami ex arbore.

24 *Et vide si via iniquitatis*,afflictionis,irritationis,doloris,tristitiæ propriè עצב *hotseb*. Sic autem vocat viã viuendi prauam & iniquam, vt quæ ad dolorem,& quidem æternum perducat.Perspice in me non esse iniustã actionem.Chrysostomus. *In via æterna*,in via præceptorum tuorum,quæ ducit ad æternitatem.Chald.*in via rectorum mundi In via sæculi*, ad verbum נחני בדרך עולם *nechem bederech holam*,id est, Deduc me in viam sæculo congruentem,quam quis tenere debet,in viam rectam,ex Anonymo. Nam recta & proba durant,cùm praua pereant *a Regalem viam* vocat Iacobus *b*,quã quis *a Psal.1. v.6.* æqui debet,nisi velit errare. Alij,vt Kimhi,*Per viam sæ- b Iac.2.v.8.* culi deduc me*,id est,mortem, quæ c dicitur via vniuersæ c Ios.23.v.14.* terræ,qua scilicèt gradiuntur omnes homines à sæculo. *& 3.Reg.2.v.* d.Vide an sim in peruersa viuendi ratione,in quali est 2. impius,& me interficee.Si talis fuerim,patiar æquo animo,vt morte aliorum impiorum me occidas. Nõ alie- *Via vniuersæ* nè etiam de vita æterna,& cœlo. *terræ. 1.mors.*

ARGVMENTVM.

Vt se ab improbis & maledicis defendat,illósque puniat,deprecatur,Christo congruit.

1 In finem,Psalmus Dauid.CXXXIX.
Hebr. 140.

Ripe me Dómine ab hómine malo:à viro inîquo éripe me.

3 Qui cogitauêrunt iniquitâtes in corde:tota die cõstituêbant prælia.

4 Acuerunt linguam suam sicut serpẽtes:venênum áspidum sub lábiis eôrum.

5 Custôdi me Dómine de manu peccatôris: & ab homínibus inîquis éripe me.

6 Qui cogitauêrunt supplãtâre gressus meos: abscondêrunt supêrbi láqueum mihi.

7 Et funes extendêrunt in láqueum: iuxta

iter scándalum posuêrunt mihi.

8 Dixi Dómino, Deus meus es tu: exaûdi vocem deprecatiônis meæ.

9 Dôminе Dómine virtus salûtis meæ: obûbrâsti super caput meum in die belli.

10 Ne tradas me Dôminе à desidério meo peccatôri: cogitauêrunt contra me, ne derelinquas me, ne fortè exaltêntur.

11 Caput circúitus eôrum: labor labiôrum ipsôrum opériet eos.

12 Cadent super eos carbônes: in ignem deiíciet eos, in miſériis non subsîſtent.

13 Vir linguôsus non dirigêtur in terra: virũ iniûſtum mala cápient in interitu.

14 Cognôui, quia faciet Dóminus iudícium ínopis: & vindîctam paúperum.

15 Verúmtamen iusti confitebûntur nomini tuo: & habitâbunt recti cum vultu tuo.

---

2 *A viro iniquo*, Hebraicè חמסים *hamaſim*, id eſt, violento propriè, & inhumano. Sic infra *a*. Queritur initiò de vno aliquo præcipuo. Inde ad plures hoſtes progreditur. Niſi ſit Synecdoche numeri, ſingulare pro plurali.

a *Verſ. 5. & 13.*

3 *Tota die conſtituebant*, colligunt, congregant turmatim, ex Hebræo יגורו *iaghuru*, ad probos diuexandos. Eſt autem Aſyntheton (&) tota die, &c.

4 *Acuerunt linguas ſuas ſicut ſerpentes*, De venenatis ſycophantis ad perſecutiones excitandas. *Sela*, quaſi hoc ſit perpetuum in Eccleſia, & eius membris.

5 *Cuſtodi me Domine de manu peccatoris*, Hebr. רשע *raſchah*, id eſt, impij propriè. *Ab hominibus* מחמסים *meiſchs hamaſim*, id eſt, à viro iniquitatum, id eſt violentiarum. In fonte quidem ſine Enallage numeri. Sed docuerunt hanc precem non tam dirigi contra perſonam difinitam, quam contra vniuerſum peccati corpus.

6 *Qui*

c *Qui cogitauerunt ſupplantare*, ſub plantis ponere & conculcare, ſubuertere, me ſemel perdere. Hebraicè לדחות *lidhoth* i. propellere ad lapſum labefactare, tradere in varia pericula & ruinas. *Mihi*, in meã perniciem.

a 2. *Reg.* 1, 15. *verſ.* 2.

7 *Iuxta iter ſcandalum*, ad verbum ליד מוקש *leiad Mokeſch gal.* i. ad manũ orbitæ i. latus loci. vt *a ſtetit ad manum viæ & b, ad manum portæ*. Ineptè iungunt recentiores cum præcedentibus ob Athnah, tantùm vt à nobis differant. Nam Athnah non ſolet diſtinguere in Pſalmis, Prouerbiis & Iob. *Scandalum*, offendicula, in quibus impingerem, ruinæ cauſas, tendiculas מקשים *mokeſchim*. i. aucupia propriè laqueos aucupum, & diuerſas inſidias & fraudes intenderunt. *Sela*, vt ſuprà *c*.

b *Verſ.* 13.

c *Verſ.* 4.

8 *Dixi Domino Deus meus* אלי *Eli*, fortis meus & potens. אל *El*, à fortitudine Deus dicitur: commodum aſſituto Epithetum.

9 *Domine Domine*, יהוה אדוני *Elohim Adonai*, Deus Dominе. Priùs enim debet legi *Elohim* non *Iehoua*: quia hæc ſunt eius puncta, contra Bezæ Iouem. *Virtus*, fortitudo. *Obumbraſti*, protexiſti caput meum in die armorum, quandocumque ſumunt in me arma. Defendiſti caput, & tamquam vmbraculo gratiæ tuæ texiſti, me veluti galea muniuiſti die, quo præliantur contra me. Alij, *in die belli*, actiuè interpretantur: die quo mihi præliandum, die quo mihi arma capienda ſunt contra impios, vt in ſacro, vel iuſto bello.

10 *Ne tradas me Domine à deſiderio meo*, poſt meũ deſiderium, id eſt, poſtquàm te deſideraui, appetiui, amaui, inuocaui: vel propter meum deſiderium, quia te deſidero & expecto, ne me tradas peccatoris libidini, & potestati. Præpoſ. enim *A* pro *Poſt*, *propter*, paſſim: vt Latinè à mensa à lectione. Vulgò alij, contra, præter deſiderium meum. Maſoretæ מאויי *Maavaie*, legunt per Mem ſecundanticum & Iod plurale, *Deſideria. Ne tradas Domine deſideria impij*. q.d. Ne eius optata perfice, ne eum reddas voti compotem: vt deinde ſe explicet. Nam ſequenda ſic ad verbum זממו אל תפק ירומו *Zemamo Al thaphek iarumo*. i. *Cogitationem eius* (contra me) *educas* (in actum, vt) *exaltentur*. Non minùs rectè Septuaginta per Mem Prepoſitionem & Iod affixum. Quin & Chryſoſtomus Paſſiuè Rabbinorum ſenſu exponit, à. deſiderio mei, id eſt, aduerſùm me, & prout deſiderat hoſtis.

11 *Cogitauerũt*. Siue legerint זממו *Zemamo*, cũ Maſoretis

siue זמימו *Zamemu* fideliter sententiam expressernnt. Cogitationem eius malignam ne impleas. *Ne forte exaltentur*, ne vmquam superbiant, aut glorientur de me oppresso

11 *Caput circuitus eorum* ἡ κεφαλὴ τῆς κυκλώσεως αὐτῶν, caput oppugnationis & obsessionis. Sumpserunt ergo in nominatiuo casu, vt sit Appositio: & sic plerique Rabbinorum, vt Anonymus. Caput & præcipuum circuitionis eorum, nempè *labor labiorum eorum operis eos*, obruet, perdet: caput oppugnationis atque insidiæ potissimæ in labiis ipsorum positæ ipsos inuoluent, ac perdent. B suis ipsorum artibus & consiliis peribunt. q.d. Consequentur mercedem suam, laborem labiorum suorum, id est, à calumnia magno labore structa, quæ quidem est caput, summa, præcipuum, quo circumeunt, vexant, & impetunt probos. Nam præcipuè eos vexant calumniis, probris, & maledictis. Calumniæ magno labore structæ, & compositæ, sermones valdè elaborati, artificiosè structi, criminationes in meum laborem structæ, vel in quibus comminiscendis plurimùm laborant, eis erunt pernicioſæ, etiam si in eis plurimùm laborauerint: quemadmodum plus laboris est in mentiendo, quàm veris dicendis. Kimhi, & recentiores alieniùs & obscuriùs malunt *Caput* esse accusatiui casus, & regi a parte posteriore, vt cadat in *Eos*, ritu linguæ, quo res demonstrata antecedit demonstratiuum. Labor, quem ipsorum labia moliuntur, demonstratiuum, operiet eos, nempe caput circumdantium me, id est, caput, & ipsos circumdantes ipsum, qui est caput & princeps inter eos & ipsosmet: calumnia, ipsorum caput, & principem cum vniuersis obsidentibus me perdet: ipsum auctorem persecutionis cum suis turmis & comitibus & coniuratis obruet. *Circuitus eorum*, coronæ & multitudinis impiorum qui eum cingunt & stipant contra me. Vnde Hebraicè מסבי *mesibbai* i. circumdantium me, si *caput* significet Principem, non summam, & præcipuum: Alioqui *circuituum meorum*, id est, grauissimarum oppugnationum & obsidionum. Sic enim in malum vtuntur hac locutione, vt *a. Labor labiorum*. Actiuè, vexatio, quæ labiis fit. Periphrasis maledicentiæ, & mendaciorum magno labore confictorum, vt Latinè *linguæ virulentia*. Quod enim illi linguę, hi ferè labiis tribuunt quoniam ipsa sunt de præcipuis loquendi organis.

Calumniatorum pœna.

a *Psal. 3. v. 7.*

12 *Cadent super eos carbones.* Grauissima supplicia, quæ cœlitùs demittuntur, atque adeò æterna Metaphoricè pingit alludens ad ignem Sodomiticum, de quibus sic Chald. *Cadent super illos carbones de cœlo, in ignem & gehennam præcipitabit eos, & in foueas illaqueationis, vt non resurgant ad æternam vitam. In miseris*, miseria intolerabili afficientur, in qua durare non poterunt præ acerbitate, vel in qua non hærebunt, nisi cum mirabili infelicitate. Tali Hyperbole *a*, Petrus ait Angelos impuros *non portare aduersum se execrabile iudicium*, cùm tamen in perpetuum eos oporteat hoc acerbissimum malum concoquere. Aliqui vertunt, *In foris* Subsistere autem Metaphoricè sumitur. Nam secundùm substantiam viuent in perpetuum.

a *2. Pet. 2. v. 11.*

13 *Vir lingosus non dirigetur in terra*, linguax, maledicus, mendax, impostor, calumniator, qui lingua abutitur ad mala, non prosperabitur. Euthymius. Vnde Hebraicè בל יכון *bal içechon non stabilietur, non firmabitur. Capient*, θηρεύσει, venabuntur: quasi venatu capient. Sic Hebraicè. *Virum iniquum malum venabitur in propulsiones.* Hinc Chaldæus, *Virum prauum & malignum venabitur Angelus mortis, & detrudet in gehennam. In interitu*, quando interibit: vel, in interitu, vsque ad interitum, donec intereat. Mala eum capient, quæ ipsum interimant, & in exilium perrahant. Hebraicè למדחפת *lemadhepheth in propulsiones*, in ruinas. Homo violentus & iniquus agetur in ruinam, expelletur in interitum. A ipsius perniciem sua euenient scelera.

14 *Cognouit quia facit Dominus.* Noui multis experimentis & exemplis Deum causam inopum tutaturum, vindicaturum suo tempore, eos liberaturum, impiis grauissimè punitis.

15 *Verumtamen iusti confitebuntur Domino*, verùm, at. Est enim Antithesis. Iniquus peribit. Contrà iusti te laudabunt, vel gratias agent (confiteri vtrunque) de tempestino auxilio, & tuo fauore dirigentur, siue prosperabuntur. *Cum vultu tuo*, cum tuo fauore & gratia, quæ in vultu cernitur, vel vt suprà *b*, *à spiritu vultus tui*. Tuo vultu semper in cœlo perfruentur, beati erunt ex tuæ maiestatis & gloriæ visione. Per vultum Christum, qui est character substantiæ siue personæ Dei Patris, etiam Euthymius intelligit.

b *Ps. 15. v. 12, & 20. v. 7. Christus vultus Dei Patris. Hebr. 1. v. 3.*

ARGV

ARGVMENTVM.

Orat,vt sit patiens in afflictionibus, & ab aduersariis tutus. Congruit Christo.

1 Psalmus Dauid. C X L. Heb. 141.

DOmine clamâui ad te, exaûdi me: intênde voci meæ, cùm clamáuero ad te.

2 Dirigâtur orâtio mea, sicut incénsum in conspêctu tuo: eleuâtio mánuum meârum sacrificium vespertînum.

3 Pone Dómine custódiã ori meo: & óstium circumstántiæ lábiis meis.

4 Non declînes cor meum in verba malítiæ: ad excusândas excusatiônes in peccâtis.

5 Cum homínibus operántibus iniquitâtem: & non communicâbo cum elêctis eôrum.

6 Corripiet me iustus in misericórdia, & increpâbit me: óleum autem peccatóris non impînguet caput meum.

7 Quóniam adhuc & orátio mea in beneplácitis eôrum absorpti sunt iuncti petræ iudices eôrum.

8 Aúdient verba mea, quóniam potuérunt: sicut crassitûdo terræ erûpta est super terram.

9 Dissipâta sunt ossa nostra secùs inférnum: quia ad te Dómine Dómine óculi mei: in te sperâui, non aúferas ánimam meam.

10 Custôdi me à láqueo, quem statuêrunt mihi: & à scándalis operántium iniquitâtem.

11 Cadent

11 Cadent in retiáculo eius peccatôres: singulâriter sum ego, donec tránseam.

---

1 *Exaudi me Domine clamaui ad te.* Hebr. חושה לי *husshah li* festina ad me, propriè, exaudiendum scilicèt. Putant autem nonnulli Dauidem hæc cecinisse in exilio, & loco thuris & hostiarum, quæ fiebant in templo, dedicasse, quòd sacrificiis interesse non posset.

2 *Dirigatur oratio mea sicut incensum*, recta, grata (sit, supple,) Precatio mea tibi sit gratissima, sicut thuris cremati suffitus, qui in venerationem tui excitatur, sicut thymiama, quod singulis diebus mane & vesperi incenditur. q d. Preces meæ ad te sursum rectà ascendent, instar thuris suffiti, neque ad modum nebulæ dispergantur, habeantur probatæ & acceptæ, neque veluti in naribus fœteant. Nam ad sacrum thymiama allusum putant. De quolibet thure similitudo etiam constat. Thus enim crematum vbicumque, naribus solet esse gratissimum. *Sacrificium*, (sicut) sacrificium vespertinum, sicut fertum farinaceum vesperi sacrificatum, & oblatum cum agno immaculato Christum adumbrante, quod legis statuto per singulos dies vesperi offerebatur a. Precatio mea cum expansis manibus dirigatur, in conspectum tuum, tibíque placeat, vt vespertinum sacrificium. Fortassè respicit ad S. Eucharistiam vesperè institutam, Alioqui dicere poterat. *Sacrificium matutinum*, quod erat celebrius. Chald. *Dirigatur oratio mea sicut suffimentum aromaticum coram te, eleuatio manuum mearum in oratione sicut munus suaue, quod offertur in vespere.* Sicut, Sicut, similitudinis particula in hac lingua sæpe reiteratur.

a *Exod. 29. v. 38. 39. 40. Nu. 28. vers. 4. 5.*

S. Eucharistiæ sacrificium.

3 *Pone Domine custodiam ori meo*, orat pro patientia. In his malis & crucibus serua me, ne quid egrediatur temerè per impatientiam, & desperationem ex ore meo. *Ostium circumstantiæ*, munitionis, vel custodiæ, ostium custodiis munitum, ostium quod labia mea circumstet, obsideat, custodiat per circuitum, vt nihil possit per ipsa egredi impiorum, & vitiosum. Metaph. à custodibus & excubitoribus qui loca seruant, ne quis temerè exeat. Latinè adhibere seram, frænum imponere ori Hebraicè נצר על שפתי *nitsera hal dal schephathai, custodiam.*

(Alij

(Alij in Imp. Custodi, non, tam rectè) *super ostium labiorum meorum* (pone) fac ne aperiam labia mea temere, inutiliter, &c Da mihi gratiam, qua frænem, & domem linguam meam, ne vllo pacto peccem. דל *Dal*, qui interpretantur eleuationem, vel tenuitatem, non ostium, non agnouerunt poëticam Apocopen, de qua suprà *a*, pro דלת *Deleth*.

a *Psal.3. ver.8.*

4 *Non declines cor meum in verba malitiæ*, actiuè: ne inclina animum meum ad verba mala, ne patiare, vt declinem ad verba inania, vel etiam perniciosa. Aliqui transcendenter, ad rem malam. *Ad excusandas*, vt peccata mea velim defendere, excusare, eleuare: sed potiùs agnoscam, & simpliciter confitear ad illorum remissionem consequendam *b*. Quod secutus est Dauid *c*. Vnde Nathan ingenuè confitenti, *Peccauí Domino*, dixit, *Dominus quoque transtulit à te peccatum tuum, non morieris*. Qui vertunt *Ad operandum operationes in impietate*, aut quid aliud, non intelligunt vim verbi עלל *halal*, Nam non significat operari simpliciter sed cum occasione, prætextu causa. Ex quo עלילה *Halilá*, & apud Rabbinos עלה *Hilla*, causa, occasio, excusatio. Græcè Ἀποφάσεις αἰτίασθαι ἁμαρτίας, *vt prætexam prætextus in peccatis meis*, vt cùm Adam in Euam, & Eua in serpentem peccati prætextum coniecit, Euthymius *d*.

b *è doctrina Psal. 36. v. 4. 5. 6. 50. v. 6. 31. v. 5 6.*

c *2. Reg. 12. v. 13.*

d *Gen. 3. v. 12. 13.*

5 *Cum hominibus, operantibus iniquitatem*, vt faciunt iniqui, vt solêt se excusare impij. Nam cohæret cum proximis, vt ex distinctione Hebræorum patet, apud quos hic versus cum superiore est vnicus. *Et non communicabo*, & non communicem, vel, & tunc non communicabo. *Cum electis*. Neutrius generis. Vnde Hebraicè אלהם במנעמיהם *vbal elham bemanhamehem*. *Et non vescar deliciis eorum*. Et tunc non fruar voluptatibus, quibus fruuntur impij: non fiam particeps eorum, quæ ipsi putant electa, & delicioſa. Nihil mihi erit commune cum iis, quæ ipsi tanti faciunt, neque indulgebo deliciis, quas isti studiosè persequuntur.

6 *Corripiet me iustus* יהלמני *iehelmeni*, feriet propriè vel feriat. Concessio: corripiat me iustus, lubens hoc feram, at *oleum peccatoris* &c. Percutiet & verberabit me iustus misericorditer, sine inhumanitate. Proinde si me vis castigare, ô Domine, eius castigationem non auersor, eam summi beneficij loco ducam; at oleum peccatoris ne illinat caput meum, eius misericordia ne me inungat, eius suauitas, fauor, beneuolentia, blanditiæ, humanitas ne me perfundant, aut mecum quicquam habeant negotij. Mihi enim est vtilius castigari, atque etiam vapulare à iustis, quàm sceleratis vnguento quantumuis pretioso deliniri. Verba enim illorum morbos animorum sanant, at istorum vnguenta, siue deliciæ caput frangunt, id est, mentem perdunt. Hanc Antithesin præter nostros agnoscunt R. Ioseph, & R. Abraham. Nec tam rectè recentiores putant idem dici vtroque hemistichio, vel certè posterius esse exaggerationem prioris, quòd Hebraicè loco *peccatoris*, legatur ראש *Rosch*, caput, quasi verò ראש *Rosch* nõ etiã significet venenum, fel, amaritudinem, quæ propriè inest serpentis capiti: & per translationem, peccatorem venenatis moribus. Sic interim illi interpretantur: *Oleum capitis non franget caput meum*, id est illa iustorum castigatio quæ est vnguentum, siue oleum pretiosissimum, non me lædet, neque meo capiti erit noxia. Vt oleum capitis sit oleum primum, præcipuũ, & pretiosissimum *a*. Simplicior est Antithesis. Vnguentum veneni, id est, peccatoris, ne frangat, ne lædat, vel etiam ne obtundat caput meum, ne meo capiti sit molestum. Sic Gallicè, *Qu'il ne me rompe la teste*. Quod impugnare siue inungere, & oblinere representarunt Septuagin. Oleum, siue vnguentum Metaphoricè, blanditiæ, quibus demulcentur corda peccantium, & in malis fouentur, de quibus Paulus *b*: *Per blandas benedictiones seducunt corda innocentium*. Illæ blanditiæ, ne pascant animum meum, neque oblectent, ne eum capiant, & in peccatis foueant. Simulatam adulationis laudem Hilarius & Augustinus exponunt.

a *Ex. 30. v. 23.*

b *Ro. 16. v. 18.*

7 *Quoniã adhuc, & oratio mea in beneplacitis eorum* (est.) quoniam precor adhuc etiam inter mala eorum, id est, inter medias eorum persecutiones, tantoperè ab ipsis expetitas, nec tui in mediis malis, & calamitatibus mihi ab ipsis cupidissimè importatis obliuiscor, absorbebuntur crudeliter saxis illisi. *In* etiam pro *contra*, appositissimè, etsi construatur cum Ablatiuo, non Accusatiuo, interdum enim interpretes hoc neglexerũt *c*. Quia adhuc oratio mea est, instat, & perseuerat aduersùs eorum malitiam, vel vexationes. (Malũ de malo pœnæ & culpæ)

c *Vers. 11.*

diuinam illis vltionem imprecans, infœlicissimè peribunt. Precis afflictorum assiduæ contra peccatores magnam esse vim ostendit Hebræi tamen iungunt cũ præcedentibus, Oleum peccatoris ne me inungat, quia etiã adhuc oro contra eorum malitiam & beneplacita, siue cupiditates. *In beneplacitis eorum.* רעה *raha*, hoc loco
a *Psl.*138.v.3. acceperunt in significatione Chaldaica, de qua suprà *a*. Propriè *In malis eorum* Inter mala eorum, in quibus sibi placent, vel contra peccata, quibus delectantur. Nã Præpos. *In*, variè hîc exponitur. *Inter, contra, per,* & *Mala*, calamitates, vel peccata. Quia adhuc etiam oratio mea (est) in malis eorum, id est, pro malis eorum, vt scilicèt conuertantur ab operibus malis, è Kimhi, & Theodorito Vel, in malis eorum, id est, ne in eorum mala & calamitates ab ipsis mihi optatas incidam, è R. Selomone & Chrysostomo. *Vel*, pro malis eorũ, vt eis mala eueniant, è R. Abraham *Absorpti sunt*. Præteritum pro futuro. Absorbebuntur, illisi petris & saxis principes istorum impiorum: crudeli supplicio interibunt hi, qui præsunt istorum studiis & persecutionibus, hi, à quibus isti incitantur contra me, illidentur in petras, in loca saxosa præcipitabuntur, inhumanitérque punientur. Vnde Hebraicè נשמטו בידי סלע שפטיהם *nischmetu bide selah schophetehem*, id est, *Dimissi sunt in manibus petræ iudices eorum*: quod intelligunt de Saule, & purpuratis eius. Inhumanum & crudele supplicium appellant iungi petræ, allidi ad rupes, dimitti in manibus saxi, id
b 4.*Reg.*9.v. 31. est, in loco saxoso, vel de saxo, vt Iezabel *b*. *Iudices*, Principes, id est, præcipui eorum: vt liber Iudicum, id est, Principum.

8 *Audiant verba mea, quoniam potuerunt.* Hysterologia, quæ sic ordinanda. Audiant, quoniam verba mea potuerunt, id est apud Deum efficacia fuerunt. Audiant, quòd preces meæ exauditæ sunt, vim magnam habuerunt, plurimùm valuerunt apud Dominum, impetrando scilicèt istam vindictam, & iudicium. Sic Hebraicè ושמעו אמרי כי נעמו *veschamehu amarai chi naamu*, id est, *Et audient verba mea, quoniam dulcia fuerunt illi*: intelligunt verba mea fuisse suauia, grata, & accepta Domino, ei placuisse, quòd me exaudiuerit, eos vlciscendo, & me liberando. Grçcè ὅτι ἐδυνήθησαν, Nam ἡδὺς dulcis, vbi tamen noster legisse videtur ἐδυνήθησαν, à

δύναμαι, *possum*: quòd fuerint magnæ potestatis coram Domino, dum me exaudiuit. Alij, Audient verba mea fuisse suauia, pacifica, & quieta, non, vt putant, conspiratoria & pertinentia ad perturbandam Rempublicam, & inuadẽdum regnum. Voces proborum ad Dominum contra impios tunc intelligimus fuisse efficaces, quãdo eos euertit, vel cõuertit. *Sicut crassitudo.* Cadit hoc simile in primum hemistichium sequentis versus. Sicut crassa moles terræ, aratro discissa rumpitur in glebas: sicut crassa gleba erumpit per scissionem aratri, vel per terræ motũ, & magna violẽtia è suo loco dispellitur, & exilit super terræ superficiem: sic dissipata, sic dispersa sunt nostra ossa, & vires ad inferni fauces, hostium nostrorum persecutionibus & bellis. Hieron. *Sicut agricola cũ scindit terrã, sic dissipata sunt ossa nostra in ore inferni.* Hinc Hebr. כמו פלח ובקע בארץ *chemo paleah vbokeab baarets*. Sicut findẽs, & proscindens terrã, id est, vt solet agricola findendo, proscindendóque terrã glebas dissipare, ita isti, ossa & vires nostras infregerunt, nósque in eas angustias adegerunt, vt morti iam simus propinqui. Addit ad ossa Martyrum dispersa, & corpora insepulta *a*. a 2.*Cor.*1.

9 *Dissipata sunt ossa nostra*, vires nostræ, per Metony. Alij, membra nostra, per Synecd. Altera pars similitudinis. In Hebræo in hoc hemistichio versus clauditur. *Sepulchrum infernum*, iuxta sepulchrum, iuxta infernum, ad mortem ferè, propè orcum, ad orci fauces, ita vt propè sit infernus, ita vt status inferni, mors, vel sepulchrum nobis immineat. Hyperbole ingentium periculorum, inferno & morti proximorum. Latinè, *alterum pedem habere in sepulchro*, vel, *in cymba Charontis*. *Quia*, sunt sup. vel respiciunt. *In te* (&) in te speraui. Asyntheton. Quia in te oculi mei sunt coniecti, & quia in re omnis spes mea posita est, ne auferas, & ex Hebræo תער *thehar* effundas (quasi aquam, cuius effusio nihili putatur) vitam meam, ne quæso permitte me ab impiis vita spoliari.

10 *Custodi me à laqueo*, מידי פח *mide pah*, id est, à manibus laquei, propriè. *Statuerunt*, retenderunt. A *scandalis*, à tendiculis & cassibus maleficorum & scelleratorum, ab insidiosis consiliiis, & operibus.

11 *Cadent in retiaculo eius peccatores.* Possit etiã verti deprecanter, cadant, decidant. *In retiaculo*, reticula (Latinis) in rete. Ablatiuus pro Accusatiuo: vel in reti, per

rete eius (iniquitatis.) Cadent impij in retia iniqua, quæ A
mihi tetenderunt, in ea mala, quę mihi machinati sunt.
Singulariter autem siue seperatim ego incolumis euadã.
Eius. suo, vt sit singularis pro plurali. Vel, *iniquitatis*, id
est, reti iniquè structo & tenso. Vel Dei, iuxta Theodo-
ritum, reti eius, Dei scilicet, capientur, qui aliis insidian-
tur, & tendunt retia. *Singulariter*, μοναμενὸς solitarie, so-
lus, ab illo cœtu remotus sum, solus manco, ab illorum
societate me remouco, & separo, vel sum solus, sum sin-
gularis & præsidio destitutus, donec transeam illorum
retia, donec illorum casses & insidias euadam. De mor- B
tis transitu intelligit Chrysostomus. Solitarius & amo-
tus ero ab eorum studio, donec obeam. Me ab eis sepa-
rabo, quoad vixero: de temporis autem Chaldæus: *Sin-
gularis*, inquit, *sum, donec tempus transeat.* יחד *iahad* etiam
simul, pariter, significat. Ex quo nonnulli: *Cadant in suos
casses, dum pariter ego illos transgrediar*: dum suis retibus ca-
pientur, ab iisdem liberer. Dum simul sum cum ipsis, in-
ter retia illorum, ipsi capientur: ego verò tua benignita-
te saluus euadam. C

ARGVMENTVM.

Humana ope destitutus, contra insectatores auxilium implorat. Christo, & Ecclesiæ congruit.

1 Intellectus Dauid, cùm esset in spelunca, oratio. 1. Reg. 24. v. 4. CXLI. Heb. 142.

VOce mea ad Dóminũ clamâui: voce D
mea ad Dóminum deprecâtus sum.
3 Effûndo in conspêctu eius orati-
ônem meam: & tribulatiônem
meam ante ipsum pronúncio.
4 In deficiêndo ex me spíritum meum: & tu
cognouîsti sémitas meas.
5 In via hac, qua ambulâbam: abscondêrunt
láqueum mihi.

6 Con

6 Considerâbam ad déxteram, & vidêbam: &
non erat, qui cognósceret me.
7 Pêriit fuga à me: & non est, qui requîrat á-
nimam meam.
8 Clamâui ad te Dómine, dixi: Tu es spes
meâ; pórtio mea in terra viuéntium.
9 Intênde ad deprecatiônem meam: quia hu-
miliâtus sum nimis.
10 Libera me à persequêntibus me: quia cô-
fortâti sunt super me.
11 Educ de custôdia ánimam meam, ad con-
fitêndum nómini tuo: me expéctant iusti, do-
nec retríbuas mihi.

---

1 *Intellectus Dauid.* Dauid in spelunca loquitur *a*, sed prophetat de Christo Hilarius. Nam inscriptiones non semper materiam Psalmi, sed occasionem exprimunt *b*.

a 1. Reg. 24. v. 4.

b lege Psal. 3.

2 *Voce mea ad Dominum clamaui* per precem, mente, & submisso labiorum motu, vt Anna *c*. Non enim voce clamabat, in specu latitans, iamjam comprehendendus ab hostibus. Hanc verò cordis vocem pro clamore habere Dominum apparet ex his verbis *d*: *Quid clamas ad me* (ô Moses) cùm ne mutiret quidẽ. Nam oratio est proprie in eleuatione mentis.

c 1. Reg. 1. ver. 13. &c.

d Exod. 14. v. 15.

3 *Effundo in conspectu eius orationem*, multis verbis exprono. *Orationem* שיחי *schihi* meditationem meam, meam summissam locutionem & precem. *Pronũcio*, narro, indico apud ipsum hanc meam calamitatem.

4 *In deficiendo ex me spiritum meum.* Pronuncio, inquam, quando deficit præ magnitudine mœroris, & anxietatis animus meus, vt cogatur velut excedere è corpore. Ad verbum, בהתעטף עלי רוחי *behithateph halai ruhi*, id est, *Inuolui, & operuit in me spiritum meum.* Metaphora. Quasi animus præ angustia se implicaret corpori, & versus illud contraheret. Nã nihil aliud expectabat Dauid, quàm vt caperetur à Saüle. Hæc autem iungenda cum superioribus. *Semitas*, vitam, vitæ meæ rationes, actiones, negotia, necessitates. Totidẽ modis accipitur

Metaphora. Tibi est nota vita, & innocentia mea, nosti A me iniuria ista ab inimicis meis pati. Alij, viam, qua possim effugere, vel modum, quo possim liberari, tenes.

5 *In via hac, qua ambulabam,* Hic versus est pars superioris secundùm Masoretarũ distinctiones. *In via hac,* etiam in his montibus & speluncis, in quibus me tutum fore sperabam. *Laqueum,* insidias exitiales struxerunt mihi.

6 *Considerabam ad dexteram,* Describit suam miseriam hoc & sequenti vers. *Considerabam*, rectè. Nam etiam Rabbini monent חביט *habeth*, & ראה *rheah*, esse infinita pro præteritis, contra Hebraiculos in Imp. ver- B tentes, *Considera & vide, ô Domine, præter te adesse mihi neminem. Ad dexteram,* ad auxilium, Metonym. Esse enim à dextris, vsu Scripturæ est paratum ad opem assistere vt

a *Psa.15. v.8. 108.v.6. 109. vers.1.* sup. *a.* Vel est gestus hominum sollicitè, & anxiè in omnem partem se vertentium, vt videant, num sibi alicunde auxilium veniat. *Et videbam*, & diligenter observabam, sollicitè attendebam, & nullus me obsidentium, & circumstantium agnoscebat, vt mihi opem ferret. Amici, & noti me deseruerunt, neque meis ærumnis affecti C sunt. Alij putant esse Aposiopesin, *Et videbam* sup. ad sinistram. In omnem partem versaui oculorum meorum aciem, nulla autem ex parte apparuit, qui me agnosceret. Etiam hic versus Masoretis est secundum membrũ versus superioris.

7 *Perijt fuga à me,* effugium, fugæ locus, modus & pote-

b *1.Reg.12.v. 4.& 24. v.4.* stas. Nã erat in spelunca ab hostibus obsessa *b*, bis enim in ea latuit. *Requirat animam,* animæ meæ, siue vitæ per Metonymiam salutem & liberationem: cui curæ sit mea salus, qui curet vitam meam, Chrysostomus. Requirete

c *Vt Psa. 39.v. 15.& 62.v.10.* animam ad saluandum & tuendum intelligitur: non ad D

d *Mal.2.v.20.* perniciem & exitium, vt vbi *d Defuncti sunt, qui quærebant animam pueri,* id est, interitum & necem.

8 *Dixi tu es spes mea, portio* (&) portio mea es, quoad ero in viuis. *In terra viuentium*, in hac vita, in hoc mundo. Euthymius in cœlo, vbi est terra viuentium. Immortales enim sunt & perpetuò fœlices, qui illic viuunt. Alij, in mea patria tu mea es hæreditas, & fors: non opes, honores, clientelæ, exercitus, præsidia, aliáque huiusmodi. Hebræi censent terram viuentium appellari suam patriam Israëliticam, quòd esset saluberrima, vtpotè posita in medio climatum: quæ cœli inclinatio calore

& frigore æqualiter participat, vt proinde regio sit temperatissima, & valetudini, atque vitæ accommodatissima. Malo terram sanctam opponi desertis, in quibus latitabat, & vsu publico religionis carebat Dauid. q.d. Portio mea eris in terra patria, vbi homines viuunt: nam me restitues. Nec semper in his desertis, vbi homines multa perpetiuntur, & quasi pereunt media & squallore, vitam vagam & miseram persequar. Significat reliqua omnia sibi esse erepta in illis locis, præter misericordiam Dei, qua nixus sperabat se adhuc patriam visurum. Respicit etiam ad veram vitam, quæ in humanis est posita in religionis vsu. Portio mea eris in terra sancta, vbi homines propriè viuunt, & vsu solenni religionis à te per Mosem & Prophetas ordinatæ in piarum mentium solatium fruuntur, tuámque hauriunt gratiã. Hunc autem versum cum duobus præcedentibus Hilarius & Augustinus de Christo exponunt.

Vera vita in religionis vsu posita est.

9 *Intende ad deprecationem,* Hebraicè רנתי *rinathi*, id est, vociferationem propriè, querimoniam. *Humiliatus,* Hebraicè דלותי *dallothi*, attenuatus propriè.

10 *Qui confortati sunt super me,* præ me. Quia sunt me fortiores & potentiores. Rursùm Masoretæ hunc Versum habent pro secundo membro superioris.

11 *Educ de custodia*, de carcere, de clausura, Hebraicè ממסגר *mimmasger*, id est, de hac spelunca, & obsidione. Possit transferri ad carcerem corporis huius mortalis, vel inferni & mortis. *Ad confitendum,* eò, vt ego liberatus confitear, & celebrem tuum nomen. q.d. Nolo me liberes, nisi vt possim te publicè celebrare, & gratias agere. Malo hic perire, quàm si liberatus tui posteà obliuiscar. Aliqui aliter resoluunt. Vt iusti, ob meam liberationem, confiteantur, & celebrent nomen tuum. *Me expectant.* Expectant iusti, vt mihi benefacias, vt me liberes. Alterum enim pronominum est dumtaxat emphaticum. q. d. Educ me de hoc misero statu, & quasi carcere siue vitæ, siue obsidionis inimicorum. Nam & iusti id sperant. Si non mea causa, at propter iustos id effice, qui hoc expectant. Ad verbũ בי יכתרו *bi iactherũ*, me coronant, id est, cingunt, stipant, circumstant, sollicitè de mea salute & liberatione. Quamquam כתר *Cathar*, etiam significet expectare, præsertim apud Syros *a*. Auidè præstolantur, vt me liberes & opem feras:

Liberari à pœnis optandum vt laudetur Deus.

a *Vt Iob 37. v.2*

expectant sollicitè & anxiè meam liberationem, & salutem: suspensi sunt, expectãtes tuum in me beneficium ac retributionem. Chrysostomus. *Donec retribuas*, donec benefacias, donec beneficio liberationis me afficias, donec de me benè merearis. Aliqui in futuro vertunt. Me coronabunt iusti, cùm retribueris mihi. Si mihi dederis hoc beneficium, iusti se mihi, studio gratulandi circumfundent, atque ad me læti accurrent. Hinc Græcè ὑπομενοῦσι, expectabunt, sustinebunt, gratulaturi videlicèt de tam præclara liberatione, cùm viderint te retribuisse mihi, id est, tantum beneficium contulisse. Lubens etiam retinuerim vim verbi *Coronabũt*, id est, capiti meo coronam imponent, vt contigit quando Regem eum inaugurarunt.

2 1. *Paral.* 11. v. 3.

ARGVMENTVM.

Petit, ne Deus ad suam iustitiam respiciat, sed ad misericordiam & persecutionem, à qua se subleuet, punitis hostibus. Congruit Ecclesiæ.

1 Psalmus Dauid, quando persequebatur eum Absalon filius eius. 2. Reg. 17. v. 24. 25.

CXLII. Hebr. 143.

DOmine exaûdi oratiônem meam, aúribus pércipe obsecrationem meam: in veritate tua, exâudi me in tua iustítia.

2 Et non intres in iudícium cum seruo tuo: quia non iustificábitur in conspêctu tuo omnis viuens.

3 Quia persecûtus est inimîcus animã meam: humiliâuit in terra vitam meam.

4 Collocâuit me in obscûris, sicut mortuos sæculi, & anxiâtus est super me spíritus meus: in me turbâtum est cor meum.

5 Memor fui diérum antiquôrum, meditâtus

A tus sum in ômnibus opéribus tuis: in factis mánuum tuârum meditâbar.

6 Expandi manus meas ad te: ánima mea, sicut terra sine aqua tibi.

7 Velóciter exaûdi me Dómine: defêcit spíritus meus.

8 Non auêrtas fâciem tuam à me: & similis ero descendéntibus in lacum.

B 9 Audîtam fac mihi mane misericórdiam tuã: quia in te sperâui.

10 Notam fac mihi viam, in qua ámbulem: quia ad te leuâui ánimam meam.

11 Eripe me de inimîcis meis Dómine, ad te confûgi: doce me fácere voluntâté tuam, quia Deus meus es tu.

12 Spíritus tuus bonus dedûcet me in terram C rectam: propter nomen tuum Dómine viuificâbis me, in æquitáte tua.

13 Edûces de tribulatióne ánimam meam: & in misericórdia tua dispêrdes omnes inimîcos meos.

14 Et perdes omnes, qui tríbulant ánimam meam: quóniam ego seruus tuus sum.

D

1 *Psalmus Dauid.* Propria inscriptio est *Psalmus Dauid*. A Græcis cætera sunt adiecta. Nam reuerà argumentũ est generalius, quàm vt ad persecutionẽ, vel Saũlis, vel Absalon coërceant. *In veritate*, pro tua fide, secundùm veritatem promissionum tuarum. *In tua iustitia*, per tuã iustitiam, secundùm æquitatem iustitiæ tuæ, quæ postulat, vt fidem præstes. Vel, in tua iustitia, qua tu homines videlicèt iustificas, vt Paulus loquitur a. Sic iustitia cõcurrit cum gratia, & misericordia. a *Rom.* 3. v. 5.

2 *Et non intres in iudicium*, in ius, in iuris thronum

ne mecum venias, sed misericordiæ. Ne mecum iure agito. Mecum misericorditer agi obsecro, non ex summi & exacti iuris formula & præscripto. *Iudicium* enim hîc summum ius, iurisque seueritatem significat, quatenus opponitur æquitati, siue ἐπιεικείᾳ. Quare cùm nemo sit perfectè iustus apud Deum, iusti, & puri iudicij metus omnes terrere debet. Possit esse Metonymia, In iudicij disceptationem. Noli mecum iudicio disceptare, noli me in ius trahere. *Quia non.* Non omnis, id est nullus. Quia nullus hominum iustificabitur, absoluetur, iustus reperietur, aut erit, simpliciter & propriè: & iuxta Chrysostomum insons æstimabitur coram te *a*. *Omnes enim peccauerunt, & indigent gratia Dei*, ait Apostolus nec quisquam est, qui non aliqua macula peccati, vel fuerit, vel sit inquinatus, vel sibi relictus nō possit inquinari. Quo sensu ne Angeli quidem iusti, ac puri dicuntur *b*. Neque quisquam soli iustitiæ, misericordia non supposita innitens, se possit iustum probare ante exactum Dei tribunal. Vnde ne saluari quidem nos dicimus ex operibus propriè, sed ex gratia, & meritis. *Qui saluandos saluas gratis, salua nos fons pietatis.* Et spes à Magistro *c* definitur *certa expectatio vitæ æternæ ex gratia & meritis proueniens.* Est autem meritum, non opus bonum simpliciter, sed cum gratia & per gratiam Dei factum, atque acceptatum, vt sic cuncta in Deum conferantur, qui in nobis sua dona coronat, dum bona nostra opera remunerat, ex Augustino *d*. Sunt enim gratuita ex parte gratiæ præuenientis, & comitantis, tantùm nostra, ratione liberi arbitrij & obedientiæ. Lege hîc Augustinum *e*, Bernard *f*. Chrysost. hîc, & Prosperū.

a *Ro. 3. v. 23*

b *Tob. 4. v. 18. & 25. v. 5. Iustum nemo se probare potest remota Dei misericordia.*

c *Libr. 3. Merita quæ, & quomodo nos saluant.*
d *ad Sixtum.*
e *Et Sermon. 49. de Temp.*
f *1. Serm in 3. festū omnium Sanctorum.*

3 *Quia persecutus est.* Vers. 3. & 4. poëtica hypotyposis hominis extremè afflicti. Cadit autem in quintum. Quia summè sum afflictus, memor fui &c. *Humiliauit* depressit, dejecit in terram, humi afflixit. Hebr. דכא *dicha* i. attriuit.

4 *Collocauit in obscuris*, in tenebris, in obscuris locis, in speluncis & latebris. Ita è Chrysostomo vocat calamitates & mala quibus mens ipsius obtenebrabatur. *Sicut mortuos sæculi*, ante multa sæcula: sicut iamdudum mortuos, & à sæculo, longóque tempore in tenebris degentes, quorum nulla ampliùs est memoria. Vnde Hieronymus vertit antiquos, siue antiquitus, & iā olim mortuos

A tuos. Euthymius, profundissimis tenebris, & multa humo obrutos. Alij mortuos in sæculum, siue in perpetuum, *Anxiatus est* התעטף *thithhataph.* i. inuolutus est propriè, opertus anxietate, de quo in superiore Psalmo *a*. *Super me*, id est, in me, vel de me, pro me: vt sit sensus, Anxius est de de me, ne scilicèt ab inimicis comprehendar, & in mortem trahar. *In me turbatum est.* Ad verbū בתוכן ישתומם לבי *Bethochi iyshthomam libbi.* i. Intra me, in medio mei, obstupefactum est, vel desolatum cor meum. a *Ps. 141. v. 4.*

B 5 *Memor fui dierum antiquorum*, quibus antiquitùs de me bessè merebaris, méque singularibus bonis afficiebas. Ita Hebræi. Ego cum Nostris generaliùs, Antè acti temporis. Sæcula antiquitùs præterita recolo, quæ ab initio mundi fluxerunt, & monumenta misericordiæ quot & quantis calamitatibus liberaueris maiores nostros, quanta benignitate eos perpetuò tutatus sis. Recogito dies æternitatis, antiquæ fœlicitatis', qua patres afficiebas: pristinæ denique gratiæ, qua eramus affecti in statu innocentiæ ante Adæ peccatum. Hæc omnia

C me ad implorandum misericordiam tuam hortantur. *Meditabar*, vel loquebar. Me consolabar patrum exemplis, & cogitatione priscorum factorum tuorum, quæ plena sunt humanitatis in eos, qui te implorant, inauditæque misericordiæ.

6 *Anima mea sicut terra sine aqua*, suspirat, vel quid simile. Ad te est, ad te languet. Te sitit anima mea mœsta, desiderat tuam gratiam, misericordiam, consolationem, auxilium: vt terra arida, sicca, humore destituta,

D quæ aquam expectat (Græcè γῆ ἄνυδρος *terra inaquosa*) nimio æstu fissa, auidissimè aquam pluuiam expetit, ad irrigationem anhelat & sitit, *Sela.*

7 *Defecit spiritus meus*, animus meus propè ærumnis extinctus est, & periit, nisi succurras. Vel defecit, petitione & expectatione longa tui diuini auxilij, vel præ desiderio liberationis.

8 *Non auertas faciem tuam*, faciem tuæ misericordiæ ac benignitatis. *Et similis ero.* Vt similis sim, adeò vt talis fiam, quales qui descendunt in Orcū. *Et* pro *Vt alioqui*, causaliter, ו *Vau* pro למען *lemahan* vt sup *b*. Ne mihi tuum benignū vultum abde, alioqui ero similis descendentibus in lacum mortis, vel inferni, quasi vnus ex eis alioqui assimilabor moribūdis. Alij, ne similis fiam his b *Ps. 142. v. 6.*

qui desperatione se præcipitant in lacum, foueam, puteum. Non desunt, qui *Et*, pro *Nam* accipiant. Nam nisi me exaudires, similis essem descendentibus in lacum, lacus autem de inferno, sepulchro morte, præcipitio, & profunda scrobe.

9 *Auditam fac mihi maen*, maturè, citò, tempestiuè, celeriter, primo quoque tempore. Per Metaph. Audire fac in corde meo, fac audiam interiùs tuam benignitatem, fac eam apud me sentiam. Nam Deus in cordibus pœnitentium & humilium loquitur verba consolationis, remissionis, spei, &c. Vel, Audire in genere, pro percipere, intelligere, agnoscere, experiri, sentire, Velociter mihi exhibe, & reipsa ostende misericordiam tuam, fac eam experiar.

10 *Notam fac mihi viam in qua ambulem*, qua ambulare debeam, id est, viam bonam & rectam demonstra mihi, per quam ad te rectà perueniam, & quæ tibi placeat, rege me tuis consiliis. Alij, ostende mihi viam, qua possim euadere, *Leuaui*, extuli, per precem videlicèt.

11 *Eripe me de inimicis meis Domine, ad te confugi*, vt scilicèt apud te absconderer ab hostibus meis. Obscuritatem Archetypi perspicuè expressérunt. אליך כסתי *elecha chissithi*. i. *Ad te texi, sine occultaui* (me.) i. ad te latitaturus confugi, te posui pro meo operimento, vel iuxta Chald. *redemptione*. Sic enim interpretatur. *Verbum tuum constitui in redemptorem*. Vbi obseruabis Chaldæos Paraphrastas sæpè pro Deo, Verbum Dei transferre, quasi aliquid audiuissent de Dei Verbo increato, καὶ ὑφιστημι τὸν. Sic & Philo, Midrashim, & Cabbalici. *Verbo Dei pro Deo Chaldæi interpretes sæpe vtuntur.*

Doce me. Vt precatus fuerat pro salute corporis, ita nunc pro salute animi, Kimhi, vt non liberari solùm, verùm etiam doceri velit. Deus doctor iustorum, Spiritus autem sanctus ductor. *Deus doctor iustus Spiritus S. ductor.*

12 *Spiritus tuus bonus*, De spiritu sancto essentialiter bono, à quo omnis bonitas, & virtus per communicationem procedit & deriuatur. *In terram rectã*, in solùm planum, per viam planam & æquã, in qua non impingam, in viam præceptorum tuorum, quæ ducit ad te. Gall. *au droit chemin* Hinc in Psalterio Romano, *in viam rectam*. Et Chrysostomus *in viam virtutis, in consilia & actiones tibi placentes*. Vel, in cœlum, in Ecclesiam præcipuè triumphantem & cœlestem, quæ à D. Ioanne dicitur *Spiritus S. hic sit mentio.*

A tur *a Terra*, propter æternitatis stabilitatem, *Recta*, propter perfectam iustitiam, quia in ea nihil est coinquinatum, & prauum. *In æquitate*, propter iustitiam & fidelitatem tuam. *Viuificabis*, in vita conseruabis Alij. Iustificabis (me iustitia) qua iustificas impios. De vita spirituali.

13 *Et in misericordia tua disperdes inimicos*, per tuam misericordiam, pro tua benignitate. *Disperdes* תצמית *thatsmith* excindes proprie.

14 *Et perdes omnes qui tribulant*. Hìc versus annectitur B superiori in Hebræo.

ARGVMENTVM.

Gratias agit, quòd pacato regno fruatur. Deinde orat, vt se ab externis hostibus, alioqui tumentibus, defendat. Congruit Regibus cõtra Barbaros.

C 1. Psalmus Dauid aduersus Goliath. CXLIII. Hebr. 144.

BEnedîctus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prœlium: & dígitos meos ad bellum.

2 Misericórdia mea, & refúgium meum: fuscêptor meus, & liberâtor meus.

3 Protêctor meus, & in ipso sperâui: qui subdit pópulum meum sub me.

D 4 Dómine, quid est homo, quia innotuîsti ei: aut filius hóminis, quia réputas eum?

5 Homo vanitâti similis factus est: dies eius sicut vmbra prætéreunt.

6 Dómine inclîna cœlos tuos, & descénde: tange montes, & fumigabunt.

7 Fúlgura coruscatiônem, & dissipabis eos: emîtte sagîttas tuas, & conturbâbis eos.

8 Emîtte manum tuam de alto, éripe me, & libera me de aquis multis: & de manu filiórum

rum alienôrum.

9 Quorum os locûtum est vanitâtem : & dêxtera eôrum déxterá iniquitâtis.

10 Deus cánticum nouum cantâbo tibi : in psaltério decachôrdo psallam tibi.

11 Qui das salûtem régibus, qui redemîsti Dauid seruum tuum : de gládio malîgno eripe me.

12 Et erue me de manu filiôrum alienôrum, quorum os locûtum est vanitâtem : & déxtera eôrum, déxtera iniquitâtis.

13 Quorum fílij sicut nouêllæ plantatiônes: in iuuentûte sua.

14 Filiæ eórum compósitæ : circumornâtæ, vt similitûdo templi.

15 Promptuâria eôrum plena: eructántia ex hoc in illud.

16 Oues eôrum fœtôsæ, abundantes in egrêssibus suis: boues eôrum crassæ.

17 Non est ruîna macériæ, neque tránsitus: neque clamor in pláteis eôrum.

18 Beâtum dixêrunt pópulum, cui hæc sunt: beâtus pópulus cuius Dóminus Deus eius.

1 *Psalmum Dauid aduersus Goliath*, Hæc non incommodè adduntur Hebrææ inscriptioni, cùm argumentum Psalmi non abludat ab historia duelli Dauidis & Goliath, & Chaldæus Paraphrastes significet *a*, inde materiam carminis fuisse sumptam. Nam pro *Gladio malígno*, habet, *Gladio Goliath. Benedictus.* Laudetur Deus, qui me victorem vbique efficit, qui me in bellis fecundat. Vel qui me in re bellica minùs exercitatum bellicosum fecit. Nam è pascuis venerat, quando certamen iniit cum Gigante. Artem digladiandi non didicerat. & tamen exercitatissimum (& valdè terribilem gladiatorem prostrauit.

2 *Misericordia mea & refugium meum.* Epithetis, & elogiis

giis eblanditur deum duobus versibus. Quarto enim accedit ad narrationem, *Misericordia mea*, Deus, qui mei copiosissimè miseretur. *Susceptor.* Hebraicè מִשְׂגַּבִּי *misgabi* arx mea. Sic infrà *a*, scutum meum. Metaphoris declarat Dei opem, qua hostes ac pericula superamus, quæ postea Sep. simplicioribus verbis enunciant. a *Vers. 3.*

3 *Qui subdit populum meum sub me.* הרֹדֵד *harodded.* i. Qui extendit propriè. i. qui sternit & subigit, qui obedientes reddit subditos, & flectit ad obsequêdi studium, qui populum prostratum, & obedientem mihi præbet. Gratia Dei subditur populus, qui alioqui nouis motibus delectatur. Populũ Israel vocat suum quod ei tum pacificè imperaret, si hic Psalmus compositus fuit post mortuum Saulem, cùm ei regnum à populo iam delatum esset. Vel quòd se ei pacificè & quietè regnaturum certò speraret, si ante Saülis mortem conditus fuit. Chaldæus & Hieronymus & aliqui Rabbinorum interpretantur, *Qui subdit Philistæos.* Vt עַמִּי *hammi* per Apocopem positum sit pro עַמִּים *Ammim.* Sed rectius, vt Iod more suo pronomen sit. *Populus gratia Dei subditur.*

4 *Quid est homo quia innotuisti ei?* quia ei te reuelasti, ac notum fecisti per te, per Angelos, per Prophetas, per Filium, per Apostolos, per Scripturas, per visiones, apparitiones, inspirationes varias &c. *b* Quia etiam ingrato tui notitiam præstitisti, Chrysostomus Hebraicè וַתְּרַעֲהוּ *vatthedahu* i. *Vt cognoscas eum.* i. vt eum cures vt eius rationem habeas, vt eius necessitates respicias & agnoscas, eadem penè sententia. Nam prouidêtia non tantùm in cognoscendo & prospiciendo locum habet, sed etiam in curando, & dirigendo. i. Prouidentia non modò infert cognitionẽ & prospectum, sed etiam ordinationem & beneficentiam: Domine, quantus ego sum, vt sic mei habeas rationem. De se loquitur in tertia persona. *Reputas*, tanti facis, tanti æstimas eum. Augustinus. b *Hebr. 1. v. 1.* *Prouidentia Dei in quo consistat.*

5 *Homo vanitati similis factus est*, inanitati, ipsi nihilo, sicut vmbra, quæ nullam habet subsistentiam, & est mera priuatio, vnde exoriente luce euanescit, ac si numquam extitisset.

6 *Domine inclina cœlos tuos & descende.* Vers. 6. 7 & 8. precatur hypotyposi Poëtica, vt se iuuet, ac de medio tollat inimicos suos. Sic, Virgilius, c. c *10 Æneidos.*

Tu potes

Tu potes Æneam manibus subducere Graiùm, A
Proque viro nebulam & ventos obtendere inanes,
Et potes in totidem classem conuertere Nymphas.

Et apud Homerum, Dij aliquos de periculis liberaturi, nebulas & similia opponunt. Vel alludit ad tempestates, in monte Sinai, cùm daretur lex, & in Iosue, cum bellum gereretur contra Chananæos, excitatas. *Inclina cœlos* inflecte in terras, vt adsis celeriter, & descende in meum auxilium, qui hîc in terris opprimor. *Tange*, per cute, feri fulmine, tonitru, & aliis tuis cœlestibus telis.

a 3. *Catilinaria.* Vt Cicero *a*: *Tactus est ille, qui hanc vrbem condidit*. id est, B fulminatus, crematus, cœlesti igne sideratus. Ostende præsentem iram, & potentiam tuam. *Montes.* Ita vocat Poëticè hostes suos barbaros & agrestes. *Fumigabunt*, ardebunt, comburentur, vertentur in fumum, vt montes qui siderantur.

7 *Fulgura coruscationem*, emitte fulgura, id est, diuinas vltiones. Aliqui ineptè vertunt, fulmina: fulmen enim est spiritus è nube expressus sine inflammatione: fulgur autem siue coruscatio, cum inflammatione, id est, ברק C *barak*. Nam hoc verbum significat micare, coruscare. *Sagittas.* Dei tela Metaphoricè appellat grandines, tonitrua & similia ignita meteora, quibus Deus vtitur ad terrendos, & perdendos mortales. *Conturbabis*, disturbabis, disiicies.

8 *Emitte manum tuam*, opem potentiam. Christum, intelligunt Hilarius & Augustinus. *De alto*, de cœlo, manum siue potentiam tuam diuinam. *De aquis multis*, de ingentibus & multis periculis, quibus infixus sum, atque immersus. Alij de confluxu hostium plurimorum: vt Metaphoræ variæ accipiuntur. *Alienorum* barbarorum & impiorum. Hinc Hebraicè בני נכר D *beni nechar*. i. *Filiorum alieni*, Dei scilicèt, vel populi, vel patris. q. spuriorum, cuiusmodi solent esse improbi & noxij.

9 *Dextera eorum dextera iniquitatis*, potentia, robur, potestas, quæ tractat iniqua & flagitia, vel potiùs opera. q. d. & quorum verba, & opera scelerata sunt, Euthymius *Iniquitatis*. Mendacij propriè שקר *schakor*, Sed mendacium generaliter sumunt pro omni prauitate, quòd eius sit fons & origo.

10 *Deus canticum nouum*, nouæ materiæ & argumentis propter nouam salutem & liberationem, vel excellensi

Deca

A Decachordo decem chordis constante, vt suprà *a*. Aliqui tamen putant esse instrumentum separatum à Psalterio, vt sit Asyntheton (Et in) decachordo. a *Psal.32.v.2. & 91.v.4.*

11 *De gladio maligno*, noxio, vt Saulis, vt Goliath. Annectitur præcedentibus in Psalterio Romano, vt & in Hebraico הפרצה את דוד עבדו מחרב רעה *haposeh eth Dauid habdo mehereb raha*, id est *qui redemisti Dauid seruum tuum de gladio maligno*, id est, Goliæ, vt putat Chaldæus, & suffragantur Sept. in superiore inscriptione. Alij, de potentia Satanæ. Tu, in genere, hostium omnium meorum, *Eripe me, & erue me*, vt iam versus incipiat. In vocabulis nulla est diuersitas, sed in sola distinctione: quod non raro occurrit, vt finis præcedentis versus, iuxta Masoretas referatur ad caput sequentis.

13 *Quorum filij sicut nouellæ plantationes.* Mirum est recentiores omnes carpendi voluptate ita fuisse cœcatos, vt non viderint Sept. non modò non discessisse à litera Hebraica, verùm etiam eam multò illustriorem, & clariorem reddidisse *ἀίμονι*, contextus murãdo in propriã & simplicem narrationem: nec intellexerint Mimeses in hac lingua fieri per Eclipsin לאמור *leemor*, vt iam sæpiùs hoc opere obseruauimus. Quamquam & citra Eclipsin proximè præcessit. *Quorum os locutũ est vanitatem, & dextera eorũ, dextera iniquitatis.* Quin & dudũ, nempè à vers. 9. hãc Mimesin voluerat Dauid subiicere, dũ hæc eadẽ verba intercalaret: sed abreptus cogitationis vbertate coactus est differre, deindéque per Epanalepsin repetere: *Quorum, inquam, os locutum est vanitatem.* Et quamnam vanitatem? nempè verba impiorum sese de fœlicitate sua temporaria effusè iactantium, quo quid dici possit vanius, cùm istorum ouatio sit fluxissima, & professio fallacissima! *Quod*, inquiunt, *Filij nostri sint pulcherrimi, elegantissimæ filiæ, oues fœcundissimæ*, & cætera vsq; ad vltimã Psalmi clausulam sub prima persona. Quòd alia nõ possit esse sententia in Hebræo, quàm Mimeseos, ac proponantur verba impiorum prosperis rebus suis gloriantiũ, apparet. Primùm, quia præcẽtũ proximè: *Quorũ os locutum est vanitatem, & dextera eorum, dextera iniquitatis.* Secundò, quoniã mox subiungitur particula continuatiua אשר *asher*, *Quòd*. Tertiò, quia loquendi formula vltimi versus aperte est vox iusti cõtradicẽtis superiori sententiæ. *Beatus populus, cui hæc sunt*, imò verò: *beatus* *Defenditur editio vulgata.*

populus, cuius Dominus Deus eius. Quartò, quoniam Rabbini fatentur apud R. Selomonem hæc ad literam, numquam piis contigisse, nisi sub Ezechia Rege, cùm tamen Dauid hîc loquatur de suo tẽpore. Quintò, quia sensus recentiorũ est pinguis & Epicureus, saltẽ magis carnalis, quàm Euãgelicus, eos esse fœlices, qui affluant omni bonorũ genere. De iis præsertim, quæ hic sollicitè enumerantur. Nam in iis Scriptura non solet beatitudinem collocare, sed in paupertate, patientia, crucibus, persecutionibus *a*: & sextò, quia neuter sensus, quem afferunt, cohæret vel linguæ, vel præcedentibus. Hic quidem, *Vt (sint) filij nostri sicut nouellæ plantationes, filiæ nostræ circumornatæ, vt templum promptuaria nostra, &c.* non cohæret linguæ. Numquam enim reperias אשר *asher. Quòd*, positum pro למען *lemahan, Vt*, sine verbo futuri temporis expresso, cùm hîc dumtaxat decurrant participia. Quin & ratissimè sumitur pro *Vt*. Istud verò, *Quòd*, siue *Quoniam filij nostri (sunt) sicut nouellæ plantationes, filiæ, &c.* non cohæret præcedentibus. Inepta enim est ratio & ridicula: *Erue me de manibus alienorũ, quoniã liberi nostri sunt pulchri, & cæteris omnibus externis bonis abundamus.* Aliena etiam à more Sanctorum, qui solent dicere: *Erue me, quia in te speraui, quia mandata tua custodiui, quia ad te clamo*, illisque humilia, ad internam hominis conditionem, & statum pertinentia. Rectè ergo nostri Interpretes, vt ambiguitatem tollerent, ac docerent de temporaria prosperitate impiorum, non autem iustorum, hęc debere intelligi, hæc omnia vsque ad extremam Psalmi clausulam verterunt per tertiam personam, quæ in Hebræo μεμερισμένως enunciabantur in prima. Hæc aduersùm sciolos, qui meliorum & sanctiorum fastidio, contrà, hîc omnia ad personam iustorũ referunt, eo quòd in fonte, vt dixi, per primam: *Filij nostri, filiæ nostræ, oues nostræ, &c.* enunciari videantur. *Quorum filij.* Ad verbum, אשר בנינו כנטעים מגדלים *asher banenu chintihim megudalim. Quòd filij nostri, sicut plantulæ crescentes.* Vbi *Quòd* particula continuatiua, ὅτι, vbi iam dictum est, non causalis, vt aliqui recentiorum, non finalis, vt alij.

a Matth. 5. v. 3. 4. 6. & seq.

14 *Filiæ eorum compositæ*, eleganter decoratæ. Ad verbũ, מחטבות חבנית *chabenith mehutaboth*. i. Vt anguli inciſi, siue dolati, id est, affabrè cõpositi, & constructi. In angulis præcipua est structura, vt nullus sequatur hiatus vel

vel deformitas proportionis & coniunctionis. *Vt similitudo* חבנית *thabenith*, vt exemplar, propriè Gall. *Cõme le patron ou pourtraict d'vn Temple, ou Palais.* Nam היכל *Hecal*, & Templũ & Palatium significat. Describit autẽ venustissimè omnes prosperitates, & cõmoda vitæ, quæ quis optare possit. Primò, numerosam & elegantẽ sobolem. Secundò, rerũ domesticarũ copiã. Tertiò, pecorum multitudinẽ & fœcunditatẽ. Quartò, domũ & vrbes munitas ab irruptione & hostilitate. Quintò, incolumitatẽ.

15 *Promptuaria eorum plena*, penuaria, conclauia. Anguli propriè, quoniam penuaria solent collocari in angulis ædium. *Eructantia*, redundãtia effusè ex hoc prõptuario in illud promptuariũ, ex vno in alterum effluentia. Nimis plenæ sunt eorũ cellæ, adeò vt extrà effundant largissimè. Pictura magnæ affluentiæ. *Ex hoc in illud.* Ad verbum, מזן אל זן *mizan el zan, de victu in victum*, de annona in annonam: vt habeant scilicèt veteres pronẽtus, superuenientibus nouis. R. Ionã, de specie in speciẽ. Aliquis putauerit Sept. legisse מזר *Mizzó*, nõ מזן *Mizzã*. Sed nihil est op^{s}, cũ vt sæpiùs docui, se dũtaxat sentẽtiæ alligauerint. *Ex hoc in illud.* i. ex hac parte in illã, vndique redundant & diffluunt. Alij, suppeditant vnũ post aliud.

16 *Oues eorum fœtosæ*, fœcundæ, multiparæ מאלפות *maaliphoth* i. *Millecuplantes* propriè, mille fœtus pariẽtes & gignentes. Sic *abundantes*, multiplicãtes partũ, decies millecuplantes ad verbum, מרבבות *merubachot*, siue myriadificãtes, parientes per myriadas. Gall. *Par milleines & millions.* Alludit autem ad Scythas (de quorum genere sunt Turcæ) & Arabes Saracenorũ patres, qui sunt Nomades, ac viuũt ex pecore, Vnde & in Nomadibus semper habiti sunt à Geographis. *In egressibus suis*, in viis, in viarum exitibus, in vicis eorum, quando egrediuntur, ac eunt foras. *Suis*, pro eorũ Græcè ἐξόδοις αὐτῶν, Hebraïcè בחצותינו *behutsothenu, in vicis nostris*, vel *compitis*, per vicos & compita impiorum decies millecuplos fœtus pariunt. Adeò sunt fœcundæ, vt etiam per vicos millecuplis fœtibus augeantur. Quo sensu pro compito Sept. vsi fuerunt suprà vocabulo ἐξόδου, vbi noster, *in exitu super summũ a.* Eò recurre ob vtriusque loci Hebraismum Paucis cognitũ. *Crassa*, pingues, benè habitę מסבלים *mesubbalim*, propriè oneratæ, onustæ (pinguedine & carne) obesæ, Alij, fortes, oneris ferentes. Vtrũque Kimhi

a Psa. 73. v. 7.

17 *Non est ruina macerиæ*, rima פרץ *peretz*, ruptura propriè, per quam externi possint introire, & irrumpere, eósque sibi subigere: Gallicè, *Breche*. Sepibus omnia cinguntur, nullâque incursione violantur. Alij non de hostili irruptione, sed domestica fœlicitate. Eorum omnia sunt sarta tecta, probè instructa ac munita, fruuntur altissima pace, à nullis interturbantur. *Transitus*, trâsmigratio in captiuitatem, excursio hostium, abactus pecorum ipsorum, q.d. Securè agunt, non lacessuntur ab hostibus, non veniunt in alterius potestatem & seruitutem, non perrumpuntur ipsorum mœnia. Ita Kimhi, nisi quòd putat יוצאת *iotseth* esse participium cum Eclipsi, *Neque transiens*, siue *exiens* sup. omnia. Simpliciùs vt participium degeneret in nomen, vt sæpè alias. Non est egressio, quod aliqui postea de abortu explicant. Nihil apud eos perditur abortu, vel alio casu. Alij de exilio, in summa pace & securitate viuunt, nec trahuntur extra patriam, vel ciuitatem *Clamor*, eiulatio, vlulatus, querimonia, siue ob morbum, siue ob hostium irruptionem, siue ob res alias aduersas. In compitis eorum non audiuntur lamenta, vel iurgia.

18 *Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt.* Eleganter explicant Hebraismum, in quo erat Epanorthosis, & verba Psaltis, vel piorum contradicentium impiorum opinioni, & propositionibus. אשרי העם שככה לו אשרי העם ש יהוה אלהין *aschere haham schechacha lo aschere haham sce Adonai Elohan. Beatus populus cui sic est*, imò verò: *Beatus populus, cuius Dominus Deus eius est.* Nam & his abundant, vel si carent non admodùm desiderant, in ipsius prouidentia conquiescentes, & mentis consolationibus. Vulgò tales habentur, ac prædicantur fœlices & beati: sed verè beati sunt, qui etiam in egestate atque calamitate Deũ norunt, colunt, & amant, q.d. Beatum impij dixerunt populum, cum quo sic agitur, metientes fœlicitatem cum Epicureis, rerum æternarum affluentia, & voluptate. Atqui longissimè falluntur. Nam beatitudo sita est in Dei cultu, nouitia, veneratione, vt alibi *a: Mihi adhærere Deo bonum est*, & *b: Beatus vir qui timet Dominum, &c.* siue ista copiosè adsint, aut mediocriter, siue etiam omninò desint. Vt *vita carnis*, ait Augustinus *c, anima est: ita beata vita hominis Deus.* Miser igitur populus, qui ab eo est alienatus,

Beatitudo in quo consistat.
a *Ps.72.v.28.*
b *Ps.111.v.1.*
c *libro 19. de Ciuit.cap. 26.*

Quamuis

Quamuis enim Deus veteri populo, atque adeò nouo *a*, promiserit bonorum copiam & affluentiam, si ipsi pareret, contráque, morbos, famem, bellum, paupertatem, vrbium, & agrorum vastationes, si rebellaret, sui testamenti violati pœnas repetens: tamen hoc non proposuerat prò certissimo, & immutabili beneuolentiæ suæ signo, multò minùs pro beatitudine: Sed nec hîc distinguẽdum inter Iudaicum populum & Christianum. Primùm, quoniam Psalmi æqualiter omnibus editi sunt, ac eorum doctrina magis est Euangelica, quàm Mosaica. Deinde, quoniam differentia in eo dumtaxat consistit, quantùm ad bona, quòd Euangelium polliceatur æterna, & spiritualia primò & per se: temporalia autem secundariò, & quadam consecutione: lex autem primò tẽporaria, deinde æterna.

a 1.Tim.4.v. 8.Matth.6.v. 33.34.

ARGVMENTVM.

Deum extollit vt Regem, vt bonum, misericordem, omnia gubernantem, conseruantem, hominibus ingentia beneficia conferentem.

1 Laudatio ipsi Dauid. CXLIIII. Heb. 145.

EXaltâbo te Deus, meus Rex, & benedîcam nómini tuo in sæculum: & in sæculum sæculi.

2 Per singulos dies benedícam tibi: & laudâbo nomen tuum in sæculum, & in sæculum sæculi.

3 Magnus Dóminus, & laudâbilis nimis: & magnitûdinis eius non est finis.

4 Generâtio, & generátio laudâbit ópera tua: & poténtiam tuam pronunciâbunt.

5 Magnificéntiam glóriæ sanctitâtis tuæ loquêntur: & mirabília tua narrâbunt.

6 Et virtûtem terribilium tuórum dicent: & magnitûdinem tuam narrâbunt.

7 Memóriam abundántiæ ſuauitâtis tuæ eructâbunt:& iuſtitia tua exultâbunt. A

8 Miſerâtor,& miſéricors Dóminus:pátiens, & multùm miſéricors.

9 Suâuis Dóminus vniuérſis:& miſeratiônes eius ſuper ómnia ôpera eius.

10 Confiteântur tibi Dómine ómnia ópera tua:& ſancti tui benedîcant tibi.

11 Glóriam regni tui dicent: & poténtiam B tuam loquêntur.

12 Vt notam faciant filiis hóminum poténtiam tuam : & glóriam magnificéntiæ regni tui.

13 Regnum tuum regnum ómnium ſæculôrum : & dominátio tua in omni generatióne & generatióne.

14 Fidêlis Dóminus in ómnibus verbis ſuis: C & ſanctus in ómnibus opéribus ſuis.

15 Allevat Dóminus omnes, qui córruunt: & êrigit omnes eliſos.

16 Oculi ómnium in te ſperant Dómine:& tu das eſcam illôrum in témpore opportûno.

17 Aperis tu manum tuam : & imples omne ánimal benedictióne.

18 Iuſtus Dóminus in ómnibus viis ſuis: & p ſanctus in ómnibus opéribus ſuis.

19 Propè eſt Dóminus ómnibus inuocántibus eum : ómnibus inuocántibus eum in veritâte.

20 Voluntâtem timéntium ſe faciet, & deprecationem eórum exaúdiet : & ſaluos faciet eos.

21 Cuſtôdit Dóminus omnes diligêntes ſe: & omnes peccatores diſpêrdet.

22 Lau

A 22 Laudatiónẽ Dómini loquêtur os meum: & benedicat omnis caro nómini ſancto eius in ſæculum:& in ſæculum ſæculi.

---

1 *Exaltabo te Deus* Conſtat artificio Alphabetico, vt 33.ob argumenti dignitatem,niſi quod à litera Nun in fonte nullus verſus inchoet,de quo infrà *a Rex*.ſolet eſſe epitheton Chriſti, ſiue ſecundæ perſonæ diuinitatis, *In ſæculum ſæculi*,id eſt,in illo ſæculo,quo,habitu huius ſæculi exempto,iam in ſæculum ſæculi æternitatis ſucceſſione renouabor.Hilarius. a *Verſ.14.Rex Chriſti epitheton.* B

2 *Et laudabo nomen tuum in ſæculum*, in omne vitæ præſentis tempus.*Et in ſæculum ſæculi*, in omnem æternitatem,vt ſuprà *b*. In omne ſequentis vitæ æuum. Quare priore loco eſt שלם *holam*,poſteriore עד *hed*,ſæculum,quod eſt vltra tempus præſentis mundi. b *Verſ.1.*

3 *Magnus Dominus & laudabilis nimis*, ob incomprehenſibilem eius eſſentiam, potentiam & mira opera. *Laudabilis*, laudatus,vel laudandus valdè. *Finis*, חקר *heker*, inueſtigatio propriè.Eius magnitudo eſt imperueſtigabilis & inexplicabilis. Infinita, loco & ratione Auguſtinus. C

4 *Generatio & generatio*, ſingulæ generationes & ætates. Hinc Hebraicè דור לדור ישבר מעשיך *dor ledor ieſchachar mehaſchecha*, *ætas ætati laudabit opera tua*:ſcilicèt creationis, redemptionis, gratiæ & gloriæ. Vna alteri laudando prædicabit, ſicque cunctis ſæculis laudabuntur opera tua. Aliquibus *Generatio* veteris teſtamenti,& *generatio* noui.

D 5 *Magnificentiam gloriæ ſanctitatis tuæ loquentur*,maieſtatem. Magnificentiſſimam gloriam ſanctitatis tuæ, vel glorioſiſſimam maieſtatem tuæ ſanctitatis. Huiuſmodi enim ſubſtantiua ſic debent reſolui per adiectiua ſuperlationis,vt *filius perditionis c*,filius perditiſſimus. *Mirabilia tua*,mira tua facta. Hebraicè דבר *dibre*, *verba*, ſiue res mirabilium tuorum,res tuas mirabiles.Nimis anguſtè de beneficiis Iſraeli exhibitis in exitu de Aegypto. Euthymius. c *Ioã.17.v.12*

6 *Virtutem terribilium tuorum dicent*, potentiam,fortitudinem tuorum mirificorum operũ, quæ hominibus meritò terrorem incutiant & ſtuporem *Terribilium*, re-

rum tuarum admirandarum. At Euthymius & Augustinus arctant ad supplicia impiorum, & cætera, quæ facta sunt in terrorem, vt mersio Ægyptiorum, per quæ improbis est terribilis, vt electis amabilis, & benignus. A

a *Vers.5.* 7 *Memoriam abũdantiæ suauitatis tuæ eructabunt*, abundantis & copiosæ tuæ bonitatis memoriam *eructabunt*, & copiosè loquentur, vt suprà *a*. Nam suauitas hîc significat bonitatem, benignitatem. Græcè χρηστότητος. ad Verbum. זכר רב טובך *Zachor rabthobech. Memoriam multæ bonitatis tuæ.* Est enim hysterologia ex Abben Ezra *b*. pro, Memoriam bonitatis tuæ multæ. *Iustitia tua*, de B

b *Exod.35.* tua iustitia, propter tuam iustitiam, quòd à te fuerint iustificati. Ablatiuus causę. Vnde Heb. צדקתכ ירננר *tsidkathecha yeranenu*, *iustitiam tuam iubilabunt* siue *decantabunt*. De ea intelligunt, qua nos gratis iustificat per Christum. Alij, qua bonis benefacit, malis malè, vnicuique pro meritis tribuens.

8 *Miserator & misericors Dominus.* Hi duo versus possint esse vocatiui casus, ô miserator, &c. etiã si in terna persona dicatur *eius*, non *tuæ*. Nam is est vsus linguæ: vt suprà *c*: *Magnificans salutes regis eius*, ô qui magnificas salu- C

c *Psalm.17. v.55.* tes regis tui. *Patiens*, ad iram tardus. ארך אפים *Herech appaim*, longus furore, longanimis, qua proprietate ad

d *Rom.2.v.4.* pœnitentiam inuitat *d*, de hoc versu sumpto è proprie-

e *Exod.34. v: 6.* tatibus Dei e vide f supra.

f *Psal.102. v. 9.* 9 *Suauis Dominus vniuersis* bonus, benignus, vt Græcè χρηστὸς Hebraicè טוב *tob* Beneficus est omnibus, adeo vt eius beneficentia, in damnatos etiam extendatur. *Super*, in omnia opera sua miserationes eius sũt, ad vniuersa sua opera misericordia eius pertingit, erga omnia misericordiam suam exercet. Vt & supplicium Gehen- D

Misericordiæ Dei excellentia. næ moderatius sit ac mitius: quàm scelerum nostrorum atrocitas mereatur. Vt potè quia Deus vindex iustam pœnam misericordia & lenitate temperare solet. Na-

g *Orat.40.* zianzenus & Nicetas *g*. Vulgò Præp. *Super* comparationem declarat. Miserationes eius sunt maiores cunctis

h *Iacob.2.v. 13.* ipsius operibus: vt ait D Iacobus *h*. *Superexaltat misericordia iudicium*, quantùm ad effectus videlicèt, non proprietatem & naturam, secundùm quam omnes diuinæ attributiones sunt æqualiter magnæ. Hinc R Selomo

i *Exod.34.* *i*. *Maior est proprietas bonitatis Dei, quam vltionis, proportione mitis ad quingenta. In bonitatis enim proprietate ferè con-*

serua A *nat benignitatem in millia. In iustitiæ autem qualitate visitat peccata in quartam generationem. Deinde inter tredecim Dei proprietates, siue notas proprias, plures, & penè omnes attingũt diuinæ misericordiæ effecta.* Hilarius refert ad vtilitatem & fructum. *Quòd potens est* (ait) *naturæ suæ virtus est, quòd autem misericors, salutis nostræ profectus est. Itaque præstat cæteris omnibus misericordia.* q.d Miserationes sunt vtiliores cunctis eius operibus ac factis. *Misericordia & iudicium & alia Dei attributa quoad naturã æqualia sunt, non quoad effectus.*

10 *Confiteantur tibi Domine omnia opera tua*: laudent te palàm & publicè, hæc tua beneficia agnoscant & celebrent omnes creaturæ, quæ tua virtute & operatione subsistunt, maximè verò *Sancti tui*, id est, fideles. Quare *opera tua*, Nominatiui casus, nõ Accus. per prosopopœiã. Fõs etiam fert accusatiuum casum יודוך יהוה כל מעשיך *Ioducha Adonai col mahasucha*, hoc sensu, *opera actionésque tuas confiteantur tibi* (homines) id est, apud te laudent. Quod secuti sunt Græci ἐξομολογησάσθωσαν σοὶ κύριε πάντα τὰ ἔργα σου. Alioqui enim fuisset vertendum ἐξομολογησάτω.

11 *Gloria regni tui*, Ecclesiæ, præcipuè triumphantis & cœlestis. De militante præcipuè Augustinus *Dicent*, quã potenter & mirabiliter quæque facias & disponas in regno tuo creando & conseruando. C

12 *Vt notam faciant filiis hominum potentiam.* Ad Euangeliũ aliqui restringunt, quod virtus, siue potentia Dei ad salutem omni credenti dicitur *a*. *Magnificentiæ*, gloriam magnificã, vel glorioſam maiestatem, vt suprà *b*. a *Ro.1.v.16.* b *Vers.5.*

13 *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum*, potestas tua regia, æterna est, nullis sæculis comprehensa, nec principio, nec fini obnoxia. Sic Cyrillus *c*. Et sanè mox se explicat, regnum *dominationem* vocans, id est, actum, potentiam, vim dominandi, in hoc mundo. Vt hoc intelligatur de regno huius sæculi. Cùm enim alij Reges quotidiè moriantur & pereant: Deus perpetuò permanet, & regit hunc mundum, eósque euertit, labefactat &c. Nisi malis de regno sæculi venturi quod est incorruptum & immarcescibile. Alij de Ecclesia, quæ regnum Dei, & regnum Christi sæpe dicitur, ac æterna est ex parte finis. c *In Thesau.*

14 *Fidelis Dominus in omnibus vijs suis.* Quia desiderabatur נאמן *naan*, in Hebræo, interseruerunt versum similem decimo octauo, Mutato צדיק *tsadith*, *iustus*, in נאמן *Neeman*, *fidelis*, & *vijs* in *verbis*, vt Psalmus esset integer

ac constaret suis numeris, quo modo se gesserant sup.a A

a *Psalm. 36. vers.31.* Ex quo aliquis putaret codices Hebraicos esse mancos. Cùm enim alij versus sequantur ordinem literarū, hic נ *Nun* planè trāsilitur. Scio R.Selomonem & Thalmudicos recurrere ad rationem & mysteriū, prætermissum videlicèt acrosticon נ *Nun*, quòd per illam literam expressa fuisset extrema filiorum Israel euersio, quando scriptum(Amos 5.v.2.) נפלה *Naphela,corruit,& non adijciet,vt resurgat virgo Israel* (id est, decem tribus:) itaque Psalten inuertisse potiùs benè ominandi causa, ac per Spiritum S.subiecisse, *Alleuat Dominus omnes qui corruunt* (נופלים *Nophelim,*) Verū illa ratio mihi non satisfacit,quare & Kimhi se nescire causam confiteri mauult. Si locus sit aliquis coniecturæ,mallē Psaltem concepto diuinitus reprobationis Iudæorum mysterio, & agnitis de ea oraculis, voluisse quidem canere, quod hoc versu exprimitur, Deum fidelem quidem esse in suis verbis, atque prædictis,at perturbatum prętercurrisse,quoniam vellem (inquit) ne hæc fidelitas & constantia haberet locum, & vim in mei populi reiectione, pro quo *vel optem ego ipse anathema à Deo, qui sunt cognati mei secundùm carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum,& gloria, & testamenta, & legislatio, & obsequium, & promissa, & Patres, è quibus erit Christus secundùm carnem,* b *Ad Rom.9. vers.3.4.5.* *Super omnia Deus benedictus in secula*, cum Apostolo *b*. Atque ita Septuaginta versum putauerim prophetice restituisse, vt pleraque alia, de quibus proinde rectè c *2.Præfat. in lib.Paral.* Hieronymus *c* : *Septuaginta addiderunt aliqua, vel ob decoris gratiam, vel ob spiritus sancti auctoritatem.* Nam sic confirmatur Thalmudicorum contemplatio, simul & stabilitur nostrorum interpretum prophetica facultas, qui rursum per traditionē habere potuerūt Psaltis acrostichin hoc verborū contextu esse perficiendam. *Fidelis* verus,certus,fidus,firmus.*Verbis*,promissis,comminationibus,prædictis.*Sanctus*,irreprehensibilis,inculpatus.

16 *Alleuat Dominus omnes,* סמך *somech*,sustentat propriè,fulsit. *Elisos* חבפופים *hachephuphim* incuruatos propriè. Sic appellant miseros & afflictos. In genere de spiritualibus & corporalibus morbis, quos omnes tollit. Nam iustificat peccatores, ægros sanat, oppressos subleuat &c.Præstantem regem describit.

16 *Oculi omnium in te sperant Domine*, Etiam victum suppe

A suppeditat hic rex. *Omnium.* neutri generis. Nam non solū hominibus alimēta ministrat, sed & animātibus *a*. a *Ps.*103.*ver.* 27. 28. *&* 146.*v.*9.

17 *Aperis tu manum tuam.*Magnificentia regem decet. Aperire manum,est donare copiosè, & largiri liberaliter,aperta manu tribuere.Quin & illa phrasis præbendi facilitatem declarat. *Benedictione*,ad verbum רצון *ratson* beneplacito,bona voluntate.Beneuolè & vltrò omnia viuentia satias.Kimhi,iuxta cuiusque beneplacitum & voluntatem, prout vnumquodque eorum vult, & expetit, pabulum eis præbes. Tum vertendum erit B משביע לכל רצון *vmaschbiah lecal hai ratson. Impples vel satias omni viuenti voluntatem*, desiderium omnis viuentis.Alij,benignitate,beneficis muneribus.

18 *Iustus Dominus in omnibus*,iustè se gerit in cunctis suis actionibus,pro cuiusque meritis. *Vis*,in omni rerū dispensatione, etiam cùm vexat. Augustinus. *Sanctus* חסיד *Hasid*,pius,misericors,benignus.Non tātùm est iustus,sed & misericors atque beneficus.Aliis non rectè iustus & sanctus pro eodem.

19 *Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum.* A thesi ad hypothesin. Nam superiora omnibus tam fidelibus, quàm infidelibus erant communia,sequentia fidelium propria.Eis est propinquus ad exaudiendas eorum preces.*In veritate*,seriò: ex cordis affectu, ex animo, fideliter & firmiter.Kimhi,citra fucū, corde recto vt cor ori respondeat & consonet, sine hypocrisi, Chrysostomus rectè ac vti decet.Augustinus in fide promissionum, vel in Christo, qui est veritas. Eius enim nomine cuncta C imperantur *b*. Recentiores vertunt,*In fide* ad commendandam historicam suam fidem exutā charitate & pœnitentia.Atqui אמת *Emeth,veritas*, non tam latè patet,quàm אמונה *Emuna veritas*,& *fides*,Deinde Christus *c*,sic loquitur, *Adorabunt in spiritu & veritate.* b *Iosu.*16.*ver.* 23.24. *Marc.* 11.*v.*24. c *Ioan.* 4.*c.v.* 23.

20 *Voluntatem timentium se faciet,* רצון *retson* beneplacitum, propriè *Deprecationem*, ad verbum שועתם *schauhatham* clamorem.

21 *Custodit Dominus omnes diligentes se.* Custodit in omni periculo & afflictione. Elegans antithesis sumpta à Mose,vbi agit *d*, de promissionibus & comminationibus legis. d *Leu.*26.*v.*3. 4.5. *&* *Deut.* 28.*v.*4.5.6.

22 *Et benedicat omnis caro*,omnes homines.Alij omnes animantes, vt alibi in Scriptura *e*. Aliis, vt Euthymio, omnes fideles. e *Ge.*7. *v.* 21.

ARGV

ARGVMENTVM.

Non hominibus, non principibus, sed Dei fidendum ac talem esse beatum.

Halelu-jah, Aggæi Zachariæ. CXLV. Hebr. 146.

LAuda ánima mea Dóminum, laudâbo Dóminum in vita mea: psallam Deo meo, quámdiu fúero.

3 Nolîte confídere in princípibus: nec in fíliis hóminum: in quibus non est salus.

4 Exîbit spíritus eius, & reuêrtetur in terram suam: in illa die perîbunt omnes cogitatiónes eórum.

5 Beátus, cuius Deus Iacob, adiûtor eius, spes eius in Dómino Deo ipsíus: qui fecit cœlum & terram, mare & ómnia, quæ in eis sunt.

6 Qui custôdit veritátem in sæculum, facit iudîcium iniuríam patiéntibus: dat escam esuriéntibus.

7 Dóminus soluit compedîtos: Dóminus illúminat cæcos.

8 Dóminus érigit elísos: Dóminus diligit iustos.

9 Dóminus custodit áduenas, pupillum, & viduam susc ípiet: & vias peccatórum dispêrdet.

10 Regnâbit Dóminus in sæcula, Deus tuus Sion: in generatione & generationem.

1 *Halelu-iah* Iam vnica est vox ab hoc Psalmo vsque ad finem Psalterij, quibus locis occurrit in principio huius & sequentis. Reliquis verò, nempe 147. 148. 149. 150. in fine æquè ac principio Græci scribunt ἀλληγουϊὰ sine aspiratione principij & finis & cum triplici λ. Hebræi contrà cum aspiratione vtriusque extremi, & duplici lamed הַלְלוּ יָהּ *Halelu-iah*, dictione integra, siue e duobus integris composita הַלְלוּ *Hallelu*, quod imperatiuum est piel orbatum daghes propter literæ geminationē, item quòd è litteris seruatis eximi daghes soleat, & יָהּ *Iah* quod vnum est è decē Dei nominibus per Apocopen Tetragrāmati יהוה *Iehué*. Quare & desinit in ה *he* affectum Mappic, ne quiescat, sed proferatur more h, Latini in interiectionibus Proh, Ah. De significatu recurre suprà *a. Aggæus & Zacharias*, non habentur in fonte, sed in multis exēplaribus Græcis & Hilario, quòd huius Psalmi argumentum & materiam vrserint & illustrarint, non quòd carmen condiderint.

2 *Lauda anima mea Dominum.* Hic versus secundùm Masoretas scinditur in duos. Nam *laudabo* illis est secundi initium.

3 *Nolite confidere*, certò sperare, certò fidere, neglecto Deo *b. In principibus* בִּנְדִיבִים *bindibim* i. In beneficiis propriè & voluntariis. Vide quæ diximus suprà *c.* Nonnulli נְדִיבִים *Nedibim* principes putant dictos, quòd suo viuant arbitrio, sicque facilè euadant Tyrannos. *In quibus*, in quorum potestate. *Salus* salutatio, vel prosperitas, Salutis nomen etiam Latinè latissimè patet ad omnes res prosperas. Alij, potestas & facultas saluandi. Nolite hominibus confidere quorum non est saluare, qui ne se quidem, nedum alios seruare bearéve possunt. Sic suprà *d. Dominus est salus*, id est saluare, salutem præstare.

4 *Exibit spiritus eius*, efflabit, migrabit è corpore anima principis. Theodoritus. *Spiritus*, flatus, spiratio, anhelitus: vel anima. Vt cū latinè dicimus *efflare animam*, dum aër neque attrahitur siue inspiratur, neque effunditur, siue expiratur. Exeundi autem verbo vtitur, quòd illa sit separabilis, ac per se post separationem consistat, nec cum corpore, vel intra corpus extinguatur. *Reuertetur*, homo scilicèt, idque secundùm corpus. Nam non refertur ad spiritum, quasi significetur spiritus siue animus humanus extingui vnà cum corpore, & in terram dissipari. Vnde Hebraicè יָשׁוּב *iashub* est masculini generis,

a *Psal.104.*

b *Ier.17.v.1.*

c *Ps.117 v.9.*

d *Psal.3.v.9.*

Generis, cùm רוח *ruah Spiritus*, sit fœminini. *In terram suam*, in humum suã. Hinc Hebraicè est אדמה *Adama*, è qua primus homo dicitur sumptus, Adámque nominatus *a*. Eò enim alludit. *Cogitationes*, consilia, conatus, studia omnia euanescent, & fient irrita. A

a Gen. 3. 7. 19

6 *Beatus cuius Deus Iacob adiutor eius.* Cur sperandum sit in Deo assignatur multiplex ratio vsque ad Psalmi finem: à potentia, veritate, siue promissionum certa præstatione, iustitia, beneficentia, commiseratione, defensione, regni perpetuitate. *Spes eius*, cuius spes est in Domino.

6 *Qui custodit veritatem*, qui fidem seruat in promissis. *In sæculum*, in æuum, in æternitatem, semper. Opponit enim sæculum exitui spiritus *b*. Sic infrà *c* *Facit iudicium*, reddit ius violentia & iniuria affectis, vindicat violatos. B

b Vers. 4.
c Vers. 10.

7 *Dominus soluit compeditos*, vinctos, in carcerem coniectos. *Cæcos*, cæcatos infirmitate, & vi morbi. Cæcis oculos aperit, & visum tribuit. Nam Hebraicè פקח *pakah*. i. *Aperit*, pro illuminat. Hos autem delegit præ cæteris ægris, vt Deum doceret curare morbos desperatos. Vel *Cæcos*, præ magnitudine calamitatum. Calamitas enim comparatur tenebris, vt salus luci. Vtrumque Hebræi, partim spiritualiter, partim temporaliter: Aliqui de illustratione mentis, & conuersione voluntatis, vt *illuminare* sit sapientes facere. C

8 *Dominus erigit elisos*, curuatos, collapsos. Lege superiorem Psalmum *d*. Quod corporaliter quidem, sed spiritualiter potissimùm debet exponi, vt & præcedentia.

d Vers. 15.

9 *Pupillum & viduam suscipiet*, adiuuabit, defendet: in numerum peculiarium amicorum accensebit. Chrysostomus. Hebraicè יעודד *iehoded*. i. Subleuabit proprie, id est, subleuare & sustinere solet. Futur. pro Præt. ritu linguæ in rebus solitis. Sic mox *disperdet*, & ad verbum יעות *iehauueth*. id est, peruertet, euertere solet. *Vias*, consilia & actiones. D

10 *Regnauit Dominus in sæcula*, in æternitate vt suprà *a*. *In generatione & generationem.* In perpetuas ætates, & sæcula regnabit, & suo in regno se iustè geret.

a Vers. 6.

ARGV

ARGVMENTVM.

Laudandum Deum ex ipsius in populum suum prouidentia: & aliis operibus. Est propheticus de Ecclesiæ collectione.

1. Halelu-jah. CXLVI. Heb. 147.

LAudâte Dóminum, quóniam bonus est psalmus Deo nostro: sit iucúnda, decoráque laudátio.

2 Ædificans Ierúsalem Dóminus: dispersiónes Israelis congregabit.

3 Qui sanat contritos corde: & álligat contritiónes eorum.

4 Qui númerat multitúdinem stellárum, & omnibus eis nómina vocat.

5 Magnus Dóminus noster & magna virtus eius: & sapiéntiæ eius non est númerus.

6 Suscipiens mansuêtos Dóminus: humílians autem peccatôres vsque ad terram.

7 Præcínite Dómino in confessiône: psállite Deo nostro in cythara.

8 Qui óperit cœlum núbibus: & parat terræ plúuiam.

9 Qui producit in montibus fœnum: & herbam seruitúti hominum.

10 Qui dat iumêntis escam ipsórum: & pullis coruórum inuocántibus eum.

11 Non in fortitúdine equi, voluntátem habébit: nec in tibiis viri beneplácitum erit ei.

12 Beneplacitum est Domino super timêntes eum: & in eis, qui sperant super misericórdia eius.

1 *Bonus*

1 *Bonus est Psalmus Deo nostro*, construendum cum præcedentibus. Ad verbum, כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה *chi tob Zameerá elohenu chi nahim nauá theillá*, id est, *quoniam bonum est psallere Deo nostro, quoniam iucundum, decora laudatio.* Vt idem dicat vtroque membro, id est, quoniam ei placet decora & congrua laus, vel per Asyntheton, quoniam iucundum (&) decora laudatio (est.) Laudate Dominum, quoniam eum canere est bonum, iucundum, decorum, denique, & pulchrum. Sept. intellexerunt deprecanter. Nam vertunt προσεύξεσθε. Quoniam iucundum, decora (sit) laudatio, q.d. tribuatur ei iucunda & læta, item decora, consentanea, congruens laudatio. Tribuite ei laudem, prout decet: hilari mente, iucundè decoréque eum laudate. Vt Latinè Verbum (*sit*) detrahatur, sententia erit Hebræo propior. Laudate Dominum, quia bonus est ei Psalmus, Iocunda decoráque laudatio (ei bona est & grata) *Bonus*, vtilis, & bonorum causa. Theodoritus *Iucunda*, grata, accepta, placens Deo. Alij, suauis & læta exhibeatur laus.

2 *Ædificans Ierusalem Dominus*, Dei propria multa enumerat, quorum causa eum celebrare oporteat. *Ædificans*, qui ædificat. Cadit enim in verbum sequens, tamquam suppositū. *Dispersiones*, Metonymicôs dispersos ex Israel colliget, nec patietur interire Dominus, qui ædificat, Ierusalem *a*. Sic appellat exules, a patria eiectos, è suis sedibus exportatos in captiuitatem Babylonicam, præsertim verò Satanicam. Nempè à via vera salutis aberrantes, filios Dei dispersos *b*, quos Christus in vnam fidem, vnámque sanctam Ecclesiam congregauit, è diuersis vitiis, erroribus, & impietatibus. Temporariam congregationem in Iudæam Rabbini intelligunt, vt & dispersionem ex ea, sub quatuor Monarchiis. Quare nō videt, quî istud interpretemur de Christo nostro, quem constat potiùs Israelem secundùm carnem dispersisse, iuxta suum prædictum *c*. Atqui in huiusmodi promissionibus *Israel*, non intelligitur secundùm carnem prorsùs, sed secundùm spiritum *d*, de filiis Dei *e*, quem scilicèt Israel vidit, complexus est per luctā, audiit, coluit.

3 *Qui sanat contritos corde*, id est, à peccatis absoluit. Metaph. à corpore ad animam, cuius quasi morbus est peccatum. Sic suprà *f*. *Sana animam meam, quia peccauit*

a Es. 11. v. 12.

b Ioā. 11. v. 52

c Luc 21. v. 24

d Rom. 9. v. 7. 8. Gal 4. v. 28.

e Ioā. 11. v. 52

f Ps. 4. vers 5.

A cauit tibi. Et alibi *a*: *Quem exaudiuit Dominus, & sanauit populum.* Vbi proinde noster explicata Metaphora: *Et placatus est populo.* Contritis & mœstis corde, déque peccatis dolentibus Dominus peccata remittit. Quod sequitur ad morbos corporis pertinet. *Allegat.* Metaphora à Chirurgis, qui vt sanent vulnera & rupturas, membra circumligant. Ad verbum, רפוי לשברהם *rmahabasch lehatsebotham*, id est, *Qui pharmaca imponit, & medetur doloribus eorum*, qui alligat illorum vulnera, vt celeriùs sanentur. Cōtritiones dixerunt pro confractionibus, & vulneribus: Metaphoricè etiam fortasse, pro peccatis. Qui remittit peccata, qui curat iniquitatum vulnera oleo suo & vino *b*, qui conscientia sanat *c*.

a 2. Para. 30. vers. 20.

b Luc. 10. v. 34.

c Esa. 61. v. 1. Luc. 4. v. 18.

4 *Qui numerat multitudinem stellarum*, qui distinctè cognoscit, adeò vt possit numerare. Alia Dei proprietas contra eos, qui prouidentiam tantùm agnoscunt in generibus & vniuersis, non in singulis. In numerato habet stellas, quod cæteri non possunt præ innumerabilitate. Vnde Hipparchum rectè perstringit Plinius *d*: *Ausum organis excogitatis eas posteris numerare, & ad normam expangere, singularum loca & magnitudines signando.* Nam numerum, vires, nomina illorum soli Deo exactè nota, vnde illud *e*: *Suspice cœlum, & numera stellas, si potes.* Ptolomæus quidē *f* numerat stellas, quæ faciunt ad propositum Astrologorum, & instrumentorum illius artis, propter notabiliorem cōspectum & influentiam, mille viginti duas, & ad summum 1025. quas & illic describit per magnitudines sex, tam in parte Meridiana & Septemtrionali, quàm in Zodiaco, quas alij contrahunt in 42. imagines, alij in 48. nempè in 12. signa Zodiaci, quæ constituuntur 349. singularibus stellis: in 15. Meridionalium partium figuras vltra ecliptica, quæ è 316. cōficiuntur: denique in 21. imagines Septemtrionis è 360. compositas, quæ in summam redactæ omnes efficiunt. 1025. prætermissis his quinque, quæ nebulosæ appellantur, & aliis nouem, quæ obscuræ. Verùm quid hoc ad illarum infinities centies maiorem numerum, quem proinde Scriptura cum arena maris comparat *g*? Nam verbi gratia in vno Zodiaco sunt innumerabiles, præter eas etiam, quæ præ tenuitate, siue corporis, siue luminis aspectum effugiunt: in reliquis cœli partibus hyeme, nocte serena infinita propemodùm multitudo

c

d lib. 2. c. 26.

e Gen. 22. v. 1. 26. vers. 4. 15. vers. 5.

f 8. Almagesti. Stellarum numeros iuxta Astrologos.

D

Solus Deus perfectè nouit astrorū numerū & vires.

g Hier. 33. v. 22.

Stellas esse innumerabiles ostendit.

apparet, maximè versus Polum Arcticum, quando aër magis purgatus est, quàm æstate, vt etiam videri possint minimæ stellæ in sex differentiis magnitudinum haud notatæ, quòd non semper conspiciantur, sed plerumque propter exiguitatem delitescant. Sic in vno lacteo circulo tam frequentes extant, vt cuiuscumque fuerint molis: non cadant tamen sub oculorum distinctionem, quòd præ crebritate nullam figuram oculis, sed splendorem dumtaxat in se mutuò reflexum, & confusum exhibeant, & totam illam cœli regionem candidam, & quasi lacteam efficiãt. *Eis nomina vocat*, imponit ex ipsarum natura, virtute, & efficacitate, q. d. distinctè & sigillatim pernoscit illas, & illarum naturas, vires, influxus, magnitudinis, vt possit appellare nominatim. Nam qui nomen imponit, vt conuenienter imponat, necesse est

a *Gen. 2. v. 20.* priùs rem ipsam liquidò cognoscat. Sic legimus *a*: *Vocauit Adam nomen animæ viuentis.* Nisi quod in Deo vocare

b *Ro. 4. v. 17.* est, præterea efficere, vt apud Paulum *b*: *Vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt.*

5 *Et magna virtus*, potentia. *Sapientiæ.* תבונתו *tabunatho*, id est, intelligentiæ, eius propriè. *Numerus*, mensura, modus. Est omnipotens, & sapientissimus, & intelligentissimus. Nam non tantùm nouit genera, & species rerum, sed etiam singula, vtut datum omnium numerum superent.

6 *Suscipiens mansuetos Dominus*, adiuuans, מעודד *mehoded*, id est, erigens, subleuans propriè, vt superiore

c *Vers. 9.* Psalmo *c*. *Humilians.* Antithesis prosternens humi, mirificè deprimens. *Vsque ad terram*, extremè & abiectissimè. Hyperbole.

7 *Præcinite Domino in confessione*, cantate cum gratiarum actione, vel laude Domino. Compositum pro simplici. Græcè ἐξάρξατε, *Incipite*, quod sic exponit Theodoritus: *Incipite hymnorum canticum.* Apollinaris, ἀρχέσθωσαν βασιλῆα θεῦ κιλαδήσατε μολπῇ. *Incipientes Regis laudes celeri resonare cantu*, quasi horterur præcentores, vt hymnũ inchoent, quem alij persequantur. Sed fortasse Septuag. ἐξάδετε, *Excantate* verterãt. Excantatur Dominus, quando sanctis carminibus, & præcantionibus ab ira in pec-

d *Os. 2. v. 15. Deut. 31. v. 21.* catorem concepta auellitur. Hebræum ענה *hanà* respõdere propriè, sed pro alternis canere sumitur *d*. Quin etiam interdum de eo enunciatur, qui incipit, aut continuat

tinuat sermonem, nulla præcedente interrogatione. Hinc pro *Dicere* simpliciter *a*.

a *Matth. 11. v. 25. Mar. 11. v. 14.*

8 *Qui operit cœlum nubibus*, obducit, velat, abscondit.

9 *Et herbam seruituti hominum.* Interiectũ ex alio psalmo *b* vt sint alimenta bestiis homini inseruientibus.

b *Psal. 103. v. 14.*

10 *Qui dat iumentis escam ipsorum.* Alimenta dat bestiis terrestribus, & aëriis, exempli gratia, coruis. Volatilia enim omnia intelligit stylo Poëtico. *Pullis coruorum*, destitutis parentum suorum ope. Pulli coruorum, quoniam dum nascuntur, candidi sunt, siue quia implumes, siue quia plumas habent albicantes, negliguntur à matribus & patribus. q. spurij vel degeneres. Clamantibus autem præ fame Deus immittit muscas, quæ eos, sese in fauces insinuando, alant. Ita Rabbini *c*. Corui oderunt pullos suos ingenita crudelitate, sed Deus eos enutrit, dum hiando & crocitando animalcula ex aëre venantur in cibum, Chrysostomus. Sunt qui dicunt eos pasci aura quadam roscida, Euthymius. Alij vermiculis per auram in os eorum immissis, magno prouidentiæ symbolo. Possit etiam referri ad animantis vilitatem. q. d. aues tam tetras, támque viles nutrit, quanto magis vos modicæ fidei *d*? Adde miraculum prouidentiæ esse illustrius, quòd hæ aues sint multi cibi ob natiui caloris vehementiam. Non solùm sunt tetræ, inamœnæ, despectæ, insuaues pipitu, verùm etiam voracissimæ, & carnioræ, & tamen Deus eas pascit, &c. *Inuocantibus eum*, ad eum clamantibus. Suo modo Deum inuocant quasi nutritionem, dum attollunt vocem, & caput in cœlum, vt bestiæ agri *e*.

c *Iob. 38. v. vltimo.*

d *Iob. 38. v. vltimo. Luc. 11. vers. 13.*

e *Ioelis 1. ver. 20.*

11 & 12. *Non in fortitudine equi voluntatem habebit.* In saluandis, & beneficio afficiendis hominibus non attendit ad potentiam equorum, quos habent, non ad cursus celeritatem, qua vigent, non ad cætera externa præsidia, quibus abundant, sed ad interiorem animi pietatem. Deus non iuuat suis viribus confidentes, sed in se sperantes *f*. *In tibiis*, in celeritate vel robore tibiarum. Metaphoricè.

f *Psal. 16. ver. 6. 90. v. 7. & cæt.*

12 *Beneplacitum est Domino super timentes eum.* Per antithesin opponit humanis viribus, & facultatibus, Dei timorem, & in ipsum spem.

ARGVMENTVM.

Pergit Ecclesiam ad Dei laudes hortari, quòd ei abundè prouideat de omnibus cùm temporariis, tum spiritualibus. Hic enim Psalmus superiori in Hebræo annectitur.

Hallelu-jah. CXLVII.

1 Lauda Ierúsalem Dóminum: lauda Deum tuum Sion.

2 Quóniã confortâuit seras portârũ tuarũ: benedîxit fíliis tuis in te.

3 Qui póstuit fines tuos pacem: & ádipe frumênti satiat te.

4 Qui emittit elóquium suum terræ: velóciter currit sermo eius.

5 Qui dat niuem, sicut lanam: nébulam sicut cinerem spargit.

6 Mittit crystállum suam sicut buccêllas: ante fáciem frígoris eius quis sustinêbit?

7 Emîttet verbum suum, & liquefáciet ea: flabit spíritus eius, & fluent aquæ.

8 Qui annúnciat verbum suum Iacob: iustítias & iudícia sua Israel.

9 Non fecit táliter omni natiôni: & iudícia sua non manifestauit eis. Halelujah.

1 *Lauda Hierusalem Dominum.* Hîc dumtaxat numerandi diuersitas, qua à Psalmo nono Hebræi vnitate vna antecedebant Græcos & Latinos, terminatur, dum Masoretæ hunc faciunt superioris appendicem. Masoretas dixi, quoniã in nonnullis Hebræorum codicibus, vt è Kimhi notauimus *a* istorum distinctio negligitur.

a *Psal. 113.*

2 *Quo-*

A 2 *Quoniam confortauit seras portarum tuarum,* roborauit, robustas fecit *seras*, vel ex Hebræo בריחי *berihe*, & Græco τὰς μοχλὰς vectes *portarũ tuarum*, ne possit hostis perrumpere, ac vt tuti, muniti, defensíque sint ciues. Pacem dat Ecclesiæ, defendit, alit, &c. Euthymius allegoricè per portas intelligit Baptismum & fidem: per seras, siue vectes crucem: per filios, Apostolos, quibus Christus benedixit eleuatis manibus *a. Benedixit*, benefecit, vt sint fœlices, & bonis omnibus locupletes beatitudine cumulauit. *In te* בקרבך *bekirbech*, id est, in medio tui, propriè. Intra te prosperauit filios tuos.

a *Luc. vlt. v. 50.*

B 3 *Qui posuit fines tuos pacem,* ne eos quisquam infestet, pace muniuit, pacatos reddidit, ab hostium incursibus victorias tribuens, vel vndique bella arcens. Latinè, qui posuit in finibus tuis pacem, sed per duos accusatiuos maior est linguę emphasis. *Adipe frumẽti* חיטם *hittim*, triticorum propriè pluralis Num. optimis triticis, tritici polline, si pollens sit farina purior, non vt Celso placet, impuriot, tritico optimo & lectissimo, & valdè medulloso: puriore farina: similagine, siue flore tritici. Chrysostomus. Abũdantia & largitate fructuum, Euthymius. Allegoria est de pace conscientiarum, & de pane Eucharistiæ: Adipem appellant quicquid est optimum, & pinguissimum in aliqua re. Hinc adeps terræ, olei, musti, frumenti *b*. Alludit autem ad bonitatem terræ sanctæ, vtpote, quæ flueret lacte & melle, non quidem loci natura, sed Dei benedictione, de cœlo expectans pluuias, quam Dominus Deus semper inuisebat, & oculis suis intuebatur à principio anni vsque ad finem. Vnde postquàm Iudæos euomuit, hodie nihil, aut parum antiquæ fœlicitatis exhibet, vt inde posteris suæ erga antiquos colonos iræ argumentum relinquat.

C

b *Nu. 18. v. 12.*

Terra sancta cur olim ferax nunc sterilis.

D

4 *Qui emittit eloquium suum terræ.* Prosopopœia. Qui alloquitur terram, qui ei mandat, vt & reliquis creaturis: & ipsa eius verbum celerrimè exequitur. Sic infrà *c*. Idque ne temerè & fortuitò, sed Dei prouidentia fieri intelligamus. Allegoricè, mittit eloquiũ suum per Prophetas, &c. velociter current, & prosperabit. *Terræ*, in terram tuam mittit eloquium suum, id est, pluuiam verbo ipsius descendentem *d*, q. d. Eius iussu, & mandato decidit in terram tuam pluuia. *Velociter*, parent ei subitò omnia in tuum vsum, & commoda.

c *Vers. 7. Fœcunditas terræ non à natura, sed à Deo est.*

d *Ps. 35. v. 10.*

5 *Qui dat niuem sicut lanam:* ad fouendum & calefaciē- A
dum videlicèt, qui niue quasi lana terram tegit ad eam
fouendam & calefaciendam. Nix enim & si sit frigidis-
sima, tamen dum halitus & expirationes terræ cohiber,
ei calorem internum conciliat, & vim maximā fœcun-
ditatis indit, instar lanæ, quæ calefacit & fouet cor-
pus: vnde dicitur lætare id est fœcundare segetes apud
Poëtam. Aliqui. Tam crebram, & frequentem dat niuē,
quàm lanam, cuius pili sunt densissimi, & sibi proximi,
vt hoc pertineat ad abundantiam. Nam nix tam densa
demittitur, vt ea terra non aliter tegatur, quàm pecus B
lana. Alij, qui tribuit niuem similem lanæ (candidæ) qui
subitò niuem ad modum lanæ candidissimā super ter-
ram facit descendere, vt præstātius intelligatur epithe-
a *Es.1.v.13.* tum, vt apud Esaiam *a: Si fuerint peccata vestra quasi vermiculum, velut lana erunt: Alba* videlicèt, vt noster inter-
pres rectè adiecit, explanationis causa. *Nebulam ὁμίχλην,*
Nebulam, vel vt interpretatur Arnobius, pruinā. כְּפוֹר
Kephor, pruina propriè, expiratio scilicèt illa, quæ des-
cendit sub auroram diebus frigoris. Quia autem nebu- C
la frigida & humida ferè in pruinam resoluitur, vt
nubes aquosa in pluuiam, non est dubium, quin etiam
nebulam significet. Spargit per aërem ad fœcundandam
terrā, siue nebulā, siue pruinam sicuti cinerem. Nam in-
star cineris pruina exurit, & cōsumit terram nimio hu-
more diffluentem. Ita Deum celebrat à rebus produce-
tibus effectus suæ naturæ cōtrarios. Nix est frigida sua-
pte natura, & tamen calefacit terram. Quin & herbas
b *In Fastis.* adurit. Ouidius *Nec noua per gelidas vsta sit herba niues.* Sic
pruina, itémque nebula, & tamen terram adurit & exic-
cat. Porrò quantùm inter pluuiam & rorem, tantùm D
inter niuem & pruinam conuenit. Nam vt vapor in
aquam mutatus, priusquàm altiùs ascendat ros dicitur:
ita conglaciatus pruina, quem proinde vulgus gelu al-
bum appellat. *Sicut cinerem*, nempe ad vrendum & are-
faciendum, ad corrumpendum frugum germina, vitium
gemmas, arborum baccas, vt proinde Sextus Pompeius
pruinam à perurendo dictam existimet, & eius iniuria
c *lib.17.* prouenientem exustionem carbunculationem Plinius e
vocet: fructus enim ac virgulta perurit.

6 *Mittit crystallum suam sicut buccellas*, glaciem siue
glacialem grandinem. Lapidationem buccellis & fru-
stis

A stis panis assimulatam interpretatur Arnobius. Proijcit
glaciem sicut fragmenta. Eam veluti iacit frustulatim,
& in varias partes, vt hyems sit acrior & vehementior.
Ita vulgò in genere. At quoniā פַּת *path* in specie pro-
priè significat fructum fragmentúmve panis, idest, buc-
cellam, bolum, gallicè *morceau a* malo pergat in antithe a *Iob.31.ver.*
ticis effectibus. Mittit crystallum, siue acrem glaciem *17.2.Reg.12.*
suam sicut buccellas, ad pascendum, alendum, saginan- *v.3.Pro.23.v.*
dum, perinde ac si immitteret buccellas panis. Glacies *8.*
est aquea, & tamē terram & corpora non irrigat, liquat *Chrystallus*
B & resoluit, sed potiùs constringit, pascit, & saginat, in- *quid notet.*
star buccellarum, siue panis per buccellas sumpti. Sed &
acris hyems, & glacies confert plurimùm fœcunditati
terræ, & futuræ messi, vt cùm reliquæ tres anni tempe-
states, Ver, Autumnus, Æstas sint opportunæ, sit etiam
hiems frugibus valdè salutaris & commoda. Reliquit
noster interpres vocem Græcam, vt crystallū in genere
acciperemus. Nunc enim sonat glaciem simpliciter, vt b *Vers.2.*
Psalmo sequenti *b* quæ calore adhibito in aquam facilè
resoluitur, nunc rem ita concretam atque congelatam,
C vt nec igne admoto admittat dissolutionem. q. glaciem
indissolubilem. *Faciem*, asperitatē & vim. *Sustinebit* He-
braicè יַעֲמֹד *iahamoth*, id est, stabit propriè. q.d. eius
frigus est intolerabile.

7 *Emitte verbum suum:* id est, mandabit. *Verbum*, decretū,
voluntatem, ardorem solis, vel pluuiam metaphoricè
intelligit. *Ea*, glaciem, niuem, pruinā crystallum & fri-
gus. Illa, inquit, ipsius nutu liquescunt & soluuntur. *Spi-*
ritus, ventus. Nam flante vento è parte maris oritur plu-
uia, quæ ista liquefacit. Vel, flabit super illa ventus, &
D fluent aquæ. Vbi enim à vento dispersa sunt & distracta,
liquescunt & fluunt in aquas. Vtrumque Kimhi q d. fla-
bit ventus, & veniet pluuia, Chrysostomus. Vel flante
vento (calido siue australi) ista conuertētur in aquas, vt
fluant, quæ priùs erant constricta. Nam est ventus, qui
cōgelat. Allegoricè tempestatem in serenitatem com-
mutat, pacem in bellum, calamitatē in gaudiū, & cōtrà.

8 *Qui annunciat verbum suum*, Trāsit ad beneficia spi-
ritualia attingens tres legis partes. *Verbum*, ad moralia.
Iustitiæ, siue vt habetur Hebraicè, חֻקָּיו *hukkau* statu-
ta eius ad cæremonialia. Sūt enim חֻקִּים *Hukkim*, præ-
cepta de religione & ritibus, quorum ratio nescitur. Iu-

dicia, ad iudicialia pertinent. Alij per Verbum promissiones de Christo intelligunt, per duo reliqua, legem Mosis, & Euangelium. *Iacob, Israel*, datiui casus. A

9 *Non fecit taliter*, Epiphonema. *Non fecit taliter omni.* id est, nulli nationi sic fecit, vt eos bonis tantis afficeret, ac spiritualibus beneficiis eos æquè ornaret, ac temporalibus *a*. *Non omne*, tamen non semper vniuersè negat, pro *Nihil, nullum*, vti docet Elias ad radicem כל *chol*, vt cùm legimus *b*. Et omne ipsum non videbis. id est, partem tantùm ipsius videbis, non totum ipsum, & suprà *c*. Non sumet omnia (sed aliqua, nempe benefacta, vt quidem ipse Elias intelligit) etsi illic cum Kimhi *nulla*, exposuerimus. Quo modo sumi possit illud Christi, *Non omnis, qui dicit mihi Domine Domine, introibit in regnum Dei*, vt non significet *nullum*, sed aliquem non. B

a *Deut. 4. v. 8.*
b *Num. 23. v. 17.*
c *Ps 48. v. 19.*
Non omnis hic non negat vniuersa sed aliquē signat. Matth. 7. ver. 21.

ARGVMENTVM.

Angelos, omne hominum genus, cœlestia, terrestriaque omnia ad Deum laudibus afficiendum adhortatur, Psalmus est Propheticus. C

1 Haleluiah. CXLVIII.

LAudâte Dóminum de cœlis: laudâte eum in excelsis.

2 Laudâte eũ omnes Angeli eius: laudâte eum omnes virtûtes eius.

3 Laudâte eum sol & luna: laudâte eum omnes stellæ & lumen. D

4 Laudâte eum cœli cœlorum: & aquæ, quæ super cœlos sunt, laudent nomen Domini.

5 Quia ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt.

6 Státuit ea in æternum, & in sæculum sæculi, præceptum pósuit, & non præteribit.

7 Laudate Dóminum de terra: dracones, & omnes abyssi.

8 Ignis

A 8 Ignis, grando, nix, glácies, spíritus procellárum: quæ fáciunt verbum eius.

9 Montes & omnes colles: ligna fructifera, & omnes cedri.

10 Béstiæ & vniuérsa pécora: serpentes, & vólucres pennátæ.

11 Reges terræ, & omnes populi: principes & omnes iudices terræ.

B 12 Iúuenes & virgines, senes cum iunioribus, laudent nomen Domini: quia exaltatum est nomen eius solius.

13 Conféssio eius super cœlum & terram: & exaltâuit cornu populi sui.

14 Hymnus omnibus sanctis eius: filijs Israel, populo appropinquânti sibi. Halelu-jah.

C 1 *Laudate*, tredecies *Laudandi* vocabulum vsurpat ad suum institutum. Duodecies videlicèt verbum הלל *Hillel. 1. Laudauit cum iubilo*, & semel Verbale תהלה *Thilla. 1. Hymnus*, laus cum iubilo & celebritate. Hoc autem propter tredecim diuinas proprietates siue Middoth à Mose *a* celebratas, inter quas plures sunt clementiæ & misericordiæ, quàm iuris, & iustitiæ, quòd se sæpiùs Deus misericorditer cum mundo gerat, quàm iustè: & cùm iustè mitius perpetuò, quàm mereatur. *De cœlis, ἐκ τῶν οὐρανῶν*. O vos, qui estis de cœlis, ô cœlites, D ô Angeli siderei, laudate eum. Sic quod sequitur, *in excelsis*, ô vos qui estis in excelsis, ô Angeli supercœlestes, in abditissimis & penitissimis cœli locis habitantes. Vel in Neutro, vt sit generalis sequētium prolepsis: O creaturæ cœlestes, & sublimes, id est, vt versibus consequentibus exponit, Angeli, Cœli, stellæ, & cætera corpora sublimia, atque res. *De* & *In* non Præpositiones materię, sed loci. Doctè igitur Theodoritus & Chrysostomus. Vos qui in cœlestibus agitis, vos qui in altissimis degitis. Est enim Hebraismus, qualis in Euangelio *b*: *Hosanna in excelsis*, id est, Salua obsecro (ô Deus qui es) in excelsis, & cœlis: qualis & infrà *c*. Inuitantur autem Angeli,

a *Exod. 34. v. 6. 7. 8.*
b *Matth. 21. v. 9.*
c *Vers. 2.*

& corpora cœlestia ad celebrandum Deum, contra Idolatras, quasi ipsa non sint Deus, sed Dei opera, Deum sapientem, potentem & bonum testantia. A

2 *Laudate eum omnes angeli eius.* Idem inculcat aliis verbis. *Angeli* enim sunt, qui *de cœlis*, & *Virtutes*, siue exercitus, qui *in excelsis*, Malunt tamen aliqui Psaltem delabi sensim ad inferiora, id est, eos spiritus, qui ministerio destinati sunt, & cæteris subsũt, indéque *a* ad corpora cœlestia. *Eius*, ab ipso Deo de nihilo creati & producti. Iuxta alios, ab ipso missi, *Virtutes*, copiæ militares cœlestium spirituum, Angelorum legiones, Exercitus B propriè. Ita vocat omnes substantias separatas, quibus tamquam exercitibus circumfunditur ad indicandam suam maiestatem. Aliqui etiam extendunt ad omnia cœlestia, siue spiritualia, siue corporalia, quæ Scriptura alibi vocat *b militiam cœli*. Quin & Kimhi ista duo sic distinguit, vt *Angeli* sint intelligentiæ cœlorum motrices, *Exercitus*, cœlorum sphæræ, & corpora. Rectiùs *Angeli*, inferiores ordines Angelorum, quia ferè mittũtur. Nam superiorum ordinum missio, aut nulla, vt Dionysio placet, aut rara, & extraordinaria: Exercitus autem C siue *Virtutes*, superiores ordines, & Hierarchiæ ei, vndique assistentes, vt Imperatori alicui suæ copiæ & exercitus *c*. Hi autem omnes laudant Deum, non solùm secundùm naturæ suæ substantiam, verùm etiam per intellectum & affectum, quibus duabus nobilissimis facultatibus sunt præditi.

a *Vers.3.*

b *Deut.17.v.3.& 4.Reg.17.ver.16.& 21.v.3.*

Ordines Angelorum varij & eorum distincta officia.

c *Dan.7.v.10.*

3 *Laudate eum sol & luna.* Sequentia vsque ad versum vndecimum laudant Deum, sed alio modo quàm Angeli: Nempe per Prosopopœiam secundùm naturæ suæ subsistentiam, effectus, vires, motus, proprietates. Hæc D enim Prosopopœia eò pertinet, vt contempletur Dei tanta opera. Vel per Metonymiam, quia laudare faciũt Deum ex suis naturis, effectis, affectionibus. *Sol & luna*: non mente & affectu, sed luce, motu admirando, qualitatibus, obsequio, quasi mutis vocibus, vt ait Nazianzenus. Sunt enim inanimata, contra Platonis Epimenidem. *Stellæ & Lumen ἄστρα, καὶ τὸ φῶς.* Sunt autem astra, sidera, siue multę stellę, vt Zodiaci signa, Pleiades, Hyades, vrsæ. ἀστέρες autem stellæ, singulares, vt Planetæ, Orion, Sirius, Hebr. כוכבי אור *chochebe or.* i. *Stellæ luminis*, id est, stellæ luminosæ, & in firmamento lucentes.

Astra inanimata sunt.

Omnes

Omnes enim constant natura lucida, & splendenti quidam veluti igne. Contra eos, qui omnem lucem in sole collocant, nec eam stellis tribuant, nisi per participationem Solaris deradiationis: Nam etiam ipsæ per se & suapte natura lucent, fulgéntque, immò & tota cœlestis substantia, quamuis illius lux non soleat in nostros oculos incurrere. Id enim fit, per accidens propter interuallum, & quia non est tanta, vt possit dissipare regionis huius inferioris tenebras, nisi iuuetur, & intendatur copiosiore & illustriore Solis splendore. Vnde nec à Phœbo Phœbe lumẽ capit omne, sed illud dumtaxat quod vehementiùs aciem nostram afficit. Hæc autem motu, luce, influentia, Deum celebrant, alioqui mente vacant & intelligentia. In duo distinxerunt Sept. vt attollerent mentes nostras ad regionem lucis, in qua lumen è cœlo empyreo manans, fulgore superat lucem solis, lunæ, & stellarum in firmamento radiantium, sicque significarent non omnem qualitatem lucidã ab huiusmodi stellis fluere. *Lumen*. i. lucida alia corpora, vt arbores cœlestes. Nam nullus est orbis, nulla orbis pars, quę nõ sit luminosa. V. g lacteus circulus. Quare regio lucis pars illa mundi rectè dicitur. Euthymius per lumen maulit immensam illam lucem primo die creationis factam, *a* non stellas quartæ diei accipere. Et sanè illa non videtur noua nouorum luminarium productione corrupta, vel commutata, sed per primum cœlum extensa & confusa. Nec verò nunc apparere quia inter primũ cœlũ primo die procreatũ, interpositũ fuit secundo die firmamẽtum, id est, cœlũ sydereum in stellatum & septem sequentes sphæras distinctũ. Ego, Cœlum Empyreum à Deo pro sede beatorum cõstitutum, de quo fortasse illud Pauli *b*, *Qui lucem inhabitat inaccessam*. *Alij lumen omne* quod à Sole, luna & stellis funditur, est vel fit. Certè Apostoli apud Clementem *c*, lumen distinguunt à Sole, luna, stellis. ὁ μὲν οὐρανὸς δὲ, ὡς κάμαρα πεπηγυῖα, ἡ γλαῦκα τοῖς ἄστρεσι ἔνεκεν παραμυθίας τῆς σκότους· φῶς δὲ καὶ ἥλιος εἰς ἡμέρας, καὶ καρπῶν γόνας γεγενῆσθαι, σελήνη δὲ εἰς καίρων τροπὴν αὔξουσα καὶ μειουμένη, &c.

Omnes stellæ per se lucent.

a *Genes.*13.

Lux primò creata est cœlum empyreũ.

b 1.*Tim.*6.v.16.

c *Lib.*7.*const. cap.*34.

4 *Laudate eum cœli cœlorum.* Cœli laudant Deũ à claritate, incorruptibilitate, stata conuersione, ratis proportionibus, pulchritudine, efficacia, amplitudine, &c. quòd ab ipso

ab ipso procedat, quicquid excellentiæ & nobilitatis habent. *Cæli cælorum*, cœli præstantissimi, nempe cœlum animarum, & empyreum clarissimum, immobile, beatorum locus, alios omnes cœlos tegens, atq; in se concludens, vt sit veluti cœlorum tectum. *Aquæ*, aquæ cœlestes, cœlum decimum, aqueum, crystallinũ, naturam quandam, & conditionem aquæ habens. Empyreo proximè inferius, ad qualitates aliorum contemperandas, primum mobile, quod R. Ataia sic vocari putat, quia est æquabile & vnius modi, id est, sine stellis, cùm non num concipiatur esse cœlum signorum Zodiaci, quæ posteà miscent in firmamento. Octauum autem siue firmamentum sit totum stellatum, reliqui septem singuli singulas habeant stellas erraticas. Nostri malunt aquas, siue aqueum appellari ab aquea substantia, quæ in modum crystalli concreuerit & obduruerit. Quin & plerique eorum, vt Hebræorum, putant esse primum quidem mobile, sed nonum cœlum, quoniam motum titubationis docent non nisi à quibusdam recentioribus Mathematicis mente titubantibus constitutum, propter quem illos oportuerit contra veterum sensa, rationem, & experientiam, decimum cœlum introducere. Lege Ritium de motu octauæ sphæræ. Absurdè aliqui nubes, vel pluuias interpretantur. Nam prima hac parte Psalmi agit dumtaxat de æternis, vt apparet è versu sexto & de meteoris separatim loquetur versu octauo. *Laudent.* Initium versus sequentis secundùm Masoretas, quam distinctionem Græci videntur sequuti. Nam verterunt, *Aqua quæ &c.* per numerum sing. τὸ ὕδωρ τὸ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν αἰνεσάτω, *Laudent*, autem per pluralem, αἰνεσάτωσαν, vt referantur ad cuncta præcedentia, hoc sensu. Cœli cœlorum & aqueum Dominum collaudate. Laudent (deniq omnia) hæc nomen Domini. *Quia ipse dixit, &c.*

Aquæ super cælestes sunt cœlum 10. aqueũ vel crystallinum. De cælorum numero.

5 *Quia ipse dixit* Ratio, quia Deus est eorum omnium conditor & conseruator. *Dixit*, sola voluntate, dicto & præcepto ocyùs, cœlestia omnia produxit, solo verbo & mandato ea creauit, absque vllo labore & molestia, absque alterius externi adminiculo & ope, de quo scitè Clemens Alexandrinus a, τῷ βούλεσθαι δημιουργεῖ, καὶ τῷ μόνον ἐθέλησαι αὐτῶν ἵστησι τὸ γεγενῆσθαι. Priùs autem hemistichium non est in Hebræo, sed adiectum perspicuitatis causa ex alio Psalmo b, in quo duæ hæ partes simul

a *In Protepti-ce.*

b *Ps.32.v.9.*

simul iunguntur. Quam voluntatem vocabulo quidem *ducendi* repræsentat ad designandum, λόγον τοῦ θεοῦ, Verbũ Dei increatum, Christum Dominũ nostrum, per quem omnia facta sunt, vt per Dei Filium, & virtutem Dei consubstantialem, non vt per ministrũ, vel instrumentum aliquod: *Mandandi* autẽ, siue *Præcipiendi*, ad adumbrandum Spiritum sanctum, qui & ipse concurrit ad rerum productionem tamquam causa coëfficiens, & connaturalis. Ita *dixit* per filium, *mandauit* per Spiritum Sanctum. Illud est quod Græci Theologi disserunt Patrem velle εὐδοκεῖν, Filium ποιεῖν, efficere, Spiritum sanctum τελοιοῦν, perficere. Nec satis R. Leui enunciauit *a. Dixit fiat lux, &c.* huiusmodi dictum, siue sermonem esse interpretans rationem mentis, ac voluntatis Dei, declaratéque, Deum voluisse istud facere, dictóque ocyùs fecisse. Nam præterea occultum est mysterium Verbi diuini, non quidem prolatitij (προφορικοῦ.) Deus enim caret instrumentis humanæ vocis, cùm sit incorporeus, sed ὐσιώδους, & connaturalis, réque ipsa & per se subsistentis. *Facta sunt*, veluti forma & splendore affecta sunt, Facere & creare sic distingunt Rabbini, vt hoc ad materiam pertineat, illud ad formam & ornatum.

Attributa trium diuinarum personarum.

a *Gen.1.*

Dictum Dei non est prolatitium, sed ss. Triadis mysterium.

6 *Statuit ea.* Angelos scilicèt, solem, lunam, stellas, cœlos & aquas cœlestes, id est, omnia cœlestia statuit in perpetuum, & vt essent æternæ: ea stabiliuit, vt in essentia numquam interitura persisterent. Quare Angeli sunt incorrupti, & corpora cœlestia non nisi secundùm qualitates mutabuntur, siue renouabuntur igne conflagrationis *b. Præceptum posuit*, ordinem, regulam legem statam & ratam & de motibus, influxibus, aliis actionibus, & temporibus, quibus apparere, influeréque debeant. *Et non præteribit*, præceptum scilicèt. Præterire autem est irritum fieri, inane esse, non impleri, vt apud Matthæum *c. Apex non præteribit de lege.* Et alibi *d: Verba mea non præteribunt*, id est, non erunt irrita, perficientur. Præceptum Dei non fiet irritum. nõ erit inane, sed implebitur in cœlestibus rebus, Legem sibi præscriptam, & impositam à Deo non violabunt cœlestia, sed diuinitùs conseruata pro ipsius voluntate & decreto, perpetuò in suis officiis & substantiis consistent. Non immutabitur propositio, si Nominatiuus verbi fuerit

b *2. Petr. 3. v.10.*

c *Mat.5.ver. 19.*

d *& 4. c.v.35.*

Deus

Deus. Non transibit, non transgredietur Deus præceptũ A
à se positum, non patietur illum ordinem & regulam
violari temerè, & aliud, quàm quod ipsis datum est na-
turaliter facere. Hoc enim non solet, nisi quando mira-
cula vult operari, ne fortè, quòd in æternum manerent,
naturale illis esse crederetur.

7 *Laudate Dominum de terra.* Altera pars Psalmi, per
Apostrophen ad terrestres creaturas & sublunares. Ter-
ram enim vocat regionem mundi inferiorem & ele-
a *Genes* 1. v. 1. mentarem, vt anteà cœlum, superiorem & ætherẽ vt, *a*: B
Cœlũ & ter- *In principio Deus creauit cœlum & terram*, id est, regionem
ra pro cœlesti mundi cœlestem & elementarem, *Laudate.* Nouies iam
& elementari hoc Verbo cohortatus est superiores, cœlestésve crea-
mundi regio- turas ad Dei celebrationem. Nunc parcius, vixque quа-
ne. ter hoc verbum repetit. Nempe quoniam perfectiùs
pluribúsque modis Deus laudatur, sanctificatúrque in
cœlo à diuinis mentibus, item per, & propter corpora
cœlestia, quàm in terris, in quibus passim offenditur,
creaturis inferioribus vitio materiæ, affectionum, qua-
litatum, motuum naturalium sui maximam, miseriam
& imperfectionem ostendentibus. *De terra.* O vos quæ C
estis de terra, ô terrestria, quæ in terra versamini, terre-
b *Vers.* 1. stres creaturæ vt suprà *b. Dracones*, immanes pisces, ce-
c *Lib.* 4. *Ani-* teti. De draconibus marinis Ælianus *c.* Sunt enim & ter-
malium, *c.* 12. restres, præsertim in India, magnitudinis siue longitu-
dinis 70. cubitorum, vt & eorum vnus perturbasse fera-
tur Alexandri exercitum, & Elephantos trucidare, apud
Ælianum, & Plinium. Sũt amphibij, vt Crocodili. Nam
Dracones appellantur immanes serpentes, siue fuerint
terrestres, siue aquatici, siue ancipites. Res animatæ D
Deum laudant, non tantùm per naturæ suæ subsistẽtiam
& formam, physicas & naturales vires, verùm etiam
perfectiùs, per suas facultates animales, motus, aperi-
tus, &c. Nam nulla est tam fera & noxia, quæ non sin-
gulares & admirandas mundo afferat vtilitates, & ex
d *Gen.* 1. *v.* 31. suis proprietatibus Dei prouidẽtiam supra omnia non
Venenosa ani- commendet, docens illud Mosis *d. Vidit Deus cuncta, quæ*
malia & plã- *fecerat, & erant valdè bona*, esse verissimùm. Nam vel ser-
tæ etiam ne- pentes sunt necessarij, nedum vtiles mundo ad venenũ
cessaria sunt terræ exugendum, & conficiendum. Item ad medi-
in pœnã pec- cinam, vt in Theriacis Nicander tradit araneæ ad aëris
cati. virus sorbendum. Sic herbæ noxiæ sunt veluti terræ
excremen

A excrementa iecta, & exhalatam apud Plutarchum *a*, a *Opus. de Isi-*
ad totius incolumitatem, etsi partem lædant. Quam- *de & Osiride.*
quàm affirmari possit, non fuisse talia facta, qualia nunc
sunt: Sed, vt qui nunc diaboli sunt, boni fuerunt creati:
ita serpentes, mala pharmáca, herbas pernicioſas &c.
non esse vitium creationis, sed pœnam suppliciúmque
peccati Adæ. Vtroque modo Dei laus astruitur. *Abyssi*,
maria altissima & profundissima. Alij etiam ad lacus
& stagna summæ profunditatis extendunt. Quorum
omnium perennitates, id est, perennes fluxus & effe-
B ctus summam Dei vim & magnitudinem commen-
dant, ac ostendunt.

8 *Ignis, grando, nix, glacies*, coruscatio & ignita omnia
meteora, vel etiam elementum igneũ. *Glacies.* Hebrai-
cé קיטור *Kitor* expirando ascendẽs in similitudinem
fumi, id est, exhalatio, ἀναθυμίασις, materia meteororum
atidorum. Aliqui in genere de vtraque exhalatione,
humida & sicca, materia omnium meteororum. Inte-
rim קטר *Katar*, sufflre est, suffumigare, incendere
Spiritus procellarum, ventosus, procellosus, ventus turbi-
nis. Non intelligit maris tempestatem & procellas, sed
ventos, ad discrimen aëris, qui simpliciter appellatur
spiritus. Est enim ventus, aëris agitatio, & tamquam
procella, quæ fertur, spirat, flat per mundi latera. Cab-
balici aliqui Spiritus siue Angelos procellis & ventis
præsidentes. *Quæ faciunt verbum eius*, imperium. Quæ
eius arbitrio inseruiunt, ad hominum vtilitatem, præ-
mia, vel supplicia: quæ mandatum eius exequuntur,
terram variè afficiendo, arbores deiiciendo, &c. Non
enim temerè feruntur, & vt fortuna dat, sed pro Dei
arbitrio & voluntate. Chrysostomus. Quod Augustinus
dictum putat contra eos, qui existimant superiora qui-
dem à Deo gubernari, sed inferiora despici. Præsertim
autem Meteoris hoc addidit, ad exaggerandam Dei
potentiam, quòd ista nullam videantur habere subsi-
stentiæ stabilitatem, vt sit locus à minori.

9 *Montes & omnes colles.* Montes & colles laudant Deum
sua forma, mole, vtilitatibus, prouentibus, effectis.
Colles, monticuli, qui & ipsi conditi sunt à Deo, vt vo-
luptatem spectantium oculis afferant, & copiam re-
rum crescentium adiuuent. *Ligna* arbores fructuosæ.

Cedri

Cedri, arbores proceræ, infructuosæ, & steriles, per Synecdochen, variis hominum vsibus commodæ, vt ædificiis, &c. Varietas specierum infinitam Domini potentiam, & incomprehensam sapientiam prædicat.

10 *Bestiæ, & vniuersa pecora. Bestiæ*, feræ. Nam חיה *Haiia* de illis propriè vsurpantur. *Pecora*, bestiæ domesticæ & cicures. Hoc enim significat בהמה *Behemá*. *Serpentes*, pisces serpentibus similes, quique sunt de reptilium genere. Nam hîc רמש *Remes, Reptile* nō reptilia in terris repentia, sed nantia designat: Alioqui in genere reptilia tam in aquis quàm in terris repentia, quod nullos habeant pedes, vel adeò breues, vt non tam ambulent quàm serpant. Hîc autem רמש *Rémes Reptile* dici tantùm de aquatilibus, nisi etiam extendatur, ad amphibia, quæ sunt naturę ancipitis, apparet ex aliis membris diuisionis. Nam quatuor animātium genera, agrestia, domestica, aquatilia, volatilia, ad collaudandum Deum opificem suum per prosopopœiam extimulat. Homonymia talis cernitur apud Latinos in *Anguis* vocabulo. Nam apud eos anguiū alij sunt terreni, qui propriè serpentes appellantur, alij aquatiles, qui propriè angues, vt anguillæ vox indicat. Volucres pennatæ, צפור כנף *Tsippor Canaph*, volucris pennæ siue alæ. Emphaticæ, id est, non modò pennigeræ, sed & *pennipotentes*, vt loquitur Lucretius. Nam non omnia, quæ pennas habent, pennis valent, vt Strucio. Possit esse poëticē epithetum, vt suprà *a*. עוף כנף *Oph canaph*, volatili. pennata per Pleonasmum, pro quo alibi legimus *b*. *Inoculis omnis* בעל כנף *Baal canaph* (pēnigeri) & Ennius, *gentes pennis cōdecoratū*. R. Mose *b*, clariùs עוף כנפיח *Oph canapit* (inquit) *volatile aligerum*, עוף סתם *Oph Setham, volatilia absolutè* enuntiantur de volatilibus habentibus duos pedes, collum erectum & sursum spectans, quæ nituntur suis alis, & assiduè ferè volant ad discrimen volatilium quadrupedum, humi gradiētium, colloque & capite deorsum spectantium ad reptilium instar, quæ proinde reptilia volantia dicuntur, vt muscæ, apes: Sic Latinè pennigerum Græcè πτερωτὸν quod pennas habet propriè, non quod volat. Nam & insecta volant, & tamen pennas non habent.

a *Psal.77.v.27.*
b *Prouerb. 1. ver.17.*
c *Leuit.11.*

11 *Reges terræ & omnes populi.* Postremò homines cuiuscumque conditionis & sexus. Hi autem Deum propriè laudant, quoniam ad eum non modò per naturæ subsistentiam & motus naturales, vt inanima, per sensum, & facultates animales, vt bruta; verùm etiam per intellectum, voluntatem, affectum, rationem, sensum cum ratione & mente communicantem, memoriam, & infinitas alias dotes, quibus prædicti sunt, vltra res alias corporeas, attolluntur. *Populi*, Nominatiui casus pluralis numeri. *Iudices*, rectores, gubernatores. Hortatur iam post inanima & belluas, homines omnis ordinis, conditionis, sexus, ætatis ad Dei sui agnitionem & prædicationem: vbi est tacita vaticinatio de Idolis labefactandis, vt vnus ab omnibus colatur Deus.

12 *Iuuenes & virgines.* In Hæbræo est Emphasis. וגם בתולות *vegam bethuloth*. i. *Et etiam virgines*, id est, inquit Kimhi, etiam hæ, quæ totæ occupantur in se ornādo, & comando, tribuant Deo gloriam, illisque relictis cultum Dei amplectantur. Respicitur ad statum virginum in Ecclesia. Alioqui dicere poterat, *Et puellæ*, vel *Et iuuenculæ*, vt Antithesis esset apertior. *Cum iunioribus.* Iuniores è fonte. עם נערים *him neharim* hîc pueros exprimunt, quorum ætas senili opponitur. *Syra.* Tres rationes hoc & sequenti versu, cur homines cuiusque generis debeant collaudare Deum. *Solius.* Nam vera religio alias omnes abolebit, vt illis extinctis solus Deus colatur & prædicetur. *a.*

13 *Confessio eius super cælum & terrā.* Laus & gloria eius apparet in cœlis & terris. *Et*, (quia sup.) laus eius & gloria est super cœlum & terram. Cohæret enim cum præcedenti, vt quidem Masoretæ notarunt, claudendo superiorem versum hoc membro. Itaque secunda est ratio, cur sit collaudandus. Nempè, quoniam laus eius patet latè per cœlum & terram, ac eius veneratio non in Iudæa solùm, verùm etiā in omni cœlo & terra. Vel, sit radicale in vocabulo הוד *hod*, gloria, maiestas ipsius est superior cœlo, & latior terra, ac neutro comprehēdi potest. Per Hyperbolem poeticā, pro, Maiestas eius patet in immensu. Alij *Super*, in cœlo & in terra. Laus eius est in hominibus & Angelis, & Chrysostomus vel magnificentia eius vbique relucet. *Et exaltauit*, & quoniā extulit cornu populi sui. Tertia ratio, cur celebrandus sit Deus. Regnum Dauidis per Christum intelligūt ferè Rabbini, de quo consimili tropo Zacarias, *Erexit*

1. *Cor. 15. ver.25.*

Luc.1.ver. 69.

cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui. Alij potentiam A
simpliciter & robur. Populum suũ dabit inexpugnabilẽ simul,ac illustrem,Theodoritus. Possit etiãvertus optãter exponi. *Confessio eius* (sit) *super cœlum & terram.* Celebretur in cœlo & terra. Nã exaltauit regnũ,vel potẽtiã populi sui. *Et* pro *Quia*,sæpiusculè, vt alibi notauimus.

14 *Hymnus omnibus sanctis eius.* laus Dei (sit Reuertitur enim ad hortationem, & claudit totam thesim de celebrando Deo,super fidelibus,vt quorum præcipuè sit celebrare Deum,quoniam multò plura sunt consecuti beneficia,non modò corporalia,sed & spiritualia, nõ mo- B
a *Psalm. 147. ver. 20.* dò temporaria,sed & æterna *a.q.d.* Omnes denique Sancti,nẽpe filij Israël,qui populus est ei propinquus, cùm alij sint alieni ab ipso,ipsiusq; gratia,habeant hymnum & laudẽ Dei in ore, illi canãt, & dẽt gloriã. Vniuersum quidẽ humanũ genus habet,quo Deũ laudet, quoniam in ipso existit, viuit,mouetur, sed præsertim, pij, qui Deo propinquant. Eũ ergo celebrent, & collaudent pij Israëlitæ Deo proximi. Nam hæc omnia dicuntur per Appositionem. Israëlitas autem intelligit non secundũ C
carnem, sed secundùm spiritum, nempè fideles omnes,
b *Gal. 6. ver. 16.* quos Apostolus *b* Israëlem Dei vocat Khimi mauult subaudire *Erit, Hymnus erit omnibus sanctis eius, quia eum collaudabunt propter istud singulare beneficium Israelitæ, propterea nunquam cessabũt eum celebrare.* Ali) sed minùs cohærenter, *Esse debet.* Nihil est quidem, quod non debeat hymnos Deo canere, præcipuè tamen sancti Israelitæ Deo proximi i. quotquot illi sanctificati sunt, & dedicati,qui sunt filij Israëlis veri secundũ spiritũ fidei, D
& adoptati ex gentibus in domesticos per rectam fidẽ, & vitam Deo gratam, Chrysostomus. Alij *Est.* i. Sancti habent laudem *c*, in promptu, qua illũ celebrent. Ecli-
c *Psal. 149.* psis verbi Substantiui has omnes peperit interpretationes. Indoctè quidam pro *Hymno*,vertunt laudem : vt sit sensus, *Euexit cornu populi sui ad suorum Israelitarum laudem & gloriam.* Nam תְּהִלָּה *Tehillã*,propriè dicitur de laude diuina. Vnde Psalmi inscribũtur תְּהִלִּים *tehillim* & per crasim Tillim,quasi hymni diuini,quo modo Augustinus hoc opus inscribit, dum librum Hymnorum appellat. *Appropinquãti*, adhærenti sibi per fidem, cultum, & religionem, Qua ratione Nazanzenus do-
d *In Apolog.* cet Sacerdotibus amplissimum decus esse,vt tantulum ad

A Deum appropinquare. Nempe propter sacrum ministerium & quasi accessum : Ad verbum קָרֹב *cherobo propinquo ipsius.* Quod non solùm de propinquitate spirituali per fidem & religionem intelligi potest,sed etiam sanguinis, propter Domini ex eorum genere corporationem, Vel, *Propinquo ipsius* i habenti Deum propinquum & propitium, vt alludat ad illud *a. Nulla est gens, quæ Deos habeat tam propinquos sibi* : (i. propitios) vt quæ sit consecuta infinita ab eo beneficia tam spiritualia, quàm corporalia. Nam etiam Latinè *Propitius à prope*,vt B קָרוֹב *karob* à קָרַב *karab.*

Sacerdotibus amplissimum decus est Deo propinquare.

a Deut. 4. v. 7. *Deum nobis appropinquare est nobis propitium esse.*

ARGVMENTVM.

Regem Christum canendum esse, qui suos sit saluaturus, eisque in gentes vltricem potestatem daturus. Est propheticus de Ecclesiæ victoria.

1 Halelu-jah. CXLIX.



Antâte Dómino cánticum nouũ: laus eius in Eccléfia Sanctorum.

2 Lætêtur Israël in eo,qui fecit eũ: & filiæ Sion exûltent in rege suo.

3 Laudent nomen eius in choro:in tympano, & psaltério psallant ei.

4 Quia beneplâcitum est Dómino in pópulo suo:& exaltâuit mansuêtos in salûtem.

5 Exultâbunt Sancti in glória:lætabûntur in D
cubílibus suis.

6 Exultatiônes Dei in gútture eorum & gladij ancípites in mánibus eorum.

7 Ad faciêndam vindictam in natiónibus: increpatiônes in pópulis.

8 Ad alligândos reges eorum in compédibus:& nóbiles eorum in mánicis férreis.

9 Vt faciant in eis iudícium conscríptum: glória hęc est ómnibus sanctis eius. Hallelu-ja.

1 *Cantate domino canticum nouum*, Differt à superiore, quoniam propriè inuitat Ecclesiã ad Dei collaudationem, non omnem creaturam. Descendit ergo à Thesi ad Hypothesim. q.d. Ecclesia præcipuè celebret Deum, & hymnos de eo instituat, *Cantate*. שיר, *schar*, simpliciter cantare, vt זמר *Zimmer*, carmen numeris distinctũ canere, id est, psallere, *Nouum*, recens, & insolitum, noui argumenti, vel materiæ, ob nouum beneficium aduentus Christi: vel noui artificij & operis, rarum, exquisitũ, præstans, & singulare. Vtrumque Nicetas *a* canticũ nouum, si historiam spectes, præclarus, & insignis cantus ob prosperum quemdam successum & victoriam. Si allegoriam, noui testamẽti cantio. Tum enim noua omnia facta sunt, & creatura noua, & homo nouus, & vita noua, & noua mandata, & noua gratia, & nouæ pollicitationes, & noua sacramenta. Eo nomine nouum testamentum dicitur, non solùm à tempore, sed etiam à natura earum rerum, quæ in eo contigerunt, quandoquidem omnia innouata sunt, atque in primis homo, propter quem omnia extiterunt. *Laus*, hymnus. Nam est vox תהלה *Tehillá*, eadem quæ prius. Est autem Ecclipsis verbi substantiui. *Sit*, Sanctorum, siue beneficorum (id est fidelium) congregatio eum collaudet. Alij, *Est* collaudatur in Ecclesia, non in synagoga Satanæ.

a in 43. orat. Nazianzeni. Gratia noui testamẽti omnia noua facta sunt.

Laudandus Deus hylari vultu.

2 *Lætetur Israel in eo qui fecit illum.* Monet in cultu Dei requiri lætitiam. Deus enim præcipuè colitur fide, spe & charitate, quarũ comites & fructus sunt iustitia, pax, gaudium, &c. *b* *In eo qui fecit eum.* In veritate Hebraica est apertum mysteriũ sanctissimę Trinitatis בעושיו *beho∫chau*, *i. In factoribus suis*, vt apud Iob *c*. *Vbi Deus Factores mei*, & apud Esaiam *d* *quia dominabuntur tui factores tui, Dominus exercituum* & iterum *e*, *Hæc & adhuc Dominus factores tui dicit, f Dominus factores tui.* Filiæ. Hebr. בני *bene* & Græcè *ὑεῖς filij*. Nec mutatur sensus decibus, membrisque Ecclesiæ, & domesticis Dei *In rege suo* Christo incarnato, qui non solùm est sacerdos, sed & rex in Sione præsidens. q. d. Non tantùm lætentur in Deo qui ipsos condidit, verùm etiam in eius Christo, qui ipsos redemit.

b Gal. 5. v. 22.
c Iob. 32. v. 22.
d Es. 54. v. 5.
e 44. vers. 1. vers. 14.
f. Trinitatis mysterium adumbratur.

3 *Laudent nomen eius in choro.* Laudent Deum hilariter, adhibitis etiam Musicis instrumẽtis, si res tulerit. Nam etsi illa essent signa externa lætitiæ mentis, eorum tamen

men vsus non est per Euangeliũ abrogatus, vt mox docebo. Mysterium autem plenè confirmatum. Pertinet enim ad vnitatem fidei, & religionis charitatẽ, concordiam animorum, consensum, & quasi harmoniam. Quę enim harmonia à Musicis dicitur in cantu: ea est in familiis, ciuitatibus, rebus omnibus, cõcordia, optimum, atque arctissimum vinculum incolumitatis, vt Cicero inquit è Platonis libris de Rep. ac vt harmonia in cantu ex dissimillimarum vocum moderatione cõcors efficitur & congruens, ita in laudando, precandóque Deo concordia & communio ex summis, mediis, infimis ordinibus conciliari debet, vt preces sint efficaces & acceptæ. *In choro*, in publico concentu Chrysostomus. Vel *in tibia*. מחול *Mahole*, enim & מחולה *Macholá*, nunc cœtum gaudentium, cantantium, & saltantium ad tibiã, designat *a*, nunc tibiam ipsam, vel tibiæ, & instrumenti musici genus, quo vtebantur in choris *b*. Organa autem hæc musica Iudæis vsitata ad Dei laudẽ, significant, omnibus viribus, & membris ad Dei glorificationem vtẽdum esse. Chrysostomus.

Organis & musicis instrumentis Deus laudandus.

a vt Exod. 32. v. 19.
b vt Exod 15. v. 20.

4 *Quia beneplacitum est Domino in populo suo.* quia Dominus benè vult populo suo, siue multa eum dignatur benignitate. Theodoritus. *Et exaltabit* יפאר *iepharer*, id est, glorificabit propriè. Mites & humiles ornabit salute, & seruabit. ענוים, *hanauim*, includit paupertatẽ, vel afflictionem.

5 *Lætabuntur in cubilibus suis*, in locis quietis, & mãsionibus deliciarum omnium: Chrysostomus in cœlo, vbi requiescent: cœlesti quiete & tranquillitate perfruentur, quam *Gloriam*, proximè nominarat. Hæc enim omnia vsque ad finem Psalmi de gloria & exaltatione piorum in futuro sæculo.

6 *Exaltationes Dei in gutture eorũ ὑψώσεις*, eleuationes, quibus Deus exaltatur, encomia, prædicationes Dei in eorũ lingua. Sic & Hebr. רוממות אל *rhomemoth el.* & apud Arnobium. Mendosè igitur in aliquibus exemplaribus, *Exultationes*. *Et gladij ancipites*, פיפיות *piphioth*, id est duarum acierum, propriè, gladij, qui vtraque parte scindunt, vt de impiis capiant pœnas.

7 *Ad faciendam vindictã.* Absurdè aliqui ad Machabæos torquẽt, quos cõstet nationes finitimas & multos principes in gentibus præliis superasse, apud Iosephum *c*.

c lib. 13. c. 21.

* Mal. 4. Nã apertè loquitur de vltimo iudicio, de quo dicitur *: *Calcabitis impios, cùm fuerint cinis sub planta pedum vestrorum.* Et illud a: *Iudicabunt iusti nationes, & dominabuntur populis.* Quare apud Danielem b, throni multi ponuntur, quasi etiam Sancti de hoc mundo iudicaturi sint, & pœnas sumpturi, vt ait Apostolus c. Chrysostomus refert ad Euangelij victoriam de Satana, Gentilibus, Iudæis. Arnobius ad locum Euangelij. *sedebitis & vos super duodecim thronis, iudicantes duodecim tribus Israel. Increpationes*, pœnas, supplicia, Metaphora.

a *Sap.3.ver.8.* b *Dan.7.v.9.* c *1.Cor.6.v.2.*

8 *Nobiles eorum in manicis ferreis*, honoratos eorum, & magnates. *In manicis.* catenis siue vinculis, in genere, vt luant acerbissima supplicia. כבלי *Cablé*, vincula tam manuum, quàm totius corporis. Vox Gallica *Cables*, inde videtur fluxisse. B

9 *Vt faciant in eis iudicium conscriptum.* Aliqui לעשות *lahashoth, ad faciendum*, resoluunt in singulare. Vt faciat, Deus scilicèt. Verùm plurale magis congruit, siue quoniam Sancti etiam de hoc mundo iudicabunt d. Christo assidentes, siue quia id versui sexto & mox secuturo hemistichio magis cohæret. *Conscriptum*, præscriptum, definitum, decretum & determinatum à Deo, vt sit verbum forense Kimhi. Vt illud e. *Quod scripsi, scripsi*, id est, quod decreui, statui, cautum esto, maneat irreuocabile & ratum. Vel, scriptum in lege & prophetis f, Deum sumpturum supplicium de iis, qui probos afflixerint. Immo verò ante diluuium in libro Henoch. Videtur enim Dauid istud ab eo repetere, cuius hæc erant verba citante in Canonica Iuda Apostolo. *Ecce venit (inquit, prophetans de his septimus ab Adam Henoch) Dominus cum sanctis millibus suis facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis suæ, quibus impiè egerunt, & de omnibus duris, quæ locuti sunt contra eum peccatores impij. Hæc est*, hoc iudicium, hic dies iudicij erit omnibus eius Sanctis gloriæ & decori. Ille dies erit gloriosus & honorificus cuncto Dei populo. Sic legit Chrysostomus i-i, Est, & è nostris Arnobius. Augustinus, Cassiodorus. At Theodoritus, & plerique Græci, tam codices, quàm interpretes, ἔσται, *Erit* Hebræa vtrumque patiuntur. חדר הוא לכל חסידיו *hadar hu lecol hasidau.* C D

d *Matth. 19. vers.28.* e *1.Cor.6.v.9.* f *Io.19.v.22.* g *Seorsum. Deu.32.v.42. Ezech. 38.v. 22. & 39.v. 4.Zach. 14.v. 12. Iud.v.14.*

ARGV

A

ARGVMENTVM.

Omnem spiritum ad Deum omnis musicæ genere laudandum inuitat.

1 Halelu-jah. C L.



B Audáte Dóminum in Sânctis eius: laudáte eum in firmamênto virtûtis eius.

2 Laudáte eum in virtútibus eius: laudáte eum secúndum multitúdinem magnignitúdinis eius:

3 Laudáte eum in sono tubæ: laudáte eum in psaltério & cíthara.

4 Laudáte eum in tympano, & choro: laudâte eum in chordis, & órgano.

5 Laudáte eum in cymbalis benesonántibus laudáte eum in cymbalis iubilatiônis: omnis spíritus laudet Dóminum. Halelu jah.

1 *Laudate Dominum in sanctis eius*, Halelu-jah non habetur ab Hebræis pro inscriptione, sed pro primo הללו *Halelu*, siue *Laudate*, aut *Iubilate* potiùs, è tredecim, quibus aiunt hunc Psalmum constare, & per Anaphoram repeti in singulis mẽbris, pro symbolo & charactere tredecim proprietatum positarum à Mose a, quibus Deus gubernat hunc mundum: rursum, vt addatur velut postremus colophon, & consummatæ virtutis coronis. Quid autem verbum hoc propriè significet, docuimus suprà b, vbi primùm compositè occurrit. Nec verò curiosiùs distinguendum cum Aristotele c, inter ista, quòd honor propriè sit Deorum, laus hominum, vt proinde poetæ sacrificia honores vocent vt dum scribit Virgilius d *mactare honores, & perfecto lætus honore*, id est, peracto sacrificio, qui est Deorum honor: & alibi e, *instaurare honores*: & rursus f *celebrare*

a *Exod.34.v. 6. & 7.* b *Initio Psal. 104.* c *1. Ethicorũ.* d *3 Æn.* e *5.Æn.* f *12.*

a *Extremo li. 15.*

honorem. Immò & Oratores, vt Tacitus *a. Deum bonorum*: quoniam vtrúmque Deo ritè tribuitur. Honorandus est Deus propter se, laudandus etiam propter nos, quos quotidie beneficiis non tã cumulat, quàm obruit. *In sanctis eius.* Neutro genere, Hinc Hebraicè בקדשו *bechoudsho, in sancto, siue sanctuario eius.* Est enim Apostrophe ad cœlites per Eclipsin, O vos qui estis in locis eius sanctis, id est, in cœlo Angelico, & animarum: Sic quod sequitur. *In firmamento*, ברקיע *berkiah*, in expansione propriè: O vos qui estis in cœlis stellatis & mobilibus. De quo Hebraismo suprà *b*. Alij construunt sine Eclipsi cum verbo ô Angeli laudate Dominum in cœlis. Cœlum dicitur Sanctum Dei *c* firmamẽtum, siue firma expansio *d*. Porrò hæc sancta dicuntur *Eius*, non tantùm, quia ab ipso sunt singulariter producta, verùm etiam quia in illis se familiariter, copiosè, apertéque per gloriam, non modò per gratiam communicat. Anonymus, in sanctitate eius, ob insignẽ eius sanctitatem, vt adducantur quatuor rationes, quibus Deus sit celebrandus & canendus. Duæ hoc versu, prima à sanctitate, secunda à creatione & conseruatione: duæ aliæ proximo, tertia videlicèt ab omnipotentia, quarta à magnitudine. Nostri ferè in Masculino, Propter Sanctos suos de massa perditionis ereptos, eum lætis animis canite. Chaldæus videtur de templo terreno accepisse, *in domo* (inquit) *sanctuarij eius. Virtutis*, fortitudinis eius: in cœlo, quod argumentum est potestatis eius eximiæ, in cœlo, in quo diuina eius virtus conspicitur, & fortitudo. Etiam hic aliqui. *In*, sumunt pro *Ob*, *propter*. Laudate Dominum ob mirabilem cœli structuram, in quo sedes est potentiæ ipsius. Et allegoricè, ob firmissimè stabilitam Ecclesiam, & expansam gloriam per totum orbem terrarum suæ virtutis & potentiæ.

Deus ob quatuor rationes laudãdus prædicatur.

b *Psal. 148. v. 1.*

c *Deut. 33.*

d *Gen. 1. v. 6.*

2 *Laudate eum in virtutibus eius.* Apostrophe secunda esse possit non iam ad cœlites, sed ad mortales homines, præsertim fideles, quibus edita sunt huiusmodi miracula, siue potentia opera. Vbi etiam hic *Laudate*, vt & deinceps, plus sonat Hebraicè. Nempè laudate cum iubilo, lætitia, voluptate, & exultatione animi, qui vnus est è fructibus Spiritus sancti *e*. *In virtutibus*, in fortitudinibus ἐν ταῖς δυνάμεσιν, super potestatibus eius, ob fortissima eius facta, quia omnipotens. Hebr. בגבורתיו *bigbu*

e *Gal. 6. v. 16*

A *bigburothin*, *in potentiis eius*, in potentibus eius factis. Præpos. *In*, hic aliter sumitur, quàm superiore versu aut sequenti. Quoniã illic significabat locum: Intra sancta eius, ô cœlites in sanctis cœlis habitantes, laudate eum. Hic verò materiam, laudate eum. *In*, id est, de, super virtutibus eius, propter virtutes, vires, potentias, potentia, & fortia eius facta. Quare mox sequitur, *Laudate eum secundum multitudinem magnitudinis eius*: propter immensam maiestatem: & Septuag. non iam ἐν, sed ἐπὶ ταῖς δυνάμεσιν. Sequenti autem versu modum, vel instrumentum. *In sono tubæ*, Latinè sine Præpos. sono siue clãgore tubæ. *Secundum.* Hęc particula non dicit æqualitatem, sed proportionem. Nam Dei immensam magnitudinem neque assequi, neque dignè celebrare possumus, sed pro nostris viribus tantùm. Vnde solùm in eo comprehendi potest, quòd sit immensus. Lege Nazianzenum *a*, & Arnobium *b*.

B

De Deo nihil potest comprehẽdi nisi quòd immensus sit.

a *Orat. 42.*

b *Libr. 3.*

3 *Laudate eum in sono tubæ*, Secunda saltem Apostrophe hic incipit, vt se vertat ad homines. Et vos homines laudate Deum omni instrumentorum genere, secũdùm mysterium, cunctis vestris viribus & facultatibus siue corporis, siue animi, magna partium concordia, cõsensione, hilaritate, alacritate, charitate, vt in istis iucũda est consonantia, & suauis harmonia. Sic, verbi gratia, Sonus tubæ est vox nostra, siue loquendi facultas, psalterium & cythara vis ratiocinandi, reliqua, reliquæ facultates mentis & sensuum. *In sono tubæ*, clangore buccinæ. שופר *Shophar*, nunc per tubam, nunc per buccinã vertitur, Sed obserua esse corneam, vt חצוצרה *Hatsotserá* argenteam. Vtriusque autem meminit, quia illa

C

D

clangebatur ad festum expiationis, & annum iubilæi *c*, hac ad reliqua festa, & solennitates *d*. *In Psalterio* בנבל *benebel*, id est, in nablo, propriè Hæc autem instrumenta in lege vsurpabantur ad rem diuinam, partim à Mose inducta, partim ab aliis, præsertim Dauide ipso addita, sicque monet huiusmodi omnia esse Deo, diuinóque cultui consecranda.

c *Leuit. 25. v. 9.*

d *Num. 10. v. 10.*

4 *Laudate eum in tympano & choro*, תוף *Toph*, à sono ficta vox per Onomatopœiam, instrumetum, vtrimque membrana clausum, intus vacuum, quod bacillo percutitur. Gall. *Tabourin.* Hebręi aiunt esse genus instrumẽti, musici, vt R. Selome *e*. Itaque non videtur esse nostrum

e *Ex. 15. v. 20.*

tympanum. Antiquissimum autem fuit, vt & sequens מחול *Mahhol* Nam patres in Aegypto eis vtebãtur in sacris. Itaque octauo exitus die Maria soror Mosis, & mulieres vtrumque adhibuerunt ad canendum carmen triumphale de Pharaone & Aegyptiis, ante videlicet legislationem. *In choro* מחול *Mahhol*, non hic significare videtur chorum, siue cœtum canentium aut tripudiantium: sed instrumentum aliquod in choris, choreisque vsurpatũ, cuius forma & musica nobis sit ignota: tibiæ genus, vel fistulæ. Nam est congeries instrumentorum musicorum, significans omnibus viribus & membris ad Dei cultum vtendum esse: & cum summa lætitia & voluptate eius laudes canendas, iuxta illud *a*, *Hilarem datorem diligit Deus*. Quò spectasse videtur Nazianzenus *b*, cùm se instrumentum musicum à Spiritu sancto pulsatum effici ait, vt diuinam gloriam & potentiam canat. *In chordis*, fidibus. Vt superiora duo instrumẽta ab omni antiquitate repetita sunt *c*, ita quæ sequntur, Dauidis tempore vel inuenta sunt, vel illustrata *d*. Alioqui enim citharam siue קמור *kinor*, Patriarcharum sæculo vsitatam in Mesopotamia liquet ex Genesi *e*: & in Arabia, vt patet ex libro Iob *f* vbi etiam commemoratur organum siue עגב *hugab*, שופר *Sophar*, autẽ siue יובל Iohel, id est, cornu arietinum, item חצוצרת *hatsotseret* in libris Leuitici & Numerorũ *g* מנים *Minnim*, dicitur potiùs genus esse instrumenti Musici, cuius harmonia, ratio, vsus perierit, vt reliquorũ ferè omnium, cum tota vetere musica. Chaldaicè חרדבילין *Hardubelin*, vel *Hardabelin*, ὑδραυλὶς fortasse. Est autem Hydraula similis organo, nisi quòd non aquæ spiritu, sed aëris, organum resonat. Vt vt sit, Hebræi agnoscunt decem præcipua istorum instrumentorum genera נבל *Nebel*, *Psalterium*, si Hieronimo credimus νάβλον, etiam Græcè ἐ Suida. Nablium forassis Ouidio *h* non absimile citharæ siue lyræ, nisi quòd cithara chordas habet deorsum propendentes psalterium verò in latus porrectas, & supinas. Atque hinc Ouidius cecinit. *Nablia duplici palma verrit*, id est, vtraque manu, & Iosephus *i*. *Psalterium digitis tangi, ac habuisse chordas duodecim*, etsi vulgò Nostri putent fuisse decachordum. כינרות *Cinnoroth*. q. canora. *Cithara*, Instrumẽta, quæ Hieronimus scribit figuram habuisse Græcè literæ Δ, & chordas decem, plectró

a 2. Cor. 9. v. 7.
b Orat. de Basilio.
c Ex. 15. v. 20
d 1. Para. 16. v. 5.
e Genes. 31. v. 27.
f Iob. 30. v. 31.
g Leuit. 25. v. 9. & Nu. 10. v. 9.
Decem genera instrumentorum musicorũ antiquis vsitata.
h 3. de Arte.
i Lib. 7. Antiq. c. 10.

citróque pulsata, non digitis: cuius rei meminit & Iosephus *a*, Cythara tamen Orphei septem fidibus constasse dicitur, vnde Virgilius *b*, *obloquitur numeris septem discrimina vocum*. Sic Amphionis, Theopandri, immò & Mercurij ipsius inuẽtoris, quorum proinde instrumenta vocabant ἑπτάχορδα, nisi quod Theopãder duas posteà chordas adiecerit. צלצלים *Tsiselin, tintinabula*, è metallo & argento. Nostro Cymbala מצלתים *Metsalthaim, cymbala*, ad resonandũ, vt clarè crepitarẽt. שופר *Shophar, tuba cornea cornu* חצוצרת *hatsotseret, tuba ductilis, & metallica*, quam describit Iosephus *c*, עשור *hashor, decachordum*, à fidium numero, עגב *hugab, organum*, מנים *Minnim*, q. species, quòd constaret multis speciebus harmoniæ. Siue in quo plurima musicorũ instrumentorum genera & modi resonarent, vt in organis nostris à R. Saadia. Duo autem hæc instrumenta ex Anonymo erant metallica, séque mutuò pulsabant & magnum sonitum siue clangorem edebant תוף *Teph, tympanum*, מחול *Mahol choraule*, tibiæ genus, Chelis, vel Lyra. Atque hæc non tantùm forma & figura distinguebantur, verùmetiam melodiis, harmoniæ generibus, modulis, tonis, cantionum siue vocum discriminibus quæ נגינות *Neghinoth*, vocabantur, Latinè modi. Primus enim modus erat נגינות, *Nehhinoth*, de nomine generis. Alter מחתם משכיל *maskil, 3. Mictam. 4.* שגיון *Sigaion, 5.* Nehhilloth, *6.* Sigionoth, *7.* גתית *Ghittith, 8.* עלמות *Ghalmud*, quem nonnulli imam vocem exponũt. *9.* שמיניתם *Shemmith*. q. octaua. Ad cuius rei imitationem videntur posteà Græci triplicem Musicam celebrasse Diatonicam, (nobis vsitatam) Chromaticam, q. coloratam, & Enharmonicam (inusitatas) indéque quatuor harmoniarũ musicarum, siue concentuum habuisse genera, Phrygium, Lydium, Ioniũ & Dorium, quorũ alterum altero validius erat, vt liquet è Luciani Harmonide. Ioniũ erat genus harmoniæ ad iucunditatem & hilaritatem inuentum, Lydium incitabat ad insaniam, & Bacchicum furorem, Phrygium generabat enthusiasmum, id est, diuinum quemdam impetum, &, vt vulgus loquitur, deuotionem: Doricum, siue Dorium, grauitatem & modestiã inducebat. Vnde Pythagoras auctore D. Basilio, Boëtio, Cicerone, eũ obuiã habuisset adolescentẽ prę ebrietate bacchãtem & insa

a Lib. eod. 7.
b 6. Æneid.
c Lib. 3. Ant. c. 13.

& insanientem, iussit Psalten mutare genus cantionis, & cãtare Doricum. Sic Therpander & Arion Methymnæus Lesbios & Ionas, Ismenias Thebanus alios quamplurimos indecoris motibus vexaros concentibus curarunt. Sic Dauid cythara malum spiritum à Saule fugauit. Nam ex Aristotele *a*. è diuersis harmoniis, & aliquando iisdem excitantur diuersi affectus & πάθη, ita vt homines vel ad ardorẽ virtutis accẽdantur. vel ad mollitiẽ voluptatis resoluãtur, vt proinde Pythagorici vesperi asedandos motus sonarent cithara, mane cõtra ad excitandos, quasi musica contrariis rebus inseruiret. Quare Plato *b*, & Aristoteles *c*, prohibuere quidem cantus Lydios, Mixolydios, Ionicos, & Hypoionicos, quos modos siue tonos appellamus quintum, sextum, septimum, quartum, vt nimis effœminantes: at permiserunt Doricum, vt grauem, & plenum maiestate qui primus est tonus, Phrygium, qui tertius, vt magis simplices & generosos, & ad ardorem virtutis animantes. Nam omnem inhibere, hominis est stupidi, quoniam vt docet Galenus *d*, cuncti homines ad musicam æquè, ac Gymnasticam propensi nascuntur, nec quicquam reperitur, quod corpus, atque animam hisce duobus magis componat. Et musica, vt Plato sæpè, itémque Aristoteles *e*, seruit animorum solatio, iucunditati, moribúsque formandis, corporum etiam valetudini, vt proinde pueris addiscendam statuant. *Et sonos musicos*, inquit Macrobius *f*, *Theologi sacrificiis adhibuerunt, qui apud alios lyra & cythara, apud nonnullos tibiis, aliisve instrumentis, apud alios in ipsis Deorum hymnis per strophem, & antistrophem canoris versibus fieri solebant.* Quamuis autem tantæ dicantur huiusmodi Musicæ vires, laudes, atque eius plurimus esset vsus apud Sanctos, itémque Prophetas veteris Testamenti, de quo Hieronymus *g*, de instrumentis Musicis, quæ in sacra Scriptura reperiuntur, & Psalmographi subinde ad his personandas diuinas laudes crebrò cohortentur: Iustinus tamen Martyr *h*, illorum vsum reprehendit, quasi congruat tantùm infantibus. Quod probari miror Theodorito *i*, vbi contra eos qui argumentabantur instrumenta musica fuisse vsitata in templo Mosaico, ergo posse vsurpari in Christiano, hoc vnum respondet, instar sacrificiorum fuisse abrogata. Nam

a *8. Polit.*

Musica ad animi & corporis salutem valet.

b *Lib. 4. de Reipub.*

c *Pol. 7.*

d *Lib. de Sanit. tuenda.*

e *Eiusdem lib. 8. c. 3.*

f *Lib. 2. Som. cap. 3.*

g *Epistol. ad Dardanum. tom 4. pag. 250.*

h *q. 107. ad Orthod.*

i *Lib. de Sacrificiis.*

Nam hoc ei docendum fuerat, cùm non sint de figuralium, sed de simplicium pietatis rituum genere: deinde satisfacrendum suæ Ecclesiæ Græcæ, quæ non modò ea semper coluit, verùm etiam organa musica Gallis & Germanis incognita, Pipino misit sub Copronymo Cæsare, ann. 756. apud Amoinum *a*, Auentinum *b*, & Marianum Scotum. Itáque Clemens Alexandrinus *c*, illo loco, quo videtur ista reiicere. *Si ad citharã*, inquit, *canere noris, nulla reprehensio est. Imitare Hebræum illum regem, qui Deo gratias, Exultate, dit, iusti in Domino, & rectos decet collaudatio. Est enim Psalmus ἐμμελὴς εὐλογία καὶ πνευματικὴ ὠδὴ melodica benedictio & spiritualis oda.* Quod secuti leguntur Nazianzenus, & Basilius apud Gregoriũ Presbyterum. Nam musicã discentes. *τὰ δὲ ψυχῆς θυμώδεις, καὶ δυσκαθέκτου ἐξημαλάττοντο, τὸ δὲ ὅσον πρὸς ἡδονὴν φέρει, ταῖς σκηναῖς ἀπενέμοντο, animi partẽ irascẽtem, & aegrè rationi cedentem lenichant, quicquid autem ad voluptatem incitat, ad theatra relegabant.* Contra eos, qui scribunt fuisse ceremonialem pædagogiam, quæ discussa fuerit tamquam vmbra, per lucem Euãgelij. Nam debuerunt attendere ad hanc regulam, quam de ceremonialibus Mosaicis libet subiicere. Non omnia ceremonialia fuerunt per Euangelium abrogata, sed ea duntaxat, quæ simul essent figuralia, cuiusmodi erant ferè cruenta, in quibus videlicèt fundebatur sanguis (sanguinis Dominici præsagus (vt Circumcisio, vt sacrificia pecudum. Quare in vetusto canone probantur oblationes incruentæ, vt olei, similæ, vini, lactis. &c. vt quæ sint duntaxat pij, & grati animi munera & symbola. Quo ex fonte videmus Apostolos retinuisse dedicationes, templa, choros, vota, aquam lustralem, benedictiones, sacerdotum vestes, genuflexiones, ordines Ecclesiasticos, decimas, primitias, processiones, visitationes sacrarum ædium & locorum, manuum expansiones, festa Pentecostes, Pascharis, sublato victimarum vsu, quæ per Christi cruorem abrogatæ sunt, cantus, imagines, organa, ieiunia. Neque enim doceri potest ista & similia antiquata fuisse ab Euangelicis scriptoribus. Nam Paulus *d*. Vmbram futurorum fuisse quidem tradidit cibum, potum, partem diei festi. Neomenias & Sabbata. Et *e*, factum tabernaculum, & quæ in tabernaculo, & sacrifi

Musicæ laus, virtus, antiquitas.

a *Lib. 4. Hist. cap. 64.*

b *Li. 3. Anna.*

c *Lib. 2. Pædagogiæ, c. 4.*

Non omnia cæremonialia in Euangelio abrogata sed figuralia.

d *Col. 2. v. 16.*

e *Hebr. 14. v. 3.*

sacrificia, & a, circumcisionem at de istis nihil. Quare rectè monent iuris Orientalis auctores b, itémque Catharinus c. Iudaicos ritus demum esse prohibitos, si sint sacramentales, siue figurales, id est, si vmbram futurorum, vt commemoratus Pauli locus loquitur, habeant: sin simpliciter cæremoniales, atque ad sacram theoriam, pietatémque conferentes, nō item, vt qui sint pietatis retinacula, conferántque ad sacrorum solennitatem, decorum, virtutē, theoriam. Adde illud Nazianzeni d. *Pentecostes diem Hebræorum more colimus, quemadmodum & alios nonnullos eorum ritu obseruabimus, qui apud illos quidem typicè celebrantur, apud nos verò mysticè*, id est, qui, vt Nicetas exponit, *apud illos per figuram & adumbrationem, apud nos mysticè & verè peraguntur.* Nam istius generis figuralia non quatenus Mosaica vsurpantur, sed quatenus ad mysterium Christi præsens pertinent.

5 *Laudate eum in cymbalis benè sonantibus*, sonoris vocalibus, altè sonantibus Hebraicè בצלצלי שמע *bet siltsele schamah.* Cymbalis auditionis, id est, quæ è longinquo audiuntur ob clāgoris & tinnitus magnitudinem. Et mox בצלצלי תחע *betsiltheleteruæ*, *in cymbalis clangoris*, vbi nos *iubilationis.* Sunt autē Cymbala è Cicerone e, instrumenta ærea, concaua, tinnula, in Matris deorū sacris vsurpata. Hic appellatur צלצלים *tsiltselim*, quæ alij tintinabula interpretantur. Aliqui autem putant Cymbala auditionis siuè benè sonantia & cymbala iubilationis, siue clangoris itidem denotare, ἐκ παραλλήλων. Sed malo cum Kimhi, prius esse instrumentum musicum, quo vtebantur in sacris, posterius genus tubæ classicæ, quo in bellis buccinabant Tarantantara. q.d Siue pacis siue belli tempore, siue domi, siue foris eum laudibus extollite. Omne genus organorum pacis, belli, sacra, profanā in eius commendationē conuertite. Quare Sept scitè ἀλαλαγμῦ, Nam ἀλαλαγμὸς, est clamor de victoria, iubilatio quæ fit sono sonum excipiēte, vt fiebat in lebetibus Dodonæis. *Spiritus*, omnis mens, anima rationis particeps Deū iubilet acpersonet, Tertia apostrophe ad omnes animas intelligentiæ participes siue sint corpore indutæ, siue exutæ. Deniq; omnes animę Deū celebrate. Vbi tacita vaticinatio de conuertendis omnibus gentibus publicè sub Christo, quās proinde

a Galat. c. 4. vers. 3.
b Pag. 214. exemplaris Græci, 245. Latini.
c In Opusculis li. 2. de certa glorificatione Sanctorum.
d Orat. 44.
e In Pisanem.

Aproinde hortatur vt spiritu, & mente collaudēt Dominum. Scopus enim prophetarū est Christus, eiúsque regnū. *Laudet* Pro duodecima Anaphora hic ponitur. Decima autē tertia, qua Psalmus clauditur: nō est versa, sed in suo idiomate relicta, הללו־יה *Halelu-jah*: vt doceremur non tam pertinere hanc parenthesin ad coronidem huius Psalmi, quàm omnium, vt sicut primus ad studium & amorem legis diuinæ, ita vltimus ad gratiarum actionem & prędicationem Dei, exhortationem contineret. Hîc mireris recentiores, qui vt aliquid videantur dicere præter Septuag vertunt, *omne quod spirat*, vel *omnia animantia.* Alij *omne spirituale siue pneumaticum.* De instrumentis, quæ flatu & spiritu sonū edunt, vt tædio enumerationis prolixioris omnia Musica instrumenta, tactu vel inspiratione vocem reddentia comprehendat. Alij, *quidquid viuit*, omne denique viuens lauda Dominum. Nam quamuis Kimhi videatur velle in libro Radicum נשמה *neshama* significare in genere omnem animam spirantem, id est, sentientem & ratiocinantem, tamen hîc planè ad animam rationalem restringit. *Hoc tandem* (inquit) *Epiphonema subiunxit, quoniam laudatio animæ cæterarum rerum prædictarum laudationes antecellit. Ipsa enim percipit opera Dei Opt. Max. & notitiam eius, quatenus ferre possunt vires animæ in corpore existentis.* Et R. Isaac a. *Non inuenimus* נשמה *Neshamá* de alia dici, quàm hominis anima, quæ & ita appellatur, quia est מן שמים *min shemaim*, id est de cælo. Quare inquit Abben Ezra b.) נפש *Nephes*, est genus נשמה *Neshama*, species, de solo hominis animo enunciata. Halelujah, cum iubilo & lætitia laudate Deum fontem omnis entitatis & essentiæ. Hic solus liber Psalmorum è quinque in hanc vocem desinit. Nam præcedentes terminabantur gemino Amen, præter quartum, qui vnico. Solus autem iste per *Halelu-jah*, immutato genere signaculi siue clausulæ, quoniam hic Psalmus non modo finis est quinti libri, verùm etiam operis totius coronis, vt intelligamus, quantumuis ad finem peruenerimus repetendum esse opus, & reuoluendum sine intermissione, neque vnquam desinendum à Domini laudibus. Atque illud est, decimum tertium Haleluiah, quod decimam tertiam Dei מדה *Midda* siue proprietatem enunciat, quam collaudemus canamúsque Dominum

a 7. Genes.
b 3. Ecclesiast.

Dominum conditorem & saluatorem nostrum, ac ab A
eo beatitudinem expectemus, qui est beatus, benedictúsque in sæcula, Amen.

Laus Deo, honor & gloria.

PSALTERII GENEBRARDINI FINIS.

In Græcis exemplaribus extra hunc numerum reperitur Psalmus infrà positus, cuius meminit & B
Athanasius in Synopsi.

ARGVMENTVM.

Se à Samuele inunctum, repudiatis fratribus, duello Goliath confeciſſe.

PAruus eram inter fratres meos: & minimus in domo Patris mei, pas- C
cebam patêrnas oues.

2 Manus meæ fecêrunt órganum: & digiti mei aptârunt Psalterium.

3 Ecquis annunciabit Dómino? ipse Dóminus, ipse exaûdiet.

6 Ipse ángelum suum misit, & me è Patris mei ouibus abdûxit: méque vnctionis suæ óleo inûnxit. D

5 Fratres mei pulchri quidem & magni: at non in eis sibi placuit Dóminus.

6 Egressus sum in occursum alienigenæ: qui me per sua idola execratus est.

7 Ego autem extracto ipsius ense, caput ei abscidi: & probrum è filiis Israel abstuli.

FINIS.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRAE, QVAE IN HIS commentariis explicantur, cum breui ipsorum expositione: ex his nonnulla sunt, quæ ex fontibus Hebrææ & Græcæ linguæ deprompta sunt, nec sic in vulgari nostra editione habentur.

Ex veteri testamento.

GENESIS cap. 1. vers. 1. *In principio creauit Deus cœlum & terram.* regionem mundi cœlestem & elementarem. fol. 990. a. b

Vers. 2. *Spiritus Domini ferebatur super aquas,* id est, fouebat, viuificabat, vegetabat. fol 183 a

Ver. 3. *Dixitque Deus.* Hoc dictum nõ est quid prolatum in Deo, nec ratio mentis, sed occultum mysterium diuini Verbi. 989. a

Ver. 3. *Fiat lux & facta est lux.* i. cœlum empyreum à Deo pro sede beatorum constitutum. 987. g

Ver. 6. *Fiat firmamentum in medio aquarum.* i. cœlum syereum. Vel aër. Seu potius cœlum. Græcè στερέωμα, quod minimè aëri conuenit. 108. a

Ver. 14. *Et sint in signa & tempora & dies & annos.* i. in signa temporum & annorum. 902. b. *Fecitque Deus luminare maius, vt præesset diei, & luminare minus vt præesset nocti.* De his duobus magnis luminaribus agitur. 910. c. d

Eorum effectus etiam declarantur ex his verbis. 911. a. b

Ver. 31. *Vidit Deus omnia quæ fecerat, & erant valde bona.* Verissimum hoc esse ostenditur etiam in animalibus noxiis. 990. a. c. d, vel etiam affirmari potest animalia noxia ab initio talia non fuisse. 991. b. c

Cap. 2. v. 20. *Vocauit Adam nomen animæ viuentis.* nempe peritus & liquidò cognoscens rerum naturas. 978 b

Cap. 3. 15. *Et semen tuum & semen illius.* mulieris scili-

cèt virginis immaculatæ,cuius Christus filius est. 531.c
Ver 19. *In sudore vultus tui vescèris pane tuo.* Hoc non præceptum sed prophetiam continet. 874.c
Cap.4.4. *Respexit Dominus ad Abel.* id est,Abelis fidem & pietatem. 80.c
Ca.6.*Cur concidit facies tua,* id est,cur demisso vultu incedis? 17.a
Ver.6.17.*Delebo omnem carnem.* id est omnia animantia,aliàs caro de solo homine. 913.c
Cap.8.22. *Cunctis diebus terræ sementis & messis, frigus & æstus,æstas & hyems,* id est sex anni tẽpora,quæ quando inciperent hic habes. 440.a.b
Cap.9.v.5.*Sanguinem vestrum requiram,* id est,vlciscar. 85.c
52.a vel ad vlciscendum.
Cap.10. v.8. *Nemrod cœpit esse potens in terra.* Græcè γίγας id est τύραννος,tyrannus. 352.b
Cap.14.18.*Erat enim sacerdos Dei Altissimi.* Rectè, quia copulatiua habet vim causalis apud Heb 332.c.eius autem sacrificium mysticum fuisse tradunt Hæbræi 413.b de hoc autem sacerdotio Melchisedech vide 737
Ver. 22. *Ad Deum possessorem cœli & terræ.* id est,effectorem & Dominum. 664.a
Cap.15.6.*Credidit Abraham Deo,& reputatum est ei ad iustitiam,* quod hîc fidei Abrahæ tribuitur, hoc operi & virtuti Phinææ.psal.105.v.32.datur quia opera sunt vtilia ad iustificationem. 696.c
Ver.17. *Suspice cœlum,& numera stellas,si potes:* vanitas mathematicorum redarguitur,qui stellarum numerum prodiderunt. 977.c
Cap.16.14.*Propterea vocauit puteum illum,* pro,vocarunt scilicèt homines. 535.c
Cap.17.1. *Ambula coram me,& esto perfectus.* id est obedi mihi,& mandata mea effice. 726.c
Cap.18.28. *An delebis propter quinque vrbem.* id est propter defectum quinque. Vnde noster vertit *quadraginta quinque.* 728.a
Cap.24. 55. *Maneat puella nobiscum dies.* id est per aliquot tempus. 933.d
Cap.30.v.30. *Tempus est vt faciam mihi domum.* id est,vt familiam & rem domesticam augeam. 869.a
Cap.31. 40. *Æstu vrebar & gelu.* Hoc dicit quia vnus effectus est caloris & frigoris. 850.a
Cap.32.28. *Quid quæris nomen meum quod est mirabile?* id est,admirandum,gloriosum magnificum. 33.b
Cap. 40. 13. *Dabis calicem Pharaoni secundùm iudicium prius.* id est,morem. 850.a
Cap.44. ver. 21. *Et ponam oculum meum super eum.* id est habens eum inspiciam. 179.c
Cap.45.27. *Et revixit spiritus Iacob.* id est recreatus,refectus. 131.d
Cap.46.27.*Septuaginta animæ descenderunt in Ægyptum.* id est personæ. 675.c
Cap.47.9. *Cuncti dies peregrinationis meæ parui & mali.* id est,pauci,& pleni malorum atque ærumnarum. 571.a

EXODI Cap.1.Ver.21. *Quia timuerunt obstetrices Dominum,ædificauit eis domum.* id est,reddidit fœlices & opulentas. 869.a
Cap.7.17. *Ego percutiam virga aquam fluminis, & vertetur in sanguinem.* De hac plaga vide pag.679.b
Cap.8.3. *Et ebulliet fluuius ranas quæ ascendent & ingredientur domum tuam.* quales hæ ranæ sint vide 679. c. d.& quomodo facta dimensionum penetratione domos Ægyptiorum ingressæ sint, vide 680.a.b
Ver. 16. *Et fiant cyniphes in vniuersa terra Aegypti.* qui sit cyniphes vide 686.d
Ver.19. *Digitus Dei est hîc.* i.aperta potentia Dei. 455.b
Ver.21.*Ecce ego mittam in te omne genus muscarum.* Vox Hebræa quasi mixtionem, siue mixturam designat, de qua vide. 478.d.& 680.b.c
Cap.9. 4. *Ecce manus mea erit super agros tuos &c.* pestis valdè grauis:de qua vide 480.a
Cap. 10.4.*Ecce ego inducam locustam in fines tuos.* generale nomen est ad omnes locustarum species. 479.b.c
Ver. 22. *Factæ sunt tenebræ horribiles in vniuersa terra Ægypti. Nemo vidit fratrem suum, nec mouit se de loco suo.* coacti sunt hærere in suis locis per tres dies, & per tres dies non sunt functi libero membrorum motu. 678.a.b
Cap. 12. 23. *Et non sinet percussorem ingredi.* id est, dæmonem huius supplicij administrum. 480.c
V.29. *Percussit Dominus omnẽ primogenitũ in terra Ægypti:* omnẽ qui in familia erat primus & præcipuus. 481.
Ca.14.11.*Forsitan non erant sepulchra in Aegypto, ideò tulisti nos,vt moreremur in solitudine.* Hæc murmuratio nõ in tortore solũ,sed in mari ipso facta esse mõstratur. 689.c.d

Ver. 23. *Et ingressi sunt filij Israel per medium sicci maris.* Hoc miraculum explicatur pluribus. Nam hîc duodecim in partes mare scissum esse, illúdque alioquí sex diebus permeabile vno die transitus fuisse memoratur. 758. a.b. 759. a

Ver. 24. *Respiciens Dominus per columnam nubis interfecit Ægyptios*, in nube videlicèt occultabatur eius præsentia. 501. b

Cap. 16. 4. *Ecce ego pluam vobis panem de cælo.* i. manna, quod rore inferiore & superiore tectum erat: verus Eucharistiæ typus. 368. d. 369. a. in eo etiam quod pro arbitrio vnicuique sapiebat. 504. b

Ver. 13. *Mane quoque ros iacuit per circuitum castrorum, cúmque operuisset superficiem terræ &c.* de Manna, & eius nomine multa habes. 471. b. c. d

Ver. 34. *Posuitque illud*, Manna *Aaron ante testimonium in custodia.* i. ante arcam testimonij. 853. b. ibi probatur noster interpres.

Cap. 17. 2. *Da nobis aquam vt bibamus.* Superuacuè petebant aquam, cùm haberent manna, qui eam suppeditabat: sic sectarij petunt vsum calicis, cùm habeant alteram speciem, quæ eis sanguinem præbeat. 601. b. c

Ver. 6. *Ecce ego stabo, ibi coram te, super petram Horeb percutiésque petram &c.* hac percussione manauit fluuius manans quatuor milliaria 467. d. fuitque, in hoc facto quædam transubstantiatio. 761. a

Ver. 7. *Estne Deus in nobis an non?* scilicèt vt præbeat cuncta nobis necessaria, grauissimum hoc peccatum redarguitur. 690. b. d

Cap. 18. v. 12. *Comederunt panem cum eo coram Domino.* i. coram arca, vel tabernaculo Dominí. 29. c

Cap. 19. 5. *Mea est omnis terra*, natura & creationis iure: *at vos si audieritis me, eritis mihi peculium de cunctis populis.* i. populus quem charissimũ habebo, & gubernabo. 757. d

Cap. 20. v. 3. *Non erũt tibi Dij alieni ante me.* i. numquam Deos alienos habebis quamdiu durabo & existam. 643. a

Ver. 4. *Non facies tibi sculptile.* i. idolum, quod confirmatur Rabbinorum & Patrum auctoritate. 434. d. e

Ver. 7. *Non tolles nomen Dei tui in vanum.* i. non iurabis, aut vanè & perperam nominabis. 82. b

Ver. 13. *Non occides*, id est, ne occidas. 36. b. sic similia mandata.

Ver. 14. *Non dices falsum testimonium aduersus*, רעך *rebecha*, id est, *alterum*, quicunque sit, siue notus, siue ignotus. 78. b

Ver. 18. *Populus videbat voces*, id est, audiebat tonitrua & fulgura. 160. a

Cap. 21. v. 9. *Secundùm iudicium filiarum faciet ei*, id est, morem. 830. a

Cap. 22. 25. *Si pecuniam mutuò dederis populo meo nempe pauperi.* Deus pauperes pro suo populo in Scriptura agnoscit. 74. c

Cap. 25. v. 2. *Vt accipiant mihi primitias*: ad dandum videlicèt. 379. a

Vers. 16. *Ponésque in arca testimonium, quod dabo tibi*, id est, duas legis tabulas. 853. c

Cap. 30. 24. *Sume tibi aromata, stacten & onycha, galbanũ boni odoris, & thus lucidissimum, faciésque thymiama compositum, &c.* De hoc sanctificato oleo, & quomodo, vt ex eo Dauid, & eius posteri vngerentur dispensatum sit, vide p. 553. c. d. 554. a. b.

Ca. 32. 32. *Dele me de libro vitæ*, temporariæ scilicèt, nõ æternæ. 396. a

Cap. 33. 13. *Ostende mihi vias tuas.* vbi nos habemus ostende mihi faciem tuam. i. rationes quibus tua prouidentia cuncta administrat, & quæ illæ sint vide 646. c. d. facies autem hîc est imperscrutabilis eius essentia & gloria. 131. a

Cap. 34. 6. 7. *Dominator Domine Deus misericors, & clemens, patiens, & multæ miserationis & verax.* &c. hæ sunt tredecim Dei proprietates, quibus mundum ipse administrat, de quibus pag. 646. b. c. 647. a. b

Ibid. *Qui aufers iniquitatem, & scelera & peccata*, id est tria peccatorum genera, in Deum, proximum, & in se commissa. 688

LEVITICI Ca. 6. v. 25. vbi de hostia pro peccato: & cap. 3. v. 1. 2. vbi de hostia pacificorum: &, 2. vers. 1. 2. vbi de hostiis incruentis: & 7. ver. 12. vbi de hostia gratiarum actionis, explicantur. 227. a. b. c

Cap. 17. v. 14. *Anima est in sanguine*, id est, sanguine retinetur in corpore. 167. a

Cap.18.22.*Semen tuum non dabis traiiciendum Idolo Moloch.*per iguem scilicèt.De hac atrocitate quomodo per orbem grassata sit vide pag.697.d.& 698.

Cap.19.v.18.*Incisionem ob animam non facietis.*i.non incidetis carnes vestras in funere alicuius mortui. 85 a

Ca.21.v.1.*Ob animam ne contaminetur sacerdos.*i.ob animi mortui funus & exequias, sícque designat curam viuorum pro mortuis. 84.c.d

Cap.25.29.*Dies erit redemptio eius.*i.intra annũ. 933.d

Cap.26.1.*Non facies tibi sculptile vt adores illud.* Hîc tangitur causa cur Idola vetentur, ob cultum videlicèt internum & externum. 763.d

Ver.26.*Confringam baculum panis vestri.*i. fulcrũ.675.d

NVMER. Cap.6. 24.25.26. *Benedicat tibi Dominus & custodiat te. Ostendat Dominus faciem tibi,& misereatur tui. Conuertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem.* Sanctissimæ Trinitatis mysterium hîc qualiter panditur vide pag.362.&c.

Cap.11.v. 20. *Comedetis vsque ad mensem dierum, donec exeat per nares vestras, & vertatur in nauseam.* De hac ingurgitatione, & morbo inde sequuto, vide paginam 692 a.b.c

Cap.13.28. *Quæ fluit lacte & melle.* i. quæ abundat rebus non solùm necessariis,sed etiam voluptuosis. 695.b

Cap. 14. 22. *Iam per decem vices audierunt vocem meam.* tot enim vicibus Deum tentasse referuntur: posset tamen esse numerus certus pro incerto, 477.a

Ca.23.7. *Assumpta parabola sua ait.*i. sermone propheticо. 463.c

Ver.17. *Et omne ipsum non videbis.* partem tantùm videbis. 984.a

Ver.21.*Dominus Deus cum eo est,& clangor victoriæ regis in illo.*i.sonitũ præceptorũ eius audit,& obseruat. 552.c

Ver. 22.*Et altitudines rhinocerotis ei.* i. cornu quale rhinocerotis, altissimum. 599.a

Ver.24.*Non accubabit* victor populus,*donec deuoret prædam & occisorum sanguinem bibat.* i. tantus cruor per vias emanabit vt de eo bibere possit. 741.a

DEVTERONOMII Cap.4.7.*Nulla est gens,quæ Deos habeat tam propinquos sibi,*i.propitios. 995.a

Cap. 6.4. *Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus vnus est.* Hoc

Hoc nihil verius vmquam Scriptura prodidit. 837.d

Cap.12.12.*Epulabimini coram Domino Deo vestro,* id est, in templi locis comedetis. 367.d

Cap.13.ver.3. *Quoniam tentat vos Dominus,* id est, probat,experitur. 149.c

Cap.18.ver.15.*Prophetam suscitabit vobis Deus,*id est, in lucem proferet. 11.c

Cap.28 6. *Benedictus eris ingrediens & egrediens,* id est, quòcumque pergas,siue in exitu,siue in reditu te custodiet. 850.c

Cap.32.v.9.*Pars autem Domini populus eius,* id est, hæreditas!possessio. 63.c

Ibid.*Iacob funiculus hæreditatis eius,*id est,pars & possessio, 432.b

Ver.39. *Vt sugeret mel de petra,*i.mellitos fructus.503.d

Ver.39 *Ego occidam & viuere faciam,*id est, habeo vitæ & mortis imperium. 380.b

Cap.33.28.*Negabunt te inimici tui.* Hebr. mentientur, id est,seruiliter se subdent.*Et tu eorum colla calcabis,*id est, humiliabuntur,subiicientur. 318 c

IOSVE ca.24.v.1.*Et steterũt corã Deo.*i.arca Dei.29.d

LIBER IVDICVM. 1. Rectorũ & principũ.610.d

Cap.9.14.*Dixerunt ligna ad Rhamnũ,impera nobis.* quid sit Rhamnus. 321.c.d

Vers.48. *Ascendit in montem Selmon* de monte Selmone quis sit vide 376.b

I REGVM 2.15.*Non accipiam à te carnem coctam sed viuam,*id est,crudam,vt noster rectè vertit. 860.d

C.3.v.1.*Sermo Dei erat pretiosus.*i.null⁹,rarissim⁹. 274.a

Ver.21.*Gloria Domini translata est in Philisthiim,* id est, arca. 483.

Cap.4.v.7.*Venit Deus in castra,*id est,arca Dei. 29.c

Cap.5 6.*Et percussit Azotum in posteriore parte natium.* id est fico ani,hemorrhoidum genere. 484.d

Cap.10.11.*Ecce funis prophetarum in occursum eius,*id est, turma 806.c

Cap.8.11.*Hoc ius siue iudicium regis est,*id est,mos.830 a

Cap.12.v.6.*Dominus qui fecit Mosem,*id est,parauit,ornauit. 139.d

Cap. 25.37. *Et mortuum est cor eius*, id est, elanguit, emarcuit. 356.d

2. REGVM 12.v.5. *Quoniam filius mortis est vir*, id est, dignus morte. 639.b

Cap.13.4. *Quare sic attenuaris macie.* Hebraicè habetur, *Quare sic infirmas.* 230.d

Cap.15.2. *Stetit ad manum viæ.* & 13. ad manum portæ, id est, latus. 939.a

3. REGVM 2.v.2. *Ego ingredior viam vniuersæ terræ*, id est, mortem. 937.a

Ver.24. *Dominus fecit mihi domũ.* i. locupletauit. 869.a

Cap. 6. 7. *Malleus & securis & vllum ferramentum non sunt audita in domo.* Nimirùm quia tunc non ex ferro, sed ex ære omnia fiebant. 103.b.c

Cap.17.10. *Accipe mihi parùm aquæ*, id est, da. 379.a

Ver.18. *Viuit Dominus, in cuius conspectu sto*, id est, cui seruio, ministro. 139.b

4. REGVM 8.v.1. *Vocauit enim Dominus famem.* sic loquitur, ne quis eam tribuat fato, aut naturæ. 675.a

Cap.15.5. *Et habitauit in domo libera seorsum*, id est, in domo solitaria, separatus à consortio hominum. 541.c

1. PARALIPOMENON 17.v.16. *Quis ego Domine Deus*, id est, quàm paruus & quantulus. 62.a

Cap.29.ver 30. *Et cum temporibus, quæ transierunt super Dauid, & super Israel, &c.* id est, cum casibus, sortibus, & euentis, quæ acciderũt sua memoria Dauidi. 172.d. &seq.

2. PARALIPOMENON 1.10. *Da mihi sapientiam & intellectum, vt ingrediar & egrediar coram populo tuo*, id est, vt ei præsim in negotiis externis & internis. 850.b

Cap.19.6. *Non homini, sed Deo iudicatis, qui vobiscum est in verbo iudicij*, id est, re ad iudicium pertinente. 505.d

Cap.21.7. *Et quoniam promiserat dare ei lucernam, & filiis eius omni tempore*, id est, Christum. 893.a

Cap.30.20. *Quem exaudiuit Dominus & sanauit populũ*, id est, vt noster habet *& placatus est populo.* 976.4.d

Ver.vlt. *Peruenitque oratio in habitaculũ sanctum cæli*, id est, in cœlum, quod sibi Deus sanctificauit. 17.b

Ester

ESTER 11.9. *Regnum eius tradat rex sociæ meliori illa*, noster hoc doctè transtulit, *Regnum eius altera quæ melior sit illa accipiat.* 87.c

Cap.8.11. *vt starent pro anima sua*, id est, pugnarent pro vita. 594.b

IOB 1.ver.21. *Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illùc.* in sepulchrum scilicèt. 200.d

Cap.3.1. *Post hæc aperuit Iob os suum*, id est, incepit loqui. 829.b

Cap.10.9. *Memento quòd sicut lutum feceris me, &c.* id est, memento me cõstare ex luto & limo terræ: & breui redeundum cò. 560.c

Cap.12.21. *Effundit despectionem super principes*, dum imperia vult deiicere tollit à principibus auctoritatẽ, & reuerentiam. 715.a

Cap.22.25. *Et argentum coaceruabitur tibi.* Hebr. *Profũditatum*, quasi lassitudinum, in quo quærendo homines defatigentur. 598.d

Cap.31.27. *Et osculatus sum manum meam ore meo*, id est, adoraui lunam vel solem. 13.b

Cap.38.v.vltimo. *Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad eum.* quomodò pullorum corui à Deo sustententur vide 779.b

---

In Psalmos hæc obseruauimus, quæ non in suis locis, sed in aliis quasi obiter exposita fuerunt.

PSALMO 36.v.20. *Os iusti meditabitur sapientiam*, id est, loquetur, resonabit. 4.a

Psal.43.v.5. *Qui mandas salutes Iacob*, id est, qui præcipis Angelis Iacobum saluare. 239.b

Psal.50.10. *Exultabunt ossa humiliata*, id est, membris & corpore exultabo. 34.b

Psal.78.8. *Quia comederunt Iacob*, id est perdiderunt, vastarunt. 391.b

Psal.88.v 15. *Beatus populus qui scit iubilationem*, id est, qui nouit iubilare Deum. 89 181.a

Psal. 113. 9. *Qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum*, multiplicat, fœcundat. 369.c

Psal.118.15. *In mandatis tuis exercebor*, id est, assiduè me occupabo. 107.b

Psal.148.v.1. *Laudate Dominum de cœlis*, id est, vos cœlites. 412.a

PROVERBIORVM. cap.1.12. *Deglutiamus eos viuos & integros*, id est, more scilicèt belluarum rabidarũ, quæ homines viuos, id est, non coctos deuorant. 860.d

Cap.4.17. *Comedunt panem impietatis, & vinum iniquitatis bibunt*, id est, impiè & iniquè comparatum. 869.d

Cap.8.22. Dominus ἐκτισέ με. error est pro ἐκτήσατό με possedit me. 664.b *antequam quicquam faceret à principio.* Hebr. ex tunc, id est, ab æternitate. 588.b

Cap.10.v.7. *Memoria iusti in benedictione*, id est, dum memoratur, benedicitur. 165.b

Cap.15.8. *Victimæ impiorum abominabiles*, non per se, sed propter indignitatem personæ. 724.a

Cap.16.15. *In serenitate vultus regis vita*, id est fœlicitas, lætitia. 131.d

Cap.22.2. *Ne opprimas hominem in porta*, i. iudicio. 392.a

Cap.31.11. *Spoliis non indigebit*, id est, bonis, simpliciter. 371.d

Vers.18. *Gustauit quòd bona est negotiatio eius*, id est, expertus est. 188.c

ECCLESIASTIS. Cap.1.4 *Terra autem in æternum stat*, id est, nunquam in nihilum redigetur. 588.a

Cap.5.5. *Ne dixeris coram angelo, error*, seu vt nos habemus, *non est prouidentia*, Angeli sunt testes nostrarum actionum. 920.d

Cap.11.3. *Initium dulcoris habet fructus*, id est, mel summum habet & perfectum dulcorem. 745.b

SAPIENTIAE. Cap.6.v.4. *Dominus interrogabit opera vestra*, id est, examinabit. 62.b

Cap.16.26. *Non fructus nativitatis pascunt homines*, id est, fructus copiosè nascentes. 713.c

ECCLESIASTICI. Cap.7.3. *Fili, non semines mala in sulcis iniustitiæ*, in maxima iniuria & iniquitate. 877.d

Cap.7.40. *Memorare nouissima tua, & in æternum nõ peccabis*, id est, non semper, sed ad tempus. 862.d

Cap.

Cap.18.v.1. *Deus creauit omnia simul.* i. similiter nullo dempto.

ESAIAE.c.1.18. *Si fuerint peccata vestra vt vermiculus, velut lana erunt*, supple alba, vt noster doctè adiecit, 982.b

Cap.3. ver.1. *Auferet Dominus robur omne panis.* Hebraicè *fulcimentum*, quia panis fulcit. 412.d

Cap.9.6. *Et vocabitur magni consilij Angelus.* Hoc addiderunt Sept. vt docerent oraculum ad Messiam pertinere, qui *angelus testamenti* dicitur. 609.a

Ver.14. *Et disperdet Dominus ab Israel caput.* i. eos qui præsunt. *& caudam.* i. eos qui subsunt. 662.b

Cap.10.v.5. *Assur virga furoris mei, baculus ipse est &c.* i. quia eo punit sceleratos, & exercet probos. 90.c

Cap.11.12. *Et leuauit signum in nationibus, & congregabit profugos Israel, & dispersos Iuda colliget.* Nempe filios Dei, qui erant dispersi & à via salutis aberrantes, quos Christus in vnam collegit religionem. 976.c

Cap.29.12. *Nescio litteras*, nec sacras nec prophanas. 401.

Cap.38.17. *Proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea.* i. oblitus es, non recordaris, quasi facta non essent. 175.d

Ver.18. *Quia non infernus confitebitur tibi.* i. laudabit & efferet te.

Cap.40.v.12. *Qui appendit tribus digitis molem terræ.* id est, diuina essentia Patre, Filio, & Spiritu S. omnia portat. 49.b

Vers.31. *Assument pennas vt aquilæ: current, & non laborabunt: ambulabunt & non deficient*, de aquila multa habentur. 666.a

Cap.49.26. *Qui dico Hierusalem habitaberis, & ciuitatibus Iudæ ædificemini.* i. Qui facio, vt habitetur, vt ædificentur. 244

Cap.44.v.3. *Seruus meus es tu Israel.* i. in Israel. hoc enim ad Christum pertinet. 139.d 140.c

Cap.51.5. *Nunquid non tu percussisti Rahab.* i. Ægyptum vbi noster, superbum. 554.d

Cap.52.17. *Quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius.* i. pœnam temporariam. 444.c

Cap.53.6. *Omnes nos sicut oues erauimus.* per varia peccata errore mentis. 842.d

Ver.8

Ver.8. *At Abscissus est*, Christus *de terra viuentium*, id est,de terra hac vitali. 155.b

Cap.55.8 *Non enim viæ meæ,vestræ*, id est, cogitationes & consilia. 145.d

Cap. 59.1. *Non est abbreuiata manus Domini.* i. potentia 912.a

Cap.60.5. *Tunc videbis & afflues & mirabitur & dilatabitur cor tuum.*i.effusè lætaberis & consolaberis. 236.d

Cap 63.12. *Qui scidit aquas ante eos,vt faceret sibi nomen sempiternum.*i.vt gloriam sibi compararet. 690.d

Cap.65.*Puer centum annorum morietur puer.* Hic est qui cupiditatibus suis nimium indulget. 709.a

Cap. 66. 1. *Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum*, quasi vilis ei subiecta est & ab eo calcatur. 611.c

Hieremiae 10 24. *Corripe me Domine,verumtamen in iudicio, & non in furore tuo: ne fortè in nihilum redigas.* Castigationem & correptionem petit,sed quæ sit ad salutem suam. 808.c

Cap.3.5. *Ansruabit in sæculum, si custodiat in æternum.* i an vltionis obliuiscetur, & memor erit iniuriæ acceptæ. 648.b

Cap 23.5. *Et suscitabo Dauid germen iustum.* Hebraicè צמח *tsema*, quod est nomen Christi. 892.c

Cap.23.v.22. *Deus appropinquans ego sum.*i præsto sum & adsum rebus omnibus. 835.c

Cap. 33. 16. *Hierusalem habitabit confidenter.* i. securè. 577.d

Cap.32.21.*Et eduxisti populum tuum in manu robusta & brachio extento:*sic adumbrat diuinam potentiam & plagas extraordinarias, quibus Israëlites extorsit Aegyptiis. 912.a

Cap. 52.13. *Iurauit Dominus per animam suam*, id est, semetipsum. 795.c

Ver. 39. *Inebriabo Babylonios vt sopiantur, & dormiant somnum sæculi.* i. vt mortem æternam capiant 69. c. circumscriptio est perpetui exilij. ibid.

Ver.51 *Venerunt alieni super sanctificationem domus domini.*i sanctuarium locum Deo dicatum. 607.d

Ezechielis.4. 11. *Et aquam in mensura bibes*, id est,parcè & tenuiter. 494.b

Danielis 44. *In diebus illis suscitabit Deus regnum quod in æternum non dissipabitur* &c. Istud est regnum Christi & Ecclesiæ, quod æternum futurum est. 557.d

Cap. 4.v.24. *Peccata tua eleemosynis redime.* Hebraicè iustitiis. 139. d

Cap.6.10. *Daniel apertis fenestris cœnaculi sui contra Hierusalem.*i. versus Hierusalem & è regione. 31.b

Cap.9.v 9.*Tibi Domine misericordia, quia recessimus à te.* id est, quamuis recesserimus. 229. ca.misericorditer nos puniuisti,quia grauiora merebamur. 290.c

Oseae.4.3.*Reddamus vitulos labiorum nostrorum.*i laudes & gratiarum actionem. 921.d

Cap. 6.9. *In via interfectorum pergentes humero.*i. vno consensu pro humero vno. 510.c.

Ioelis 1. 2. *Bestiæ agri quasi area sitiens imbrem, suspexerunt ad te.*i.tacito quodam sensu agnoscũt Deum escam dantem omni carni. 663. c

Cap. 2.10. *Stellæ collegerunt lucem suam.* i.retraxerunt. 522.b.

Amos.1. cap.5. *Nephela corruit,& non adiecit,vt resurgat virgo filia Israel.*i decem tribus. 970.b

Ver 8. *Qui vocat aquas maris,& effundit eas super faciem terræ*,quia scilicèt vapores è mari oriuntur vnde pluuię conficiuntur. 902.a

Cap. 7.v.2. *Quis suscitabit Iacob,quia paruulus est.*i quomodò poterit surgere Iacob, cùm paruus sit, paucúsque relictus. 146. c

Ionae 1.5.*Ionas autem ascenderat ad latera nauis.*i ad nauis interiora,vt noster doctè transtulit. 874.c

Michaeae 5.v.12. *Bethlehem paruula es in principibus Iuda,& ex te exibit dux,&c.* hæc affirmatio æquipollet negationi. Matth.26. *Bethlehem nequaquam minima es &c.* quia & apud Michæam pro & *tamen* sumitur. 566.c.

Ver. 9. *Omnes inimici tui interibunt.* i. conuertentur. 373.c.

Universidad de Deusto Biblioteca

ABACHVCH. 2.4. *Iustus ex fide viuit* vita spirituali scilicèt, 841.d

Vers. 19. *Non est spiritus in visceribus eorum*, id est, carent anima informante, idola, licèt dæmon eis assistat. 762.d

Cap.3.6. *Contriti sunt montes æternitatis, humiliati sunt colles sæculi.* Loquitur de Chananæa subacta ab Adamo & posteris eius culta & inhabitata. 448.b

AGGAE I.ca. 12.14. *Si tetigerit pollutus anima.* i. tactu hominis mortui, cuius funus instituitur. 85.a

ZACHARIAE I.v.9. *Angelus qui loquebatur in me*, id est, mecum. 524.c

Cap.10. *Septem isti oculi sunt Domini.* notat Domini in custodiendis electis continuam vigilantiam. 849.a

Cap.12.1. *Fingit spiritum hominis in eo.* i. creat omnes animas in corpore hominum. 185.a

MALACHIAE I. 16. *Si ego Dominus, vbi est timor meus?* quo scilicèt timeri debeo. 573.c

Ver.11. *Ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus.* i. per totum orbem. Hi enim sunt limites regni Christi. 752.b

Cap. 3.1. *Angelus testamenti*, id est, Christus propter missionem. 495.b

Cap.4.v. 2. *Sol iustitiæ non illuxit*, id est, beniguitatis, 340.a

I. MACHABAEORVM. Cap.1.ver.18. *Et introiuit in Aegyptum in multitudine graui* id est, magna & copiosa. 198.b

Ex nouo Testamento.

MATTHAE I.ca.1.v.25. *Non cognouit eum, donec peperit*, i. postquàm peperit inclusiuè non exclusiuè. 83.b

Cap.2.20. *Defuncti sunt qui quærebant animam pueri.* i. perniciem & interitum. 950.a

Cap.3.11. *Cuius non sum dignus calceamenta portare.* prouerbium de seruitute vilissima. 334.b

Cap.

Cap. 4.7. *Non tentabis Dominum Deum tuum.* i. non prouocabis temerè. 49.a

Cap. 5.19. *Iota vnum, aut vnus apex non præteribit à lege* i. non irritum erit aut inane. 989.c

Cap.6.10. *Sanctificetur nomen tuum.* i. sanctum appareat. 215.d

Ibid. *Sicut in cœlo & in terra.* Angelos & cœlites intelligit, qui semper Deo obsequuntur 816.b. *& in terra.* i. sic & in. 863.a

Cap.7.21. *Non omnis qui dicit mihi Dominus*, non omnis hîc non negat vniuersè, sed aliquem signat. 984.b

Cap.9. v.5. *Quid est facilius dicere, remittuntur*, &c. i. ei iubendo efficere promptè, & celeriter. 244.a

Cap.11.5. *Beatus qui non fuerit scandalizatus in me.* i. humili mea specie, mea cruce. 390.d

Ver. 12. *Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Hebraicè perruptores & minimè delicati. 88.d

Ver.25. *Reuelasti ea paruulis.* i. simplicibus, paruulis non ætate, sed moribus. 768.c. item idiotis. 110.d

Cap.16.23. *Vade retrò me Satana.* i. ô inimice. Hîc Satan simplicem aduersarium notat. 723.c

Cap.18.v.15. *Si peccauerit in te frater tuus.* i. te sciente. 289.1.d

Cap.19.28. *Sedebitis & vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel.* Notat Apostolos tanquam phylarchos duodecim, tribus duodecim Israeliticas iudicaturos. 754.a

Cap.21.v.2. *Ite in castellum quod contra vos est*, i. ex aduerso, coram. 289.d

Versic.9. *Hosanna filio Dauid, hosanna in excelsis*, id est, ô tu, qui es in excelsis, saluum fac filium Dauid. 412.b

Ibid. *Benedictus qui venit in nomine Domini, hosanna in excelsis.* i. Saluum fac inquam Domine, qui es in excelsis 781.d, defenditur hæc dictio hosanna contra Calvinum & Bezam. 782.b

Ver. 12. *Et ore infantium & lactantium perfecisti laudem*, id est, verè infantes & sugentes vbera materna. 44.c

Cap. 22.9. *Ite ad exitus viarum*, id est, compita. 433.c

Ver.

Ver. 44. *Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?* Voluit Christus indicare se non esse purum hominem: nam purus homo in Dauidem, & creaturas cæteras non poterat habere imperium. 731.b.c

Cap.24.5.*Partem eius ponet cum hypocritis.* Punietque hypocritas ac alios. 864.c

Ver.35.*Verba autem mea non præteribunt.* id est non irrita erunt, perficientur. 989.c

Cap.26.58.*Vbi Scribæ & Seniores conuenerant:* per seniores eos fortasse intelligit qui erãt de Cõcilio שנהדרין *Schanedrin.* 711.b

Cap. 28. 10. *Nunciate fratribus meis.* id est, discipulis. 130.b

Ver.19.*Baptizantes eos in nomine Patris, & filij, & Spiritus sancti,* id est, inuocatione vel virtute. 114.d

Ver.vlt. *Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi,* id est etiam vsque ad, & emphaticè. 733.b

LVCÆ. 1. 69.*Erexit cornu salutis nobis.* Cornu epitheton Christi, qui sic dicitur quia eminet super omnes, & est potentissimus. 555.b. vel erexit per Christum regnum Dauidis. 993.d

Ver.79.*Illuminare his qui in tenebris,* id est, ad illuminãdum. 60.a

Cap.2.Ver.30. *Quia viderunt oculi mei salutare tuum,* id est, Christum. 75.d

Cap.3.16.*Cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum.* prouerb. de seruitute vilissima. 334.b

Cap.7. 48. *Oleo caput meum non vnxisti.* quia nimirum vnguentis in conuiuiis vtebantur. 136

Cap. 11.v.22. *Spolia eius diuidet.* i. bona simpliciter. 371.d

Cap.18.v.8.*Non inueniet fidem in terram.* i. integritatem. fidelitatem. 182.d

Cap.19.4. *Quia si cognouisses, & tu:* legit *vtinam cognouisses, & quidem in hac die tua quæ ad pacem sunt tibi.* Loquitur de suo aduentu, & visitatione, qua eis prospera omnia afferebat. 855.d

Ca.22.17.18. *Accipite & diuidite inter vos. Amodo enim dico vobis, quòd non bibã de generatione vitis, quoúsque regnum Dei veniat:* alludit ad calicem vini, qui in gratiarũ actionem à conuiuantibus in orbem circumferebatur & libaba

libabatur. 771.b

Ver.19 *Hoc facite in meam commemorationem,* id est, sacrificate. 360.d

Ver 25. *Qui potestatem habent inter eos benefici vocantur.* Principes benefici vocantur, quia tales eos esse deceat. 777.c

Ver.29 *Ego dispono vobis regnum, vt edatis & bibatis super mensam meã.* Loquitur de deliciis futuri sæculi. 136.a

Ca 24.v.49.*Vos autem sedete in vrbe,* id est, manete, quiescite. 576.c

IOANNIS c.1.14.*Verbũ caro factũ est,* i. homo. 314.c

Ibid. *Et habitauit in nobis.* i nobiscum, inter nos. 483.b

Ver.19.*Deum nemo vidit vmquam.* id est, perfectè, siue per naturam cognouit 447.d

cap.4.2. *Adorabunt Patrem in spiritu & veritate.* seriò, ex cordis affectu, sine fuco, per Christũ, qui est veritas. 372.a

cap.8.36.*Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis.* per Spiritum sanctum suum scilicèt liberum arbitrium nostrum sanans. 294.b

cap 11. 26 *Qui credit in me non morietur in æternum.* i. morietur dumtaxat ad tempus, nam resurget ad vitam. 163.a

cap.12 32. *Cùm exaltatus fuero à terra omnia traham ad meipsum.* Hic modus quo Christus orbe terrarum potitus est nempe crux declaratur. 690.c.d

cap 19 22. *Quod scripsi scripsi.* i. quod decreui ratũ esto, fixum & ratum maneat. 998.c

Ver. 30. *Consummatum est.* Loquitur de optatis in sua perpessione & Scripturis, 414.c

ACTVVM APOSTOLORVM cap. 4.27.*Conuenerunt in ciuitate ista aduersus sanctum tuum puerum.* i. filium non seruum, & cur hoc. 392.d

cap. 9. 4. *Saule Saule quid me persequeris.* id est, meos. 119.b

Ver.15 *Vas electionis factus est mihi iste.* i. instrumentum & organum lectissimum.

cap 12.9. *Et nesciebat an verum esset quod fiebat, existimabátque se visum videre.* i, somnium, hoc dicitur de gaudio insperato. 864.d

cap.13. ver. 3. *Deus hanc adimpleuit filiis nostris, resuscitans Iesum.* i. excitans, in lucem edens. 11.c

cap. 19. 11. *Virtutes non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli.* hoc dicit quia miracula propriè fiunt à Deo 677.d

cap.20.24. *Non facio animam pretiosiorem quàm me.* i. vitam. 727.b

cap.28.v.28. *Notum sit vobis quoniam gentibus missum est hoc salutare Dei.* i. Christus, non tantùm salus, sed & salutifer. 75.d

ROMANORVM 1.1. *Segregatus in Euangelium.* i. separatus ad id munus. 22.c

Ver.17. *Iustitia enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem.* id est gratia qua iustificamur, per euangelium prædicatur. 616 d

Ver.19. *Quì cùm cognouissent Deum.* i. generalia Dei attributa. 447.c

cap.3.22. *Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi.* i. gratia iustificans. 407. c. sic passim apud Paulum iustitia sumitur pro gratia, qua nos Deus gratos & iustos efficit. 525.d

cap 4.17. *Vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt.* i. efficit quæ priùs non erant: 978.b

cap. 5. 13. *Peccatum non imputabatur &c.* non cogitabatur, neque agnoscebatur. 175.c.d

cap.6.14. *Peccatum vobis non dominetur, 12. non regnet peccatum in vestro mortali corpore.* i. non prævaleat, & ex vno flagitio in aliud trahat. 113.d

cap.7.19. *Non quod volo bonum hoc ago.* Carnis describit fragilitatem, à bono abstrahentis. 793.d

cap.10.10. *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem,* rectè: nam confessio in lingua sancta non est nisi oris. 530.a

cap.11.8. *Dedit illis Deus spiritum compunctionis.* i. stuporis. 33.

cap.13.v.8. *Qui enim diligit proximum.* &c. Græcè. ἕτερον, id est, alterum quicunque sit. 78.b

Ver. 14. *Sed induimini Dominum Iesum Christum,* i. plenè & copiosè possidete. 587.c

1. CORINTHIORVM 2, vers. 19, *Apprehendet astutos in astutia sua,* id est, dissipabit eos cum suis consiliis. 101.c

Cap.3.v.4. *Nonne homines estis.* id est, carnales. 88.d

Versiculo 7. *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus,* id est, Deus est tota causa, qua vigente cætera vigent, cessante cessant. 714.a

Ver.10. *Vt sapiens architectus fundamentum posui.* Loquitur de fide, cui opera sunt superstruenda. 221.b

cap.4.2. *Spectaculum facti sumus omnibus hominibus.* i. prodigium, monstrum. 402.c

Ver.7. *Quis enim te discernit.* i. iudicat: 375.d

cap.6.ver.3. *Nescitis quoniam Sancti de hoc mundo iudicabunt:* i. iudicio assistent, & suffragabuntur. 281.d

cap.10.2. *Omnes in Mose baptizati sumus in nube, in mari.* Rubro scilicèt, figura sanguinis Christi, quo mundamur, 690.d

V. 41. *Bibebant autem de spirituali consequente eos petra.* quasi petra illa moueretur, & consequeretur. 468.a

cap.10.1. *Idolum non est aliquid.* i. nullius contra sanctos potestatis. 606.d

cap. 11. 10. *Debet mulier orans velamen habere supra caput suum propter angelos.* i. ne præsentes angelos offendat 920.d

cap.13.1. *Si linguis hominum loquar & Angelorum.* sic quidam Hebraicam linguam designatam putant. 289.b vel excellentissimam & admirabilem. 472.c

cap.14.11. *Ero ei cui loquor barbarus.* i. ignotæ & peregrinæ linguæ. 757.a

cap.15.56. *Stimulus enim mortis peccatum.* i. peccatum est id, quod infligit mortem. 63.a

Ver.34. *Ad reuerentiam vobis loquor.* id est, pudorem, ignominiam. 490.d

2. CORINTHIORVM 6.2. *Ecce nunc tempus accepitabile, ecce nunc dies salutis.* i. in hac vita. 178.c

cap.11.ver.23. *Quis scandalizatur, & ego non vror.* i. affligor. 55.c

cap.12.2. *Raptus est in tertium cælum.* ex Hebræorum opinione tres cœli sunt, & qui illi. 385.a

GALATHARVM cap. 1. 10. *Si hominibus placerem &c.* carnalibus & mundanis. 302.b

cap. 2. 19. *Ego autem per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam* i. iustificer, vel iustus sim. 824.c

cap. 3. v. 1. *Ante quorum oculos Iesus Christus proscriptus est.* i. depictus, crucifixus. 161.d

cap. 4. v. 25. *Sina mons est in Arabia, qui coniunctus est ei quæ nunc est Hierusalem.* hoc dicit quia mons Sinai & mons Sion longo montiũ ad inuicem tractu coniuncti erant. 896.b

EPHESIORVM cap. 4. 27. *Desperantes tradiderunt semetipsos impudicitiæ.* i. fide & spe destituti: fides & Dei timor retinacula virtutis. 76.c

cap. 5. 4. *Exurge qui dormis, & illuminabit te Christus.* hoc metaph. de animo est intelligendum. 870.c

cap. 6. 19. *Vt detur mihi sermo in apertione oris mei.* vt detur mihi Spiritus Sanctus, quo possim verbum Dei alacriter enunciare. 829.d

PHILIPPENSIVM 3. 2. *Videte canes.* i. impuros homines & impudentes. 127.a

ca. 3. 11. *Non quod iam acceperim, aut perfectus sim.* & mox Ver. 15. *Quicumque ergo perfecti sumus hoc sentiamus.* hoc dixit in persona perfectorum, qui sunt in Ecclesia: & illud superius in persona imperfectorum, qui omnes sunt in Ecclesia. 790.c

COLOSSENSIVM 1. cap. 15. *Primogenitus omnis creaturæ.* i princeps inter filios. 555.d

Ver. 18. *Primogenitus mortuorum.* i. primus & præcipuus. 481.b

cap. 2. 6. *Ne quis circumueniat vel deprædetur vos per philosophiam.* i. ne vos perdat & auellat à fide. 806.c

2. THESSALONICENSIVM 1. 8. *In flammæ ignis dantis vindictam ijs qui non nouerunt Deum.* &c. Hoc dicit quia ignis paratus erit in iudicio ad corripiendos impios simul atque Christus sententiam protulerit. 69.a

Ca. 3. v. 14. *Per epistolam hunc notate.* i. indicate, manifestate. 25.d

1. AD TIMOTHEVM 1. v. 9. *Lex iusto non est posita.* i. contra iustum. 41.a

Cap. 3. 6. *Ne forte incidat in iudicium diaboli,* id est, tale, in quale diabolus incidit. 507.b

Cap. 6. 16. *Qui lucem habitat inaccessibilem,* id est, maiestatem habet incomprehensibilem. 98. 200. b. vel cœlum empyreum. 987.a

2. AD TIMOTHEVM 2. v. 1. *Confortare in gratia,* id est, fortis esto & robustus. 174.b

Cap. 3 v. 19. *Cognouit Dominus qui sunt eius.* scientia scilicet approbationis & beneuolentiæ. 6.c

AD PHILEMONEM. *Populus vinctus Iesu Christi.* id est, pro Christo. 359.b

AD HEBRAEOS. 1. 1. *Loquutus est in Prophetis,* id est, per Prophetas. 154.c

Cap. 2. 9. *Eum autem qui modicò quàm angeli minoratus est.* Græc ὀλίγῳ, id est, breui & modico tempore passionis. 49 & quãuis in Hebr. sit מאלהים *melohim.* id est, à Deo propriè, benè tamen Paulus & Sept. verterunt ab Angelis. 50.a

Cap. 5. 1. *Omnis pontifex ab hominibus constituitur, vt offerat dona.* i. res inanimatas, & *sacrificia.* i. animatas. 226.a

Cap. 7. *Exauditus est ἀπὸ τῆς εὐλαβείας pro sua reuerẽtia,* id est, præ & propter. sic מרן apud Hebr. vt oculi mei languerunt ἀπὸ πλωχείας, id est, *præ inopia.* sic ergo Christus propter suam reuerentiam, & quia Patri plurimùm erat venerabilis & obseruandus, exauditus est. 572.b c

Cap. 8. 1. *Capitulum autem eorũ quæ dicuntur,* id est, summa eorum quæ dicimus. 837.d

Cap. 9. 5. *Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium.* Cur hic & alibi hæc nomina Hebræa neutro genere exprimantur. 98.c.d

Ver. 7. *In secundo autem solus pontifex semel in anno,* &c. per dispensationem tamen alij quàm pontifices sanctũ sanctorum ingredi poterant. 623.b.c

Cap 11. v. 1. *Est autem fides substantia sperandarum rerum* id est, firmitas, basis. 221.a

Ver. 25. *Malens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem,* id est, quàm in regnum adoptari. 520.2

Cap.12.21.*Et ita terribile erat quod videbatur.* i.audiebatur. 500.c

Cap.13.vers. 10. *Habemus altare de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deseruiunt.* id est, aram in qua consecratur corpus Christi. 296.b

IACOBI Cap. 1. vers. 13. *Deus neminem tentat,* id est, non sollicitat ad mala. 149.c

Cap. 2.2.*Nolite habere fidem Iesu Christi gloriæ,* id est, glorioſi:vel qui gloriam tribuit. 141.c

Vers.8.*Si tamen legem perficitis regalem.*id est,quam quis sequi debet,nisi errare velit. 937.a

Ver.13.*Misericordia superexaltat iudicium,* quantùm ad effectus non quantùm ad proprietatem. 968.d

Cap. 4.14. *Quæ est enim vita vestra? vapor est ad modicum apparens,* id est, quasi ventus facilè dissipatus. 476.b

1. PETRI cap. 3. 18. *His qui erant in carcere spiritibus veniens prædicauit.*Loquitur de Christi descensu ad inferos. 370.a

Ver.21. *Nunc saluos nos facit conscientiæ bonæ interrogatio,* id est,examinatio. 62.b

2.PETRI cap.2.11. *Non portant aduersùm se execrabile iudicium.*Hyperbole de acerbitate supplicij,quod tamen improbi tolerare cogentur. 941.a

IOANNIS cap. 2. 18.*Fratres,nouissima hora est,* id est, ætas Christiana quòd eam nulla alia sit secutura. 463.d

Cap. 3. 9. *Omnis qui natus est ex Deo non peccat.* id est, non solet peccare. 748.a

APOCALYPSIS cap. 1. 4. ἀπὸ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, pro ἀπὸ τοῦ ὄντος καὶ τοῦ ἐρχομένου solœcismus quo vsus est, ne vis præteriti imperfecti deperiret. 432.c

Cap.2.7.*Vincenti dabo nomen nouum,* id est, pulchrum, elegans,pretiosum.sic *noua Hierusalem, noua ode, & faciam cælum nouum,& terram nouam.* ibid.605.c

Ver.24. *Qui non cognouerunt altitudinem Satanæ,* id est, alta & profunda eius consilia & æstus. 67.b

Cap.

Cap.14.9. *Qui adorauerit bestiam & imaginem eius, hic bibet de vino iræ eius.* Loquitur de pœna æterna. 444.c

Ver.13.*Beati mortui qui in Domino moriuntur,* id est, in Domini agnitione,fide, confessione. 69.b

Ver.18.*Mitte falcem tuam acutam in terra, & vindemia botros vineæ terræ,*id est,exscinde,aufer de vita. 451.a

Cap.16.12.*Et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphratem,& siccauit aquã eius, vt præpararetur via regibus ab ortu solis.*significat populos Indiæ Orientalis ad fidem Christi conuertendos. 386.a

Cap.21.18.*Mensura angeli,*id est,maxima. 472.c

Cap.22.11. *Qui iustus est,iustificetur adhuc:*nempe quia bona opera non solùm nutriunt,sed augent iustitiam. 791.

Iesu Christo vero Deo & homini,qui habes clauem Dauid,ad aperiendas aliis Scripturas sit laus & gloria.

INDEX HEBRAISMORVM PRÆCIPVORVM, QVOS IN HOC opere Auctor obseruauit & exposuit.

Primùm illi, qui ad partem orationis quam, illi שם *dicunt, nos Nomen, pertinent.*

DVo nomina substantiua quorum alterum in regimine ponitur, creberrimè loco substantiui & adiectiui ponuntur. vt *pars hæreditatis*, id est, pars hæreditaria, *pars calicis* pars calicea pag. 82. b. c. & hoc etiam auxesi inserunt. vt *interitum laqueisui*, id est, interitum laqueosum. 193 c. sic *Deus iustitiæ*, id est, Deus iustificans. sic *sacrificium iustitiæ*, sacrificium iustificans, id est, Eucharistia 24. c. sic *vir sanguinum*, id est, sanguinolentus.

Substantiua passim apud Hebræos pro aduerbiis ponuntur. vt *Qui iudicat iustitiam*, id est, iustè. 10. d

Substantiua asyntheta crebrò apud Hebræos ponuntur vt *dissipabit Dominus vniuersa labia dolosa, linguam magniloquam* ad quod illustrandum Sept. addiderunt & 65. b. sic *quamdiu ponam consilia in anima mea dolorem, &c.* pro & 68. d

Substantiua cum altero substantiuo copulata superlatiui gradus vim habent vt *Verba oris eius iniquitas & dolus*, id est, sunt iniquissima & dolosissima sic *confessio & magnificentia opus eius*, id est, opus eius est laude dignissimum & magnificentissimum 199. d

Per substantiuum etiam in regimine positum superlatiuum Hebræi exprimunt, vt *turris fortitudinis*, id est, turris fortissima 336. b. sic *filius perditionis*, id est, filius perditissimus. 968. d

Propria nomina pro patronymicis ab Hebræis vsurpantur. vt *Salomon* pro Salomonide, id est. Salomonis filio, *Dauid*, pro Dauidis filio, *Iacob* pro Iacobæis. 407. c

Nominatiuus absolutè apud illos cum relatiuo eiusdem nominis in oratione loco genitiui eiusdem nominis ponitur. *Deus meus misericordia eius præuenet* pro Dei mei misericordia. 316. sic *homo sicut fœnum dies eius.* id est, hominis dies sunt sicut fœnum. 648. Sic *Dominus in cœlo sedes eius*, pro Domini sedes. 6.

Hebræi coniungunt duo substantiua æquipollentia syntactice ad declarandam ipsorum excellentiam, vt *Canticum Psalmi*, id est, canticum præstantissimum, sic *de limo terræ*, id est, limo purissimo, sic *de luto cœni* pro luto maximo. 717. b

Nomina quæ litteris constant eiusdem facultatis & instrumenti facilè permutantur, vt קשׁשׁ arcus pro קשׁת, id est, veritas. 332. c

Hebræi nomen generis ad deteriorem partem vsurpant, sic *opera hominum*, pro peccatis & vitiis peruersorum vsurpant. 88 c. & hoc maximè quando commemoratur pars præstantior vt *Inuenietur manus tua omnibus. &c.* sinistra quia sequitur dextera. 119. a. sic *priusquàm formaretur terra*, id est, inhabitata, & *orbis* habitatus.

Mutatio generum crebrò accidit in hac lingua, facta relatione ad æquipollens substantiuum vt *multiplicati sunt super numerum*, cogitationes intelligens. sic *Ecce audiuimus eam in Ephrata*, locum videlicet. 225. c

Hebræi superlatiuos Latinorum repræsentant per adiectiuum cum substantiuo alterius nominis, vt *diuites plebis*, id est, ditissimi populorum. 256. c

Repetitio eiusdem nominis multitudinem significat. vt *Homo & homo natus est in ea*, i. multi homines. 536. a

Hebræi in exaggerationibus diuinis nominibus vtũtur, vt *ligna Domini*, pro arboribus procerissimis. 660. d. *Montes Dei*, id est, prægrandes. 200. b. sic *salutare Dei* pro eximia salute. 287. b

Fœminea vsurpant pro neutris Latinorum & Græcorum, rariùs masculina, vt *vnam petij à Domino, hanc requiram* pro vnum. 153. a. sic *Et tu Domine fecisti eam*, id est, hoc, rem hanc. 728. c

Genitiui casus nominum & pronominum, solent actiuè, passiuè, possessiuè sumi, pro commoditate sententiæ, vt *opera eorum*, ea scilicèt quæ ipsi patiebãtur: vel quæ ipsi faciebant. 624. b

Universidad de Deusto Biblioteca

Datiuus possessionis pro genitiuo vsurpatur, vt *non ad insipientiam mihi.* 124. vt in Psalmorum inscriptionibus. *Psalmus ipsi Dauid*, id est, ipsius Dauidis. 15.d

Datiuus emphaticus superfluè adiici ab Hebræis nõnũquam solet, vt *Conuertantur mihi timentes te.* Sic *Si ignorat tibi.* 811.d

Vocatiuum per præpositionem designant, vt annunciate inter gentes, pro, ô vos gentes, *& in populis*, pro, ô vos populi. 606.a

Vocatiui apud Hebræos sæpe sunt in tertia persona. *Qui confidunt*, id est, vos qui confiditis. 273. b. sic, *qui potens* pro *ô potens.* 298.b

Vocatiuus vsu linguæ in nominatiuo per tertiam personam exprimitur, vt *Miserator & misericors Dominus.* pro, ô miserator & misericors Domine, sic *magnificans salutes regis eius*, pro, ô qui magnificas salutem regis tui. 968.b

Ablatiuus apud illos habet vim similitudinis, vt, *qui probati sunt argento*, id est, tamquam argentum. 384.a

Comparatiuos Latinorum Hebræi repræsentant per adiectiuum constructum cum genitiuo, vt *excelsum regum*, id est, excelsiorem regibus. 556.a

In distributionibus sic loquuntur Hebræi, vt nomine singulari multitudinem enuncient, vt *Ordinatione tua perseverat dies*, id est, dierum singuli. 810.c

Hebræi sic pronomen transponunt. *Et in laqueum cadat in ipsum*, pro & in laqueum ipsum cadat. 192.

Passim apud Hebræos occurrũt duo relatiua pro vno posteriore vel redundante, vel emphatico, vt *quorum nõ audiantur voces eorum.* 109.b. Sic, *Cuius participatio eius in idipsum.* c

Antecedens apud Hebræos in diuerso casu demonstratiuo præponitur, vt *dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni*; pro in ipsis diebus annorum nostrorum sunt septuaginta anni. 570.b

Relatiuum sine antecedente poni solet, sed intelligendum est. *Facta est Iudæa sanctificatio eius*, intelligendum Domini. 758. d. Sic subaudiunt sæpe Hebræi relatiuum, vt, *vide humilitatem meam de inimicis meis*, quæ est de inimicis. 52. a. Sic, *non in labiis dolosis.* supple, quæ non sunt in 1.87.d. Sic *& non est via*, supple, in

in quo non est via. 715.a

Relatiuum præponere suo antecedenti vsitatum est in hac lingua, vt *fundamenta eius in montibus sanctis*, scilicèt Ecclesiæ, de qua posteà *diligit Dominus portas Sion*, vel Sionis. 533. a. Sic, *Suscipit eos de via iniquitatis eorum*, ægrotos nempe, de quibus posteà. 708

Relatiuum sine antecedente vsu linguæ Hebræi ponunt. *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum.* 81. a

Atque adeò de potestate relatiui excitandum est antecedens, phrasi Hebræa, vt *quæ dicitis in cordibus vestris*, pro de iis quæ perperam cogitatis. 23. b

HE

HEBRAISMI, QVI AD PARTEM ORATIONIS, QVAM illi רבר, nos Verbum vocamus pertinent.

HEbræi loquuntur per eclipsin verbi substantiui, vel eius loco vsurpant pronomina. vt *vsquequò graues corde.* supple estis. 22. & *Benedicti vos à Domino* supple estis. 367.d

Simplicia verba Hebræorum designant etiam composita Latinorum & Græcorum, vt *expulisti eos*, vbi Hebraicè *misisti*, quod emisisti, vel immisisti potest exponi. 243.d

Verba Hebræorum actiua sæpè permissionem duntaxat significant vt, *nec damnabit eum cùm iudicabitur illis*, id est, non permittet eum damnari peruersis hominum iudiciis. 210.b

In hac lingua præterita & futura sunt omnium modorum pro particularum adiunctione, vt *& assimilabor* pro vt assimiler. 156.d. Sic, *& laborabit in æternum*, pro vt laboret. 274. a sed in mandatis & precationibus futura sunt imperatiui & optatiui modi, vt *non occides.* i. ne occidito. 36.c

Præcedentia tempora in hac lingua dant significationem sequentibus. i. si sequantur futura post præterita, illa futura tempus præteritum significabunt, *vt ipsi verò considerauerunt, inspexerunt* &c. Hebraicè *considerabunt*, &c. 129.b

Tertia persona vtriusque numeri verborum personalium impersonaliter capitur, vt *Educes me de laqueo, quem absconderunt mihi.* supple, homines. 169.b. Sic *nunquid Sion dicet.* pro Sioni dicetur.

Imperfecta Latinorum & Græcorum vno modo repræsentantur per futura, cum quibus præterita miscentur vt, *facientes præuaricationes odiui*: vbi post hæc in fonte

fonte est, *proponam*, *perambulabo*, quæ proinde doctè nostri Sept. reddiderunt *proponebam, perambulabam.* 629.d

Hebraicus optandi modus est per interrogationem, *Qui dabit salutem.* i. vtinam daret. 75.c. & *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ*: vtinam haberem. 307.d

Infinita vsurpant pro cæteris omnibus, vt *mandare salutes* i. qui mandas, vel manda. 244. c

Infinita cuiuscumque generis fuerint actiuè & passiuè accipiuntur, vt *in infirmari illos*, quod Sept. resoluerunt pass. *cùm mihi molesti essent.* Hier. actiuè, *cùm me molestarent.*

Infinitiuus cum præpositione in, quam nostri cum gerundio coniungunt, vt *In conuertendo*, Hebraismus simul est & Græcismus, pro quando conuertit. 866.c

Infinita sæpè sumuntur pro nominibus: vt *sedere meum, surgere meum*. pro quibus nos habemus, *sessionem meam & resurrectionem meam.* 925.a

Infinitiua pro gerundiis cum præpositione Hebraicè & Græcè vsurpantur, vt *iudicare pupillo & humili.* sic *illuminare his qui in tenebris* Luc 1.60. a. sic *inhabitare* causa habitandi. 379.d

Verba inuocandi & memorandi apud Hebræos cum præpositione in, construuntur, vt *Hi in curribus & hi in equis.* pro hi currus & equos inuocabunt, vel memorabuntur. 116.a

Verba sensum in hac lingua cum præpositione construuntur: vt, *Ad videndum cum bonitate electorum*, pro, vt videamus bonitatem electorum. 688

Hebraicè linguæ more Imperatiuus ponitur pro futuro, vt *Quærite Dominum, & confirmamini*, pro confirmabimini. 374.a

Infinitiua quantumuis voce sint actiua, sunt, significatione passiua, vt *in iudicare te*, quod Sept. verterunt ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. & noster dum iudicaris. 290.a

Multi dicunt animæ meæ. Hebraismus pro de anima mea. 15.d. sic *dilatasti mihi.* constructio Hebraica pro dilatasti me. 21. b

Cum verbis sentiendi aposiopesis aut eclipsis vsitata est: vt *audiet auris mea*, vindictam supple, vel quid simile. 585.c

Participium constructum ad nominum instar, in

nomen

nomen degenerat. *Tu es in sustentantibus animam meam.* quod noster & *Dominus est susceptor animæ meæ*, sic *Moses & Aaron in sacerdotibus eius*, &c. 201

Verbo conuertere, vel participio conuersus, Hebræi vtuntur pro aduerbio iterum, rursus, denuò: vt *Deus tu conuersus vinificabis nos.* 522.d

Futura pro præsentibus in rebus solitis vsurpare solent: vt *exaudiet vocem orationis meæ*, id est, exaudire solet 768.a

Verbum visitandi nunc constructur cum accusatiuo: vt *visita vineam istam.* Nunc cum præpositione, super: *Et super filium hominis.* supple visita. 496.c

HE

HEBRAISMI QVI AD RELIQVAS ORATIONIS partes pertinent.

ADuerbium negandi præpositum adiectiuo, omnis, vim negatiuę vniuersalis habet vt *non sumet omnia*, id est, nulla sumet, nihil auferet. 274. d. item, *& non accendit omnem iram suam*: nullam, totam iram penitus retinuit. 477.d. Sic *Non fecit taliter omni nationi.* i. nulli. Hoc tamen non est perpetuum, aliquando enim solùm particularis negans sic enunciatur, vt *Non omnis qui dicit mihi Domine.* 684.b

Aduerbia qualitatis per ablatiuum cum præpositione *in* repræsentant Hebræi, vt *Iudicabit populos in iustitia.* i. æquè, iustè. 51.c. sic *in superbia.* i. superbè. 172.c

Comparationis alteram particulam omittere solent: vt *bonum est confidere in Domino, quàm sperare*, intelligitur magis. 777. b

Comparationis particula altera vsu linguæ desideratur, vt *quantùm distat ab ortus occidente, longè fecit à nobis*, supple tantùm. 648.c

Modus comparationis Hebraicè est per præpositionem super: vt *Dilexisti malitiam super benignitatem.* i. malum plusquàm bonum. 298.c. Sic *molliti sunt sermones eius super oleum*, plusquàm oleum. 310. Sic *quoniam confortati sunt super me.* i. plusquàm ego. 100.c

Præpositio, super, in Græco facit quod Piel coniugatio Piel Hebræo. i. auget significationem vt *in iudiciis tuis superesperaui.* 838.c

Hebræi sæpè duas præpositiones coniungunt, vt *de post fatantes.* 486.b

De & *in* non præpositiones materiæ sunt sed loci, vt *laudate Dominum de cœlis*, nempe vos cœlites qui in cœlis agitis. Sic *Pater noster qui es in cœlis.* i. qui in cœlis degis. *Osanna in Excelsis*, vos qui estis in excelsis ei benè precamini. 985.c

Hebræi

Hebræi vsurpant pro præpositione propter vocem *à facie*, vt *à facie peccatorum meorum*. i. propter peccata mea. 276.c.d. vel etiam pro contra. vt *à facie inimici*, id est, contra. 336.c

Hebræi in adiurationibus & protestationibus vtuntur præpositione ב *be*: sicut nos per, seu propter, vt *in præcepto*, id est per præceptum. 39.d

Præpositio ב *be*, Lat. *in*, sæpè ponitur pro de vel in, quemadmodum ἐις apud Græcos, dum dicunt εἰς τὸν πλάτωνα. vt *In te cantatio*. de te vel proptei. 402.b

Particula *quia* cum particula *nisi* significationem ad coniunctiuum modum trahit. vt *Nisi quia Dominus adiuuit me*. i. nisi Dominus adiuuisset. *Et nisi quia Dominus erat in nobis*. i. nisi Dominus fuisset nobiscum. 860.a

Hebraicè particula Si interrogat, vt *si est intelligens*, id est, an est intelligens. 301.c

Hebræi poetæ litteras Mose vecaleb & particulas eis æquipollentes sponte transiliunt. 26. a vt *dedisti lætitiam in corde meo. A fructu frumenti*, per Eclipsim particulæ יש, vel בי. 24.a

Hyperbole Hebraicè *supra cælos*, quæ hanc superat *Ut clamor cælo*. 44.a

Particulam aduersatiuam *at, tamen*, vt & verbum substantiuum solent cogitationi relinquere. vt *multi qui persequuntur me & tribulant. Et à iudicijs tuis non declinaui*, ac sup. attamen. 837.c

Modus exaggerandi Hebraicus. *In cælo misericordia tua*, id est, immensa & sublimis. 200.a

Particula *tunc* vertit futurum in præteritum, vt *tunc canet*, i. cecinit. 866.d

Hypothetica Hebræorum formula per imper. *Irascimini, nolite peccare*. i. si irascimini, nolite peccare. 23.1.a sic, *Ab altitudine diei timebo*, pro si ab altitudine diei timeam. 313.d

ליחוח לאלאנו לאב ולבן ולרוח הקורש
לאחר בשלשת ברור ותורח
לעולם ולעד

RERVM ET VERBORVM COGNITIONE DIGNIORVM

quæ in his Gilb. Genebrardi Theologi Parisiensis cõmentariis in Dauidis Psalmos continentur, Index

Priore aliquantulùm auctior.

ABigail Dauidem vocat Regẽ ante Saulis mortem. 346.a

Abimelech, nomen commune Regum Palæstinæ. 187.c

Abimelech subuertens ciuitatem seminauit per eam sal. 712.d

Abortiuus in vtero matris corrumpitur & tabescit, priusquàm educatur in lucem. 323.a

Abrahæ sinus. 14.b

Abraham de posteritate sua penè desperantem multa sobole fœcundauit Deus. 359.c

Abrahæ promissa facta 414.a

Abraham princeps Dei habitus à regibus exteris. 674.d

Absalon in acie suismet crinibus suspensus. 312.a

Abscondita Domini opes & bona dicuntur, & cur. 91.c

Abyssus, immensa profunditas, 238.b

Acarnaniæ terra iuncta insinum Corinthiacũ commutata. 712.c

Accipiendi verbum dare significat. 378.d

Accipite, & diuidite inter vos 771.c

Achitofel, dux, princeps & è magnatibus Iudæorum. 309. a

Achrostichi genus ob argumenti excellẽtiam. 786. c

Adam sonat hominem obscurum & quasi terrenum. 271. c

Adami lapsus. 275. d

Adeps & pinguedo symbola gratiæ & consolationum diuinarum. 345. a

ἀδολεσχεῖν, pro contemplari. 307. b

Adonai vnum è tribus Dei nominib⁹ propriis 730.d

Adiectiua significat subiecta cum accidentibus. 75. d

Adinuentio, studium, consilium, opus præclarè inuentum. 455.d

Admirabile nomẽ Dei. 43.b

Adorandi mos vetus qualis esset. 13.b

Adoratio duplex, vna absoluta, altera relatiua, siue respectiua. 624.d
Ædificari vsu scripturæ, quid significat. 295.d
Ægyptus tota inferiora quis inundabatur. 711.c.d
Ægypti & Aethiopiæ deserta in agros fertiles & fœcundos conuersa. 713.a
Aegyptij bouem colebant, quem Apin nominabant. 694.c.d.695.a.b
Ægyptij barbari. 697.d
Æmulari & zelari. 205.c
Æneas apud Virgiliũ iuuencas immolat vmbris. 699.c
Æquor translatũ ad mare, vt & campi & montes. ibid.
Aër est formæ circularis. 456 d
ex ære omnia ferè antiquitus fuere fabricata propter ferri penuriam. 103.a
Aerugo, pro rubigine. 479.b
Aethiopia veteribus cognita, & nostris temporibus auro abundat. 410.c.d
Aethiopiam Hebræi appellant vtramque regionem littoralem maris rubri, tã Asiaticam quàm Africanam.
Aetatis nostræ spatium terminatur 70. annis, aut 80. si sit firma valetudo. 570.a
Aetates duę sunt morti commodiores ad salutis statum. 641.a
Aeternitas est quasi momẽtum vnũ perenniter consistens. 11.b
Affectuum & cupiditatum sedes est in renibus. 40.b
Afflare & reflare fortunam 66.c
Afflictiones, sicut & prosperitates, sunt à Domino. 360.a
Africus ex opposito Eurislat. 473.d
ἀγαπαὶ Christianorũ in prima Ecclesia. 237.c
Agareni, ab Agar matre Ismaëlis. 510.c
Aggæus primus cecinit Halelu-ja, cùm nouam structuram templi vidit. 671.a
Aggæi & Zachariæ reuersio à captiuitate Babylonica. 746.d
Agrauli nymphæ homines sacrificabantur. 699.c
Alchymia, ars vanissima 66.d
Alæ sunt Dei potẽtia, miseri cordia, & præsidium. 89.c
Allelu-ja in Ecclesia lætis dumtaxat temporibus canitur iam ab Apostolico sæculo. 671.a
Alexandriæ Aegypti schola fuit Christianorum celeberrima. 384.d
Alieni homines. 112.d
Aloë. 256.b
Alphabetariũ poëma. 785.c
Amalechitę sempiternas inimicitias exercuerũt cum populo Domini. 510.d
Ambulare ante Deum, est ei obedire, & præcepta eius efficere. 526.d
Amen, amen, signaculum, siue clausula librorum quatuor psalmorum. 233.a 413.d. 562.d. & 701.d
Ammonitæ, Arabes erant. 757.a
Amorrhei pro requie anima rum se incidebant. 85.a
Amorrheorum regio erat trans Iordanem. 434
Ampulla diuinitus allata, ad consecrandos reges Francos. 554.d
Anagrammatismi genus antiquissimum apud Hebræos. 542.a
Anastrophe. 780.d
Angelus, cui prouincia deducendi & dirigendi populum Israël commissa est. 244.a
Angelus magni consilij Christus. 609.a
Angeli non comedũt. 472.b
Angeli homines dirigunt, adiuuant, custodiunt, purgant. 580.b
Angeli actionum nostrarum testes sunt & inspectores. 920.b
Angeli boni à Deo præficiuntur prouinciis, vrbibus & regnis ad dissoluenda opera, studia & conatus Satanæ. 507.c.d
Angeli ne quidem iusti & puri dicuntur. 454.b
Angeli filiorum Dei elogio decorantur. 550.c
Angeli, substantiæ separatæ, intelligentiæ, cœlorum motrices. 983
Angelorum ministerio perficienda creditur corporum suscitatio. 282.a
Angelorum multi sunt ordines. 650.c
in Angelis sexus nõ est. 98.d
Angelis vtitur Deus ad nos seruandos. 188
Angelis malis Deus pro carnificibus vtitur. 480.c
Angelis vtitur Deus ad ministeria sua, vt ventis & flamma ignea. 655.a
Anhelãt, & hiant, qui aliquid vehementer cupiunt. 814.
Anglia nũc vt olim nõ fertilis propter hæresim. 713.c
Anima pro vita. 38.a
Anima & mens, corporis humani gloria. 84.c
Anima pro homine mortuo, vel potiùs pro hominis mortui funere. 85.a
Anima est in sanguine. 66.b
Anima fuit quodammodò apud Deum, quia eam creauit diuinitus. 640.d
Anima pro tota persona. 676.d
Animam alicui adhærere, est ardenter aliquem deamare. 345.c
Animorum omnium creator Deus. 185.b
Animarum immortalitas, veluti digito, impiis atheis & Epicureis ostenditur 476.d
animalia apta sacrificiis. 282. 283
animalia tria monstrifica condita à Deo. 666.a
animalia maiora & plura in mari nascuntur, quàm in

terra. 665.a
Annus variè à variis populis distinctus est. 440 a.b
Anni tempestates quatuor. 987.
Anni quatuor tempestates, vel potius sex, secundùm Hebræos. 440.a
Anthropopathia. 9.d
Antichristus ab Orientis incolis & regibus conficiendus. 386.a
Antiphonarum primordia præcinuntur, ad totius psalmi tonum siue modulum delibandũ ac præsignificandum. 442.c
Apes aliquando in concauitatibus arborum mellificant, 503.d
Appetentia tollitur animi mœrore. 634.c
Apostoli & Apostolici dicuntur filij Christi. 238.a
Apostoli instituerunt vt ter in die oratio dominica funderetur. 310.a
Apostolorum & aliorũ idiotarum mysterium quo ipsi stultitia prædicationis vicerunt mundi sapientes. 66 a
Aquam bis è rupe Deus elicuit. 467.d
Aquæ situs minimè est naturalis. 182.
Aquæ contentionis. 618.d. & 600.d
Aquæ maris sunt superiores altissimis montibus, dum in altum attollũtur. 656.d
Aquila quomodo se suámque valetudinem & iuuentutem renouat atque reparat. 646.a
Aquileïa vrbs olim clarissima. 714.d
Arabia non recensetur inter regiones auriferas. 419.
Araneæ tela facilè perit. 221. d. 569.c
Arbores ad varia suas habent tempestates. ibidem.
Arborem Hebræi lignum appellant. 4.b
Arbores syluaticæ, & cultæ atque satiuæ. 661.a
Arca ante structum templũ subinde mutauit locum 20.a.b
Arca Dei capta in Ephraim. 466.c
Arca Dei vbi posita. 485.a
Arcuum vsus apud Tartaros, Turcas, & Orientales creberrimus. 448.a
Ardere. 41
Argentum quò est purius, eò excellentius. 66.d
Argos temporibus heroïcis sterilis erat. 711.d
Arithmeticæ exemplarium notæ variant in plurimis Iudæorum manuscriptis. 45.a
Ἀρχὴ quid significat. 734.a
Asaph, nobilissimus cantor, Dauidis temporibus. 280.c & 421.a
Asbendere dicuntur euntes in mare, Descendere in Mediterranea, phrasi græca. 689.c
Ascensus Christi primus fuit super Occasum, secundus ad Orientem. 385.b
Aspersiones veteris legis, & aspersio sanguinis domini. 292.
Aspicere ad rem aliquam. 788.a
Atheismi scelus est turpius, quàm vt quis palam illud audeat profiteri. 301.a
Athenienses philosophos quosdam propter atheismi suspicionẽ sustulerunt. ibid.
Atria templi tria, sacerdotũ, virorum, & mulierum. 627.
Atria, loca laïcorum, quę nos nauim appellamus. 900.d
Auaritia iniquitatis radix. 56.a
Auctores psalmorum decem aut vndecim feruntur. 2.b.c
S. Audomari fanum in Gallia hodie est terra, cùm olim esset mare. 711.d
Auerroitæ animũ quemdam communem somniant. 185.a
Augusto imperante totus orbis à præliorum strepitu quiescebat. 409.b
S. Augustino nõ potuit probari statim psalterium ab Hieronymo ad Græcos fontes recensitum. 597.c
Auicennæ liber de statu animarum post mortem. 294.d
Aurôra, Græcè & Hebraicè lux, quod Rabbini ad lunam restringunt. 439.a
Aurora Solis prænuncia momento in totum hemisphærium peruadit. 929.a

B

BAbylon euersa per Darium Medum & Cyrum Persam. 918.a
Babylonica turris. 308.a.b
Bamoth, altaria idolorum: Mizbehoth Dei optimi. 483.a
Barbari olim appellati à Græcis, qui lingua Græca non vtebantur. 757.a
Barbę pili, vultui dignitatem præstant. 895.a
Basan regio est vberrima trans Iordanem. 376.a
Beatitudo duplex, cœlestis & temporaria 2.c.
Beatus, qui non fuerit scandalizatus in Christo. 391. a.b
Beati mortui, qui in domino moriuntur. 69.c.d
Beel-phegor, quem Priapum alij vocant. 695.d
Belial, diabolus 96.d.230.c.
Belli sacri vis contra Turcas & hæreticos. 488.d
Belluarum greges populos appellari, non est nouum. 438.b
Benedictio, & Maledictio Dei quid sint in Scriptura. 18.d
Benedictio Dei causa bonorum. 713.d
Benedictionis sacerdotum

formulæ adūbratio. 362.b
Benedictiones, præmij cœlestis dona, vel gratiæ diuinæ consolationes. 518.d
Benedicere est diuina veritate augere & multiplicare. 713.d
Benedicere, & maledicere alicui. 765.c
Benedicere cum datiuo vel cum accusatiuo. 898.d
Benjamin tribus à minimo filiorum Iacob appellata. 381.b
Bethlehem paruula es in principibus Iuda. 566.c
Bethlehem propriè dicitur Ephrata. 888.d
Beza impurè loquitur dum corpus Christi, cadauer nominat. 84.c
Beza reprehenditur. 409.a. 434.a.572.c.& 939.c
Binarius & ternarius paucitatem in lingua Heb. denotant. 489.d
Bonorū multiplicatio Deū ostendit. 26.a
Buccinarum duæ species. 617.b
Brucho, species locustæ frugibus nocentissima. 479.a
Bruchus, species locustæ. 681.c
Bruno Amarbachius corrupit Psalterium quod D. Hieronymo tribuitur. 55.a

C

CAdere causa. 5.d
Cades, horrida solitudo Saracenorum & Arabiæ. 162.b
Cœlum solidum substantia & situ. 108.b
Cœlum sæpe terra appellatur. 206.d
Cœlū pro aëre passim. 471.a
Cœlum empyreum, beatorum locus mirabiliter radians. 650.a
Cœlum supremum transgreditur corpora cœlestia & terrestria. 762.c
Cœli moles adamussim fabrefacta iudicare dicitur infinitam opificis præstantiam. 109.a.b
cœlo cœlestique patria nihil dulcius. 368.b
cœli non sunt animati. 107.d
cœli à terra distantia magna 139.a
cœli tres ex Hebræorum veterum mente. 385.a
cœli & terræ futura est mutatio, non in totum abolitio. ibid.
cœli sicut cortina in rotundum signum, absque ruga, amplè & latè extenduntur. 654.a & 655.b.c
calabria hodie deserta est propter pestilētiā. 714.d
Calamitas, quasi calamorum fractio. 575.a
calamitates sunt piorum exercitia & probationes. 307.a.b
calceus olim ducis causa dabatur. 719.a
caligo & tenebrosa aqua tabernaculo Dei circumfusa. 99.b
Caligo,

Caligo, tenebræ, vmbra mortis, symbola rerum aduersarum & infœlicium. 102.a
calix Hebræis metaphoricè significat præmiū vel supplicium. 63.b.424.a
Calicis promiscuum vsum petunt Sectarij in Christiano manna. 601.c
calicis Eucharistiæ typus erant libamina. 771.c
caluinitæ magnoperè abhorrent à penetratione dimensionum. 680.d
caluinitarum blasphemiæ. 123.b
calumnias & iudicia impij Deus non sinet succedere. 210.b
calumniator, Græcè Sycophanta. 408.b
canes, homines impuri & impudentes. 127.a
canicula, & dies Caniculares. 911.c
canticum signum hilaritatis interioris animi. 157.d
canticum, Canticum Psalmi, & Psalmus cantici. 164.d
cāticum distinguitur à Psalmo. 367.a
cantica graduum, siue ascensionum, cur sic dicta. 843.c
cantores & fidicines vtriusque sexus personabāt Dei laudes & victorias. 381.c
cantores centum viginti octo inter seruos, & inter ancillas cantatrices ducentæ. 868.d
Cantus Ecclesiasticus excellentissimus & iucundissimus. 915.d
Captiuitas duplex è qua per Christum liberamur. 76.a.& 378.c
Caro, pro homine. 314.c
caro humana multipliciter sitit Deum. 343.b
Carthaginenses, cùm peste laborarent, aris impuberes admouerunt. 698.d
cassia. 155.c
cathedra, pro doctrina sæpe. 3.c
causa princeps in omnibus est dominus. 162.c
Chananæi olim incolebant terram sanctam. 238.a.b
Chananæorum impietas, qui ad aras sanctificarunt infantes. 697.d.698.a.b.c
charitas respicit bonum publicum & commune. 43.b
cherub non solùm significat angelum aut angeli formam, sed in genere quaslibet formas. 492.a
cherubim vt animalia pennigera. 98.c.d
cherubim & Seraphim per se substantiua neutri generis cur sint. 98.d
cherubos alatos, fuisse puerorum imagines docent Thalmudici. 434.c
cherubin & Seraphin aurea arcæ, in figuratum exemplum. 764.a
chironi centauro annuum hominis sacrificium institutum. 699.a

Chore, Dathan & Abirō terra ab orpti. 309.d
Chore filij remporibus Mosis vbi habitabant. 241.b
Choræ filij quadringentis annis ante Dauidem in deserto vaticinati sunt. 519.d
Chore filij. 259.c
Chorus, conclaue sacerdotū. 900.d
Christus, verus Messias. 9.a
Christus filius Dei naturalis ab æterno genitus. 11.b
Christus vt Deus innatum habet imperium, vt homo accipit. 11.a
Christo regis epitheton solet attribui. 28.d
Christi hominis quanta sit excellentia. 46.a
Christi hypostasis in morte ipsius dissoluta nō est. 85.c
Christus anima descendit ad inferos. 85.c
Christus sedet ad dexteram patris. 86.a
Christus fregit satanam mortem, inferos, mundum, 104.b
Christus benedictus in sese: aliis autem benedictionis & fœlicitatis omnis auctor & causa. 118.b
Christᵉ cerua vocatur. 122.d
Christus in passione derelictᵉ pro parte carnis. 123.b
Christus eiusdē naturæ nobiscum consors fuit. 130.c
Christus dominus virtutum 142.a
Christus filius Dei solus est per generationem. 159.b
Christus solus fuit iustus. 189.c
Christus est summa Mosis & Prophetarum. 227.d
Christus peccata nostra pertulit in corpore suo. 228.d
Christus & Satanas contrariis modis regna sua condiderunt. 253.a
Christus vnctus dicitur. 254.a.b.c.
Christus rex terribilis & tremendus. 262.d
Christus orauit in genere pro persecutoribus. 182.a
Christus ascendit in cœlum in monte Oliuarum. 385.b
Christus verum est manna, 472.d
Christus ex tribu Iuda 485.c
Christus est facies & imago essentialis Dei. 493.d
Christus quare appellatur angelus 495.a
Christus vocatur filius mulieris. 531.c
Christus descēdit ad inferos nō vt debitor, sed vt victor. 530.a. & 541.a
Christus, ante suum aduentum in terris regnabat per potestatem suam, sed non per fidem & religionem. 608.c
Christus mundum correxit in religione, vita, moribus, conscientia 609.d
Christus regnare præsertim apparebit nouissimis tēporibus, quando omnia sibi patríque subiecerit. 612.b
Christus quomodo ad iudicium comparebit. 613.a
Christᵉ maior angelis. 614.a
Christus à morte se saluum fecit, resurgens propria virtute. 616.a
Christus ratione diuinitatis patri tantùm dicitur æqualis ratione humanitatis minor. 731.d
Christi corpus in sepulchro corruptelā nō sensit. 85.c.d
Christi forma & sermo. 251.b
Christi aduētus fructᵉ. 524.a
Christi descensus ad inferos, ob liberationem iustorū. 370.b.
Christi prælium cū Iudeis & Romanis Ecclesiā martyriis afficiētibus fuit valde atrox & cruentum. 381.a
Christi regnum siue Ecclesiæ, est spirituale & temporarium. 557.c
Christo subiicietur totus terrarum orbis, 418.a
Christiana tempora cur nouissima dicantur. 20.a.b
Christianus cognoscit multa, quæ Dei naturam maximè explicant. 446.d
Christiani efficimur, nō nascimur. 133.d
Christiani creati & geniti a Deo verbo vitæ. 638.d
Christianorum magnus numerus. 535.d
Chus, siue Chusi, Aethiops. 38.a
Cedareni sunt Arabiæ populus. 846.d
Cedrus commendatur celsitudine, diuturnitate, odore & vmbra. 585.d
Ceruus est maximè sticulosus. 235.d
Ceruarum partus, caprearum & ilicū difficillimus. 162.d
Cicada, vermis æstiuus, & canorus. 638.d
Ciconia, pia in parentes. 662.a
Cithara, quodnam fuit instrumentum. 449.a
Κλῆρος, periculi aleæque genus. 374.d
Clitumni fluminis aqua potata candidas facit boues. 135.a
Cognoscere Deum. 447.d
Coinquinatis & infidelibus nihil est mundum. 56.c
Columba pennarum elegantia, & morum forma excellit. 375.a
Colūbæ alas expetit Dauid. 307.d
Columbæ & Turtures dum taxat aptæ erant sacrificiis. 515.d
Concilium. 6.b
Confiteri. 41.d 50.a 530.a & 543.d
ad Confessionem quoto mares & fœminæ anno, iuxta leges Ecclesiæ obligantur. 145.b
Confessio erranti medicina. 177.c
Confessionis circumstantiæ. ibid.

do videri dicitur. ibid.
Deus quàm sit admirabilis, & quatenus natura duce, & quatenus lumine fidei cognoscitur. 43.c.d
Deum esse pauci sunt qui nesciant. 72.d
Deus non indiget nostris bonis, eis tamen delectatur, & remunerat. 80.c.d
Deus innatum habet vniuersorum imperium. 11.a
Deus habitare dicitur in Sion. 51.d
Deus sicut corpus non est corporisve particeps, ita animam non habet. 63.a
Deus singulis ætatibus suos habet electos, à quibus colatur & inuocetur. 73.c
Deus est veluti rex, tutor, pater & defensor pauperum. 74.c
Deus seipso contentus. 80.a.b
Deus describitur iratus suis aduersariis. 97.c
Deus cum piis, integris & simplicibus solet esse simplex, benignus & integer, & talis est erga homines quales homines sunt erga ipsum. 101.a
Deus fecit misericordiam Christo. 105.c
Deus, laus Israel. 124.d
Deus deprecandus, vt nobis adsit. 131.c
Deus non tantùm ore, sed etiam opere colendus 159.c
Deus omnium deorum Dominus. 280.c
Deus non vtitur cibis vel potu. 284.b
Deus est misericors & stat promissis. 31.18.b
Deus tam vitæ quàm mortis æqualem habet potestatem. 380.a
Deus vnumquemque est remuneraturus pro suis gestis. 341.b
Deus, epulum & lætitia animi maxima. 367.d
Deus non denegat gratiam, imò auget, facienti quod in se est. 372.b
Deus stipatur multis angelorum millibus. 377.c
Deus mirabilis in Ecclesia. 385.a
Deus peccata peccaris punit. 395.a
Deus hodie in templis habitat singulari quadam virtute & efficacia. 483.c
Deus in medio magistratuum sedet tanquam iudex. 505.c
Deus propriè sanctificat homo ministerium exhibet. 615.a
Deus aliter cernit quàm nos. 569.a
Deus quocunque tempore laudandus. 583.a
Deus est mundi conditor & gubernator. 583.d.
Deus immittit publicas calamitates propter impios. 593.b
Deus non deseret homines quamdiu iustitiæ studebunt. ibid.

Deus quomodo allocutus est Mosem & Aaronem, Samuëlem & Iobum. 623.d
Deus est causa tota vel fœcunditatis vel sterilitatis. 713.d
Deus nobiscum loquitur tribus modis. 820.
Deus non permittet impios diu dominari in bonos. 863.d
Deus essentialiter & actu est vbique. 928.a
Dei aduentus in montem Sinai. 98.a
Dei inclinatio & descensus ad prouidentiam eius pertinet. ibid.
Dei epithera siue cognomina, quæ Mosis reuelauit in monte Sinai. 546.d.c
Deo, Deque religione nihil suauius & amabilius. 82.d
Deum nemo vidit vnquam 447.d
Dextera vsu Scripturæ symbolum bonorum & beatitudinis. 84.a
Dextera designat Austrum, 551.d
Dianæ hospites in Taurica Cherroneso immolabantur. 699.c
Digiti Dei. 45.b
Dies secundus & quintus præcipuè celebrabantur à Iudæis post Sabbatum. 266
Dies cuncti peregrinationis nostræ parui & mali. 571.a
Die ac nocte, prouerbium, 4.a
Dij laboribus omnia vendunt prouerbium. 595.a
Dij gentium verè sunt diaboli 606.d
Dij appellantur, Pater, Filius & Spiritus sanctus, habita ratione personarum. 264.c.
Diluuium Noë, Ogygis, Deucalyonis. 654.a
Diomedi in Cypro homines immolabantur. 699.a
Dionys. dicebat Deos sacrilegis bonam nauigationem concedere 423.d
Discernere, iudicare. 375.d
Distinctionis versuum varietas in Hebræa & nostra editione vnde sit. 30.d
Doëd, typus hæreticorum, 298.b
Dolores Inferni, maximi. 96.d
Dominus pro vero Deo, id est, pro Dei nomine proprio. 185.d
Domine labia mea aperias, imprecationis principio commemoratur. 295.a
Dominica die Christus resurrexit. 138.a
Donec, id est, postquàm 83.c
Dor & Toleta differunt, 730.b.c.d.
Dormientes. 34.c
Dracones, immanes etiam pisces dicuntur. 337.b
Dracones, terrestres, & aquatici. 992.

Universidad de Deusto Biblioteca

Confessio laudis gratior est Deo, quàm veteris legis vllum sacrificium. 335.b
Confessio sacerdotalis. 336.
Confundi. 125.a
Consecrationis formula, qua vsus traditur Moyses ad benedictionem populi & tabernaculi. 280.
Conradus Pelicanus, Franciscanus excucullatus. 55.a
Consilia impiorum sunt ipsis pernicioſa. 54.b.c
Consolatio Dei, delicatissimus pastus animorum. 345.a
Constantini tempora. 261.c
Constantini tempore cœpit reparari Iudæa, & Ecclesiæ illic ac alibi per orbem solemniter construi. 193.
Contemplatione rerum cœlestium facilè peruenitur ad Dei notitiam. 107.b
Contingentia differt à fortuna. 411.
Contrà, è regione, ex aduerso. 289.c
Cor duplex, quomodo Hebræi designent. 65.b
Cor pro anima. 90. pro tota persona. 310.
Cor, Cerebrum & Iecur tres nobiliores partes quæ primùm in vtero formantur. 442.
Cornu, firmitas & robur. 96.b
Cornu Vnicornis bifurcum instar crucis. 161.c
Corona, regni nota & insigne. 117.d
Corona siue ornamentũ anni, sunt fruges, fructus, herbæ, flores. 355.b
Corpus Christi speciebus panis tectum & reconditum. 371.a
Corporis nostri substantia, siue materia & compositio caduca & fragilis. 560.c
Corpora sola animata cibis & potu indigent. 284.b
Corpora glorificata post resurrectionem non magis edent aut bibẽt, quàm nubent aut nubentur. ibid.
Corui oderũt pullos suos ingenita crudelitate. 984.
Cosmographi notant in Septentrionali Hemisphærio esse terrarum apertionem, in Australi oceani & marium diffusionẽ. 551.c
Creare & formare quid inter se differunt. 626.d
Creatio Dei, & prouidentia, duo in operibus Dei consideranda. 583.d
Creaturæ omnes à Deo cognoscuntur secundùm esse proprium & reale. 284.c
Cremia, ligna leuia, & quæ facilè cõcipiũt ignem. 634.a
Crepusculũ duplex est, matutinũ & vespertinũ. 834.a
Crux non erat supplicium Iudaicum, sed barbarum siue Romanum. 395.a
Cruces habuit prima Ecclesia. 434.d
ex Curribus pugnabant antiquitùs. 449.d
Currus & quadriga Deo tribuitur. 98.b.
Cultus Euãgelicus Deo gratus & acceptus. 296.b
Cymbala, psalterium, & nablium, instrumenta musica. 990.
Cyniphes pediculi. 680.d
Cynonyia per y, musica canina. 378.c. & 680.c
Cyrus & Darius Deum Iudæorum agnoscunt. 918.d
Cyro & Dario placuit Hierosolymam restaurari. 638.a

D

Dædali statuæ. 905.a
Dæmones præfecti præsertim regionum & vrbium. 507.c
Dæmones, nocturnus, & meridianus. 578.a
Dæmonia, & dæmones, quasi diuini & admirandi. 606.d
Daniel in terra captiuitatis positus, contra Hierusalem genua flectebat & adorabat. 31.b
Daniel ter in die flectebat genua sua & adorabat. 307.b
Dauid scriptor tantùm psalmorum, auctor autem Spiritus sanctus. 15.b
Dauid, Salomon & Iob sæpe vsurpant verba & significationes Syrorum & Chaldæorum. 23.a
Dauid sacrificiis quibusdam citharam & alia instrumenta adiunxit. 154.a
Dauid ad quos confugit metu Saulis. 315.b
Dauid quondam sequebatur ouiculas. 486.a
Dauidis vnctio ad regnum fuit triplex. 152.c
Dauidis & Salomonis regnũ ad Euphratem vsque pertingebat. 408.a
Dauidis ingẽs ardor ad templum Dei perficiendũ. 837.a
Dauid Kimhi, Hebræus ante 300. annos. 54.a
Deber & Kebeb, nomina dæmonum, quorum vnus noctu, alter meridie noceat. 578.b
Decachordum, instrumentum musicum. 182.b
Decalogus, decem Dei precepta continens. 54.b
Deficere, animi deliquium pati. 4.
Delos & Rhodus ab aquis extiterunt, & plurimæ aliæ insulæ. 711.d
Dentes, vires, potentiam, vim, impetũ significant. 15.c
Derisores. 3
Deserta Saracenica, in quibus nulla extant vestigia. 681.b
Deus est vbique actu & essentialiter, sed ibi habitat vbi est per gratiam vel gloriam. 9.a
in Deo affectus humani sunt per effectus. ibid
Deus secundùm humanam naturam filium non genuit sed creauit. ibid.
Deus in templis quodãmodo

Druydas Tyberij Cæsaris principatus sustulit. 699.d
Dubitare de Dei omnipotentia, est de eo malè loqui. 469.c
Duo sunt in cunctis verbis legis. 341.d

E

Ecclesia ex Iudaica euasit Catholica. 6
Ecclesia magna, & parua. 131.d.& 191.a
Ecclesia ad omnes terras peruentura. 160.b
Ecclesia sponsa Christi. 255.d
Ecclesia est columna veritatis, errare non potest in doctrina morum & fidei. 352.d
Ecclesia multis nominibus à Dauide appellatur. 369.a
Ecclesia in alto & conspicuo posita, maximéque visibilis. 376.b c
Ecclesia cœpit ab Adam, & Abel. 432.a
Ecclesia Christi vsque ad consummationem sæculi perducetur, sicque perpetuò erit visibilis. 557.d
in Ecclesia omnia sunt sancta. 607.c
Ecclesia perpetuò distincta in duos status. 764.d
Ecclesia à Iudæis & Paganis oppugnata fuit per annos 300. vsque ad Constantinum. 876.d
Ecclesiæ radix & fundamentum est in Sione & Hierusalem. 266.c
extra Ecclesiam neque Deus rectè colitur, neque vllum votum Deo gratum est & acceptum. 351.c
Ecclesiæ esse, beneficium Dei singulare est. ibidem.
Effectus tollitur, sublata causa. 351.d
El, nomen vnum è decem diuinis. 40.d
El, Elohim, Adonay, tetragrammaton, tria diuina nomina. 289.d
Electi & iusti pauci sunt comparatione reproborum. 91.b
Elion, vnum è decem diuinis nominibus. 50.b
Eliseus 40. pueris maledixit, qui ipsum habebant ludibrio. 70.b
Elohe & Elohim, duo diuina nomina distincta. 722.c
Elohim iudicem sonat, ac prouidentiam respicit, non essentiam. 72.a
Emmanuel interpretatur, nobiscum Deus. 364.a
Empedocles animam dicebat esse sanguinem. 166.c
Endor, locus tribus Manasse. 511.d
Ens bonum admirabile, 921.a
Ephraim, pars Iudææ cis Iordanem. 333.b
Ephraim tribus prærogatiua. 466.d
Ephraim, Benjamim & Manasse, complectuntur tres præcipuas partes terræ sanctæ. 492.d
Episcopi nomen iam erat sacrum inter prophanos. 724.d
Epitheta Dei tredecim Mosi ab ipso Deo reuelata. 530.d
Equitare, est regnare. 384.b
Erichto apud Lucanum homines immolat. 699.c
Erictheus Atticus filias suas sacrificauit. ibid.
Erithras & Esaü, qui Edom appellatus est. 437
Error duplex. 720.c
Esseni hasidæi. i. pij & probi in Machab. libris dicuntur. 22.d
Ethan, siue Etham, mare.
Eubœa absorptis terræ faucibus Bœotiæ per mare adempta 712.b
Euangelij iugum suaue, & & vinculum onúsque leue 9. b
Euangelium secundùm Matthæum, non autem Matthæi. 15.c
per Euangelium iustificantur credentes. 228.b
Euangelium in primis ac potiùs pollicetur spiritualia, deinde temporaria. 361
Eucharistia non solùm est sacramentum, verùmetiam sacrificium. 360.d
Eucharistia, sacrificium laudis incruentum. 394.a
Eucharistia, in qua est mnemosinon mirabilium Dei. 743.d
Eucharistiæ sacrificiũ. 285.b
Eucharistiæ sacrificium incruentum. 608.b
Eucharistiæ mysterium cathecumenis & Paganis occultabatur. 738.b
Euei vsque ad Gazam deleti à Palæstinis. 334.b
Euge exultantis, vel etiam insultantis & illudentis particula. 197.b
Eurus in Iudæa est valentissimus, vrens & tempestuosus. 281.c
Exaudire apud Septuaginta. 21.a
Exaudiri, fructus finísque precis. 35.d
Exauditus est pro sua reuerentia. 572.d
Excubiæ nocturnæ sunt quaternæ, tribus horulis duntaxat constantes. 567.a
Exitus compitum, & Exitus viarum. 433.c
Expositi pueri. 154.c
Ezechias peccauit, quòd Babylonijs thesauros suos ostentarit. 791.a

F

Facere, sacrificare. 360.d
Faciens misericordiam in millia diligentibus me. 649.d
Faciei vocabulum apud Hebræos 173.a

580.a
Fames, vnum è Dei flagellis. 675.a
Fel crassius quàm acetum. 192.a
Fermẽtum erat peccati symbolum. 227.c
Festorum duorum solennitas & celebratio. 235.c
Festum à quatuor panum generibus in sacrificio confessionis. 709 a
Fides nuda beare nõ potest, & cur eam Paulus maximè commendet 14.a
Fides nulla inter homines. 65.a
Fides & Dei timor à peccando homines cohibẽt. 73.d
Fides, cuicunque data fuerit, non est fallenda. 78.d
ex Fide viuitur, & salus est. 393.d
Fidiculæ dictæ à findendo 577.d
Filius à Platonicis appellabatur opifex, δημιουργος, 908.a
Filij hominum opponuntur filij Dei. 67.b
Filij deorum. 9.b.15
Filum vitæ vna Parcarum net, altera secat. 640.d
Firmamentum. 107.c
Fiscus rapit, quæ non capit Christus. 725.b
Fœlicitas summa est videre faciem Dei. 91.d
Fœlicem fuisse, infœliciſſimum infortunij genus. 455.c
Fontium & aquarum vsus. 659.a
Fortuitum nihil est. 172.a
Frameæ, genus gladij. 51.a
Frumentum, vinum & oleum, sacramentorum symbola. 27.a
Fulica, auis aquatica, prope littora nidificans. 662.a
Funes pro hæreditate & portione. 82.d
Funiculus mensorius. 482.a
Funiculis mensoriis hæreditates diuidebantur. 673.d
Furor, & ira. 34.a
Futura sunt plurimùm imperatiui vel optatiui modi. 36.b
Futura quæ prophetãtur pro factis iam habentur. 18.a

G

GAbala, ciuitas Phœnicię vel Syrię, cuius incolæ Gabalitæ. 511.a
Galaad & Manasses, terra Iudææ sita trans Iordanem. 333.b
Galenus & medicinæ alij principes per μιλλ, succharum intellexerunt. 504.a
Gallia tota olim nemorosa & sterilis. 713.a
Galli primò omnium receperunt Psalterium Hieronymianum. 597.a
Gallus sylvester, auis immanis magnitudinis 281.a
Genezara, lacus Iudææ. 354.b
Genius natalis & candidus. 580.a
Generatio toto hoc opere ferè significat sæculũ. 75.a
in Generatione diuina omnia pura & simplicia & ab omni fluxu libera. 11.d
Geneuensis Ceuellerius redarguitur. 103.a
Geneuenses impij. 249.a
Gentium nomine quos appellat scriptura. 59.b
Geometræ & Optici non satis exactè assequuntur altitudines montium. 599.a
Geometrarum veterum loquutio. 305.d
Gerardus Veltuyckus. 127.c
Germania sylvis olim & solitudinibus horrida. 713.a
Gestus feruentis 58.d
Gestus hominum inhumanorum. 89.d
Gestus deridentium. 246.a
Gestus attendentium diligenter, ad instrumentorum pulsationem. 271.d
Gestus hominis nolẽtis auxilium ferre. 436.c
Getthæi occiderunt filios Ephraim. 465.d
Gigantis etymologia Græca. 543.a
Gignere, creare, de aliena substantia producere. 11.b
Gittith, instrumentum musicum, à qua vox Gallica, *Guiterne*, non valdè abludit. 43.a
Glacies. 985
Glossa antiquissima Hebræorum ante 2000. annos ferè scripta. 123.a
Gnostici reprehẽdũtur. 599.d
Gog & Magog, Sarraceni & Turcæ. 301.a
Græci sæpe relatiuum ponunt in casu antecedentis. 34.a
Gratia, remissio peccatorum, iustificatio sũt à Deo. 59.b.c
Sine gratia non curritur ad gratiam. 59.d
Gratia radix est operũ. 112.a
Gratia Dei pinguissimus pastus animorum. 345.a
Gratiæ & dena singularia, quibus decoratus est homo à Deo. 45.d
Gratiæ primus effectus est iustificatio. 525.d
Gustare. 26.a

H

HAbentia, pro opibus. 299.c
Hallelu-ja. 742.a, & 463. vide Allelu-ja.
Hæreditas æterna conseruatur in cœlis. 172.d
Hæreditate Græci Ecclesiam intelligunt: alij regnum Dei. 82.c
Hæreses, schismata & sectas in Ecclesia Deus nõ vult, 469.a
Harmoniarum musicarum, siue concentuum quatuor apud Græcos genera. 989
Hebręi passim loquuntur cũ eclipsi verbi substãtiui 22.a
Hebræi constanter Purgatorium credunt. 277.c
Hebræorum manus seruierunt in cophino. 500.d
Hebræa etiam neutrum ge-

nus patiuntur. 32.b
Hebraica lingua rectè dicitur sancta. 289.a. quare angelica. ibidem
Herinaceus, quodnam animal. 662.c
Heman. nepos Samuëlis, alter filius Zare. 539.d
Hermon, mons Galileæ ad ortum. 551.d
Hermonim, duo montes sancti in extremis terræ sanctæ. 238.a
Herodius quænã auis 661.a
Herôum filij noxæ. 872.b
Hiericon palmetis consita, 354.d
Hierusalem situs & amplitudo. 266.d
Hierusalem terrestris, & spiritualis 368.d
Hierusalem, cunctæ est terræ veluti medium & vmbilicus. 437.a
Hierusalem sita erat in loco montoso. 516.a
Hierusalem apellatur ecclesiarum matrix. 533.a
Hierusalem erat de agro berhleemitico. 888.d
Hillulim Hebræi apellant epithalamia, & Hillula nuptiæ. 484.a
Hipparchus rectè perstrictus à Plinio. 982
Historiæ veteris gestæ cur leguntur. 464.b
Hodie, symbolum æternitatis est & cur. 11
Hodie, pro præsenti vita, vel etiam toto tempore gratiæ & salutis. 599.d
Hollandiæ, Zelandiæ & Batauiæ magna pars in pelagus Flandricum commutata. 712.c
Holocaustum. 227.a
Holocaustorum genera tria à Deo instituta, arietum, boum & hircorum. 360.a
Homo ater, prauus. 38.a
Homo, qua re differt ab Angelo. 45.a
Homo omnis viuës est vniuersa vanitas. 219.d
Homo suapte natura nihil quàm vanitas. 301
Homo homini Deus, homo homini lupus. 316.a
Homo bulla, prouerbium. 567.d
Homo mendax, Deus verax. 770.c
Hominis opificium & structura 927.d. & 933.
Homines infinitis modis miserabiles. 53.d
Homines & Angeli dij non natura, sed participatione tantùm cuiusdam scintillæ Dei. 506.a
Horeb, mõs in Arabia. 694.d
Hora prima orationis erat manè. 29.a
Horæ antelucanæ. 29.c
Horæ tres statæ & solennes precationis Iudæorum. 309.d
Horæ orationis septem in Ecclesia institutæ. 839.a
Hosanna filio Dauid. 410.c
Hosanna, non est vox corrupta. 781.d

Hostia publica, & priuata. 153.a
Hostia peccati Mosaïca alia erat ab holocausto. 226.d
Humanis hostiis litabant Gentes. 698.d
Hybernia olim Britanniæ adiuncta. 712.c
Hypothetica Hebræorum formula per imperatiuũ. 23.a

I

IAcob Ben Haim in epitomen contraxit magnam Masoram. 127.d
Iabin, rex Chananæorum 511.d
Iacob, vrbe Sichem à filiis direpta & vastata, magno fuit cunctis ciuitatibus terrori. 674.d
Iacob filij panis inopia descẽderunt in Ægyptũ. 208.
Iacobus frater Domini solebat ingredi Sancta Sanctorum. 623.c
Iapeti genus, Moses Iaphet appellat. 665.a
Idem Pythagorici pro bono principio sumebant, alterum pro malo. 642.d
Ibis vocatus inimicus Callimachi & Ouidij. 724
Idithim, vel Ieduthum, vnus è duodecim cantoribus Dauidis 218.b
Idola siue sculptilia sunt diabolorum receptacula & tanquam corpora. 606.a. & 613.d
Idola & sacræ imagines quid differant. 764.a
Idololatriæ peccatũ in quo propriè situm. ibid.
Idumæa potens & fortis ob loci naturam & populi ferocitatem. 333.c
Idumæi in tabernaculis degebant vt Nomades. 510.b
Iemini, tritauus Saulis. 38.a
Ieroboam ad Ephraim tribum conatus est regnum reducere. 485.a
Ignis pro afflictione & persecutione. 55.c
Ignis conflagrationis siue purgationis. 613.a
Imago Dei in nobis impressa quæ sit, & quid operetur. 25.a
Imago opponitur veritati & rei solidæ. 220.d
Imagines Christi, Virginis & Sanctorum habuit primitiua Ecclesia. 434.b
Imperfecta Latinorum & Græcorum vno modo apud suos repræsentantur per futura, cum quibus præterita miscẽtur. 629.d
Imperium improborũ. 113.c
Imperia quatuor præcipuè diuexarunt Ecclesiã. 68.d
Impius laudat desideriũ animæ suæ. 55.c
Impij in terra multis modis infœlices sunt. 5.c
Impij in iudicio quomodo non resurgent. 7.a
Impij legẽ Christi & Euangelium iugum vocant. 9.b
Impij ni firmentur potentiũ præsidio sunt debiles. 5.d
Impij in Deum qui. 2.c

Impij irrisionis causam hauriunt è simplici piorum in Deum confidentia. 75.c
Impij quando Deum indicant. 290.d
Imprecationes generales, & personales. 189.d
Imprecationes Dauidis referuntur ad reprobos & obduratos, non studio vindictæ, sed zelo iustitiæ. 394.b
Imprecationum duo sunt genera & quomodo eis vtendum. 70.b
Imprecationibus quando & quomodo vtendum 723.d
Improbitas impiorum vrit hominem pium. 219.a
Imputare peccatum. 176.a
Incantatorum artes à Deo improbantur. 322.a
Incuruatio dorsi & lumborum mutatio, virium imbecillitatem arguit. 394.b
Indignatio multò grauior est ira. 160.
Induere, amicire & similia, vsu linguæ significant copiosè habere, repleri, abundare. 518.c
Infantes. 43.d
Inferi, tenebrarum regio; vt cœlum lucis. 544.a
Inferni variæ sunt regiones. 530.c.d
Infernus duplex, superior & inferior. ibidem
Infirmitates, vitia, peccata, errores. 81.a
Inimici visibiles, & inuisibiles, contra quos orandum 70.a
Iniquitas & peccatum confunduntur. 291.b
Iniustitia est mortis acquisitio. 62.d
Iunon, vnum è Messiæ nominibus. 413.a
Insani verè sunt, qui se dedunt iniustitiæ & improbitati. 30.c
Inscriptio huius operis vulgata apud Hebræos. 2.a
Inscriptiones psalmorũ difficiles. 23.d
Inscriptiones psalmorũ additæ à Septuag. è maiorum traditionibus, non scriptura. 587.b
Instrumenta musica piè vsurpãtur à Christianis. 597
Inter medias sortes, prouerbium Græcum. 375.c
Intercalaris versus cantabatur & repetebatur à populo. 908.a
Inuisibilis dicitur Deus. 202.c.d
Inuocandi & memorandi verba apud Hebr. construuntur cum præpositione. 116.a
Ioannes Isaac à Iudaismo conuersus. 127.c
Iob, Prouerbiorum & Psalmorum obscuritas in distinctionibus. 321.b.c
Iordanis fluuius diuinus, Deóque dicatus. 354.a.b
Ioseph datum est ius primogenituræ & ademptum Ruben. 451.d
Ioseph venditus, primùm Ismaëlitis, deinde Putiphari regis eunucho. 675.c.d
Iosue & Caleb, sacerdotes etiam & Leuitæ à morte excepti & liberati. 603.c
Iouis dies, vnus erat è celebrioribus post Sabbatum & Lunæ. 498.d
Ioui Ichometi ab Aristomene Messenio 300. homines vno die immolati. 699.a
Ioui apud Latinos decima filiorum sacrificabatur. ibidem, b
Iphigeniam Agamemnonis filiam Græci sacrificarunt. ibid.b
Ira Dei & afflictiones Sanctorum sunt momẽtaneæ. 165.d
Ira non est in Deo sed effectus. 40.d
Ira Dei cuncta mala complectitur. 381.
Ira quid. 470.d
Iridi & Mercurio deorum nuntiis poetę alas assignãt. 98.c
Irritatio Mosis. 600.c.d
Iris, arcus cœlestis, testis beneuolentiæ Dei in cœlo fidus & certus. 557.d
Isaac magnus Princeps existimatus est ab exteris regibus. 674.c.d
Ismael & filij alij Abrahæ ex Cetura, sese per coniugia inseruerunt in principes familias. 674.d
Ismaelitæ separantur à Saracenis. 510.c
Israelitæ irritarunt Mosem, & tentauerunt Deum in Raphidim & Cades. 600.d
Israelitæ, populus Dei, non natura aut meritis, sed sola electione. 672.d
Istriæ littus hodie est pestilens. 714.d
Iuchne, auis immanis magnitudinis. 283.d
Iuda tribus, potentia & numero militum cæteris præstabat. 333.b
Iuda, tribus Israelitarum. 382.d
Iudæ typus, Achitophel. 306.b.c
Iudæa, præsertim Galilæa oleo & oliuis abundat. 26.b
Iudæa est terræ habitabilis medium. 437.b
Iudæa campestris, frugifera mõtana, compascua & arborum & escarum ferax. 354.
Iudæa est matrix Ecclesiæ. 447.a
Iudæa, pro omni patria sancta, & liberè religionem catholicam profitente. 701.b.c
Iudæa rerum omnium fœcunditate nobilis, iam est sterilis. 712.d
Iudæi, natio adultera dicuntur in Euangeliis. 104.c
Iudæorum captiuitas & dispersio. 189.

Iudæi magno concursu ventitabant ad Christi prædicationem. 228 b
Iudæi dispersi sunt, non ad vnum cæsi. 327.b.c
Iudæi per mundum vniuersum vagantur incertis sedibus. ibid.
Iudæi mare rubrum, & Iordanem pede sicco transierunt. 358.d
Iudæi primi ad Euangelium vocati, tanquam Ecclesiæ principes. 383.a
Iudæorum insanabilium excæcatio. 396.
Iudæi alibi potiùs degunt, quàm in Iudæa. 394.a
Iudæi dicuntur radix Ecclesiæ Gentium. 522.a
Iudæi, capta vrbe, partim cæsi, partim captiui abducti sunt. 725.a
Iudaici ritus prohibiti, qui sunt sacramentales, siue figurales 997.
Iudæi perpetuò coluerũt artes omnes liberales. 915 b
Iudicare vsu linguæ Hebr. significat regere, vnde liber Iudicum. i. rectorum & principum. 611 a
Iudicium pro vltione & defensione. 87.d
Iudicium fiet in Sione. 278.b
Iudicium duplex, vnum nouissimum, alterum iam perfectum. 611 a
Iudicij signa & terrores. 613.a
Iudicia domini. 111.a
Iupiter πατὴρ θάτης. 98.a
Iupiter apud Occiduos, Belus apud Orientales Deus habebatur. 501.d
Iupiter, Apollo, Musæ, sunt dæmonia gentium. 698.b
Iuramentum factum est Abrahæ super Isaac, non super Ismaële vel filiis Cethuræ. 673.c
Iusiurandum ritè factum est actus latriæ & religionis. 343.d
Iusiurandum Dei immutabile. 557.a
per Iusiurãdum fœdera mutua confirmantur ac sanciuntur. 736.d
Iurisiurandi & voti religio non violanda. 78.d
Iustificatio quare solet tribui fidei & obedientiæ, potiùs quàm sacrificiis. 293.b
Iustificationes. 375.
Iustificatio & præparatio ad eam est à Deo, idque gratis. 28.
Iustificati gratis, integri viuere debent, si salui esse volunt. 77.c
Iustitia hæc quæ fit piis à domino, misericordia est. * 140 c
Iustitia in verbis non est, sed in virtute. 321.a
Iustitia omnẽ virtutem cõplectitur. 352.d
Iustitia est gratia Dei iustificans. 407.
Iustitia sæpe pro gratia. 525.d

Iustitia sine misericordia est crudelitas. 618.d
Iustitiæ sacrificium. 24.b
Iustè qui viuit, tutus est ab inimicorum criminationibus. 31.d
Iustitiæ partes duæ, facere bonum, & fugere malum. 77.d
Iustitiæ partes duæ. 253.a
Iuueni pulcherrimi & iucũdissimi epitheta. 394.a

K

KAl coniugatio. 10 b
Keteb, dæmonium fœuissimum, quod in meridie grassatur. 578.a

L

LAetari licet dei iudiciis, zelo iustitiæ. 302.a
Lamed apud Hebræos. 15 b
Lazarus inopia periit. 298.d
Lex domini circa quæ versetur. 9 b. & 110.b
Lex Hebr. Torá à docendo, non, vt apud nos, à legendo, vel ligando. 463.a
Legis diuinæ summa & scopus. 465.d
Leges signare, vel condere. 595.a
Lernæa palus Herculis tempore exsiccata. 711.d
Lesbij Ioui homines mactabant. 699.c
Leuiathan, immanis cetus: quo nomine etiam Satanas significatur. 437.d
Leuiathan, est balena recentioribus, veteribus tamen Rabbinis piscis est ignotus. 665.c
Leui tribus, in qua quatuor erant stirpes. 622.d
Leuiticis dixit dominus se illorum esse hæreditatem. 806 a
Liber vitæ, Dei præscientia & prædestinatio. 395.b
Liber vitæ duplex est. ibid.
Libri antiquitus complicabantur in corticis morem. 227.d
Lingua pusillum membrum ingentium malorum incendium excitat. 298.a
Linguæ Syriaca & Selauonica latissimè patent per Orientem & Occidentem. 331.d
Literatura. 403.
Literati & facundi qui Ecclesiam Dei oppugnãt, perstringuntur. 66.d
Locus variè lectus & scriptus. 128.
Locutio Dei quæ ex natura habetur, nos tria docet. 107 a
Luciani athei locus illustratus. 251 a.
Lucifer quænam stella, & quibus nominibus appellatur. 735.a
Lumen naturale. 27.a
Lumen, lucerna, lãpas, symbola gloriæ, rerũ prosperarum & fœlicium. 101.d
Lumen Dei. 201.a
Lumen & meridies sunt

symbola prosperitatis & lætitiæ. 206.b
Luna in nihilum an sit abitura. 408.d
Luna perfecta, id est, plena, in plenilunio fulgens. 558.a
Luna vrit suo modo, vt frigus & pruina. 850.a
Lycophron primus inter Græcos reperit, aut certè illustrauit genus anagrāmatismi. 542.a
Lyranus natione Iudæus 54.d

M

MAcies sequitur è fastidio cibi. 692.a
Macies & phthisis etiā oritur è nimia ingurgitatione & crapula. 692.d
Madianitæ, Arabiæ populus. 511.d
Magorum nomen vnde ducatur, & qui sint. 4.a
Magi non solùm fuisse sapientes sed & reges, plerique veterū docēt. 411.a
Magorum & dæmonum præstigiæ, non sunt miracula. 908.d
Magistratu Ecclesiastico & politico Ecclesia continetur & viget. 10.d
Mahaleth, instrumentum musicum lugubribus accommodatum. 539.d
Mahometes in Arabia natus. 510.b
Mahometani contra Christianos. 261.d
Mahometani credunt in alia vita vsum esse ciborum & venereorum. 284.b
Mahometani nobis. exprobrant Deum commutasse Christum suum cum Mahomete. 562.a
Maiestas Dei super cœlos, 43.d
Maiestas Dei vbique lucet. 107.c
Malo nodo malus parandus est cuneus. 101.b
Mala non vult Deus esse, vel fieri, sed dumtaxat permittit. 30.a
Malorum causa quomodo causa dicitur. 246.c
Malorum auctor non est Deus, at causa malorum pœnæ. 395.c
Malorum multitudo, & vitæ breuitas, vitam reddunt in senio miseriorem. 571.b
Maledictus, qui accipit munera. 78.d
Manna duplici rore tectum 368.d
Manna Hebræis erat loco panis triticei & delicati. 470.a
Manna dicitur cibus angelorum. 473.a
in Manna erat panis & aqua. 601.a
Manna cœlitus demissum spatio 40. annorum. 682.d
Manichæi Deum aliqua non creasse existimabant. 185.b

Manus pro potentia. 58.d
Manus & digitus Dei, potētia, vis & iudicium. 455.b
Manus vtraque, pro symbolo potestatis & dominij. 555.c
Manum leuāt iurantes. 695.c
Mapparum conficiendarum ratio quàm fuerit antiqua apud Hebræos. 482.b
Marcus Euangelista, primus Alexandriæ episcopus. 384.d
Mare terram operit & circūdat, exceptis locis hominū & belluarum habitationi destinatis. 656.b
Mare rubrum, mare album, & mare nigrum. 690.a
Maria virgo nullos alios habuit filios. 391.b
Marsi inuitamentis vel physica arte serpentes è latebris euocabant. 322.a
Martio mense Deus eduxit Israelitas ex Aegypto. 369.d
Martyres multi in summa patientia & animi tranquillitate conseruati. 376.
Martyres nostri in equuleo suspensi, & ferreis vngulis exarati. 877.d
Martyrū magna copia. 448.d
Mashat quid Hebræis. 272.d
Masora magna. 127.b
Masora parua. 128.d
Masoretæ confuderunt versus psalmorum & miscuerunt. 30.d
Masoretæ in inuestigando 150. psalmorum numero & distributione dissenserunt. 54.b
Masoretæ duas dictiones in vnam coagmentarunt, & vnā in duas diuiserūt. 22.b
Masoretarum formulę de keri & kerib. 127.c
Matutinum sacrificium. 29.a
Matutinum tempus ad res gerendas opportunissimū. 261.a
Matutinum tempus precibus magis est accommodatum. ibidem.
Matutinarum vsus ab ipsis Apostolis repetendus. 29. c.d. Earum origo. 385.
Matutinæ preces erant è diei solemnioribus. 544.c
Mulieres solebant publicè victorias principum choris & cantibus celebrare. 371.c
Mulieres canebant ἐπινίκια tam voce quàm instrumētis. 381.c
Mundis omnia sunt munda. 56.d
Murmurātes intra 40. annos in deserto periēre. 475.a
Musicis instrumētis vtimur ad depellandam tristitiam. 181.b
Medi & Persæ prosperè se habuerunt post euersam Babylonem. 918.d
Meditari quis verè dicatur. 3
Melanchton Alchimiam vanissimam scientiam laudat. 67.d
Mel petrinum damnatur à medicis. 503.d

Melchisedech sacerdos Dei altissim. 413.c
Melchisedech sacerdos altissimi. 379.& 738:a
Μελετή, & μελέτην: quid apud Græcos designent. 4.a
Melimela, dulces fructus. 504.a
Memoria. 163.
Mendacium seruile vitium. 358.b
Mendacia quæ appellantur officiosa vel iocosa, non sunt sine culpa, licèt non cum magna. 30.c
Mensa sacræ Eucharistiæ. 136.a
Menses Hebræorum erant lunares. 499.a
Mensura prægrandis, & parua. 494.a
Mesa Rex Moab primogenitum obtulit holocaustũ super murum. 698.d
Meritũ est opus bonum non simpliciter, sed cum gratia. 954.b
Meritum est species gratiæ. 112.b
Mesec, nomen loci ab Iapeti filio. 846.d
Messenij virginem ex Aepidarum familia immolaue runt. 699.c
de Meteoris, & iis quæ fiunt in cœlo. 159.d
Metrica psalmorũ ratio periit. 30.d
Meta viuendi, septies deni anni, à physicis creditur. 571.d
Minha, fertum & sacrificium farinaceum propriè significat. 608.b
Minoï vsque ad Socratis tépora septem vtriusque sexus ab Athenienfibus dati. 699.a
Mille anni ante oculos Dei nõ plures sunt quàm dies hesterna. 566.d
Miracula & signa quæ fecit Deus Hebræis. 469.a
Miracula de dimensionũ penetratione. 680.a
Miracula propriè fiũt à Deo. 677.d
Miracula propriè quænam sunt. 909.a
Mirificare. 22.d
Misericordia à corde & visceribus dicitur descendere. 89.c
Misericordia & veritas. 145.a
Misericordia & promissionibus Dei tutò nitendum. 227.d
Misericordia sine iustitia est pusillanimitas. 628.d
Misericordia Saulis damnatur, quòd regi Agag pepercerit. 631.a
Miserator, & misericors quid differunt. 768.c
Misereri & commodare differunt. 649.a
Missa seu liturgia præcipuus religionis Christianæ cultus. 29.a
Missæ sacrificium à Græcis liturgia dicitur. 310.a
Missæ nostræ antiquitas ab Ecclesiæ primis temporibus repetenda. 597.a

Moab,

Moab, Ammon, Amalec, sunt populi Arabiæ. 510.c
Moabitæ & Idumæi sunt populi Arabiæ & Saracenici. 153.a
Molæ molares, siue duriores dentes. 322.b
Moloch, idolum, cui patres tradebant filios traiiciendos per ignem. 657.d
Monocerõtis cornu, crucis habet formam. 485.d
Mons Dei sanctus. 17.a
Montes qui in aliam sedem substiterunt. 171.d
Mora omnis afflictis longa & periculosa. 399.b
Morbi diuturnitas facit ad, commiserationem maiorem. 214.c
Mors dicitur obdormitio & somnus ob futuram carnis resurrectionem. 69.c
Mors ab Hebræis appellatur vehemens mœstitia, infortunia, res aduersæ. 397.a
Mortui dicuntur qui sunt in statu perditionis ab Hebræis: sancti verò viuentes vel dormientes. 34.d
Mortui qui dicantur apud Hebræos. 34.d
Mortuorum officium in veteri lege seruari solitum, & eius Moses meminit. 484.a
Mortuos non sepelire, immanitatis est Scythicæ. 489.a
Moses instituit sacrificia quædam cum iubilatione & tubarum clãgore. 153.b
Moses ad tabernaculum cõfugiens, tutus fuit à seditiosorum impetu. 153.a
Moses confugiens in tabernaculum fœderis, tutus fuit à populo impetum faciente. ibid.
Moses maluit affligi cum populo Dei, quàm vocari filius Pharaonis. 519.d
Moses non tantùm dicitur sacerdos, verùm etiã primus legis sacerdos. 621.d
Mosis & Iosuæ bella in Chananæos, typus erat bellorum Christi in mundum. 367.b
Mosis oratio in quartum librum psalmorum relata.
Mycenæ totius veluti Græciæ horreum. 713.b
Myrica vel Iuniperus, virgultum humi repens. 638.c
Myrra. 255.a

N

NAbal, nebulo, insipiens propriè. 72,a
Nablium, genus instrumenti. 181.d
Nasi altitudo superbia. 56.a
Nationes vicinæ Iudæis. 245.d
Nauium vsus primùm à Deo monstratus. 665.b.c
Ndaba, species sacrificij pacifici. 304.c
Nectare & ambrosia, immortalitatis fœliciratem figurarunt

farunt poëtæ. 473.a
Nedar, votiua oblatio, sacrificij genus. 285.d
Negotiatorum omnis res penè est in numerando, rationibúsque subducendis. 404.b
Nehemia & cæteri Iudæorum reduces principes loca vacua Hierusalem restaurarunt. 638.a
Neomenia Septembris erat celeberrima. 498.d
Nilus Ægypti fluuius exundans & sese agris vicinis ad eos irrigandos superfundens. 435.a
Nimrod cœpit esse gigas. 352.b
Nix vt candor, lux & similia, symbolum sunt prosperitatis & salutis, 376.a.b
Niue dealbari in Selmon. prouerbium. ibid.
Nix etsi sit frigidissima, terræ calorem internum conciliat. 987.
Nocēdi studium & conatus, ipsum potius quàm iustos lædit. 41.d
Noë maledixit Chanaam nepoti 70. d
Nomades & Scenitæ in tabernaculis habitabant. 330.d
Nomen Dei quid significat. 32.d. 43.a. 51.a.71. a.114. c. 395 a
Nomen tetragrammatō pertinet ad Dei essentiam. 72.a
Nomen Dei est superius & excellentius cunctis rerum nominibus. 268.c
Nomina quatuor diuina, vnum proprium, tria appellatiua. 102.b
Noscendi verbum apud Hebræos. 6.c
Notitia Dei generalis & specialis. 446.d
Nouissima appellantur tempora Christiana. 20.a
Nox symbolicè tempus est calamitatum & malorum. 576.d
Nox est commodior ad scelera agitanda & moliendа. 88.a
Nox afflictionum est symbolum. ibid.
Noctis caligo Deo ipsissima lux est, & purus dies, 929.d
Nycticorax, nocturnus coruus. 635.b

O

OBedientia melior victima & holocaustis. 281.b
Oceani littus propriè est versùs meridiem. 706.a
Oculus Dei est eius prouidentia & cura. 179.c
Oculus noster quomodo visum accipit. 569.a
Oculi & palpebræ Dei. 63.a
Odij diuini effectus pernicies animarum. 30
Odio, odis, odiui, veteres dicebant. 390
Og rex Basan. 378.d.&.386.d.
Og & Seon ab Hebræis bello domito. 495.c
Oggi statura accedebat ad nouem ipsius cubitos 904.a
Oleum ab Hebræis vnguentum appellatum. 136.b
Oleum vnctionis sacerdotum ex quibus succis & odoribus conficiebatur. 553.d
Oleum passim est symbolum lætitiæ, gratiæ & misericordiæ. 585.a
Oleum faciem & cutem nitidiorem reddit, & vnguentis est accommodatum. 66.d
Oleum vnctionis, siue oleum sanctum. 895.a
Olei vsus est maximus in sacramentis. 26.a
de Oleo sacro multa Rabbini tradunt diligenter obseruanda. 554.c
Oliuarum mons, situs est ad Orientem, respectu Hierusalem. 385.b
Onagri & asini syluestres maximè persequuntur solitudines. 659.b
Opera tenebrarum. 23.d
Opera hominum, vitia & peccata. 88.c
Opera prouidentiæ continentur præmiis & pœnis, 111.b.c
Opera bona extra gratiam non sunt meritoria, nisi dispositiuè. 266.d
Opera fidelium bona esse meritoria, non infidelium 787.d
Optimus maximus. 530.d
Orationis tempus vespere, mane, meridie. 29.b.c
Oratio est primus & præcipuus spei siue confidentiæ effectus. 602.b
Oratio quæ non fit per Christum, fit ipsa peccatum. 724.a
Orationis perfectio est in mentis eleuatione. 144. a
Ordo temporis in hoc opere non seruatur. 414.a
Ordo in rebus is positus est à Deo, vt inferiora per media, & media per superiora regi velit. 580.a
Ordines tres eorum qui purgantur. 173.c.d
Oreb & Zeeb interfectorum capita ad Gedeonem delata. 512.a
Organa instrumenta musica. 915. b
Oriētes regiones tardiùs religioni Christianæ sese dediderunt. 385.c.d
Origenes vi persecutionis adactus ad grana thuris diis gentium offerenda. 286.a
Ossa sunt corporum basis. 189.a
Ostiariorum officium & gradus. 780.a
Ouis inter omnia animalia multùm fœtificat. 613.d

P

PAganorum, Mahometanorum, & Hæreticorū cœtus deprauantur multis opinioni

opinionibus. 353.a
Panis corporalis & ſpiritualis. 208.d
Panis cor hominis firmat. 414.a
Panis Hebr. nomen eſt generale ad omnem cibum. 470.a
Palemne aſpis timet carmina incantatoris audire. 322.a
Palmæ quare comparatur iuſtus. 585.d
Palæſtini alienigenæ, nam è Cappadocia venerãt 334. c
Palæſtini è Cappadocia profecti. 511.a
Parabola. 271.a
Parabola, fabula, ludibrium, dicterium. 391.d
Parabola pro ſermone Prophetico. 463
Parare, præparare, ſignificat ſtabilire, fundare, communire, proſperare. 620. d
Parcæ filum vitæ noſtræ ducere & ſecare memorantur. 571.a
Parentum virtus vel improbitas ad vtrumque maximè confert. 321.c
Pars ſiue portio, totam hæreditatem & mercedem ſignificat. 53.c
Pars hæreditatis. 82.a
Paruuli ſimplices & idiotæ. 110 c
Paſſer gregalis eſt. 515 c
Paſſer cõiuge orbatus luget, à grege reliquorum ſe abducit. 635.d
Paſſionis dominicæ fructus, reſtauratio Syon. 397.b
Patiens ad iram Deus. 531.a
Patriarcharum familia initio fuit parua numero. 674.a
Patriarchæ ab externis populis principes & magni habebantur. 674.c
Patrum piorum merita defluunt in filios. 659 a
D. Paulus de tribu Benjamin. 382.c
Paulus vinctus Chriſti, id eſt, pro Chriſto, pro Chriſti confeſſione & teſtimonio. 397.a
Pauli ſpiritus incitabatur, videns idololatriæ deditam ciuitatem. 219.a
Paulus Prugenſis à Iudaiſmo conuerſus. 54.d
Pauperes in Scripturis Deus agnoſcit pro ſuo populo. 74.c
Pauperes primùm amplexi ſunt Euangelium. 131 d
Pauperiores magis ſolẽt eſſe pij reliquis. 21.d
Pax Dei eſt tranquillitas cordis & conſcientiæ. 408. b.c
Pax phraſi Hebræorum omne boni & fœlicitatis genus includit. ibid.
Pax ritu linguæ, omne fœlicitatis genus importat. 525.a
Peccatum eſt ſtimulus mortis. 62.2
Peccatum pungit ſpinis inſtar. 177.a
Peccatum eſt morbus animi. 231.d

Peccatum in ſolum Deum eſt tegendum, in proximum eſt confitendum. 290.a
Peccatũ originale omnium aliorum eſt fomes, origo & ſeminarium. 291.b
Peccatum originarium in conceptu transfunditur per ſeminis emiſſionem. ibid.
Peccatum illud ſeptem nominibus appellatur in ſcriptura. ibid.
Peccata parentum quomodo in liberis Deus vlciſci ſolet. 209 d
Peccata parentum Deus filiis imputat. 725.d
peccatorum genera tria à quib⁹ Dauid liberari optat. 112.c
Peccata quando dominari dicuntur. ibid.
peccatorum genera tria: in ſe, in proximũ, & in Deum. 688.d
peccatis pondus & grauitas tribuitur. 214 a
Peccatis amittimus lætitiam & conſolationem ſpiritualem. 294 a
Peccatores qui dicantur in Scriptura. 2
Peccatores omnes ſumus, & gratia Dei indigemus. 18.
Pelicanus auis Ægyptia eſt & aquatica. 635.a
Pentapolitana terra fructuoſiſſima & amœniſſima verſa in mare mortuum. 712.a
Penteçoſte poſt collectas fruges celebrabatur. 4.
Percuſſio ad diſciplinam pertinet, perſecutio ad odium & crudelitatem. 394.b
Perduellionis crimen Dauidi obiiciebatur. 38.b
perſæ Iudaizant. 437
perſarum rex numquam pedes proceſſione fertur in publicum. 252.c
perſarum & Indorum principes vixdum etiam hodie publicè fidem receperunt. 385.d
perſecutiones duraverunt vſque ad Conſtãtinum. 105.b
perſonæ tres diuinæ deſignãtur. 43.a
perſonæ nomen ad denotandas diuinas hypoſtaſes vnde ſumptum. 64 d
peſtilentia. 3.b
petra, pro firmamento vel fortitudine. 16. d
petra ſpiritualis eos conſequebatur. 468.a
Petri prædicatione ter mille conuerſi ſunt, & renati. 536.a
Pharao lingua Aegyptiaca erat nomen dignitatis imperatoriæ, non proprium. 430
Pharus hodie contra Alexandriam Aegypti. 711.d
Philarchi, ſiue principes tribuum, aſtabant lateribus regis. 754.a
Philiſtæi tẽpore Saulis irruperunt in terram Iſrael. 304.d

Philosophus multa de deo nouit. 446.a
Phinees constitutus princeps sacrorrm & gentis suæ. 696.d
Phineæ sacerdotis vxor spatium lugendi mariti non habuit. 484.c
Phthisis, morbus à Latinis tabes appellatus. 693.c
Phrygiæ vestes. 257.c
Picturæ & cælaturæ variæ fuêre in Dei tabernaculo Mosaico. 434.c
Pietas habet promissionem vitæ vtriusque. 5.c
Pietas & candor animi est species & pulchritudo hominis. 263.b
Pietatis duo capita, cordis puritas,& manuum. 424.c
Pietatis fructus tres & qui sint. 3.
Pij cur viuere optent. 23.
Pij improbis qua ratione malè precentur. 25.
Piorum persecutiones ex atheismo persequentium, & Dei contemptu oriuntur. 16.a
Pilus ne quidem defluit sine dei voluntate. 88.d
Pisces copiosiùs crescunt & multiplicantur,quàm terrestres vel aëreæ animantes. 664.c
Pisces immanes & horridi, vt Balena, Strutio, Delphinus, Torsio, Orca. 665.b
Plagarũ Ægyptiis illatarum numerus & ordo. 477.c
Plaga tertia, ad corpora hominum iumentorúmque grauiter infestanda, terræ puluere in eos verso. 680.a
Plaga quarta ad terram corrumpendam, & aërem inficiendum. ibid.b.c
Plaga quinta de peste animalium. 681.a
Plaga sexta de vlceribus, siue pustulis hominum. ibid.
Plaga septima, quæ appellatur quidem grando, sed mixtos habuit ignes, tonitrua,pluuias,&c. ibid.
Plaga prima Ægyptiorum, Veris tẽpore vertit aquas eorum in sanguinem. 681.b
Plaga secunda, intra furnos & cibos se ranæ inferebant. 679.a
Pluuia herbæ & terræ grata est & vtilis, symbolũ gratiæ dei. 409.a
Pœna Dei intolerabilis deprecanda non alia. 34.a
Polonia & Septentrionales regiones,multò sunt hodie quàm olim feraciores. 713.c
Pontificum inunctio fiebat non sine mysterio. 895.a
Porta mortis. 52.a
Porta,pro foris, & prætoriis & iudicijs. 392.a
Portæ cœli ante Christum nondum apertæ piis erãt, 140.d
Portare calceos alicuius post ipsum,prouerbium. 341.b

334.b
Potentia filij. 46.a
Portugalẽses & Hispani, suis nauigationibus Indorum conuersioni inseruiunt. 386.a
Præceptum Dei quodlibet est duplex. 349.c
Præceptum de non faciendo sculptili. 434.b
Præcepta dei non seruantur citra dei gratiam & auxilium. 816.a
Præcepta domini. 114.b
Prædestinatio & reprobatio sunt æternæ. 449.d
Præparatio gratuita est. 59.c.d
Præterita & futura sunt omnium modorum. 36.a
Præterita & futura sunt omnium modorum in lingua Hebr. pro particularum adiunctione. 157.a
Precum fructus & finis. 36.a
Preces contra impios sæpe sunt prædictiones & prophetiæ. 40.a
Preces sunt piorum exercitatio. 307.b
Preces nostræ claudũtur per dominum nostrum Iesum Christum. 412.d
Precari licet in genere contra totum corpus peccati. 713.d
Presbyter Ioannes iam à 300.annis Tartarorum armis in Indiis extinctus. 385.d
Primogenitus quis dicatur. 481.a
Primogeniti vox quid notat. 481.b
Principatus sunt inter dæmonas. 507.a
Pro octaua. 64.a
Pro occultis. 47.a
Prodigium, monstrum, spectaculum. 411.b
Profunditas est propriè in mari & eius aquis. 389.c
Proiicere etiam apud Latinos exponere designat. 411.a
Promissa Dei sunt certissima. 102.b
Promissio facta est ab ipso Adam in omnem posteritatem. 673.a
Prophetæ viderunt diem Christi,& gauisi sũt. 675.a
Prophetiarum Ieremiæ,Ezechielis & Aggæi, scopus. 748.d
Propitiatorium sic pictum erat à Mose, vt videretur esse sedes dei. 492.a
Propositiones, problemata, quæstiones difficiles & obscuræ. 463.
Propria apud Hebræos pro patronimicis & gentilitiis passim vsurpantur. 406.d
Protagoras, Theodorus, Diagoras Athenis eiecti.
Prouerbiorum Salomonis liber. 2
Prouerbiorum liber Salomonis. 277.b
Prouidentia Dei à paucis negatur. 72.b
Prouidentia Dei ad minima

etiam quęque se extendit. 283.d
Prouidentiæ duæ rationes & modi. 301.c
Prouidētiæ dei duo effectus. 736.d
Proximus & propinquus appellantur omnes, quibuscum nobis est negotium. 78.a
Proximus in malum. 601.d
Pruina vox generalis ad omnes siccas exhalationes. 813.a
Psallere est instrumentis canere, non tantùm ore. 130 b
Psalterium quod D. Hieronymo tribuitur, corruptum est. 55.a
Psalterium, genus instrumenti. 182.b
Psalterium, quodnam musicum instrumentum. 499.a
Psalterium & psalterium, duo instrumenta musica in Hebr. 583.a
Psalterium Romanum Gallico siue Hieronymiano antiquius. 597 a
Psalmus secundus non est idem cum primo vt quidam volunt. 8.c
in psalmis sententia est cohærens & connexa. 8.b
Psalmorū inscriptiones quales. 11.a
Psalmus distinguitur à cantico. 367.a
Psalmus à Dauide postremò omniū conscriptus. 413 d
Psalmus apud Iudæos recitari solitus quarta feria. 591.d
in Psalmis & canticis sententia est maximè cohærens & connexa 4.
Psalmi Dauidis in quinque libros digesti. 2
Psalmi Dauidis centum & quinquaginta. 54.c
Psalmi doctrina est parabola. 271.d
Psalmi multi extabant ante Dauidem. 564.d
Psalmorum quinque libri. 235.b
Psalmorum liber cur ita inscribatur 2.a
Psalmorum autores qui & quot. 2.c
Psalmorum distinctio quomodo sit varia apud nos & Hebræos & cui potius sit standum. 134.d
Psalmorum ab imperitis enunciatio. 164
Pueri deuorati ab vrsis. 145.a
Pueri tres è mediis ignibus conseruati. 375.c
Pueri latinè etiam seruos significant. 733.d
Pueri collo alligata est stultitia 790 a
pueri periū sit dei ope & quasi obstetricatione. 402 d
Pulchritudo Christi 250.a
Pupilla, res longè charissima. 89.d
purgatorium constanter creditur ab Hebræis. 530.b
Purgatoriū & limbus. ibid.
Purgatorium constanter asseritur à Iudæis. 560.d & 594.a
Purgatorium, locus profundus, vnum ex inferni receptaculis. 880 b
Purificationes legis. 150.a
Pyramides Barbaras Hebræorum industriæ plerique tribuunt. 500
Tythagoræ literæ. 88.d

R

RAbba vrbs primaria erat Ammonitarum. 740.d
Rabbatha, munitissima ciuitas filiorum Ammō. 335.a
Rabbinorum quorundam hæresis de resurrectione. 6.d
Ranæ vulgares, & venenatæ, quales Rubetæ & Buffones. 680.a
Rationis vsus quando sese in nobis explicat. 145.b
Regis nomen solet attribui filio, potiùs quàm patri. 28.d
Reges olim appellati, quicunque in suis regionibus summum tenebant imperium. 903.d
Regnum Dei non est in sermone, sed in opere. 822.
Regna mundi sunt similia vasis figulinis & non duraturis. 12.c
Religio est gloria & decus populi. 560.d
Renes sunt affectuum & cupiditatum sedes. 19.
Renes Scriptura in præcipuis animi instrumentis numerat. 83.d
Resurrectio mortuorum, est articulus fidei, etiam in Iudæorum symbolo. 542.a
Resurrectio non piorū modò vt Rabbini quidā volūt, sed & impiorū erit. 6.b
post Resurrectionem rebelles habitabūt in afflictionibus & miseriis, cùm pij contrà bonis omnibus afficientur. 370.a
Retribuere pro simplici tribuere sumitur interdum. 38.c
Rhamnus, spina maior, quæ speciem arboris ferè gerit. 323.b
Rhinoceros, taurus Indicus. 161.a
Robigus vnus è 12. diis agricolarum: & Rubigo dea: & Robigalia sacrificia. 479.a
Romani pro requie animarum februabant. 85.a
Ros & manna de cœlo siue aëre pluit. 371.a.b
Ros Hebraicè omne veneni genus significat. 393.b
Ros metaphoricè designat suauitatem, hilaritatem, dulcedinem. 735.a
Rubrum mare. 437.a
Rubri maris latitudo in loco transitus. 758.d
Rubus, vnū è generibus sentium asperrimum. 321.c

S

SAbā, metropolis Arabiæ fœlicis. 409.d

Sabbatum à Deo sanctificatum, vt illo homines opificij mundi beneficium recolerent. 582.d
Sabæi Aethiopes vsque hodie Christiani sunt. 409.d
Sacchari nullam fecit mentionem Galenus. 504.a
Saccus pœnitentiæ & luctus. 93.c
sanctificare. 260.c
sacramentorum symbola à Dauide prædicta, frumentum, oleum & vinum. 24.a
sacramentis homines multiplicatur spiritualibus bonis. 25.b
sacrificandi cultus in duas species diuisus. 226.a
sacrificium iustitiæ sunt iusta & sancta opera. 21.a
eo etiam nomine sacrificium altari dici potest. ibidem.
sacrificium incruentum duplex. ibid.
sacrificium pacificum duplex. ibid.a & 285.c
sacrificium supererogationis. 304.b
sacrificium, matutinum, vespertinum & Meridianum. 583.a
sacrificium laudis, id est confessionis, in eo quid offerebatur. 709.d
sacrificium, vespertinum & matutinum. 945.d
sacrificia veteris legis gratissima & propiciatoria erant ratione fidei & imaginis. 282.d
sacrificiorum duo erant genera in lege. 115.b
sæculum sæculi, periphrasis æternitatis. 111. 556. b. & 567.d.a
sæculum futurum est mercedis : sæculum præsens operis. 178.c
sagittę Dei, fulmina, fulgura, grandines & similia. 456.c
sagittarij Orientales 243.d
Salomon cõdidit templum. 97.a
salsugo sterilitatem affert. 717.a
Samuel fuit inter inuocatores nominis Dei. 621.d
Samuel quatuor viguit sæculis post Mosem. 612.d
sancti. 488.d
sancti in hoc mundo quare Deus ferè castigat & punit. 624.b
sanctos & cœlites pro nobis precari putabant veteres. 995
sanctum dicitur, quod diuinis vsibus deuotum, & consecratum est. 534.a
sanctum sanctorum sacerdotes ingrediebantur, vnus de more, alteri extra ordinem. 623.c
sancta quædã duplicia. 153.b
sanctuarium, locus Deo dicatus. 607.c
sanedrin vocantur septuaginta senes curiæ magnæ, quæ erat Hierosolymis 711.b
Sanguis Christi Domini emẽdat conscientias. 292.c

Sanguis victimarum in sacrificiis super populum aspergebatur. 284.c
Saraceni, à Sara legitima vxore Abrahæ, vel à Sara monte. 510.c
Sarritia in agricultura dicitur à sarriendo, id est, sarculando. 454.d
Satanas in mortis puncto seuiùs nos oppugnat. 69.d
Satanas, infernus, mors, peccatum, in triumpho veluti captiui ducti. 378.c
Satanas suos ministros per Prouincias, regna & vrbes distribuit ad omnia miscenda & corrumpenda. 507.c
Satanas in mundo regnabat per infidelitatẽ ante Christi aduentum. 610.d
Satanas post bucellam introiuit in Iudam. 723.c
Saturno in Creta infantes, & alijs in locis immolati. 699.a
Saturno vno die 300. pueri Carthagine immolati sũt. 698.d
Satyrorum sententiæ sunt dissolutæ & discinctæ. 8.d
Saul cur Chusi, id est, Aethiops dictus est. 38.a
Saul ab obsidendo Dauide destitit, coactus exercitum in Philistæos ducere. 304.d
Saul ante tempus sublatus est proprio cadens gladio. 312.a
Saul & eius sectatores gladio Palæstinorum ceciderunt 346.a
Saul in Galbala oppido Ephraim regnabat. 485.d
Saulis sedulitas in inuestigãdo Dauide. 327.b
Scabellum pedum Dei. 621.a.& 423 c.
Scenophegię siue tabernaculorum festum. 783.d
Sciendi duplex modus, vnus per traditionem, alter per scripta. 647.b
Scopere, verbum deductum vel à scopis, vel à scopo. 321 454 a
Scriptor & auctor in profanis idem, in sacris non item 15.b
Scriptura in sua amplitudine relinquenda. 4.a
Scriptura gaudet ternario numero, propter mysterium trium diuinarum hypostaseon. 588.
Scripturæ sacræ proprium. 464.a.& 265.
Scrutinium, latentes nocendi artes. 348.a
Scythopolis metropolis Amorrheorum. 913.a
Sedere à dextris Dei, multa complectitur. 732.a
Sedes Dei, thronus diuinus. 251.a
Schon erat de genere giganteo prodigiosi roboris & molis. 904.a
Sela quid, 54.a 117.c.220.d. 261.b.298.a.303.d.307.d.319. b. 329. d. 340. c. 361.a. 384.d. 588.d.& 561.d
Selomon, mons Ephraim.

Iordani vicinus, perpetuis niuibus candens. 370.b
Semel & duo. 341.b
Semen Christi spirituale. 132.d
Semen virile est peccati originarij vehiculum. 288.c
Senatusconsultum factũ, ne homo immolaretur. 699.d
Senectus multis incommodis est obnoxia. 403.a
Seol, infimus inferni gradus. 53.c
Seol propriè infernum animarum significat. 84.c
Sephiroth decé, siue numerationes, per quas Deus in hoc mundo cuncta gerit & administrat. 653 c
Sephorot, literæ. Sepher, liber. Soper, scriba. 403.b
Septenarius, denarius, centenarius, millenarius multitudinem in lingua Heb. denotant. 489.d
Septenarius est numerus plenitudinis. 839.a
Septuaginta singulariter verterunt ne suspicionem inducerent πολυθείας gentibus. 550.d
Sermo noster in nostra potestate & liber. 65.d
Serpentis astutia. 321.d
Serpẽtis ahenei effigies, quare præcepta Mosi à domino. 764.a
Serpentes primum omnium è virga Mosis siue Aaronis producti. 478.b
Serui solent mentiri pro dominorum metu. 358.b
Sic, aliquando est particula blandientis & demulcentis. 344.d
Sicera, potus inebriãs, quicquid inebriare potest. 392.a
Sichima siue Sichem, vrbs Samariæ. 333.a
Sicilia Italiæ olim adiuncta. 712.b
Sicut comparationem non semper designat, sed aliquando assueurationem. 323.a
Signa & prodigia, Dei præsentiam attestantia. 601.a
Silentes, mortui: & locus silentij, infernus. 594.d. & 766 d
Siloë aquæ quietæ. 260.a
Sinai mons tremuit cælis grandines, tonitrua, fulgura iaculantibus ad aduentum Dei. 370.d
Sinai, vetus ecclesia: Sion, noua, 378.a
Sinai, mons Arabiæ. 694.c
Sinus, Gallicè Brachia maris. 664.c
Siõ mons Hierusalẽ biiugus. 5. Meridionalis. 266.c
Sion, Ecclesia fidelium. 51.d. & 351.c
Sion symbolũ Ecclesiæ Catholicæ & vniuersæ. 367.c
Sion & Moria, montes domino dedicati & consecrati. 532.d. 533.a
Sirion mons. 160.d
Sisara princeps exercitus Iabin regis Chananeorum. 511.c

Siseli herba vtuntur ceruæ ad faciliorem partum. 80.
Societates impiè consulentium & docentium vitandæ. 3.b
Sodoma & Gomorrha sulphure & igne cœlesti deflagrarunt. 62. 63.b. & 712.a
Sol cerni non potest nisi per proprium suum lumen. 201.b
Sol & luna duo magna luminaria. 910.a
Sol, vas admirabile, & opus excelsi. 439.c
Solis formositas, celeritas, & caloris vehementia declarantur. 110.b
Solis circuitus est vsque ad alterũ eius extremũ. ibid.
Solstitialis herba. 878.a
Solemnitates sex apud Hebræos. 449.d
Solia duo erant Hierosolymis collocata. 855.a
Solitarij qui dicãtur. 357.a.b
Spes maximè necessaria fidelibus. 14.a
Spes est species expectationis ad patientiam inducẽtis. 53.d
Spei salutem & beatitudinẽ Dauid in hoc opere attribuit. 14.d
Speramus bona, timemus mala. 393.b
Spinæ sunt teneriores. 323.d
Spiritus sãcti admonitio vel inspirario sæpius fit noctu. 83.d
Spiritus sancti auctor est Psalmorum, & Dauid scriptor. 2.a
Spiritus sanctus est auctor sacrorum librorum. 249.d
Spiritus sanctus est spiritus principalis. 293.d
Spiritus sanctus interdum est diuina res, interdum diuina eius actio. 294.a
Spiritus sanctus à Platonicis appellabatur anima mundi, spiritus intus alens. 908.a
Spiritus impuri sibi omnem admirabilitatem diuinitatẽque tribuebant. 607.a
Spolia sunt bona alicui detracta. 373.d
Sortes. 171.c
Stellæ, testes firmæ positæ in cœlo in signa, tempora, dies & annos. 558.b
Stellæ constant natura lucida & splendenti. 994.
Stellarum numerus, vires & nomina soli deo nota sunt. 987.
Steriles mulieres, dei gratia fœcundatæ. 739.
Stoici & Seneca volunt eò nos adducere, vt simus ἀπαθεῖς. 218.c
Substantia. 21.b
Substantiua pro aduerbiis passim apud Hebræos. 50.d
Succoth nomen loci in tribu Gad vltra Iordanem. 333.b
in sudore vultus tui vesceris pane tuo, præceptum non est, sed prophetia. 874.c
Sulci, & liræ. 354.d

Super & contra, id est, nunc in bonum, nunc in malum. 69.a
Supercilium, i. superbia altitudo nasi Hebr. dicitur. 56.a
Supplantare. 90.b.& 208.d
Susceptor, adiutor, protector, defensor. 16.d
Suscitatio per Magos facta, dumtaxat est apparens. 543.b.c.d
Sycomorus, genus ficuum sylvestrium. 479.c
Syluas Deus solus plantat. 661.a
Syria diuersis nominibus appellata. 331.d

T

TAbernaculorum festū post collectos fructus celebrabatur. 4.d
Tabernaculum Mosis, & tẽplum Salomonis. 77. a. & 103.b
Tanis, vrbs Aegypti ad Nili ostium. 467.a
Tau non tantùm limitem, verùm etiam crucem significat. 477.c
In Templis Deus quodammodò videtur. 29.c
Tempus orationis apud Iudæos. 29.a
Temporum distinctiones & diuisiones. 662.d
Tenebræ triduanæ, & adeò stupendæ vt palparentur. 678.a
Tentare. 149.c
Tentatio Dei. 602.a
Teutati Gallorum deo homines immolabantur. 698.d
Teresias Creontes filium pro patria immolauit. 699.c
Ternarius numerus est sacer ob mysterium triadis. 608.a
Terra mari fluuiisque supereminet. 138.b
Terra pro fundamento voluntatem Dei habet. ibid.
Terra pro cœlo. 206.d
Terræ filij 271.c
Terræ sanctæ mira feracitas. 351 .c.495.b.& 503.c
Terra fructum suum Dei benignitate largitur omnibus populis. 363.
Terra insula magna à veteribus geographis appellata. 409.c
Terræ propria qualitas est siccitas. 599.a
Terra Chanaan erat imago futuræ patriæ cœlestis. 601.b
Terra in æternum stat. 656.a
Testamentum nouum constat promissis, præceptis & Sacramentis. 745.a
Testamentum nouum quare sic appellatum. 989.
Testimonia quæ præcepta appellantur. 786.d
Tetragrammaton appellatiuè repræsentatur per dominum. 184.a
Tetragrammaton nomen, non licebat cuiquam in cõmunibus profanisque colloquiis illud efferre, vel etiam scribere. 513.b
Tetragrammaton ineffabile non designat effectus & operationes Dei, sed ipsãmet essentiam puram & simplicem. 619.d
Thabor mons Galilææ ad occasum. 551.a
Thales Milesius aquæ terrã innatare asserebat. 138.c
Tharsis quid significat. 267.c
Tharsis in genere mare significat. 409.c
Theraphin, sacræ quædam imagines. 434.c
Thronus Dei ex iustitia cõstat. 51.b
Thus erat gratiæ & beneficij symbolum. 227.c
Timere vsurpãt Hebræi pro colere. 406.d
Timor Domini, est initium sapientiæ. 745.b
Timor est reuerentia & pietas erga Deum cum metu eius offendendi. 881.a
Tinea si obiiciatur soli, diffluit, interit abiens in auras. 221.d
Tobias deliquit. & Zigod patitur, prouerbium Hebræũ. 350.b
Toda erat sacrificium non solùm laudis, sed Eucharisticum. 287.b
Tollere nomen, apud Hebræos est iurare. 82.a
Tollere & sustollere. 154.b
Tonitrua, grandines, fulgura, pluuiæ extraordinariæ sunt signa potentis & irati Dei. 99.d
Tonitru cœleste & terrestre. 159.b
Topazion, obrizum propriè, genus auri purissimi. 827.
Torcularia, quoddam musicum instrumentum à forma vocatum. 43.a
Torrens, symbolum ingentium malorum, & periculorum. 861.a
Traditione, Dei cognitio maximè perpetuatur. 108.b
Tribuere, & retribuere. 38.c
Trinitatis sãctæ perspicuum mysterium. 63.c
Trinitatis mysterium Gentibus occultabant Septuaginta. 743.a
Triumphi sanctorum veteris Testamenti, victoriarũ Christi typi fuere. 371.c
Tubæ sonitus. 263.c
Tubæ argenteæ erant, & corneæ 499.d
Tubæ ductiles & corneæ. 615.a
Turcæ ignoti populi & obscurissimi è media Tartaria. 511.b
Turcæ sunt de genere Scytharum. 963.d
Turcis & Sarracenis per Alcoranum licet indulgere voluptatibus, & vxorum multitudini 384.a
Turtur, anima & Ecclesia ipsa mansueta & pudica. 440.d

Turtur,piarum est mentium symbolum. 515.b
Tyberius sacerdotes humano sanguine litantes cruci affixit. 699.a
Tyrannus nullus diu iustis imperauit. 863.d
Tyrannorum pœna est contemptus,exitium,nex. 715.a

V

VAnitas,quod inutile est, & stultum vocatur. 819.
Varietates Ecclesiæ. 258.c
Vas figuli refici non potest. 12.d
Vaticinium de Iudæorum calamitatibus. 327.b
Veneficos & incantatores interficiendos præcipit Deus. 321.d
Veneris die conditi fuêre Adam & Eua, per Christi deinde mortem Ecclesia ædificata. 587.c
Venter pro parte superiore vsque ad collum. 126.b
Venti in medio mundo absumuntur. 476.b
Ventorum materia,forma & modus. 902.d
Verbum Dei Christus. 182.d
Veritas. 145.c
Verbo essentiali sancta Trinitas creauit omnia ex nihilo. 183.a
Versus tres additi in Latinis codicibus. 73.d
Vestimenta Christi. 255.a
Via nostra quando in cõspectu Dei dirigitur. 31.d
Via regalis. 937.a
Viæ virtutis arduæ & difficiles. 88.c
Videre iustos dicitur Deus, vt notiſe quatenus eos beneficiis cumulat. 73.c
Videndi verbũ appositè docet præsentiam corporalẽ esse in templis exhibendã Deo. 29.d
Vigiliæ distribuebantur in quatuor noctis partes. 882.c
Vincti compedibus, miseri, captiuitatibus & tyrannide potentiorum oppressi. 369.d
Vinctis necessaria non satis copiosè administrantur. 707.d
Virga & baculus. 135.c
Virga pro sceptro, vel possessione. 422.a
Virga & potestatis insigne, & verberationis instrumẽtum. 864.a
Virtus pro iudicio,iustitia & æquitate. 209.c
Virtus apud Septuaginta vel exercitus &copias,vel robur & potentiam perpetuò significat. 390.d
Virtutis seminaria & igniculos habemus à natura. 321.c
Virtutes animi corporeas multò excedunt. 257.a
Visitare in bonam partem,& in malam. 44.d.& 327.a
in Visione Dei consistit præcipua beatitudinis ratio. 41.85.d

41.85.d
Vitæ fugacitas comparatur fluminum rapido fluxui & somniis. 567.b
Vitæ actuosæ fructus. 874.a
Vita æterna, quomodo sit ex gratia & ex meritis. 112.b
Vituli siue fructus labiorum. 296.b
Viuit Dominus, & benedictus Deus meus est, formula. 105.c
Viuere, & vita. 131.b.239.c
Viuus, Dei epithetum est. 694.d
Vocatio gentium prædicitur. 6. per Apostolos primósque Christi discipulos. 605.d
Vocationem suam quisque eruet. 485.d
Vocati multi,pauci verò electi. 935.a
Voluntas Dei. 228.a
Voluntate Deus & pij vnum sunt. 170.c
Voluntariè & volens, verba ad sacrificia pertinentia. 304.c
Voluptas hominis præcipua in contemplatione posita est. 834.d
Vox Dei adeò terribilis, vt Hebræi eam portare non possent. 500.c
Vox Dei diuersa est ab eis vocibus, quas aurium sensu percipimus. 523.a
Votum solemne & simplex. 285.d
Vota obligant absque facultate reuocandi vel omittendi. 360.a
Vnctionis Mosaicæ exemplum transit ad omnes posternos. 615
Vngula dicta quòd effodiat. 866
Vnguenta olim in conuiuiis adhibebantur. 136.b
Vrbes & populi ab animalibus contemnendis fugati & deleti. 679.d
Vrbium nomina sunt etiam in lingua Hebr. masculini generis. 553.a
Vria & Zacharia centum annis vixerunt post Esaiam 623.a
Vrim & Thummum vocant Hebræi oracula. 483.d
Vrere,id est,cruciare. 55.c.& 427.c
Vsque non tollit noctem. 83.c
Vsque ad, donec, & similes particulæ apud Hebræos inferunt continuitarem. 404.c
cum Vulpe vulpinandum: cum Crete cretizandum. 101.c
Vultus Dei de seipso lumen diffundit. 568.d

X

Xenaias, siue Philoxenus Hierapoleos Episcopus primus iconomacus. 435.a

Z

Zabulon & Nepthali tribus in Galilæa. 389.a

Zebee & Salmana à Gedeone capti & trucidati sunt. 512.a
Zelari & Zelus. 205.b
Zelus est studium ardens erga domum Dei & religionem. 291.d
Zelus feruor quidam animi propter res indignè factas. 421.d
Ziph, desertum Iudææ, vel Idumæorum. 343.b
Zona temperata alterius hemispherij vniuersa ferè occupatur mari Oceano. 706.a

FINIS.

LVGVDNI,
Ex Typographia Claudij Morillon, Anno Iubilei, 1600.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca